image
not
available

PVBLII

OVIDII NASONIS

OPERA OMNIA

EX RECENSIONE

PETRI BVRMANNI

TOMVS TERTIVS

AVGVSTAE TAVRINORVM
EX TYPIS VIDVAE POMBA ET FILIORVM
ANNO MDCCCXXII

TYPOGRAPHVS TAVRINENSIS

L. S.

Quum totus essem in Ovidii Amoribus edendis, et venustissimo poëta multo quam antea uterer familiarius, eiusdem consuetudine mirifice captus sum. Delectabar enim in

primis, tum urbano hominis ingenio, tum incredibili verborum celeritate, qua tot fugientes fallentesque rerum imagines posset notare; mihi autem videbar Romae versari, et modo in Pompeii et Liviae porticu praetereuntium matronarum formas spectare, modo Circo adesse, ubi et ludi et aurigationes fierent, et certantium pugilum corpora diversum omnino robur ac velocitatem expromerent. Illud etiam in Ovidio legendo admirationem faciebat, quod Romani, qui non ita pridem in Asia coeperant amare, brevi adeo temporis intervallo sermonem sic expolivissent, nihil ut tam venuste aut commode in re amatoria dici queat, quin mollius elegantiusque ab eo proferatur. Quocirca si dixero ne Gallicas quidem Athenas comtiorem

hoc in genere scriptorem tulisse, haud multos repugnantes me habiturum puto. Nec vero suae tantummodo, sed et alienae nequitiae poëta Ovidius, hoc habet prae caeteris, quod muliebrem vitam legentium oculis subiicit, sive ille Napen ancillam officii admoneat, sive Bagoën servum, nam his Persicis nominibus romana luxuries delectabatur, precibus deliniat, sive ornanti se dominae adsideat, aut cultam iam et ornatam, ad convivia, ad spectacula amabili carmine deducat. Inde fit, ut quemadmodum in Heroidibus finitimum Tragoediae genus tractaverat, sic in Amoribus, umbratiles et arcanas consuetudines ad Comicorum rationem exhibeat, ac verius fortasse quam Plautus et Terentius. Hi enim, quum palliatas fabulas

docerent, et Philemone aut Menandro auctoribus in scribendo uterentur, externos et graecos mores in scena repraesentarunt; at Ovidius nihil nisi vernaculum et romanum depingit, plane ut si deesset, multa nos praesidia deficerent ad romanam Augusteae aetatis antiquitatem penitus cognoscendam. Iam quis tam hospes in literis est, qui nesciat quanti haec sint facienda? Ita quippe comparati sumus, ut res rebus cupiamus adnectere, et quando veterum scripta in primis miramur, cum eisdem et relaxare animum et convivari et ludere et amare velimus. Inde studium, quo in graecis scriptoribus sequioris etiam stili et aetatis minuta quaeque persequimur, in quibus sane eminent Athenaeus et Plutarchus, cuius Convivii prooemium, ut

alia omittam, ubi Eumetiden vel Cleobulinam, capillatum Anacharsin in Periandri atrio comentem describit, propter antiquorum morum picturam, laudatissimis eiusdem philosophi locis praeponere non dubitaverim. Sed Graeci, qui in multis praestant, in hoc quoque scribendi genere Latinos superarunt. Ex his namque perpauci admodum dedita opera privatae vitae effigiem literis prodiderunt, si Satyricos excipimus, inter quos tamen Petronium propter foedas libidines vix legimus, Persius vero, quod congressiones hominum fugeret, aequalium mores haud suis coloribus potuit exprimere, quos contra Iuvenalis, nescio quo hispaniensi tumore elatus, acerbe insectatur potius, quam describit.

At multo maiorem laudem Metamorphoseon libro sibi quaesivit Ovidius. Stupendum sane opus, Aeneide ipsa doctius, quod ex disiunctissimis inter se partibus conflatum, infinitam paene lectionem in poëta requireret. Quid aliud fuit Graecorum mythologia, quam ingentis magnitudinis peplus, patriis et barbaris characteribus inscriptus, ubi variae originis fabulae acu pictae cernerentur, quibus urbium et coloniarum conditores, ac vetustiores poëtae causam et auctoritatem praebuissent? Quum enim duo complecteretur vetus populorum religio, et principis cuiusdam intelligentiae cultum, cuius effectricem vim symbolis a natura ductis diversimode adumbrarent, et heroum historiam, qui ob fortia facta ex immortalium

cum mortalibus concubitu orti ferebantur, incredibile dictu est quanta in his variandis fuerit Graecorum licentia. Vt autem a quadratis priscorum artificum signis ad summam Phidiae artem et Lysippi lenitatem ventum est, sic antiquae de Diis et heroibus narrationes nova insuper et pulchriora ornamenta a posterioribus acceperunt. Itaque Musas, quae ex vetustissimo Hegesini de Attica terra poëmate, tres admodum primitus colebantur, numero et nominibus auctas, post Pierium Macedonem, a quo inclytus in Thessalia mons dictus est, novem fuisse tradit Pausanias in Boeoticis. Magnas etiam varietates in Bacchi et Amazonum historia exstitisse scimus ex Diodoro Siculo, qui primos eiusdem auctores commemorat Linum

et Pronapidem Homeri praeceptorem, per quem Phoeniciae literae ad Pelasgos translatae sunt. Idem de Argonautis dicendum, de quorum expeditione, praeter Pindarum aliosque, Euphorionem, Evanthum et Deilochum varie olim scripsisse colligitur ex graeco Apollonii Rhodii interprete. Nec minus discrimen in Assyria Adonidis fabula reperitur, quem alii ab Apolline, alii a Marte sub apri specie interfectum narrabant, uti auctor est Servius ad Virgilium. Multo maiora et notiora fortasse libens omitto; cuique enim vel leviter erudito uberrimas huiusce varietatis causas repetere facile est, sive a Graecorum otio, sive a pictorum et tragicorum inventis, qui novitatis gratiam pervulgatis iam fabulis conciliare studerent. Quid

vero de singularum gentium narrationibus dicemus, quum quisque populus alicuius religionis incunabula, aut illustris facti scenam in sua regione ostenderet? Id praesertim apparet ex Strabone et Pausania, in quorum scriptis hae locorum descriptiones saepissime occurrunt. Sic Phaedrus in cognomine Platonis dialogo, puram et nitidam et ad puellares lusus maxime aptam Ilissi aquulam intuens, a Socrate quaerit, ibine Orithyam raptam ferant, cui Socrates ad duo vel tria stadia Dianae templum indicat, iuxtaque aram Boreae olim positam, totam vero fabulam ex loci natura interpretatur; sic etiam Isocrates in Panegyrico saxum Athenis memorat, ubi Cererem viae fessam in illo suo errore fama erat consedisse, quam

eamdem Deam, Proserpinam apud se primum quaesivisse Ennenses in Sicilia confirmabant, ostensa laetissima floribus planicie, et propter eam spelunca infinitae altitudinis, unde Dites pater ad rapiendam virginem cum curru subito exstitisset.

Cursim et leviter haec attingo, quum ex dictis satis constet, quam arduum fuerit ex ea quasi rerum silva unum et continuatum poëma conficere. At egregie id praestitit Ovidius, non iam Hesiodeam ac ieiunam aliquam Theogoniam conscribens, sed summae venustatis argumento sibi ad tractandum proposito, cuius originem haud inepte quispiam repetat ab hieroglyphicis Aegyptiorum literis. Id mihi suadere videtur insignis Diodori locus, Bibliothecae III, 4. Quum enim ea

gens, symbolica lingua ab Aethiopibus accepta, variis animantium formis ad significandas Deorum naturas uteretur, et tauro, aut ariete robur, accipitre celeritatem ostenderet, proclive Graecis fuit tot illas corporum mutationes comminisci, quibus eorum libri referti sunt. Qua quidem in re eos puto laudandos, quod pulchri sensu ducti, repudiatis priscis illis figurarum portentis, fingendi libertatem statuariis denegarent, poëtis relinquerent. Inde poëticus Olympus ad Panthei Aegyptiaci similitudinem ortus est, at propter ingeniorum elegantiam excultior, et adspectu pulchrior. Sed vix dici potest, ut semel admissa pictrix illa Graecorum mens cuncta pervaserit. Non solum igitur allegoriis Coelum ornavit., sed formosissimos pueros

et puellas in saxa, in fluvios, in stirpes convertit, ut qui poëtas legisset, Nioben in Sipylo, moestamque Nympham in Arethusae fonte videret, nec vero laurum, heliotropium, hyacinthum intueretur, quin Daphnen, Clytien, et adolescentulum Apollini unice dilectum, statim cogitaret. Tantam scilicet pulchritudinem Canopeae illae et Memphiticae fictiones a Graecis acceperunt! Ad eumdem plane modum ex Phtha Aegyptiorum Vulcanus emerserat, ex Bubaste Diana, ex Neitha, Platoni in Timaeo memorata, Minerva, Iovis filia, sollertissima Dea, artium et inventorum antistes. Neque me permovent quae doctissimus Iablonskius de utriusque numinis discrimine subtiliter disserit. Nam quod ait, oleam Aegyptiis ferme ignotam,

Athenarum Minervae fuisse consecratam, quid aliud probat, quam id quod cuique veniat in mentem, antiquissima illa numina ex gente ad gentem translata, diversum ut nomen, sic etiam cultum habuisse; Athenienses vero, qui totius urbis fortunam Deae commisissent, lectissimam arborem apud se natam, eidem dedicatam voluisse? Verum quid attinet in his diutius immorari? Nae ego parum venustus, qui te, candide Lector, tamdiu distineam. Iam enim aves Ovidium ipsum versare, a quo et exquisitam doctrinam, et voluptatem plenis haustibus hauries. Poëtam tibi enarrabit G. Gierig, interpres cum paucis eruditus, quo nemo uberiora et praestantiora in Ovidium post Burmannum contulit. Ex eo habes praefatiunculam

de totius carminis contextu, nec non integros commentarios, Lipsiae editos anno huius Saeculi vII, prolixiores eos fortasse, qui tamen omnem legenti difficultatem eximant; maluit namque vir clarissimus brevitatem, quam copiam in se desiderari. Quum autem praeter Lipsiensem editionem, Gallicam inde expressam prae oculis haberem, quae variantes exhibet lectiones e Regiis Parisiorum codicibus a Cl. viro Egidio Lemaire nunc primum excerptas, nolui his te praesidiis carere, easque meis typis evulgandas diligenter curavi. Hoc meo labore fruere, et vale.

Dabam Augustae Taurinorum, Nonis Iuliis, An. MDCCCXXII.

PRAEFATIO

DE OPERE METAMORPHOSEON

AVCTORE GOTTL. ERDM. GIERIG.

Res antiquissimorum Graecorum ferme omnes, civitatum origines, fata et facta heroum, Deorumque religiones, philosophemata etiam, quum, ut in rudi gente et in sermone nondum exculto, *fabulis* essent involutae, primi poëtae, iam ante Homerum et Hesiodum, iis varie tractandis ingenia exercuerunt; horumque vestigia presserunt tam quibus postea theogonias atque cosmogonias componere placuit, quam qui Cyclici dicti sunt. Lyrici etiam hymnos in Deos laudesque heroum fabulis exornarunt, et Tragici dramatum suorum argumenta inde repetierunt certatim. Neque poëtarum ingeniis solis ampla illa materia est relicta; sed ante et circa bella cum Persis gesta exstiterunt, qui, ut gentis suae origines conderent, fabulas illas, quales erant a maioribus traditae, voluminibus complecterentur; in quibus Pherecydes, Acusilaus Argivus, Hecataeus Milesius, et

Hellanicus inclaruerunt. Illam vero fabularum antiquitus traditarum farraginem, qua tum omnis historia graeca continebatur, nec serjori tempore abiecerunt, qui rerum a gentis suae auctoribus gestarum memoriae consulere voluerunt. Tot igitur scriptorum studiis illa ipsa farrago facta est pars non exigua eruditionis Graecorum, qua passim omnes prope scriptores, philosophi, physici, astronomi, geographi in rem suam sunt usi: atque etiam artifices mythos operibus suis expresserunt. *

Persuasum erat Graecis, posse Deos figuras dare et adimere; idque crebro esse ab iis factum, ut vel in sontes animadverterent, vel laborantibus succurrerent: quam opinionem a sacerdotibus, fictis pluribus exemplis, confirmatam esse latiusque sparsam admodum est credibile. Sic mythis illatae sunt *metamorphoses*, quae phantasiae poëtarum latum campum praesternebant, quum illi et vulgatas exornarent ingenioseque variarent, et a se inventas adderent. Simonidem quidem carmine lusisse scimus, quo mulierum origines pro ingenii natura variis ex rebus deduceret. Ex antiquissimis huius generis mythis Homerus nonnullos et Hesiodus servarunt. Apud illum enim non modo Proteus transformis occurrit, sed et draco quidam, Niobe et Phaeacum navis in saxa, Pandarei autem filia in lusciniam transiisse leguntur. In Hesiodi Theogonia amputato Gorgonis

* Vide *Heynii* Comment. de origine et causis fabb. Homeric., in Nov. Commentar. vol. VIII. Item Comment. de Apollodori Biblioth.

capite Chrysaor et Pegasus prosiliunt, et in altero carmine, quod ab Operibus inscriptum est, Pandionis filia in hirundinem transformatur. Atque idem ille in Catalogo mulierum deperdito multo plurium metamorphoseon auctor fuerat. Hoc igitur mythorum genus quum et ipsum Graecis placeret, ut qui rebus ludicris ducerentur, prodierunt, qui id segregatum a reliquis tractarent. Corinna mulier, cuius aetas incerta, scripsit Ἑτεροίων βίβλους, Callisthenes Olynthius, Aristotelis auditor, Μεταμορφώσεις, Antigonus Carystius, tempore Ptolemaei Philadelphi, Ἀλλοιώσεις, Nicander Attalo II aequalis Ἑτεροιούμενα, et Parthenius Μεταμορφώσεις. Erant etiam, qui certum sibi transformationum genus enarrandum sumerent, in quibus Boëus, cuius ornithogonia id agebat, ut aves omnes factas esse ex hominibus ostenderet. *

Sed multo maius memorabiliusque opus molitus est Ovidius. Is enim recte vidit, fabulis illis in se tenuibus, magnam etiam partem ineptis atque absurdis, illecebras esse conciliandas a poëseos ornamentis, a collectione earum, nisi omnium, certe plurimarum, in unum corpus, et a laudibus Deorum heroumque interpositis. Id autem tanto ingenio tantaque arte effecit, ut suavissime bonarum literarum studiosos ad metamorphoses cognoscendas invitet teneatque; quin adeo, ut, eo nomine audito, Ovidius statim, tanquam unus earum auctor, occurrat. Ete-

* Vide *Mellmanni* Comment. de causis et auctoribus narrationum de mutatis formis.

nim, quod primum est, innumeros huius generis mythos, quot nemo forte ante eum, undique decerptos collegit. Neque opera eius intra metamorphoseon, quae proprie sic dicuntur, limites substitit, sed sive plenitudinis causa, sive cosmogonias Graecorum respiciens, in primordio operis originem mundi, creationem hominis, successionem aetatum, ortum animantium ex limo, et libro extremo multa e Pythagorae placitis adsumsit. Vnde vero singula hauserit, quum tot libri mythici, tot etiam artium monumenta, quae passim ab eo expressa videntur, perierint, certo dicere non possumus. Itaque nec constat, utrum ipse aliquid in fabulis novaverit addideritque, an Graecorum tantum vestigia presserit. Coniiciunt nonnulli, fabulam de Pyramo et Thisbe, tum alteram de Philemone et Baucide, utramque longe suavissimam, atque etiam de Sidoniis Inus comitibus appendiculam ab ipso esse fictam; sed nulla eius coniecturae causa reddi potest probabilis. Hoc autem videmus, nihil in hoc genere memorabile ab eo esse praetermissum, et in tanta varietate, qua mythi erant traditi, rationem ubique fere eam esse delectam, quae vel plurimum ornatus admitteret, ut impetus Althaeae in filium, vel decoro commendaretur, quo pertinet mutatio pueri in stellionem, atque Cephali et Procridis fata, quibus turpia non nulla ab aliis erant admixta. Quam ego laudem non contemnendam arbitror.

Tum artem admirari licet, qua foecundum poëtae

ingenium tot fabulas in unius corporis speciem coniunxit, ut vere *perpetuum* carmen vocari posset. A creatione mundi exorsus lectorem sensim, et cum maxima eius voluptate, deducit per omnium seculorum seriem ad sua tempora, servata utcumque temporis ratione. Mille igitur modos invenit, quibus ab alia fabula transiret ad aliam. Haec se offert, quia similitudo ei quaedam cum superiore intercedit; illa, quia ad eum hominem Deumve pertinet, aut quia res in eadem terra gesta est. Mox hymni canuntur metamorphoseon pleni, mox mulieres texunt argumenta mythica. Nunc abest a gratulantibus aut condolentibus unus, quem sua fata retinebant, quae sic non male referuntur; nunc a facto propiore renarrant priora ii, qui rei gestae interfuerant. Interdum sententiae interpositae ad alia nos ducunt; quam tamen frigidam et puerilem adsectationem Quintil. Inst. IV, 1, 71, nominat, licet non neget excusari Ovidium necessitate, hoc est lege, quam ipse sibi praescripserit. Loco sententiae nonnunquam plura ex historia repetuntur, quorum ope res dissimillimae iunctae reperiuntur, ut Herculis apotheosis et Galanthidis in mustelam mutatio. Raro nexus reperitur parum probabilis, ut II, 368, ubi Liguriae rex reginae Aethiopiae sanguine iunctus contra fidem traditur; et VIII, 548, in geographiam eo consilio peccatum est, dum Theseo Calydone Athenas redeunti Acheolus fluvius obiicitur. Saltu facto V, 572; sed vix alibi transitur. Verum omnis haec connexio

fabularum clarius elucescit e serie, quam huic commentationi subiecimus: et operae pretium est in perlegendo opere ipso ad eam attendere.

Hinc videamus, qua arte mythos sic nexos poëta disposuerit atque exornaverit. Plerisque, qui narrantes inducuntur, tribuuntur quae personis eorum conveniunt. Scelestae Pierides canunt quae Deos dedecent, impia Arachne eorumdem flagitia texit; Minyeides, puellae petulantes, amoribus enarrandis indulgent; Orpheus, Thracibus puerorum amorem commendaturus, de pueris canit a Diis dilectis. Varietatis causa nonnulli sua fata ipsi narrant, ut Arethusa et Achelous, quamquam hic minus commode, quum, quod ei pudori erat, ter victus esset ab Hercule nondum Deo. Cornix adeo corvo una volanti, quae aves quaedam passae erant, notum facit. Est etiam, ubi Themis mutationes futuras vaticinatur. Nonnullos mythos paucis poëta transmittit, ut Bacchi nutrices vetulas, quibus iuventus a Medea redditur, et, quod mireris, celebratissimam adeo Gigantomachiam. Quosdam, quippe parum memorabiles, verbo tantum tangit. Sic una ex Minyeidibus, dubitans, quid e multis potissimum referat, et altera, praeteritione rhetorica utens, plurium argumenta brevissime recensent; nec aliter se habent, quae Arachne texit, et quae Minerva cum ea certans in extremis vestis partibus ponit. Medea sublimis fugiens ex aëre despicit loca multa transformationibus nota, quae non narrantur, sed tantum attin-

guntur. Verum in longe plurimis ingenii copias Ovidius effudit, et quantum rebus flumine orationis exornandis valeret ostendit, ea quidem varietate, ut nunc historici, nunc dramatici partes ageret; qua ipsa re plurimum gratiae carmini conciliatur.

Primo ingenium lectori in transformationibus ipsis describendis approbat; in quas enim novi corporis partes singula formae prioris membra transierint, suavissime enarrat, atque ita multorum animantium, multarum item arborum aliarumque rerum naturam mirifice pingit. *Cycno* in avem sui nominis transeunti, II, 373,

> ... vox est lenuata viro, canaeque capillos
> Dissimulant plumae, collumque a pectore longum
> Porrigitur, digitosque ligat iunctura rubentes:
> Penna latus vestit; tenet os sine acumine rostrum.

Vbi *Io*, concedente Iunone, priorem formam recipit a Iove, I, 739,

> .... fugiunt e corpore setae,
> Cornua decrescunt, fit luminis arctior orbis,
> Contrahitur rictus, redeunt humerique manusque;
> Vngulaque in quinos dilapsa absumitur ungues.
> De bove nil superest, formae nisi candor, in illa;
> Officioque pedum Nymphe contenta duorum
> Erigitur, metuitque loqui, ne more iuvencae
> Mugiat, et timide verba intermissa retentat.

Lyciacos agrestes Latona ranas esse, VI, 370, iubet. Itaque

> .... iuvat isse sub undas
> Et modo tota cava submergere membra palude,
> Nunc proferre caput, summo modo gurgite nare,

Saepe super ripam stagni considere, saepe
In gelidos resilire lacus. . . . .
Vox quoque iam rauca est, inflataque colla tumescunt,
Ipsaque dilatant patulos convicia rictus.
Terga caput tangunt; colla intercepta videntur;
Spina viret; venter, pars maxima corporis, albet;
Limosoque novae saliunt in gurgite ranae.

Ocyrrhoe, vaticinandi perita, primum praesentit, II, 561, fata sua:

Iam mihi subduci facies humana videtur:
Iam cibus herba placet; iam latis currere campis
Impetus est.

Mox sequitur mutatio ipsa:

. . . . pars est extrema querelae
Intellecta parum, confusaque verba fuere.
Mox nec verba quidem, nec quae sonus ille videtur,
Sed simulantis equam; parvoque in tempore certos
Edidit hinnitus, et brachia movit in herbas.
Tum digiti coëunt, et quinos adligat ungues
Perpetuo cornu levis ungula: crescit et oris
Et colli spatium: longae pars ultima pallae
Cauda fit: utque vagi crines per colla iacebant,
In dextras abiere iubas.

Quamquam hic ingenio abusus est poëta, extremam pallae partem in caudam transformans. *Daphnes* fato instante, I, 548:

. . . . torpor gravis adligat artus,
Mollia cinguntur tenui praecordia libro.
In frondem crines, in ramos brachia crescunt.
Pes, modo tam velox, pigris radicibus haeret:
Ora cacumen obit; remanet nitor unus in illa.

Saxa unum vultum habent, nec partes discriminatas; nihilo tamen minus in ea quoque transitum iucunde describit, II, 820, ubi Aglauro

Surgere conanti partes, quascunque sedendo
Flectimus, ignava nequeunt gravitale moveri.
Illa quidem recto pugnat se attollere trunco:
Sed gennum iunctura riget, frigusque per artus
Labitur, et pallent amisso sanguine venae.
.... letalis hiems paulatim in pectora venit,
Vitalesque vias et respiramina clausit.
Nec conata loqui est; nec, si conata fuisset,
Vocis haberet iter; saxum iam colla tenebat,
Oraque duruerant: signumque exsangue sedebat.

Neque semel tantum illum transitum per partes elocutus est, sed cum varietate saepius. Etenim etiam, VI, 303, in *Niobe*:

.... nullos movet aura capillos.
In vultu color est sine sanguine: lumina moestis
Stant immota genis: nihil est in imagine vivi.
Ipsa quoque interius cum duro lingua palato
Congelat, et venae desistunt posse moveri.
Nec flecti cervix, nec brachia reddere gestus,
Nec pes ire potest.

Nec hoc satis. IV, 551, plures mulieres simul eamdem sortem patiuntur:

.... saltumque datura moveri
Haud usquam potuit, scopuloque adfixa cohaesit.
Altera, dum solito tentat plangore ferire
Pectora, tentatos sentit riguisse lacertos.
Illa, manus ut forte tetenderat in maris undas,
Saxea facta manus in easdem porrigit undas,

et quae plura sequuntur. Hic mutationem generali quidem notione quater exprimit, sed variatis verbis, et quamque mulierem in alio gestu forma m novam induisse fingit. Simile figmentum etiam in *nautis Tyrrhenis*, delphinorum naturam accipientibus, III, 671, reperimus; quamquam ibi et in singulis aliae delphini partes memorantur:

... primusque Medon nigrescere pinnis
Corpore depresso, et spinae curvamina flecti
Incipit: huic Lycabas, in quae miracula, dixit,
Verteris? et lati rictus et panda loquenti
Naris erat, squamamque cutis durata trahebat.
At Libys, obstantes dum vult obvertere remos,
In spatium resilire manus breve vidit, et illas
Iam non esse manus, iam pinnas posse vocari, etc.

Eas partes si componis, integer fere delphinus efficitur. Similia, II, 346, de Phaëthontis sororibus in arbores transeuntibus leguntur, quas primum singulas ostendit, deinde omnes communi metamorphosi complectitur. Quae paulo ante de saxis dixi, ea et de aqua valent. Sed in huius quoque uniformem naturam mutationes suaviter narrat. *Cyane*, V, 428:

... quarum fuerat magnum modo numen, in illas
Extenuatur aquas, molliri membra videres,
Ossa pati flexus, ungues posuisse rigorem:
Primaque de tota tenuissima quaeque liquescunt,
Caerulei crines, digitique, et crura pedesque;
Nam brevis in gelidas membris exilibus undas
Transitus est: post haec tergumque humerique latusque
Pectoraque in tenues abeunt evanida rivos.
Denique pro vivo vitiatas sanguine venas
Lympha subit, restatque nihil, quod prendere possis.

Tolle verba *Nam brevis — Transitus est*, quibus minime opus erat, et reliqua praeclare se habent. Rursus, V, 632, Arethusa de se:

Occupat obsessos sudor mihi frigidus artus,
Ceruleaeque cadunt toto de corpore guttae;
Quaque pedem movi, manat locus, eque capillis
Ros cadit.

Interdum nonnulla fiunt inter mutationem, aut proferuntur ab iis, quos fatum illud opprimit, ut IV,

575 sqq., dum *Cadmus* et *Harmonia* serpentes fiunt; et IX, 355, Dryope arbor. Sunt etiam fabulae, in quibus transitus ipse paucis memoratur, sed descriptionis loco comparatio additur. Id quale sit, ex IX, 219-25, et 266, intelligitur:

Vtque novus serpens, posita cum pelle senecta,
Luxuriare solet, squamaque virere recenti;
Sic ubi mortales Tirynthius exuit artus,
Parte sui meliore viget, maiorque videri
Coepit, et augusta fieri gravitate verendus.

His igitur et talibus ingenium satis ostentavit. *Lynca* tamen, in quam *Lyncus* mutatus, non descripsit: neque *cirin*, cuius formam Scylla adsumsit; quamquam illa fera maculis, haec avis pulchritudine insignis: nec aves satis notavit, quarum figuram Letoia Meleagri sororibus dedit.

Verum transformationes ipsae, licet inde carmen inscriptum sit, minimam eius partem constituunt. Vt amplum prodiret opus, tam ea poëta copiose persecutus est, unde metamorphoses pendent, quam alia admiscuit a consilio non aliena. Phaëthontis fata nullam habent formae mutationem; iis tamen magnam libri secundi partem implevit, ut per ea ad sorores transiret, in arbores, dum fratris casum lugent, versas. Mutatio sororum Meleagri duobus versibus absolvitur; sed ad eam longissima illa ῥῆσις VIII, 260-543, pervenitur, quae tota in apri Calydonii venatione et in lucta Althaeae, filio necem parantis, versatur. Aesonem, Iasonis patrem, iuvenem Medea reddiderat. Hoc narraturus Ovidius VII,

159-293, in totam artem magicam excurrit. Pestem, quae Aeginam insulam exhauserat incolis, Minoisque cum Atheniensibus bellum nobis VII, 472 sqq., retulit, ut Myrmidonum e formicis origiuem proderet. Locus VII, 1-158, habet quidem mutationem dentium satorum in viros, sed paucis versibus expositam; reliqua in Minois forma et in vesano Medeae amore notando versantur. Sic numerosissima poëtae occasio offerebatur innumera admiscendi, quae antiquitas tulit, quae rerum natura habet, quae hominis indolem attingunt; eaque et cupide et ingeniose usus, insigni rerum varietate atque copia opus suum posteris commendavit. Deos enim plerosque cum attributis suis hic descriptos reperimus, Iovis maiestatem, fulmina, imperium in mundum, furta, Iunonis zelotypiam, Apollinis artes et amores, Cereris merita, Mercurii ministerium et ornatum, Dianae choros et venationes, Bacchi nomina, res gestas et sacra, Minervae in texendo excellentiam, Latonae errores et vindictas, Cupidinis arma et potentiam, Plutonis imperium in inferos, Proserpinae fata, Neptunum, Protea ambiguum, canorum Tritona, Musarum cantus, Telluris fructus, Tisiphones formam et venenum, Isidis quoque Aegyptiacae pompam. Prodeunt viri et heroes, quos antiquitas habuit celeberrimos, Deucalion, Chiron, Aesculapius, Cadmus cum suis, Tiresias, Perseus, Iason, Theseus, Minos, Daedalus, Triptolemus, Meleager, Hercules, Orpheus, Achilles, Vlysses, Pythagoras, Aeneas,

Romulus, Numa, quorum omnium res plurimae et laudes aut brevius attinguntur, aut ingenii flumine ornatae explicantur. Notantur, quae in animo humano sunt, adfectus paternus, maternus, fraternus, sororius, amor castus, incestus, sceleratus, sui ipsius, libido furens, plures doloris et luctus gradus, desperatio, insania, ira, ulciscendi studium, invidia, crudelitas, impietas, pietas, innocentia, simplicitas, hospitalitas, mollities, fortitudo, tum pugnae et tumultus variorum adfectuum in animo. Addo studia hominum, bella, proelia, venationes, artes (textoriam, fatidicam, nauticam, piscatoriam, magicam), lusus, rixas, lotiones, nuptias, convivia, certamina, item quae iis vel contingunt, vel accidunt, aut a natura tributa sunt, diluvium, pestem, famem, somnum, somnia, paupertatem, opum abundantiam, dilaniationem, discerptionem membrorum, naufragium, mille mortis genera. Partem adhuc rerum expositarum recensui. Accedunt enim plurimarum rerum, quas et natura protulit, et poëtarum ingenia finxerunt, descriptiones, sedis coelestis, regiae Solis cum curru solari et equis, coeli stelliferi, inferorum, animantium, plantarum, montium, fluviorum, fontium, ventorum tempestatumque. Atque haec ita tractata sunt, ut omnia fere artis rhetoricae et poëticae praecepta exemplis ex hoc opere petitis illustrari possint. Continet enim narrationes, orationes, epistolas, soliloquia, notiones morum, descriptiones hominum, locorum, rerum,

hymnos, lusus ingenii, ut carmen pastoritium et παρακλαυσίθυρον, prosopopoeias, similitudines, sententias, acumina, figuras omnis generis. Ea vero tractatione nunc iucundi et teneri sensus in animo legentis excitantur, nunc vehementiores adfectus commoventur.

Restat, ut iam videamus, quo successu illa Ovidius exornaverit. Conformaverat ingenium ad praestantissimorum, quos Graecia et Roma tulerant, poëtarum exempla; neque adeo mirum est, passim eum eosdem et in dispositione rerum tractandarum et in ornamentis multis *imitando* expressisse. Pleni sunt poëtarum principes, Homerus Virgiliusque, sic enim Iliados et Aeneidos ratio ferebat, proeliis caedibusque, in quibus enarrandis, ne taedium lectori crearent, pugnantium patriam, habitum, conatus, vulnera, mortes maxima varietate descripserunt. Noster igitur, quum Perseus et Theseus ab eo producendi essent, quorum virtus etiam in proeliis enituerat, nec haec ab opere suo V et XII abesse voluit, easque descriptiones non modo in universa delineatione, sed etiam in quibusdam bellatoribus notandis ad exempla illa composuit; eamdemque rationem etiam in apri Calydonii venatione secutus est. Celebrabatur omnium sermone sublimis ille Homeri locus, quo Iupiter concusso capite Olympum movet: talem igitur Iovem et ipse induxit. Pestis descriptiones, quas, Thucydide praeeunte, Lucretius atque Virgilius dederant, cupide ab omnibus legebantur; simili igitur loco, auctores illos effingens, suum

quoque opus ornavit. Neque inde Polyphemum abesse voluit, ab Homero et Virgilio locis insignibus notatum. Similiter in magicis rebus enarrandis Horatium Virgilium, et Tibullum, in variis aetatibus hos duos postremos, et Hesiodum respexit. Ad Virgilii auctoritatem etiam Orphei ex Eurydice luctum, Iunonis soliloquia, et descensum tam ad Deos marinos, quam ad inferos, inferorum ipsorum delineationem, Dearum transformationes, quibus fallendi causa anilem formam sumserant, fulminum Iovis compositionem, canis venatici in lepore persequendo velocitatem, multas similitudines sententiasque composuit. In diluvio Deucalioneo lineas quasdam ex Horatio duxit, eumdemque effinxit, quum vim cantus Orphici apud inferos referret. Sunt et alia loca, in quibus a Lucretio atque Tibullo pependit. In carmine pastoritio Polyphemi XIII, 789 sqq., Theocritum ante oculos habuit. Nonnulla sumsit ab Euripide: neque tamen putandum est, presso eum pede auctores illos secutum esse, sed ita eos respexit, ut solent praeclara ingenia aliorum inventa in suum usum convertere. In Tisiphones habitu describendo IV, 480, concertavit cum Virgilio, eumque adeo superavit: et quae ille de lumine per terram fissam in tartara penetrante obiter tantum, comparationis causa, dixerat, ea Noster V, 356 sqq., multo melius cum Homero, qui etiam Virgilio praeiverat, adhibuit. Superatur quidem XII, 12 sqq., in fabula de dracone in lapidem mutato ab Homero; sed VIII, 738,

in Erisichthone notando superior Callimacho, certe non deterior, reperitur. Laudem igitur et in aliis *imitandis* meretur: neque vero *inventionis* gloria eum fraudare decet. Etenim quae ad aliorum imitationem composuit, ea minimam amplissimi operis huius partem efficiunt, quum innumera loca variis virtutibus eximia, innumera figmenta, plurimae amplificationes, notationes, descriptiones, dispositiones, similitudines, aliaque ornamenta sint, quod sciamus, ipsius Ovidii. Famae prosopopoeiam communem quidem cum Virgilio habet; sed in ea fingenda suum ingenium secutus est, quod et in Famis, Invidiae et Somni personis effingendis in magnam suam laudem fecit. Lycaonis impietatem et poenam non ipse refert, sed Iovem narrantem inducit. Hic igitur haud dubie ipse rem ita disposuit, ut coeli regiam, conventum Deorum, Iovis praesidium nobis ante oculos poneret, eidemque Deo orationem tribueret disertissimam, cui fabula de Lycaone intexta. Adde, quae in Deucalioneo diluvio de Noto evolante, de Neptuno amnes convocante, de Tritone signum fluctibus dante, de Deucalionis querelis, ab eo inventa sunt. Spreverat Niobe Latonam prae se, nec pati voluerat sacra ei fieri. Quomodo hoc tractavit poëta? Nempe vatem primum inducit Latonae sacra indicentem, tum Nioben in publicum cum fastu prodeuntem, atque oratione audacissima se Deae praeferentem. Et quid de Ceycis atque Halcyones rebus dicam? In iis tempestatis, artis nauticae, Somni Morpheique descriptiones, tum ad-

fectuum notationes testantur foecundum fuisse Ovidii in inveniendo ingenium. Mitto plura addere; nam plurimae fabulae huc advocari possent. Monui quidem supra, nescire nos, quid, et quantum ei in fabulis excolendis Graeci poëtae ministraverint; sed ingenium praeclarum, quale in omnibus Ovidii carminibus elucet, impetrare a se non potest, ut, missis suis bonis, tanquam fidus interpres, alios semper subsequatur.

Non summo virium nisu opus suum excudit, sed e felici illa ingenii vena peperit, quae tacta statim profundit quidquid ad rem pertinet, sive soluta oratione utaris, sive metris constricta. Datur enim hoc ingeniis quibusdam a natura, ut, ubi scribendo incaluerunt, illico omnes rei tractandae partes, earum nexum verborumque involucra maxime idonea clarissime perspiciant. Hinc illa *facilitas*, quae mirifice scripta commendat, quibus oblectatio potissimum quaeritur: eamdem et per totum Ovidianum opus effusam videmus; in nullum enim incidimus locum, qui vultum, ut ita dicam, nitentis habeat; sed omnia apparet, sententias, verba, imagines et reliqua ornamenta, tanquam apparitores paratissimos, scribenti praesto fuisse. Verum tale ingenii flumen lutulentum interdum decurrit, sortesque nonnullas secum vehit, quas cura secunda tollere debet. Nostro autem per fata non licuit retractare, quae primus ingenii impetus fuderat; forte et in quibusdam corrigendi voluntas defuisset: itaque hic illic occur-

runt, quae quis sublata aut emendata velit. Insita ei porro erat virtus ingenii ea, quae externas potissimum rerum formas considerat, acriterque sentit, in iis haeret, quae grata sunt animo aut ingrata, phantasiae ope nititur, eiusque e penu colores petit, quibus rem propositam illuminet. Eius virtutis, quam Nostri *den Witz* vocant, exemplis abundat hoc carmen; ab eaque eius auctor eminenter *ingeniosus* poëta vocatur. Modo non *argutiarum* studium, *acuminum* venatio et *petulantia* quaedam animi eum passim avertissent ab eo, quod rectum est et verum. Illas autem ingenii dotes doctrinae liberalis pabulo aluerat, lectione auctorum praestantissimorum, poëtarum inprimis, declamationibus in scholis rhetorum, atque observatione morum et studiorum humanorum. Itaque scientia vigebat elocutionis poëticae, antiquitatis, animi humani, earumque rerum, quibus ille persuadetur, delectatur, movetur. Sic ergo et a natura et suopte studio formatus accessit ad opus Metamorphoseon condendum.

De *facilitate* non est, quod plura dicam, ut quae non in singulis locis, sed in tenore totius carminis cernatur. Maculas potius nonnullas commemorabo, quas impetus ille ingenii, cui facilitas debetur, fudit, nec postea abstersit poëtae cura. In iis *tautologiae* et loquacitatis ineptae vitium primum obtinet locum, atque in singulis prope libris offendit. In libro I, 89-93, ad taedium usque nobis, inculcat, aurea aetate nondum leges fuisse, nec iudicia. Temere,

205-7, verba cumulavit de silentio Iovis auctoritate facto. Cui non molesta sunt illa, vers. 291 sqq.

Iamque mare et tellus nullum discrimen habebant:
Omnia pontus erant; deerant quoque litora ponto:

quibus mox vers. 314 de Phocide subiicitur,

Terra ferax, dum terra fuit; sed tempore in illo
Pars maris et latus subitarum campus aquarum.

et rursus paulo post,

...nam caetera texerat aequor.

In saxorum Deucalionis et Pyrrhae manibus iactorum mutatione describenda, vers. 400-406, diu in eumdem orbem circumagitur. II, 161 sqq., ter dicit, levem fuisse Solis currum, et, quasi hoc nondum satis fuisset, 165 idem bis repetit. III, 87-89, quater causam exprimit, quare leve fuerit serpentis vulnus,

... quia se retrahebat ab ictu;
Laesaque colla dabat retro, plagamque sedere
Cedendo arcebat, nec longius ire sinebat.

Vers. 418 sqq., in Narcissi fabula intolerabili loquacitate ad eamdem saepius notionem revolvitur, et quae ipse sic dixerat, eadem paulo post Narcissum repetentem fingit. VI, 192 sqq. Niobe quinque formulis urget hoc, se liberorum numero Latonae praestare. VII, 179 sqq., Lunae *cornua tota coëunt*, *efficiunt orbem*, ipsa *plenissima* fulget, et *solida*

imagine spectat terram. XII, 46 sqq., Fama *tota fremit*, *voces refert*, *iterat quod audit*, *Nulla quies intus*, *nullaque silentia parte*. Miror itaque Criticos, qui his et talibus non offensi essent, versus resecare voluisse, in quibus multo minus redundantiae, ut VIII, 87; ubi post verba *praedaque potita nefauda* sequitur versus Heinsio improbatus:

Fert secum spolium sceleris, progressaque porta, etc.

Talia bene multa commemorari possent. Saepe enim *otiose* nonnulla subiicit, et interdum satis *languide*. III, 715, bene dixit, *ruit omnis in unum Turba furens*, modo ne addidisset, *cunctae coëunt cunctaeque sequuntur*. II, 168, Solis equi *ruunt tritumque relinquunt Spatium*. Hoc satis fuisset; sed inepte pergit, *nec*, *quo prius*, *ordine currunt*. Vbi, IV, 300, fontem clarum satis descripserat, non erat, cur adderet, *perspicuus liquor est*. Quid ? XI, 519, post horrenda tempestatis phaenomena monet, *vela maduisse*. Non igitur erat, cur Heinsius, VII, 527, verba *quae victa iacebat*, ut otiosa et languida post superiora, deleta mallet. Intempestive etiam inserit, quae brevitati et perspicuitati obsunt. IV, 616-19, Perseus super Libycas pendet arenas, et 626, consistit in regno Atlantis. Versus igitur 620-25, in quibus huc et illuc, ad Arctos et ad Cancrum volat, alieno loco interiecti. Sunt contra loca, in quibus *nimio brevitatis studio* factus est obscurior. Eo vitio, I, 170

sqq., laborat sedis coelestis descriptio, nec quisquam, IV, 787 sqq., illa

> Eripuisse caput collo, pennisque fugacem
> Pegason et fratrem, matris de sanguine natos;

sine aliorum auctorum adiumento intelliget. Etiam alibi festinat nimis, omittitque non omittenda, unde obscuritas oritur. IX, 165, non apparet, quo modo Hercules, factis in Euboeae promontorio sacris, *Oeten* vocibus suis impleverit. Interdum non satis perpendit, quae scriberet. I, 270, quum terra diluvio vastanda esset, Iris aquas a terra haurit, quas in terram demittat. III, 41 sqq., serpens immensis saltibus petit eos, qui proxime stabant. Idem versu 43, *media plus parte erectus in auras Despicit omne nemus*; sed versu 94, totus pendet in arbore. V, 228, Perseus Phinea saxeum semper domi spectari vult a coniuge, quae vero mox relictura erat domum paternam. XII, 620, Somnus in lecto decumbens *pectora percutit nutanti mento.* Mitto dictiones improbandas, ut, V, 426, *inconsolabile vulnus*, repetitionem eiusdem vocabuli inter paucocorum versuum ambitum, et multa alia. Talia excidunt iis, qui sua non sedulo conquirunt, sed e felici ingenii sui vena, quasi stantes pede in uno, fundunt.

Ingenii pars ea, quam paulo ante descripsi, statim in principio carminis emicat. Ibi non veram rudis molis naturam nobis explicat, sed externam rerum

et confusarum et postea dispositarum formam ostendit, acriterque sentiendam proponit.

Nullus adhuc mundo praebebat lumina Titan,
Nec nova crescendo reparabat cornua Phoebe,
Nec circumfuso pendebat in aëre tellus
Ponderibus librata suis: nec brachia longo
Margine terrarum porrexerat Amphitrite.

Sed postea Deus iussit *freta diffundi*, *rabidisque tumescere ventis*, *extendi campos*, *subsidere valles*, *lapidosos surgere montes*. Multa ex hoc genere insignia, XV, in placitis Pythagorae; sed prae caeteris eminet, 200-13, locus de quatuor anni partibus, quibus suavissime hominis attributa data sunt. Aperit annum *tener* et *lactens puer*, *roboris expers*, sequitur *robore valens* et *aestuans* iuvenis, quem *posito fervore iuventae*, *Maturus mitisque* Autumnus excipit. Ad extremum

...senilis, Hiems tremulo venit horrida passu,
Aut spoliata suos, aut, quos habet, alba capillos.

His adde Noti, Boreae, Invidiae, Famis, Famae, Somni descriptiones, in quibus ex illarum rerum attributis personas earumque domicilia mirifice (naevis paucis demtis) composuit. Iam si haec ita inter se comparaveris, ut primum *rabidis tumescere ventis* ponas, tum, *brachia longo Margine terrarum porrexerat Amphitrite*, post haec locum de annuis vicissitudinibus, aut partem eius, denique ex iis, quas modo laudavi, prosopopoeiis

unam; gradationem habebis imaginum egregiam, quarum proxima quaeque praecedentem plenitudine superat. Personis mythologicis egregie animavit loca varia. I, 264 sqq., Notus evolat, Iris alimenta nubibus adfert, Neptunus convocat Amnes, Triton recessus canit. In omnibus fere et descriptionibus et narrationibus ingenium poëtae tam in tenuissimis, quam in gravissimis rebus admirari licet. Vt a brevibus tenuium rerum descriptionibus incipiam, cui non placeat, I, 335, *buccina Tortilis*, *in latum quae turbine crescit ab imo*? non, III, 586, piscator, qui *lino solebat et hamo Decipere*, *et calamo salientes ducere pisces*? non VII, 624, formicae frugilegae *agmine longo grande onus exiguo ore gerentes*, *Rugosoque suum servantes cortice callem*? aut, VIII, 189, Daedalus alas sibi filioque e pennis, lino et cera componens? His et talibus innumeris palmam facile eripit supellectilis in Philemonis casa, epulique ab eo parati descriptio. Et qui tenuia sic ornavit, eius ingenium etiam in maioribus, atrocibus adeo eminet.

... Tanta vertigine pontus
Fervet, et inducta piceis e nubibus umbra
Omne latet coelum duplicataque noctis imago est!
Vnda, velut victrix, sinuatas despicit undas,
Nec levius, quam si quis Athon Pindumque revulsos
Sede sua totos in apertum everterit aequor,
Praecipitata ruit.

Sed totus locus, XI, 478-560, cognoscendus est; habet enim egregiam tempestatis, studii nautarum

in nave servanda, et naufragii descriptionem. Idem ingenium, eadem phantasia in narrationibus elucet. Non ille summatim narrat, sed omnia ordine explicat, ut tu adstare reique interesse tibi videaris; et si quid memorabile incidit, id suis pingit coloribus. Daphnes fugientis,

> ... nudabant corpora venti,
> Obviaque adversas vibrabant flamina vestes,
> Et levis impexos retro dabat aura capillos.

Et mox de cane lepori instante,

> Alter inhaesuro similis, iam iamque tenere
> Sperat, et extento stringit vestigia rostro:
> Alter in ambiguo est, an sit deprensus, et ipsis
> Morsibus eripitur, tangentiaqne ora relinquit.

Quod idem variatum, VII, 781 sqq. Adde II, 861, lusum Europae et falsi tauri; III, 66 sqq., serpentem Cadmi iaculo vulneratum; 125 sqq., Actaeonis per canes dilaniationem; IV, 358, Salmacidis et Hermaphroditi luctam. Ib. 480,

> ... Tisiphone madefactam sanguine sumit
> Importuna facem, fluidoque cruore rubentem
> Induitur pallam, tortoque incingitur angue,
> Egrediturque domo. Luctus comitatur euntem
> Et Pavor, et Terror, trepidoque Insania vultu.

Incessus reginae superbae eiusdemque iratae mirifice VI, 165, notatus:

> Ecce venit comitum Niobe celeberrima turba,
> Vestibus intexto Phrygiis spectabilis auro,

Et, quantum ira sinit, formosa; movensque decoro
Cum capite immissos humerum per utrumque capillos
Constitit: utque oculos circumtulit alta superbos, etc.

Pugnam Persei cum bellua marina, IV, 710, venationem ferae Thebanae, VII, 765, et apri Calidonii, VIII, 329, quis narrare ingeniosius possit? Byblis fratri literas scriptura, IX, 521:

Dextra tenet ferrum, vacuam tenet altera ceram.
Incipit et dubitat; scribit damnatque tabellas;
Et notat et delet; mutat, culpatque probatque,
Inque vicem sumtas ponit, positasque resumit.

Pygmalion, quum statuam suam absolvisset, X, 254:

Saepe manus operi tentantes admovet, an sit
Corpus, an illud ebur: nec ebur tamen esse fatetur.
Oscula dat, reddique putat: loquiturque tenetque,
Et credit, tactis digitos insidere membris,
Et metuit, pressos veniat ne livor in artus.

et quae plura sequuntur. Myrrha, X, 455,

Nutricisque manum laeva tenet; altera motu
Coecum iter explorat: thalami iam limina tangit;
Iamque fores aperit: iam ducitur intus; at illi
Poplite succiduo genua intremuere, etc.

Innumera loca transcribenda essent, si omnia adferre vellem, quae hac se virtute commendant. Et innumeris modis ingenium ostentavit, aliter, VII, 380, in Narcissi et Echus colloquio; aliter VII, 813, in Cephali cantilena; aliter in conversione quadam, I, 700. Mitto sententias ingeniosas, qualis II, 13,

facies non omnibus una, Nec diversa tamen, qualem decet esse sororum. Ad ea praevertamur, quae vitiose in hoc genere ab eo scripta sunt.

Nempe *luxuriat* et lascivit eius *ingenium* non raro, quum nec modum in rebus exornandis teneat, nec quid deceat curet; quam luxuriem iam Seneca, Controv. XXVIII, in eo vituperat: non minus enim magnam virtutem esse, scire desinere, quam scire dicere. Eius autem vitii exemplum memorat atque exagitat alter Seneca, N. Q. III, 27; ubi monet, Ovidium in diluvio Deucalioneo pro magnitudine rei dixisse, *Omnia pontus erant*, sed mox eum ad pueriles ineptias delatum, *Nat lupus inter oves*, etc.: non enim esse rem satis sobriam, lascivire devorato orbe terrarum; magnifice dictum esse hoc: *Exspatiata ruunt per apertos*, etc. modo non curasset, quid oves et lupi fecerint: natari autem in diluvio non potuisse, sed eodem impetu pecus omne, quo raptum fuerit, mersum esse. Simili vitio, praeter alias, laborat Narcissi fabula. Vt Narcisso sua facies, sic Ovidio eius insania placuisse videtur. Nec in incendio mundi res sobria erat II, 331 iocari, *incendia lumen Praebebant, aliquisque malo fuit usus in illo*; aut minutias curare vs. 211 sqq. *fissaque* (tellus) *agit rimas, et succis aret ademtis. Pabula canescunt*; vers. 252 sqq., *quae Maeonias celebrarant carmine ripas, Flumineae volucres medio caluere Caystro.* Quis enim in tam gravi calamitate cygnorum calorem curet? Sed et vers. 265 sqq.

delphinas nobis ostendit latitante. Nec in pestis descriptione, VII, 538 sqq., modum servavit. Rectius certe abessent illa,

Non aper irasci meminit; nec fidere cvu
Cerva, nec armentis incurrere fortibus rsi.

Inepte, II, 206 sqq., in aetere *decliva viasque praecipites* fingit, nec ibi 13, *manifesta rotae vestigia* esse poterant, sed luxriantis ingenii illa sunt. Tristem nobis et commiratione dignissimam Actaeonis narrat sortem, sed hic ludit, III, 199, *fugit Autonoëius heros, Et stam celerem cursu miratur in ipso.* Frigida sunt a acumina. III, 425, de Narcisso se ipsum amante *et qui probat ille probatur, Dumque petit, ptitur, pariterque incendit et ardet.* Eumdem, ubirrorem suum agnovit, sic loquentem vers. 464; inucit: *Flammas moveoque feroque. Quid faciam roger, anne rogem? quid deinde rogabo? Quodupio mecum est, inopem me copia fecit*: ita nc solet desperatio lascivire. Idem vers. 505: *Tunquoque se, postquam est inferna sede receptus In Stygia spectabat aqua*: in limosa illa paludeon poterat quisquam se spectare. Thisbe in summa esperatione, IV, 152, iusto argutius dicit, *quique me morte revelli Heu sola poteras, poteris nec nrte revelli.* Parum placet, VII, 339, duplex illl oxymoron, *ut quaeque pia est, hortatibus inia prima est*: *Et, ne sit scelerata, facit scelus* Ipsi autem tanto magis

placuerunt; repetita enim ab eo sunt quater: Cf. III, 5; VIII, 477; 40. Nec placent hi lusus, VI, 560, lingua resecta *morus dominae vestigia quaerit*, et versu 708, volanti Boreae *arserunt agitati fortius ignes*. Qui proprie licuntur ignes, volando quidem ardescunt fortius, non autem illi, quos nunc poëta intelligit. XII, 614, praeclarum praecesserat epiphonema, cui autem lusus ineptissimus subiicitur, *armarat Deus idem, idemque cremarat*: Vulcanus arma eius fabricaverat, et ignis corpus eius absumserat. Halcyone mariti naufragium metuens, et graviter dolens, XI, 70(*Nunc absens pereo, iactor nunc fluctibus absens, Et sine me me pontus habet*; quae argutiae multo deteriores etiam sunt illis, quas Thisbae tribuit. Etiam in lusu verborum lascivia eius passim cernitur. XI, 484, loco, quo studia nautarum in praesentissimo periculo egregie notantur, *egerit hic fluctus, aequorque refundit in aequor*. XII, 493, Ceneus ensem corpori hostili immissum manu versat *vulnus in vulnere fecit*. Atque repetitione verborum inepta saepissime ludit, eaque tanto magis offendit, quando in eadem fabula plus semel occurrit. IV, 170-195: *Cepit amor Solem: Solis referemus amores. — Primus Hic vidisse Deus: videt hic Deus omnia primus. — Tectos qui laesit amores, Laedit amore pari. — Tuis omnes qui terras ignibus uris Ureris igne novo; quique omnia cernere debes, Leucotheen spectas*. Puerilem adfectationem ista habent, in quibus tamen placuisse

sibi poëta videtur: neque adeo eum puto resecturum fuisse talia, si vel maxime retractare opus potuisset. Rogatus enim aliquando, ut Seneca Declam. II refert, ab amicis, ut tolleret tres versus, petivit invicem, ut tres exciperet, in quos illis nihil liceret. Conscripserant illi, quos tolli vellent; secreto hic, quos tutos esse vellet. In utriusque codicillis iidem versus erant, in quibus *Semibovemque virum*, *semivirumque bovem*, et, *Egelidum Borean*, *Egelidumque Notum*. Nonnulla non amplificavit, sed prodigialiter auxit. In quo genere sunt serpens Cadmi et Erisichthonis fames. Prodigium enim est, *quodque urbibus esse*, *Quodque satis populo poterat*, *non sufficit uni*.

In *orationibus* spectatur hoc, ut non solum consilio dicentis, sed et personae accommodatae sint: quae utraque laus orationibus fere omnibus, quas hoc carmen plurimas habet, debetur. Nobilissimae sunt, XIII, 1-378, quibus Aiax et Vlysses de Achillis armis certant, quarum altera indignationem, altera calliditatem spirat, illa vehemens est, haec composita et moderata, utraque autem argumentis fortissimis pugnat. Dissuasoria Phoebi ad Phaëthontem, II, 50-102, non modo argumentorum pondere et delectu valet, sed et animum paternum sollicitumque prodit. Plena acerbitatis est oratio, qua Scylla Minoa fugientem, VIII, 108-142, insectatur. Convenienter maiestati suae Iupiter I, 182-243, Deos convocatos alloquitur, sceleraque hominum

verbis gravissimis notat. Fidenter et ad commovendum apte Tellus suam mundique causam agit, II, 279-300. Meram zelotypiam et iram ex sui contemtu evomit Iuno, II, 511-30, apud Deos marinos. Praeclare Pentheus, III, 531-63, a novi Dei mollitie, a sacrorum eius strepitu et a Thebanorum origine deterrendi argumenta sumit. Niobe, regina celeberrima, superbissime genus suum, opes, numerosissimamque prolem iactat atque contemtim prae se Latonam spernit, VI, 170-202. Convenit furori iuvenis incitati et perdite amantis oratio, qua Phoebus, I, 504-24, Daphnen fugientem revocat, suaque connubia commendat; ab eaque longe discrepant, quibus IX, 16-26, Achelous Deianirae nuptias ambit. In omnibus his tam argumenta, quam forma orationum personis dicentium egregie attemperata. Idem valet de *soliloquiis*; quod apparebit, si quis v. c. quae, III, 262-72, Iuno, et, VI, 687-701, Boreas secum loquuntur, et separatim et inter se collata consideraverit. *Narrationes* nonnullas auctor aliis tribuit, eaeque moratae satis sunt; ideoque forma dissident tam a se invicem, quam ab Ovidianis. Alius color iis est, quae, III, 582-691, Acoetes; alius, quae, V, 577-641, Arethusa de se; alius, quae Aeacus, VII, 518-660, de peste et Myrmidonum suorum origine; alius denique, quae Cephalus, VII, 690-862, de Procride sua, referunt. In prima nautam de rebus suis garrientem et causa sua fidentem audire tibi videris;

ideoque et ignoscimus facile poëtae, quod Penthea furibundum longis illis ambagibus aures praebentem finxit. Altera simplicitate est conspicua. In ultima adfectus tenerrimus narrantem ab initio usque ad finem deducit, studiumque venandi interlucet. Narrationibus interpositae sunt locorum, hominum rerumque *descriptiones*, quae multitudine, varietate et praestantia sua non exiguam operis partem efficiunt. Quocumque oculos circumtuleris, descriptiones tibi occurrent sive imagines, quae te advertent et tenebunt. Phantasiam poëtae in iis enitere iam supra monui, sed et iudicium eius in deligendis partibus, ex quibus imagines compositae, atque vim poëticam in iis exornandis admirari licet. In regia Solis, II, 25-30, non aurum rursus nobis et pyropum ostendit, sed, ut personas, Diem, Mensem, Annum, Secula, Horas, Ver, Aestatem, Autumnum, Hiemem. Alas Daedali, VIII, 189, ostendit nobis suavi similitudine interposita: *Sic rustica quondam Fistula disparibus paulatim surgit avenis.* De apro Calydonio, VIII, 282-97, tum 338-40, nil memorat, nisi quod ad consilium pertinet; hoc est, quod declarat, quam horrenda fuerit bellua, quantum damnum attulerit agris, et quot iuvenum concursu opus fuerit ad eam debellandam. Sed, ut iam dixi, totum carmen eiusmodi luminibus distinctum est, neque adeo est, quod plura iam recenseam.

Etiam in *adfectibus* mentis humanae, tam motibus teneris, quam vehementioribus perturbationibus

notandis egregius artifex Noster reperitur. Paternus adfectus paucis, sed bene, VIII, 210, descriptus,

> Inter opus monitusque genae madurere seniles
> Et patriae tremuere manus,

copiosius, II, 91-99, in Phoebo, *do pignora certa*, etc.; et, VI, 496-510, in Pandione sene filiam dimittente. Maternum animum, IX, 375-81, egregie exserit Dryope in lotum transiens, sollicitudine de filii educatione atque salute. Mutuum iuvenis puellaeque, taedae iure iungi cupientium, amorem bene describit Pyrami et Thisbes fabula. Flagrantissimum uxoris in maritum amorem Halcyone verissime refert, XI; ubi maritum discessurum esse comperit, 416-43, et in discessu ipso, 464 sqq., idemque illo absente transit primum in desiderium, 573-81: mox, ubi de obitu eius somnio monita est, in gravissimum luctum 678-709, et ubi corpus eius natans prospicit 716 sqq. Mariti in coniugem animum non male exprimit Deucalion, I, 351-62, et multo meliu Cephalus, VII, 690 fin. Tetrae et furentis libidinis naturam nobis ostendit Tereus VI, 455 sqq., summi furoris Procne, vers. 610 sqq. Sed in primis memorari merentur loca, in quibus perturbatio mentis cum alia perturbatione aut cum sana ratione diu pugnat, ut in animo Medeae, VII, 10 sqq., Scillae, VIII, 44-80, Althaeae, 462-511, Byblidis, IX, 473 sqq., Myrrhae, X, 320 sqq. Haec satis probant, egregiam Ovidio fuisse animi

humani scientiam. Parum contra, II, 381-400, Phoebus placet, qui in luctu et ira stultos homines imitatur. Perversis acuminibus corruptas esse nonnullas eius generis notationes, ut, III, 463-692, iam supra est admonitum.

Similitudines, quibus res varias vel illustrare voluit vel exornare, multae sunt probandae, nec ingenio magno indignae. III, 111: *Sic ubi tolluntur festis aulaea theatris*, etc. Vers. 568: *Sic ego torrentem*, etc. quibus illustratur vehementia irae inhibitae. IV, 354, Hermaphroditus nudus in aqua, translucet, *ut eburnea si quis Signa tegat claro*, *vel candida lilia*, *vitro.* Daedalus antevolans nato timet, *velut ales*, *ab alto Quae teneram prolem produxit in aëra nido.* Suavissima est, X, 190, quam tamen Virgilio debet. Ibi Hyacinthus iacet, *Ut si quis violas*, *riguove papaver in horto*, *Liliaque infringat*, etc. Laudandus et locus, XI, 508-36, quo navis fluctibus iactata cum urbe oppugnata comparatur. Sed saepe in hoc genere ornamentorum inveniendo et adhibendo fuit infelix. Ineptum est illud, III, 44: Cadmi serpens tanto est corpore, *quanto*, *Si totum spectes*, *geminas qui separat Arctos*. Male, II, 825, mutatio mulieris in saxum cum *cancro*, *corporis malo late serpente*, comparatur; nec bene, VI, 48, Arachnae rubor, vicissim apparens et evanescens, cum aëre sub Aurorae ortum purpureo. IX, 170, Herculis cruor *stridit*, *ceu lamina candens Tincta lacu*. Temere,

IV, 362-67, similitudines cumulavit et sine delectu posuit. Idem iudicandum est de *sententiis* incertis, quarum aliae placent, aliae improbandae sunt. Vere, II, 447, monet, *Heu, quam difficile est, crimen non prodere vultu!* Vere etiam IV, 64, *Quo magis tegitur, tectus magis aestuat ignis*, nempe amoris. Saepe repeti videmus, ut verissimum, ex VII, 21: *Video meliora proboque; Deteriora sequor.* Graecis debet, quae, III, 135, ad Cadmum transtulit, scilicet, *ultima semper Exspectanda dies homini, dicique beatus Ante obitum nemo supremaque funera debet.*

Anachronismi se saepe reum fecit: I, 218, *Arcades* commemorantur, qui serius ab Arcade nomen invenere; I, 373, de ornamentis templorum Deucalionis aetate loquitur, ut de suo tempore. Serius etiam acciderunt, quae III, 559, de *Acrisio* memorat. Iam Pandionis tempore Corinthum, VI, 416, *nobilem aere* vocat, atque vers. 423, Athenis ante Thesea *muros* tribuit; eodemque tempore et convivas *discumbentes*, VIII, 565, XII, 155, fingit. Interdum tamen diligentius scribit, ut, II, 219, *nondum Oeagrius Haemus*; VI, 415, *Nondum torvae Calydon invisa Dianae*; vers. 418, *Neque adhuc Pittheia Troezen.* Mythologiam et rerum naturam nonnunquam confundit. Triones, Phaëthonte Solis currum agente, tentant, II, 172, *vetito aequore* tingui, et, vers. 530, demum Iuno hoc impetrasse legitur, ut vetarentur tingui. Vers. 253,

cycni calescunt in Caystro, et paulo serius, vers. 377, Cycnus rex fit *nova* avis huius nominis. Peccat Ovidius interdum et in physicis, ut quum, III, 675, *delphinis squamas* tribuit. *Repetitionem* eiusdem verbi aut hemistichii aut integri versus vario modo *adfectat*, quamquam in eo interdum vis aliqua aut virtus inest.— I, 33, *secuit, sectamque*. Vs. 142: *prodierant*; *prodit bellum*. Vers. 158: *incaluisse ferunt*, *calidumque*. Vers. 206 sqq.: *compressit — pressus*. Vers. 642: *Naides ignorant*, *ignorat et Inachus ipse*. Vers. 643: *patrem sequitur*, *sequiturque sorores*. — II, 399: *saevit*: *Saevit enim*. — V, 15: *deseruere sui Nymphae vineta Tymoli*, *Deseruere suas Nymphae Pactolides undas*. — VI, 419: *Quaeque urbes aliae bimari clauduntur ab Isthmo*, *Exteriusque sitae bimari spectantur ab Isthmo*. — VIII, 628: *Mille domos adiere*, *locum requiemque petentes*: *Mille domos clausere serae*. — I, 325: *Et superesse videt de tot modo millibus unum*, *Et superesse videt de tot modo millibus unam*. — IV, 306-9:

> Salmaci, vel iaculum, vel pictas sume pharetras;
> Et tua cum duris venatibus otia misce.
> Nec iaculum sumit, nec pictas illa pharetras;
> Nec sua cum duris venatibus otia miscet.

In quo postremo plurimum est suavitatis, quemadmodum in antecedente magna vis. — Nova etiam vocabula quaedam fecisse videtur, ut *dubitabile*, *iaculabile*, *crinale*, *omnifer*, *remollire*, etc.

Ex his igitur apparet, egregium hoc esse Metamorphoseon corpus, naevis quibusdam dispersis deturpatum, eosque partim ex ingenii abusu, partim ex facilitate, qua haec nata, fluxisse.

METAMORPHOSEON SERIES

EX

G. CANTERI NOVIS LECTIONIBVS

NVNC PAVLO AVCTIOR

Lib. I. Principio *Chaos* in *elementa* quatuor a Deo distinguitur; quibus quum sui darentur *incolae*, etiam *homo* ex *terra* et *aqua* creatus est. Secutae sunt *aetates* hominum quatuor, in quarum postrema, eaque vitiosissima, quum *Gigantes*, ne terris securior esset aether, coeleste regnum peterent, ex eorum, a Iove interemptorum, *sanguine nova hominum propago* orta est. Qui quum et ipsi essent impii, Iupiter non modo *Lycaonem* in *lupum* mutat, sed omne genus hominum animaliumque terrestrium *diluvio* perdit, unde soli relinquuntur superstites *Deucalion* et *Pyrrha*, qui post redditam terram, iactis post terga *lapidibus*, *humanum* repararunt *genus*. Reliqua *animalia* sponte sua ex *humore* et *calore* prodierunt: in quibus etiam *Pytho* serpens. Quem quum *Phoebus* interemisset, *Pythios ludos* in rei memoriam instituit, quibus victores aesculea corona donabantur; nondum enim erat *laurus*, in quam mox *Daphne*, Phoebi amorem fugiens, est conversa.

Quod quum accidisset, tum ad patrem eius Peneum reliquis fluviis, sive gratulandi, sive consolandi gratia, congregatis, solus desideratus est *Inachus*, sollicitus de *Ione* filia, quam Iupiter post stuprum in *iuvencam* mutaverat. Ea quum a Iunone *Argo* custodienda esset tradita, hunc *Mercurius*, narrata prius Nymphae *Syringis* in *arundinem* transformatione, occidit, eiusque deinde *oculi* a Iunone in *pavonem* collati sunt. Tum *Io*, *pristina* mulieris *forma* recepta, *Epaphum* parit.

Lib. II. Qui quum aliquando *Phaëthonti* Apollinem, ut falsum patrem, obiecisset, ille currus solaris imperium ad diem unum a patre, in pignus verae stirpis, petiit. Quo impetrato, terra ab eo tota accenditur, et inter caetera *nigrescunt Aethiopes.* Phaëthontem deinde fulmine percussum dum lugent *sorores*, et una cognatus *Cycnus*, illae in *arbores*, hic in *cycnum* mutatur. Hinc Iupiter, lustrato, ut eum pristino vigori restitueret, terrarum orbe, in *Callistonem* incidit, eamque, sumta Dianae forma, stupravit. Ob id irata Iuno Callistonem in *ursam* convertit, quam postea *Arcas* filius transfixurus erat, nisi utrumque Iupiter inter *sidera* retulisset. Qua de re quum apud Oceanum conquesta esset Iuno, in coelum relata est humeris *pavonum*, qui nuper *variegati* fuerant; sicut et *corvus* nuper ex *albo niger* erat redditus, quum *Cornicis* monitis, quae illi tum suam in cornicem, tum *Nyctimenes* in *noctuam* mutationem explicarat, non obtemperasset,

verum *Coronidis* adulterium ad Apollinem detulisset. Eius deinde filio Aesculapio, e Coronide exsecto, et in Chironis antrum delato, *Ocyrrhoë*, Chironis filia fatidica, dum futura praedicit, in *equam* vertitur. Tum Chiron, pater, *Apollinis* auxilium frustra invocavit, quod ille iam in Elide pastor factus aliud ageret, neglectis etiam bubus. Id quod Mercurio furandi eas occasionem dedit, qui deinde *Battum* ob furtum proditum in *indicem* lapidem mutavit. Inde avolans *Hersen*, Cecropis filiam, spectat, eaque potitur. Cui dum invidet *Aglauros* soror, invidiae veneno infecta in *saxum* obrigescit. Postea *Iupiter*, quum Mercurium in coelum reversum boves Agenoris ad litus avertere iussisset, sumta *tauri* specie, *Europam* per mare in Cretam transvexit.

Lib. III. Filiam amissam Agenor *Cadmum* iubet investigare. Quod dum ille facit, in Boeotia e *dentibus draconis* occisi *satis* enascuntur *homines*, quibuscum ille deinde Thebas condidit. Huic non omnino felici luctuosa primum fuit *Actaeonis* nepotis in *cervum* mutati dilaniatio; quae vero Iunoni, quum *Semelen* pellicem, Cadmi filiam, ut omnem Agenoris domum, odisset, grata fuit: ideoque ad ipsam facie *Beroës* accedens, dolo effecit, ut illa Iovis fulminibus combureretur. Dum *Bacchus*, e Semeles flagrantis utero servatus, in terris nutritur, Iupiter cum Iunone disputans, utra sit Venus suavior, *Tiresiam* adhibet arbitrum, quandoquidem sexum utrumque fuerat expertus. Is, lata contra Iunonem

sententia, ab illa quidem visu privatus, a Iove autem vaticinandi scientiam consecutus est. Primum eius oraculum in *Narcisso* comprobatum fuit: qui quum puellas omnes, inter quas et *Echo* prae amoris impatientia in *vocem* fuerat conversa, contemsisset, sui ipsius tandem amore contabescens, *flos* est factus sui nominis. *Pentheus* tamen vatem hunc irridebat; quamquam et ipsi fata futura praedicebat, quibus mox eventus constitit: nam quum Orgia celebrarentur, ille *Bacchum*, sub persona famuli sacrorum latentem, postquam *Tyrrhenos nautas* in *delphinos* esse transformatos ab eodem cognoverat, in vincula coniecit; ob quod facinus a Bacchis est discerptus; id quod magnam apud omnes fidem sacris conciliavit.

Lib. IV. *Alcithoë* tamen et sorores, constanter ea contemnentes, ipsis diebus festis lanificio operam dabant, opusque levabant fabellis enarrandis, de *Pyramo* et *Thisbe*, quorum sanguine *moris niger* color additus, de *Sole* in *Eurynomen* verso, ut cum Leucothce concumberet, quam ob rem *Clytie* zelotypa in *heliotropium* mutata, denique de *Hermaphrodito* et *Salmacide* in *unum corpus* concretis. Quo facto sorores ipsae in *vespertiliones*, earumque telae in *vitem* transformatae sunt. Hac de re quum *Ino* laetaretur, Iuno, et invidens, et indignans, Furiam ei immisit, cuius veneno in insaniam versa cum *Melicerta* filio in mare prosiluit; sed, Venere intercedente, ambo facti sunt *Dii marini*. Quos dum *comites Sidoniae* pro mortuis deplorant, in

saxa et *volucres* mutantur. *Cadmus* quoque, hac calamitate commotus, relictis Thebis, In Illyriam cum uxore profectus est, ubi uterque *anguineam formam* accepit. Solus ergo restabat de Bacchi contemtoribus *Acrisius*, avus *Persei*, qui *Gorgonis* caput amputavit, e cuius sanguine, guttatim in terram delapso, *angues* exorti sunt; et *Atlantem* in montem, *virgasque* post Andromedam liberatam in *coralia* convertit, Andromedam autem uxorem duxit.

Lib. V. Orto deinde in nuptiis tumultu, *Phineum*, qui sponsam sibi vindicabat, cum suis, et mox etiam *Proetum* et *Polydecten* saxeos reddit. Tum *Pallas*, quae hactenus Persei comes fuerat, eo relicto, in Heliconem se confert, ut *Hippocrenen* inspiciat. Ibi narrant ei Musae de *Pyreneo* et *Pieridibus* in *picas* conversis, postquam cantu instituto hinc de variis *Deorum transformationibus* in animalia, illinc de *raptu Proserpinae*, de *Cereris erroribus*, de *Cyanes* in *fontem*, *pueri* cuiusdam in *stellionem*, *Ascalaphi* in *bubonem*, *Sirenum*, Proserpinam quaerentium, in *aves* ex parte, *Arethusae* in *latices*, *Lynci* denique regis in *lynca* mutationibus, atque *Triptolemi* agricultura inter se certaverant.

Lib. VI. Quo exemplo mota Pallas de *Arachnes* exitio cogitavit. Itaque inito cum ea texendi certamine, postquam utriusque tela *varias transformationes* repraesentavit, ipsam in *araneam* mutavit.

Neque tamen *Niobe* popularis huius poena admonita est, quo minus se Latonae praeferret; ob quam ferociam, interfectis ab Apolline et Diana liberis eius omnibus, in *saxum* obduruit. Quo quidem cognito, unus e vulgo *Lycios rusticos* in *ranas* a Latona versos, alter *Marsyam* ab Apolline excoriatum in memoriam revocavit. Nioben luget *Pelops*, cui humerus eburneus datus erat. Sed ad consolandos Thebanos urbium finitimarum legati convenerunt. Soli deerant Athenienses, quoniam a barbaris agminibus infestabantur, quos *Tereus* fudit, cui Pandion *Procnen* in matrimonium dedit. Is alio tempore Athenas reversus, quum *Philomelam*, uxoris sororem, secum abduxisset, ea stuprata, aliisque facinoribus perpetratis, in *upupam* est transformatus, quemadmodum *Philomela* in *lusciniam*, *Procne* in *hirundinem*. Quae res Pandioni intellecta mortem attulit. Huic in regno successit *Erechtheus*, cuius filiam *Orithyam* Boreas rapuit, atque ex rapta *Calain* procreavit et *Zethen*, qui in Argonautarum numero fuerunt, quum

Lib. VII, *Iason*, victis *Medeae* auxilio tauris ignem vomentibus, seminatis serpentis *dentibus*, e quibus *homines armati* prodierunt, et dracone sopito, *vellus aureum* retulit. Medea, Iasonem in Graeciam comitata, *Aesoni* medicamentorum ope iuventutem reddidit, eamdemque *Peliae* pollicita, praemisso *arietis* in *agnum* reformati specimine, dolo eum occidit. Inde per varia loca *multis* insignia

transformationibus delata, post occisos liberos *Aegeo* nupsit sub adventum *Thesei*, quem paene veneno interfecisset. Aegei gaudia de filio recepto turbat *Minos*, bellum contra eum parans, collectis undique copiis, etiam e Paro, ubi *Arne* in *monedulam* fuerat conversa, *Aeacum*que in partes suas trahere cupiens. At ille ab Aegeo stetit, et ad eum *Myrmidones* suos, post gravem pestem e *formicis* ortos, auxilio misit, duce *Cephalo* Atheniensi, qui Phoco, Aeaci filio, narrat, quomodo ab *Aurora* et raptus et *alia forma* indutus, *Procrin* uxorem in adulterium pellexerit, ab eaque ex fuga reversa *canem* et *iaculum* acceperit, quorum ille cum *vulpe* Thebana in *saxum* conversus sit, hoc autem a se imprudente missum uxorem interfecerit.

Lib. VIII. *Minoi* interim Megaram obsidenti *Scylla*, amore eius capta, patriam cum crine *Nisi* patris purpureo prodit; sed spreta ab illo quum abeuntis navi inhaereret, in *cirin* avem, pater autem in *haliaeeton* mutantur. Reversus Minos in Cretam *Minotaurum*, opprobrium generis sui, labyrintho Daedali arte posito, includit, et Atticis pueris pascit, e quibus *Theseus* monstrum interficit, atque *Ariadnen*, cuius ope ex labyrintho se expediverat, secum e patria ductam in Dia insula relinquit, ubi eam Bacchus assumit, eiusque *coronam* inter *sidera* collocat. *Daedalus* vero quum ex insula illa aufugere non posset, alis inventis evolavit, sed *Icarus* post patrem volans submersus est. Eius exsequias cele-

brantem vidit patrem, gaudiumque testata est *perdix*, e *Perdice* aut Talo, ingenioso multarum rerum inventore, quem Daedalus invidia motus ex arce Minervae praecipitem miserat, transformata. *Theseus* interea, quum celeberrimus iam esset, ad *aprum Calydonium* tollendum vocatus est, quem *Atalanta* prima vulneravit. *Meleager* autem interfecit, cuius mortem acceleravit *Althaea* mater, combusto stipite fatali. Theseus ex ista venatione rediens ad *Acheloum* devertitur et *Echinades* insulas conspicit, in quas *Naiades* erant conversae. Quod ita fieri potuisse, negante Pirithoo, Lelex primum *Baucidis* et *Philemonis* probat exemplo, qui in *arbores* fuerint commutati, sicut *domus* eorum in *templum*, ac *pagus* ipse in *stagnum*. Achelous deinde *Protei* et *Mestrae*, Erisichthona, patrem fame furentem, alentis *naturam transformem* addit.

Lib. IX. Tum *suas* formas refert, quas quondam mutaverat, quum ipsum premeret Hercules, de *Deianira* certans. Hanc victori in patriam redeunti *Nessus* rapere voluit; sed Herculis sagitta venenata confossus cecidit, et, ne inultus periret, raptae vestem dedit sanguine suo tinctam. Ea dubitans aliquanto post de mariti amore, vestem ei misit eamdem, qua indutus quum concremaretur, et *Lichas* famulus ab eo per aëra missus in *saxum* obriguisset, periit, et, *renovata* eius *facie*, in coelum est traductus. Tum *Alcmena* mater ad *Iolen* nurum se contulit, eique *Galanthidem* in *mustelam*, et illa

vicissim *Dryopen* sororem suam in *loton* conversam narravit. Interim supervenit ipsis *Iolaus*, reparata per Heben *iuventute*: id quod non posse omnibus contingere, Iupiter *Aeaci* exemplo docet. Hunc fugiens *Miletus* in Asiam discessit, et *Byblidem* procreavit atque *Caunum*; cuius illa desiderio tabefacta in *fontem* transiit. Quae quidem res magis mira cunctis visa esset, nisi paulo ante *Iphis*, ipso nuptiarum die, *virilem sexum* accepisset.

Lib. X. His nuptiis qui interfuerat Hymenaeus ad *Orpheum* inde se contulit, sed malo omine, quandoquidem mox obiit *Eurydice*, neque ad superos reduci potuit. Moerore igitur perculsus Orpheus montes solitarios petiit, quo, sono lyrae eius impulsae, accurrerunt arbores, et inter caeteras *pinus* ex *Aty* atque *cupressus* e *Cyparisso* mutata. Canebat autem ille de raptu *Ganymedis*, de *Hyacinthi*, ab Apolline amati et interfecti, in *hyacinthum* florem, de *Cerastarum* in *tauros*, de *Propoetidarum* in *lapides*, de Pygmalionis *statua* in *mulierem vivam* (unde natus *Paphus*), de *Myrrhae*, propter incestum cum patre concubitum, in *Myrrham* arborem, atque de *Adonidis*, cui Venus *Hippomenis* et *Atalantae* in templo concumbentium in *leones* transformationes narraverat, in *anemonem* mutatione.

Lib. XI. Hinc *Thraciae mulieres* quum Orphea discerpsissent, *serpente*, qui os eius petebat, in *lapidem* mutato, in *arbores* conversae sunt a Baccho,

qui, relicta, ob interfectum vatem Thracia, in Phrygiam se contulit, ubi *Midas*, cui pro Sileno restituto *auri copiam* fecit. Cuius quum illum poeniteret, in *Pactolo* lotus *arenas* eius *aureas* reddidit. Postea Phoebus pro iniquo iudicio *aures* illi *asininas* tribuit. Quo facto, Troiam profectus Apollo, *Laomedontem* muros Troianos exstruentem adiuvit. Filiam eius *Hesionem*, saxo alligatam liberavit Hercules, coniugem autem duxit *Telamon*, quemadmodum *Peleus* Thetida transformem. Is ad Ceycem postea profectus, *Daedalionem* in *accipitrem*, et *lupum* in *saxum* conversum, partim intellexerat, partim ipse viderat. Sed *Ceyx* in itinere ad oraculum Clarium suscepto periit naufragio. Accidit deinde, ut *Halcyone*, marito post naufragium sub *Morphei* figura secundum quietem conspecto, in *halcyonen* avem, sicut et maritus, mutaretur. Quos volantes quum animadvertissent quidam, *Aesacum*, Priami filium, quondam in *mergum*, qui tum forte aderat, meminere transformatum.

Lib. XII. Huic tum *Priamus* pater, tanquam mortuo, exsequias fecit una cum filiis, excepto *Paride*, qui in Graeciam profectus Helenam rapuit. Raptorem secuti sunt Graeci, postquam Aulide, *serpente* quodam in *lapidem* mutato, Dianam placare voluerant *Iphigenia* oblata, cui vero mutatae Dea substituit cervam. Troiani quum fama adventum Graecorum cognovissent, armati eos exspectant. Primo statim congressu *Cycnus*, ab Achille super la-

pidem necatus, convertitur a Neptuno in *avem* sui nominis. Is autem, qui telo nullo violari potuerat, in convivio heroum Nestori in memoriam revocabat tam *Caenea*, invulnerabilem et ipsum, atque primum e femina in *marem*, deinde in proelio, quum arborum mole obrueretur, in *avem* conversum, quam omnino pugnam *Centaurorum* cum *Lapithis*, quorum pars Caeneus fuerat. His appendicula addita de *Periclymeno* in *aquilam* transformato. Neptunus vero Cycni mortem dolens exoravit Apollinem, ut Paridis sagittam in *Achillem* flecteret, qua ille periit.

Lib. XIII. De Achillis armis *Aiax* et *Vlysses* contendunt: ac illius quidem, sua ipsius manu interfecti, sanguis in *hyacinthum* vertitur. Capta iam Troia, *Hecuba* in Thracia, ubi Polymnestorem excaecavit, fit *canis*. Eius infortunium quum Dii omnes deplorarent, Aurora alio luctu tenebatur, *Memnonis* scilicet filii, cuius e cineribus *Memnonides* aves prodierunt. *Aeneas* porro profugus ad Anium, cuius *filiae* in *columbas* erant conversae, post alia deinceps loca transformationibus clara, in Siciliam delatus est, ubi *Scylla*, cui *Galatea* narrat *Polyphemi* amores *Acidis*que obitum; quo facto, *Glaucus*, in *Deum marinum* mutatus, apparet.

Lib. XIV. *Scyllam* Circe mutat in *monstrum*. Aeneas autem in Africam venit, ubi eum *Dido* excipit. Tandem ut, Pithecusas praetervectus, ubi *Cercopes* ex hominibus in *simias* mutati, in Italia appulit, in Caietano litore e Macareo multa de

Vlysse atque *Circes* veneficio comperit, quo etiam *Picus* rex in *picum* avem mutatus erat. Mox bellum cum *Turno* suscipit. Is quum per Venulum peteret auxilium a *Diomede*, cuius *socii* in *aves* erant transformati, repulsam tulit: redeunte Venulo per ea loca, in quibus *Appulus* pastor quondam in *oleastrum* conversus erat. Postea Aeneae *naves Nymphae* fiunt in proelio, sicut et ex *Ardeae*, urbis incendio deletae, cineribus *ardea* avis; atque *Aeneas* in *Deum* transit. Successerunt huic reges alii, quorum inter caeteros sub Phoca floruit *Pomona*; quam quum *Vertumnus* amaret, sumta primum *anus* forma, et *Anaxaretes* exemplo in *saxum* conversae usurpato, deinde rursum *iuvenis* factus, voto potitur. Inde sub *Numitore* aquae *frigidae* redduntur *calidae*. Cui qui successit *Romulus*, factus est *Quirinus*, eiusque uxor *Ora* Dea.

Lib. XV. Secutus est *Numa*, qui quum de originibus Crotonis quaereret, *nigros calculos* quondam in *albos* fuisse commutatos comperit, et *Pythagoram* de *perpetuis* rerum *transformationibus* disputantem audivit. Mortuum deinde Numam deflet *Egeria*, nec *Hyppoliti*, qui suas ipsi *conversiones* narrabat, consolationem admittens, in *fontem* liquescit. Id quod non minus fuit mirandum, quam quod *Tages* e *gleba* ortus, Romuli *lancea arbor*, et *cippus* cornutus factus. Tum transit poëta ad praesentia, narratque, quomodo *Aesculapius* coli a Romanis in insula Tiberis coeptus sit, *Iulius*que *Caesar* in *stellam* commutatus.

P. OVIDII NASONIS

METAMORPHOSEON

LIBRI QVINDECIM

PARS PRIMA

A

EPIGRAMMA

PVBLII OVIDII NASONIS

IN METAMORPHOSEON LIBROS

Orba parente suo quicumque volumina tangis,
His saltem vestra detur in urbe locus.
Quoque magis faveas, non sunt haec edita ab illo,
Sed quasi de domini funere rapta sui.
Quidquid in his igitur vitii rude carmen habebit,
Emendaturus, si licuisset, erat.

P. OVIDII NASONIS

METAMORPHOSEON*

LIBER PRIMVS

In nova fert animus mutatas dicere formas
Corpora. Dî coeptis, nam vos mutastis et illas,

* *Metamorphoseon*, non *Metamorphoseos* inscriptum esse hoc opus ab Auctore, MSS. optimorum, auctorum hoc carmen laudantium, Planudis in metaphrasi graeca, et Graecorum, ad quorum imitationem Noster haec scripsit, evincunt auctoritates, quas vide ap. Heins. Neque usus linguae permittit, tot transformationum corpus *metamorphosin* vocare.

1. *In nova fert animus* etc. Primis quatuor versibus continetur et argumenti expositio, et, ut in didactico carmine, invocatio Deorum. Brevitate, simplicitate, modestia se commendat hoc carmen. — *Fert animus*, intell. *me*, impellit me; quod est simpliciter, volo, cupio. Sic etiam infra vs. 775 et A. A. III, 467. Aliorum poëtarum loca collegit Drakenb. ad Silium XVII, 294. — *In nova mutatas formas corpora* per hypallagen dictum volunt, pro *corpora in novas formas mutata*, ut dixit Noster II Trist. 556. Sed non opus est, ut ad hypallagen confugiamus. *Formae* nunc sunt corpora ipsa, qua formam habent, ut infra vs. 436; et XV, 172, *species* et *figurae*. Noluit dicere, corpora prisca mutata esse in nova, aut formam priorem in aliam, sed posuit verba duo, quae eodem redeunt. Et maluit formas *in corpora mutatas*, quam alterum, partim quia illud exquisitius et magis poëticum, partim quia mutatio forma potissimum fit conspicua. Itaque et alibi memorat, cecinisse se, *mutatas formas*, ut I Trist. 1, 117, et 7, 13. Neque male sic graecum μεταμορφώσεις quasi interpretatus est. Nimis auguste Burm. quem sequitur Schirachius, de solis hominibus accipit; insunt enim et aliarum rerum metamorphoses. Ii vero argutantur, qui poëtam consulto carmen de corporum transformatione a verborum permutatione exorsum esse contendunt.

2. *Dî coeptis* etc. Causam affert propriam, quare sibi non unum et alterum Deum, non Musam aliquam, sed omnino Deos adspirare velit; auctores enim rerum dicendarum fuerunt: *num vos* etc. Difficultas quam movet multis τὸ *et*, facili, opinor, tol-

Adspirate meis, primaque ab origine mundi
Ad mea perpetuum deducite tempora carmen.
I. Ante, mare et tellus et quod tegit omnia coelum,

litur negotio, si sententiam in hunc modum concipias: Di, vestrum est me adiuvare, quandoquidem vos non modo caetera regitis, verum *etiam* formas illas mutastis, quas ego hoc carmine persequar. Cui hoc displicet, is e lectionis varietate praeferat *easdem*. Non bene Koeppen *nam et* coniunxit atque per *etenim* explicuit. — *Vos*, Palat. Berneg. unus Hamb. a m. pr. et schedae Leod., *Di*; quae repetitio concinna Heinsio videbatur et nervosa: immo inepta foret. Potius *mutare* consulto repetitum. *Di* tamen dedit Jitscherl. — *et illas*. Codd. quidam *easdem*. Francius parum feliciter conj. vel *nam vos mutastis in illa*, vel *namque has mutastis in illa*.

3. *Adspirate meis*) Adeste, favete; metaphora sumpta a navigantibus quibus vento adspirante opus est. Haec invocatio parum solemnis pro tanto et tam gravi opere. Virg. Aen. lib. IX, 525: *Vos, o Calliope, precor, adspirate canenti*. Lemaire. — *Primaque ab origine mundi*. Post Lucret. phrasis fere solemnis in hac re: vid. Ciof. Bene et ambitum operis et naturam propriam in limine indicat.

4. *perpetuum*. Codd. nonnulli *continuum*, improbante Burm. Vtrumque eodem redit. Etiam Plin. VII, Epist. 9, 9, *continuum carmen* eodem sensu. Ad naturam operis declarandam delectum est vocabulum *perpetuum*, non interruptum, una serie procurrens: ut apud Cicer. Verr. I, 4, *perpetua oratio*; et Or. II, 54: *sermonis perpetuitas*. Ergo *perpetuum carmen*, in quo fabulae omnes in unius corporis speciem coniunctae sunt: a qua virtute laudem insignem Ovidius meruit. Simili fere modo Horat. I, Od. 7, 6: Athenas *carmine perpetuo celebrare*, omnes Athenarum laudes iusto ordine persequi. — *Deducite*, inde ab initio usque ad finem mihi scribenti adeste. Ducta est metaphora a lanificio, ubi fila *deducuntur* per radios, IV, 36. Vsitatum autem est, scribendi operam cum textura et lanificio comparare. Vid. Burm. ad Am. I, 14, 7. Poëta *deducit* argumentum, quum id tractat ab initio usque ad finem. Trist. II, 560: *In tua deduxi tempora, Caesar, opus*. Sed nunc modeste translatum ad Deos. — *Ad mea tempora*. Vsque ad aetatem; ad memoriam meam: ad principium scilicet imperantis Augusti. Lemaire. — Caeterum hoc totum exordium adeo displicebat Scaligero Poët. lib. VI, p. 862, ut ipse novum substitueret, sed invita Minerva; et gravissimas temeritatis suae poenas dedit, tum aliis, tum Capoferreo.

5. *Ante, mare et tellus* etc.) *Creatio mundi*, metamorphosis omnium prima, eademque gravissima. Amplexus autem est poëta, suoque modo exornavit sententiam, quae iam olim fuerat Aegyptiorum. Horum enim in scitis erat, auctore Diogene Laërt. prooem. s. 10: *ἀρχὴν εἶναι τὴν ὕλην, εἶτα τὰ τέσσαρα στοιχεῖα ἐξ αὐτῆς διακριθῆναι, καὶ ζῷά τινα ἀποτελεσθῆναι*: quam sententiam latius explicat Diodor. Sic. tom. I, pag. 2, ubi multa et his nostris, et iis, quae infra vs. 420 sqq. traduntur, quam simillima, nisi quod ibi omnia sine interventu et opera Dei, solis naturae legibus perficiuntur. Noster autem multo sanior cum praestantissimis Graeciae

Vnus erat toto Naturae vultus in orbe,

philosophis opificem sapientem adhibet, cuius vi ac numine singula et segregata, et disposita, et exornata sint. Duci etiam potuerunt primae huius loci lineae (quae erat Burm. opinio) ex Apollon. Rh. Argon. I, 496, ubi Orpheus cecinisse dicitur, ὡς γαῖα, καὶ οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσα Τὸ πρὶν ἐπ' ἀλλήλοισι μιῇ συναρηρότα μορφῇ Νείκεος ἐξ ὀλοοῖο διέκριθεν ἀμφὶς ἕκαστα, quem locum certe respexit Virg. Ecl. VI, 30 sqq. Koeppenio et Leuzio Ovidius omni h. l. Anaxagorae placita secutus esse videtur: non adsentior. Anaxagoras tot elementa statuit, quot corporum genera; Noster cum Empedocle quatuor tantum. Tum Anaxagorae Νοῦς non nisi primum motum elementis dat: quo facto vires Naturae reliqua perficiunt; sed h. l. *opifex rerum* cuncta absolvit. Sed primum usque ad vs. 20, rudem illam molem describit, ex qua Deus singula evolverit mundumque creaverit. Erat enim communis veterum philosophorum error, Deum ex materia quadam, subordinata quidem ipsi, aeterna tamen, mundum finxisse; quam materiem Noster, Theogoniarum auctores secutus, atque Orphicos, *Chaos* vocat. Hesiod. Theog. 116: Πρώτιστα χάος γένετ'. Locus satis elegans, si verba spectes, caeterum non exigendus ad physicas rationes, et monuit etiam Baylius in Diction. — *Ante*, *mare et tellus*. Hanc lect. Vivianus e suo cod. notaverat. Eamdem, quum etiam in uno Medic. exstaret, recepit Heins. servavitque Burm. et ille addit, posse etiam *erat* in *erant* mutari. Revocassem ego alterum *Ante mare et terras*, ut longe plurimis auctoritatibus fultum et multo facilius, nisi vidissem, Seidenstikerum in libro *Philologisch-pedagogisches Magazin* a Wiedeburg. Helmst. ed. Vol. I, pag. 3, et Vol. II, pag. 1, atque Leuzium, acriter pro Heins. ratione stare. Vrgent illi hoc, eam esse difficiliorem, adeoque veriorem; quamquam Ovidius non impeditiora amat, sed faciliora praefert. Sine dubio lector aliquis, aut librarius, cui loca in notis allata succurrebant, hunc illis similem efficere voluit, mutato *terras* in *tellus*. — *Ante*, ante rerum originem. *In principio* dixit legislator Iudaicus. *Mare* igitur et reliqua, *unus vultus erat*, dictum foret, ut Art. Amat. II, 468: *Vnaque erant facies sidera*, *terra*, *fretum*; et Fast. I, 106: *Ignis*, *aquae*, *tellus unus acervus erant*, quibus locis nostrum illustrat Heins. et quae expressa videntur ex Eurip. Menalip. fragm. pag. 454, tom. II, edit. Lips., ubi Menalippe ait, se a matre accepisse, Ὡς οὐρανός τε γαῖά τ' ἦν μορφὴ μία. Verum sic molesta sunt verba *Naturae* et *toto in orbe*. Displicet etiam *ante* sic in principio operis, ubi nihil praecessit ad quod referatur. Vix ergo dubito praeferre alteram lectionem, ab Heinsio duorum codd. auctoritate pulsam, *Ante mare et terras et quod tegit omnia coelum*, antequam mare et reliqua exornarentur, in toto orbe unus vultus Naturae erat. Sic nihil hic impeditum. Non autem poëta, quae erat Seidenstikeri opinio, hic elementorum numerum in ipso limine praecipere voluit, sed mundi partes e vulgari divisione nominare. — Nost. codd. A. B. habent *Ante mare et terras*. — *quod tegit omnia*, ὁ περιέχων τὰ πάντα Graecis dicebatur coelum: *coeli tegmen* Cic. Nat. D. II, 14; *coeli amictus* Lucr. VI, 1131.

6. *Vnus vultus*) Vna species, una

Quem dixere Chaos, rudis indigestaque moles;
Nec quidquam, nisi pondus iners; congestaque eodem
Non bene iunctarum discordia semina rerum.
Nullus adhuc mundo praebebat lumina Titan;
Nec nova crescendo reparabat cornua Phoebe;
Nec circumfuso pendebat in aëre Tellus
Ponderibus librata suis: nec brachia longo

forma, in qua nullae partes variarum figurarum discerni possent. Horatius I, 1, 90: *Vultus mutans Proteus.* Claudian. 87, 1: *Quis dedit innumeros uno de marmore vultus?* Et b. l. cum dilectu. — *toto.* Schol. ined. Senecae ad Thyest. 832, legit *primo*, quod non invenustum videtur Burmanno. Immo otiose additum foret; *toto* contra bene respondet τῷ *unus.* — *Naturae.* Parentis et auctoris omnium rerum. Natura enim vis est quaedam qua omnia nascuntur; quam Seneca nihil aliud esse quam Deum sentit. LEMAIRE.

8. *iners*) Inutilis, nisi quid inde formatum esset. Sic Virg. Georg. I, 94: *glebae inertes*, inutiles, nisi comminuantur. De informi et inculta mole nolim cum aliis accipere, quia id iam praecessit. Sed quam nos *inertiam* intelligimus, ea vs. 16, 17, describitur. — *semina rerum*, elementa, στοιχεῖα, unde omnia nata esse creduntur. — *discordia*, invicem pugnantia, vid. vs. 19, 20. Pugnabant autem, quippe *non bene iuncta*, contraria, dissortia, non congrua. Heroidd. XIX, 173: amor et reverentia *malae res iunctae.*

9. *discordia*) Heins. conj. *dissortia.* Frustra: *male iunctae* potius sunt dissortes. Inde vero oriebatur *discordia* illa, quam Auctor 18—20, persequitur.

10. *Nullus adhuc* etc.) Cavendum est poëtae, ne in notionibus generalibus subsistat; itaque et Noster copia poëtica praecipuas mundi partes enumerat, quae nondum *digestae* fuerint. Sed vide, quam suaviter exornaverit tenuia illa, nondum erat sol, nondum luna etc. Pro his partibus nominantur personae mithologicae, quibus hic locus mirifice animatur. Itaque et *Tellus* litera maiuscula in initio dedimus. Sol non Phoebus videtur, sed ex antiquiore mytho *Titan;* natus enim est ex Hyperione, uno ex Titanibus. Hesiod. Th. 371. *Titania astra.* Virg. Aeneid. VI, 725: Lunam a propria, quam habet, luminum varietate designat.

12. *circumfuso*) Nam terrae aërem undique circum fluentem subiici Physici demonstrant. Sic Tibull. IV, 1, 151: *circumfuso considit in aëre tellus.* Sic ipse Ovid. Fast. lib. VI, vs. 269, hanc terrae in medio suspensae *ἰσοῤῥοπίαν* luculenter exsequitur: *Terra pilae similis, nullo fulcimine nixa, Aëre subiecto tam grave pendet onus.* LEMAIRE.

13. *Ponderibus librata suis*) Oscillans gravitate sua aequilibrio servato, ita suspensa, ut aequalitate ponderum aequilibrium servaret, nec in alterutram partem inclinaret. Loca veterum similia congesserunt Ciof. et Heins. Koeppen monet, cogitandum esse orbem planum ita impositum axi,

Margine terrarum porrexerat Amphitrite;
Quaque fuit tellus, illic et pontus et aër:
Sic erat instabilis tellus, innabilis unda,
Lucis egens aër; nulli sua forma manebat,
Obstabatque aliis aliud: quia corpore in uno

ut ambae orbis partes aequilibrium servent. Antiquissimi sane poëtae putarunt, terram esse orbem planum; sed, quod iam Thales, Anaximander et alii docuerunt, formam ei esse globosam, et Romani constanter crediderunt, iidemque nihilominus eam *ponderibus libratam suis* dixerunt.

14. *Amphitrite*) Noster cod. A. *Amphitrites*. Neptuni uxor, Dea et domina Oceani: *nondum brachia*, aquas suas, *porrexerat*, effuderat, *longo margine*, circa longas oras terrarum.

15. *Quaque fuit tellus* etc.) Olim edeb. *Quaque erat et tellus*. Porphyr. ad Horat. III, Od. 4: *Quaque fuit tellus; illic et pontus, ut aër*. Hoc placuit Jac.-a-Cruce, eo quidem sensu, ut post *Quaque* (ubique) *fuit tellus* suspendatur oratio, tum inferatur *illic et pontus* (fuit) *ut* (ubi) *aër*. MS. Francof. et alii, *Vt qua erat et tellus, illic*. Burm. suadebat: *Vtque fuit tellus illic, ubi pontus et aër, Sic erat* etc.; ut similitudo inferatur. Eumdem in sensum Heyn. Observ. ad Tibull. IV, 1, 39, mallet: *Vtque erat et tellus illic, qua p.* Aut hoc, aut Burm. praefert Koeppen, quia in nostra lectione (quam Heins. ex uno Medic. recepit, et quae non multum aberrat a Porphyr.) repetitur, quod iam dictum sit ante. Sed hac redundantia non offendetur, qui comparaverit, quae ad vs. 90, 206, 292, 401, monuimus. — Codd. nostri A. B. *Quaque erat et tellus*. — *Quaque fuit* etc. Vt hactenus *indigestam* molem descripsit, sic nunc ad verba *congesta eodem* et vs. seq. ad *pondus iners* redit. — *Quaque*, ubicunque. Sed nexus commodus cum antecedentibus desideratur. Vide igitur varr. lect. Forte melius poëta omnem h. l. usque ad vs. 20 omisisset. Non enim erat, cur post superiora lectorem moneret, *instabilem* fuisse *terram* etc.

18. *Obstabatque* etc.) Pugna autem illa, vs. 18–20, talis est, ut vix in cogitationem cadat. *Instabilis*, si passive accipis, qua insisti, in qua pes figi nequibat, nove quidem et paulo insolentius dictum erit, sed bene conveniet τῷ *innabilis*. In limoso illo acervo nec pes figi poterat, terra enim subacta erat multis aquis; nec natari, aqua enim terram dissolutam ferebat; nec denique cerni quidquam (χάος ἰριβῶδες) lucis enim, etc. Verissime igitur erat *pondus iners ein untauglicher Klumpen*. Et multum sibi indulserunt Veteres in usu adiectivorum in *bilis* desinentium: vid Perizon. ad Sanctii Min. I, 15, 4; et Creech. ad Lucret. I, 2. Sin activam vim et hic praeferas, *instabilis tellus* erit, quae nondum firmum et immotum locum tenebat, nondum erat *terra continens*. — *nulli sua forma manebat*, nulli certa et perpetua forma erat; nam veluti fermentatione quadam miscebantur. — *nulli manebat*. Hoc verbum admittit geminum casum, accusat. et dativ.; sed pro *exspecto*, tantum accusat. Virg. Aeneid. IX, 298: *non*

Frigida pugnabant calidis, humentia siccis,
Mollia cum duris, sine pondere habentia pondus.
Hanc Deus et melior litem Natura diremit:
Nam coelo terras et terris abscidit undas,
Et liquidum spisso secrevit ab aëre coelum.
Quae postquam evolvit, caecoque exemit acervo,
Dissociata locis concordi pace ligavit.

partum gratia talem Parva manet; et paulo post, 302: *Haec eadem matrique tuae, generique manebunt*; et Cicero post reditum, ad Senatum: *Id mihi manet*. Graeci pariter utrumque casum admittunt. Lem. – *corpore*, mole, acervo: *pugnabant*, movebantur intestino quodam motu elementa: *pugnabant calidis*, graeca syntaxis, μάχεσθαι τινί; nisi malis praepositionem *cum*, quae sequitur, ad haec quoque referre: *sine pondere* paulo durius, iis quae erant sine pondere, τοῖς ἄνευ βάρεος, scilicet οὖσι.

21. *Hanc Deus* etc. Hoc chaos Deus ita tractavit, ut primum elementa separaret, et cuique suum locum assignaret. Vt quodvis erat levius, ita altiorem locum occupabat. Cf. Fast. I, 106; V, 11; Claud. R. P. 249. — *melior Natura*. Quae sit ex mente poëtae, aut quo modo differat a *Deo*, frustra quaeritur. Ipse poeta infra vs. 31, fatetur se nescire. Sufficit vim quandam divinam intelligere. Nempe philosophi disputabant de natura creatoris, quum ab aliis vocaretur Deus, ab aliis animus per omnia fusus, ab aliis mens aut natura ratione praedita: vid. Lactant. Inst. div. I, 5, 16 sqq; Cic. Sen. 12: *Quum homini sive Natura, sive quis Deus nihil mente praestabilius dedisset*. Koeppen per *Naturam* e placitis Anaxagorae vires elementorum intell. Sed vid. ad vs. 5. – *litem*, pugnam fermentationem: νεῖκος ἀλοὸν Apollon. Arg. I, 498. *Litem* dixit variationis causa. Gravius Claudian. d. l. *veterem qua lege tumultum Discrevit Natura parens*.

22. *abscidit*) seiunxit. Horat. I, Od. 3, 21: *Deus abscidit Oceano terras*, ubi vid. Bentlei. Cf. Virgil. Ecl. VI, 35 sqq.: *Coelum* est aether. Pacuv. in Chrys. *Nostri coelum memorant, Graii perhibent aethera*. Cf Cic. N. D. II, 42. Sed et apud Graecos αἰθὴρ et οὐρανὸς usurpantur promiscue, vid. Valkenar. Diatrib. in Eurip., cap. 6. Vocat *liquidum*, quippe natura tenuiore et purum ab humoribus, aut, ut ipse vs. 68 explicat, nihil terrenae faecis habens. Opponit *spissum aërem*, graviore pondere et repletum vaporibus et nebula. Cic. l. cit. *concretum aërem* dixit. Cf. cum omni hoc loco XV, 239 sqq.

24. *caeco*) in quo nullae partes animadverti discernique poterant. — *Dissociata ligavit*. Tria insunt. Deus *dissociavit* elementa *locis*, diversa iis loca tribuit, terrae imum, alterum mari, etc.; sed *ligavit dissociata*, ita dissociavit, ut tamen nexus eorum esset. Aether attingit aërem, aër attingit terram etc. Tibull. IV, 1, 20: Aëri *contextus aether*. Hinc *concors pax*, qua non amplius permixta inter se pugnant. *Dissociare*, ut ap. Horat. I, Od. 3, 22: *Oceanus dissociabilis*, dis-

Ignea convexi vis et sine pondere coeli
Emicuit, summaque locum sibi legit in arce:
Proximus est aër illi levitate locoque:
Densior his tellus, elementaque grandia traxit;
Et pressa est gravitate sui: circumfluus humor
Vltima possedit, solidumque coërcuit orbem.
Sic ubi dispositam, quisquis fuit ille Deorum,

socians. — *pace.* A Claudiano lib. III, 65, *fides et foedus* elementis tribuitur.

26. *Ignea convexi* etc.) Cf. Tibul. IV, 1, 19–23; Claudian. R. P. I, 246 sqq., ubi Proserpina hoc argumentum texit. Is *elementorum seriem* hunc primum Naturae actum vocat. — *Ignea vis*, periphrasis iguis ipsius. *Vis*, βίη, apud poëtas saepe inservit periphrasi. *Ignis* porro *coeli* est aether, qui constat ignea natura (Virg. Ecl. VI, 33, *liquidus ignis.* Tibull. d. l. *igneus aether*) quae eadem est levissima. — *Convexum*, pro concavum; quem usum Cic. in Arateis vs. 314, primus invexisse videtur Heyn. ad Virg. Aen. IV, 451.

27. *Emicuit*) repente et celeriter prosiluit, quod verbum maxime convenit levitati aetheris. — *summa arx*, altissima mundi ora. — *sibi legit*, tanquam sua sponte fecerit, quod lege naturae fiebat. Etiam ap. Claud. d. l. nonnulli *legit flamma polum.* Cf. XII, 43, ubi eadem verba de Fama. — *legit*, Florent. et tres alii, *fecit*, non improbante Burmanno. Sed vid. not.

29. *elementa grandia*) crassiora corporum stamina attraxit, quae pondere suo deorsum vergebant. — *pressa est*, ut subsideret. Fast. V, 13: *Pondere terra suo subsedit et aequora traxit;* quod sumtum e Tibull. d. l.: *Qualis in immenso desederit aëre tellus.*

30. *sui*) Cantab. et viginti alii *sua.* Nempe genitiv. pron. primitivi pr. ponitur, ubi is casus a nomine adfectus aut facultatis pendet, sed deinde et sine tali nomine. Itaque saepe in eo variant libri. — *Circumfluus*, (περίῤῥυτος) *humor*, Oceanus.

31. *Vltima possedit*) profundissima occupavit, quia terrae eminent super Oceani superficiem. Aliter Severus Aetn. 1 3, *sors data coelo Prima, secuta maris, deseditque infima tellus.* Lenzius vero per *ultima* int. marginem orbis terrarum plani, atque *circumfluus* putat esse Homeric. ἀψόῤῥοος, *in se ipsum rediens*; sed vide ad vs. 12. — *solidum orbem*, terram continentem, quae solidior multo aquis. — *coercuit*, amplectitur, ambit. Infra XV, 251: *Tellus cogitur unda.* Caeterum huc respexit Lactant. Inst. div. II, 9, 2: *Terram voluit humore circumflui et contineri.*

32–88. *Sic ubi dispositam* etc.) Regius unus *compositam.* — Iam de exornatione et compositione totius mundi exponit. Initium facit a terra et aqua vs. 34–51: progreditur in aërem vs. 52–66: tum de aethere vs. 67–71: postremo de incolis variarum mundi partium, in primis de homine vs. 72–88. — *Sic — redegit.* Ordo et sensus horum verborum debet haud dubie

Congeriem secuit, sectamque in membra redegit;
Principio terram, ne non aequalis ab omni
Parte foret, magni speciem glomeravit in orbis.
Tum freta diffundi, rabidisque tumescere ventis
Iussit, et ambitae circumdare litora terrae.
Addidit et fontes, immensaque stagna lacusque;

esse hie: quum Deus *congeriem* illam, rudem et iudigestam molem, *secuisset*, divisisset, atque in *membra*, distinctas partes, aquam, terram, redegisset 22–23, atque adeo *disposuisset*, cuique parti suum loeum assignasset, 25–31. Amant poëtae eiusmodi transpositiones. Virg. Georg. I, 319: *Quae.... segetem.... sublime expulsam eruerent*, i. e. eruerent et deinde in aërem expellerent. Idem vs. 400: *solutos iactare maniplos*, iactare manipulos sie, ut solvantur. Similiter Noster passim. Vide ad vs. 303. Burm. tamen praefert alteram lectionem *compositam*, ut adeo *composita congeries* sit ille *κόσμος*, scil. *mundus* philosophorum. Bene. Sed me offendit hoc, quod illa moles nondum aceta non poterat κόσμος, aut *mundus* sensu illo philosophico diei. Cie. in Timaeo, cap. 31, pag. 1114 Ern.: *ut hunc hac varietate distinctum bene Graeci κόσμον, nos lucentem mundum nominaremus*. Etiam Claudian. in Ruf. I, 4, h. v. usus est: *dispositi foedera mundi*.

33. *secuit, sectamque*) Mirum in modum Noster illam repetitionem adfectavit. Cf. vs. 142, 158, 166, 206, et alibi. — *membra*, non satis commode Rod. *glieder* vertit. *Membra* omnino partes distinetae alieoius rei, ut *membra carinae*, *aedificii*, *philosophiae*. Vide nos ad Plin. II, ep. 17, 9. Caeterum Anaxagoras, qui et ipse docebat, ab initio πάντα χρήματα πεφυρμένα fuisse, addebat: Ο Νοῦς δὲ αὐτὰ διῆρε, καὶ διεκόσμησε, καὶ ἐκ τῆς ἀταξίας εἰς τάξιν ἤγαγε. Plutarchum vid de Plac. lib. I, cap. 3.

35. *Parte foret* etc.) Omnis hie locus plurimum habet suavitatis, a delectu inprimis verborum. Pro simplici enim *facere* aut *fieri* posnit verba ea, quae vel naturam rei exprimant, vel modum adspectabilem, quo faeta sit. Terra *glomeratur*, freta *diffunduntur*, aquae *pulsant* litora, *extenduntur* campi, valles *subsidunt*, montes contra *surgunt*. — *glomeravit*. Cic. Tim. 15: *Deus mundum ita tornavit, ut nihil fieri possit rotundius*. N. D. II, 39, *terra nutibus suis* (pondere) *conglobata*. — Iam antea aquae coërcuerant orbem; nuue iubentur *diffundi*, latius extendi, atque hic illic se insinuare in terras, ut sinus et similia efficiant.

36. *diffundi* pro *diffudit* Heins. ex Vrbin. et Langerm. recepit. Bene; nam accedit et Lactant. Inst. II, 5, auctoritas, atque mollius etiam hoc est altero. — *Rabidisque* pro *rapidisque* in MSS. repertum et Heinsio probatum recepit Burm. — Et *rabies* et *insania* ventis tribuitur; vide Heins. *rabies Noti* Hor. I, Od. 3, 14.

37. *ambitae*) quae cingitur a mari. Qua ratione *ambitus* mediam producat, disputatur; vide Burmann. — *Ambitae circumdare* e copia poëtica dictum.

Fluminaque obliquis cinxit declivia ripis,
Quae diversa locis partim sorbentur ab ipsa,
In mare perveniunt partim, campoque recepta
Liberioris aquae, pro ripis litora pulsant.
Iussit et extendi campos, subsidere valles,
Fronde tegi silvas, lapidosos surgere montes.
Vtque duae dextra coelum, totidemque sinistra
Parte secant Zonae, quinta est ardentior illis;
Sic onus inclusum numero distinxit eodem

39. *cinxit*) Heins. mallet *strinxit.* Male. — *declivia*, quia e locis altioribus defluunt; *pronos fluvios* alii dicunt. — *obliquus*, eleganter exprimit cursum fluviorum tortuosum. — *cinxit*, inclusit.

40. Pro *diversa locis*, Georg. IV, 367, in pedestri oratione usitatius, *diversis* locis. — *sorbentur*, ut Arethusa. Quidam subeunt terras, sed mox redduntur, ut Lycus in Asia, Erasinus in Argolica: vide Plin. H. N. II, 103.

41. *perveniunt*) Francofurt. *conveniunt*, addita hac glossa, *id est cum aliis fluminibus.* Probat quidem Burmannus, *conveniunt;* sed ego nihil mutandum arbitror. Alios enim fluvios velut intercipit terra, alii usque ad mare perveniunt. *Campus* et *aequor* quamcumque planitiem designant. Hinc utrumque vocab. promiscue mox de planitie, agris, mox de superficie aut de fundo maris dicitur. Melius tamen nunc abstinuisset h. voc., quia proxime sequitur *extendi campos.*

42. *Liberioris*) Non inclusae angustis ripis. *Vaga aqua* a Nostro appellatur Heroid. X, 136. — *pro ripis* etc., merus lusus grammaticus. *Sidere* aut *subsidere* de locis depressis et complanatis. Vid. Gron. Observ. pag. 726: *surgere* contra (quasi surrigi, sursum agi) de iis, quae excrescunt in altitudinem. Drakenb. ad Silium III, 659: *Frons* honor arborum, vs. 346.

44. *lapidosos*) Gebhard. Crep. I, 6, *spatiosos crescere.* Et ita Palat. sec. At alterum agnoscit Lactant. II, 5, et *surgere* exquisitius quam *crescere.* Etiam *lapidosos* minus vulgare, quam *spatiosos.*

45. *Vtque duae dextra* etc.) Quemadmodum in coelo quinque zonae sunt, duae frigidae, totidem temperatae, una torrida; sic et in terra. In harum descriptione Nostro praeiverant Virgil. Georg. I, 233 sqq., et Tibull. IV, 1, 152–174, qui caeteris copiosior est. Cf. etiam Claud. R. P. I, 257–263. Multo ornatior Ovidio est Virgilius. Pro eo, quod hic legimus, *est ardentior*, ille dixit: *una corusco Semper sole rubens, et torrida semper ab igni;* et de frigidis non satis habuit *altam nivem* commemorare, sed: *caerulea glacie concretae atque imbribus atris.*

46. *secant*) dividunt: ductum a sphaera, quam *secant* circuli. *Onus inclusum*, moles terrae, quam includit coelum. — *Cura Dei*, est Deus ipse, sed quatenus curam gerit mun-

Cura Dei; totidemque plagae tellure premuntur:
Quarum quae media est, non est habitabilis aestu:
Nix tegit alta duas; totidem inter utramque locavit,
Temperiemque dedit, mixta cum frigore flamma.
Imminet his aër, qui, quanto est pondere terrae
Pondus aquae levius, tanto est onerosior igni.
Illic et nebulas, illic consistere nubes
Iussit, et humanas motura tonitrua mentes,
Et cum fulminibus facientes frigora ventos.
His quoque non passim mundi fabricator habendum
Aëra permisit: vix nunc obsistitur illis,
Quum sua quisque regant diverso flamina tractu,
Quin lanient mundum; tanta est discordia fratrum!

di. Fast. I, 37: *Haec igitur vidit trabeati cura Quirini.*

48. *tellure*) deest *in*. *Premuntur* sonantius et exquisitius, quam *sunt*; nam *premi* eleganter dicuntur, quae finibus inclusa sunt. Virgil. Georg. I, 235: zonae *trahuntur*.

49. *non est habitabilis* etc.) Nempe ex opinione Veterum, qui zonas frigidas non minus, quam torridam, incolis orbas putabant: vide Lucret. V, 205; Virgil. Georg. I, 237 sqq., et Macr. Somn. Scip. II, 5, late de hac re disputantem.

50. *utramque*) Revocavi *utramque*, quia *utrumque* non nisi duo Leid. habent, et unus pro varia lect. unde adsumsit Burm. Singularia non admittenda sunt, nisi codd. consensu id exigente.

51. *flamma*) poëtice pro calore.

52. *Imminet*) superimpositus est. Et viciniam et altiorem situm h. v. indicat. — Vulgo, *qui*, *quanto est pondere terrae*, *Pondere aquae levior*. Sed alterum e cod. pervetusto protulit Const. Fanens. et *pondus levius* agnoscunt etiam excerpta Vatican. Calandrae, quamquam in his etiam *aqua* scribitur, quod argutum videbatur Heinsio. Vetustum *igni* ex Medic. Bonon. et Strozzae accepit Burmannus.

54. *consistere*) Heins. malit *considere*. Male. — *consistere*, colligi, oriri, συνίστασθαι, aut immorari. — *motura*. Alias *terrere* Iupiter dicitur fulminibus aut tonitru. — *facientes frigora*, ut apud Virg. Georg. I, 352, *agentes frigora venti*.

57. *passim*) sine ordine et lege, ut quisque spiret, unde velit. Vide Burmannum, ad Quinctiliani Declam. IV, 13. — *Habendum*, possidendum, vel agitandum: similiter graec. ἔχειν.

59. *Quum – tractu*) quum quisque ex diversa regione flat, ut Homer. Od. V, 295. — *regant sua flamina*, tanquam personae: *lanient*, graviter, pro disrumpant.

60. *fratrum*) Habiti sunt Astraei et Aurorae filii. Hesiod. Th. 378. Sed Noster omni h. l. mythologia neglecta, rerum naturam sequitur; itaque

Eurus ad Auroram, Nabataeaque regna recessit,
Persidaque, et radiis iuga subdita matutinis:
Vesper, et occiduo quae litora Sole tepescunt,
Proxima sunt Zephyro: Scythiam septemquetrionem
Horrifer invasit Boreas: contraria tellus
Nubibus adsiduis, pluvioque madescit ab Austro.
Haec super imposuit liquidum, et gravitate carentem,
Aethera, nec quidquam terrenae faecis habentem.
Vix ea limitibus dissepserat omnia certis,

hoc nomine communem potius ventorum naturam respexisse videtur. Positum autem est in hoc epiphonemate cum virtute.

61. *Auroram*) Laudat hanc ventorum cardinalium descriptionem Seneca N. Q. V, 16. *Auroram*, Aethiopiam, sedem Aurorae, vers. 774. — *Nabataeaque*. Ita sine *h* hoc nomen constanter legitur apud Plin. Tac. Strab. — *Nabataeos* Strabo lib. XVI, pag. 767, inter Babylonem et Arabiam Felicem collocat, metropolimque eorum nominat Petram. Sic et Plin. H. N. VI, 28–32. Iis praeerat *rex*, qui a Tacito Ann. II, 57, commemoratur. Inde Nabataea *regna*. Nunc omnem Arabiam cogitabimus, quae fere commemoratur, ubi Orientis fines designandi sunt. — *Iuga*, haud dubie Emodi, Damasii, et alii montes, quibus India cingitur, Plin. VI, 17–21. — *subdita*. Horat. I, Od. 12, 55: *subiectos orientis orae Seras*. Nostrum expressit Senec. Th. 482: *Eurus Orientem movet, Nabataeaque quatiens regna et Eoos sinus*. Cf. idem Agam. 477.

63. *Vesper, et occiduo*) Euro contrarius Zephyrus ab occidente flat. Lem. – *Litora* dixit, non *terrae*, quia mare Atlanticum claudit orbem occidentalem. — *tepescunt*, quia Solis occidentis radii minus violenti sunt; propterea etiam occidentales terrae minorem solis aestum sentire poëtae videntur. Ita et Horat. I, Sat. IV, 30: *Sol, quo vespertina tepet regio*. Similiter mox meridionalis terra *madescere* dicitur, quia Auster inde pluvias agit. Boreae vero violentiae satis accommodatum *invasit*. Manil. *Asper ab axe ruit Boreas*.

64. *Scythiae* nomine Veteres comprehenderunt omnes terras septentrionales incognitas. — *trionem*, non *triones*, praeferunt Florent. Berneg. Vrbin.; idque ex antiquo usu loquendi comprobat Heins.

65. *Horrifer*) Frigora enim, de quibus proprie *horror*, agit Boreas. De origine eius cf. IV Pont. 10, 40. — *contraria tellus*. Meridionalis, Antarctica, Septentrionali opposita.

67. *liquidum — Aethera*) Purum et ab omni noxio vapore liberatum. Lem.

68. *nec quidquam terrenae faecis*) ἀτρύγετον αἰθέρα dixit Homer. Il. P, 425; nam τρύξ et *faex*, omne impurum: vid. Gronov. Observat. II, 7, pag. 207.

69. *dissepserat*) Heins. e Leodic. fragmento antiquissimo dedit; idque verbum est probum; sed a librario imperito, aut dictantem non recte

Quum, quae pressa diu massa latuere sub illa,
Sidera coeperunt toto effervescere coelo.
Neu regio foret ulla suis animantibus orba,
Astra tenent coeleste solum, formaeque Deorum:
Cesserunt nitidis habitandae piscibus undae:
Terra feras cepit: volucres agitabilis aër.
Sanctius his animal, mentisque capacius altae
Deerat adhuc, et quod dominari in cetera posset.

percipiente, hoc facile mutari potuit in *discepserat*, quod habent permulti MSS. Id quum ferri non posset, alius correxit *discerpserat*, quod et ipsum multos libros occupavit, et defenditur a Gebhardo Crep. I, 6; quamquam parum dignum est maiestate Creatoris. Edd. antiquae, *discreverat*. Gifan. mallet *descripserat*. *Dissepire*, describere, verbum paulo rarius et poëticum. Lucret. I, 998: *aër dissepit colles*. Senec. Med. 335, forte ex nostro loco: *Bene dissepta foedera mundi*.

71. *effervescere* etiam exquisitius, quam quod alii, ex interpretatione, habent; sidera enim sunt ignes *fervientes*, et *fervidus* sol passim occurrit. Lenzio h. v. idem esse videbatur, quod vs. 27, *emicare*, et celerem motum in superiora loca significare. Verum tunc saltem scribendum fuisset *effervescere in coelum*, ut Virg. Georg. lib. I, 471, *effervere in agros*. — *effervescere*. Edd. antiquae *fulgescere*, MSS. plerique, iique meliores *fervescere* (quod primus Asulanus amplexus est) aut *effervescere*. Hoc exquisitius alii in vulgaria illa et obvia *clarescere* et *splendescere* mutarunt.

72. *suis*, sibi propriis.

73. Etiam *astra* sunt *animantia*, inprimis ex mente Stoicorum: vide Cic. N. D. II, 16 et 21, quamquam et ex opinione vulgi. Inde *inter sidera referri*, Deum fieri. — *coeleste solum*, coelum tanquam pavimentum, quo insistunt: *formae Deorum*, sidera, quae habentur numina: *forma*, *species* et similia inserviunt periphrasi. Infra II, 78: *formae ferarum*; Virg. Aen. VII, 18: *formae luporum*. Cic. N. D. II, 40, sidera dicuntur *formae igneae*. Heroidd. X, 95, *simulacra Deorum astro et formae*, ἓν διὰ δυοῖν.

74. *nitidis*) Pro eleganti *nitidis* Heins. conj. *mutis*, aut *simis*, aut *udis*, quorum primum vulgare, alterum nimis alte repetitum, tertium otiosum est. — *Nitidus* aptum piscium epitheton, propter squamarum laevitatem et lubricitatem. IX, 267, de serpente, *squamaque nitere recenti*.

75. *agitabilis*) Significanter *agitabilis*. Senec. N. Q. VI, 16: *nihil est tam versabile et agitatione gaudens, quam aer*.

76. *Sanctius his animal* etc.) Originem hominis describit, ut postulat eius dignitas. Non enim mutum et turpe pecus e terra erepsimus Ovidio, sed *sanctius*, Deo similius, atque adeo reverentia dignius *animal*. — Ergo comparativus pro positivo bene usurpatur: non enim caetera animalia sancta erant. Lem. — *Mens alta*, ratio, quae alta cogitare, cogitando se ad coelum attollere potest. Cic. Mil.

Natus homo est; sive hunc divino semine fecit
Ille opifex rerum, mundi melioris origo:
Sive recens tellus, seductaque nuper ab alto
Aethere, cognati retinebat semina coeli.
Quam satus Iapeto, mixtam fluvialibus undis,
Finxit in effigiem moderantum cuncta Deorum;
Pronaque quum spectent animalia cetera terram,

8: *homo sapiens et alta et divina quadam mente praeditus.* Apud Iuvenal. XV, vocamur *divinorum capaces*; qui loc. cum hoc nostro conferendus est. — *altae.* Heins. temere mallet *almae.*

78. *Natus homo est*) Valde fluctuarunt philosophi veteres in definienda et origine et natura animae: vide Ciceron. Tusc. I, 9, 10. Noster sequitur eos, qui coeleste quidquam et divinum in animis inesse putabant, Cic. Fin. II, 34. Vnde vero divinum illud traxerint, dubium relinquit. *Divino semine*, deest *ex.*

79. *origo*) Palat. et alii, *melioris imago*, quo Dan. Heins. respici putat ad ideam, quae in Deo fuerit, et ad quam mundus ille melior dispositus sit. Sed unde talis philosophia in hoc carmine? Saepe *origo* et *imago* permutata sunt, ut I Fast. 65. — *origo*, auctor, creator; vid. lib. V, vs. 262. Tacit. Mor. G. 2: *Celebrant Tuisconem et Mannum originem gentis conditoresque.* — *melioris*, dispositi et exornati. Refertur ad *rudem indigestamque molem.*

81. *cognati*) non terrae, sed animae. Male igitur Lenzius addit: quatenus coelum et terra olim coniuncta fuerunt. Cognationem et domicilium pristinum animae nostrae coelum vocat etiam Cic. Leg. I, 9. Sed omnium optime Hipparchus approbaverat, animam nostram esse partem coeli. Plin. H. N. II, 26; Lucret. II, 990: *Coelesti sumus omnes semine oriundi.*

82. *Quam satus Iapeto*) Prometheus, Iapeti filius, habebatur generis humani auctor, haud dubie propterea, quod mores hominum agrestium molliverat. Alii aliter super eo philosophantur, de quibus exponendi nunc non est locus. Importune autem, meo quidem sensu, *opifici rerum* repente Prometheus socius additur. — *mixtam undis*, ergo ex luto creavit hominem; Hor. I, Od. 16, 13; Iuvenal XIV, 35. Hinc homo vocatur πηλὸς ὁ Προμήθειος a Callim. fragm. Bentl. 87. Apud Hesiod. Ἐργ. 60, ubi mira hominis compositio narratur, Vulcanus iubetur γαῖαν ὕδει φύρειν. Aliter rursus hic mythus ab Horat. I, Od. 16, 13, narratur; aliter etiam ab Hygin. Fab. 142.

83. *in effigiem*) Phocylid. vs. 101, anima vocatur θεοῦ εἰκών. Eurysus Pythag. in libro de Fortuna, censet Deum creasse hominem ἀρχετύπῳ χρώμενον ἑαυτῷ. Plato Rep. VI, pag. 431, in homine ait esse aliquid θεοειδὲς καὶ θεοείκελον. Fluxit et hoc ab Aegyptiis; Lactant. Inst. VII, 4, 3: *At Hermes non ignoravit, hominem et a Deo, et ad Dei similitudinem fictum.* Noster *effigiem Deorum* ponit in corpore humano.

84. *Prona*) ad terram depressa, incurvata. De forma hominis erecta multi veterum. Cf. Cic. N. D. II, 56; Legg. I, 9; Lactant. Inst. Div. II, 1.

Os homini sublime dedit; coelumque tueri
Iussit, et erectos ad sidera tollere vultus.
Sic, modo quae fuerat rudis et sine imagine tellus,
Induit ignotas hominum conversa figuras.
II. AVREA prima sata est aetas, quae, vindice nullo,

In ea esse dignitatis et praestantiae nostrae causam, bene docuit Herder. in libro *Ideen zur Geschichte* etc. P. I, pag. 172 sqq.

85. *tueri*, intueri, ut X, 389. Virg. Aen. IV, 451: *coeli convexa tueri.* — *Coelumque tueri.* Plerique quidem MSS. tum Lactant. Inst. II, 1, et Isidor. XI Etym. 1, habent *coelum videre.* Sed *tueri*, quod duo Medicei praeferunt, quibus addas nonnullos alios, in quibus *intueri* exstat, quodque etiam Schol. ineditus Prudent. ad II in Symmach. 260, agnoscit, est exquisitius, atque e Virgil. sumtum.

86. *erectos*) *ereptos ad s.* Gebhard. Crep. I, 6, ex Cod. Palat. et tribus aliis defendit, invita quidem Minerva. *Erectam* hominis formam urget poëta. — *ad sidera*, ut corporibus coelestibus contemplandis, Dei cognitionem capere possimus. Haec respexerunt alii. Senec. de Otio Sap. 32: «Nec erexit tantummodo hominem, sed etiam ad contemplationem factum, ut ab ortu sidera in occasum labentia prosequi posset, et vultum suum circumferre cum toto, sublime fecit illi caput». Silius XV, 84: «Nonne vides, hominum ut celsos ad sidera vultus Sustulerit Deus, ac sublimia finxerit ora?» Inde homo Graecis ἄνθρωπος dictus.

87. *sine imagine*, informis. Fast. I, 3: *sine imagine moles. Imago* passim pro forma, ut III, 1.

88. *Induit conversa*) e copia poëtica, accepit.

89–150. *Aurea prima* etc.) Nobilis locus de *aetatibus*, in quas priscum, quod effluxerat inde ab origine mundi, aevum describere, quibusque, pro cuiusque ratione, a metallis nomina imponere, antiquis poëtis placuit. Claudian. XXII, 446: *vario faciem distincta metallo Secula.* Quo sine dubio nil aliud exprimere volebant, nisi hoc, genus hominum a statu naturali et animi integritate gradatim delapsum esse ad hanc et vitae rationem, et vitiositatem. Varro R. R. II, 1: In numero autem harum aetatum, poëtae, ut fit, inter se dissentiunt. Nam Hesiod. Ἔργ. 109–208, quinque recenset; Noster, omissa post aeneam heroica, quatuor; Aratus Phaenom. 100–134, tres; duarum tantum mentionem faciunt Virgil. Georg. I, 125 sqq. coll. Aen. VIII, 314 sqq. et Tibul. I, 3, 35 sqq.; nec poenitebit cum bis Lactant. Inst. div. V, 5, contulisse. Erat praeterea in vaticiniis, exacta hac misera aetate, fore παλιγγενεσίαν, h. e. fore, ut inverso ordine secula illa denuo revolvantur et renoventur: vid. Virg. Ecl. IV, ibique Heynium, in primis ad vs. 4. Ovidius Hesiod. et Virgil. maxime secutus reperitur, aemulumque habuit Senec. Hipp. vs. 524 sqq. Med. 330; Octav. 397 sqq. Ferrea aetas secundum Nostrum periit Deucalioneo diluvio.

89–112. *Aurea prima sata est aetas*) Status primorum hominum naturalis describitur, qualis v. c. vita Cyclopum apud Homer. Od. I, 106 sqq., atque

Sponte sua, sine lege, fidem rectumque colebat.
Poena metusque aberant; nec verba minacia fixo
Aere legebantur; nec supplex turba timebant
Iudicis ora sui: sed erant sine iudice tuti.
Nondum caesa suis, peregrinum ut viseret orbem,

etiam hodie multarum gentium barbararum. Sed accesserunt colores mythici et poëtici. Vide super hac re philosophantem Posidonium ap. Senec. Ep. 90. — *aetas*, genus hominum. Cic. N. D. II, 63: *aureum genus.* Virgil. Ecl. IV, *aurea gens*, ex Hesiod. χρύσεον γένος. Virgil. Georg. II, 538, adeo *aureus Saturnus*, sub quo aurea aetas. Nempe *aurea* praestantissima quaeque dicitur. Hoc igitur epitheton quum primae aetati datum esset, reliquae deteriores facile suum nomen invenerunt; quamquam *ahenea* et *ferrea* etiam ab armis aheneis et ferreis dici potuerunt. — *vindice nullo*, nemine scelera coërcente. Virgil. Aen. VII, 203: *Saturni gentem haud vinclo nec legibus aequam, Sponte sua veterisque Dei se more tenentem.* Id autem dum Noster latius tractare voluit, ineptae garrulitatis exemplum dedit. Erant homines sine legibus, non metuebant poenam legum, non legebant leges propositas, erant sine iudice, non metuebant iudicem, sed erant sine iudice tuti. Hoc vero est garrire! Caeterum similiter vetustissimorum hominum mores notat Tacitus, Annal. lib. III, 26.

91. *nec verba – legebantur*) nondum leges latae erant. Erant ergo ἀθέμιστοι, ut Cyclopes apud Homer. d. l.: cf. Platon. de Legg. III init., et Arist. Rep. I, 2. Leges vocat (etiam V, 669) *verba minacia*, quia poenas minantur. Hae apud Romanos in *aeneis* tabulis incisae in Capitolio, aut alio loco publico, *figebantur*, seu affigebantur, unde *figere leges* et *refigere*, pro ferre et abrogare, ut ab omnibus *legerentur.*

92. *legebantur*) *ligabantur* tuetur Iuretus ad Symmach. II, ep. 13; probat et Brodaeus Miscel. IV, 12, ut ad illum morem respiciatur, quo tabulae legum adfigebantur. At hoc iam inest in *fixo*. Alterum igitur Heinsius ex Excerpt. Vatican. Caland. 3, Mediceo et uno Bonon. praetulit. — *supplex turba*, sunt rei, eorumque amici, qui sordidati et moesti causam suam defendunt. — *Simplex turba*, quod cod. Dousae et quinque Heinsii exhibent, Burmannus aptius iudicabat et convenientius integritati aurei seculi. At si hoc praeferas, maior etiam erit tautologia illa, quam in notis vituperavimus. Male etiam aetas illa *turba* vocaretur.

93. *sine iudice*) Nonnulli ex melioribus *sine vindice*, quod improbat Heins. quia vs. 89, *vindice* praecessit; quae causa nulla est; namque hoc ipso versu praecedit et *iudicis*. — *sine iudice.* Diu dubitavi, utrum *sine vindice*, an *sine iudice* praeferrem. Praetuli tandem posterius: praecessit, non erant iudicia; recte igitur subiicitur, sed erant sine iudice tuti; praesertim quum Ovidius voc. praecedens varie repetere soleat, atque h. l. cum vi repetitum videatur. *Vindex*, si quis id malit, potest et de iudice et de defensore capi.

94. *Nondum caesa suis*) Cf. Virg.

Montibus, in liquidas pinus descenderat undas;
Nullaque mortales, praeter sua, litora norant.
Nondum praecipites cingebant oppida fossae:
Non tuba directi, non aeris cornua flexi,
Non galeae, non ensis, erant: sine militis usu
Mollia securae peragebant otia gentes.
Ipsa quoque immunis, rastroque intacta, nec ullis
Saucia vomeribus, per se dabat omnia tellus;

Ecl. IV, 32–38; Tibul. I, 3, 37–40. Navigatio summae aureae aetatis simplicitati et integritati non satis convenire videbatur, partim quia maxime questus causa instituta est, partim quia hominum vitam in ultima pericula coniicit, atque adeo voluntati divinae repugnare credebatur. Prop. III, El. 5, 41 sqq.

95. *pinus*) Lignum resinosum, inprimis apta habebatur navigiis faciendis: *suis*, sibi ab ipsa natura assignatis: *peregrinum orbem*, peregrinas terras. *Orbis* saepe pars orbis terrarum, ut II, 254, 322; Tacit. Ann. II, 2. — *descenderat.* Statius Sil. II, 6, 28: *invitas deiecit in aequora pinus.* — *liquidas*, epith. ornans.

97–100. *Nondum praecipites*) Nondum bella gerebantur. Vivebant ἄτυχοι, pace fruentes. Hesiod. vs. 120. Tibull. I, 3, 47: *Non acies, non ira fuit, non bella: nec ensem Immitis saevus duxerat arte faber.* I, 10, 9: *Non arces, non vallus erat.* — *praecipites*, profundae.

98. *tuba directi aeris*) tuba recta ex aere. Iuvenal II, 117: *recta cantaverat aere.* — *tuba directi* etc. Tuba peditum, et est directa: lituus equitum incurvus; Horat. I, Carm. 1, 23: *et lituo tubae permistus sonitus.* Lem.

100. *gentes*) Heins. approbante Burm. ex uno Gronov. invexit *mentes*, quia homines tum nondum in *gentes* discesserint, vid. not. 102. — *Gentes* revocavi, quia et Senec. Hippolyt. 527–536, ubi nostrum locum ante oculos habuit, *gentes* et *populos* aureae aetati tribuit. Etiam Virg. Aen. VIII, 325: *Saturnus placida populos in pace regebat.* Infra vs. 339, statim post restauratum genus humanum *populi novi* commemorantur. In his pluralis pro singul. — *Securitas* illa ab invasione hostili turbisque domesticis commemoratur et ab aliis. Sever. in Aetna, vs. 9: *Aurea securi quis nescit secula regis?* Tibul. d. l.: *Ultroque ferebant Obvia securis ubera lactis oves.* Eadem et fruebantur pecudes. Idem I, 10, 9. Inde *mollia otia*, pax iucunda. Virg. *placida pax.*

101. *Ipsa quoque immunis*) Nondum agricultura. Hesiod. vers. 118 seqq.: Καρπὸν δ' ἔφερε ζείδωρος ἄρουρα Αὐτομάτη πολλόν τε καὶ ἄφθονον. *Ipsa*, sua sponte, vid. Ernesti Clav. Cic. h. v. mox *per se*, ut δι' ἑαυτοῦ, eodem redit: vid. Cortium ad Sallust. Iug. IX, 62. Etiam Virgil. Georg. II, 10: *Ipsa per se.* — *immunis*, vacua a miseriis, ἀπαθής. Expressit Homer. Od. II, 109, ubi terra omnia ἄσπαρτα καὶ ἀνήροτα profert. — *rastro.* Virgil. Ecl.: *Non rastros patietur humus.* — *Rastrum*, ponderosum instrumentum duobus aut quatuor dentibus, quo

Contentique cibis, nullo cogente, creatis,
Arbuteos foetus, montanaque fraga legebant,
Cornaque, et in duris haerentia mora rubetis,
Et quae deciderant patula Iovis arbore glandes.

glebae in agris comminuebantur; Virgil. Georg. I, 94, quamquam et sarritioni inserviebat, vs. 155.

102. *Saucia vomeribus*) Vivianus e codd. *saucia vulneribus* protulit, idque non bene Heinsio se probavit. Notio *vulnerum* iam inest in voc. *saucia*, et quum praecedat *rastro intacta*, concinnitas membrorum hic quoque instrumenti nomen requirit. Locus II, 287, quem Heins. comparavit, ipse eum impugnat. — *Saucia.* Sulci sunt veluti vulnera, quibus dilaceratur tergum terrae. Latius haec Plin. H. N. II, 63, persequitur, et plura lacerationis genera invidiose commemorat. Non mirum autem est, agriculturam diu fuisse ignoratam, quippe quae multarum rerum scientiam, magnam curam, multum laboris requirat.

103. *nullo cogente*) Virgil. Georg. I, 128, pari elegantia, *nullo poscente*; quamquam idem et *nullis cogentibus* Georg. II, 10: utrumque verbum non minus eleganter, quam *imperare arvis*, de agricolis dicitur, qui veluti *cogunt* terram fruges reddere cultoribus: vide Burmann. Arva vero quum fruges reddunt, dicuntur *parere*, *respondere* etc. Sed *cibi*, qui iam narrantur, minime lauti sunt, neque ob eos invidenda aurea aetas.

104. *Arbuteos*) Plurimi *arboreos*, quae duo saepissime confusa sunt. *Arbuteos foetus*, arbuta. *Arbutus*, nostris *Erdbeerbaum*, arbor fruticosa, in Italia frequens, poma ferens rubentia (X, 101) fragis similia, et difficilia concoctioni (Plin. XXIII, 8), quibus tenuioris sortis homines vesci solebant: vid. Martin. ad Virgil. I, 148. Etiam Varro R. R. II, 1, et Virgil. d. l. eos foetus in antiquissimorum hominum victu commemorant. Sed *arborei foetus*, quae est altera lectio, forent poma X, 669. Haec vero magis culturam postulant, minusque adeo primo seculo conveniunt: tribuuntur ei tamen XV, 97; Heins. conj. *roboreos foetus*, id est glandes. At de glandibus mox sequitur. Hesiod. Ἔργ. 116, ἀφνειοὶ μήλοισι, quod est, *abundantes arbuteis foetibus*: vid. Graevium ad h. l.

105. *haerentia.* Male Burmannus ex Leid. et aliis quibusdam probabat *horrentia*. Arbores ipsae, earumque rami recte dicuntur *horrere*, id est eminere, non item fructus. Regius ex interpretatione, *pendentia*. — *Cornus* (*Cornelbaum*) cuius fructus, *corna*, lapidosi sunt, nec multum carnis habent, quibus adeo Homeri tempore, Od. X, 241, sues pascebantur; unde et a Virgilio Aeneid. III, 649, inter *victum infelicem* referuntur. — *rubetis.* Asperis et spinosis. Rubetum autem dicitur locus, rubis et spinis consitus. Lem. — Rubus, *Brombeerstaude*, mora silvestria fert, quibus et ipsis tenuiores homines vescebantur: Plin. H. N. XVI, 37-71; XXIV, 13-73, *duros rubos* dixit; etiam Noster IV Pont. 4, 4. — Bene *haerere*, ut III, 730, de foliis.

106. *patula.* Arridebat Burmanno e Cod. Heinsii, *larga*, id est benigno victum ministrans. — *patula*, quae ramos late diffundit. — *Iovis arbore.*

Ver erat aeternum, placidique tepentibus auris
Mulcebant Zephyri natos sine semine flores.
Mox etiam fruges tellus inarata ferebat;
Nec renovatus ager gravidis canebat aristis.
Flumina iam lactis, iam flumina nectaris ibant;

quercu, *Iovi* sacra, uti laurus *Apollini*, *Herculi* populus, *Marti* fraxinus, et *Minervae* olea, etc. Lem. — Ergo quernas glandes devorarunt primi homines; quae sane fuit vulgaris Veterum opinio. Itaque et in Ambarvalibus quernam coronam gerebant in huius victus memoriam: Virgil. Georg. I, 350. Sed merito dubitatur, an quernae glandes alimenta praebeant humano corpori. Error sine dubio inde ortus est, quod *glandis* et *βαλάνου* vis latius olim patuit, omnesque fructus echinatos complexa est: vide Dioscor. I, 126, ubi inter alia tradit, *castaneas* dici Διὸς βαλάνους; conf. Pausaniae Arcad. p. 599 Kuhn. Atque etiam hodie in terris australibus genus quoddam glandium nascitur, quibus tostis loco castanearum utuntur: vid. Goguet. *vom Ursprunge der Gesetze* etc. P. I, lib. 2, pag. 57 seqq. Scripsit etiam Leisnerum progr. de Glandivoris.

107. *Ver erat aeternum* etc.) Ex philosophorum sententia, quam suavissime describit Virg. Georg. II, 336 *sqq.*, natales mundi in vernum tempus incidebant, idque tempus duravit per totum seculum aureum. *Ver assiduum* est Virg. Georg. II, 149; *ver longum* Horat. II, Od. 6, 17.

108. *Zephyri*) comites sunt Veris. — *Mulcebant*, leviter agitabant, huc et illuc movebant flores. Fast. I, 61, ventus *mulcet summas aristas*. *Tepor* conveuit temperiei aëris verni. Plin. II, Ep. 17, 3, *tepore verno nitescunt*. Causam illius teporis reddit Lucret. V, 816: *At novitas mundi nec frigora dura ciebat* etc. — *sine semine*, sine cura hominum; Virg. Georg. I, 22: *non ullo semine fruges*. Haec sunt *iniussa gramina*.

109. *Mox*) non temporis successionem indicat, sed continuatum ordinem, idem quam praeterea. Vide Schwarz. ad Plin. Pan. VIII, 6. Male igitur Lenzius monet, Ovidium hoc posuisse, quia *fruges* serius maturescunt floribus. Neque idem *non renovatus* recte explicat, non aratus.

110. *Nec renovatus ager*) Immo *renovatus ager* est novalis, qui alternis annis vacat et novatur. Sensus: Singulis annis sua sponte ager frumenta ferebat, nec erat, cur alternis cessaret. — *canebat*, exprimit albicantem segetis colorem. Virg. Ecl. IV, 28, non minus venuste, *molli flavescet campus arista*. Ita *canae aristae* VI, 456. — *gravidis*, plenis granorum, ut III, 665, *Gravidis corymbis*. Caeterum sua sponte olim frumenta nata esse necesse est; vid. Heyn. in Opusc. Acad. tom. I, p. 339 seqq.

111. *Flumina iam lactis*) Sic eloquebantur veteres magnam lactis et vini copiam, qua tempore aureo vaccarum ubera distenta, uvaeque gravidae erant. Omnis enim copia cum *flumine* comparari solet. Virg. Ecl. IV, vs. 21: *Ipsae lacte domum referent distenta capellae Ubera*. Add. vs. 29, et Tibull. I, 3, 45. *Ire*, sic etiam II, 456.

Flavaque de viridi stillabant ilice mella.
Postquam, Saturno tenebrosa in Tartara misso,
Sub Iove mundus erat; subiit ARGENTEA proles,
Auro deterior, fulvo pretiosior aere. 116
Iupiter antiqui contraxit tempora veris;
Perque hiemes, aestusque, et inaequales autumnos,

112. *mella stillabant de ilice*) vel quia apes in ilice favos condebant, vel quia folia ilignea mel eliquabant, idque tam copiosum, ut in terram deflueret. Vid. Heynius ad Virg. Ecl. IV, 30, et Fabri Historia Mannae inter Hebraeos, pag. 12-18. Etiam hodie in locis quibusdam Asiae rivos propemodum mellis in silvis reperiunt peregrinantes, ut docent Itineraria. *Viridis* epitheto genus quercuum hieme quoque folia retinens Ovidius indicasse Lenzio videtur. Potius in *flava* et *viridi* imago, sive lusus inest parum probandus.

113. *Postquam Saturno*) Saturnus, antiquissimus rex Latii, agrestes et sine legibus viventes homines ad meliorem victum et cultum traduxerat: Virg. Aen. VIII, 314-329. Idem apud Graecos fecerat Κρόνος, sub cuius imperio aureum seculum fuisse dicebatur. Itaque Latini hos duo pro una persona habuerunt. Vide Heynii Excurs. ad d. l. *Cronus* cum reliquis Titanibus in Tartara detrusus: Apollod. I, 2. Haec est Titanomachia, antiquissimorum poëtarum carminibus celebrata, unde multa in Gigantomachiam translata. Caeterum in hac argentea aetate nihil Noster a reliquis poetis mutuatus est, sed suum ingenium secutus.

114. *Sub Iove*) ὑπὸ Διός, sub imperio Iovis. — *subiit*, successit, secuta est. Quidam *subitque argentea*, male; *subiit* cum castigatioribus restituendum, ita sensu postulante. Virg. Aen. VIII, 362: *Alcides subiit: haec illum regia cepit.* Id. Aen. X, 67, ex veterrimis cod.: *Italiam fatis petiit auctoribus...* Horat. lib. I, Sat. 9, 21: *Quum gravius dorso subiit onus.* Etiam in *adiit, rediit, periit, abiit*, et similibus, in primis in caesura, postrema syllaba producitur, sequente vocali. LEM.

115. *Auro deterior*) ex Hesiod. Ἐργ. 127: πολὺ χειρότερον χρυσείου. *Deterior ac decolor aetas* haec argentea vocatur Aen. VIII, 326. — *Auro* et *aere*, pro aurea et ahenea. — *pretiosior*, innocentior, cum respectu ad metalla. Claudian. XXII, 454: *melioris secla metalli.* Argentea candent, et aureis *rutili anni* sunt.

116. *antiqui veris*) *aeterni veris*, quod Heins. placebat, sine dubio e vs. 107 migravit in Codd. quosdam. Nunc aptius *antiqui*. — *Iupiter contraxit*, ut apud Virg. Georg. I, 131: *Iupiter mella decussit foliis, rivis currentia vina repressit* etc. — *antiqui*, pristini, praeteriti. Virgil. Aeneid. II, 137, *antiqua patria*, de exsule. Noster infra vers. 423, *antiquus alveus*, et sic centies. *Vetus patria* dixit Liv. I, 35.

117. *inaequales*) Mox humidos, mox siccos: calidiores interdum, frigidiores rursus. *Incertos* tales menses dixit Virg. Georg. I, 45.

Et breve ver, spatiis exegit quatuor annum.
Tum primum siccis aër fervoribus ustus
Canduit; et ventis glacies adstricta pependit.
Tum primum subiere domos: domus antra fuerunt,
Et densi frutices, et vinctae cortice virgae.
Semina tum primum longis Cerealia sulcis
Obruta sunt, pressique iugo gemuere iuvenci.
Tertia post illas successit AHENEA proles,
Saevior ingeniis, et ad horrida promtior arma;

118. *breve*) Cum dilectu, quia antea *aeternum*. — *exegit*, exigi voluit. *Exigere* autem tempus, est agere, degere, ut centies apud Cic. Virg. Plin. et alios. Sed Burmann. aliter: exaequavit, ut in trutina. Lenzius explicat: Iupiter antiquum ver extendit in quatuor tempestates. Non bene. Non enim *ver*, sed *annum exegisse* dicitur, neque *exigere* extendere significat. — *spatia*, tempora. Suaviter annuas vicissitudines describit XV, 201 seqq.

119. *tum primum siccis*) Summum aestum describit. Sed cogitandum est, vixisse poëtam sub calidiore Italiae coelo.

120. *Canduit*) *Candor* solis ita apud Claudian. I, 219, et *incandescere* Virg. Georg. III, 479; Plin. Pan. XXX, 3. Hiemis frigore *adstringuntur* corpora, vere autem adventante *solvuntur*; vid. Horat. I, Od. 4, 1. *Glacies*, stiria: *adstricta pependit* venuste, pro adstricta est. Etiam III Trist. 10, 21, *pendens glacies*. Sed multo venustius Virgil. Georg. III, 366: *Stiriaque impexis induruit horrida barbis*.

121. *domos*) In Florent. et priore Hamb. *domus*, quo recepto versum gratiorem effici Heins. putabat. At illa Ovid. repetitio talem similitudinem non requirit; sufficit eamdem esse vocem. — *subiere domos*, quum antea in agris et silvis habitassent (A. A. II, 473), ut etiam hodie Californioe incolae. Conf. Fabers. Archaeologiae, tom. I, pag. 9. — *antris* pro aedibus etiam hodie utuntur Arabes multi. Et in aliis calidioribus terris, tecta sibi parant ex ramis arborum

122. *cortice*) *cortex*, intelligitur cortex interior, liber: *vinctae cortice virgae*, crates, e quibus olim sibi pararunt homines aedificia: Sen. Ep. 90: *quamlibet virgeam cratem texuerunt manu*.

123. *longis*) vim pingendi habet. *Pressi*, onerati. Conf. Virgil. Georg. I, 45; Cic. N. D. II, 63.

125. *Tertia post illas*) In hac aetate iusto brevior est, pendetque ob Hesiod. vs. 144 sqq. Erat hoc hominum genus ἐκ μελιᾶν δεινόν τε καὶ ὄμβριμον, *hastis terribile et validum*, amabat Martis opera, habebatque χάλκεα τεύχεα, *aenea arma*, quum nigrum ferrum nondum inventum esset. Conf. Arat. Phaen. 130. Ergo et nunc *saevior* est ferocior, audacior in bello.

126. *Saevior*) ferocior, audocior in bello. Hesiod. Ἔργ. 145, *arma* invenit hoc genus hominum. Arat. Phaen. 130, in armorum auctorem

Nec scelerata tamen: de duro est ultima FERRO.
Protinus irrumpit venae peioris in aevum
Omne nefas; fugere pudor, verumque fidesque;
In quorum subiere locum fraudesque dolique,
Insidiaeque, et vis, et amor sceleratus habendi.
Vela dabant ventis, nec adhuc bene noverat illos
Navita; quaeque diu steterant in montibus altis,
Fluctibus ignotis insultavere carinae;

gravissime invehitur. Tibull. I, 3, 47 sqq., *horrida*, saeva. — *horrida*. *Horridum* solemne epitheton armorum, proeliorum, bellorum, castrorum, Arat. χαλκότυπον μάχαιραν Lenzius vero *horrida* interpretatur horrentia, hastas erectas. Senec. Octav. 408, de hac aetate, *tertium solers genus Novas ad artes exstitit; sanctum tamen.*

127. *de duro est* etc.) Conf. cum omni h. l. Catull. Epithal. Pelei et Thet. *Durities* etsi prima ferri virtus, nunc tamen invidiose dicitur cum respectu ad hominis *duritiem*. Hor. Epod. XVI, 65: Iupiter *ferro duravit secula.*

128. *venae*) *Vena* non, interprete Lenzio, a corpore humano ad terram, sed ad animum a metallis translata est, quibus et ipsis *venae* tribuuntur: Heins. ad Silium III, 283. — *venae peioris*. Metalli deterioris. Optima vena auri, si ad mores referas. LEM. — *in aevum*, genus hominum, cuius *vena*, sensus et studia, deterior erat.

129. *pudor*) moderatio in omnibus cupiditatibus iusti et aequi causa, virtus princeps. — *verum* aut *veritas*, quum de moribus et vita hominum sermo est, non in verbis cernitur, sed in factis. Etiam Cic. Quinct. 26, *veritatem* et *pudorem* coniungit. Tacit. Ann. III, 26: *Pro modestia ac pudore ambitio et vis incedebat.* — *Vero* et *fide* continetur societas humana.

131. *Insidiaeque*) Langerman. *Invidiaeque*. — *amor habendi*, πλεονεξία. Aurel. Vict. Caes. III, *studium habendi*. Phaedr. III, prolog. 21, *cura habendi*, ubi vid. Burm. In his *habere* est possidere. Copiose haec Noster persequitur Fast. I, 195 seqq.

132. *Vela dabant*) Querelas acerbas de inventa navigatione habes etiam apud Horat. I, Od. 3, 9–24; Propert. I, 17, 13 seqq.; Plin. H. N. 19, prooem.; Senec. Med. vs. 301 seqq., qui et Horat. et Nostrum respexit. — *noverat illos*, scilicet rabiem Noti decertantis horriferis Aquilonibus, ut loquitur Horatius.

133. *quaeque diu* etc.) Haec paulo brevius dicta sunt. Quae diu in montibus, iisque altissimis, steterat arbor, resecta est; ex eaque *carina*, navis, facta. Gronovianam coniect. *alni* repudiaverim: partim quia alni non tam montibus gaudent, quam palustribus locis et ripis (Plin. H. N. XVI, 18); partim quia *altis* non minus quam *diu*, inservit insaniae mortalium declarandae. Neque Nostrr respexisse vid. Virg. Georg. I, 136.

134. *ignotis*) Optimus Medic. *ignaris*, quo voc. Tacitum saepe uti pro *ignotus* monet Heins. Sed Taciti idio-

Communemque prius, ceu lumina Solis et auras,
Cautus humum longo signavit limite mensor.
Nec tantum segetes alimentaque debita dives
Poscebatur humus; sed itum est in viscera terrae;
Quasque recondiderat, Stygiisque admoverat umbris,

tismi non ad Ovidium transferendi. — *insultavere*, contemtim, insultavere tanquam aequori victo; ex inepta scilicet Veterum opinione, quasi insolentia sit navigare. Xerxes *aquis insultans* est apud Lucret. III, 1045. Horat. I, Od. 3, 24: *Impiae non tangenda rates transiliunt vada.* Tibull. I, 3, 37: *Nondum caeruleas pinus contemserat undas.* Claudian. R. P. praef. 11: nauta *vagus exsultat pelago.* Sine insolentiae notione, pro insilire, *insultare* legitur apud Tacit. Ann. II, 8: *Batavi dum insultant aquis, artemque nandi ostentant.* Sed quanta commoda redundaverint ad genus humanum e navigatione inventa et exculta, satis notum est. Et tantum abest, ut Deus Oceano interiecto gentium consuetudinem impedire voluerit, ut vel remotissimas terras eo arctius coniunxerit. — Gronov. et alii plures *exsultavere.* Aeque bene.

135. *Communem*) Conf. Am. III, 8, 35-44. Iustin. XLIII, 1, 3: *Omnia communia et indivisa omnibus fuerunt, veluti unum cunctis patrimonium esset.* Conf. Virg. Georg. I, 126. Explicat Lactant. Inst. V, 5, 7, sic: tam liberales fuisse homines, ut natas sibi fruges non includerent, sed pauperes ad communionem proprii admitterent. — *ceu lumina* etc. Cf. VI, 350: Τὸν ἥλιον τὸν κοινὸν et τὸν ἀέρα τὸν κοινὸν dixit Menander, pag. 184, 260. — *auras.* Vulgo *aurae*, scilicet *sunt.*

136. *Cautus*) et auget avaritiam hominum, et diligentiam mensoris declarat. — *longo limite*, ut paulo ante, *longis sulcis: signare limite*, dividere agros, limite, signi loco, inter eos relicto. Praeivit Virg. d. l.: *nec signare quidem aut partiri limite campum Fas erat.* Variavit hoc Senec. Hipp. 526.

137. *dives humus*) Ζείδωρος ἄρουρα. *Debita* non sunt, ut Leuzius vult, ad vitam sustentandam necessaria, sed, elegantiore sensu, quae terra, cui semina, tanquam depositum, creduntur, hominibus debet.

138. *itum est* etc.) Neapolit., *per viscera*, quod respuendum, quia profunditas magis, quam latitudo metallifodinarum, hic tangitur. — *Ire in viscera, penetrare in viscera terrae, viscera eius extrahere* etiam apud Plin. H. N. 33, 1, s. 1; II, 63, ubi graves de hac re querelas habes. Senec. Octav. vs. 416: *Sed in parentis viscera intravit suae Deterior aetas; eruit ferrum Grave, aurumque.* — *Stygiis umbris*, orco, in quo *umbrae* seu manes ad Stygiam paludem versantur. Hanc Veteres in media terra ponebant; intelligit ergo opes altissime latentes. Satis lepide Plin. H. N. II, 63, ubi de hac eadem avaritia queritur, *Si ulli essent*, inquit, *inferi, iam profecto illos avaritiae atque luxuriae cuniculi refodissent.*

139. *Quasque recondiderat* etc.) Sed egregie de genere humano meriti sunt, qui metalla quibus aegre caret

Effodiuntur opes, irritamenta malorum.
Iamque nocens ferrum, ferroque nocentius aurum
Prodierant: prodit bellum, quod pugnat utroque;
Sanguineaque manu crepitantia concutit arma.
Vivitur ex rapto: non hospes ab hospite tutus,
Non socer a genero: fratrum quoque gratia rara est:
Imminet exitio vir coniugis, illa mariti;
Lurida terribiles miscent aconita novercae:

vita humana, e terris primi eruerunt, eorumque usum hominibus demonstrarunt; idque ob meritum multi adeo inter Deos relati sunt a grata posteritate. Abusus non tollit usum. Plin. H. N. XXXIV, 14, ferrum vocat *optimum pessimumque vitae instrumentum*, quod deinde explicat. Neque Natura illas opes tam alte absconditit: immo in multis terris ditissimae auri argentique venae propemodum in superficie terrae expositae patent. Vide Goguet. *vom. Ursprunge der Gesetze* etc. I, 2-4. — Caeterum de inventione metallorum locus elegans est apud Lucretium lib. V, 1240-1295.

141. *nocentius*) Sacram enim famem iniicit mortalibus. — *quod pugnat utroque*, nummis aureis et ferreis armis. Aliter tamen sensit Pyrrhus: vide Cic. Offic. I, 12. Quis non audivit Philippi Macedonis arma victricia, *ἀργυρέας λόγχας*, et asinum auro onustum: Graeciam auro eius, non ferro, subactam? Lem. — *bellum pugnat* poëtice, pro belligerantes pugnant. Solebant autem Veteres proelium inituri *concutere arma*, hoc est hastis aut pilis scuta pulsare, ut tali strepitu terrerentur hostes. Hinc frequens *crepitus* armorum in descriptionibus pugnarum. Vid. Spanhem. ad Callim. hymn. Del. vs. 136, et Arnaldum in Specim. Animadvers. pag. 74.

144. *Vivitur ex rapto*) Gravem hanc vitiositatis humanae deplorationem Seneca laudat, de Ira II, 8; de Benef. V, 15; N. Q. pag. 911. Locus adumbratus ex Hesiod. vs. 182 seqq.: *Οὐδὲ πατὴρ παίδεσσιν ὁμοίιος, οὐδέ τι παῖδες, Οὐδὲ ξεῖνος ξεινοδόκῳ, καὶ ἑταῖρος ἑταίρῳ, Οὐδὲ κασίγνητος φίλος ἔσσεται.* Nostrum expressit Senec. Hipp. vs. 553 seqq. sed non satis feliciter. — *ex rapto*. Alibi *ex* omittitur in hac formula.

145. *gratia*, concordia. — *imminet*, grave verb. cupide instat.

147. *Lurida aconita*) Atra, tristia venena. De *aconito*, herba venenata, vid. infra VII, 415. *Luridus* proprie de pallore cadaverum dicitur: vid. Broukh. ad Propert. IV, 7, 2. Hinc etiam venena letifera dicuntur *lurida* ab effectu. Ante oculos autem Noster habuit Virg. Georg. II, 128 sqq. ubi *saevae novercae miscent herbas et non innoxia verba*. Claud. XV, 173: *Adhuc ignota novercis Gramina*. Adeo male olim audiebant novercae! — Ad exemplar Nostri, et ab effectu veneni, Iuvenalis, de matrona quae viro *miscet* sitiente rubetam, dixit, Sat. I, vs. 72: *instituit nigros efferre maritos*, scilicet veneno lurido exstinctos. Lem.

Filius ante diem patrios inquirit in annos:
Victa iacet Pietas; et Virgo caede madentes,
Vltima coelestum, terras Astraea reliquit.
III. Neve foret terris securior arduus aether,

148. *inquirit in annos*) Valde hic variunt MSS. Multi, *incurrit in annos* aut *occurrit*; Berneg. *concurrit*. Vnus, *desiderat*. Menardi, *incurrit honores*. Genev. *irrupit*. Heins. conj. *patrios male digerit annos*. Apparet, in Cod. antiquissimo, unde multi alii descripti, veram lectionem evanuisse. Eam deinde librarius quisque suo modo supplevit. — *inquirit* etc. Quaerit a Mathematicis, seu Chaldaeis, astrologis, qui ex natalibus futura praedicebant (Gellius N. A. I, 9) annum, quo pater moriturus sit: *ante diem inquirit*, praescire cupit. Silius III, 13: *casus scire futuros Ante diem*. Lenzio haec impietas, in hac quidem notatione, non satis magna videtur; itaque his verbis subiicit hunc sensum: ipse fit auctor mortis praematurae patri. Id vero verba significare non possunt. Tacit. Ann. III, 22: *Quaesitum per Chaldaeos in domum Caesaris*, ubi Lipsius et suis et Tertull. verbis monet, quam capitale id sit. Varietas tamen lectionis materiam emendandi largam suppeditat. Forte Ovid. scripsit: *irrumpit in annos*. Cic. Lig. 5: *irrumpere in fletum*, cum interpellare, abrumpere. Tacit. Ann. IV, 67: *irrumpere quietem* eodem sensu. Tum *ante diem*, scilicet fato destinatum, ut Art. Amat. III, 739; Virg. Aeneid. IV, 696.

149. *pietas*) Amor consanguineorum mutuus; *victa iacet*, graviter dictum, expulsa est. Metaphora petita ab hostibus aut gladiatoribus victis.

150. *virgo Astraea*) Iustitia, quae etiam simpliciter *virgo*, et a Caesare Germ. *iustissima virgo* dicitur. Relicta terra, Iovis in coelo resedit. — *Vltima coelestum*, erat enim etiam hoc in aurei seculi bonis, ut Dii praesentes homines viserent. Fast. I, 247.

151-162. *Neve foret* etc.) *Gigantomachia*, quam Noster paucis transmittit, Hesiodus plane neglexit. Quae Homer. Odyss. Λ, 304-19; Apollon. I, 484; Virg. Georg. I, 280-83; Col. Aen. VI, 580; Apollod. I, 7, 4, Otum et Ephialtem, Aloi filios, statura corporis prodigiosa, parasse, et, nisi ab Apolline sagittis confixi essent, perfecturos fuisse scribunt, ea Noster hic, atque Fast. V, 35, a *Gigantibus* facto esse narrat. Verum *Gigantas*, Γηγενεῖς, *Terrigenas*, quos Terra, indignans Iovi ob Titanas in Tartarum coniectos, ex Tartaro peperit, et quorum nomina Schol. Hesiod. ad Th. 185, Hygin. praesert. p. 3, habent, potius in Macedonia saxa atque accensas arbores in coelum iaculatos esse atque a Coelicolis, Hercule in societatem adscito, interfectos, alii tradunt, ut Eurip. Ion. 206-18; Apollod. I, 6. Itaque Ovid. duos diversos mythos confudit; in quo forte auctores habuit, aut Pherecydem et Acusilaum, qui illa attigerant, aut priscos poetas, qui Gigantomachias scripserant. Horat. III, Od. 4, 49-63, mythos illos distinguit. In Claudiani Gigantomachia, Gigantes et hos et alios montes iaculantur. Vix dubium autem est, quin Olympus ab Ossa terrae motu revulsus originem fabulae dederit: Strabo IX, p. 658. Gigantes autem fuisse

Adfectasse ferunt regnum coeleste Gigantas;
Altaque congestos struxisse ad sidera montes.
Tum pater omnipotens misso perfregit Olympum
Fulmine, et excussit subiecto Pelion Ossae.
Obruta mole sua quum corpora dira iacerent;
Perfusam multo natorum sanguine Terram

videntur homines viribus valentes, feroces et insolentes tam in Deum, quam in homines; quorum ferociam prisca aetas, sub sensus omnia vocans, sic expressit, ut corpora immania, et multa brachia, in quibus sedes roboris, iis daret, atque montes ab iis ad coelum exstructos fingeret. — *Neve* etc. Sic commode haec annectuntur antecedentibus. — *arduus*, longe remotus a turbis terrenis, atque etiam difficilis adscensu. Fecerunt autem hoc gigantes impulsu matris invidentis coeliculis regnum. *Fulmen* Cyclopes Iovi in Titanomachia ministraverant (Apoll. I, 2, 1); eoque pro telis deinde in omnibus pugnis usus est.

152. *Adfectasse ferunt regnum coeleste Gigantas*) Similiter Fast. III, 439: *Post ausos coelum adfectare Gigantas*; et Pont. IV, Ep. 8, 59: *Adfectantes coelestia regna Gigantas. Gigantes* quidem male: quatuor ex antiquioribus *Gigantas*; sic restituendum censuimus hic et alibi. Lem.

155. *subiecto*) Ante Heins. edeb. *subiectum Pelion Ossae*, quod insulsum. Nec melior altera Heins. coniect. *subiectam Pelio Ossam*. Vnus Ambros. pro diversa lectione *subiecto Pelio Ossam*, quod invexit Heins. ut adeo Ovid. eundem, quem Virg. Georg. I, 280, montium ordinem secutus sit. Sed quoniam non modo apud Hom. atque Propert. II, 1, 19, sed etiam apud Nostrum Amor. II, 1, 13, montes illi sic collocantur, ut maximo Olympo minor Ossa, et huic minimus Pelion impositus sit; propterea nos non dubitavimus amplecti lect. multorum MSS. ex vetustioribus, quam etiam Barth. ad Statii Theb. X, 846, probat, et a qua tantum in syntaxi aberrant secund. Palat. et unus Bersm. qui habent *subiecto Pelion Ossa*.

156. *corpora dira*) Erant enim immania monstra, quibus mater staturam ingentem, centenas manus, quinquagena capita, et pro cruribus angues dederat: Fast. V, 35. De forma illa symbolica, vid. Heyn. *Antiquarischen Aufsaetzen*, tom. II, pag. 58. — *mole sua*, montibus a se exstructis. Senec. Thyest. vs. 1084, hi tres montes vocantur *tergemina moles*.

157. *multo – sanguine*) Heins. ex uno Leid. arridet *merito sanguine*. Immo in *multo* causa *incalescendi*; et *multus* esse debebat immanium Gigantum cruor. Pro *Terram* unus Heins. *matrem*, quod praefert Burm. ut sic indicetur, Terrae filios fuisse Gigantas. Immo *Terram natorum* eorum originem declarat certam; *matrem* contra eam dubiam relinquit. — Haec fabulae pars adficta propter hominum crudelitatem. Crudeles *sanguine nati* dicebantur: Tibull. I, 2, 9. — *animare*, in animans vertere: IV, 618; XIV, 566. Pro *ferae* revocavi *suae*, in quo indulgentia materna inest et causa mutationis. Neque,

Incaluisse ferunt, calidumque animasse cruorem;
Et, ne nulla suae stirpis monumenta manerent,
In faciem vertisse hominum: sed et illa propago
Contemtrix Superum, saevaeque avidissima caedis,
Et violenta fuit: scires e sanguine natos.
IV. Quae pater ut summa vidit Saturnius arce,

si *ferae* praecessisset, subiici potnisset, *sed et illa* etc. *In faciem hominum*, in homines, aut in formam hominum, quam Gigantes non habueraut. — Sic dicitur facies maris, facies coeli, etc.; adeoqne omnis externa species et formo, oculis exposita, facies appellatur. Hinc superficies. LEM.

158. *Incaluisse*) Burm. bene fecit, quod vs. seq. pro *immaduisse* ex uno Medic. et edit. Aldi dedit *incaluisse*, quia Ovid. amat tales repetitiones, et quia in *calore* illo vis gignendi.

159. *stirpis*) Thuan. et unus Vossian. *ferae stirpis*, quod Heinsius amplexus est.

162. *scires e sanguine natos*) VI, 22: *Scires a Pallade doctam.* Fast. II, 419: *Marte satos scires.* Vide Drakenb. ad Sil. V, 279.

163–243. *Lycaon*) Quam impia illa e Gigantum sanguine orta proles fuerit, commode probatur exemplo Lycaonis, regis Arcadioe, qui ipsi Iovi, terras visenti, non modo carnes hnmanas apposnerat, sed etiam insidias struxerat; quam ob impietatem in lnpum conversus est. Cf. Hygin. fab. 176, et Apollod. Biblioth. III, 8; quo utroqne loco filii Lycaonis, quod hic traditur periculum, in Iove facere conantur, quam ob causam ipsi fulmine necantur; pater autem secundum Hygin. in lupum convertitur, secundum Apollod. autem una cum filiis concrematur. Cum Apollod. consentit Schol. Lycophr. ad vs. 481. Pausan. Arcad. p. 600, tradit, Lycaonem, Pelasgi filium, Cecropi aequalem, Iovi sacra Lycaea instituisse, in iisque infantem sacrificasse, eamque ob causam in lupum conversum esse. Id quod paulo propius ad historicam veritatem accedit. Etenim etiam marmor Arundel. I, 31, memorat, Lycaonem, Pandioni, Cecropis filio, aequalem, instituisse Iovi sacra, Λυκαῖα dicta, in quibus homines Deo offerreutur. Atque haec sacra diu mansisse inter Arcadas, ex antiquo qnodam auctore refert Plin. H. N. VIII, 32. Regem iustum fuisse eum Suid. in Λυκάων narrat; atque etiam ex Pausan. apparet, multa eum inter Arcadas ad vitae cultum invenisse. Fabulam de mutatione in lupum facile nominis etymon parere potuit. De λυκανθρωπίᾳ universe Herodot. IV, 105, Plin. d. l. disputant. Fabnlam in se tennem Ovidius tractatione reddidit memorabilem, in eaqne exornanda multum ingenii ostendit. Poëta non ipse narrat, quid Lycaon commiserit, sed Iovem Diis convocatis narrantem inducit: quae inventio multa ornamenta peperit. Sic enim consessus Deorum, Iovisque maiestas describi, atque oratio commota intexi poterat. — Coelum vocatur *arx mundi*, *arx coeli*, *arces igneae*. Vide Broukh. ad Propert. III, 3, 53. In *summa arce* domus Iovis fuit II, 306, quae et ipsa *arx* vo-

Ingemit; et, facto nondum vulgata recenti,
Foeda Lycaoniae referens convivia mensae,
Ingentes animo et dignas Iove concipit iras;
Conciliumque vocat: tenuit mora nulla vocatos.
Est via sublimis, coelo manifesta sereno,
Lactea nomen habet; candore notabilis ipso.
Hac iter est Superis ad magni tecta Tonantis,
Regalemque domum: dextra laevaque Deorum
Atria nobilium valvis celebrantur apertis.

catur vs. 673, nnde despicit terras. Virgil. Aen. I, 223. Apud Homer. Iupiter ἐν ἀκροτάτῃ κορυφῇ Olympi habitat.

165. *Foeda Lycaoniae — mensae*) *Foedus victus* de carne humana apud Horat. A. P. 392. Θοίναν ἀγρίαν θηρῶν vocat Eurip. Hec. 1071. Vt hic *convivia Lycaoniae mensae*, sic apud Lucan. ex imitatione Nostri *convivia Ganymedeae mensae*, et apud Nostrum XV, *Thyesteae mensae*, non minus illa foeda, quam Lycaonia. — *referens*: quibus? Dros postea convocat. Num poeta dedit *repetens*, sibi in memoriam revocans? Plin. III, Ep. 5, 16. Rod. omisit in versione. — *facto recenti*, ut alibi *re recenti*. — *concipi animo* dicuntur, quae oriuntur in animo, ut ira, furor.

166. *Ingentes animo*) Palatini et alii nonnulli, *Ingentes animos, dignas* etc. Placet Dan. Heins. et Burm, quia *animi* saepe de ira dicitur, et cum *ira* coniungitur. Melior est vulgata; verbo enim *concipere* fere semper additur *animo* aut *mente*. Vide 777; II, 77, 640; X, 352; XV, 6. Ita et apud Virgil. et alios.

167. *Conciliumque*) Quum res gravis agenda esset, Iupiter Deos convocare (ἀγορὴν δὲ καλέσαι) solebat (Homer. Il, Δ, 1; Θ, 2; Υ, 4 sqq.; Virgil. Aeneid. X, 1, et saepe) in primis duodecim magnos, qui erant Consiliarii Iovis, et *Consentes* dicebantur. Senec. Nat. Quaest. II, 41; Arnob. c. Gent. III, p. 123. Nunc autem etiam reliqui Dii, audiendi causa, confluunt. Itaque non facile discernere licet, utrum *consilium* an *concilium* legendum sit; nam *consilium* est consessus deliberantium, *concilium* audientium. Vide Ernesti Clav. Cic. voc. *consilium*, et Burm. ad h. l. — *vocare consilium* aut *concilium*, phrasis solemnis.

169. *Lactea nomen habet*) De circulo illo candido in coelo, quem γαλαξίαν vocarunt Graeci, *lacteam* Latini, mira finxerunt Veteres, ope tuborum opticorum destituti. Vide Macrob. in Somn. Scip. I, 12, 15; Manil. Astron. I, 748.

170. *Tonantis*) Quidam *tecta Tyranni*. Sed vide Burmann. — Sequitur topographia coeli. *Magnus Tonans* etiam II, 466. Alibi *altitonans*. — *dextra laevaque* refer, non ad *regalem domum*, sed ad lacteam. Pro, nobiles habitant, notione speciali et accommodate ad mores Rom. dixit *atria celebrantur* etc.; is enim honor Romae nobilibus haberi solebat.

Plebs habitant diversa locis: a fronte potentes
Coelicolae, clarique suos posuere penates.
Hic locus est, quem, si verbis audacia detur,
Haud timeam magni dixisse Palatia coeli.

173. *Plebs*) Δαίμονες δεύτεροι, id est secundi ordinis: vide Graev. ad Hesiod. Ἐργ. 141. Vt Romae nobiles et plebeii, sic etiam in coelo. Non autem debebat verti *der Poebel*. Ad *plebem* a Nostro in Ib. 81, referuntur Fauni, Satyri, Nymphae, Semidei; sed hi mox vs. 192 sq. ab ea distinguuntur; habitant enim in terris. Inter cives romanos nonnulli erant *potentes*, valentes gratia et auctoritate, atque *clari* vel natalibus vel rebus gestis. Vide Cort. ad Sallust. Cat. 38, 1. Sed hi Dii *potentes* differuntne a *nobilibus*, eorumque *penates* ab illorum atriis? Ea opinio fuit Rodii, qui Iovem et Iunonem hic intelligi monuit. Sed non ita est. Antea *dextram laevamque* tantum commemoraverat poeta; iam loca accuratius definit: *Plebs habitant diversa locis*, diversis locis (vs. 40), sed *nobiles* seu *potentes*, *a fronte*, scilicet regalis domus. Adeo insueverat, *penates* de domo dicere, ut poëta nunc etiam ad Deorum ipsorum domos transtulerit: cf. vs. 775. — *ponere* domos, condere; graece Θέσθαι οἰκίας. — *clarique suos posuere penates*. Hic est aliquid quod a nemine animadversum fuisse demiror, nempe, *potentes clarique*; et tamen quis hoc ferat, nisi qui omni sensu carminis careat, et cui res a iudicio male habeat? Alii fortasse melius coniecerint, et mihi satis esse debet errorem aperuisse. Legebat Tanaq. Faber Epist. II, 69: ... *A fronte potentes Coelicolae sibi quisque suos posuere penates*. Si ita sine libris grassari ius fuerit, quid non refingere licebit ad suum arbitrium? Et hoc est calumniari Veterum loquendi consuetudinem, qui saepe epitheta talia geminabant, quae etiam, si arguti esse velimus, inter se differre ostendere liceret. *Clari* enim sunt, vel ob nobiles natales, vel ob res gestas; neque tamen ideo sequitur omnes etiam *claros* esse *potentes*, id est *gratia* et *potentia* florere in aulis, vel civitate: sic ergo recte distingui possunt. *Potentes* ergo Dii sunt Iovis amici, consiliarii; *clari*, qui antiquissimis Diis geniti, non vero adscripti et recepti postea in coelum, dii facti; ut patres minorum et maiorum gentium Romae erant. BVRM.

175. *si verbis audacia detur*) Adulatio in Augustum, cuius domus in monte Palatino *Palatium* dicta est. Constructa autem erat ex pluribus aedificiis minoribus in unius maximi speciem. Et sic comparari cum eo poterat coelestis illa sedes. Non dixit *haud dubitem*, ut MSS. quidam habent, sed reverentius *timeam*. *Audaciam* suam excusat, non, ut Lenzius putabat, ut deteriorem Iovis domum palatio Augusti declararet (sordida enim fuisset illa adulatio), sed quis summi Dei domum, quem omni h. l. in maxima maiestate collocat, cum humana et terrena comparat. Eadem comparatio et III Trist. 1, 35–38. Iam apud Homer. Odyss. Δ, 74, Telemachus cum Iovis Olympici aula componit Menelai regiam.

176. *Haud timeam*) Quatuor, *haud dubitem*.

Ergo ubi marmoreo Superi sedere recessu,
Celsior ipse loco, sceptroque innixus eburno,
Terrificam capitis concussit terque quaterque
Caesariem, cum qua terram, mare, sidera, movit.
Talibus inde modis ora indignantia solvit:
« Non ego pro mundi regno magis anxius illa

177. *recessu*) Iunian. *theatro*. Monent Heius. et Burm. et alibi talia loca *theatris* comparari, quia Graeci in theatris conventus habuerint. — *Ergo*. Post digressionem revocat lectorem ad sententiam abruptam, h. l. ad vs. 166. — *recessus* et *secessus* dicuntur intima aedium conclavia, in quibus negotia arcana tractari solebant. Vide Schwarz. ad Plin. Paneg. 83, 1. Sic et VII, 670; XIV, 261, ubi Circe *pulchro sedet recessu Sublimis solio*. — *Celsior ipse loco*. Sublimior caeteris, ut reges sedere solent, quo facilius conspiciatur audiaturque ab omnibus. — *sceptroque innixus eburno*. Sceptra veterum regum erant hastilia, aureis aereisve bullis ornata, e ligno aut ebore; σκῆπτρον a σκήπτω. *Innitor*, incumbo. Lem. — Reges olim vel dextra tenebant sceptrum erectum, vel ei innitebantur.

179. *Terrificam — movit*) Expressum est ex nobilissimo loco Homer. Iliad. A, 529 sqq.: Ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο· μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὄλυμπον. Ibi Olympum tantum movet, quia nil nisi annuit capite: sed hic graviter *indignans* ita caput concutit, ut *terra, mare, sidera* tremant: quamquam apud Catul. LXIII, 203, nutus eandem vim habet: *Tellus atque horrida contremuerunt Aequora, concussitque micantia sidera mundus*. Haec loca sublimitatis laudem merentur, ferinntque animum, licet Noster vim illam, adiecto *terque quaterque*, fregerit. Magnificam autem illam sententiam transtulit et ad alios VIII, 780, ad Cererem; II ex Pont. 2, 63, ad Augustum adeo, quum *vultus remiserit illos, Qui secum terras imperiumque movent*. Hic *movent*, est regunt; sed nostro loco *movit*, tremefecit, ut Horat. III, Od. 1, 8, Iupiter *cuncta supercilio movens*. *Concussio* signum indignationis, ut II, 849, *cum qua*, qua concussa. Nota autem gravem sonum, quo omni h. l. verba incedunt, quo etiam asyndeton in *terram* etc. multum confert.

182. *Non ego pro mundi* etc.) Quae sequitur oratio, et iram spirat, et gravitati Iovis convenit. Maiestati Iovis conveniunt illa, quae de regno mundi, de puniendis sceleribus, de novis incolis terrae dandis, de imperio suo in Deos, loquitur. Indignitatem rei commode per comparationem cum Gigantum conatu (quem lector modo cognovit) ostendit; erat enim et hoc, crimen laesae maiestatis divinae. Vt autem ille conatus iustam ministraret mensuram, gravissimis eum verbis describit. — *anxium* illum animum commemorat etiam Hor. III, Od. 4, 49: *turma Gigantum magnum terrorem intulerat, fidens brachiis*. Itaque et hic formula *brachia inicere* cum delectu adhibita.

Tempestate fui, qua centum quisque parabant
Iniicere anguipedum captivo brachia coelo.
Nam, quamquam ferus hostis erat, tamen illud ab uno
Corpore, et ex una pendebat origine bellum.
Nunc mihi, qua totum Nereus circumtonat orbem,
Perdendum mortale genus: per flumina iuro
Infera, sub terras Stygio labentia luco,
Cuncta prius tentata: sed immedicabile vulnus
Ense recidendum, ne pars sincera trahatur.

183. *qua centum — brachia* etc.) Centum manus. Vnde et gigantes *centimani* a centum manibus vocantur. Alludere autem poëta videtur ad Briareum gigantem et Cottum et Gygen illius fratres, quos Hesiod. in Theogonia singulos centum manus habuisse ait. Lem. — *anguipedes*, δρακοντόποδες. Trist. IV, 7, 17, *serpentipedes*. — *captivo*, quod capere conabantur; IX, 133, *rapta*, quam Nessus rapere parabat: XIII, 226, *capta Troia*: Claud. 28, 243, *captiva pignora*, liberi inclusi et mox venturi in hostium potestatem. Incipit *magis anxius*, sequi debebat, *quam nunc*; sed hoc iratus omisit.

185. *ferus hostis*) Ἄγριοι θεοὶ vocantur gigantes: *feri gigantes*, Sen. Oedip. 90. — *ab uno corpore*. Erat una cohors, quae coniunctis viribus Superis bellum inferebat.

187. *circumtonat*) Plurimi *circumsonat*; quod et ipsum de mari dicitur: Leid. Palat. Bersm. *oceanus circumfluit* ex glossa. — *qua — orbem*. Quam late Oceanus terram ambit, quam late terra patet: cf. Heroidd. IX, 14; Fast. V, 85. — *Nereus*, Deus marinus, unus ex antiquissimis: Hesiod. Theog. 233. *Circumtonare* bene de strepitu undarum; mare enim est πολύφλοισβον. Vt h. l. *Nereus circumtonans*, sic Hesiod. Theogon. 441, ἐρίκτυπος Neptunus: et apud Homer. h. Merc. 187, Neptunus ἐρισφάραγος.

188. Vnum Styga circumloquitur. *Labentia* dixit, quia *labi* solemne de fluviis, quamquam pro celerem eorum decursum exprimit, qui non convenit Stygi, pigrae paludi. — *sub terras*. Forte *sub terris*: vide Varr. lect. — *immedicabile* etc. Talis sententia vim argumenti habet. — *vulnus*, membrum vulnere morbidum: XV, 93, *vulnera mandere*, carnes bestiarum vulneratarum. — *ensis*, ferrum medicorum. Grave hoc vocabulum ira suppeditavit. Etiam Rutil. Itin. I, 311, dixit, notante Burm. *ense recidere malum*. — *sincera*, integra, ut XII, 99; contra Virg. Georg. IV, 284, *cruor insincerus*, corruptus putredine. Integra autem pars sunt Fauni et reliqua numina in terris; humanum enim genus omne perdendum erat. — *trahatur*, a vitiata parte inficiatur: II, 826.

189. *sub terras*) Leid. et Gronov. *sub terris*. Argent. et alter Leid. *sub terra*.

190. *tentata*, pro *tentanda*, ex uno suorum revocavit Heins., atque ita et Barth. voluerat. Mox Burm. placebat ex Vaticani Excerptis *immedicabile membrum*, quia sic Cic. VIII Philip. 11, 5, et quia *vulnus* h. l. durum.

Sunt mihi Semidei; sunt rustica numina, Nymphae,
Faunique, Satyrique, et monticolae Silvani:
Quos quoniam coeli nondum dignamur honore,
Quas dedimus, certe terras habitare sinamus.
An satis, o Superi, tutos fore creditis illos,
Quum mihi, qui fulmen, qui vos habeoque regoque,
Struxerit insidias, notus feritate Lycaon?"
Confremuere omnes, studiisque ardentibus ausum
Talia deposcunt: sic, quum manus impia saevit
Sanguine Caesareo Romanum exstinguere nomen,

192. *Semidei*) ἡμίθεοι, dicuntur etiam *heroes*, et erant infima dignitate, inferiores etiam numinibus rusticis: vide Cuper. Observ. III, 16. De *Nymphis* per terram habitantibus, vide Hesiod. Theog. 129, 364. *Satyri* inventum Graecorum. *Fauni* in Italia originem habent, postquam *Faunus*, Pici filius, quartus Italiae rex, ob merita in rem rusticam inter Deos relatus erat. Illis tribuebantur pedes caprini, his non. Saepe vero haec numinum genera confunduntur. Vide omnino Heyn. in libro *Antiquarische Aufsaetze*, tom. II, pag. 53 sqq., et in Excurs. V ad Aen. VIII, pag. 125. *Silvanus* alibi non nisi unus, etiam XIV, 637, in simili catalogo. — *habitare*, nempe tuto.

197. *qui fulmen* etc.) Sine causa Heins. malebat, *cui fulmen*. — Se describit Deum summum. *Fulmen*, insigne summi imperii. *Habere*, ut graece ἔχειν, in potestate sua habere. Referri igitur et ad fulmen et ad Deos potest.

199. *Confremuere omnes* etc.) Hic commode abrumpit orationem Iovis, et sensus reliquorum Deorum interponit. Etenim haec interpellatio et maiestati Iovis et indignitati sceleris admissi augendae inservit. Vix audiunt Dii insidias Iovi structas, quum omnes commoventur. *Confremere* de vocibus promiscuis concitatae multitudinis. — *studium*, impetus animi, quo aliquid vel aversamur, vel appetimus. — *deposcunt*, scilicet ad supplicium: quo sensu proprie *deposcere*: Drakenb. ad Sil. III, 202.

200. *manus impia*) Sexaginta illi, qui C. Cassio, M. et D. Brutis principibus conspiraverant contra vitam Caesaris: Sueton. Caes. 80. Solemne erat Romanis, Caesarem cum Iove atque imperium romanum cum regno Deorum comparare: XV, 858–60; Fast. II, 130; Horat. I, Od. 12, 49–60; III, Od. 5, 1–5. Hinc et haec comparatio fluxit, in qua verba bene delecta, *impia*: Virg. Georg. I, 468, ob idem facinus *impia secula*. — *saevit exstinguere*, ardet saevitia exstinguendi. Horat. I, Od. 15, 27, *furit te reperire*. — *nomen romanum*, imperium romanum, ut saepe. Auget autem poeta rem in adulationem Augusti, quasi Caesare interfecto metuendum fuerit, ne totum imperium romanum everteretur.

201. *exstinguere nomen*) Barthol. Adv. 58, 10, mallet *exstinguere nu-*

Attonitum tantae subito terrore ruinae
Humanum genus est; totusque perhorruit orbis.
Nec tibi grata minus pietas, Auguste, tuorum,
Quam fuit illa Iovi. Qui postquam voce manuque
Murmura compressit; tenuere silentia cuncti.
Substitit ut clamor, pressus gravitate regentis,
Iupiter hoc iterum sermone silentia rumpit:
« Ille quidem poenas, curam hanc dimittite, solvit;
Quod tamen admissum, quae sit vindicta, docebo.
Contigerat nostras infamia temporis aures:
Quam cupiens falsam, summo delabor Olympo,
Et Deus humana lustro sub imagine terras.

men. Temere. Aeque infeliciter Burman. conj. *lumen*, propter *exstinguere*.

201. *tantae subito*) *tantae subito* Burm. ex MSS. dedit pro *tanto subitae*, quod plane eodem redit. — *ruinae*. *Ruinam* Lenzius int. nominis romani. Potest et ad Caesarem referri; dicitur enim non minus de hominum magnorum, quam rerum interitu. Horat. II, Od. 17, 8, de sua et Maecenatis morte instante, *ille dies utramque ducet ruinam*. — *tuorum*, populi romani Caesaris necem vindicantis. Caeterum Rodius *manum impiam* vertit *eine gottlosè Faust*, monetque intelligi conspirationem contra vitam Augusti, quod et alii olim putarunt.

203. *Humanum genus* et *totum orbem* nominat, quia omnes fere gentes parebant imperio romano, et sic ad omnes pertinebat Caesaris interitus.

205. *Qui postquam voce etc.*) Inest in his verbis aliquid tautologiae; et varie olim lecta sunt: vide Varr. lect.

206. *Murmura compressit*) Longius aberrat unus Regius, in quo *Increpuit subito*, et Regius alter cum Argentor. *terruit adstantes*. In Voss. alius post hunc versum insertus, *signa dedit, subito tenuere silentia cuncti*.

207. *pressus*) idem quam compressus. Interdum auctor post compositum repetit verbum simplex: vs. 158, *incaluisse*, *calidumque*.

209. *dimittite*) *Dimittimus* ea, quae eiicimus ex animo, quorum obliviscimur. — *tempus*, perversitas hominum huius temporis. Apud Apollod. filiorum Lycaonis impietas movet Iovem, ut in terram delabatur. Sed Noster, qui Deucalionis diluvium cum hoc mytho coniungere voluit, latiorem impietatem commemoravit. — *delabi* solemne de descensu Deorum in terras. — *lustrare*, obire circumspiciendi causa: XII, 527. — *sub imagine*, adsumta forma: II, 805. Mercenarii formam Apollod. memorat. — *minor vero*. Maiora namque scelera et plura ab Iove deprehensa fuere, quam ferebantur.

210. *Quod tamen admissum*) Heinsius malit *Cui tamen admisso*. Malc. Duo Iupiter docere vult, quale ad-

Longa mora est, quantum noxae sit ubique repertum,
Enumerare: minor fuit ipsa infamia vero.
Maenala transieram, latebris horrenda ferarum,
Et cum Cyllene gelidi pineta Lycaei.
Arcados hinc sedes et inhospita tecta tyranni
Ingredior, traherent quum sera crepuscula noctem.
Signa dedi venisse Deum; vulgusque precari
Coeperat: irridet primo pia vota Lycaon.
Mox, ait, experiar, Deus hic, discrimine aperto,
An sit mortalis; nec erit dubitabile verum.
Nocte gravem somno nec opina perdere morte

missum et qualis poena. Spernenda igitur et Grou. conj. *Quo tamen admisso.*

215. *ipse*) Heins. putabat praestare *ipso.* Burm. improbat.

216. *Maenala transieram*) Montium horum nomina commemorare voluit, quia illi in Arcadia celeberrimi. *Maenalus* pinubus abundabat, et plenus erat lyncum, ursorum, aprorum, aliarumque ferarum: Virg. Ecl. X, 14, 15; vid. Spanhem. ad Callim. h. Dian. 89. Neque tamen illud *latebris horrenda ferarum* nunc ad rem pertinebat. *Lycaeus*, pinifer et ipse; nam pinus frequens in Arcadia arbor. *Gelidus* frequens montium epitheton, partim ob altitudinem, partim ob arborum umbram. — *Lycaei.* Montis Arcadiae, cuius regem proleptice nuncupat poëta Arcada, quum Arcadia postea dicta sit ab Arcade filio Callistus, quae filia erat Lycaonis. Lem. — *Et cum Cyllene*, mons Arcadiae Mercurio dicatus; unde etiam Cyllenius appellatur. Lem.

217. *Cyllene*) Heins. vel invitis libris omnibus scribendum censet *Cyllene*, quia est graec. Κυλλήνη. Bene.

218. *Arcados — tyranni*) per prolepsin dictum, ut innumera alia in hoc carmine. *Arcadia* enim serius ab Arcade, Lycaonis nepote, nomen accepit: Hygin. fab. 176. Idem, quo loco pater poena adfectus, Trapezuntem oppidum condidit: Hygin. dicto loco et fab. 275. — *sedes* vel idem quod *tecta*, vel vicus; vicatim enim habitabant Arcades. — *inhospita*, hospites enim noctu trucidare conatur, quod summum nefas: Horat. II, Od. 7, 7. Contra *hospita tellus* ubi hospites benigne tractantur, infra III, 637. Alias *inhospita* loca, ubi nemo habitat, neque adeo cuiquam hospitium praebetur: Virg. Aen. IV, 41; Horat. I, Od. 26, 6.

219. *traherent quum sera*) Quum nox iam ingrueret. Ornate poëtae plerumque tempus designant; sed Noster maluit suaviter, eleganter verbo *traherent* posito.

221. *vota*) Preces. — *dubitabile*, dubium; vox, ut videtur, ab ipso Ovidio signata, ut aliae multae: occurrit et XIII, 21. — *gravem somno*, gravi somno oppressum, βεβαρημένον εἰς ὕπνον.

224. *perdere*) Heins. mallet *prode-*

Me parat: haec illi placet experientia veri.
Nec contentus eo, missi de gente Molossa
Obsidis unius iugulum mucrone resolvit:
Atque ita semineces partim ferventibus artus
Mollit aquis, partim subiecto torruit igni.
Quos simul imposuit mensis; ego vindice flamma
In domino dignos everti tecta Penates.
Territus ille fugit; nactusque silentia ruris
Exululat, frustraque loqui conatur: ab ipso

re. Illud est gravius et hoc loco accommodatius.

225. Pro *veri* Medic. *rerum*, quod placet Heins. qui non sensit, voluisse Nostrum invidiose repetere ipsa Lycaonis verba. Ille autem dixerat *Experiar*, nec *verum* erit dub. Idem vs. seq. pro *missi* malit *Amyci* aut *Nisi*, quia in Palat. *amici*; in aliis quibusdam *Misi*.

226. *Molossi*) in Epiro, apud quos Dodonaei. Iovis templum: Plin. H. N. IV, 1. Haec de obside Molosso Ovid. ut videtur, de suo addidit, sed contra fidem. Nam, ut mittam illos a Molosso demum, Neoptolemi filio, nominatos esse, quis credat, quod iam Burm. monuit, illa aetate tam longiuqua bella esse gesta? Apollod. narrat, fuisse *ἕνα τῶν ἐπιχορίων παῖδα*, cuius carnes Iovi apposuerit tyrannus, alii rursus Nyctimum nominant, ipsius Lycaonis filium, aut Arcada nepotem: vide Munker. ad Hygin. fab. 176.

228. *Atque ita*) quo facto, postea, ut 377; III, 22 et passim. — *semineces*, palpitantes adhuc: *Trementia frusta* dixit Virg. Aen. I, 212. Carnibus aqua *mollitis* s. elixis post heroicum demum tempus homines vesci coeperunt, quum antea *tostis* duntaxat uterentur.

230. *Quos simul imposuit mensis*) Hoc Hyginus, lib. II, tit. Arctophylax, refert de Arcade Callistonis filio, caeso a Lycaone; verum idem in fab. 176, narrat Lycaonis filios Iovem tentaturos, Deus ne esset, carnem humanam cum alia mistam ei in epulo apposuisse: quod itidem tradit Apollodorus lib. III; Natal. Comes lib. IX, cap. 9, scribit Lycaonem in lupum versum, quod in ara Iovis Lycaei, infante necato, humanum sanguinem libaverat. Boccatius refert Lycaonem obsidem a Molossis devictis sibi datum, eorumdem legatis repetentibus edendum apposuisse. Aliter Clemens Alex. Admonit. ad gentes. Aliter Pausanias in Atticis. Lem.

231. Sic iam Ciofan. ex uno suo edidit. Ita et Mureti Excerpta, approbantibus Barth. Adv. 31, 3, Gronov. Observ. III, 19. Sed librarios praepos. *in* decepit, ut darent *dominum*, hinc etiam *dignosque*. — *in domino dignos* etc. Ordo verborum est hic: *Everti tecta in penates dignos domino*, everti tecta et conieci in penates aeque improbos ac dominus. Transmoveri ita praepositiones a poetis, docet Gronov. Obs. III, 19. — *vindex flamma*, fulmen, quo ulcisci Iupiter scelera solet.

233. *Frustra loqui conatur*) Etiam

Colligit os rabiem, solitaeque cupidine caedis
Vertitur in pecudes: et nunc quoque sanguine gaudet.
In villos abeunt vestes, in crura lacerti:
Fit lupus, et veteris servat vestigia formae;
Canities eadem est, eadem violentia vultu;
Idem oculi lucent, eadem feritatis imago.
Occidit una domus: sed non domus una perire
Digna fuit; qua terra patet, fera regnat Erinnys.
In facinus iurasse putes: dent ocius omnes,
Quas meruere pati (sic stat sententia) poenas. »
  Dicta Iovis pars voce probant, stimulosque furenti

in aliis transformatis studium tentandi *loquelam* manet, 637; II, 483; III, 201, 229 sqq. — *Exululat.* Valde ululat. LEM. — *ab ipso colligit* etc. Quia, inquit, loqui non poterat, in *rabiem* actus est, quam ab hominibus in *pecudes* transtulit. LEM. — *rabies* ventris, βουλιμία, propria est luporum: vide Burm. ad Phaedr. I, fab. 3. Ea nunc non aliunde arcessenda erat, sed *ab*, ex *ipso* Lycaone colligitur, et *ori*, faucibus, inditur, unde lupo *improba faux* tribuitur Phaedr. dicto loco. Antea homines interfecerat, nunc rabiem suam *vertit*, transfert, *in pecudes*? oves inprimis, quae proprie *pecudes*, unde *latro*, *raptor* et μηλοφόνος dicitur.

234. *caedis*) Probat Burmann. ex plurimis *praedae*. Illud gravius et ad facinus Lycaonis modo et tentatum et admissum accommodatius. Mox Heins. ex multis recte *vertitur* recepit, quum *utitur*, a Ciofano defensum, vulgaretur. — *cupidine vertitur* pro vulgari, cupidinem vertit. Hoc plus est, quam, quod alii habent, *utitur*; indicat enim, eum iam ante crudelem fuisse. Ita *verti* et V, 121; VIII, 768; XI, 23.

237. *servat* illa *vestigia*, ut nitorem Daphne, vs. 552, speciem candidam Io, vs. 612. — *Canities* proprie non nisi hominibus et equis tribuitur: Plin. H. N. XI, 37. Sed h. l. intelligitur color cinereus, quem referunt villi lupini. Hinc πολιοὶ λύκοι, ut apud Homer. Iliad. K, 334, ubi Schol. πολιός interpretatur τεφρώδης, id est cinereus. — *oculi* lupi etiam in tenebris *lucent*.

238. *vultu*) Erford. uterque, sec. Palat. et Leid. unus, *vultus*, quod rectius indicat Heinsius.

241. *fera regnat Erinnys*) Homines furunt impietate. Furiae enim homines in furorem et in scelera compellunt. *Erinnys* ἀπὸ τοῦ ἐριννύειν, ab irascendo, dicta: Pausan. VIII, pag. 649. — *fera regnat Erinnys.* Plena sunt omnia scelerum. De Erinnybus fuse Natalis, lib. III, cap. 10. Eaedem sunt *Furiae*, *Eumenides*, *Erinnyes*. LEM.

243. *stat sententia*) certo decretum est. Apud Virg. Aen. I, 582, eodem tropo, *surgit sententia*.

244. *furenti*) Multi *frementi*. Et saepe haec duo confusa sunt a librariis, quippe similia et scriptura et vi.

Adiiciunt; alii partes adsensibus implent.
Est tamen humani generis iactura dolori
Omnibus: et, quae sit terrae, mortalibus orbae,
Forma futura, rogant: quis sit laturus in aras
Tura? ferisne paret populandas tradere terras?
Talia quaerentes (sibi enim fore cetera curae)
Rex Superum trepidare vetat, sobolemque priori
Dissimilem populo promittit origine mira.
V. Iamque erat in totas sparsurus fulmina terras;

Furenti cum Gebbardo Crep. I, 12, Burmann. praetulit, maxime, quia Gunther. II Ligur. 270, ubi h. l. imitatur, ita legit. Ibi enim: *iramque furenti Adiiciunt, stimulosque graves.* — *Pars — alii*, etiam solutae orationis scriptores amant: vide Cort. ad Sallust. Catil. II, 1. — *voce*, oratione; alii contra orationem habentibus *assentiuntur*, ut fieri solebat in senatu romano, ubi triplex assentiendi modus, verbis, nutu et sublata manu, pedibus: vide Cort. ad Sallust. Catil. L, 4. — *Stimulos adiicere*, magis etiam irritare, metaphora a bubus ducta. *Furere* et *furor* proprie de iratis: vide Burm. Sed nec illa irritatio, nec formula, qua expressa est, satis digna videtur Iovis maiestate. — *partes implent*, addunt se partibus eius adsensu suo. Sed, ut fit, restat scrupulus, quem sibi eximendum Iovi proponunt. — *Est tamen humani generis iactura.* Scribit Plato omnia hominum causa procreata; homines propter Deos, ut hi cognoscantur, ab eis implorentur et colantur. Lem.

248. *quis sit laturus* etc.) Priscis temporibus *tura* nondum adhibebantur in sacris, quippe ignota, sed eorum loco *far*: vid. Plin. H. N. XIII, 1; Arnob. c. Gentes, lib. VII, p. 231 sqq. Itaque Ovidius h. l. ut saepe, ex more suae aetatis locutus est. Phrases solemnes sunt *dare* et *ferre tus*: vid. Brisson. de Form. I, p. 25.

249. *terras*) *Gentes* pro *terras* ex 4 MSS. dedit Burm. Probaverat et Zinzerling. Promuls. cap. 51. — Revocavi *terras*; non enim hic, ut Burm. putabat, de poena sermo est, qua *paret* i. e. velit humanum genus perdere; sed, quae forma *terrae* futura sit, quaeritur, deletis hominibus. — *trepidare*, sollicitos esse.

253-415. *Iamque erat in totas* etc.) Placuit ergo genus humanum *diluvio* (κατακλυσμῷ) perdere. Hoc describitur. Sed duo, qui caeteris antecellebant pietate, servantur, *Deucalion*, Promethei et Pandorae filius, et *Pyrrha* eius coniux, Epimethei filia. Hi lapidibus iussu Themidis iactis genus humanum restituunt; cf. Apollod. I, 7, 2; Hygin. fab. 153. Etiam Apollod. III, 8, 2, et Schol. Eurip. ad Orest. 1646, hoc diluvium post et propter Lycaonis vel filiorum facinus immissum narrant. Noster igitur has fabulas ita coniunxit, ut pro una haberi possint. Nos tamen seiunximus, ut sunt diversae loco et tempore. Res autem sic habet. Deucalion, a. 1574 ante aeram Christ., tempore Cranai, ex Asia venit in Graeciam,

Sed timuit, ne forte sacer tot ab ignibus aether
Conciperet flammas, longusque ardesceret axis.
Esse quoque in fatis reminiscitur, adfore tempus,
Quo mare, quo tellus, correptaque regia coeli
Ardeat, et mundi moles operosa laboret.

et subiecit sibi Lycoream ad Parnasum; vide Marmor Arundel. I init. Huius aetate fluvii Thessaliae, copiosis imbribus aucti, ripas egressi sunt, magnamque Thessaliae et vicinitatis partem vastarunt; Apollod. d. l., et Aristot. Meteor. I, 14. Deucalion vero, qui effugerat illam cladem, et fortasse in Parnasum se receperat, mox Athenas venit ad Cranaum, Iovique Phyxio ob salutem praestitam templum excitavit, vide Marmor. Arund. I, 7. Diluvium ergo illud Deucalioneum ad partem tantum Graeciae pertinuit; sed quum Graeci per colonos Phaenicios aliquid accepissent de diluvio Noachico universali, accommodarunt ei Deucalioneum. Itaque et Romani putaverunt, illam inundationem ad Italiam quoque pertinuisse; Plin. H. N. III, 14. Deucalion vero habebatur generis humani restaurator, partim quia dispersos homines collegit (Iustin. II, 6, 11), partim quia copiosissimam prolem reliquit.

254. *sacer* etc.) Quia coelum sedes Deorum. Etiam Graecis dicitur ἱερὸς αἰθήρ· vide Valken. Diatrib. Eurip. pag. 49. —*longus*, ut 123, *longi sulci*, et 136, *longus limes*.

255. *longusque* pro *totusque* recte ex melioribus recepit Heins.

256. *Esse quoque in fatis*) Deflagrationem mundi futuram, inquit Lactantius lib. de Ira Dei, cap. 23, vaticinata est Sibylla; subiicitque ibidem tres hosce Ovidii versus. Quod et Senec. praescivit, Consolat. ad Marciam, sub ipsa calce libri: «Quum tempus advenerit, quo se mundus renovaturus extinguat, etc., et omni flagrante materia uno igne, quidquid nunc ex disposito lucet, ardebit». Idem Natur. Quaestionum, lib. III, cap. 28: «Qua ratione, inquis? Eadem, qua conflagratio futura est: utrumque sit, quum Deo visum ordiri meliora, vetera finire. Aqua et ignis terrenis dominantur. Ex his ortus, et ex his interitus est, etc.»; Lem.

257. Dogma Stoicorum, sidera nutriri humoribus, quibus absumtis totum arsurum mundum; Cic. N. D. II, 46; Senec. Cons. ad Marc. 26; N. Q. III, 13, 28; Minuc. Fel. 34; Lactant. de Ira 23. Commode poëta hoc in suam rem vertit. — *correpta*, scilicet flammis. – *mundi moles* non de solo coelo ceperim cum Gesnero, sed de toto universo. Antea partes mundi nominaverat, nunc ponit universum. Lucr. V, 96: *multosque per annos Sustentata ruet moles et machina mundi*. Sed etiam in *operosa* dissentiunt Interpretes. Gesnerus explicat, coelum, quod in perpetuo motu est. Ego vero malim cum Schirachio, mundum magno artificio fabricatum intelligere. Nam sic etiam Seneca intellexit, qui in Epigr. Catal. Pith. pag. 31, hunc nostrum locum imitatus est: *moles pulcherrima coeli Ardebit flammis repente suis*. Et infra XV, 666: *templa operosa* sunt artificiose structa.

258. *laboret*, corruat. Lucret. I, 849, *laborare* et *perire* coniunxit.

Tela reponuntur, manibus fabricata Cyclopum:
Poena placet diversa, genus mortale sub undis
Perdere, et ex omni nimbos dimittere coelo.
Protinus Aeoliis Aquilonem claudit in antris,
Et quaecumque fugant inductas flamina nubes;
Emittitque Notum: madidis Notus evolat alis,
Terribilem picea tectus caligine vultum:
Barba gravis nimbis; canis fluit unda capillis;
Fronte sedent nebulae; rorant pennaeque sinusque:
Vtque manu lata pendentia nubila pressit,

259. *tela*, fulmina, Διὸς βέλη. Hinc Iupiter fulmina ἀκοντίζει, et *iaculatur*. *Diversa*. Senec. N. Q. III, 28 extr.

261. *dimittere*) Quidam *demittere*. Alter melius, quia additur *ex omni coelo*; vide Burmannum. Vnus, *diffundere*.

262. *Protinus Aeoliis* etc.) Locus praeclarus cuius inventionem poëticam intelliges, si simplicem cogitaveris narrationem: nimbi delapsi sunt, amnes exundarunt, oceanusque obruit terram. Illa vero mirum in modum animantur, quum *Notus* Deus inducitur, *Iris* nubes alit, *Neptunus* Iovem adiuvat, *Deosque amnium* convocat etc. Caeterum nec hic locus ad physicas rationes subtiliter exigendus. Ad illas de diluvio disputat Seneca N. Q. III, 27. — *Aquilo*, quia pellit nubes, apud poëtas *clarus* et αἰθρηγενέτης. In una ex insulis *Aeoliis* fuit Aeoli sedes. Is ventos vel in utre, ut placet Homero Od. K, 1 sqq., vel, quod plus dignitatis habet, atque etiam a Virg. Aen. I, 52, praelatum est, in vasto *antro* inclusos tenet; cavernae enim subterraneae plenae sunt ventorum. Ipse sedet in cacumine montis, et, prout postulat salus mundi, ventos vel coercet, vel emittit. Quo poëtae nil aliud significare voluerunt, nisi hoc, et utilitatem et vim ventorum esse tantam, ut hi quoque curae divinae subiecti esse videantur; id quod accommodarunt puerilibus ideis antiquissimorum et rudium hominum. H. l. Iupiter ipse imperium exercet in ventos, ut apud Hor. I, Od. 13, 3, Nereus. *Induci* proprie dicuntur colores a pictoribus: hinc eleganter transfertur ad *nubes*, ut alibi ad *caliginem* et *noctem*. Horat. I, Sat. 5, 4: *inducere terris umbras*.

264. *Notum*) *Notus* est Deus, cuius faciem truculentam exhibebant pictores; vid. Spencius Polym. Dial. XIII, atque etiam h. l. satis *terribilis* apparet. Hunc emittit, quia pluviam concitat, unde *humidus* et *pluvius* dicitur. Itaque et in hac descriptione allegorica, eaque excellentissima, omnes eius partes *madidae* et *caliginosae*. In eadem observa etiam gravem verborum sonum: *gravis*, gravata, referta, ut vs. 443. — *fluit*. Quidam *ruit*, quod probat Heins. qui tamen malit, *pluit*. — *sedent*, apparent. II, 774, *sedet in ore pallor*. — *rorant* poëtis ea, unde aqua, etiam copiosa, defluit, vs. 339. — *sinus*, pectus.

268. *Vtque manu lata*) Reg. Cod.

Fit fragor; hinc densi funduntur ab aethere nimbi.
Nuntia Iunonis varios induta colores,
Concipit Iris aquas, alimentaque nubibus adfert.
Sternuntur segetes, et deplorata coloni
Vota iacent, longique labor perit irritus anni.
Nec coelo contenta suo Iovis ira: sed illum
Caeruleus frater iuvat auxiliaribus undis.
Convocat hic amnes; qui postquam tecta tyranni
Intravere sui, « Non est hortamine longo

8001 habet *late*, et supra scriptum a sec. manu, *diffuse*; quem sensum libentius admitterem. — *Pressit* aquarum descendentium copiam indicat. Lem. — *pressit*. Veluti spongiam ebriam: *lata*, quia Deus; Diis enim magna membra tribuuntur: *pendentia* e rei natura. Virgil. Georg. I, 214; *nubila pendent*.

271. *Iris*) Ea tempore pluvio cornibus suis aquas haurire credebatur, vid. Cerda ad Virg. Georg. I, 380. — *Concipit* exquisitius quam colligit. Non bene autem hoc Iridis auxilium est insertum: quum enim terra aquis obruenda esset, non debebat Iris inde aquas haurire.

272. *coloni*) Plurimi *colonis*. Atque ita et Senec. N. Q. III, 27. — *Sternuntur segetes* etc. Cf. Homer. Il. E, 92; Virg. d. l. 325, et Aen. II, 496, 305. Singula verba delecta sunt ad misericordiam commovendam. Sata vocantur *vota coloni*, quae nunc iacent *deplorata*, quibus succurri nullo remedio potest. Per *longum* annum multos labores exhauserunt coloni; sed, postquam diu exspectarunt largam messem, omnis ille *labor irritus perit*: *labor anni* est etiam Virg. Georg. II, 518, ubi Heyn. intelligit proventum ex labore annuo. Etiam Plin. Pan. 81: *agrestium labor* eo sensu, aut certe ipsi agri agricolarum labore culti. Sed h. l. ne idem ter dicatur, rectius de labore per annum exhausto capies. Alias *labores boum* aut *mortalium* in similibus descriptionibus commemorantur. Annus pro consilio poëtae mox dicitur *brevis*, mox *longus*, ut h. l; aut *magnus*, Aen. III, 284.

274. *suo*) Quod ei contigit in notissima illa mundi divisione. Eo contentus fuit secundum Apollodor. I, 7, 2. Pluvii, ὑετίου, ὀμβρίου, *Iovis* species etiam in nummis occurrit: vide Spanhem. ad Aristoph. Nub. vers. 370. — *Illum*. Heins. malebat *illam*, non improbante Burmanno.

275. *frater caeruleus*) Neptunus. Omnia enim, quae in mari sunt, poëtis *caerulea* aut *viridia* dicuntur. In nomine *frater* latet causa prompti auxilii: *auxiliaribus undis*, tanquam auxiliaribus copiis. Praeclara idea.

276. *amnes*) Sunt Dii, qui habitant in fontibus amnium, qui fontes hanc ob causam mox vocantur *domus*. Hos *convocat*, ut imperator praetorium, iisque breviter, more imperatorum, mandata dat. Amnes autem, quoniam se in mare exonerant, *tyrannidi*, imperio Neptuni subiecti sunt.

278. *vires*, aquas. — *Moles*, terra et saxa, quibus coërcetur foramen,

Nunc, ait, utendum: vires effundite vestras.
Sic opus est; aperite domos, ac, mole remota,
Fluminibus vestris totas immittite habenas. »
Iusserat: hi redeunt, ac fontibus ora relaxant,
Et defrenato volvuntur in aequora cursu.
Ipse tridente suo terram percussit: at illa
Intremuit, motuque sinus patefecit aquarum.
Exspatiata ruunt per apertos flumina campos;
Cumque satis arbusta simul, pecudesque virosque,
Tectaque; cumque suis rapiunt penetralia sacris.
Si qua domus mansit, potuitque resistere tanto
Indeiecta malo, culmen tamen altior huius
Vnda tegit, pressaeque labant sub gurgite turres.

unde fluvius exit. — *totas habenas.* Translatio ab equis sumpta, qui habenis inhibentur. Lem. — *Immittere habenas* passim usurpatur a poëtis, ubi durior eius usus videri possit. Virg. Aen. V, 662 de igne, *furit immissis Vulcanus habenis.* Lucret. V, 785, arbores *immissis habenis* per auras crescunt. Est autem *immittere* idem quod admittere, laxare. Virg. Aen. I, 63, ventis *laxas habenas dare.* Idem tropus mox in *defrenato cursu.* — *immittite.* Vnus *permittite.* Vtrumque recte.

281. *ora*) Foramina fontium. — *relaxant*, ut tanto maior vis aquarum prorumpere possit. *Fontibus ora.* In fluviis dicuntur ostia. Aditus domorum et limina etiam *ora* dicuntur; uti partes domus membra a Plin. vocantur. Virg. Aen. VI, vs. 53: «dehiscent Attonitae magna *ora* domus». Lem.

283. *Ipse*) ut αὐτὸς, de domino eorum, de quibus sermo, dicitur. — *Tridens.* Τρίαινα, insigne Neptuni et θαλαττοκρατίας, haud dubie propterea, quod mare tertiam regionem obtinet, etsi alii aliter: vide Plutarch. de Isid. pag. 581 Reisk. Tridente solet et potest Neptunus *percutere terram*, unde κινητὴς γῆς, σεισίχθων γαιήοχος etc., dicitur: vide Spanhem. ad Callim. h. Del. 30, 31. — *sinus aquarum*, cavernas aquis repletas. Virg. Georg. IV, 364 vocat *speluncis lacus clausos.*

285. Locus adumbratus ex Virgil. Aen. II, 496: *Aggeribus ruptis quum spumeus amnis Exiit, oppositasque evicit gurgite moles, Fertur in arva furens cumulo, camposque per omnes Cum stabulis armenta trahit.*

287. *sacris*) sacra, simulacra Penatum quorum sacraria erant *penetralia.* Vid. Cerda ad Virg. Aen. II, 293, et Heyne Exc. IX. — *Manere*, μένειν, dicuntur quae statum suum servant immota, Liv. XXI, 58.

289. *Indeiecta*) quidam *indisiecta*, quod probat Burmann. ad XII, 109, ubi docet, *disiici*, quae evertantur et destruantur ita, ut in diversas partes quasi iacta frangantur.

290. *labant*) pro *latent* restituit Heins. e Senec. N. Q. III, 27. —

Iamque mare et tellus nullum discrimen habebant.
Omnia pontus erant; deerant quoque litora ponto.
Occupat hic collem: cymba sedet alter adunca,
Et ducit remos illic, ubi nuper ararat.
Ille supra segetes, aut mersae culmina villae,
Navigat; hic summa piscem deprendit in ulmo.
Figitur in viridi, si fors tulit, ancora prato;
Aut subiecta terunt curvae vineta carinae.

turres, arces regum beatorumque hominum altiores, aut aedificia in montibus exstructa: tales turres, quales nos habem., ignoravit prisca aetas.

292–308. *Omnia pontus erant*) Laudat Burm. Anthol. lib. II, cap. 40, 234, ubi de hoc diluvio, ὕδωρ ὅτι πάντ' ἐγένετο. — *deerant* etc. Haec verba vix ferri possunt; adeo languent post antecedentia! Sed in omni seq. loco accusanda est luxuries ingenii Ovidiani, propter nimiam longitudinem, propter minutias, quas sectatur, et quod nonnulla prope iocosa admixta sunt, quae abhorrent a tantae cladis descriptione. Vere Senec. N. Q. III, 27, ubi h. l. recenset: *Pro magnitudine rei dixit*: Omnia pontus etc., *nisi tantum impetum ingenii et materiae pueriles ineptias reduxisset*: Nat lupus etc. *Non est res satis sobria, lascivire devorato orbe terrarum.* Exspatiata etc. *Magnifice hoc, si non curavit quid oves et lupi faciant. Natari autem in diluvio potest?* etc. Primas autem h. l. lineas Hor. I, Od. 2, 6–12 duxit, qui et ipse iam antiquis Criticis displicuit. Porph. ad illum locum: *Leviter*, inquit, *in re tam atroci et piscium et palumbarum meminit.* Iisdem vitiis infra II, fab. 1, incendii descriptio laborat. — Spero me habere quo Nostrum ab hac sugillatione asseram; idque principis poetarum exemplo. Neque enim hic, alibi forte, lascivit, sed serio et sobrie curat quid agat lupus inter oves; ut qui salutis suae satagat, non respiciens praedam, sibi prospiciat, rapinae utique immemor. Virgil. Georg. lib. III, vs. 537, in hypotyposi dirae et omnia populantis pestis, post tauros, equos, sues, homines, hostias lue abreptas, adiicit et feras rapinae, prae languore, immemores, promiscue inter assuetas praedas obambulare: *Non lupus insidias explorat ovilia circum, Nec gregibus nocturnus obambulat;* quare? *acrior illum Cura domat: timidi damae, cervique fugaces, Nunc interque canes, et circum tecta vagantur.* Lem.

294. *ararat*) Gronov. Obs. I, 13, mallet *aratra*, sine causa, quamvis ingeniose.

295–298. *Ille supra segetes*) Iam incipit omnes fere rei rusticae partes putide recensere. — *summa* etc., ex Horat d. l.: *Piscium et summa genus haesit ulmo.* Ovid. ineptius etiam hoc expressit. — *si fors tulit*. forte fortuna, graeca locutio, εἰ τύχοι: vide Muret. Var. Lect. XVI, 9, et Mor. ad Longin. XIV. Sic sensus: tam alta erat unda, ut ancora eiecta vix figi posset, aut, *si fors tulit*, si forte figi potuit, figebatur in *prato*. Sine causa Schirachium offendebat τὸ *viride*.

Et, modo qua graciles gramen carpsere capellae,
Nunc ibi deformes ponunt sua corpora phocae.
Mirantur sub aqua lucos, urbesque domosque
Nereides; silvasque tenent delphines, et altis
Incursant ramis, agitataque robora pulsant.
Nat lupus inter oves: fulvos vehit unda leones;
Vnda vehit tigres: nec vires fulminis apro,
Crura nec ablato prosunt velocia cervo:

Quamquam enim pratum aqua tectum non poterat cerni *viride*, lector tamen id cogitare potest; et si neges, vim h. l. ei inesse, putes ornatus causa additum, ut sit ex eodem genere, ex quo *fulvi* leones, *graciles* capellae et alia. – *terunt vineta*, nil nisi navigant supra vineta.

299. *graciles gramen*) Burmann. offendit ingrati soni repetitio, *graciles gramen*. Itaque pro *gramen* praefert *culmen*, quod unus Regius habet. Capras enim in rupibus fere pasci, et sic maiorem esse oppositionis vim, ut phocae, quae in fundo maris esse soleant, nunc in culmine montis ponant sua corpora. – In *graciles gramen* Burmann. ingratus sonus offendit. Sed ita innumera loca mutanda essent. V, 390: *humus humida*. X, 3: *voce vocantur*. XIII, 734: *aliquo quoque*. Cic. Mil. 25: *viri vires*. Senect. XXI: *praeclara rara*. — *carpere gramen*; ut Virg. Georg. III, 295: *carpere herbam*.

300. *corpora*) Bernegg. *pignora*, quod et ipsum placet Burmanno; sic enim dici foetus, et *ponere* esse verbum proprium de partu. — *Phocae*, vituli aut boves marini. Vocantur *deformes*, et apud Virg. Georg. IV, 395, *turpes*, ob faciem foedam, quamquam nec odor eorum gratus est, vide Hom. Od. Δ, 442. — *ponunt sua corpora*, recumbunt ut X, 128; XIV, 427: alias *latus submittere*.

302. *Nereides*) *Nereides*, nymphae marinae, Nerei et Doridis filiae, de quibus vide Hesiod. Theog. 240 sqq.

303. *agitataque*) Medic. *annosa*, pro *agitata*, quod probat Burm. quum arbores frequentius agitari dicantur, quando vento concutiuntur, aut manu hominis. Sed hoc haud dubie nihili est. – *Agitata* Burm. explicat, concussa vi aquarum. Male. Aqua enim stagnans non *agitat* arbores. Et quid hoc ad rem, delphinos pulsasse arbores iam ab aquis agitatas? Immo sensus, pulsant arbores sic, ut agitentur, magna vi pulsant: vide ad vs. 32. Noster, VI, 248: *laniata pectora plangens*, plangens sic, ut laniarentur. XX, 591: *refert oblata*, retro dat ut offerantur. Liv. II, 5: *frumenti acervos sedisse in vadis illitos limo*, ita ut illinerentur limo.

304. *Nat lupus* etc.) Quasi hoc mirum esset, lupum mortuum non devorasse oves. Ineptus etiam sarcasmus est in illo, vs. sqq., *non prosunt vires* et *crura*.

305. *vires fulminis*) vires terribiles, quibus aper omnia vastat. Phaedrus I, fab. 21, 5: *fulminei dentes* apri.

306. *Crura nec ablato* etc.) Scio esse qui *alato* legant; quod nobis ta-

Quaesitisque diu terris, ubi sidere detur,
In mare lassatis volucris vaga decidit alis.
Obruerat tumulos immensa licentia ponti,
Pulsabantque novi montana cacumina fluctus.
Maxima pars unda rapitur: quibus unda pepercit,
Illos longa domant inopi ieiunia victu.
Separat Aonios Actaeis Phocis ab arvis,
Terra ferax, dum terra fuit; sed tempore in illo
Pars maris, et latus subitarum campus aquarum.
Mons ibi verticibus petit arduus astra duobus,
Nomine Parnasus, superatque cacumine nubes.

men non probatur. Praesertim, quum, ut recte in suo codice notaverat Gruterus, ipse auctor libro huius operis, ita locutus sit. De Europe nempe: *pavet haec; litusque ablata relictum Respicit.* Ita hic, cervo ablato, marinis nempe fluctibus. LEM. – *ablato.* Celeritate pedum subducto. LEM. — *Ablato* dupliciter capi potest; etenim *auferri* dicuntur et qui abripiuntur vi aquarum, et qui celeri se subtrahunt fuga, ut Sil. VI, 257: *ablato instantem eludere equo*, ubi vid. Intl.

307. *sidere*) Medic. reliqui, *sistere.* Illud recepit Heins. tum, pro *possit*, *detur*, ex primo Medic. uno Palat. et Bonon. – *sidere*, *considere*, *insidere* pr. de avibus in terram se demittentibus. – *vaga* poëtis dicuntur omnia, quae crebro moventur. Ita et *vagus nauta.*

309. *immensa licentia ponti*) pontus, qui totum terrarum orbem occupaverat. – *nova*, quae inusitata sunt in suo genere: *fluctus novi*, nunquam antea in cacuminibus montium visi.

312. *ieiunia longa*) fames, *domant*, absumunt, *inopi victu*, inopia victus, victu destitutos: *domare* interdum idem quam interficere, vs. 447; interdum minus est, IX, 75; h. l. de morte lenta.

313. *Aonios Actaeis*) Delrius ad Senec. Herc. Fur. vs. 1161, legit, *Ionios Oetaeis.* – *Actaea arva*, Attica, olim *Acte* dicta: vide Steph. in Ἀκτή. – *Aonia*, Boeotia, ab *Aoniis* sic dicta, qui ante Cadmi adventum illam terram tenebant: vid. ad III, 8. Iam *separat.... arvis* foret, Phocis interiectu est inter Boeotiam et Atticam; quod est falsissimum. Immo Boeotia separat Phocidem ab Attica. Confugiunt ergo rursus ad hypallagen. At quis talem hypallagen ferat! Quis non rideat poetam, qui Batavos inter Westphalos, et Saxones inferiores collocet? Sine dubio ab Ovidii manu fluxit *Oetaeis ab arvis.* Nam Phocis sita est inter Oetam montem et Boeotiam. Etiam Ib. 349, pro *Oetaeo* quidam habent *Actaeo.* Posset etiam h. l. legi, *Oetaeis ab iugis.*

314. *dum terra fuit*) Valent talia ad commiserationem faciendam. Quum iam vs 291 sqq., lectoribus inculcasset, omnia pontum fuisse, idem non debebat nunc bis, et vs. 318 semel, repeti.

317. *Parnasus*) Sic lat. scribendum

Hic ubi Deucalion, nam cetera texerat aequor,
Cum consorte tori parva rate vectus adhaesit;
Corycidas Nymphas, et numina montis adorant,
Fatidicamque Themin, quae nunc oracla tenebat.
Non illo melior quisquam, nec amantior aequi

esse, non *Parnassus*, etsi Graeci Παρνασσὸς, monet Broukh. ad Prop. II, 23, 13. — *Parnasus*, mons Phocidis, *duobus verticibus*, unde δικόρυφος, *biceps* et *bivertex* dicitur, quorum alter Apollini, alter Baccho sacer erat, Lucan. V, 72. Ob altitudinem, qua *superat nubes*, fere semper nive obsitus est. Schol. Apollon. ad II, 713, et Etymol. M. in Παρνασσὸς tradunt, quoniam ἡ λάρναξ, i. e. navis Deucalionis parva, hic adhaeserit, inde montem dictum esse Λαρνασσὸς, unde paulatim factum sit Παρν. Nugae! Nec audiendi sunt alii, qui Deucalionem deferunt, vel ad Aetnam, ut Hygin., vel cum Servio ad Atho.

318. *Hic ubi Deucalion*) Deucalion, Promethei filius, vir integer ac pius. Vid. Hygin. fab. 153. Lem.

319. *consors tori* etc.) ὁμολεκτρὶς, alibi etiam *socia tori* aut *thalami*. — *Adhaerescere*, nunc omnino appellere, quum pr. de navibus dicatur, quae ad scopulos aut in loca vadosa deferuntur, nec inde avelli possunt. Etiam Senec. N. Q. III, 27, de diluvio: *Editissimis quibusque adhaerebant reliquiae generis humani*. — *Parva ratis* illa Graecis λάρναξ, rude navigium.

320. *Corycidas Nymphas*) *Corycides* aut *Coryciae* Nymphae, Plisti, Delphorum fluvii, filiae, Corycium in Parnaso antrum inhabitabant, Apollon. Rh. II, 713; Pausan. Phoc. pag. 811, 877 sqq. Strabo, lib. IX: γνωριμώτατον καὶ κάλλιστον τὸ Κωρύκιον Νυμφῶν ἄντρον. Ab hoc diversum Corycium antrum in Cilicia: vide Barnes. ad Euripid. Bacch. vs. 559. Has, et reliqua *numina*, quibus mons sacer, adorant. Notanda etiam h. l. est syntaxis, Deucalion cum coniuge *adhaesit*, et *adorant*. Solet enim Noster pluralem ponere, ubi de duob. per praepositionem *cum* iunctis agit. Burm. — *Adorant*. Vulg. *adorat*.

321. *Themin*) Aetheris et Telluris filia, iustitiae praeses. tum *oracla tenebat*, responsa dabat petentibus, oraculis praeerat, unde *fatidica*, χρηστήριος dicitur. Apollod. lib. I, p. 13: χρησμῳδούσης τότε Θέμιδος. Lucan. V, 81: *Quum regna Themis, tripodasque teneret*. — *nunc*, tempore Deucalionis. Loquuntur poetae de rebus praeteritis, ut de praesentibus. Burm. Prima oraculo Delphico praeerat Tellos, postea Themis, tandem Apollo, Pausan. Phoc. p. 809; Schol. Euripid. ad Orest. vs. 163.

322. *Non illo melior*) Recte mores eorum notati; hi enim ipsis causa erant salutis. Iustitia et metus Deorum omnes virtutes complectuntur. Quae de singulis hic praedicantur, ea de ambobus intelligenda. Cf. vs. 327. A Luciano de Dea Syria, Deocalion laudatur ob εὐβουλίαν et εὐσέβειαν. — *Metuens Deorum*. Descriptio hominis religiosi: vide Heins. qui copiose hanc locutionem illustrat. Infra V, 100: *aequi cultor, timidusque Deorum*. Liv. XXII, 3: *non modo Patrum maiestatis, sed ne Deorum quidem satis me-*

Vir fuit, aut illa metuentior ulla Deorum.
Iupiter ut liquidis stagnare paludibus orbem,
Et superesse videt de tot modo millibus unum,
Et superesse videt de tot modo millibus unam,
Innocuos ambos, cultores numinis ambos;
Nubila disiecit, nimbisque Aquilone remotis,
Et coelo terras ostendit, et aethera terris.
Nec maris ira manet; positoque tricuspide telo
Mulcet aquas rector pelagi: supraque profundum
Exstantem, atque humeros innato murice tectum,
Caeruleum Tritona vocat, conchaeque sonaci

tuens. *Metus* saepe de religione: vid. Cerda ad Virg. Aen. VII, 60.

323. *metuentior*) Vulg. *reverentior*.

324. *stagnare*) stagnum, mare esse. Totus terrarum orbis tectus erat *paludibus*, aquis, et sic stagno aut mari similis erat: *stagnum* pro mari novasse Virgilius Heynio videtur ad Aen. I, 125, ex λίμνη apud Homer.

325. *Et superesse* etc.) Hoc melius, quam si uno tantum versu dixisset, duos tantum superfuisse. Ita enim clades utrique sexui illata fortius sentitur. Similis repetitio VIII, 628 sq. Horat I, Sat. 6, 45 sqq.; Ap. Apollod. et pauci alii servantur in montibus.

327. *Innocuus* idem quod antea *amans aequi*, iustus. – *ambos*. Burm. malit bis, *ambo*, ne omnes voces h. vs. in *s* desinant. Et dixerunt veteres in accusat. *ambo*, *duo*.

328. *disiecit*) Vnus Leid. *deducit*, quare Burm. mavult *diducit*, ut opp. τῷ *conducit* vs. 572. – *Aquilone remotis*. Ab Aquilone depulsis; est enim Aquilo ventus nubila dissipans, ac serenitatem inducens. Lemaire.

329. *Et coelo terras*) Mox ingeniose *Et coelo... terris*.

330. *positoque* etc.) Hinc quoque Dei interventu res geritur, et aquae spectantur ut milites. — *tricuspide telo*, tridente. Valer. Flacc. I, 642: *trifida hasta*. Anthol. IV, cap. 11, Epigr. 64: τριβελὲς δόρυ· apud Lycophr. vs. 96, terram percutit *τριωνύχῳ δορί*.

331. *Mulcet*) coërcet aquas. Virg. Aeneid. I, 57, Aeolus *mollit animos* ventorum; eidem Iupiter dedit *mulcere fluctus*, ib. vs. 66.

332. *innato murice*) Ingenitis muricibus vel gerentem humeris ingenitos sibi murices et conchas. Lem.

333. *Caeruleum Tritona*) *Caeruleos* concinnius sit, ut ad *humeros* referatur. Lemaire. — *Tritona*. Receptui canit *Triton*, Neptuni filius et tubicen, qui buccinae loco *concham* habet, et quidem *tortilem*, *in latum* etc., h. e. quae ab imo acuta, paulatim fit latior, veluti se in gyrum torquendo: *turbo* enim quidquid, coni instar, ab imo acutum, et in summo latius est. Iisdem et olim Indi buccinarum loco utebantur: v. Mullerus ad Linnei Systema Nat. tom. VI, p. 102 et 515. Ipse Triton ita natare solebat, ut inferior corporis pars, quae piscem referebat,

Inspirare iubet; fluctusque et flumina signo
Iam revocare dato: cava buccina sumitur illi
Tortilis, in latum quae turbine crescit ab imo:
Buccina, quae medio concepit ut aëra ponto,
Litora voce replet, sub utroque iacentia Phoebo.
Tum quoque, ut ora Dei madida rorantia barba
Contigit, et cecinit iussos inflata receptus,
Omnibus audita est telluris et aequoris undis;
Et quibus est undis audita, coërcuit omnes.

sub aqua lateret, superior autem *supra profundum exstaret. Humeri* tecti erant *innato murice.* Quum *murex* genus conchae sit, cuius ex sanguine purpura conficeretur, nonnulli ex h. l. purpureum nobis Tritona finxerunt; quod repugnat descriptionibus reliquorum auctorum, qui eum satis deformem pingunt; vid. Virgil. Aeneid. X, 209, ubi *ei hispida frons laterum tenus tribuitur*, i. e. interprete Heynio, ipse hispidus est a fronte usque ad latera, scilicet medium corpus. Rectius igitur de conchis accipitur, quibus superior corporis pars obsita; qualis etiam in monumentis et gemmis apparet. Vide Lipperti Dactyl. I, 64, 72, 76. Nostrum imitatus est Claud. Nupt. Honor. vs. 150, ubi ei tribuuntur *vivo squalentia murice terga.* Infra IV, 724, belluae marinae *terga cavis super obsita conchis*, qualia saepe cernuntur balaenarum terga. Pausan. Boeot. pag. 454, narrat, veri Tritonis, quem ipse viderit, corpus horrescere tenui squama, φολίδι λεπτῇ. Sed loc. classic. unde alii hauserunt, est ap. Apollon. IV, 1610 sqq. — *conchaeque sonaci.* Ex opinione et religione veterum interpretandum censet Turneb. lib. II, cap. 21, credentium Tritonem Neptuni buccinatorem canoro immanique clamore aquas increpare et tanquam auritas vocare, quae eius imperio consueverint parere. Lem. — *sonaci.* Vulgo *sonanti*; unus *tonanti*; solent haec inter se permutari et confundi; vide Barth. ad Claud. Nupt. Honor. et Mar. vs. 133. Etiam Apul. Metamorph. IV, Tritoni tribuit *sonacem* concham.

335. *cava – tortilis*) Duo epitheta uni nomini addita, quod non magnopere probatur.

336. *Tortilis*) *Retorta* in latitudinem. — *Quae turbine crescit.* Quae ab ore angusto incipit et in amplum desinit ad turbinis similitudinem. Lem.

337. *concepit ut aëra*) inflata est, quemadmodum vela *concipiunt* ventos, pennae avium auras; *ut*, quando. Generaliter loquitur, nam seq. *Tum quoque.* Hoc non animadvertit ipse Burm.; alioquin non commendasset lect. *patentia.*

338. *voce*, sonitu. *Vox*, ut φωνή, omnis sonus: vide Burm. De buccina etiam Virg. Aeneid. VII, 519. — *sub utroque* etc.; litora orientalia et occidentalia. — *iacentia.* Pro *iacentia* duo *latentia*; unde Burm. conj. *patentia*, quod bene dicatur de terris antea aqua tectis.

339. *madida* etc.) Graphice additum, quorum barba rorabat. Vtrum,

Iam mare litus habet; plenos capit alveus amnes;
Flumina subsidunt; colles exire videntur;
Surgit humus; crescunt loca decrescentibus undis:
Postque diem longam nudata cacumina silvae
Ostendunt, limumque tenent in fronde relictum.
Redditus orbis erat: quem postquam vidit inanem,
Et desolatas agere alta silentia terras,
Deucalion, lacrymis ita Pyrrham adfatur obortis:
« O soror, o coniux, o femina sola superstes,

quae dicitur, *canere receptui*, et *receptum*, aut *receptus*. — *coërcuit*, in suum locum redire coëgit.

343. *Iam mare* etc.) Hic locus laudem meretur a brevitate, quae rei celeritatem bene exprimit. Ei etiam accommodata orationis forma, quae brevibus membris constat. — *plenos capit* etc. Aquae ita decreverant, ut alvei, iam *plenos*, integros, fluvios ripis suis continere possent. Scepperi coniecturam, *planos*, recte improbat Burm.; sed nec ipsius interpretatio h. l. convenit: « redacta intra ripas flumina, tamen plena fuerunt, non exsiccata ». — *plenos*. Scepper. conj. *planos*.

344. *Flumina*) omnino aquae. — *videntur*, cernuntur. — *Surgere* eleganter dicuntur quae, subsidentibus iis, quibus adhuc tecta fuerant, conspici incipiunt. Vide nos ad Plin. VI, ep. 16, 14. — *crescunt*. Bene etiam: plura et ampliora in conspectum prodeunt. Silius XV, 215, de eo, qui propius accedit ad urbem, *admoto crescebant culmina gressu*. Contra apud Claud. XXXIII, 189: *Totaque decrescit refugo Trinacria visu*. Heins. malebat *Flumina subsidunt*, contra poëtae consilium.

347. *limumque in fronde*) Oblimatae et lutulentae relinquebantur frondes arborum, propter aquam per alluviones necessario turbatam foedatamque. Lem. — *fronde*. *Frondem* Rod. non debebat de foliis capere, erant enim *nudata* cacumina, sed de ramis.

348. *Redditus*) restitutus erat in pristinam formam. Pomp. Mela I, 9, 32: *Nilus se sibi reddidit*, rursus alveum suum sequitur.

349. *Et desolatas agere alta silentia terras*. Hic versus mira et rara apud Ovidium imagine vocum excellit. — *desolatas terras*. Destitutas hominibus et amantibus. Virgil. Aen. lib. XI, 367: *Ingentes et desolavimus agros*. Lem.

350. *obortis*) prorumpentibus; *oboriri* enim dicuntur, quae prorumpunt, superveniunt.

351. *O soror*) Adfectus horum hominum non poeta describit, sed, quod melius, Deucalionem in sinus coniugis effundentem fingit. Quum nihil acceptius sit homini hominum societate, primum iactura sui generis gravissime eius animum commovere debebat. Tum, si cui ex omni societate non nisi unus supersit socius, is ei quasi Deus videbitur, praesertim si arctissimis ille sanguinis ei et amoris vinculis sit iunctus. Ex his et aliis quibusdam composita oratio. *Iapeti* filii fuere *Prometheus* et *Epimetheus*.

Quam commune mihi genus, et patruelis origo,
Deinde torus iunxit; nunc ipsa pericula iungunt:
Terrarum, quascumque vident occasus et ortus,
Nos duo turba sumus: possedit cetera pontus.
Nunc quoque adhuc vitae non est fiducia nostrae
Certa satis: terrent etiamnum nubila mentem.
Quid tibi, si sine me fatis erepta fuisses,
Nunc animi, miseranda, foret? quo sola timorem
Ferre modo posses? quo consolante doleres?
Namque ego, crede mihi, si te modo pontus haberet,
Te sequerer, coniux: et me quoque pontus haberet.
O utinam possim populos reparare paternis

Prometheo ex *Pandora* (quam Triclin. ad Pindar. Olymp. IX, facit Epimethei coniugem) natus est *Deucalion*. Epimethei filia fuit *Pyrrha*. Sic intell. quo sensu *sororis* vocab. h. l. capiendum sit. Ipse mox commentatur in haec nomina, quod tamen, in tanto quidem dolore, iusto argutius videtur.

353. *ipsa pericula*) Validissimum vinculum, naturae sorte, cognationis lege, coniugii foedere firmius: συνάγει γὰρ καὶ ἐχθίστους ὁ κοινὸς φόβος. Arist. Polit. V. Lem. – *iungunt*, non est, ut Ciofan. putabat, cariorem reddunt, sed sociam faciunt.

355. *Nos duo turba sumus*) Infra VIII, 638: *Tota domus duo sunt*. Propert. I, Eleg. 2, 23: *Tu mihi sola domus*. Expressit Nostrum Senec. Troad. 506: *Turbae, quae simus super, Tumulus, puer, captiva*. – *possedit*, devoravit.

358. *Quid tibi*) In hoc et seq. vs. tenerrimus atque amantissimus sensus. – *Quid animi*, bona locutio, ut docet Heins.: quem animum habitura esses, quid sensura. – *fatis*, diluvio fatali.

359. *animi*) Cod. Reg. 8000 et 8001, Obrecti dictus, habent *animus*.

360. *quo consolante doleres?*) quis te dolentem consolatione erigeret?

361. *modo*) Codd. Reg. 8000 et 8001, *quoque*, quod praetulerim, etsi infra repetatur; nam has repetitiones verborum amat Noster. Lem. — *si te pontus haberet*. Ex Virg. Aen. VI, 362: *nunc me fluctus habet*. Nempe locus *habet* eum qui ibi mortuus iacet aut natat. Claudian. VIII, 93: *Hunc Alpes, hunc pontus habet*. Horat. I, Od. 28, 2.

363. *O utinam* etc.) Votum perquam aptum huic tali tempori, atque Promethei filio proprium. – *possim*. Codd. nostri *possem*. — *reparare*. Alii *formare*, *recreare*, *renovare*; quae Burm. omnia a glossatoribus nata existimat. — Bene *reparare* ex Nostris Codd. RR. — *paternis*. Prometheus, Deucalionis pater, dicitur hominum imagines e luto finxisse, atque has igne coelitus surrepto animasse; vel quia rudes homines ad civilem vitam revocarit; an quod primus artem invenerit statuas et simulacra fingendi. Lem.

Artibus, atque animas formatae infundere terrae!
Nunc genus in nobis restat mortale duobus,
Sic visum Superis, hominumque exempla manemus.»
Dixerat, et flebant: placuit coeleste precari
Numen, et auxilium per sacras quaerere sortes.
Nulla mora est; adeunt pariter Cephisidas undas,
Vt nondum liquidas, sic iam vada nota secantes.
Inde ubi libatos irroravere liquores

364. *infundere*) Virg. Aeneid. VI, 276: *infusa per artus Mens.*

366. *Sic visum Superis*) gemitus solemnis in rebus adversis. — *exempla*, copiae, ut vulgo dicimus.

368. *flebant*) Hoc unum poterat Pyrrha mulier. Miseris unicum perfugium. — *Coeleste numen.* Sed haec de Themidis oraculo consulto propria Nostro sunt. Apud Apollod. a Iove Phyxio, cui sacra fecerant, lapides iacere iubentur. Similiter ap. Hygin.

368. *per sacras sortes*) per oraculum. Oracula enim olim per *sortes*, ψήφους, Ͽριάς, edebantur: Cic. Div. II, 33; Schol. Callim. ad h. Apoll. 45.

369. *Cephisidas*) Nostri codd. *Cephisidos.* Cephisus Lilaea profluens Phocidem et Boeotiam irrigat. Pausan. Phoc. pag. 882. Ab Homero h. Apoll. 240, vocatur καλλιρέεθρος, ob aquam limpidam.

370. *Vt nondum*) Vulgo *Et nondum — sed iam.* Verum *ut* praefert Thuan., *sic* unus Medic.; unde lectionem nostram composuit Heinsius, quae etiam Gronov. placuerat. Obrecti Codex 8001: *Iam nondum.* Alter Reg. 8000: *Et nondum — sed iam.* — Nunc autem *nondum liquidas*, limpidus, erat, multum adhuc limi secum ferebat; sed tamen *iam vada nota secabat*, alveum suum rursus sequebatur. *Vt — sic* amat Noster pro *quidem — sed*: cf. vs. 404; XIV, 509. — *Vadum*, omnis locus, per quem aqua vadit, aut in quo aqua continetur, fons, puteus, fluvius, mare, aut, ut h. l. alveus: vide Gronov. Observ. I, 19. — *secantes*, sequentes, quod MSS. quidam ex glossa habent: *secare viam*, τέμνειν ὁδὸν, ἀέρας, θαλάττας, solemnes poëtarum locutiones, metaphora ab aratro petita. — *nota*, consueta: *nota* dicuntur, in quibus solet aliquis versari, currere etc.: infra III, 239: *nota iuga.* Horat. I, Od. 2, 10: *nota sedes columbarum.* Mart. IV, 415, *notis fugientia flumina ripis.* Caeterum ad hoc flumen olim erat Themidis oraculum: Plin. H. N. XXXI, 11. Hinc aqua Cephisi *fatidica*, Lucan. III, 175.

371. *Inde ubi libatos*) Non solum sacra facturi (Liv. I, 45), sed etiam templum ingressuri (Hippocrat. de Morbo sacro, cap. 4, pag. 329), lustrare se, περιῤῥαίνεσθαι, solebant, ne impuri accederent ad Deos. Fieri autem haec lustratio solebat cum aliis rebus, tum aqua, quae *ros* et δρόσος (vide Valken. ad Eurip. Hipp. pag. 180) dicebatur, in primis aqua viva scil. fluviali (Virg. Aeneid. II, 719; IV, 635), quia fontibus et fluviis sanctitas quaedam inesse credebatur. Neque vero manus tantum lavabant

Vestibus et capiti, flectunt vestigia sanctae
Ad delubra Deae: quorum fastigia turpi
Squalebant musco; stabantque sine ignibus arae.
Vt templi tetigere gradus, procumbit uterque
Pronus humi, gelidoque pavens dedit oscula saxo.
Atque ita, « Si precibus, dixerunt, numina iustis
Victa remollescunt, si flectitur ira Deorum;
Dic, Themi, qua generis damnum reparabile nostri
Arte sit? et mersis fer opem, mitissima, rebus. »

(Fast. IV, 777) et *caput* (infra VII, 189), sed etiam *vestes*: Homer. Od. Δ, 659; et Tibull. II, Eleg. 1, 13: *pura cum veste venito.* — *libatos*. manu leviter haustos. Virg. Aen. VI, 230: *rore levi spargens socios.* – *liquores.* Aqua fluens qua se lustrabant templum ingressuri. Lem.

373. *Ad delubra*) Templis magnificentiae causa addebantur *fastigia* et *gradus*. De *fastigiis*, vid. ad II, 3. Exornari admodum solebant.

374. *Squalebant musco*) Intelligitur autem *muscus marinus*, fucus, βρύον θαλάσσιον: vid. Brodaeus ad Theophr. Plant. pag. 411; Senec. Hipp. 1041: tauri e mari prodeuntis pectus *musco tenaci viret.* – *Squalere*, omnino obductum esse. Virg. Georg. IV, 91: *maculae squalentes auro.* Sed Gesner. ad Quinctil. I, 2, 18 defendit *Pallebant*, quia *pallere* reconditiorem significationem habet, ut situm indicet, quem corpora contrahunt a quiete, humore admisso. Non male; praesertim quum tot codd. auctoritas accedat. Atque *pallor* etiam plantis variis tribuitur; Virg. Ecl. III, 39: *edera pallens.* Cul. 142: *viridi pallore corymbos.* Et haec duo saepe confusa sunt. Virg. Aeneid. VIII, 197: *ora pallida tabo*, ubi unus *squallida*, ut Noster II, 760, dixit *squalentia tabo*. – *Squalebant*. Libri veteres constanter *Pallebant musco*. Sed alterum retinuit Heins. – Nostri quoque codd. 8000, 8001, *pallebant*: nescio cur hanc lectionem non restituerint; nam apta videtur. Lem.

375. *tetigere gradus*) Iam quum templa plerumque in loco edito, κρηπίδωμα dicto, aedificarentur, quo melius conspici possent, *gradus* etiam iis addebantur, qui vel totum templum ambibant, vel ianuis solis adhaerebant; in iisque sedere plebs solebat. Deucalionis tamen tempore talia ornamenta nondum erant templis; et oraculum illud forte in antro sedem habebat.

376. *pavens dedit*) Quasi praesente numine, horrore quodam perfusi et venerabundi. Lem.

377. *Atque ita*) nunc esse voventis formulam, contendit Burm. ad VII, 510. Fallitur. Potest hic quoque, ut vs. 228, accipi, quo facto, tum. — *Si* etc. Talis conditio plerumque precibus praemittitur, ut 545, et VII, 615; Virg. Aeneid. II, 689. In his *si*, est quoniam. – *mersis rebus*, miseriae nostrae, forte cum respectu ad diluvium. Virg. Aen. XI, 335: *rebus succurrite fessis.* Tibull. II, 3, 21: *trepidis petere oracula rebus.* Noster I Trist. 4, 35: *rebus succurrite lapsis.*

Mota Dea est; sortemque dedit: « Discedite templo;
Et velate caput, cinctasque resolvite vestes;
Ossaque post tergum magnae iactate parentis. »
Obstupuere diu, rumpitque silentia voce
Pyrrha prior, iussisque Deae parere recusat:
Detque sibi veniam, pavido rogat ore; pavetque
Laedere iactatis maternas ossibus umbras.
Interea repetunt caecis obscura latebris
Verba datae sortis secum, inter seque volutant.
Inde Promethides placidis Epimethida dictis

382. *cinctasque resolvite*) Duo Heinsii et unus Moreti *cinctasque recingite*, quod adblanditur Burm. ut ex more Ovidiano dictum. At non sic Ovid. verba repetit. Gebhard. I, Crep. 2, malebat, *cunctasque recingite*. Veteres quum rem sacram peragerent, *caput* totum, praeter os, *velamine* quodam aut amictu operiebant, ne forte res mali ominis eos turbaret. Virg. Aen. III, 405 sqq., ibique Heyn. et Ernesti Clav. Cic. in *velatus*. Iidemque *vestes cinctus resolvebant*, zona soluta, quia in sacris nihil religatum esse debebat.

383. *Ossaque post tergum*) Cf. oraculum Tarquiniis et Bruto datum, Liv. I, 56; unde Nostrum hanc sortem sumsisse putat Muret. Varr. Lect. X, 11. Male, quia Ovid. hoc oraculum non finxit, sed a Graecis traditum accepit. Sed melius est, quod idem ibidem monet, lapides etiam Tragicis dici γῆς ὀστᾶ.

384. *rumpitque silentia voce*) Redi ad lib. I Art. Amat. vs. 329. Lem.

385. *Pyrrha prior*) quia muliebrem religionem inprimis tale oraculum offendere debebat. Deucalion contra mox *solertia* insignior reperitur. Laedere cineres et ossa maiorum summum scelus, Phocylid. vs. 95 sqq.; Horat. A. P. 471.

386. *pavetque*) Gronov. suadebat *canetque*, quia modo praecessit *pavido*. Mihi vero non satis grave videtur pro re proposita; itaque malim aut cum Vossian. *timetque*, aut cum Arundel. *timido ore*, quod posterius et Heins. placebat.

387. *umbras*) Animas, quas laedi credebat antiquitas, illata cadaveribus aut tumulis iniuria. Lem.

388. *caecis obscura latebris*) Duo, *obscuris caeca*. Nostri vero, *caecis obscura*. — *obscura*, ob ambiguitatem, quae non facile perspici poterant. Senec. Oedip. 92: *Sphinga caecis verba nectentem modis*. Cicer. Div. II, 54, de auctore librorum Sibyllinorum, *adhibuit etiam latebram obscuritatis*. Alibi *ambages* de oraculis. — *volutare*, ut *agitare*, de deliberante et cogitante, Virgil. Ecl. IX, 37.

390. *Inde Promethides*) Cod. Reg. 8000, *hunc Promethiades*. Item Cod. Obrecti, et haec lectio mihi arridet. *Promethides*. Deucalion Promethei filius. *Epimethida*. Pyrrham, Epimethei filiam. Lem.

Mulcet; et, « Aut fallax, ait, est solertia nobis,
Aut pia sunt, nullumque nefas oracula suadent.
Magna parens Terra est: lapides in corpore terrae
Ossa reor dici: iacere hos post terga iubemur. »
Coniugis augurio quamquam Titania mota est,
Spes tamen in dubio est; adeo coelestibus ambo
Diffidunt monitis! Sed quid tentare nocebit?
Discedunt, velantque caput, tunicasque recingunt;
Et iussos lapides sua post vestigia mittunt.
Saxa (quis hoc credat, nisi sit pro teste vetustas?)

391. *Mulcet*) *Mulcere*, animum addere, solatio erigere. Quae valent ad confirmandum animum, ea *placida* poëtis dicuntur. — *solertia* cernitur in indagando vero. Lucret. V, 1355: *solertius est multo genus omne virile*. Pontanus *nobis* male de utroque capiebat.

392. *pia sunt*) Jac.-a-Cruce verba *pia – suadent* signis parentheseos includenda censet; quod et Lenzio placet. Mihi altera interpunctio melior videtur, ex qua Deucalion verbis *aut fallax – suadent* Pyrrham attentam reddit, et pavoris nullam esse causam monet; tum sententiam ipsam proponit. Hoc multo convenientius est sermonibus hominum.

393. *Magna parens* etc.) Respexisse ingeniosissimum poëtam opinatur Muretus, lib. X Var. Lect. cap. 2, ad Historiam Rom. Liv. lib. I, quum regiis adolescentibus responsum esset, eum regnaturum Romae, qui matri osculum primus tulisset: Brutus e navi descendens simulato casu terram osculatus est, etc. Vetus idem Grammaticus de eo qui ad lapidem offendisset, dixit: Γῆς ὀστοῖσιν ἐγχριμφθεὶς πόδα. Quae etiam valet analogia in venis terrae de aqua et metallis. Lem.

395. *augurium*) interpretatio oraculi. Sic et apud Cic. ad Div. VI, 6. — *monitis*, oraculis; nam *monere*, proprie de divinationibus. Vid. Heins. ad XIII, 216. — *Titania*. Pyrrha, Iapeti Titanis neptis. Lem.

397. *nocebit*) Codd. Reg. 8000, *nocebat*.

398. *Discedunt*) Heins. ex Florent. primo Palat. et aliis quatuor, *Descendunt*. Ego vero revocavi *Discedunt*; etenim de industria poëta hic repetit ipsa Themidis verba vers. 381 seqq.

400. *vetustas*, gravis testis Veteribus. Fast. IV. 203. Quinctil. Inst. XII, 4, 2, monet poëtarum figmenta *vetustatis fide tuta* esse. Inde pendet omnis mythologia. Locus sequens loquacitatis vitio rursus laborat: *saxa* ponunt duritiem, molliuntur, mollita ducunt formam, crescunt, fiunt mitiora, denuo accipiunt formam; sed obscuram tantum, nec adhuc manifestam, nec exactam etc. Remota illa loquacitate, comparatio cum *marmore coepto* probabilis est. — *mora*, diuturnitate; vid. Freinshem. Ind. Flor. h. v. Mox vs. 421, sic est *morando ducere formam* ut *ducere colorem* et alia.

Ponere duritiem coepere suumque rigorem,
Mollirique mora, mollitaque ducere formam.
Mox, ubi creverunt, naturaque mitior illis
Contigit, ut quaedam, sic non manifesta, videri
Forma potest hominis; sed uti de marmore coepto
Non exacta satis, rudibusque simillima signis.
Quae tamen ex illis aliquo pars humida succo,
Et terrena fuit, versa est in corporis usum:
Quod solidum est, flectique nequit, mutatur in ossa:
Quod modo vena fuit, sub eodem nomine mansit.
Inque brevi spatio, Superorum numine, saxa
Missa viri manibus faciem traxere virilem:
Et de femineo reparata est femina iactu.
Inde genus durum sumus, experiensque laborum;
Et documenta damus, qua simus origine nati.

401. *duritiem*) Obr. Cod. *duritiam.*

405. *coepto*) Cod. Obrect. *coepta.* Item Cod. Reg. 8000.

406. *Non exactu satis*) Exculta, perfecta. Lem. — *rudia signa* possunt esse nondum elaborata satis. Sed, ne idem ter dicat, non male rudis antiquitatis signa intelliges.

408. *corporis*) *corpus* nunc caro, ut IV, 443, et *in corporis usum*, in corpus; sic VIII, 246: *serrae usus.* Virg. Georg. II, 466: *usus olivi.* Horat. III, Od. 1, 42: *purpurarum usus*, ubi Ian. hoc comparat cum graec. χρῆμα.

410. *Quod modo*) Codd. Nostri duo, *Quae vero.* Non male certe et forte concinnius. Lem.

411. *numine*) vi et potentia. Idque efficacius, quam aliorum *munere.*

412. *faciem trahere*) Paulo ante *formam ducere*, et 421 *faciem capere.* Ita autem *trahere figuram* III, 399. *ruborem* ibid. 482. *colorem* II, 236. *calorem* XI, 305. — *virilem* dedit Heins. ex uno suo et uno Mediol. pro *virorum.* Ibid. *traxere*; unus Heins. *sumpsere*; alii *cepere*: quae omnia eodem redeunt. — Nostri quoque Codd. duo habent *traxere virorum.*

414. *Inde genus durum*) habet e Virgil. Georg. I, 63. Si Graecos audimus, ipsum vocab. λαός a nomine λᾶας, lapis, fluxit; vide Munker. ad Hygin. Fab. 153. Hic lusus etymologicus originem huic fab. dedisse videtur, quam alii ex opinione illa ortam putant, priscos homines e saxis et arboribus natos. Homer. Od. T, 163, ubi vid. Clark. Virg. Aen. VIII, 315. *Experiens laborum*, πολυτλήμων, qui multos labores suscipere et tolerare potest. Et profecto tale animal homo est. Humana enim natura per integrum non raro seculum, quot quamque varios labores tolerat! Sub omni coelo, quibusvis alimentis sustentatur et viget.

VI. Cetera diversis tellus animalia formis
Sponte sua peperit; postquam vetus humor ab igne
Percaluit Solis, coenumque udaeque paludes
Intumuere aestu; fecundaque semina rerum,
Vivaci nutrita solo, ceu matris in alvo
Creverunt, faciemque aliquam cepere morando.

416–451. *Cetera diversis* etc.) Humanum igitur genus e lapidibus restitutum erat; caetera animantia e limo, solis aestu calefacto, paulatim procreabantur, in quibus *Python*, serpens magna et terribilis, quam *Apollo* sagittis confecit, in eiusque rei memoriam ludos *Pythios* instituit. Cf. Homer. h. Apoll. vs. 300; Callimach. h. Apoll. 100, in Del. 91; Apollod. Biblioth. lib. I, 4, 1; Hyg. fab. 140. Fabulam iam Veteres varie interpretati sunt. Macr. Saturn. I, 17, censet Apollinem in prima infantia belluam confecisse. Alii, ut Ephorus apud Strab. lib. IX, putant Pythonem fuisse tyrannum, *χαλεπὸν ἄνδρα, ἐπικληθέντα δὲ Δράκοντα*. Caeterum cum hoc Pythone Rufinum comparat Claudian. Praef. in Rufin. De origine animalium e limo, in quo rursus sequitur sententiam eam, quae ab Aegyptiis ad Graecos pervenerat, vide Diod. Sic. tom. I, pag. 11. His enim persuasum erat, in principio rerum omnia animantium genera sic, ut hic describitur, e limo prorepsisse; postea vero terram, quum induruisset, non amplius suffecisse gignendis maioribus animalibus. Habuisse autem eam olim hanc vim probabant inde, quod post inundationem Nili, ex limo calefacto gignatur incredibilis murium multitudo, de quibus cf. Macrob. Saturn. VII, 16, et Pomp. Mel. I, 9, 25. Etiam Aristot. H. A. V, 19, placet, nasci animalia ex aqua et solis calore, vento adiuvante. Talem procreationem describit Lucret. V, 793–815; quem loc. cum hoc nostro conferas. Neque mirum est, cupide Nostrum haec arripuisse, iisque immoratum esse, ad Pythonis originem expediendam, quem alii tantum terrigenam vocant. — *diversis animalia formis*, diversa animalium genera, quorum discrimen *forma* maxime fit conspicuum.

417. *Sponte sua*) sine semine animali, nec intercedente opera Dei aut hominis alicuius. — *vetus humor*, aqua ab eluvione in locis depressis relicta: *ab* causam exprimit, per quam fit aliquid, ut mox 431, IV, 282, *satos ab imbri*.

418. *Percaluit*) Multi *Incaluit*. Medic. *praecaluit*. Nostri vero Codd. *percaluit*.

419. *Intumuere*) veluti mulieres gravidae. Eadem comparatio VII, 126, et Lucret. V, 805 seqq.: *crescebant uteri terrae radicibus apti*. — *semina rerum*, prima animalium stamina.

420. *Vivax*) h. l. quod vitam dat. Raro ita occurrit. Terra autem humore quodam lacti simili foetus illos alebat ex mente Lucr. d. l. Cf. Lactant. Instit. II, 11.

421. *faciem aliquam*) formam expressam animalis cuiusdam: *Hominis faciem sumere* est VII, 126. — *aliquam*. Obr. Cod. *aliam*.

Sic ubi deseruit madidos septemfluus agros
Nilus, et antiquo sua flumina reddidit alveo,
Aetherioque recens exarsit sidere limus;
Plurima cultores versis animalia glebis
Inveniunt; et in his quaedam modo coepta, sub ipsum
Nascendi spatium; quaedam imperfecta, suisque
Trunca vident numeris: et eodem in corpore saepe
Altera pars vivit, rudis est pars altera tellus.
Quippe, ubi temperiem sumsere humorque calorque,
Concipiunt; et ab his oriuntur cuncta duobus:

422. *septemfluus Nilus*) Exemplo declarat, reliqua animalia ex terra sponte fuisse orta; Nilus autem fluvius, singulis quibusque annis Aegyptum inundans, foecundam non solum frumentorum, sed variorum quoque animalium eam reddit. Septemfluus idcirco dicitur quod septem ostiis in mare erumpit. Lem. Noster, lib. V, 187, *septemplex*; et Virgil. Aen. VII, 800, *septemgeminus*. — *antiquo*, quem, ante inundationem, sequebatur. Vid. supra ad vs. 116. Pomp. Mela I, 9, 32: *ubi Nilus se sibi reddidit.*

424. *Aetherium sidus*) sol in aethere suspensus. Eurip. Electr. 465: ἄστρων αἰθέριοι χοροί. — *limus*, quem Nilus ex Aethiopia secum fert. Vid. Senec. Nat. Quaest. IV, 2; et *Vermischte Beytraege zur physic. Erdbeschr. Brandenburg.* 1773, pag. 64–83.

426. *Inveniunt*) Disputant interp. unde pendeant verba *sub ipsum nascendi spatium*. Referenda sunt ad verb. *inveniunt*; sic nulla difficultas. — *coepta*. Pro quo Reg. 8000 habet, *nata*. Obtrect. *coepta*; sed supra *nata*, a sec. m.

428. *numeris*) Obtrect. Cod. *humeris*. — *suis trunca numeris*, quibus deest numerus earum partium, quae perfectum et absolutum animal efficiunt. Hae ubi adsunt, res est *omnibus numeris absoluta*. Etenim *numeri* sunt partes, quarum numerus requiritur, ut res aliqua perfecta sit: vid. Ernesti Clav. Cic. h. voc. Conf. infra VII, 126; Pomp. Mela d. l.: « Per humentes campos quaedam nondum perfecta animalia, sed tum demum accipientia spiritum, et ex parte iam formata, ex parte adhuc terrena visuntur ». Lucret. V, 838: « Orba pedum partim, manuum viduata vicissim, Multa sine ore etiam etc. » Totum autem somnium inde est: Quum ranae in paludibus ovula deponere soleant, quae deinde calore et humore excluduntur, error inde natus est, ranas nasci ex limo XV, 375, idemque error mox traductus ad alia animalia.

430. *Quippe ubi* etc.) Laudat hos versus et suo modo explicat Lactant. Inst. Div. II, 9, 15 seqq. Cum his duobus Aegyptiorum principiis comparare Valk. Diatrib. in Eurip. pag. 54, iubet Anaxagorea de Aethere et Terra, quippe ex eodem fonte ducta. — *temperiem sumere*, temperari.

431. *ab his*) horum interventu.

Quumque sit ignis aquae pugnax; vapor humidus omnes
Res creat, et discors concordia foetibus apta est.
Ergo ubi diluvio tellus lutulenta recenti
Solibus aetheriis, altoque recanduit aestu;
Edidit innumeras species; partimque figuras
Retulit antiquas; partim nova monstra creavit.
Illa quidem nollet, sed te quoque, maxime Python,
Tum genuit; populisque novis, incognita serpens,
Terror eras: tantum spatii de monte tenebas!

432. *vapor*) non est *der Dampf*, ut Rod. vertit, sed calor, ut III, 152 et alibi. — *foetibus*, animalibus procreandis.

433. *discordi concordia* mundum constare, multi philosophi et poëtae censuerunt. Conf. Horat. Epist. I, 12, 19; Manil. I, 141, ubi *discordia concors*. Empedocles, praeter quatuor elementa materialia, statuit duo operantia, φιλίαν et νεῖκος: *concordiam* et *discordiam*. Diog. Laërt. in Empedocle

435. *alto*) Burm. ex uno Sprotii *almo* receperat, quia *almum* quodcunque alit et auget. Caeteri constanter *altoque*, quod nos revocavimus, quia melius convenit *solibus aetheriis*. — *altus*, sole in alto coelo effectus. — *recanduit*. Vide ad XII, 12; Plin. Pan. 30: Aegyptus alto *pulvere incanduit*, ubi vid. Schwarz.

436. *species* et *figuras*) animalia, Vid. ad vs. 1.

437. *Retulit*) iterum creavit. — *monstra*, τέρατα, dicuntur, ut omnes res inauditae et mirae, ita etiam ferae terribiles. Lucret. d. l.: *Multaque tum Tellus etiam portenta creare conata est.* Etiam apud Horat. I, Od. 2, 6: *nova monstra*. — Monstra dicuntur etiam ἀτυχήματα: tanquam res novae, et sine more occurrentes.

438. *nollet*) Nempe sine sua voluntate, elementis ita operantibus, hoc portentum pepera.. — *Python*. A πύθω; exhalationis enim putredinem a diluvio gravem Sol radiorum, tanquam sagittarum, ictu attenuavit exsiccavitque. Lem. — *Pythonem hunc* Homer. h. Apoll. vs. 302 vocat ζατρεφέα, μεγάλην, τέρας ἄγριον; Apoll. Rhod. autem II, 708, δελφύνης πελώριον, quod Spanhem. in δελφίνην mutandum censet ex Tzetz. ad Lycophr. pag. 43. Inde Apollo dictus creditur δελφίνιος.

439. *Incognita*) femininum praetulit Burm., quia Schol. Apollon. ad II, 708, tradit, hanc *dracaenam* dictam esse δελφύνην genere feminino. — *incognita* habent Bernens. Neapol. et decem alii. Caeteri, *incognite*.

440. *Tantum spatii*) Apud Callim. vs. 93, Parnasum implicat novem orbibus, et apud Stat. Theb. I, 563, interfectus occupat spatium centum iugerum. — *de monte* maluit, quam *montis*, ut concursus duorum genitivorum vitaretur. — *de monte*, Parnasum montem tenebat, ibique vel oracula edebat, vel secundum Apollod. oraculum custodiebat: nam dracones saepe custodes locorum erant. Vid. ad III, 31. Et tripodes in nummis multi circumvoluti draconibus con-

Hanc Deus arcitenens, et nunquam talibus armis
Ante, nisi in damis capreisque fugacibus, usus,
Mille gravem telis, exhausta paene pharetra,
Perdidit, effuso per vulnera nigra veneno.
Neve operis famam possit delere vetustas,
Instituit sacros celebri certamine ludos,
Pythia de domitae serpentis nomine dictos.
His iuvenum quicumque manu, pedibusve rotave

spiciuntur, quia draco aptum ad auguria animal. Vid. Spanhem. ad Callimachi h. Del. 91.

441. *Hanc*) Obrect. Cod. 8001, *hunc*, ita ut referatur ad Pythonem, quem supra masculino genere posuit. — *arcitenens.* Apollo τοξοφόρος, τοξότης, praeses sagittariorum et auctor artis sagittandi: vid. Macrob. VI, 5. Inter Latinos Naevius primus hoc nomine usus. — *et nunquam.* Quoniam *et ante nunquam* molestum est, propterea Heyn. ad Tibull. Obss. IV, 1, 39, suadet *non unquam.*

442. *in damis*) in damas. Sed Apollo feras figens apud alios scriptores non occurrit.

443. *Mille gravem*) Male Heins. et Zinzerling. praeferebant *gravi*, quod Pont. et Burm. improbarunt. — *gravem*, gravatam, onustam, plenam. Vid. Freinshem. ad Flor. III, 5, 18. Et omnino *gravis*, qui gestat aliquid: XIV, 628, *iaculo gravis dextera.* — *Mille telis.* Statius V, 532, dicit *arundineam centeno vulnere silvam* vexisse.

444. *nigra*) vel quia serpentes ipsi poëtis *nigri* dicuntur, vel quia inde nigrum venenum profluebat. Ita Virgil. Aen. IX, 700, *atrum vulnus*; et apud Nostrum, *calidum* et *fervidum vulnus.*

445–46. *Neve operis* etc.) Antiquissimis temporibus rerum memorabilium memoria ludis institutis servari solebat. Hos ludos Diomedes primus instituisse in honorem Apollinis credebatur: vid. Pausan. Corinth. pag. 186. Per breve tempus nono quoque anno celebrati, renovati sunt ab Amphictyon a. III. Olymp. 48, et quarto quoque anno habiti: Pausan. Phoc. pag. 813. Celebrabantur autem non procul ab urbe Crissa, quae inde Pytho, postea Delphi dicta est. — *sacri*, quoniam in honorem Dei celebrantur. — *celebri certamine*, in quibus totius fere Graeciae confluxus. Hi ludi a *domito Pythone* Pythia dicebantur. Apud Clement. Alex. Coh. ad Graec. pag. 41, vocantur πανήγυρις ὄφεως. — Sciendum est apud Graecos nobilitata fuisse quatuor ludorum genera, Olympiacos, Pythios, Isthmios, Nemeaeos, de quibus Pausanias lib. III, cap. 3; Natal. Com. lib. V, cap. 12 et 34; Scalig. Poët. lib. I, cap. 23. Lem.

447. *de domitae*) Obrecti Cod. *pro domitae*, alter vero *perdomitae.*

448. *manu*) pugilatu, πυγμῇ, et lucta, πάλῃ. — *pedibus*, cursu, δρόμῳ. — *rota*, quadrigis et bigis adde *carminibus* et *instrumentis musicis.* Vide Pausan. pag. 813 seqq.; et add. Potteri Archaeol. graec. tom. I, pag. 985 sec. ed. Ramb. Saltatione quadam Apollinis pugna cum Pythone, et instrumentis musicis huius sibilus ex-

Vicerat, aesculeae capiebat frondis honorem.
Nondum laurus erat; longoque decentia crine
Tempora cingebat de qualibet arbore Phoebus.
VII. Primus amor Phoebi Daphne Peneia; quem non
Fors ignara dedit, sed saeva Cupidinis ira.

primebatur: Strabo IX, pag. 645 sq. — *iuvenes*, athletae. — *pedum certamen* etiam XII, 304.

449. *Honor*) ut τιμή, praemium. Sed illa praemia perquam erant honorifica. — *aesculea frons*, corona aesculea. *Aesculus* Iovi sacra, Plinius H. N. XII, 1, et, ut glandifera, antiquis hominibus memorabilis. — *aesculeae*. Quatnor *Herculeae*, quod Cupero placuit. Sed vide Burm.

450. *laurus*) qua postea coronabantur victores Pythici (Pind. Pyth. Od. 8, 28; Aelian. V. H. III, 1, pag. 200), *nondum* in rerum natura *erat*. Sic munit sibi viam ad sequentem fabulam. Aelian. V. H. d. l. narrat quidem, Apollinem, Pythone occiso, sumsisse coronam lauream; sed vide Perizon. ad d. l. Nempe Apollo, Pythone occiso, fugit in Tempe, ibique novem annos latuit. Tum vero expiatus rediit Delphos et oraculum occupavit. Interea Daphne mutatur in laurum, qua lustratus deinde est. — *longo crine* insignis erat Apollo, unde *intonsus*, ἀκερσεκόμης, ἀκειρεκόμης, atque etiam in monumentis crinem promissum habet. — *decentia*. Horat. I, Od. 32, 12: *nigro crine decorus*.

452–567. *Primus amor Phoebi* etc.) Apollo amat Daphnem, nympham formosissimam; quae quum fugeret instantis eius amplexus, a patre cuius opem implorabat, in laurum conversa est. Hinc laurum suam fecit Apollo arborem, eique dedit nomen δάφνη. Cf. Hygin. fab. 203. Fabulam inde natam putabant nonnulli, quod Apollo docuerit homines plantare laurum. Vide Euseb. Praeparat. Evang. II, 1. Potius videtur lusus poeticus esse. Poëtae enim, quum nomina quaedam puellis nymphisve cum plantis communia essent, facile eo deduci potuerunt, ut illas in has mutatas fingerent, Daphnen in laurum (δάφνην), Myrrham in myrrham arborem etc. Ridiculus vero est Inc.–a–Cruce, qui per Apollinem Augustum, per Daph. Liviam intelligit, quae, tanquam laurus, sterilis fuerit. A Diodoro Epaita hanc fab. tractatam esse, narravit Parthenius in Eroticis, cap. 15. Noster, qui rebus amatoriis delectabatur, hic indulsit ingenio; multa petulanter scripsit, plura etiam haud dubie ipse invenit. Traditum acceperat, Apollinem amantem non esse redamatum a Nympha. Id exornavit inventione illa, quam 452–502 invenimus, qua hic mythus triplici vinculo superiori adnectitur. — *quem*. Obrecti Codex *quam*. — *amor* duplici sensu; nam et amatam significat, et amorem, quem Cupido *dedit*, irritavit. — *Peneia*, Penei, Thessaliae fluvii (de quo ad vs. 569), filia. Alii vero, ut Schol Homer. ad Il. A, 14, Daphnen faciunt Ladonis filiam, qui est Arcadiae fluvius: vid. ad vs. 701. Noster melius; Apollo enim, Pythone interfecto, in Tempe latuit, per quae *Peneus* labitur.

453. *Fors ignara*) caeca, ignota, *ein blinder Zufall*. Et *fors dedit* for–

Delius hunc nuper, victa serpente superbus,
Viderat adducto flectentem cornua nervo:
« Quidque tibi, lascive puer, cum fortibus armis?
Dixerat: ista decent humeros gestamina nostros;
Qui dare certa ferae, dare vulnera possumus hosti;
Qui modo, pestifero tot iugera ventre prementem,
Stravimus innumeris, tumidum Pythona, sagittis.
Tu face, nescio quos, esto contentus amores
Irritare tua: nec laudes adsere nostras. »
Filius huic Veneris: « Figat tuus omnia, Phoebe,

mula solemnis de iis, quae casu, forte fortuna, eveniunt: vide Heius. — *Saeva*, *πικρή*, refertur ad ulciscendi studium. — *dedit*. Obrect. Cod. *ferit*. Male.

454. *superbus*) proprie de victoribus: vide Heyn. ad Virg. Aeneid I, 21. Hunc ipsum Apollinem, victoria hac superbientem, Apolliuis Vaticani statua referre creditur: Winkelmanni Hist. Art. p. 392.

455. *adducto — nervo*) Arcum tendentem. Sed haec et talia solent poëtae, tenuitatis vitandae causa, ornate efferre. *Adduci* vero dicitur arcus, quum tenditur. Quae sequitur oratio, attemperata est superbiae victoris; magnifice de se loquitur, contemtim de aemulo.

456. *fortia arma*) Gravia, quae non nisi a fortibus viris tractantur, ut arcus. Sed et Cupido est τοξευτής, ut vocatur a Colutho vs. 29. Respexit autem hunc totum loc. Senec Hippol. 275 sqq.: *Iste lascivus puer — tela quam certo moderatur arcu* etc.

457. *gestamen*) arcus, quatenus gestatur. Amat Noster substantiva in *amen* desinentia. — *humeros nostros* plenius quam *me*, quia arcus ex humeris suspenduntur: *nostros* dixit dignitatis causa: ἴφθιμοι ὦμοι, fortes humeri, tribuuntur Apollini apud Homer. hym. Apol. 7.

458. *Qui dare certa ferae*) Dat *certa vulnera* is, cuius sagitta nunquam aberrat scopo. Sed et Cupido *certa tenera tela demittit manu*, Sen. Herc. Oet. vs. 540; et ex pusillis eius humeris pendet πανδαμάτειρα φαρέτρη: quod Apollo ipse mox et sentiet et fatebitur, vs. 519.

460. *tumidum*) scilicet veneno, confer X, 313; V Trist. 2, 14.

461. *Tu face, nescio quos*) Haec ita respondent superioribus, ut in singulis fere verbis sit oppositio. *Facibus* saepe armatus Cupido. Moschus Id. I, 23: Βαιὰ λαμπὰς ἐοῖσα τὸν ἅλιον αὐτὸν ἀναίθει, *parvula fax Solem ipsum perurit*. — *nescio quos*, contemtim, ac si diceret, leves, molles, atque viris negligendos. Lem.

462. *Irritare*) Pro *irritare* plerique Viviani et alii quidam, *inflammare*. Heinsius dubitat, utrum verius. Immo *irritare* multo aptius consilio huius loci. C. R. A. *inflammare*. R. B. *invitare*. — *Irritare*, excitare. Et alibi occurrit, *irritare flammas amores* etc.: vide Burm. — *nec laudes adsere nostras* refertur ad *contentus*

Te meus arcus, ait: quantoque animalia cedunt
Cuncta tibi, tanto minor est tua gloria nostra.»
Dixit; et eliso percussis aëre pennis
Impiger umbrosa Parnasi constitit arce:
Eque sagittifera promsit duo tela pharetra
Diversorum operum; fugat hoc, facit illud amorem:
Quod facit, auratum est, et cuspide fulget acuta;
Quod fugat, obtusum est, et habet sub arundine plumbum.
Hoc Deus in Nympha Peneide fixit; at illo
Laesit Apollineas traiecta per ossa medullas.
Protinus alter amat; fugit altera nomen amantis,
Silvarum latebris, captivarumque ferarum
Exuviis gaudens, innuptaeque aemula Phoebes;
Vitta coërcebat positos sine lege capillos.

esto. *Laudes* vel insignia honorifica, vel ipsa gloria. Ad haec fidenter satis et breviter puer maiorem sibi gloriam adserit. - *Adsere.* Arroga, vindica tibi. LEM.

465. *Cuncta tibi*) Cod. Reg. A. *cuncta Deo.* LEM.

466. *eliso percussis*) Volatus celer describitur. *Elidere aëra* i. q. alibi *findere*, *secare* aëra. Proprie *percutitur* aër pennis, X, 159; sed h. l. alae *percutiuntur*, i. e. moventur.

467. *Parnasi*) Gemina *Parnasi arx.* Graeci, ἄκρον Παρνάσσου et saepe τὰ ἄκρα τῶν ὀρῶν. Cupido autem, et ut se substrahat Apollini, et ut ex alto eum feriat, petit Parnasum. E vertice montis etiam Apollo iaculatur VI, 217. Sequitur loc. class. de telis Cupidinis. — *Arces* montium apud poëtas sunt vertices eorum. Senec. Oed. 227.

468. *Eque*) Nostri duo Codd. *atque*. Elegantior nostro iudicio praepositionis omissio.

469. *Diversorum operum*) quorum vis diversa.

473. *Laesit Apollineas*) Vulnerat Cupido non modo *iecur*, quod sedes putabatur esse et domicilium amoris, sed etiam *medullas*, quia amor est ignis per ossa serpens. Vide II, 410; Virg. Aen. VIII, 388 sqq.; Senec. Hipp. 281.

475. *Silvarum latebris*) Venandi studium inter amoris remedia refertur Rem. Am. 199. Hinc Diana *innupta*; hinc puellae connubia aversantes venatui operam dabant, II, 412 sqq. Sed hoc, Daphne fit venatrix, poëtice elocutus est, h. e. signis venantium commemorandis. *Silvarum latebrae*, ferarum latebrae in silvis.

476. *Exuviis*) ferarum tegere humeros solebant Nymphae, Dianam comitantes. Apollon. Rh. IV, 1348. — *gaudens*, τερπομένη, amans, aut ornata exuviis. Virg. Aeneid. I, 275, Romulus *lupae tegmine laetus.*

477. *Vitta coërceri*) h. e. constringi solebant cultu simplici virginum co–

Multi illam petiere: illa aversata petentes,
Impatiens expersque viri, nemorum avia lustrat;
Nec quid Hymen, quid Amor, quid sint connubia, curat.
Saepe pater dixit: « Generum mihi, filia, debes. »
Saepe pater dixit: « Debes mihi, nata, nepotes. »
Illa, velut crimen, taedas exosa iugales,
Pulchra verecundo suffunditur ora rubore;
Inque patris blandis haerens cervice lacertis,
« Da mihi perpetua, genitor carissime, dixit,
Virginitate frui: dedit hoc pater ante Dianae. »

mae, ne diffunderentur: vide Turneb. Advers. XXIII, 5. Dicebantur *vittae virgineae* (Virg. Aen. II, 168), a quibus diversae *matronales*. — *positos sine lege*, incompositos, non cincinnatos: *sine lege*, ἀτακτα, ἀκόσμως. Anacr. Od. XXIX, 7; Claudian. 35, 149, *libertatem comarum* vocat, quam Diana *innecta tantum corona frenet*. Eam libertatem illustrat Spanhem ad Call. p. 660. *Ponere* et *componere* proprie de ornatu capillorum.

479. *Impatiens viri*) Reformidans consuetudinem viri, neque nubens. Fast. VI, 288, quum duae nupsissent, *De tribus impatiens restitit una viri.* — *Expertes virum puellae* etiam apud Horat. III, Od. 14, 10, ex emendat. Cuning. Inde autem laurus quoque *casta* dicitur a Tibull. III, 4, 23. — *nemorum avia*, pro *nemora avia*, forma loquendi graeca, quam non solum poëtae latini, sed etiam prosaici scriptores imitati sunt. Iustin. XLI, 1, 11: *Ut non immensa tantum ac profunda camporum, verum etiam praerupta collium, montiumque ardua occupaverint*, ubi vide Gronov. et Buenemann. ad Lactant. Instit. div. VII, 3, 25. E poetis exempla congessit Heins. ad h. l. *Avia* autem sunt remota et deserta, qualia amant securitatis causa ferae.

481. *Saepe pater dixit*) In R. C. A. hi duo versus transponuntur. Nihil interest. — Multum venustatis et ἤθους in hoc patris cum filia colloquio. Sine suavitate hac res eadem, vs. 659.

483. *taedas iugales*) Nuptias. Novis enim nuptis quinque faces accensae praeferebantur, ut Plutarchus scribit in Problematibus. Lem.

484. *Suffunditur*) Vulgo *suffundens*, quod Burm. mooet multis exemplis defendi. Recte; sed non credibile est, auctorem h. l. tot participia cumulasse. Cod. Reg. A. habet *suffundens*. — *Suffundi* dicitur de rubore ora notante.

485. *haerens*) Cod. Patricii Iunii, *pendens cervice*. Aeque bene. — Codd. RR. duo, *haerens*. *Haerere*, ut *pendere*, de amplexibus.

486. *Da mihi perpetua*) Ipsa haec sunt verba Dianae ad Iovem apud Callim. hym. Dian. 6: Δός μοι παρθενίην αἰώνιον, ἄππα, φυλάσσειν. *Da mihi* solemne in precationibus: VIII, 351. Horat. I, Ep. 16, 61: *Da mihi fallere, da iustum sanctumque videri.*

Ille quidem obsequitur: « Sed te decor iste, quod optas,
Esse vetat; votoque tuo tua forma repugnat. »
Phoebus amat; visaeque cupit connubia Daphnes;
Quaeque cupit, sperat: suaque illum oracula fallunt.
Vtque leves stipulae demtis adolentur aristis;
Vt facibus sepes ardent, quas forte viator
Vel nimis admovit, vel iam sub luce reliquit:
Sic Deus in flammas abiit; sic pectore toto
Vritur, et sterilem sperando nutrit amorem.
Spectat inornatos collo pendere capillos:
Et, « Quid, si comantur?» ait: videt igne micantes,

488. *Ille quidem obsequitur*) Mox adspergit poëta aliquid, unde lector exitum rei divinare possit. Facit hoc Noster saepe cum aliis, praeeunte Homero: v. c. Il. B, 36–40. — *decor*, pulchritudo; sed illud significantius est: exprimit enim simul gratiam quandam, unde fere Veneri et Gratiis *decor* tribuitur. Mox vs. 527, nympha *decens*.

490. *connubia*) Concubitus, ut XI, 226. Ita *coniugium* XIV, 298; Virg. Aen. III, 475; et γάμος. Vid. Schrader. ad Musaeum, p. 123 sqq. Similiter vs. 557, *coniux* de concubina, et *uxor* Horat. III, Od. 27, 73.

491. *sua oracula*) quae tamen habebantur certissima, Eurip. Electr. vs. 399; Terent. Andr. IV, 2, 15. Vnde *certus Apollo* Horat. I, Od. 7, 28. Sed amor excaecat, ut hominem, ita et Apollinem.

492. *demtis — aristis*) Eadem similitudine amoris vehementia illustratur VI, 456. *Aristae* olim cum exigua tantum calami parte *demi*, resecari, detonderi solebant a messoribus; *stipulae* autem adoleri solebant ab agricolis, ut vitia agri excoquerentur: Virg. Georg. I, 85 sqq. Lucret. V, 1246, 7. — *Levis* solemne epitheton stipularum. — *Adolere* non tantum in sacris locum habet, ut Heins. putat, sed interdum, quamquam paulo rarius, omnino est cremare: vide Heyn. ad Virg. Aen. I, 704. *Abolentur*, quod cum eodem Heinsio praefert Burm., hic nullo modo ferri potest, quia similitudinis huius ratio aperte flagitat verbum, cui vis *urendi* insit.

493. *forte*) Heins. suadet *nocte*, ut τῷ *sub luce* respondeat. Approbat Burm. — Nostri Codd. RR. *forte*. — *Forte*. Veteres iter saepenumero faciebant noctu; ne igitur a via aberrarent, utebantur facibus peculiaribus e ligno querno, γάβρια graece dictis, quas viatores vel negligentes (quod indicat h. l τὸ *forte*), vel petulantes interdum admovebant sepibus, aut etiam ardentes sub luce abiiciebant, unde saepe incendia. Cf. Fast. IV, 167; et vide Casaub. ad Sueton. Caes. 31.

496. *sterilem — amorem*) *Sterilis amor* eleganter, cui non respondetur, qui non gignit alium. Qui in amore tam infelix est, Graecis ἀναφρόδιτος, Latinis *invenustus* (Terent. Andr. I, 5, 10) dicitur.

498. *Quid? si comantur*) suaviter!

Sideribus similes, oculos: videt oscula; quae non
Est vidisse satis: laudat digitosque manusque,
Brachiaque, et nudos media plus parte lacertos.
Si qua latent, meliora putat. Fugit ocior aura
Illa levi; neque ad haec revocantis verba resistit:
«Nympha, precor, Penei, mane: non insequor hostis.
Nympha, mane. Sic agna lupum, sic cerva leonem,
Sic aquilam penna fugiunt trepidante columbae;
Hostes quaeque suos. Amor est mihi causa sequendi.

— *videt igne micantes.* Oculi *igne micantes* in praecipua parte pulchritudinis. Anacr. Od. XXVIII, 18, ubi oculi ἀληθῶς ἀπὸ πυρός. Et tales oculi cum *sideribus* comparari solent, Am. III, 3, 9. — *igne micantes.* Schrepper. leg. *igne micare.* Francius, *Videt igne micante.*

499. *Sideribus similes oculos*) Heinsius conj. *sideribus similesque.* Burmanno placet, quod in uno Leidens. est, *sideribusque oculos similes.* Nostri Codd. RR. vulgatam habent; et inutiles sunt Schrepperi et Heinsii coniecturae.

501. *et nudos lacertos*) Nymphae Dianam comitantes manus et brachia ad humeros usque *nuda* habebant: Philostrat. Icon. p. 868. Et sic Dianae etiam effigies expressa cernitur in monumentis: vide Sponii Miscel. p. 312.

502. *Si qua latent*) Quintil. Inst. Orat. VIII, 3, 47, ubi monet, etiam sensum bonum interdum perverti ab impuris hominibus, exempli loco haec ipsa verba laudat, et pro *si qua* habet *quaeque.* Sed illud elegantius. Vide ad Plin. I, Ep. 1; Noster Am. III, 2, 35: *Suspicor ex istis et caetera posse placere, Quae bene sub tenui condita veste latent.*

503. *neque ad haec*) Seq. oratione probat poëta, quod II, 846 monet, non bene convenire, nec una in sede morari maiestatem et amorem. Dum enim insano amore incitati iuvenis mores notat, ridendum tradit sapientiae Deum, qui antea contemtim de Cupidinis telis et amore locutus erat. Itaque nec dubitat eum, vs. 533, cum cane leporem persequente comparare. Sed etiam Homerus multa Diis indigna finxit, ut Il. A, 540 sqq., vers. 586 sqq. Id multo magis in hoc Metamorphoseon opere excusari debet. Ingenium quidem Ovidii in his quoque agnosces. Commode etiam multa ex mythologia, quae ad Apollinem pertinet, admiscuit. — *ad haec*, his auditis, III, 245. Sic et *sub* IV, 522.

504. *Penei*) Pro *Peneia*, quod plurimi. Vid. de illa forma Heins. ad h. l., et Bentl. ad Horat. I, Od. 26, 9. — *Penei.* Nostri Codd. habent *Peneia*, quod non praetulimus, nam *Penei* metro melius congruit. Lem.

505. *Sic agna* etc.) Expressisse videtur Horat. I, Od. 23, 9: *Atqui non ego te, tigris ut aspera, Gaetulusve leo, frangere persequor.*

506. *Pennae*, alae, eleganter dicuntur *trepidare*, quum prae metu celeriter moventur. Cf. V, 605; VII, 382. Florus III, 10, 17, *trepidantia* adeo *carpenta* dixit. Exquisitius Vi-

Me miserum! ne prona cadas, indignave laedi
Crura secent sentes; et sim tibi causa doloris:
Aspera, qua properas, loca sunt: moderatius, oro,
Curre, fugamque inhibe; moderatius insequar ipse.
Cui placeas, inquire tamen: non incola montis,
Non ego sum pastor: non hic armenta gregesve
Horridus observo: nescis, temeraria, nescis
Quem fugias; ideoque fugis: mihi Delphica tellus,
Et Claros, et Tenedos, Pataraeaque regia servit.
Iupiter est genitor: per me, quod eritque fuitque,

gil. Aeneid. V, 505, *timuit pennis ales.*

508. *prona cadas*) *Proni* cadunt currentes; *supini*, qui interficiuntur. — *indigna laedi*, quae non merentur laedi. Plerumque *indignum* absolute ponit Noster, suppresso verbo, ut 631. Vide Cort. ad Sallust. Cat. 51, 27; Hor. I, Od. 17, 28: *Scindat immeritam vestem.*

509. *secent*) Virgil. Ecl. X, 49: *Tibi ne teneras glacies secet aspera plantas.* Ita *secare* et Georg. III, 444. Sed et *notent*, quod h. l. nonnulli habent, defendi potest ex Tibullo IV, 3, 10, *hamatis crura notare rubis*, ubi vide Heyn. — *Secent* pro *notent* Ciofan. ex duobus protulit. Habuerunt et decem ex melioribus, quos Heinsius contulit, unde ille recepit.

512. *tamen*) precantis est: tandem, quaeso. Iam incipit, more procorum, dignitatem suam et virtutes iactare. Cf. vs. 595, IX init. Et habemus hic locum class. de artibus Apollinis. Eos vero ornate circumlocutus est.

514. *Horridus*) Pastores introducuntur *horridi* et *squalidi*, αὐχμηροί, αὐχμῶντες, ut Pan. ap. Hom. hym. Pan. 6; neque id alias in vitium vertitur, sed opp. unguento nitidis. *Sordida rura* dixit Virg. Ecl. II, 28. — *observo*, custodio.

515. *Delphica tellus*) Vnde *Oracula Delphica* dicta sunt. Delphi urbs Phocidis in Achaia ad Parnasum, oraculo Apollinis clara. LEM.

516. *Claros* etc.) Oppidum Ioniae, iuxta Colophonem, Apollinis templo et oraculo nobilissimum: vid. Strabo XIV, p. 442; Pausan. VII, p. 405. Inde Apollo *Clarius*, cuius effigies in nummis conspicitur apud Patinum numism. Imp. p. 400. — *Tenedos*, insula maris Aegaei, agro Troiano vicina, ubi templum Apollinis Sminthei ditissimum: Strabo VII. Conf. Virg. Aen. II, 21. — *Patara*, urbs Lyciae, in qua Apollo hiemem transigebat, et per sex menses hibernos responsa dabat: Herodot. I, 182; Serv. ad Virg. Aen. IV, 143. Hinc Apollo *Patareus*, Horat. III, Od. 4, 64. — *Servit*, colit sacris faciendis et oraculis consulendis.

517. *per me quod eritque*) Artes, quarum ἔφορος erat, ut loquitur Schol. ined. Homer. apud Valken. de Cod. Hom. p. 94, τοξική, ἰατρική, μουσική, μαντική: vide Callim. hym. Apol. 42 sqq.; Virg. Aen. XII, 393. Et apud Lucian. in ψηφισμ., p. 716,

Estque, patet: per me concordant carmina nervis.
Certa quidem nostra est: nostra tamen una sagitta
Certior, in vacuo quae vulnera pectore fecit.
Inventum medicina meum est; Opiferque per orbem
Dicor; et herbarum subiecta potentia nobis.
Hei mihi, quod nullis amor est medicabilis herbis!
Nec prosunt domino, quae prosunt omnibus, artes!»
Plura locuturum timido Peneia cursu

indignantur Dii, quod hic unus tot artes exerceat. — *per me*, *quod eritque* etc. Vates sum longe certissimus. Expressit autem Homer. Il. A, 70, ubi Calchas scire dicitur: τά τ' ἐόντα, τά τ' ἐσσόμενα, πρό τ' ἐόντα, quem locum etiam transtulit Virg. Georg. IV, 392. Vaticinandi artem edoctus erat Apollo a Iove, cuius vates etiam dicebatur, praeeratque oraculis.

518. *per me concordant*) Musica excello et instrumentali et vocali. Musica ars apud Veteres in summo honore erat, ita ut inventio praestantissimorum instrumentorum ad Deos referretur: Plutarch. de Musica p. 1136. Apollinis instrumenta erant *cithara*, quam ipse invenit (Bion. Id. III, 7) et quam cum cantu pulsat, et *lyra*, quam accepit a Mercurio: Hom. hym. in Merc. — *Nervi*, νευραί, fides. Concentum vocis et fidium varie expressit. Cf. V, 340; XI, 5.

519. *Certa – sagitta*) Inevitabilis: unde *metuendus certa Phoebus sagitta* Horat. I, Od. 12, 22. Sic et *certus arcus*, *certa manus* tribuitur peritis iaculatoribus. Contra *incerta securis* Virg. Aen. II, 224. — *tamen una* etc. Vide vers. 456 et 458. Conf. Anacr. Od. XLV, ubi Mars sentit vim horum telorum.

520. *vacuo*) scilicet ab amore; Daphne enim primus eius amor, vers. 452.

521. *Inventum* etc.) Cf. Callim. d. l. — *Opifer*, σωτήρ, ἰατρός, παιών: vide Valken. ad Euripidis Hipp. vs. 1372. Primi autem medici erant chirurgi, omnisque eorum scientia erat, nosse vim herbarum. Celsus praef. Itaque addit, *et herbarum* etc. — *Opifer*. Hinc Apollo βοηδρόμιος et ἀλεξητήρ apud Graecos. Lem.

522. *herbarum*) Quas in medicina potentes sol e terra elicit. Lem. — *potentia*, vis, efficacia. Virg. Aen. XII, 396, *scire potestates herbarum*, et VII, 19, *potentes herbae*. *Fortes herbae* infra XV, 534.

523. *quod nullis* etc.) Eadem sententia Heroidd. V, 149: *Me miseram, quod amor non est medicabilis herbis.* Effinxit autem Tibul. II, 3, 12, de Apolline amante: *Nec potuit curas sanare salubribus herbis. Quidquid erat medicae, vicerat, artis, amor.* Prop. II, 1, 59: *Omnes humanos sanat medicina dolores: Solus amor morbi non amat artificem.* — *medicabilis*. Codd. nostri duo habent *sanabilis*: non male.

524. *dominus* artis, qui eam exercet XIII, 138. Similiter fere κοίρανος τέχνης Anacr. Od. XXVIII, 3.

525. *timido*) Vulgo *rapido cursu*. Alterum plerique Vett. tuentur. Et-

Fugit; cumque ipso verba imperfecta reliquit.
Tum quoque visa decens: nudabant corpora venti,
Obviaque adversas vibrabant flamina vestes,
Et levis impexos retro dabat aura capillos;
Auctaque forma fuga est: sed enim non sustinet ultra
Perdere blanditias iuvenis Deus: utque movebat
Ipse Amor, admisso sequitur vestigia passu.
Vt canis in vacuo leporem quum Gallicus arvo

iam IV, 774, *timido pede fugit.* Nostri Codd. *timido.* — *timido cursu* aut *pede* fugit, qui prae metu celeriter currit; metus enim dat celeritatem. Sic *et ipsum* post se relinquit, et *verba imperfecta*, orationem eius nondum absolutam.

527. *nudabant corpora* etc.) 'Magna laus, si quem omnia decent: VIII, 25; X, 590. Sequitur aliud exemplum phantasiae Ovidianae. Venantes veste brevi supra genu succinctae erant: Virg. Aen. I, 320. Vid Spanhem. ad Callim. hym. Dian. II, 212.

528. *adversas – vestes*) Has venti *vibrabant;* quo verbo exquisito pinguntur varii motus vestis, quum nunc sursum agitaretur, nunc expanderetur, nunc retro flueret. Pari venustate II, 875: *tremulae sinuantur flamine vestes.* Cf. et XI, 470; Fast. III, 585. Verba *obvia* et *adversas*, plenitudinis causa, non male addita; sed minus probanda cumulatio verborum *venti*, *flamina*, *aura.* — *vibrabant.* Palat. *sinuabant*, quod Burm. elegantius iudicat. Ita sane, II, 875; sed poëta potuit eamdem rem variare. Eidem etiam, ut magis poëticum, e Regio placebat *adversam vestem.* — Nostri Codd *vibrabant.*

529. *Et levis impexos*) Nostri Codd. *et levis impulsos.*

530. *Auctaque forma est*) Cod. R. B. *Aucta deo flamma est.* C. R. A. *Aucta fuga forma est.* Hoc ultimum concinnius videtur. — *sed enim*, at vero. — *non sustinere* eleganter dicimur, ad quae perficienda non satis vel animi vel voluntatis habemus.

531. *iuvenis*) Apollo enim ἀεὶ νέος, et sic etiam in monumentis antiquis repraesentatur. Schol. Stat. I Theb. 694, causam reddit hanc, *quod ipse sit sol. Sol autem ignis est, qui nunquam senescit.* Caeterum in hoc nomine inest h. l. causa furoris, quo insequitur nympham. — *movebat*, incitabat. — *movebat.* C. R. B. *monebat*, facili mutatione τοῦ u in *n.*

532. *admisso*) celeri. Proprie equus dicitur *admitti*, quum frenis laxatis incitatur ad cursum. — *sequitur vestigia.* Burmann. non spernit ex uno Heins. *sequitur per devia.*

533. *Vt canis* etc) Sequitur locus a phantasia singularis, et longe praestantissimus, cuius tamen laus non debetur ingenio Ovidiano, nam totus expressus est e Virgil. Aen. XII, 749 sqq.; quemadmodum Virgil. sua ex Apollon. Rh. II, 278, petiit: conf. Statius Thebaid. V, 165 seqq.; et Noster infra XII, 781–86, qui loc. utique cum hoc conferendus. *Gallici canes*, *vertagi* dicti, a celeritate in primis laudabantur, et leporibus po-

Vidit; et hic praedam pedibus petit, ille salutem:
Alter inhaesuro similis, iam iamque tenere
Sperat, et extento stringit vestigia rostro:
Alter in ambiguo est, an sit deprensus, et ipsis
Morsibus eripitur, tangentiaque ora relinquit:
Sic Deus, et virgo est; hic spe celer, illa timore.
Qui tamen insequitur, pennis adiutus Amoris
Ocior est, requiemque negat; tergoque fugaci
Imminet; et crinem sparsum cervicibus adflat.
Viribus absumtis expalluit illa: citaeque
Victa labore fugae, spectans Peneidas undas,
«Fer, pater, inquit, opem; si flumina numen habetis.
Qua nimium placui, Tellus, aut hisce, vel istam,

tissimum persequendis adhibebantur: Gratian. Cyneg. vs. 203. — *in vacuo*, ubi nil moratur eius celeritatem. *Vacua* loca, non consita arbustis, IV, 713. Supra 285, *aperti campi*. Virg. Aeneid. XII, 771, *purus campus*, καθαρὸς χῶρος.

535. *inhaesuro*) scilicet dentibus, de mordente. Virgil. d. l.: *vividus Vmber Haeret hians, iam iamque tenet, similisque tenenti Increpuit malis, morsuque elusus inani est.* — De decoro nostri loci dictum ad vs. 503.

537. *deprensus*) Codd. nostri *comprensus*.

540. *Qui tamen insequitur*) Quem amor celerem reddit, eum Cupido veluti adiuvat alis suis.

541. *Ocior est*) Elegantior Burm. videtur lect. Medic. *Ocior it*. — *tergo imminere* etiam apud historicos, sed h. l. cum vi de eo, qui prono corpore ita instat, ut fugientis tergum halitu suo adflet. Similiter V, 616. Expressit Claudian. XXVIII, 279: *Flatu propiore sequentum premor*. Heins. ex Langerm. a m. pr. dedit *fugaci* pro *fugacis*. Bene.

544. *Peneidas*) Codd. nostri habent *Peneidos*.

545. *numen*) Vim et potestatem divinam: neque *si* nunc dubitantis est, sed saepe ponitur pro *quum*: vide Broukh. ad Propert. III, El. 23, 19. Infra XIII, 49, *si Di sunt*, et supra 377.

546-47. *Qua nimium placui*) Duo Codd. hos duos versus praeponunt superiori. Veterrimus Palat. priorem non agnoscit; unus Gronov. neutrum habet. Heinsio aut tollendi ambo videbantur, aut ordine inverso legendi: *Quae facis, ut laedar, Tellus, aut hisce, vel istam, Qua nimium placui*, *mutando* etc. Burm. suadet, vel *Ah nimium placui!* vel *Cur nimium p.* Denique *ut laedar* mutari vult in *ut lauder*, quia et alibi *laudata forma*: et in quatuor MSS. e glossa esse *ut placeam*. Sed ita bis idem dixisset, nec exhausisset vim calamitatis suae. — Nostri Codd. has varietates non agnoscunt. — Seidenstuecker *Qua* explicat *in qua*, *super qua*, atque haec *qua nimium placui* addita putat, quia Peneia iam devorari a terra cupit.

Quae facit, ut laedar, mutando perde figuram.»
Vix prece finita, torpor gravis adligat artus:
Mollia cinguntur tenui praecordia libro:
In frondem crines, in ramos brachia crescunt:
Pes, modo tam velox, pigris radicibus haeret:
Ora cacumen obit: remanet nitor unus in illa.
Hanc quoque Phoebus amat; positaque in stipite dextra
Sentit adhuc trepidare novo sub cortice pectus.
Complexusque suis ramos, ut membra, lacertis,
Oscula dat ligno: refugit tamen oscula lignum.
Cui Deus, «At coniux quoniam mea non potes esse,
Arbor eris certe, dixit, mea. Semper habebunt

Melius tamen, si fieri commode posset, *qua* referretur ad *figuram*, ut II, 474: *Adimam tibi nempe figuram, Qua tibi, quaque places nostra, importuna, marito.* Et Perizon ad Sanct. Min. p. 543 sqq., exemplis idoneis docuit, ita interdum abrumpi constructionem, ut divellantur, pluribus verbis interpositis, quae cohaereant. Id quod in iis maxime vocibus locum habet, virtus adeo videri possit, quae, ut haec in summa mentis perturbatione proferuntur. Sed quoniam plures MSS. hic plura omittunt, quoniam mirum est, *nympham* post patrem illico et Tellurem invocare, neque adeo apparet, uter eam mutaverit, quoniam denique in Argum. Lactantii unus pater invocatur, propterea malim hos duos versus ita contrahere: *Qua nimium placui, mutando perde figuram*, reliquis deletis. Quoniam miseri saepe optant, ut *terra hiscat* (Heroidd. VI, 144; Fast. III, 609; Silius IV, 332, *fugere infixum est, terraeque optantur hiatus*), etiam hic hoc votum infarcire aliquis potuit. Similiter 700 sqq., verbis quibusdam deletis, interpretes merito duos versus in unum conflarunt. Alias emendd. vide in Variet. lect. De verbo *laedere*, vide ad 608.

548. *adligat*) Olim *occupat*. Sed *adligat* Heins. adoptavit ex primo Basil. Lungiano et altero Reg. Ipse tamen malit *aggelat*. — Nostri Codd. habent *occupat — gravis*, ab effectu, qui *adligat*, rigidos et immobiles reddit artus. *Gravitas* eo sensu de arbore, XI, 244. *adligare artus*, de torpore, tremore, pavore passim: vide Heins.

549. *librum*) Hic melius posuit, quam duriorem corticem.

550. *crescunt*) Mutationis notio variata verbis *crescere, haerere, obire*. Postremum sic et VII, 775; IX, 290.

551. *pigris*) immobilibus, ab homine sumtum.

552. *remanet nitor*) *Nitida laurus* etiam XIV, 720; Plin. V, Ep. 6, 4. Atque etiam puellis *nitor* tribuitur, i. e. pulchritudo, XI, 272. Hoc suum decus Daphne servat mutata, ut ad 237 admonitum.

554. *trepidare*) Palpare, micare, de motu cordis. Cf. VIII, 606.

557. *coniux*) Vide ad 490.

558. *Arbor mea*) ex more, quo

Te coma, te citharae, te nostrae, Laure, pharetrae.
Tu ducibus Latiis aderis, quum laeta triumphum
Vox canet, et longas visent Capitolia pompas.
Postibus Augustis eadem fidissima custos
Ante fores stabis; mediamque tuebere quercum.
Vtque meum intonsis caput est iuvenile capillis;
Tu quoque perpetuos semper gere frondis honores. »

Dii arbores quasdsm in tutels sns habebant. Cf. 710. — *habebunt.* Laurum *habebunt*, lauro ornata erant, omnia, quae Apoll. essent, tripus, templum, vates, victores Pythici. Ipse in monumentis cernitur vel redimitus corona laurea, vel gestans dextra ramum laureum. Vnde Apollo δαφνηφόρος: vide Spanhem. ad Callim. hym. Del. 91.—*te citharae.* Hinc laureati in scena citharoedi. Lem.

560. *Tu ducibus* etc.) Vaticinatur Apollo in honorem Romanorum atque Augusti: h. e. poeta adulatur civibus suis atque Augusto. Laurus apud Romanos insigne erat et victoriae (unde *laurus* pro ipsa victoria ponitur), et triumphi; namque post impetratam victoriam imperatorum literae et fasces, militumque lanceae et pila lauro ornabantur. Inde porro a tempore Caesaris imperatores triumphantes coronam lauream capite gerebant, ramumque laureum manu tenebant: vide Plin. H. N. XV, 30; ubi etiam causae commemorantur huius tanti honoris lauro habiti. — *Latiis*, latinis: vid. Heins. — *Latiis* pro *laetis* debemus Heinsii ingenio. — Codd. nostri, *laetis.* — *aderis*, eorum capita et manus ornabis. Ita *adesse* X, 142, de cupressu: *aderis lugentibus.*

561. *longas pompas*) Heins. ex duobus suis, Scaligeri ac Iureti excerptis et Graevii cod., *longae pompae.* Nec displicet ei *ducent pompas* cum Barberiniano. Francof., *longa pompa*, non improbante Burm. — Currum triumphantis anteibant captivi et *res* bello captae; sequebantur milites, hinc *longae pompae.* Milites magna et *laeta voce canebant*, Io triumphe! Vrbem ingressi, petebant per viam sacram *Capitolium*, ut ibi hostias mactarent, Iovique Capitolino vota persolverent: vide IV Trist. 2, 51 sqq.; Horat. Epod. IX; Tibull. II, 6; Ioseph. B. Iud. VII, 18. — *Capitolia visent pompas* magis poëticum mihi videbatur, quam alterum, *pompae visent Capitolia*; itaque illud revocavi. Plin. Pan. XVI, 3: *Accipiet Capitolium non mimicos currus, sed imperatorem* etc.

562. *Postibus Augustis* etc.) Supra fores Palatii civica e *quercu* corona suspensa erat, et ad utrumque latus *laurus* stabat, triumphalis arbor: Fast. IV, 593; III Trist. 1, 35–48, ubi plures eius honoris causae. Eamdem arborem et Graeci ante fores collocabant: Hesych. in Κόμυθα. Plinius H. N. XV, 30 s. 39: *Laurus vel gratissima domibus, ianitrix Caesarum Pontificumque: sola et domos exornat, et ante limina excubat.* Vt ibi *excubare*, sic hic *custos.*

563. *tueri* exquisitius quam, habere.

565. *frondis honores*) Iam arboris naturam ex mytho ingeniose repe-

Finierat Paean. Factis modo Laurea ramis
Adnuit; utque caput, visa est agitasse cacumen.
VIII. Est nemus Haemoniae, praerupta quod undique (claudit

tit. Folia dici solent comae arborum; sed nunc illa exquisitius poëta circumlocutus est, *frondis honores*, ut Martial. IX, Epigr. 62, ex h. l.: *perpetuos sperare licet tibi frondis honores.* Auctor Carm. de Phoenice, vs. 10: *Lucus perpetuae frondis honore virens.* Praeiverat Virg. Georg. II, 405: *Frigidus et silvis aquilo decussit honorem.*

566. *Paean*) Apollo a graeco παίω, i. e. θεραπεύω, sano. Schol. Aristoph. ad Plut. 636. — Scal. Poët. lib. I, cap. 23: « Acclamatio fuit, ἴε παῖ, ἴε παῖ, unde nomen Apollini factum aiunt certis syllabis additis, παιὰν, παιών, παιήων. » Alii etiam nomen ei inducunt a παύων, morbos sanans. LEM. — *Factis ramis*, vide ad Met. II, 487.

567. *Adnuere*) κατανεύειν, signum adsensus.

568–750. *Est nemus Haemoniae etc.*) Tempe, amoenissimam Haemoniae vallem describit poëta, quo commodius a praecedenti fabula transeat, et post Penei filiam in laurum mutatam, dicat et Ius, Inachi amnis filiae, metamorphosin in iuvencam. Nam iuxta Tempe est spelunca Penei fluvii, ad quem consolandum omnes amnes convenerunt, praeter Inachum qui amissam filiam lugebat: vide infra vs. 577. LEM. — *Io amatur a Iove*, et vi ab eo compressa mutatur, *Iunone* superveniente, in *vaccam*, quam illa *Argo* custodiendam tradit. Hoc *Mercurii* manu interfecto, Iuno Ioi Erinnyn immittit, qua per totum terrarum orbem agitata tandem ad Nilum venit, ubi in Deam transit *Epaphumque* parit. Fabulam, Asclepiade, Acusilao, Hesiodo ducibus, narrarunt Apoll. II, 1, 3; Hygin. fab. 145; Valer. Flac. Argon. IV, 353 sq.; Noster Ep. XIV, 85 sqq. Etiam Aeschyl. Prom. 563–892, induxit Io, quamquam nonnulla ex fatis eius, ut consilio suo responderent, novavit. Idem argumentum in solio Amyclaei expressum erat, Paus. III, 18, et in clypeo Turni, qui genus ab Inacho ducebat, Virgil. Aeneid. VII, 789. Atque etiam hodie in gemmis conspicitur. Vide Lipperti Dactyl. II, 1, 18. Quoniam *Io* in Argivorum dialecto, nutante Eustath. ad Perieg. 92, lunam significabat, lunae autem symbolum femina capite cornuto fuit, inde fabulae initia ducta esse videntur, aucta deinde additamentis quibusdam. Et quum Graeci res Aegyptias cum suis permiscerent, Io et Epaphus Isidi et Apidi assimilari coeperunt. Vide Heyne in *Antiquar. Aufsaetzen*, tom. I, p. 41; et ad Apollod. d. l. — *Est nemus* etc. Hic transitus, quo *fluviorum conventus* fingitur, pars est et superioris et sequentis fabulae. Locum hunc *Haemoniae* (Thessaliae, ab Haemone rege, Thessali patre, Strabo IX, pag. 449) ut amoenissimum describunt Plin. H. N. IV, 8, et Aelian. V. H. III, 1. Sed cum Ovidio melius consentit Liv. XLIV, 6. Is *saltum* vocat, et XXXVI, 10, *fauces saltus*; Aelian. convallem inter Olympum et Ossam non admodum latam. In ea varia *nemora* aestate suavissima. Hinc Noster *nemus*, et Mela II, 3, *sacro nemore nobilia Tempe.* — *undique*, dextra laevaque. — *Silva praerupta*, silva in

Silva: vocant Tempe, per quae Peneus, ab imo
Effusus Pindo, spumosis volvitur undis;
Deiectuque gravi tenues agitantia fumos
Nubila conducit, summasque adspergine silvas
Impluit; et sonitu plus quam vicina fatigat.
Haec domus, haec sedes, haec sunt penetralia magni
Amnis: in hoc, residens facto de cautibus antro,

montibus praeruptis; nam quae montibus conveniunt, ea et silvis in montibus poëtae tribuunt: Horat. II, Sat. 6, 91: *Praerupti nemoris dorso.* Etiam Liv.: *rupes utrimque ita abscissae sunt, ut despici vix sine vertigine quadam simul oculorum animique possit.* Aliter Plinius. — *claudit.* Cod. noster Regius A. habet *clausit.* LEM.

569. *Peneus*) Fluvius Thessaliae nobilissimus, in quem reliqui illius terrae fluvii influebant: Aelian. d. l.; Callim. hym. Del. 110. Is, secundum Aelian., non *spumosis undis* per Tempe volvitur, sed otiose et leniter, in modum olei. Verum et Livius: *Terret et sonitus et altitudo per mediam vallem fluentis Penei amnis.* Is. Vossius ad Melam II, 3, 176, et 4, 38, aut verba *ab imo Pindo* corrupta esse, aut Penea ex alto per meatus latentes cadere, priusquam in conspectum erumpat, putabat. Male.

570. *spumosis undis*) Non fertur placido cursu, sed rapido; et ob saxa latentia unda spumis incanescit. LEM. — *spumosis.* Viviani, *sinuosis.* — *volvitur.* Cod. noster Reg. A. *vertitur.*

571. *Deiectu gravi*) vehementi, praecipiti lapsu. LEM. — *Deiectus* non fuit ad fontem, sed ubi amnis fauces illas intrabat. — *agitantia*, ex se propellentia, *fumos*, particulas aquae, quarum tenuitas imitatur fumum. Pro *agitantia*, Regius et Neapolit. *imitantia*, et Noster R. A. inter lineas.

572–573. *conducit*) excitat: Virg. *colligere nubes.* — *summosque – impluit.* Cacumina arborum adstantium, pluviae decidentis instar, adspergit. Respexit haec Sidon. II, Ep. 2: *Arborum comis, quae margini insistunt, superiectae adsperginis fragor impluit.* Idem Carm. XXII, 132 de torrente, *Ipsis adspergine tectis impluit.* De v. *impluere* et cognatis, vid. Heinsius. — *sonitu – fatigat*, adeo strepit, ut ad fatigationem aurium non modo per viciniam, sed etiam remotiores regiones audiatur. Ita V Trist. I, 62, *fatigare saxo voce.*

574. *penetralia*) Antrum, ex quo fluvius erumpit, poëtis dicitur regia fluvii, et sedes Nympharum. In eo porro antro fingunt thalamos, penetralia, et reliquas regiarum partes. Sed Penei sedes ad *deiectum* illum collocatur. Cur autem poëta hic tot vocabb. cumulaverit, atque adeo anaphora abusus sit, non reperior. Num miratur, talem deiectum placere magno Amni? — *magni*, μέγα χεῦμα ei tribuit Callimach. h. Del. 110, et interdum κατ' ἐξοχὴν dicitur *fluvius.*

575. *in hoc*) Nostri Codd. *in his*, rectius certe, si virgula reponeretur post *residens.* Nam *sunt domus, sedes, penetralia*, quae inter se differunt. LEM.

Vndis iura dabat, Nymphisque colentibus undas.
Conveniunt illuc popularia flumina primum,
Nescia gratentur, consolenturne parentem,
Populifer Spercheos, et irrequietus Enipeus,
Apidanusque senex, lenisque Amphrysos, et Aeas;
Moxque amnes alii, qui, qua tulit impetus illos,
In mare deducunt fessas erroribus undas.
Inachus unus abest; imoque reconditus antro

576. *iura dare*) imperare. — *Nymphis*, Penei filiabus. Cf. Theocrit. Id. I, 66; Callimach. d. l. vs 109. Ex his memorabilis Cyrene, Virg. Georg. IV, 321.

577. *popularia*) Quae sunt eiusdem terrae, nempe Thessalicae. — *Conveniunt*. Is. Vossius ad Pomp. Mel. II, 3 extr. accipit pro ingrediuntur, ideoque reprehendit poëtam, quia et Spercheos, et Amphrysos, et Aeas alio exonerentur. Sed *convenire* hic non esse influere, ostendit, quod sequitur, *Moxque amnes alii*. Imo conveniunt Dii, praesides fluviorum, in antro Penei vel gratulandi, vel consolandi causa.

579. *Spercheos*) Ita dictus a *σπέρχειν*, festinare. Lem. Fluvius rapidissimus, qui subter Oetam montem in sinum Maliacum exoneratur, et cuius ripae *populis* consitae fuisse videntur, sicut Penei lauris. — *Enipeus* ex monte Othry Thessaliae profluit. Virgil. Georg. IV, 368, vocatur *altus Enipeus*.

580. *Apidanusque*) Nostri Codd. *Eridanusque*, mendose: nam Eridanus nequaquam populare flumen, Penei nec sub ditione erat. *Apidanus*, accepto ad Pharsalos Enipeo, in Peneum illabitur. Vocatur *senex* (Infra II, 243, *Peneos senex*), quod Interpr. accipiunt pro leniter fluente; eaque interpret. etiam in uno Vatic. Cod. adscripta est. Sic Senec. Med. 314, *senex Bootes*, qui tarde movetur. Sed ubi Apidanus irrequietum Enipeum accepit, satis rapide currit: Lucan. VI, 372. Malim ergo *senem* nunc vetustum, antiquum interpretari, i. e. antiquissimis temporibus notum, et nomine insignitum. Dionys. Geogr. 417, *ὠγύγιος Λάδων*, ubi Eustath. *ὠγύγιον δὲ λέγει, διὰ τὴν περὶ αὐτοῦ ἀρχαιολογίαν*. Callim. hym. Iov. 40: *παλαιότατον ὕδωρ*, et hym. Del. 71, *γέρων Φενειός*. Accedit, quod Veteres fluvios non minus quam Oceanum sub *senis* effigie repraesentabant. Hinc mox 645, *senior Inachus*. — *Amphrysos* eam Thessaliae partem perfluebat, quae Phthiotis dicebatur. — *Aeas*, qui Plinio H. N. III, 23, *Aous* dicitur, fluvius parvus et purissimus, et Epiro profluens, et per Thessaliam in Ionium mare se immittens.

581. *impetus*) vis, rapiditas, tribuitur fluminibus, mari, ventis, coelo: vid. Burm. ad Phaedr. III, prol. 59.

582. *In mare deducunt*) Qui diversis locis in mare influunt. Sed ornate hoc extulit. — *errores*, ambages fluviorum tortuosae, aut omnino cursus. — *fessas undas*, ut *fessae* longa via aut tempestate *naves*; Virg. Aen. I, 168. *Auras spatio lassas* dixit Plinius V, Ep. 6, 14.

583. *Inachus*) Argivorum fluvius,

Fletibus auget aquas; natamque miserrimus Io
Luget, ut amissam: nescit, vitane fruatur,
An sit apud manes; sed quam non invenit usquam,
Esse putat nusquam, atque animo peiora veretur.
Viderat a patrio redeuntem Iupiter Io
Flumine: et, « O virgo Iove digna, tuoque beatum
Nescio quem factura toro, pete, dixerat, umbras
Altorum nemorum; et nemorum monstraverat umbras;
Dum calet, et medio Sol est altissimus orbe.

hodie *Naio*, decurrens vel ex Artemisio, Arcadiae monte, Pausan. Arcad. p. 611, vel e Lyrceo, itidem monte Arcadiae; Strabo VIII, pag. 370. Is. Vossius ad Mel. d. l. putat, confundi Argivorum Inachum cum Inacho Epiri, qui ex Laemo profluens in Ionium mare se exonerat. Falso; nam poëta eum inter *amnes alios*, a popularibus diversos, refert. Eius filiam Io faciebant etiam Castor in Chronicis, Aeschyl. cum aliis Tragicis atque Hygin. Sed Apollodor. aliique Iaso, alii denique Pirene natam perhibent: vid. Munker. ad Hygin. d. l. ubi triplex Ius stemma. — Moerens Inachus, propter amissam filiam se domi continebat; ut et moesti et lugentes solent, publicum vitantes. *Io* accusativus est graecus ab Io, Ius. LEM.

584. *Fletibus auget aquas*) iocose dictum videri possit. Sed occurrunt alibi similia: in clypeo Turni *amnem fundebat*; infra XI, 47, *flumina lacrymis increscunt suis*, Homer. Il. I, 14: δακρυχέων ὥστε κρήνη μελάνυδρος. Sequentia *nescit – veretur* castigatior scriptor forte resecuisset.

585. *nescit*) Heins. cum uno Medic. legendum putat *nec scit*.

588. *Viderat a patrio*) Secundum Valer. Flac., Iupiter *saepe descendit ad ignes Ius*, eorumque furtorum conscia antra habebat. Aliter rursus et copiosius rem narrat Aeschyl. 652 sqq., initio facto a visis nocturnis. Noster Iovi tribuit orationem insidiosam, cuius tamen fraudem sensit Nympha, et insunt quaedam ambigue dicta. — *Io.* Haec lectio videtur recens, nam nostri Codd. habent *illam*. LEM.

591. *Altorum nemorum*) Heins. displicebat *altorum*, quia *altissimus* proxime sq. Itaque suadebat vel *Eia horum*, vel *densorum*, aut *solorum nemorum*. Sed Burmann. recte tuetur *altorum*, quia passim *altae silvae* occurrunt. — Hic versus mire corrumpitur in nostris RR. Ita enim legitur: *aut horum nemorum, aut horum et monstraverat umbras.* Quo sensu, nescio. LEM.

592. *altissimus*) Non omnino respuenda videtur coniectura Burman. *Sol est acerrimus*, vehementissimi caloris, ut Horat. I Sat 6, 125, *sol acrior*, et apud Archiloch. sol ὀξύς. Ita enim causa redditur, cur nemorum umbra petenda sit. Et ab aestu solis frequenter poetae designant meridiem. Virgil. G. IV, 401: *medios quum Sol accenderit aestus*, et vers. 426: *medius Sol igneus orbem Hauserat.*

Quod si sola times latebras intrare ferarum,
Praeside tuta Deo nemorum secreta subibis:
Nec de plebe Deo, sed qui coelestia magna
Sceptra manu teneo; sed qui vaga fulmina mitto.
Ne fuge me; » fugiebat enim: iam pascua Lernae,
Consitaque arboribus Lyrceia reliquerat arva;
Quum Deus inducta latas caligine terras
Occuluit, tenuitque fugam, rapuitque pudorem.
Interea medios Iuno despexit in agros:
Et noctis faciem nebulas fecisse volucres
Sub nitido mirata die; non fluminis illas
Esse, nec humenti sentit tellure remitti:
Atque suus coniux, ubi sit, circumspicit; ut quae
Deprensi toties iam nosset furta mariti.

593. *latebras ferarum*) Silvas, in quibus occultantur ferae. Lem.

595. *Nec de plebe Deo*) De *plebe* Deorum dictum ad 173. Se commendat, ut supra Apollo. — *sed* – *sed.* Haec anaphora sic etiam V, 17 sqq., 507 sqq. — *magna manus*, et omnino magno membra heroibus et Diis, Iovi in primis, a poëtis tribui solent: vide Burm. ad Eleg. ad Liv. Aug. vs. 224.

597. *Lerna*) maxime memorabilis vel palus, vel fluvius Argiae, cui adiacebant ampla *pascua*. Aeschyl. Prometh. vs. 657, *πρὸς Λέρνης βαθὺν λειμῶνα* (pratum in valle depressiore) *ποίμνας βουστάσεις τε πατρός.*

598. *Lyrceia*) Cod. B. *Dyrcaea*. Cod. A. *Licea*. *Lyrcaea* auctoritate prim. Vatican. mutavimus in *Lyrceia*, quod etiam Graev. et Heins. restitui volebant. Valer. Flac. IV, 355. *Lyrceia arva*; mons *Lyrceus*, et inde *Lyrceius* atque *Lyrcius*, in Arcadia, vel, ut Stephanus vult, Argolide.

599. *latas*) Terra magna et maxima, πελώρη, passim. Sed Nostro in primis placuere *latae terrae*, *γαῖα εὐρύστερνος*.

600. *tenere*) retinere, hinc impedire.

602. *noctis faciem*) noctem.

603. *Sub nitido die*) Nostris, *bey hellem Tage:* vide Heyn. ad Virgil. Aeneid. I, 431. Etiam VIII, 1, *nitidus dies*, opp. tenebris. Curtius III, 3, 5, *dies illustris.*

604. *remitti*) exhalari. Plin. Hist. Nat. XVII, 4: *Terra optima, quae tenues exhalat nebulas.* Cf. Lucret. V, 464. Respexit Ovid. forte Virg. Georg. II, 217: *Quae tenuem exhalat nebulam, fumosque volucres. Et bibit humorem, et, quum vult, ex se ipsa remittit.* — Hodie vero, Physici demonstrant nebulas aut ex fluviis, aut ex vaporibus terrae surgere. Lem.

605. *Atque*) Burman. offendit vocula *atque*, mallet *iamque.*

606. *iam nosset*) Praefert Vulgat. *bene nosset*, quam Heinsius posthabuit motus melioribus Codd. — Cod.

Quem postquam coelo non repperit; « Aut ego fallor,
Aut ego laedor, » ait; delapsaque ab aethere summo,
Constitit in terris; nebulasque recedere iussit.
Coniugis adventum praesenserat, inque nitentem
Inachidos vultus mutaverat ille iuvencam.
Bos quoque formosa est: speciem Saturnia vaccae,
Quanquam invita, probat: nec non et cuius, et unde,
Quove sit armento, veri quasi nescia, quaerit.
Iupiter e terra genitam mentitur, ut auctor
Desinat inquiri: petit hanc Saturnia munus.
Quid faciat? crudele, suos addicere amores;

R. A, *bene*; alter vero, *iam*. — *furtum*, ut κλέμμα, omne clandestinum; sed in primis amores clandestini et illiciti maritorum dicuntur *furta*: hinc *furtivus vir*, adulter: III Pont. 3, 56.

608. *laedor*) *laedere* varie in re amatoria dicitur. Omnino est fallere aut violare alterum quocumque modo in amore. Vide Heynii Observ. ad Tibul. I, 2, 89. — *delapsaque ab aethere summo*. Celeritatem notat venientis: tanquam quae alis delata; Virg. Aeneid. I, 394: *aetheria quos lapsa plaga Iovis ales aperto Turbabat coelo.* Ib. lib. IV, 223: *Vade, age, gnate, voca Zephiros, et labere pennis.* Lem.

609. *nebulas recedere iussit*) Etiam Iuno nubibus imperat, quin adeo fulmen interdum mittit. Caeterum hinc Valer. Flac. d. l. fabulam suavissime, sed brevius Ovidio narrat.

610. *nitentem*) *Nitere* proprie et eleganter dicuntur pecora pinguia, et bene habita: opp. *horrida* et *strigosa*; sed simul candoris notio inest. Hinc 652 *nivea*, et 743 *formae candor*. Etiam apud Apollodor. mutatur in albam vaccam. Ipse Iupiter II, 852, *nivei* tauri formam sumit, eidemque candidae victimae probabantur. Apud Aeschyl. Io, ut in theatrum induci posset, retinuit formam humanam, sed faciem habet deformatam, caputque cornibus dedecoratum. Est βούκερως παρθένος.

611. *Inachidos vultus*) Inachis. *Inachidis cornua*, simili periphrasi apud Propertium I, El. 3, 20. — *ille*. Leidens. *ante*. — Nostri Codd. *ille*.

612–614. *speciem – quaerit*) Multum ἦθος inest. Apud Valer. Flacc. lib. IV, 358: *Plausu fovet hanc* (vaccam) *et pectora mulcet.*

615. *e terra genitam*) Multi olim homines feraeque, γηγενεῖς. — Ignoto et obscuro genere ortum, cuiusque ignorabantur parentes, eum Veteres appellabant, Terrae filium. Contra quorum virtutem mirabantur, de coelo descendisse dicebant; quod Cicero lib. I ad Quint. frat. Ep. 1, quasi coelo delapsus. Lem.

616. *petit munus*) Valer. Flac. dicto loco, *da – Indomitamque bovem, da carae munera nuptae.*

617. *addicere*) Nil aliud est nisi donare, tradere, ut recte explicant Gloss. MSS. Flor. Vellei. II, 25: *addixit Dianae agros Sulla.* Horat. Epod. XVII, vs. 1 *addictum feris.*

Non dare, suspectum: pudor est, qui suadeat illinc;
Hinc dissuadet amor: victus pudor esset amore;
Sed, leve si munus sociae generisque torique
Vacca negaretur, poterat non vacca videri.
Pellice donata, non protinus exuit omnem
Diva metum; timuitque Iovem, et fuit anxia furti;
Donec Arestoridae servandam tradidit Argo.
Centum luminibus cinctum caput Argus habebat:
Inde suis vicibus capiebant bina quietem:
Cetera servabant, atque in statione manebant.

Nempe *addici* pr. de debitoribus dicebatur, qui, quum non solvendo essent, creditoribus tradebantur. Hinc omnino est vel in servitutem, vel potestati alicuius tradi: vid. Graevius ad Cic. Quinct. 18, et Salmas. de Vsur. p. 360.

618. *illinc*) Codex Regius noster A. *illud*; B. *illic*, perperam.

623. *anxia furti*) Ne Iupiter ad consuetudinem eius rediret. LEM.

624. *Argo*) De *Argo*, eiusque genealogia vid. Eustath. ad Homer. Il. B, p. 138; Schol. Eurip. ad Phoen. vs. 1123, ibique Valkenar. Iupiter ex Niobe genuit Argum, cuius pronepos Arestor, pater Argi nostri. Acusilao et Aeschyl. 570 erat γηγενής, i. e. cuius origo ignota. Alii non hunc centoculum, sed alium Argum, qui navem Argo fabricavit, Arestoris filium faciunt: vid. Gronov. Diatrib. Stat 55, et Burm. ad h. l. Huius nostri Argi effigies expressa erat in clypeo Hippomedontis, Eurip. d. l. et in pharetra Herculis, Quint. Smyrn. X, 191. — Argus universae mundi machinae typus est, cuius caput coeli praesefert imaginem, oculi stellarum, quae inferiora despiciunt. Io ergo, si terram capias, non minus ab Argo nocturno, vicibus alternis respicitur, quam a Cyclope diurno, id est Sole. Si vacca sit, Lunam crescentem referunt cornua; nuptaque est Osiridi cuius cornua pleno orbe coëuntia Solem referunt. Vtrumque numinum loco Aegyptios, Persas, aliosque coluisse notum est. LEM.

625–626. *Centum*) Omnino multa. Aeschyl. Prometh. 674, πυκνοῖς ὄσσοις δεδορκώς, et 571, ὁ μυριωπὸς βούτας, quod Schutzius tropice putat posse *omnia observantem* significare. Ab Eurip. Phoen. 1120 et aliis vr. πανόπτης, cuius nominis causam Schol. Hom. Il. B, 103, reddit hanc, quia κατὰ παντὸς τοῦ σώματος εἶχεν ὀφθαλμούς. Plauto Aul. III, 6, 19, *oculeus*: et Nemesian. Cyneg. 31, *stellatus oculis custos virginis*. Vetustissimi scriptores ei dabant tantum tres aut quatuor oculos: vid. Sch. Eurip. d. l. Alii omnes Argi oculos, alii nonnullos tantum fecerunt vigiles. Quint. Smyrn. X, 191: ὀφθαλμοῖσιν ἀμοιβαδὸν ὑπνώοντα.

627. *in statione manebant*) tanquam milites. Etiam *suis vicibus* e re castrensi petitum, ubi milites *vicibus* stationes et alia munia obeunt. Virgil. Aeneid. IX, 164, *variant*

Constiterat quocunque modo, spectabat ad Io:
Ante oculos Io, quamvis aversus, habebat.
Luce sinit pasci: quum Sol tellure sub alta est,
Claudit, et indigno circumdat vincula collo.
Frondibus arboreis, et amara pascitur herba:
Proque toro, terrae, non semper gramen habenti,
Incubat infelix, limosaque flumina potat.
Illa etiam supplex Argo quum brachia vellet
Tendere; non habuit, quae brachia tenderet Argo;
Conatoque queri mugitus edidit ore;
Pertimuitque sonos; propriaque exterrita voce est.
Venit et ad ripas, ubi ludere saepe solebat,
Inachidas ripas; novaque ut conspexit in unda

vices, et 222, *servant vices*. Ergo *servare* h. l. *Wache halten*. Claudian. XXI, 313: *centum excubiis unum servat iuvencam*. — *in statione manebant*. Hoc est, vigilabant. Translatio est a militibus sumpta, qui in statione tunc manere dicuntur, quum diligenter excubias agunt. Lem.

628. *modo*) Codd. nostri *loco*, non male nostro iudicio et forte rectius.

630. *alta est*) Erat Argus saevus custos, ἄκρατος ὀργὴν Aesch. 682. Cf. Val. Flacc. De duritie eius nihil Nost.; sed tristem Ius sortem apte ad commiserationem faciendam per partes describit. *alta*, profunda, ut millies. Contra *coelum profundum* Virg. Georg. IV, 222, est altum. Vir doctus in Biblioth. Tigur. p. 85, putat, tellurem *altum* dici respectu Solis, qui post occasum sub tellure currat, eumque in *alto* habeat. Non adsentior.

631. *indigno*) quod talem sortem non meruerat, ut vs. 508.

632. *Frondibus*) Veteres pascere solebant boves. v. Casaub. ad Athen. I, 19. Notant, Nostrum expressisse Calvum, qui in Io dixerat: *Ah virgo infelix! herbis pasceris amaris.* — *Foliis vesci amaris* dixit Horat. II, Sat. 3, 114. — *arboreis*. Dedit *arbuteis* Heins. ex Bernegger. caeteri, *arboreis*. Idem malit *vescitur*, quia *pasci* praecessit. — Cod. noster R. B. habet etiam *arbuteis*. Lem. — Pro *arbuteis* recepi *arboreis*, quod agnoscunt omnes praeter unum, unde Heins. illud invexit. Non enim nunc quaeritur, quale pabuli genus fuerit, sed ornatus tantum causa adiectum est epitheton. Valer. Flac. lib. IV, 378: *Heu, quoties saxo posuit latus: quos ore lucus, quae pabula carpsit!*

634. *flumina*, e fluminibus, aut *flumina* sunt aquae.

637. *Conatoque* habent primus Palat. Vrbin. et unus Heins. Caeteri, *Conataque*. Codd. RR. *Et conata queri*.

639. *Venit et ad ripas*) Olim vulg. *Venit et ad patrias*: non male. Heins. putabat: *Venit ut ad ripas*. et vers. seq. *Inachis ad ripas* — Cod. A. *venit et ad patrias*. C. B. *venit et ad ripas*.

640. *conspexit in unda*) Heroidd.

Cornua, pertimuit, seque externata refugit.
Naides ignorant, ignorat et Inachus ipse,
Quae sit: at illa patrem sequitur, sequiturque sorores,
Et patitur tangi, seque admirantibus offert.
Decerptas senior porrexerat Inachus herbas;
Illa manus lambit, patriisque dat oscula palmis;
Nec retinet lacrymas: et, si modo verba sequantur,
Oret opem, nomenque suum, casusque loquatur.
Litera pro verbis, quam pes in pulvere duxit,
Corporis indicium mutati triste peregit.
«Me miserum!» exclamat pater Inachus; inque gementis
Cornibus, et niveae pendens cervice iuvencae,
« Me miserum ! ingeminat: tune es quaesita per omnes,
Nata, mihi terras? tu non inventa reperta.

XIV, 93, Io *se miratur in umbra*; Amor. I, 3, 21.

641. *se refugit*) Exterrita cornibus, Io fugit a forma, quam conspexerat. Cf. III, 198 sqq. Phantasia poëtae sibi ipsa in talibus placuit; itaque iis immoratur et in sqq. — *externata refugit*. Nostri Codd. *seseque exterrita fugit*. Lem.

642. *Naides*) sorores, reliquae Inachi filiae.

644. *admirantibus*) Admiramur omnia, quae animum nostrum percutiunt.

645. *senior Inachus*) vid. ad vers. 580.

647. *sequantur*) Codd. R. A. *supersint*. — *Sequi* eleganter dicitur quae facile cedunt voluntati alterius. De verbis legitur etiam Met. XI, 327: *Lingua tacet; nec vox tentataque verba sequuntur*. Virgil. Aeneid. XII, 912: *Non corpore notae Sufficiunt vires, nec vox aut verba sequuntur*. Statius Theb. XI, 602: *Nec verba diu tentata sequuntur*. Lem.

649. *Litera* etc.) Regius putabat, figuram intelligi, quam boum ungula exprimat. Quomodo inde pater filiam agnovisset? Immo mens, quae in vacca remanserat, docebat eam literas I et O pede ducere.

654. *tu non inventa*) Vulgata quam Heins. ex ingenio mutavit, erat: *tu non inventa reperta es*. — Codd. nostri vulgatam habent, et qua auctoritate fretus Heins. eam mutaverit non dicit auctor. — Tu quum nondum inventa esses, leviorem mihi luctum creabas, quam nunc, postquam reperta es. Sic recte Heins. locum et constituit, et exposuit. Ante eum nugabantur Intt. in definiendo discrimine verbb. *reperire* et *invenire*. — Elegantior mihi olim suboluit sensus, ex illis Cereris verbis, ubi innotuisset illi de filia a Plutone rapta Metam. lib. V, 518: *Et quaesita diu, tandem mihi nata reperta est; Si reperire vocas, amittere certius: aut si Scire ubi sit, reperire vocas, quod rapta, feremus*. Quasi dicat Inachus: *tu inventa*, non

Luctus eras levior: retices, nec mutua nostris
Dicta refers; alto tantum suspiria ducis
Pectore; quodque unum potes, ad mea verba remugis.
At tibi ego ignarus thalamos taedasque parabam:
Spesque fuit generi mihi prima, secunda nepotum.
De grege nunc tibi vir, nunc de grege natus habendus.
Nec finire licet tantos mihi morte dolores:
Sed nocet esse Deum; praeclusaque ianua leti
Aeternum nostros luctus extendit in aevum!»
Talia moerenti stellatus submovet Argus,
Ereptamque patri diversa in pascua natam
Abstrahit: ipse procul montis sublime cacumen
Occupat, unde sedens partes speculetur in omnes.

es inventa tamen; quam puellam me inventurum sperabam desiderabamque, ecce vaccam invenio. Itaque *tui desideratae luctus erat levior, quam ita forma mutata inventae.* Quam coniecturam meam postea ab aliis confirmatam reperi. LEM.

656. *ducis*) Heins. ex uno Medic., uno Basil., uno suo, *prodis.* Revocavi *ducis*, e MSS. longe plurimis. Virg. Aen. II, 288: *graviter gemitus imo de pectore ducens.* Et sic passim.

658. *ignarus*) talem te sortem manere: vide ad III, 3.

659. *generi* etc.) Vide vs. 481, 482; *vir* etiam de tauro, ut Virgil. Ecl. VII, 7; de capro *maritus* apud Hor. I, Od. 17, 7. Abusus est ingenio.

662. *Deum*) Heins. mallet *Deo.* — *ianua leti*, causa et via mortis. Praeivit Lucret. I, 1105: *haec rebus erit pars, ianua leti.* Noster III Trist. 2, 30: *interitus fores.* Virg. Aen. II, 661: *patet isti ianua leto*, i. e. ad talem mortem ab hoste accipiendam facilis est via: vid. Cerda ad h. l. Sed Inacho *praeclusa erat ianua leti.* Caeterum mors, tanquam unicum in malis remedium, Tragicis graecis dicebatur ἰατρὸς, παιάν. Vide Valken. ad Eurip. Hippol. 1372. Cf. Senec. Agam. 579 sqq.

664. *moerenti*) Repone audacter *moerentem*, scilicet patrem, ex nostro Cod. R. B. *Submovet* patrem *moerentem*, et *abstrahit natam ereptam.* — *stellatus*, distinctus oculis, tanquam coelum stellis: V, 461, *variis stellatus corpora guttis.* Virgil. Aen. IV, 261: *stellatus iaspide ensis.* — *submovet.* Valer.: *in scopulos et monstris horrida lustra abigit.*

666. *ipse procul*) Prope; nam in propinquum montem ascenderat, unde sedens in *omnes partes* spectaret. Sic Virg. Ecl. VI, 16: *Serta procul tantum capiti delapsa.* LEM.

667. *speculetur* pro *speculatur* in uno Medic. a pr. m. reperit Heins. Ita consilium indicatur, cur montem occupaverit. — Nostri Cod. *speculatur.* — *partes*, regiones, *speculetur*,

Nec Superum rector mala tanta Phoronidos ultra
Ferre potest; natumque vocat, quem lucida partu
Pleias enixa est; letoque det, imperat, Argum.
Parva mora est, alas pedibus, virgamque potenti
Somniferam sumsisse manu, tegimenque capillis.
Haec ubi disposuit, patria Iove natus ab arce
Desilit in terras: illic tegimenque removit,
Et posuit pennas: tantummodo virga retenta est.
Hac agit, ut pastor, per devia rura capellas,

proprie locutus est; nam mons, unde quis prospectat, *specula* dicitur.

668–723. *Nec Superum* etc.) Iupiter mittit Mercurium ad Argum trucidandum; quo facto, Mercurius in Aegyptum profugisse, ibique leges et literas docuisse traditur, Cic. N. D. III, 22. Ab eo facinore Graecis dictus est Ἀργειφόντης. — *Phoronidos*. A *Phoroneo* originem ducebat et Inachus II, et Iasus II: vide Munker. ad Hygin. fab. 145.

669. *natum vocat*) non modo, quia minister est, ut omnium Deorum, ita Iovis in primis, unde διάκτορος dictus (Hemsterh. ad Lucian. tom. I, p. 489). sed etiam quia calliditate, qua pollebat Mercurius (Horat. I, Od. 10, 7–16), nunc opus erat. Idem Iovis amoribus inservit etiam II, 836 sqq. Cf. cum loco sq. Homer. Od. E, 43 sqq.; Virgil. Aeneid. IV, 238 sqq.; Statius Theb. I, 303.

670. *Pleias*) Maia, Atlantis filia, una ex Pleiadibus, quae sunt septem stellae in dorso tauri; *lucida*, quippe sidus. — *letoque*. Unde nomen illi Ἀργειφόντης.

671. *Parva mora est*) Homerus, οὐδ' ἀπίθησε: *parva*, i. e. brevis. Lucan. IV, 476, *parva nox*. — *alas*. Inde dicitur *ales* Horat. I, Od. 2, 43, et *alipes* infra IV, 576. *Alae* Mercurii dicuntur *talaria*, πέδιλα, et erant aureae, Virgil d. l. 239. Sed et capite alas gerit, et *nunc pedibus, nunc fronte volat*, Sidon. Carm. VII. *Virga*, caduceus Mercurii, duobus serpentibus circumplicatus, quem ei pro lyra dederat Apollo: Homer. hym. Merc. 526. Erat aurea, unde Mercurius χρυσόῤῥαπις: Hom. Od. K, 277. Erat proprie pacis insigne (εἰρήνης ὅπλον, Orph. hym. XXVII, 7), sed eadem quom multa alia efficere, tum *somnum* excitare poterat; Hom. Il. A, 334; Virgil. Aeneid. IV, 240, ubi locus classicus de Mercurio eiusque virga. Hinc vocatur *somnifera* (ὑπνοδότις ap. Orph. hym. LVI, 8), et Mercur. ipse ἡγήτωρ ὀνείρων et ὕπνου προςάτης, Athen. lib. I, cap. 14. Hanc virgam sumit *potenti manu*; vid. ad vs. 595, et Mercur. semper apparet κρατύς. — *tegimen* pileus alatus, qui *petasus* et *galerus* dicitur. Sententiam, paravit se ad iter, ita elocutus est, ut omnem Mercurii habitum describeret. — *disposuit*, quodque suo loco applicuit. — *patria ab arce*: vide ad 163.

676. *agit* ante se, virga pro baculo pastorali utens, *capellas*, quas et vicinis agris *abduxerat*. — *Dum venit*, accedit ad Argum.

Dum venit, abductas; et structis cantat avenis.
Voce nova captus custos Iunonius; « At tu,
Quisquis es, hoc poteras mecum considere saxo,
Argus ait: neque enim pecori fecundior ullo
Herba loco est; aptamque vides pastoribus umbram. »
Sedit Atlantiades, et euntem multa loquendo

677. *abductas*) Recte dedit Heins. de suo pro *adductas*. — Ex coniectura: nam nostri Codd. habent *adductas*. — *structae avenae*, fistula pastoritia, quae etiam *arundo*, *calamus*, *stipula* dici solet, de cuius *structura* vide ad vs. 711. Apud. Aeschyl. 577, Argus quoque fistulam habet. Sed Ovidius rem ita finxit, ut aliam fab. commode intexere posset. — *structis cantat avenis*. Fistula, ex septem disparibus avenis in alae formam crescentibus compacta: sic Noster lib. II, vs. 191, de alis Daedaleis: *Sic rustica quondam Fistula disparibus paulatim surgit avenis*. LEM.

678. *Voce nova*) sono *novae*, recens inventae fistulae. — *At tu*. Cod. Reg. A., *artis*. Cod. B., *Iunonis et arte*. Singularis lectio, quae forsan vera est. LEM.

679. *Quisquis es*) De formula solemni, *quisquis es*, qua peregrinos et ignotos alloquuntur Latini, v. Borm. —*poteras*, ut apud Virg. Ecl. I, 80: *Hic tamen hanc mecum poteras requiescere noctem*, ubi quidam, ut h. l. Vulgo, *poteris*. Sed illud elegantius, atque ita et VII, 47, 63; VIII, 47. Solent autem in bucolicis pastores cantaturi se invitare ad *considendum*, in quo sequuntur loca herbosa et umbram.

680. *fecundior*) Proprie *fecundus* locus herbis; sed h. l. ipsa herba *fecunda*, frequens et bona.

681. *aptam*) Bene se habet. Epist. XIII, 11: *Ventus erat nautis aptus, non aptus amanti*. Quod duo Codd. habent, *gratam*, et a Burm. exemplis confirmatur, fluxit ex interpr. — *Gratamque* Iunii Cod. et unus Bononiensis, pro varia lectione. — Nostri vero habent *aptam*.

682–683. *Atlantiades* pro *Atlantides*, ut notat Priscian. — *et euntem — diem*. Locus hic valde torsit ingenia Intt. Quoniam amoenis confabulationibus tempus fallitur, et brevius quasi redditur dum nobis vix sentientibus praeterlabitur; propterea negat Burman. sanum esse h. l. Ipse ergo ductu unius Cod. in quo *demuit* exaratum exstat, legit *diminuit* pro *detinuit*. *Diminuere* autem tempus dixisse etiam Cicer. Orat. III, 49, et hoc idem esse quod *frangere diem*, et *partem solido demere de die*, apud Horat. Si quis tamen tueri malit verb. *detinuit*, versu seq. *diem* posse in *ducem*, i. e. Argum, qui ducebat Io, mutari, tunc *euntem* esse, ire volentem. Neutra emendatio nobis satisfacit. Non probo *euntem ducem*: nam is ipse rogaverat Mercurium, ut vellet sibi tempus fallere confabulando. Cur igitur nunc abire properat, ubi ille vix initium fecit confabulandi? Et *dux* de custode bovis insolens mihi videtur; visum est etiam Heynio, Observ. ad Tibul. I, 10, 10. Nec placet verbum *diminuit* propter *euntem*, i. e. vergentem ad occasum. Apud Cic. quidem *diminuere tempus*

Detinuit sermone diem; iunctisque canendo
Vincere arundinibus servantia lumina tentat.
Ille tamen pugnat molles evincere somnos:
Et, quamvis sopor est oculorum parte receptus,
Parte tamen vigilat: quaerit quoque, namque reperta
Fistula nuper erat, qua sit ratione reperta.
Tum Deus, « Arcadiae gelidis sub montibus, inquit,
Inter Hamadryadas celeberrima Nonacrinas
Naias una fuit. Nymphae Syringa vocabant.
Non semel et Satyros eluserat illa sequentes,

paulo aliter dicitur; multoque minus trahi huc possunt phrases illae Horatianae. Gebhard. Crep. I, 9, explicat, consumsit confabulando et transegit diem iam ad occasum vergentem. Et videtur *detinere* ita dici posse IV ex Pont. 10, 671 *Detinui tempus, curasque fefelli*, ubi vid. Heins. Molesta tamen redundantia est in *multa loquendo sermone*. Seidenstuecker denique hunc sensum subiicit: diem, qui alias multa loquendo festinare solet, *sermone*, inter loquendum, vi sua divina suspendit, tardiorem aut longiorem fecit.

684. *Vincere*) Silius VII, 204: *Donec composuit luctantia lumina somnus.* — *Vincere servantia lumina.* Sopire fistulae cantu oculos Argi servantis atque custodientis vaccam. L. — *tentat.* Vnus Med. *lumina certat.* Id elegans videtur Burm. et accommodatius τῷ *vincere.* — Non male tamen *tentat* ex nostris Codd. Reg. et forte melius propter vocem *pugnat* vs. sqq. Lem.

685. *pugnat evincere*) Pugnat, ut evincat: V, 549, *pugnat resurgere*; 354, *remoliri luctatur.* — *molles*, dulces, suaves. Etiam Graecis μαλακὸς ὕπνος.

689. *Tum Deus*) Commode intexit fabulam de *Syringe* nympha, quae quum fugeret amorem Panis, in calamos mutata est, unde Pan sibi struxit fistulam. — *sub montibus* versari dicuntur, qui in montibus, aut circa eos commorantur. Etiam *sub vallibus, sub amne, sub oris* in usu: vide Burmann. — *sub montibus*, pro *in montibus*, ex uno Leid. et altero Heins. recepit Burmann. quem vide late disputantem de hoc usu praepos. *sub.* — Nostri autem Codd. *in montibus.*

690. *Hamadryadas*) Nymphae, quae ἅμα ταῖς δρυσὶ, cum quercubus aliisque arboribus (nam δρῦς olim omnis arbor, Schol. Homeri ad Iliad. A, 86) et nasci et interire credebantur: Schol. Apollon. Rh. ad vs. 478; Plut. de Orac. def. p. 415. — *Nonacrinas*, quae in Nonacrino monte versantur. *Nonacris*, oppidum et mons Arcadiae, non procul a Ladone fluvio: Plin. H. N. II, 103.

691. *Syringa*) Et *Syrinx* et *Syringa* in usu: vide Munker. ad Lactant. Argum. h. fab.

692. *eluserat*) *Eludere* eleganter dicuntur, qui cursu celeri et per anfractus elabuntur: VIII, 687. Phaedr.

Et quoscumque Deos umbrosave silva, feraxve
Rus habet. Ortygiam studiis, ipsaque colebat
Virginitate Deam: ritu quoque cincta Dianae
Falleret, et credi posset Latonia, si non
Corneus huic arcus, si non foret aureus illi:
Sic quoque fallebat: redeuntem colle Lyceo
Pan videt hanc, pinuque caput praecinctus acuta,
Talia verba refert. » Restabat verba referre;

I, fab. 12, 9: *cursu levi canes elusit.*

694. *Ortygiam*) Dianam, quae, secundum Homer. hym. Apoll. XVI, in insula Ortygia nata credebatur, quemadmodum Apollo in Delo. Alii vero volunt, Delum, in qua Latona et Dianam et Apollinem enixa sit, alio nomine Ortygiam esse dictam: vide Spanhem. ad Callim. h. Apoll. 59, et Del. 255. — *studiis*, venatione; *studia* enim vitae genus, quod quis sibi delegit, quo trahitur: cf. V, 267. — *colebat*, imitabatur, in quo genus cultus. — *ipsaque*, atque adeo: supra vs. 476: *Innuptae aemula Phoebes.*

695. *ritu — Dianae*) Supra genu cincta erat: vide Spanh. ad Callim. hym. Dian. XI, 212.

696. *Fallebat*) In eo multum laudis: Vid. ad III, 182. — *Latonia.* Diana, Latonae filia. Lem.

697. *aureus*) Dianae erant παγχρύσεα τόξα: Homer. hym. II in Dian. 5; Virgil. Aeneid. XI, 652. Magna autem in his Nymphae commendatio. Claudian. 35, 39 de Proserpina: *Potuit videri Pallas, si clypeum, si ferret spicula.*

699. *Pan*) Arcadius Deus, *Lyceum* in primis et Maenalum, Arcadiae montes, incolere credebatur: Theocrit. Id. I, 123; Virgil. Georg. I, 16; Horat. IV, Od. 12. Ibi habebat antra, in quibus a venatione fessus recubare solebat; Callim. hym. Dian. 87 sqq. Sacra ei erat *pinus*, πίτυς, similem ob causam, ob quam laurus Apollini. Pitys enim et ipsa olim puella fuerat, quam amaverat Pan.: vid. Broukh. ad Propert. I, 18, 20. Itaque caput praecingere solebat *pinu*, h. e. frondibus pineis, corona pinea, quod et Fauni facere solebant: Heroid. V, 137. Vocatur *acuta*, etiam A. A. II, 424, a forma. Ita et infra *cupressus acuta.* Est autem *pinus* (qua ipse *Lyceus* abundabat, vers. 217) h. l. silvestris. — *praecinctus.* XIV, 638: *Panes cornua praecincti pinu;* XI, 9, *praesuta foliis.* Horat. I, Od. 7, 7, *praeponere.* Valer. Flacc. III, 436, *praetexere.* Claudian. XXXV, 325, *praevelare.*

700. *refert*) Post *refert* inepte olim haec verba inserta legebantur, *Tibi nubere Nympha volentis Votis cede Dei.* — Et haec quoque verba reperiuntur in margine reposita in nostro Cod. R. B. a sec. man.; in Cod. A. in textu integra leguntur; nec dicit Gierig. qua auctoritate fretus has sustulerit. — *Restabat verba.* Quum Mercurius dixisset, *Talia verba refert*, iam succubuerant somno oculi Argi: itaque finem narrandi facere potuisset poëta; sed ne ignoraret lector reliquam fabulam, eam poëta ex sua persona adspergit. Ingeniosa tali

Et precibus spretis fugisse per avia Nympham,
Donec arenosi placidum Ladonis ad amnem
Venerit; hic illi cursum impedientibus undis,
Vt se mutarent, liquidas orasse sorores;
Panaque, quum prensam sibi iam Syringa putaret,
Corpore pro Nymphae calamos tenuisse palustres:

commento usus est, quia incredibile videri poterat, una cum finita fab. oculos succubuisse.

702. *placidum*) Heins. et ex uno Medic. et uno Strozz. malit *placitum*, quod et Mar. Accurs. voluerat. Alii suaserunt *rapidum*. — Nisi *patrium* forte scripsit Noster, ut Ladonia filiam Syringa faciat. Heins. — Serva *placidum* ex Nostris Codd. — *Ladon* fluvius Arcadiae, in Alpheum influens. Abundabat aquis, nec ulli cedebat pulchritudine, Callim. hym Iov. 18; Pausan. Arc. p. 651; Dionys. Perieg. 417. Vocatur. h. l. *placidus*, sed V Fast. 89, *rapax*; et II Fast. 274, ei tribuuntur *citae aquae*. Itaque Intt. varie hunc dissensum componere conati sunt. Verum epitheta, quibus poëtae singulos fluvios et montes exornant, non urgenda sunt, nec natura eorum inde demonstranda, nisi accedat geographorum auctoritas. Itaque fieri potest, ut sui obliti, eidem fluvio diversis locis diversas virtutes tribuant: vide Burm. ad Valer. Flac. V, 180.—Ansam fabulae dedit natura *Ladonis*, quem Dionysius vocat, Εὐκάλαμον ποταμὸν καὶ εὐστέφανον Λαδῶνα. Σύριγξ graece significat fistulam pastoritiam a συρίζω, sibilo. Lucretius lib. V: *Et Zephyri cava per calamorum sibila primum Agrestes docuere.* Illa inventa retulit Pana in numerum Deorum, sed de plebe. Natal. Comes lib. V, cap. 6 legatur, et Francisci Baconi de Sapientia Veterum cap. 6: *Pan, sive Natura.* Lemaire.

703. *illi*) Pro quo nostri Codd. habent *illam*.

704. *liquidae sorores*) Nymphae in Ladone habitantes. Similiter Inachus vocatur *liquidus parens* Heroid. XIV, 89. Propert. II, 25, 34: *Acheloi liquor luget.*

706. *calamos*) Burmann. ex uno Medic. *cannas tenuisse*, quia Apulei. V Metamorph. *Deam Cannam* vocat, et quia vers. 711 *calamis* sequitur. Nempe Heins. et Burm. persuasum erat, non licere bono scriptori inter paucorum versuum ambitum idem voc. bis ponere; hinc permulta Ovidii loca tentarunt, quae manu medica indigebant. Ovidium illam legem non curasse, attendenti facile apparet. Vide modo 569 et 572, 638 et 641, 753 et 756; VIII, 10 et 16, 16 et 19, 34 et 37, 81 et 83, 108 et 111. Nec igitur erat cur h. l. porro pro *tenuisse* mallet *tetigisse*; aut, vs. 712, pro eodem cum Gryphio et MSS. nonnullis *mansisse*. Posteriori enim loco haec lectio infert, quod ille tolli vult; nam 710 praecedit *manebit*, et h. l. *tetigisse* minus accommodatum est rei propositae, quam *tenuisse*. — *calamos* revocavi, quod omnes, praeter unum, Codd. habent, non modo quia Syrinx a Serv. ad Virgil. Ecl. II, 32, in *calamum mutata* legitur, sed etiam propter Plin. Hist. Nat. XVI, 36 s. 66: « Calamus alius totus concavus, quem syringium vocant, utilissimus

Dumque ibi suspirat, motos in arundine ventos
Effecisse sonum tenuem, similemque querenti:
Arte nova, vocisque Deum dulcedine captum,
« Hoc mihi concilium tecum, dixisse, manebit: »
Atque ita disparibus calamis compagine cerae
Inter se iunctis nomen tenuisse puellae.
Talia dicturus, vidit Cyllenius omnes

fistulis, quoniam nihil ei est cartilaginis atque carnis. » Lactant. in Argum, *in arundines conversa est.*

707. *Dumque ibi suspirat*) *ibi* in calamo suspirat Syrinx, vel potius Pan, ob amissam Nympham. Lem.

708. *sonum tenuem*, qualem habet fistula, unde ipsa λεπταλέα, et *tenuis* dicitur.

710. *concilium*) Olim edeb. *consilium* aut *colloquium*. Iac. - a - Cruce suadebat *condilium*, quia in fistula multi calami, tanquam annulis, compositi fuerint. Ciofan. ex duobus MSS. proferebat *concilium*, i. e. societas, consuetudo, quod, quum etiam in Lovan. exstaret, merito receptum est ab Heins. Cod. R. B. *solatium*. Non male nostro iudicio. — *Hoc mihi – manebit*. Hic cantus me semper tibi conciliabit; huius soni causa semper utar tua consuetudine; ex te faciam fistulam, qua crebro utar otii fallendi causa. Et solebat Pan semper hoc instrumento musico delectari. *Concilium* ita dici, probat ad h. l. Heins. Ipsa foedera et amicitiae vocautur *concilia*. Caeterum fistula fuit triplex: μονοκάλαμος, quam invenit Mercurius (Homer. hymn. I Mercur. 509); πολυκάλαμος, cuius auctor Silenus. Illam denique, quae cera glutinatur, cuius inventio h. l. et Virg. Ecl. II, 32, Pani adscribitur, Marsyas invenisse traditur apud Athenaeum IV, p. 184. Pani contra alii tribuunt πλαγίαυλον, i. e. tibiam obliquam: vid. omnino Spanhem. ad Callim. hym. Dian. 245. Veram fistulae originem refert haud dubie Lucret. V, 1283: *Zephyri cava per calamorum sybila primum Agrestes docuere cavas inflare cicutas*. Iam quum musica ob insignem praestantiam divinum opus haberetur, factum est, ut inventio celeberrimorum instrumentorum Diis auctoribus tribueretur; et fistula quidem pastoralis Pani, Deo tutelari pastorum. Fistula autem quum sit simplicissima, neque usus eius multum exercitationis requirat, fuit haud dubie in antiquissimis instrumentis: Plutarch. de Mus. p. 1136.

711. *disparibus*) scilicet longitudine. Calami eo ordine collocabantur, ut breviorem semper sequeretur longior. Res clara est ex VIII, 190 sqq. Cf. Virg. Ecl. II, 36, ubi fistula ex septem cicutis disparibus hoc modo composita. — *compagine* vituperat Servius ad Virgilium, Aen. I, 293, quasi parum latine. Sed Burm. docet h. l. etiam Manil. dixisse *compagine* pro *compage*, aut *compagibus*. — *nomen tenuisse puellae*. Nam σύριγξ Graecis fistula. Vide notas in vs. 702 et 706.

713. *Cyllenius*) Mercurius, quem Maia in Cyllenes, montis Arcadiae, vertice peperit: Virgil. Aeneid. VIII, 139: *Permulcens medic. virga*, ῥάβδῳ θέλγων ὑπνοδότιδι, Orph. hymn. 56.

Succubuisse oculos, adopertaque lumina somno.
Supprimit extemplo vocem; firmatque soporem,
Languida permulcens medicata lumina virga.
Nec mora: falcato nutantem vulnerat ense,
Qua collo confine caput; saxoque cruentum
Deiicit; et maculat praeruptam sanguine cautem.
Arge, iaces: quodque in tot lumina lumen habebas
Exstinctum est; centumque oculos nox occupat una.
Excipit hos, volucrisque suae Saturnia pennis

8; *medicata*, succis soporificis tincta. Virgil. Aen. VI, 420. Talis somnus, succis soporificis effectus, *medicatus* dicitur Heroidd. XII, 107; nam *medicare* omnino est succis inficere.

717. *falcato — ense*) *Falcatus* e. harpe, ἅρπη. Val. Fl. IV, 390: *Celerem mediis in cantibus exigit harpen.* Eius usus frequens in mythologia. Apollod. I, 1, 1; 6, 3. Tali ense et Perseus usus, IV, 726. Sed unde nunc Mercurio harpe? Adveniens virgam tantummodo retinuit, 675, nec itineri se accingens harpen sumserat. Apud Apollod. lapide misso Argum interficit. Nihil definit Aeschyl. apud quem 685 subita mors eum vita privat. — *nutantem*, tunc cervix maxime patebat vulneri.

718. *Qua collo confine*) Qua caput iungitur cum collo. Lem.

719. *praeruptam — cautem*) Quum *praeruptam rupem* duriusculum Heinsio videretur, ex primo Moreti *cautem* praetulit; nec spernit *molem*, quod Patricii Iunii Cod. habet. — Ingeniosa emendatio Heinsii, sed Codd. auctoritate nondum firmata. Omnes enim nost. habent *rupem*. Lem. — *et maculat — cautem.* Haec verba poterant omitti, quia res sponte intelligitur. Verum Iac.-a-Cruce sarcasmum illum poetae, *Arge, iaces* etc. esse epitaphium putabat, quo, subito concepto, Mercurius *maculaverit* (inscripserit) sanguineis literis cautem. Antiquis *lumen cernere*, φάος δέρκεσθαι, erat vivere. Inde pendet prius sarcasmi acumen, *quodque* etc. lumen non amplius cernis, quo per tot oculos fruebaris. Vt alibi epiphonema in defunctos additur, v. c. Virgil. Aen. IX, 446; sic h. l. sarcasmus. Iam poeta convertit orationem ad Argum. *Iacere*, κεῖσθαι, dicuntur mortui.

720. *Arge, iaces*) Virg. Aen. X, 557: *Istic nunc, metuende, iace.* Homer. Il. X, vs. 386: Κεῖται πὰρ νήεσσι νέκυς ἄκλαυστος ἄθαπτος Πάτροκλος; et alibi. De iis qui ferro pereunt, qui non sua morte defunguntur; cui contrarium stare, incolumem esse; Virg. Aen. II, 88: *Dum stabat regno incolumis.* Lem.

723. *gemmis stellantibus*) Maculae in cauda pavonis ob varietatem colorum et splendorem, eleganter vocantur *gemmae stellantes.* Infra XV, 385: *Quae cauda sidera portat.* Plin. H. N. X, 20, pavonibus tribuit *gemmantes colores*, et guttas in cauda vocat *oculos.* Phaedr. III, fab. 18, 8: *Pictis plumis gemmea cauda.* In Argum. Lactant., Iuno Argum *in volucrem pavonem transformavit, et pennis in-*

Collocat; et gemmis caudam stellantibus implet.
Protinus exarsit, nec tempora distulit irae,
Horriferamque oculis animoque obiecit Erinnyn
Pellicis Argolicae, stimulosque in pectore caecos
Condidit, et profugam per totum terruit orbem.
Vltimus immenso restabas, Nile, labori;
Quem simul ac tetigit, positisque in margine ripae
Procubuit genibus, resupinoque ardua collo,

signibus, quibus amissa lumina indicaret, ornavit. Conf. Martial. XIV, Epigr. 85.

724–750. *Protinus exarsit* etc.) Duo postremi fabulae actus, quorum alter de erroribus, quos copiose alii recensent, verbo attingitur.

725. *Erynnin* Iuno immittit etiam apud Val. Fl.: *Cum facibus spirisque et tartareo ululatu Tisiphonen videt.* Tum *stimulos* et Aeschyl. 603 memorat, *κέντροις φοιταλέοισιν*, *stimulis ad cursum excitantibus.* Ab eodem tamen vs. 568 *aestro* agitata dicitur, et vs. 687, ut et a Sophocle οἰστροπλὴξ vocatur. Sic et Apollod. Virgil. Georg. III, 152 et alii. *Oestrus*, οἶςρος, pro quo tamen Latini maluerunt *asylus* dicere (Virg. d. l. 147 sq.; Lactant. ad Stat. Theb. I, 32), genus insectorum dipterorum est, vespis simillimorum, quae oriuntur ex bestiolis aquatilibus. Iam pecudes, quum ab iis punguntur et vexantur, gravissimos sentiunt dolores, adeo ut *furere* incipiant. Virg. d. l. 149 seqq. Hinc *oestrus* tropice dicitur mox de quocumque stimulo, mox de furore, aut adeo de Furiis, quae furorem iniiciunt hominibus; vid. Munker. ad Hygin. fab. 145. Qui Io in vaccam mutatam tradiderunt, eorum plurimi *oestrum* haud dubie proprie acceperunt. Ap. Aeschyl. vero Schutzius monet, omnino terriculamentum intelligendum esse, forte umbram Argi, quae non oculis, sed menti Ius per intervalla obiecta sit. Et Schol. ad vs. 563 tradit, illam umbram sub specie canis terruisse iuvencam. Hygin. *formidinem memorat*, quam Furiae iniiciunt.

726. *Pellicis Argolicae*) *Pellex Argolica*, Io, quae Argis oriunda pellicis vices praestiterat Iovi: vide Valken. ad Eurip. Hipp. vers. 1303. — *caecos*, occultos. — *terreri* et *φοβεῖσθαι* proprie dicuntur, qui a Furiis corripiuntur, aut furore rabieque excitantur: vid. Heyn. ad Virg. Georg. III, 434. — *pectore. Pectora*, unus Sixii; caeteri et nostri Codd. Regii *pectore;* quod, etsi Heins. improbet, reposuimus. Lem.

728. *labori*) laboribus. De iis vid. Apollod. et multo magis Aeschyl. inde a vs. 713, quibus adde Schutzii Excurs. IV. Ibi quoque *Nilus* finis errorum; ubi enim ex Aethiopia Canobum venit, pristina forma ei redditur. — A Phoenicibus raptam ex Argis Io scribit Herodotus, in Clio, per initium libri, et ab iis in Aegyptum deportatam. Ibi aiunt, quum Aegyptios multa nova inventa docuisset, Api regi nupsisse. Lem.

730. *ponere genu*) phrasis propria et elegans: vid. Heins. ad Claud. VI Cons. Honor. 71; Cf. Heroidd. XIV,

Quos potuit, solos tollens ad sidera vultus,
Et gemitu, et lacrymis, et luctisono mugitu
Cum Iove visa queri est, finemque orare malorum.
Coniugis ille suae complexus colla lacertis,
Finiat ut poenas tandem, rogat; «Inque futurum
Pone metus, inquit, nunquam tibi causa doloris
Haec erit:» et Stygias iubet hoc audire paludes.
Vt lenita Dea est, vultus capit illa priores;
Fitque, quod ante fuit: fugiunt e corpore setae:
Cornua decrescunt: fit luminis arctior orbis:
Contrahitur rictus: redeunt humerique manusque;
Vngulaque in quinos dilapsa absumitur ungues.
De bove nil superest, formae nisi candor, in illa;
Officioque pedum Nymphe contenta duorum
Erigitur; metuitque loqui, ne more iuvencae
Mugiat; et timide verba intermissa retentat.
Nunc Dea linigera colitur celeberrima turba.

107. — *ardua*, in sublime spectans. Virg. Aen. V, 278: *Colla arduus attollens.* — Supplices brachia solent tendere; sed brachia non habebat Io, *solos* igitur, quos potuit, vultus ad sidera sustulit. Similiter Metam. II, 487: *Qualescumque manus ad coelum tollit.* Virg. Aen. II, 405: *Ad coelum tendens ardentia lumina frustra; Lumina, nam teneras arcebant vincula palmas.* — *luctisonus*, imitans vocem lugubrem, forte ab Ovidio signatum.

733. *est*) Abest a nostro Cod. R. B. Sed facile subauditur.

738. *vultus*) formam. — *setae.* Virgil. Aen. VII, 790: *Io iam setis obsita.* — *luminis orbes*, oculi, qui etiam simpliciter *orbes* et κύκλοι dicuntur. Lactant. de Opific. Dei, VIII, 16; Sophocl. Oedip. 1294; vid. Savaro ad Sidon. Ap. I, 2.

742. *Vngulae* bisulcae, χηλαί, quales habent boves, nunc rursus scinduntur in quinos digitos. — *dilapsa absumitur*, suaviter pro dilabitur, fere ut Virgil. Georg. IV, 410: Proteus *in aquas tenues dilapsus abibit*; et Noster V, 435: *Pectoraque in tenues abeunt evanida rivos.* Non dixit in *digitos*, sed in *ungues*, quorum natura similior ungulis. — *Officio pedum*, exquisite pro *pedibus*; et *contenta* habet aliquid iocosi. — *candor*, ut *nitor*, vs. 552; et pulchritudinem et candidum colorem notat. Ingeniose *metuit — retentat.*

746. *Intermissa*) Lovan. *verba intercepta*, non invenuste, iudice Burmanno.

747. *colitur*) in Aegypto, qua nunc ducimur a poëta, et unde mox per Aethiopiam in regiam Solis proficiscemur. Ritus istius cultus habet Lactant. Inst. Div. I, 21. Colitur sub

Huic Epaphus magni genitus de semine tandem
Creditur esse Iovis; perque urbes iuncta parenti
Templa tenet: fuit huic animis aequalis et annis

nomine Isidis. — *Dea celeberrima*, sola enim Isis cum Osiride per totam Aegyptum templa habebat. Herod. II, 42. Scripsit Plutarch. de his celeberrimis Aegypt. Diis peculiarem libellum. — *linigera* a *turba*, ab Isiacis, sacerdotibus Isidis, quos Iuvenal. VI, 33, *linigerum gregem* dixit, quia non nisi lineis vestimentis induti erant. Herodot. II, 37. Causas eius rei plures affert Plutarch. d. l. tom. VII, pag. 390 edit. Reisk.; sed veram videtur omisisse: Isis enim haud dubie regina fuit, quae Aegyptiis *lini* usum ostendit; vid. Goguet. *vom Ursprunge der Gesetze* etc. tom. I, 129. Itaque et ipsa lineis vestimentis induta erat, et *dea linigera* dicebatur: Noster I Pont. 1, 51: *Linigerae Isidis numen*.

748. *Epaphus*) Ab Aeschylo Prometh. vs. 319 vocatur δῖος πόρτις (vitulus, id est filius) βοός. Eusebius tamen in Chronico ad a. 481, auctor est, ex Telogono, cui iuxta Apollod. postea nupsit Isis, genitum esse hunc Epaphum: vide Burm. ad h. l. Apud Aeschyl. Iupiter non concumbit cum Io, sed ad Nilum placide manu palpans gravidam eam reddit, ἐπαφῶν ἀταρβεῖ χειρὶ καὶ θίγων μόνον. Inde *Epaphus*. Is Graecis, idem quam Aegyptiis *Apis*. Herodot. II, 153; III, 27.

750 etc. *fuit huic* etc.) *Phaëthon*, Solis et Clymenes filius, quum divinum ei genus dubium fecisset *Epaphus*, matre suadente, ad Solis regiam proficiscitur, ut certo sciat, an ab eo prognatum. Ibi pignoris loco sibi a patre petit unum in diem moderationem currus solaris, nec ullo pacto deterreri potest ab hoc proposito. Sed vix ingressus est iter, quum equi exspatiantur, Solisque aestu terras vastant. Iupiter igitur, ne coelum quoque flammis corripiatur, fulmine misso, et incendium exstinguit, et Phaëthontem vita privat, quem Eridanus excipit. Ad sepulcrum eius sorores in arbores mutantur, unde electra fluunt. Eodem fere modo Hesiodus fabulam in libro deperdito (unde eam Hygin. fab. 154 excerpsit) narraverat; neque, ut ex Eustath. ad Hom. Od. pag. 1689 apparet, in parentibus a Nostro dissensisse videtur, quamquam eum Hygin. nescio quo errore deceptus, tradit, Clymenum, Solis filium, patrem fuisse Phaëthontis, Meropenque nympham matrem. Mox a tragicis eadem certatim est tractata, ut Schol. Hom. ad Od. P, 208 observat; sed non nisi ex Eurip. Phaëth. pauca fragm. restant, quae in Edit. Lips. tom. II, pag. 462 leguntur. Ex auctoribus, qui exstant, eam repetierunt, Aristot. de Mirabilibus cap. 82; Apoll. Rhod. Arg. IV, 597 sqq.; Lucret. V, 397–405; Manil. I, 733 sq.; Hygin. fab. 152 a caeteris dissentiens; Lucian. Astrol. tom. V, pag. 223, et copiosius in Dial. Deor. 25, ubi Iupiter Apollinem increpat, quod insipienti adolescentulo equos solares commiserit: in quibus multa Ovidianis similia. Priore loco Lucian. contendit, Phaëthontem Astronomum fuisse, qui cursum solis designarit, sed ante, quam opus perficeret, mortuus sit. Etiam Proclus ad Tim. Plat. pag. 33 seqq. fabulam e physicis interpre-

Sole satus Phaëthon, quem quondam magna loquentem,
Nec sibi cedentem, Phoeboque parente superbum,
Non tulit Inachides, «Matrique, ait, omnia demens
Credis; et es tumidus genitoris imagine falsi.»
Erubuit Phaëthon, iramque pudore repressit:
Et tulit ad Clymenen Epaphi convicia matrem.
«Quoque magis doleas, genitrix, ait, ille ego liber,
Ille ferox tacui: pudet haec opprobria nobis
Et dici potuisse, et non potuisse repelli.

tatus est. Conf. et Philostr. Icon. I, 11. Noster, quae tradita acceperat, et copiosissime et eruditissime persequutus est; sed hic non minus, quam in diluvio Deucalioneo, luxurianti ingenio indulsit. Tum discerpsit fabulam ita, ut maiorem eius partem in libr. sequentem transferret. Quod olim quum moleste nonnulli ferrent, factum arbitror, ut hic secundum librum ordirentur, quae divisio in quatuor Codd. reperitur. Seneca de Provid. 5, loca nonnulla inde laudavit ad illustrandam fortitudinem in appetenda virtute. Et potest haec fabula aeque ac Aesopica, usum moralem habere. Ea enim monemur, ne appetamus quae supra vires nostras sunt, et ut sapientiorum hominum consiliis regi nos sinamus. Hor. IV, Od. 2, 25. Cf. et Eurip. Fragm. III. — *aequalis*. VII, 658, *pares annis animisque*. — *animis*, spiritu et superbia.

751. *satus*) Gierig. ediderat *natus*; sed propter metrum recte Codd. Reg. nostri habent *satus*, quod revocavimus. Lem. — *magna loqui*, Μεγαλαυχεῖν, μεγαληγορεῖν, gloriari, superbire; vide ad IX, 31. Iuvenes, quum suis nondum inclaruere virtutibus, de generis nobilitate rixantur.

752. *Nec sibi cedentem*) Quia Phoebo patre Deo natus esset, aeque ac Epaphus, verum non aeque magno Deo, ut ille; nam quid Iove maius habetur? Cedere ergo Phaëthon Epapho debuisset in hac parte. Sed Phaëthontis animos augebat, quod avum haberet Iovem, et Epaphus de avo gloriari non poterat: nam Saturni nullum iam nomen erat. Lem.

754. *tumidus*) *tumere* de fastu et superbia. — *falsus*, qui putatur is esse, qui revera non est: vid. Broukhus. ad Propert. II, eleg. 7, 43. — *imago*, falsa rei repraesentatio II, 37.

756. *tulit ad matrem*) More puerorum, qui offensi ab aequalibus, rem ad parentes deferunt, et ab iis vindictam petunt. Lem.

757. *ille ego liber*) Codd. RR. A. B. *En ego liber*. Forte vividius. — *liber*, qui, neminem timens, dicit et facit, quae ipsi recta videntur. Plin. VI, Ep. 8, 8: *Non feret magnum et liberum ingenium cum contumelia damnum*. — *ferox* opp. leni et placido ingenio. Cic. Sen. n. 33: *infirmitas puerorum est, ferocia iuvenum*. Add. Sallust. Cat. 38, *ille ego*. Plin. I, Ep. 6, 6, *ego ille quem nosti*, ubi vid. Corte.

759. *repelli*) Olim edeb. *refelli*, quod non satis convenit ferocitati iuvenis. Burm. praetulit igitur ex optimis Codd. *referri*, quod proprium sit

At tu, si modo sum coelesti stirpe creatus,
Ede notam tanti generis; meque adsere coelo. »
Dixit; et implicuit materno brachia collo;
Perque suum, Meropisque caput, taedasque sororum,
Traderet, oravit, veri sibi signa parentis.
Ambiguum, Clymene precibus Phaëthontis, an ira
Mota magis dicti sibi criminis; utraque coelo
Brachia porrexit; spectansque ad lumina Solis,
« Per iubar hoc, inquit, radiis insigne coruscis,
Nate, tibi iuro, quod nos auditque videtque;
Hoc te, quem spectas, hoc te, qui temperat orbem,
Sole satum: si ficta loquor, neget ipse videndum
Se mihi; sitque oculis lux ista novissima nostris.

in iurgiis et controversiis. Ego vero malui cum aliis Codd. *repelli*. Phaëthon enim non tam recriminari, quam *repellere*, ferociter a se amoliri illud crimen volebat. — Codices nostri *refelli*. Et de codicibus v. c. *Gierig* qui habent *repelli*, valde dubito. Praetulimus autem ex MSS. nonnullis *repelli*. Phaedr. I, fab. 1, 9: *Repulsus ille veritatis viribus*. Cic. N. D. I, 3: *Qui admonent amice, docendi sunt, qui inimice insectantur, repellendi*. Quinctil. IV, 2, 26: *Quoties crimen non repellendum tantum, sed etiam transferendum erit.*

761. *Ede*) Graevian. *Prode*. — Nostri BB. *ede*: idem est. Lem. — *me coelo adsere*. Vindica mihi divinam originem.

763. *Merops*, maritus Clymenes, pater putativus Phaëthontis (Fast. III, 30) et rex Aethiopiae: vid. ad vs. 774. — *sororum* nomina vide II, 346: Per harum *taedas* iugales, id est nuptias, maluit, ut aptius, quam *caput*, matrem orare.

766. *crimen*) criminatio. Gloss. explicant per ἔγκλημα, διαβολήν. Hoc loco insimulatio adulterii; quemadmodum stuprum ipsum saepe apud Nostrum *crimen* dicitur. Vid. Drakenb. ad Sil. VI, 634.

767. *lumina Solis*) periphrasis Solis; atque etiam *iubar* nunc est Sol ipse. — *Per iubar*. Per Solem iurare, eumque testem facere aut innocentiae suae, aut iniuriae alterius solebant Veteres. Infra IV, 238; Virg. Aeneid. XII, 176: vid. Burm. in Iove Fulg. XV. Et nunc quidem Clymene non poterat graviorem veri testem dare, quam Solem, patrem ipsum, de quo dubitabatur. Commotus autem animus ex adseveratione seqq. satis elucet. — *quod nos audit* etc. Sol Deus πανδέρκης, πανόπτης, omnia intuens, omnia etiam exaudiens. Plin. H. N. II, 6; ex Homero Il. Γ, 277: Ἠέλιός θ', ὃς πάντ' ἐφορᾷς, καὶ πάντ' ἐπακούεις. Cf. Cerda ad Virgil. Aen. IV. 607.

770. *qui temperat orbem*) Sol *temperat orbem*, dum lucem et calorem largitur, forte et motum tribuit pla-

Nec longus labor est patrios tibi nosse penates:
Vnde oritur, domus est terrae contermina nostrae.
Si modo fert animus; gradere; et scitabere ab ipso.»
Emicat extemplo laetus post talia matris
Dicta suae Phaëthon, et concipit aethera mente;
Aethiopasque suos, positosque sub ignibus Indos
Sidereis transit, patriosque adit impiger ortus.

netis, vicissitudinesque temporum efficit. Horat. I, Od. 2, 15: Iupiter *temperat mundum*, regit.

773. *Nec longus labor est, patrios tibi*) Codd. RR. A. B. *Nec longus patrios labor est tibi.* Notabilis transpositio. — *patrios penates*, patriam domum, regiam Solis: vid. ad vers. 174. Haec *unde oritur* Sol, a parte orientali, *contermina est terrae nostrae.* Apud Euripid. Phaëth. fragm. p. 462, tom. II edit. Lips. Merops vocatur rex eius terrae, quam primam Sol exoriens illustret, et quam nigri vicini *lucidam Auroram* (ἕω φαεννὰν) et *Solis stabula* (ἡλίου ἱπποστάσεις) appellent. Ea vero est Aethiopia, cui, quippe sub calidiore coelo sitae, vicinior est Sol; nam mox *Aethiopas suos* memorat, quibus vicinos facit *Indos.* Veteres autem sub *Indorum* et *Aethiopum* nomine omnes Orientis populos complexi sunt, in australibus potissimum plagis: vide Cuper. Observat. IV, 7. — *contermina.* Vossian. et unus Basil. *confinia*, ut sit appositio. Nostri Codd. vulgatam habent.

775. *Si modo fert animus*) si cupis: vide ad vs. 1.

776. *Emicat*) celeritatem indicat. — *Emicat.* Exilit; nam *emicare* cum subsiliente corpore laetitiam indicat. Virg. Aeneid. VI, 5: *Iuvenum manus emicat ardens Litus in Hesperium*; et alibi. LEM.

777. *concipit* viator *mente* locum, quo tendit: proponit sibi locum, quo tendat. — *positos sub ignibus Indos.* Horat. I, Od. 12, 55: *subiectos orientis orae Indos.*

P. OVIDII NASONIS

METAMORPHOSEON

LIBER SECVNDVS

N. B. *Argumentum huius Libri et sequentium relatum invenies supra in Metamorphoseon serie* Canteri.

Fab. I. Regia Solis erat sublimibus alta columnis,
Clara micante auro, flammasque imitante pyropo;

1–18. *Regia Solis*) In qua describenda Ovidius nec veteris cuiusdam poëtae loca respexit (quamquam et apud Homer. Odyss. Δ, 72; H, 87 regiae occurrunt auro, argento, ebore splendentes), nec obiter Apollinis templum ab Augusto in Palatio dedicatum (de quo III Trist. 1, 58 sqq. Propert. II, 23) laudare voluit; sed e partibus templorum praecipuis, *columnis*, *fastigiis foribusque caelatis*, eam composuit, addito insigni ornatu, qui, quum in Romanorum aedibus aurum, ebur, marmor reniteret, divinam regiam in primis decere videbatur. Quod posterius minime approbavit Senec. Ep. CXV, qui, allata hac ipsa regiae et mox currus solaris descriptione, monet, talibus augeri sacram auri famem inter homines. — *columnae*, porticus, in quibus apud Veteres maxima pars magnificentiae templorum. In primis operam dabant, ut essent *sublimes*, altae; vide Ernesti Archaeol. VIII, 10. — *alta columnis*, propter columnas, ut Virgil. Aeneid. VII, 170: *tectum centum sublime columnis*, et Noster Trist. d. I. *templa Apollinis gradibus sublimia celsis.*

2. *Clara*) splendens. — *Micante auro.* Micare, per intervalla lucere, et se movere. Proprie, *mica auri.* Lucret. lib. I, Enn. incerto loco: *omnia tumendo mari videas fervente micari:* pro *moveri.* — *auro.* Lege Senec. hos versus citantem, Epist. 115. — *pyropo.* Gemma radiante instar carbunculi. Neque enim placet de aere coronario: quod Plin. lib. XXXIV, 8, scribit *auri certis scrupulis mixtum praetenui pyropi bractea ignescere.* Lem. — *pyropo.* C. R. B. *Saphiro.* Hoc glossam redolet. *Pyropus* nunc non est rubinus e genere carbunculorum, sed aes, cui aliquid auri arte hominum additum. Id enim auctore Plinio XXXIV, 8 s. 20, *ignescebat*,

Cuius ebur nitidum fastigia summa tenebat;
Argenti bifores radiabant lumine valvae.
Materiem superabat opus: nam Mulciber illic

et, quod Isidor. lib. XIX, 19 addit, *flammas imitabatur*, quam ipsam ob causam *pyropum* (πυρωπὸν, cuius facies ignea aut rutila) dictum. Rod. putat, parietes fuisse ex illo pyropo, columnas ex auro. Ovidius nihil definit, sed cuiusque ingenio liberum relinquit, metallis illis sibi exornare regiam. Tectum quidem Capitolii puro fulgebat *auro*: Senec. Controv. I, 6.

3. *tenebat*) Idem Cod. Reg. B. *tegebat*; alter vero, *tenebat*. — *fastigia*. Ἀετοὶ, ἀετώματα, propria erant templorum regiarumque divinarum, neque in aliis aedificiis ferebantur. Erant autem pinnacula, quibus, dignitatis causa, tecta templorum elatiora (privatarum enim aedium tecta plana erant) in cacumine exornabantur. *Fastigia summa*, id est in summo tecto: vide Ernesti Clav. Cic. h. v. Fastigia plerumque onusta erant signis: vide Pausan. passim, in primis lib. V, p. 399 seq. Sic in templi Apollinis, ab Augusto dedicati, fastigio erat aureus Solis currus. Propert. II, 23, 11. Itaque et h. l. *ebur* accipio de signis eburneis in fastigio collocatis: *nitidum*, candidum. — *tenere* locum dicuntur, quae in eo collocata sunt: vide Heins. ad III Fast. 219. Caeterum de dignitate, quam templis addunt *columnae* et *fastigia*, cf. Cic. Orat. III, 66.

4. *Argenti bifores*) Etiam foribus magnus addebatur ornatus; itaque semper earum fit mentio in descriptionibus regiarum: cf. Hom. Odys. Z, 19: P, 267, in primisque H, 82 sqq. ubi regia Alcinoi describitur. Carabatur, ut essent εὐεργέες et φαειναί. — *valvae* in primis erant templorum, et complicabantur ita, ut in se ipsas intus revolverentur: vide Barth. Advers. XL, 10. Hinc *bifores valvae*, θύραι δικλίδες, δικπρεπεῖς. Valvae templi Capitolini laminis aureis obductae erant, sed hae nostrae argento. Vt hic *lumen argenti*, sic Val. Flac. III, 100, *ferri lumen*, scilicet in splendorem dati. — *radiare* verbum antiquae elegantiae, iudice Broukh. ad Propert. I, 15, 7, ubi plures et Nost. Pont. III, 4, 103, *radiari* accipientes refert. Sed alibi fere vim activam habet, splendorem dare.

5. *Materiem*) (sic, non *materiam*: vid. Salmas. ad Solin. p. 328) *superabat opus*, ut fieri solet in operibus artificiose fabricatis. *Opus* autem quum de rebus arte factis dicitur, et opponitur *materiae*, elaborationem significat, *die Arbeit daran*. Claud, X, 87, de regia Veneris: *Lemnius haec etiam gemmis exstruxit et auro, Admiscens artem pretio*. Artifices in foribus, clypeis, balteis aliisque operibus, res memorabiles exprimere solebant; atque in istis argumentis describendis placent sibi poëtae, Hom. exemplo. In his foribus mundus universus spectabatur, quem Sol luce sua collustrat. De *valvis* templorum per talia emblemata magnifice exornatis vide Cic. Verr. IV, 56; Plin. H. N. IX, 13; Virgil. Georg. III, 26. — *Mulciber*. Codd. nostri *Mulcifer*. Talia opera elaborare solebat *Mulciber* seu Vulcanus, fabrilium artium praeses et rex, qui omnia Deorum opera metallica facere solebat,

Aequora caelarat, medias cingentia terras,
Terrarumque orbem, coelumque, quod imminet orbi.
Caeruleos habet unda Deos; Tritona canorum,
Proteaque ambiguum, balaenarumque prementem
Aegaeona suis immania terga lacertis,
Doridaque, et natas: quarum pars nare videntur,
Pars in mole sedens virides siccare capillos;
Pisce vehi quaedam: facies non omnibus una,

Caelatas fores habebat etiam Capitolium: Claud. XXVIII, 46. Et erant *caelata* opera maximi pretii. De verbis *caelare* et τορεύειν vide Heyn. in *Antiq. Aufsaetzen.* P. II, pag. 130 sqq. ubi docet, illa fere semper dici de opere plastico. Quamquam signa interdum et illigari solebant.

6. *Aequora caelarat*) Iam recenset argumentum illorum emblematum. Omnia repleta erant animantibus.

7. *quod imminet orbi*) Nomine orbis, hic cape aërem, terram, aquam, quorum velut tectum quoddam est coelum. Lem.

8. *Tritona canorum*) est enim tubicen Neptuni: vide ad I, 333.

9. *Proteaque ambiguum*) De *Proteo* locus classic. est Virg. Georg. IV, 387–450. Erat autem *Proteus* vates senex et Deus marinus, cui Neptunus curam armentorum suorum, hoc est monstrorum marinorum, tradiderat. *Ambiguum*, mutantem vultus, ut eum vocat Horat. I, Ep. 1, 90. Varias enim formas inducere solebat Proteus, ita ut modo aper esset, modo arbor, mox in aquam se extenuaret, mox ignis speciem sumeret, conf. VIII, 732 sqq. ubi eius fictionis caussam attulimus. *Transformis* vocatur Fast. I, 373.

10. *Aegaeona*) Etiam *Aegaeon*, quem Dii *Briareum* vocabant, Deus marinus, Neptuni vel filius, vel secundum Hesiod. Theog. 817 sqq. gener, sed patre fortior; unde ei centum brachia, in quibus sedes fortitudinis, tribuuntur: vide Hom. Il. A, 402 sqq. Sed Virg. Aeneid. X, 565, cum videtur inter Gigantas retulisse. *Premere* omnino quidem est insidere: sed nunc, ubi *lacertis* additur, malim ad habitum animalibus insidentium referre, quum demissis brachiis terga eorum tangunt, ut infra 874 Europa dorsum tauri.

11. *Doris*) filia Oceani, coniux Nerei, mater quinquaginta Nympharum, quae a patre Nereides dicuntur: Hesiod. Theog. 240; Orph. Hymn. 23. — *nare videntur*, natantes cernuntur. — *videntur.* Codd. nostri *videtur.* Vtrumque bene.

12. *moles*) scopulus. Vnus Heins. *rupe.* Nostri Codd. *mole.* — *siccare capillos* solemne negotium Deorum marinorum, quemadmodum alii otio abundantes comam ornant. Singulis nunc actio quaedam tribuitur. — *virides Nereidum comae* etiam Hor. III, Od. 28, 10. Neptunus κυανοχαίτης apud Graecos: vid. ad I, 275, ubi vocatur *Caeruleus.*

13. *Pisce*) Gronov. conj. *priste.* — *Pisce*, belluis marinis, delphinis in primis, vehi solebant Nereides: vid. ad XI, 237. — *facies* etc. Inge-

Nec diversa tamen; qualem decet esse sororum.
Terra viros, urbesque gerit, silvasque ferasque,
Fluminaque, et Nymphas, et caetera numina ruris.
Haec super imposita est coeli fulgentis imago;
Signaque sex foribus dextris, totidemque sinistris.
Quo simul acclivo Clymeneia limite proles
Venit, et intravit dubitati tecta parentis;
Protinus ad patrios sua fert vestigia vultus;
Consistitque procul: neque enim propiora ferebat
Lumina. Purpurea velatus veste sedebat
In solio Phoebus, claris lucente zmaragdis.
A dextra laevaque, Dies, et Mensis, et Annus,
Seculaque, et positae spatiis aequalibus Horae:

niose et in laudem artificis. Claudian. X, 72, de Amoribus: *mille fratres, ore pares, similes habitu.*

15. *viros*) homines: *gerit*, habet.

17. *coeli imago*) coelum: *fulgentis*, stellati, *αἰγλήεντος, ἀστερόεντος.*

18. *Signa* simpliciter dicuntur sidera Zodiaci, quae certorum animantium, aliarumque rerum speciem referre putantur; unde Zodiacus ipse *signifer orbis.* Cic. Div. II, 45. Iam haec duodecim signa secat Aequator ita, ut sex sint in parte septemtrionali, totidemque in australi. Hoc igitur expresserat Vulcan. quum dimidiam signorum partem dextris foribus addidisset, dimidiam sinistris.

19–30. *Quo simul acclivo*) Interna regiae facies. — *acclivo*, quia templa in editis fere locis poni solebant. *Purpurea* veste velati, aut, epitheto veluti proprio, *purpurei* ubique reges inducuntur. Praeterea *purpureum* omnino lucidum et splendidum colorem significat: unde *purpureum* Solis *lumen* Virg. Aen. VI, 641, et alibi.

21. *fert*) Plurimi *vertit*, quod exemplis illustrat Heins. Sed et *ferre vestigia, gradus, pedes* bene dicitur, monente Burmanno. — Noster quoque R. A. *ad patrios vertit vestigia.*

23. *Lumina*) Pro *Lumina* Francof. *Numina*, quod Burmann. rectum putabat, quia *numen* videre nefas. Immo alterum melius. *Numen* videbat etiam procul; sed lumina propiora non ferebat. Cf. 40 sqq. — *zmaragdis.* Scribendum esse *zmaragdus*, non *smaragdus*, docet Bronkh. ad Propert. II, 16, 43. Et h. l. sic omnes MSS. — *zmaragdo* tertium inter gemmas locum tribuit Plin. Hist. Natur. XXXVII, 5, quippe cuius insignis viriditas nunquam satiet oculos, eos potius gratissime recreet.

25. *A dextra* etc.) Ingeniosum figmentum, quo vicissitudines temporis, quae efficiuntur decursu Solis, sumta specie personarum circumstant, ex parte cum attributis suis, eius solium.

26. *Horae*) Solis ministrae, coeli ianitrices, *πυλωροὶ τοῦ οὐρανοῦ.* Ho-

Verque novum stabat, cinctum florente corona:
Stabat nuda Aestas, et spicea serta gerebat:
Stabat et Autumnus, calcatis sordibus uvis;
Et glacialis Hiems, canos hirsuta capillos.
Inde loco medius, rerum novitate paventem
Sol oculis iuvenem, quibus adspicit omnia, vidit.
« Quaeque viae tibi causa? quid hac, ait, arce petisti,
Progenies, Phaëthon, haud inficianda parenti? »
Ille refert: « O lux immensi publica mundi,
Phoebe pater, si das huius mihi nominis usum,
Nec falsa Clymene culpam sub imagine celat;
Pignora da, genitor, per quae tua vera propago
Credar; et hunc animis errorem detrahe nostris. »

mer. Iliad. E, πῦλαι μύχον οὐρανοῦ, ἃς ἔχον ὧραι etc. Lem.

27. *Ver* — *novum* dicitur, quia est initium anni novi. — *florente*, e floribus, proventu verno, nexa. — *nudus* et γυμνὸς dicitur etiam is, qui non nisi tunica indutus est. Sic *nudi* arabant Itali, serebant *nudi*, Virg. Georg. I, 299. — *calcatis sord. uvis* etiam Fast. IV, 892. *Calcabantur* enim uvae pedibus. Propert. III, 15, 18: *Nova praesentes inquinet uva pedes.* Tibull. I, 7, 35: *sapores Expressa incultis uva pedibus.* Scio quidem, *sordidum* non contemtim dici (vide ad I, 512); in regia tamen tam splendida magis mihi placeret cum Horat. Epod. II, 17, *pomis decorum caput* efferens Autumnus. — *hirsuta*, incomta: *cani capilli* tribuuntur hiemi tanquam seni, et propter nives. De his anni vicissitudinibus cf. loc. longe elegantissimus XV, 201-213.

31-52. *Inde loco medius* etc.) Primus patris et filii congressus. *Rerum novitate paventem*, ut Aristaeus humida matris regna ingressus apud Virgil. Georg. IV, 363 sqq. Verba *quibus adspicit omnia* si abessent, non desiderarentur. Sol πανδέρκης iam I, 769 memoratus.

35. *mundi*) Cod. Regius B. *coeli*.

37. *falsa sub imagine*) Falso sub praetextu, quia Deus auctor culpae honestior. Liv. I, 14. Virgil. Aen. IV, 172: *hoc praetexit nomine culpam.* — *celat.* Pro *celat* meliores *velat*; quod elegantius dictum videri possit. Sed vetat praepos. *sub*; quum *velare* nudum ablativum postulet. Heroidd. V, 131: *culpam nomine veles*; quamquam ibi quoque multi *celes*.

38. *genitor*) Quidam *generis*, quod probabat Vivianus, quia praecessit *pater*, et seq. *genitor*. Pro *tua* unus Gronov. *tibi*, idque arridebat Burmanno.

39. *errorem*) Dubium, incertitudinem. Liv. I, 24: *nominum error manet.* — *detrahe*, exime. Cic. Tusc. IV, 11: *haec detrahenda opinio est.* Pluralis *animi* de uno: vide Burm. ad Phaedr. II, 2, 5.

Dixerat. At genitor circum caput omne micantes
Deposuit radios, propiusque accedere iussit:
Amplexuque dato, « Nec tu meus esse negari
Dignus es; et Clymene veros, ait, edidit ortus.
Quoque minus dubites, quodvis pete munus, ut illud,
Me tribuente, feras; promissis testis adesto
Dis iuranda palus, oculis incognita nostris. »
Vix bene desierat: currus rogat ille paternos,
Inque diem alipedum ius et moderamen equorum.
Poenituit iurasse patrem, qui terque quaterque
Concutiens illustre caput, « Temeraria, dixit,
Vox mea facta tua est: utinam promissa liceret
Non dare! confiteor, solum hoc tibi, nate, negarem.

40. *At genitor*) Statim paternus animus se prodit. *Caput* illud *radiatum* in multis monumentis conspicitur. Constat autem ea corona spiculis quibusdam, plerumque duodecim pro numero mensium. Virg. Aeneid. XII, 162: Turno *tempora circum Aurati bis sex radii fulgentia cingunt, Solis avi specimen.* Istis radiis Phoebus diffundit lumen: eosdem igitur, vs. 124, filio imponit.

41. *iussit*) Heins. malebat *accedere iusso.* — *veros edidit ortus*, veram tibi indicavit originem. *Edere* passim indicare, profiteri, ut III, 580, et saepe apud Livium. Vid. Stroth. ad I, 46.

45. *feras*) Cod. Noster R. A. *feres.*

46. *Dis iuranda*) Per quam Dii iurare solent. Etiam *iurare paludem*, omisso τῷ *per*, latinum est, ut mox vs. 101: vid. Drakenb. ad Sil. VIII, 105. Tam temere etiam Iupiter III, 290, iurat. — *oculis incognita nostris.* Plutonis nempe regnum tenebricosum.

47. *Vix bene*) Hanc locutionem amat Noster. Cf. III, 14; Heroidd. VI, 24; VI Fast. 513. *Bene* auget notionem τοῦ *vix.* Hic quoque notatur fervidum Phaëthontis ingenium. *Alipedes*, veloces, πτερόποδες, ὠκύποδες: apud Euripid. Phaëthont. fragment. pag. 463, tom. II edit. Lips., currus adeo Solis πτερόφορα ὀχήματα: vid. Morus ad Longin. 15. — *ius*, potestas in rem aliquam. Votum autem illud non abhorret a levitate iuvenili. *Equos* solares expressos vides artificis manu in Lipperti Dactyl. I, 191, 738 sqq. Caeterum currum solarem in unum diem sibi expetit etiam Medea apud Senec. Med. 32 sqq.

49. *Poenituit iurasse*) Apud Lucian. Dial. Deor. Phaëthon hoc moderamen suis et Clymenes precibus impetrat.

50. *Temeraria* etc.) Temere ego iuravi, quoniam tu temere rogas.

51. *Vox mea facta*) Burm. praefert e Caland. Exc. *Vox tibi facta mea est.* — *utinam promissa liceret.* Atqui non licet, sicut ipse infra confitetur: *Ne dubita, dabitur, stygias iu-*

Dissuadere licet: non est tua tuta voluntas.
Magna petis, Phaëthon, et quae nec viribus istis
Munera conveniant, nec tam puerilibus annis.
Sors tua mortalis: non est mortale quod optas.
Plus etiam, quam quod Superis contingere fas sit,
Nescius adfectas: placeat sibi quisque licebit,
Non tamen ignifero quisquam consistere in axe
Me valet excepto: vasti quoque rector Olympi,
Qui fera terribili iaculatur fulmina dextra,
Non agat hos currus: et quid Iove maius habemus?
Ardua prima via est; et qua vix mane recentes

ravimus undas. LEM. — Deus enim periurus per integrum annum spiritus expers iacet, deinde per novem alios annos societate et consuetudine Deorum ei interdicitur. Hesiod. Theog. 794.

53–102. *Dissuadere licet*) Dissuasoria egregia. Argumenta dissuadendi sumta sunt ab imbecillitate petentis, 54–52; a difficultatibus viae, 63–75; ab insidiis in via, 76–83; a ferocia equorum 84–87, quibus, ut in peroratione, monita, preces, nova promissa addita. Ea vero omnia probabiliter tractata sunt; *tuta*, sine periculo: *istis*, cum vi, *tam puerilibus*. — *Sors*, quidquid nobis natura tribuit, ut sexus, h. l. natura: *mortale*, mortali conveniens.

55. *conveniant*) Cod. Noster R. B. *conveniunt*.

57. *Plus etiam* etc.) Imbecillitatem pueri bene amplificat comparatione cum Diis, ipso adeo Iove, instituta. — *fas sit*, possibile sit: vid. Lambin. ad Horat. I, Od. 24, 20; et IV, Od. 4, 22. Hinc formula, *si licet et fas est*, pro qua Noster Heroidd. XVI, 235, *qua licet et possum*. BURM. — *fas sit*. Heins. malit *par est*, aut *sit*. — *placeat sibi* etc. Quisque caeterorum Deorum se excellere putet, quantum velit.

59. *axe*) curru, in quo *consistebat* Apollo, ut Phaëthon vs. 151. Sic etiam in nummis repraesentatur: vid. Spanhem. ad Callim. h. Del. vs. 169. Curru tamen *insidens* perhibetur alibi, ut Senec. Med. 29.

61. *Qui fera terribili* etc.) De *feritate* fulminum, quibus *terret* gentes, cf. III, 303 sqq. et Virg. Georg. I, 328 sqq.

62. *Non agat*) Nostri Codd. RR. *aget*. *Agere currum*, *equos*, *navem*, phrases solemnes: vide Burmannum. — *habemus*. Cod. R. A. *habetur*. — *et quid* etc. XI, 224: *ne quidquam mundus Iove maius haberet*. Consilium dicentis postulabat, ut hic maiestas Iovis in luce collocaretur.

63. *prima via*) Prima pars viae: *primum mundum* sic dixit Senec. Oed. 116. — *recentes*, nocturna quiete recreati. Passim *integri* et *recentes* coniunguntur, atque *defatigatis* et *fessis* opp.: vid. Ciofan.

Enitantur equi: medio est altissima coelo;
Vnde mare et terras ipsi mihi saepe videre
Fit timor, et pavida trepidat formidine pectus:
Vltima prona via est, et eget moderamine certo.
Tunc etiam, quae me subiectis excipit undis,
Ne ferar in praeceps, Tethys solet ipsa vereri.
Adde, quod adsidua rapitur vertigine coelum;
Sideraque alta trahit, celerique volumine torquet.
Nitor in adversum: nec me, qui cetera, vincit

64. *Enitantur*) Cod. Regius B. *Emittantur*. Non male quoque.

66. *pavida*) Vnus Heinsii *gelida*. Nostri autem *pavida*. — *pavida* otiosum quidem h. l. est; sed soleut poëtae interdum uti epithetis affinibus, et idem fere notantibus quod substantiva, quibus adduntur. Hinc *pavidus metus*, *muta silentia* etc. Vide Burmannum.

67. *Vltima prona via*) Ascensus propter adclivitatem durus; medium iter, propter altitudinem, terribile; descensus, propter casum, difficilis; haec tria plena metus sunt. Lem.

69. *Tethys solet*) Infra IV, 632: *Pontus Solis anhelis Aequora subdit equis*. Sed pro mari *Tethys* in mythis poni solet. Haec igitur bene et excipere Solem, et vs. 156, mane emittere dicitur. Et nunc cum dilectu commemoratur, quia *timor* ille in primis convenit Tethyi, nutrici Phoebi, quacum alia confunditur Thetis. Lem.

70. *vertigine*) *vertigo*, circumvolutio. *Caelum* autem *rapitur assidua vertigine* ex ratióne adspectabili, et opinione Veterum, quae si vera esset, tanta foret istius conversionis celeritas, quantam cogitare non possemus. Cic. Tusc. I, 28. Bene igitur *rapitur*, quo verbo celeritas et vehementia declaratur. Coelum *sidera*, quae ei velut affixa videntur, *trahit*, secum circumagit. Senec. N. Q. VII, 10, laudat hunc ipsum versum, ut *vertiginis* vim inde comprobet, doceatque, *motum motu contrario vinci*.

72. *Nitor in adversum*) Et mox, *rapido contrarius evehor orbi* eodem redeunt: *contrarius orbi*, contra orbem, id est coelum. Planetae proprio quodam motu feruntur, atque paulatim ab occasu versus ortum moventur, ut docent Astronomi. Idem Veteres putabant de Sole: vide Macrob. Somn. Scip. I, 18; Hygin. Poët. Astron. IV, 13; Plin. Hist. Nat. II, 8, cuius verba adscribere placet: « Omnium autem errantium siderum meatus, interque ea Solis et Lunae, contrarium mundo agere cursum, id est laevum (Auguribus romanis plaga orientalis *laeva* erat), illo semper in dextram praecipiti. Et quamvis assidua conversione immensae celeritatis attollantur ab eo, rapianturque in occasum, adverso tamen ire motu per suos quaeque passus. Ita fieri, ne convolutus aër eamdem in partem aeterna mundi vertigine ignavo globo torpeat, sed findatur, adverso siderum verbere discretus et digestus. » — *Impetus* igitur, celerrima coeli circumvolutio, *qui caetera* sidera *vincit*, secum rapit, Solem quoque rapere

Impetus: et rapido contrarius evehor orbi.
Finge datos currus: quid agas? poterisue rotatis
Obvius ire polis, ne te citus auferat axis?
Forsitan et lucos illic, urbesque domosque
Concipias animo, delubraque ditia donis
Esse: per insidias iter est, formasque ferarum:
Vtque viam teneas, nulloque errore traharis;
Per tamen adversi gradieris cornua Tauri,
Haemoniosque arcus, violentique ora Leonis,

vult; ille vero maximo cum labore contra nititur. *Impetus* saepe de coelo: vide Ernesti Clav. Cic. b. v. — *vincit.* Florent. *vincat;* hinc Burm. atiam suadebat, *ne me.* Nostri Codd. *vincit.*

74. *poterisne rotatis* etc) Coelum movetur circa *polos*: hi ergo sunt veluti *rotae coeli.* Iam *obvium ire rotatis polis* est i. q. paulo ante, *rapido orbi contra evehi*; nam per *polos* nunc omnino coelum intelligemus. *Molem rotatam* habet Plin. Hist. Nat. II, 3; Claudian. V, 527, *dum rotet astra polus*, ubi Gesner. notat, pulchram esse phantasiam, quasi motus principium sit in axe illo, circa quem coelum vertitur. Itaque et Ovidius addit, *ne te citus* etc.

76. *domosque*) Codd. nostri RR. *Deorum.*

77. *Concipias animo*) φαντάζῃ. — *donis*, in quibus vasa in primis sacra. cf. Virgil. Aeneid. I, 446. *Formae ferarum* sunt ferae ipsae: vide ad I, 73. — *insidiae et ferae*, ἓν διὰ δυοῖν, ferae insidiantes. Intelligunt autem sidera Zodiaci, quae certarum animantium figuras referunt. — *Vt teneas*, finge te tenere. — *errore trahi* exquisitius quam *errare.*

80. *Per tamen adversi*) Loquitur ita, ut sol omnia ista signa uno die percurrere videatur, quae non nisi integri anni spatio percurrit; in quo utitur licentia poëtis concessa, ut tanto fortius deterreat animum audacem Phaëthontis a proposito: vid. Alex. Tassonius in Pens. div. IX, 36, quem laudavit Burmannus. Recenset autem saevissimas tantum formas, et ea in primis nominat, a quibus illae metuendae sunt. — *Tauri* signum sol ingrediebatur IV kal. maii; Manil. I, 516: *Quique sub aversi numerantur sidere Tauri.* Hyg. Astron. III, 20: *Hic* Taurus *aversus oritur et occidit.* Hinc Scaliger, ad Manil. p. 9, contendit, et hic *aversi* legendum esse. At nunc non quaeritur, quomodo in coelum veniat et inde decedat, sed quo spectet. *Spectat autem ad exortum solem:* Hygin. Astron. II, 21. Igitur *adversi* retinendum. Eo ipso terribilis erat, quod *adversus*; contra *aversi* adversatur consilio Phoebi.

81. *Haemonios arcus*) Sagittarium, qui fingitur *arcu* tenso, quasi mittere incipiens. *Haemonios* seu Thessalicos (vid. ad I, 568), quia complures tradebant, hunc Sagittarium antea fuisse Centaurum: Hygin. P. A. II, 27. Centauri autem erant Thessali.

Saevaque circuitu curvantem brachia longo
Scorpion, atque aliter curvantem brachia Cancrum.
Nec tibi quadrupedes animosos ignibus illis,
Quos in pectore habent, quos ore et naribus efflant,
In promptu regere est: vix me patiuntur, ut acres
Incaluere animi; cervixque repugnat habenis.
At tu, funesti ne sim tibi muneris auctor,
Nate, cave; dum resque sinit, tua corrige vota.
Scilicet, ut nostro genitum te sanguine credas,
Pignora certa petis: do pignora certa timendo;
Et patrio pater esse metu probor; adspice vultus
Ecce meos; utinamque oculos in pectora posses
Inserere, et patrias intus deprendere curas!
Denique, quidquid habet dives, circumspice, mundus;
Eque tot ac tantis coeli, terraeque marisque
Posce bonis aliquid: nullam patiere repulsam.
Deprecor hoc unum; quod vero nomine poena,

82. *brachia*) Chelae Scorpii, quae etiam *cornua* et *furcae* dicuntur. Curvat brachia *longo circuitu*, quia integri signi spatium occupabant, vers. 195 sqq. Stellae enim inter Virginem et Scorpion, quas hodie Libram vocamus, olim non erant peculiare sidus, sed tribuebantur chelis Scorpii. Hinc intelligendus Virgil. G. I, 33. — *aliter*, in aliam regionem.

83. Hic scilicet versus occasum, ille orientem spectat. Lem.

84. *ignibus*, (*Quos* etc.) Ita describuntur interdum ardentes tantum anhelitus, unde nobilitas equorum cognoscitur: Virgil. Georg. III, 85; Lucret. V, 29. Verum equi Solis proprie dicuntur πῦρ πνέειν: vide Cerda ad Virg. Aeneid. XII, 115. Hinc *afflant* apud poëtas terras eas, quibus lucem apportant: Virg. Aen. V, 739. Mox vers. 154, *hinnitus flammiferi*. — *me patiuntur*, a me regi se patiuntur; *pati* de imperio: *cervixque repugnat habenis*; sunt ergo equi σκληροτράχηλοι, ἄστομοι. Lucian. Dial. Deor. d. l. Iupiter Apollini, ἠγνόεις τῶν ἵππων τὸν θυμὸν, ὡς δεῖ συνέχειν ἀνάγκῃ τὸν χαλινόν,

86. *ut*) Cod. R. B. *ubi*.

87. *Incaluere*) Palat. *intumuere*, quod placet Gebhardo Crep. I, 12, et illustratur a Burmanno.

91. *do pignora* etc.) Praeclara et vere paterna sententia. — *probor*, ut VI, 208, *dubitor*.

92. *adspice*) Duo, *inspice*: quod monente Burm. maiorem diligentiam et curam notat. Nunc vero solus *adspectus* sufficiebat.

94. *deprendere*) Cod. R. B. *cognoscere*.

Non honor est: poenam, Phaëthon, pro munere, poscis.
Quid mea colla tenes blandis, ignare, lacertis?
Ne dubita, dabitur, Stygias iuravimus undas,
Quodcumque optaris: sed tu sapientius opta. »
Finierat monitus: dictis tamen ille repugnat;
Propositumque tenet; flagratque cupidine currus.
Ergo, qua licuit, genitor cunctatus, ad altos
Deducit iuvenem, Vulcania munera, currus.
Aureus axis erat, temo aureus, aurea summae
Curvatura rotae: radiorum argenteus ordo.
Per iuga chrysolithi, positaeque ex ordine gemmae,

99. *honor*) munus honorificum. — *Styg. und.* Deest *per*: vid. ad vs. 46.

104. *tenet propositum*, consilium, institutum, is, qui in eo permanet, neque ab eo deterreri potest. *Tenax propositi* Horat. III, Od. 3, 1. — Noster, Art. Amat. lib. I: *Lecturam spera, propositumque tene.* Metam. X: *Propositique tenax, quodcumque sit, orat ut ipsi Indicet.* Cornelius Nepos, vita Eumenis: *Itaque hoc propositum tenuit.* « Vide, inquit Seneca, de Provid., quam alte descendere debeat virtus: scies illi non per secura vadendum esse. » *Ardua prima via est, et qua vix* etc. Haec quum audisset ille generosus adolescens: « Placet, inquit, via; ascendo. Est tanti per ista ire casuro. » Non desinit tamen pater acrem animum metu territare. *Utque viam teneas, nulloque errore traharis; Per tamen adversi*, etc. Post haec nil: *Finge datos currus.* « His, inquit invenis, quibus me deterreri putas, incitor: libet illic stare, ubi ipse Sol trepidat: humilis et inertis est tuta sectari: per alta virtus it ». Lem.

105. *qua licuit*) *quam licuit*, ex uno Moreti et Gronov. tuetur Gebhard.; sed vide Burmann.

107. *Aureus axis erat*) Cf. Hom. Il. E, 721-731, ubi currus Iunonis describitur: reprehensus autem Noster est a multis propter crebram voc. *aureus* repetitionem; sed bene defenditur a Burmanno optimorum poëtarum auctoritatibus, Callim. h. Apol. 33; Dian. 110; Del. 260; Virgil. Aeneid. I, 448; IV, 138; quibus praiverat Homer.: vide etiam Victor. Varr. Lect. XXXIII, 12: quamquam vix opus erat, exemplis aliorum munire ea, quae elegantissimo cuique per se probantur. Ita enim magnificentia currus fortius sentitur a lectore.

108. *Curvatura summae rotae*) ἴτυς, ἀψὶς, circulus rotae, in quo figuntur radii. — *radiorum ordo*, exquisite pro *radii*, qui ordine disponuntur. Ita Tibull. II, 5, 31, *arundinis ordo.* — *iugum*, lignum transversum in extremo temone, quod collis equorum imponebatur. Id etiam in regiis curribus e pretiosa materia fieri et gemmis exornari solebant. In Darii curru *distinguebant internitentes gemmae iugum*: Curt. III, 3, 16. Et iugum equorum solarium Winkelm. in Monum. Ined. n. 43, expressum exhibet.

109. *chrysolithi* aureum colorem

Clara repercusso reddebant lumina Phoebo.
Dumque ea magnanimus Phaëthon miratur, opusque
Perspicit; ecce vigil rutilo patefecit ab ortu
Purpureas Aurora fores, et plena rosarum
Atria: diffugiunt stellae; quarum agmina cogit
Lucifer, et coeli statione novissimus exit.
At pater, ut terras, mundumque rubescere vidit,
Cornuaque extremae velut evanescere Lunae,
Iungere equos Titan velocibus imperat Horis,

referunt, aurumque adeo coloris saturitate superant. Plin. Histor. Nat. XXXVII, 9: *Chrysolithi et aliae gemmae.* Simile est, Ζεὺς καὶ θεοί: vid. Bergler. ad Aristoph. Plut. init.

110. *repercusso Phoebo*) dum radii Phoebi repercutiebantur; e copia poëtica additum. Cf. IV, 348, ubi sic *referiri.*

111. *magnanimus*) id est, qui magna appetit; sic Phaëthont. vocat etiam Lucret. V, 401; *Generosum* Senec. de Provid. V.

113. *Aurora* et ipsa quadrigis aut bigis coeli convexum ante Solem decurrere ab aliis poëtis fingitur. Hom. Od. Ψ, 246; Virg. Aeneid. VI, 535. Sed h. l. nil nisi atria aperit, e quibus purpureum lumen in coelum effunditur. Etiam vs. 144, tantum *effulget.* — *plena rosarum*, rosea. Omnia, quae Aurorae sunt, poëtis dicuntur *rosea*, *crocea*, aut *punicea.* Nota est ex Homero, Aurora ῥοδοδάκτυλος, ῥοδόπηχος, κροκόπεπλος.

114. *diffugiunt stellae*) Quia non amplius cernuntur prae splendore solis. Aurora διώκουσ' ἄστρα Euripid. Ion. vers. 1158; et inde *Aurora sidera fugans* apud Senec. Octav. II — *diffugiunt stellae.* Ex sententia vulgi. Neque enim stellae diffugere possunt, quum sint fixae; sed adveniente Aurora fulgere desinunt. LEM. — *quarum agmina cogit*, quarum ultima est stella Veneris, quae, quum antegreditur solem, φωσφόρος, *Lucifer*, dicitur: Cic. Nat. D. II, 20. Cf. infra XI, 97; Senec. Hercul. Fur. vs. 128. — Idemque quum, occidente sole, incipit lucere, *Hesperus* vocatur. LEM. — *Agmen cogere* e re militari ductum. Eleganter autem stellae tam ob multitudinem, quam ob ordinem, quo dispositae sunt, cum exercitu comparantur. Hinc apud poëtas passim dicuntur *excubare*, *stationes obire* etc. Itaque Noster addit, *coeli statione noviss. exit*, ultimus excubias in coelo deserit. — Nec minus venuste de Argi oculis, Lib. I, 626: *Inde suis vicibus capiebant bina quietem: Caetera servabant, atque in statione manebant.*

116. *At pater*) Codd. nostri RR. *Tum pater.* Melius *at* propter *tum* infra scriptum.

117. *extremae Lunae*) Et hoc suaviter dictum de Luna quae mox eripietur oculis. Sic XII, 53, *extrema tonitrua*, quorum sonus iam fractus ad nos venit, moxque desinet. Similiter *extremus ignis*, qui in eo est, ut exstinguatur, Virg. Aen. IX, 352.

118. *Horae*) Filiae Themidis, ianitrices coeli et ministrae Phoebi, quarum nomina Eunomia, Dice, Irene:

Iussa Deae celeres peragunt; ignemque vomentes,
Ambrosiae succo saturos, praesepibus altis
Quadrupedes ducunt; adduntque sonantia frena.
Tum pater ora sui sacro medicamine nati
Contigit; et rapidae fecit patientia flammae;
Imposuitque comae radios, praesagaque luctus
Pectore sollicito repetens suspiria, dixit:
« Si potes hic saltem monitis parere paternis;
Parce, puer, stimulis; et fortius utere loris.
Sponte sua properant: labor est inhibere volentes:
Nec tibi directos placeat via quinque per arcus.

Hesiod. 901; Orph. Hymn. 42. Alii aliter. Homer. Il. Θ, 433 sqq. currum et equos Iunonis curant. — *Ambrosia* non modo cibus Deorum, sed et pabulum equorum divinorum; IV, 215: *Ambrosiam pro gramine habent.* Cf. Homer. Il. E, 369. Et *Ambrosia* omnino sunt coelestia. — *altis*, magnificentiae et dignitatis causa, ut vs. 1, *regia alta*; vs. 105, *alti currus*. — *sonantia*, quippe aurea, ut χρυσάμπυκες equi Iunonis apud Homer Pluto contra habet *obscura tinctas ferrugine habenas*, V, 404.

122. *medicamine*) succo, ut IV, 388; VI, 140. — *Sacro*, divino, coelesti. Putant h. l. respexisse Claudian. Rapt. Pros. III, 403: *Arcano perfudit robora succo, Quo Phaëthon irrorat equos.*

125. *Contingere* pro oblinire etiam XIV, 607; Lucret. I, 937. — *rapida*, vehemens. Sic *sol rapidus*, *aestus rapidus*, Virgil. Eclog. II, 10, ubi Heynius monet, ductum vocab. ab iis, qui *rapido*, i. e. incitato cursu feruntur; quod tamen paulo altius repetitum mihi videtur. *Rapere*, ut modo monuimus, omnino et celeritatem et violentiam indicat. Igitur *rapida flamma*, quae celeriter et cum vi corpora invadit atque absumit. Cf. vers. 237; III, 375. — *de radiis* illis, v. ad vers. 40. Hinc Claud. XXVIII, 191 de Phaëthonte: *Mortalique diem sperat diffundere vultu.*

126. *Si potes* etc.) Praecepta, quibus praemonetur filius, qualia Phoebus etiam apud Euripid. dederat, ut ex fragm. apparet. Summam eorum habet Lucian. Dial. Deor. Ὑπεθέμην, ὅπως μὲν χρὴ βεβηκέναι αὐτόν, ἐφ' ὁπόσον δὲ ἐς τὸ ἄνω ἀφέντα ὑπερενεχθῆναι, εἶτα ἐς τὸ κάταντες ἐπινεύειν, καὶ ὡς ἐγκρατῆ εἶναι τῶν ἡνιῶν, καὶ μὴ ἐφιέναι τῷ θυμῷ τῶν ἵππων. — *paternis*. Cod. R. A. *parentis* minus eleganter.

127. *puer*) ut παῖς, pro filio. — *stimulis*, κέντροις, Veteres utebantur loco scuticae aut flagelli. — *fortius utere loris*, arctis loris contine equos, ut loquitur Senec. Hipp.

128. *volentes*) Olim *volantes*. Nostri quoque Codd. habent *volantes*. — *volentes*, scil. properare. Saepe ita ponitur in ellipsi; vid. Heins. ad h. l., et Schagk. ad Vell. II, 62.

129. *directi quinque arcus*) sunt quinque illi circuli paralleli, quibus sphaera dividitur.

Sectus in obliquum est lato curvamine limes,
Zonarumque trium contentus fine; polumque
Effugito australem, iunctamque aquilonibus Arcton.
Hac fit iter; manifesta rotae vestigia cernes.
Vtque ferant aequos et coelum et terra calores,
Nec preme, nec summum molire per aethera currum.
Altius egressus, coelestia tecta cremabis;
Inferius, terras: medio tutissimus ibis.
Neu te dexterior tortum declinet in anguem,
Neve sinisterior pressam rota ducat ad aram;
Inter utrumque tene: fortunae cetera mando;

130. *Sectus – limes*) Descriptio Zodiaci, Graecis a forma Λοξός, obliquus, dicti. Virg. Georg. I, 238: *Via secta per ambas* (zonas temperatas), *Obliquus qua se signorum verteret ordo.* Totus locus optime e sphaera intelligitur.

131. *Zonarumque trium* etc.) Namque Zodiacus curvatur per zonam torridam, et attingit *fines* utriusque temperatae. Loquitur autem rursus ita, quasi totus Zodiacus uno die percurrendus esset.

132. *australem*) Eurip. fragm. 7: Ελα δὲ μηδὲ Λιβυκὸν αἰθέρ' ἐμβαλών. — *Arctos.* Vrsa, duplex sidus in polo septentrionali: Arctos maior, constans stellis 25; et Arctos minor, quae habet stellas 7. Haec vocatur etiam *Cynosura*, illa *Helice.* Itaque *iuncta Aquilonibus Arctos* est polus arcticus s. septentrionalis.

133. *fit*) Codd. nostri RR. *sit.* Fortior forma imperativi quam positivi. — *rotae vestigia.* Hinc vs. 167, *tritum spatium.* Ludit ingenium Ov. ut Heroid. XVIII, 133: *Iam patet attritus solitarum limes aquarum, Non aliter, multo quam via pressa rota.*

135. *molire — currum*) *Moliri currum*, regere, agere currum. Virgil. Aeneid. XII, 227, *moliri habenas*; Noster V, 367, *moliri*, i. e. mittere, *sagittas*: nam *moliri* de omni labore et opera usurpatur. — *premere*, iusto inferius agere.

138. *in anguem*) Nostri Codd. *ad anguem.* Melius tamen *in.* — *Anguis*, sive draco, sidus magnum inter duas Arctos. Cf. III, 45. Vocatur *tortus*, quoniam ita locatus est, ut Arcton maiorem cauda flexa, medii corporis sinu Arcton minorem includat, capiteque reducto circulum Arcticum attingat; quae forma accommodata est naturae anguium, qui se *torquendo* labuntur: vid. Hygin. A. P. III, 2; Arat. Phaenom. 45 sqq.; et ex eo Virg. Georg. I, 244, ubi *flexu sinuoso elabitur.* — *Neu te dexterior... declinet*, *Neve sinisterior.... rota ducat*: noli currum vel dextrorsum ad Septentrionem, vel sinistrorsum ad australem polum agere.

139. *ara*) sidus australe, attingens Scorpii caudam extremam. Vocatur etiam Θυμιατήριον, *thuribulum.* — *pressam*, quoniam pars mundi australis paulatim vergit infra ὁρίζοντα.

140. *tene*) nempe cursum. — *for-*

Quae iuvet, et melius, quam tu tibi, consulat, opto.
Dum loquor, Hesperio positas in litore metas
Humida nox tetigit: non est mora libera nobis:
Poscimur: effulget tenebris Aurora fugatis.
Corripe lora manu: vel, si mutabile pectus
Est tibi, consiliis, non curribus, utere nostris,
Dum potes, et solidis etiamnum sedibus adstas;
Dumque male optatos nondum premis inscius axes.
Quae tutus spectes, sine me dare lumina terris. »
  Occupat ille levem iuvenili corpore currum;
Statque super; manibusque datas contingere habenas

tunae etc. Volum solemue, quum in rebus dubiis aliquid audendum.

142. *Dum loquor*) Iam nox cedere coepit, moxque terram relinquet. — *Humida*, ob rorem; V, 443: *pruinosae tenebrae.* — *Hesperium litus*, litus maris Atlantici, in quo, ut soli, ita et nocti *metae*, πέρατα, veluti positae sunt, ad quas ubi pervenit, in mare mergitur. — *metae*, termini, ad quos contendimus cursu, h. l. de horizonte occidentali: vid. Spanhem. et Ernesti ad Callimach. h. Del. vs. 169: *Media meta*, Virg. Aen. V, 835, est vertex coeli. Metae proprie *ponuntur* aut *constituuntur*.

143. *non est mora libera*) Non est integrum nobis morari. Sic Virgil. Aeneid. XII, 74: *Neque enim Turno mora libera mortis.* Lem.

144. *effulget*) quod primus Gronov. pro diversa lectione habet; inde Heins. recepit, qui et suadet; *en fulget*. Caeteri, *et fulget*. Nostri quoque, *et fulget*.

145. *Corripe*) Euripid. Phaeth.: Παῖς ἔμαρψεν ἡνίας.

147. *solidae sedes*) regia, non per aerem volans, sed firmis innitens fundamentis. Eur. Phaëth. fragm. 6: Μὴ θίγῃς ἡνιῶν, παιδίον, ἄπειρος ὤν, μηδ' ἀναβῇς τὸν δίφρον, ἐλαύνειν μὴ μαθών.

150. *Occupat ille levem* etc.) Hactenus pleraque fere omnia bene tractata, omnisque locus descriptionibus, orationibus, narrationibus apte distinctus atque dispositus. Iam hinc *cursus* ipse incipit, qui phantasiae poëtae latum campum praestavit. Sed hic duo rursus vituperanda sunt: primum nimia longitudo, ad quam eum forte eruditionis ostentandae studium seduxit; tum neglectus rerum dilectus: minutias enim nonnullas intexuit, quae tantae calamitatis descriptionem dedecent. Etiam iocosius quaedam aut argutius pro re dicta sunt. — *Occupat* etc. Scio quidem, currus Deorum *habiles* interdum dici, et *leves*, vid. ad vers. 531; sed h. l. iunge *levem iuvenili corpore*, propter iuvenile corpus. — *Occupat ille levem* etc. Hic versus rara apud Nostrum et omnes alios poëtas, sed frequenti apud Maron. imagine verborum emicat. Lem.

151. *datas*) Codd. nostri RR. *leves*. Et forsan ea est vera lectio.

Gaudet; et invito grates agit inde parenti.
Interea volucres Pyroëis, Eous, et Aethon,
Solis equi, quartusque Phlegon, hinnitibus auras
Flammiferis implent, pedibusque repagula pulsant.
Quae postquam Tethys, fatorum ignara nepotis,
Reppulit, et facta est immensi copia mundi,
Corripuere viam, pedibusque per aëra motis
Obstantes findunt nebulas, pennisque levati
Praetereunt ortos îsdem de partibus Euros.

153. *Interea volucres* etc.) Alii alis equis solaribus nomina imponunt: vid. Hygin. fab. 183, ibique Munker. et Spanhem. ad Callim. h. Del. 169. Pro *flammiferis*, Burm. male probat *fumificis*. Loca ab eo laudata, *fumantes tauri*, aut *fumantia equi terga*, huc non pertinent; quidni equis ignem vomentibus (vs. 84, 119) recte tribuantur *flammiferi hinnitus*?

155. *Flammiferis*) Vnus Vatican. Thuan. et Leidens. pro varia lect. *fumificis*, quod Burm. non temere abiiciendum putat, quoniam *flammifer* de coelo similibusque diei soleat; *fumificis mugitibus* autem occurrat VII, 114; *fumantia equi terga* XIV, 362; et *fumantes tauros* Valer. Flac. VII, 283. — Nostri Codd. RR., *flammigeris*. — *repagula*, ligna transversa, quibus ostia firmantur. Sagittarius de Ianuis Vett. p. 78, intelligit h. l. ligna, quibus equi in stabulis distinentur, ne libere excurrant: male. Equi enim iam iuncti erant currui, et mox Tethys illa repagula repellit. Rectius sentiunt, qui putant, poëtam respexisse ad carceres in Circo.

156. *Quae postquam Tethys*) Vid. ad vs. 69. — *nepotis*. Nempe Clymene filia Tethyos et Oceani.

157. *mundi*) *Mundus*, coelum, ut saepe. In sqq. numeri bene accommodati sunt cursus celeritati.

158. *viam*, iter, *corripere*, celeriter facere. — *Euri* fere excitantur sole oriente; solis enim advenientis calore aër movetur.

(159. *findunt*) Cod. R. B. *scindunt*. R. A. item a pr. m. Vtrumque bene; nam discrimen inter *findere* et *scindere* haud magnum. Forsan utrumque a permutatione utriusque literae *f*, *s* oritur. Lem.

160. *Praetereunt Euros*) proprie accipi potest, non proverbialiter, de celerrimo volatu, ut putabat Burm. quamquam id in aliis locis valet, ubi equi hominum describuntur, ut Virg. Aen. XII, 334, 345; Manil. V, 79; et saepe apud Homerum, qui tamen equos nunquam celeriores ventis, sed aeque celeres ac ventos facit, quoniam, observante Schol. ad Iliad. K, 437, Ἀνέμου θᾶσσον οὐδέν. Vide Valken. Diatrib. Eurip. p. 107. Verum hodie quidem equi Anglici venti celeritatem adeo superant: vide Buesching. in *Vorbereitung zur Geographie*, p. 58, n. 2: multoque celerior ex ratione adspectabili, et opinione Veterum cursus solis. Itaque et Homer. h. Solem, p. 106 Ern. hos equos celeriores facit ventis, ex emendatione

Sed leve pondus erat; nec quod cognoscere possent
Solis equi; solitaque iugum gravitate carebat.
Vtque labant curvae iusto sine pondere naves,
Perque mare instabiles nimia levitate feruntur;
Sic onere insueto vacuos dat in aëra saltus,
Succutiturque alte, similisque est currus inani.
Quod simul ac sensere, ruunt, tritumque relinquunt
Quadriiugi spatium, nec, quo prius, ordine currunt.
Ipse pavet; nec qua commissas flectat habenas,
Nec scit qua sit iter; nec, si sciat, imperet illis.
Tum primum radiis gelidi caluere Triones,

quidem Valken. quem vide d. l. — *pars*, regio coeli, ut saepe.

161. *Sed leve pondus* etc.) Levitas corporis princeps confusionis causa; hinc commode eam mox similitudine non male delecta illustrat. Lucian. d. l.: Οἱ ἵπποι ὡς ᾔσθοντο οὐκ ὄντα ἐμὲ τὸν ἐπιβεβηκότα, καταφρονήσαντες τοῦ μειρακίου ἐξετράποντο τῆς ὁδοῦ. Cf. cum omni h. l. Senec. Hipp. 1065 sqq. — *cognoscere*, vel sentire, vel agnoscere. Senec. d. l.: *Currus non suum agnoscens onus.* — *iugum*, ut vs. 109, *solita gravitate carebat.* Nempe Diis, quibus magna membra passim tribuuntur, etiam ponderosum corpus esse debebat. Hinc *gravis currus* Iovis Horat. I, Od. 12, 68. Caeterum eamdem sententiam ter dixit loquaciter.

163. *labant*) *Labare*, nutare in utramque partem. — *pondus*, id quod navi imponitur. — *instabiles*, quae non certum et firmum cursum tenent, huc illucve iactantur a ventis. Etiam Virg. Georg. IV, 195: *Cymbae instabiles fluctu iactante saburram Tollunt.* — *ferri* et φέρεσθαι, proprie de nave.

165. *Sic onere insueto vacuos dat in aëra saltus*) Quidam et Codd. nostri habent *aere*; attamen nonnulli ex melioribus *aëra*. Deinde *onere assueto* Florent. Sancti Marci, primus Vaticanus, Cantabrig. secundus Palatinus, Vrbin. et duo aut tres alii: nostri autem codices habent *insueto*; et quidem *onere insueto vacui saltus* eleganter dicitur. Heinsio non displiceret *Sic onere assueto vacuus* (*currus*) *dat in aëre saltus*; nos autem censuimus reponendum *insueto vacuos in aëra*. Lem. — *vacuos dat* etc. Facilius fuisset, *currus* onere adsueto vacuus dat saltum; sed magis poëticum, *saltus onere vacuos.* Cf. Homer. h. Apoll. vs. 234.

167. *ruunt*) Euripid. αἱ δ' ἔπταντ' ἐπ' αἰθέρος πτύχας. Ibidem pater aliquandiu sequitur currum, inclamatque filio: ἔλαυν' ἔλα· τῇ ῥα etc.

168. *currunt*) Verba *nec... currunt* otiose addita. Apud Manil. I, 742, Phaëthon, ut maior parente videatur, sponte relinquit monstratas vias.

171. *Tum primum* etc.) Hic versus ita legitur in nostro Cod. R. A.: *Solis tum radiis gelidi incaluere Triones.* — *Triones*, septem stellae clarissimae in Vrsa maiore, quas Graeci ἅμαξαν, plaustrum, Latini *septem triones* dixerunt, quia olim sub plau-

Et vetito frustra tentarunt aequore tingui.
Quaeque polo posita est glaciali proxima serpens,
Frigore pigra prius, nec formidabilis ulli,
Incaluit; sumsitque novas fervoribus iras.
Te quoque turbatum memorant fugisse, Boote,
Quamvis tardus eras, et te tua plaustra tenebant.
Vt vero summo despexit ab aethere terras
Infelix Phaëthon, penitus penitusque iacentes;

stri, aut septem boum, iugo iunctorum, specie comprehendebantur. *Triones* vocab. rusticum et antiquum, quo olim boves significabantur: Hygin. P. A. II, 2; Gellius N. A. II, 21; H. l. ut saepe, intelligitur Vrsa maior et minor. Virgil. Aen. I, 744, *gemini Triones*. Hi, quoniam polus septentrionalis supra finitorem nostrum elevatus est, nunquam occidunt, aut, sermone poetico, nunquam *aequore tinguuntur*. Hinc suaviter Virgil. G. I, 246: *Arctos Oceani metuentes aequore tingui*. Sed Noster fabulam hic respicit, quam mox narrabit vers. 528 sqq.

172. *vetito aequore*) *Vetitum aequor* (quod imitati sunt Claud. Rapt. Pr. II, 89; et Sen. Med. vs. 758) Ovid. memorat. — Caeterum anachronismi se reum facit poëta, quod ea hic iam sidera commemorat, quorum originem infra demum narrabit. Cuperi et Burm. rationes non sufficiunt purgando poëtae. Melius est dicere, poëtam hic, ut passim alibi, miscuisse rerum naturam et mythologiam. — *tingui*. Cod. R. A. fortius et elegantius *mergi*.

173. *serpens*) De *serpente* vid. ad vs. 138. —*pigra*, quia tarde movetur.

174. *Frigore pigra*) Serpentes enim quum frigore rigent, venena torpent; sed, ubi incaluerunt, vim suam recipiunt. Vide Senec. Epist. XLII. Ipsum *frigus* dicitur *pigrum*, quia pigros, tardos reddit. Verum tales lusus alieni sunt tanti mali enarratione.

176. *Boote*) Sidus stellarum 14 iuxta Vrsam maiorem, quam sequitur et veluti servat, unde idem *Arctophylax*. Sed quum Vrsa etiam ἅμαξα, *plaustrum*, vocaretur, placuit Graecis huic quoque sideri vicino, nomen illi accommodatum imponere, unde *Bootes*, i. e. boum impulsor, bubulcus: vid. Hygin. A. P. II, 4. Is vero, quum et ipse tarde moveatur, a Iuvenal. Sat. V, 23, et a Nostro III Fast. 405, *piger* vocatur; h. l. *tardus*, quod epitheton bene convenit bubulcis, qui propter boum tarditatem et ipsi tardi sunt. Virgil. Ecl. X, 19, *tardi venere bubulci*. Cf. Propert. III, Eleg. 3, 37. — *turbatum* aestu et adspectu solis vicini.

177. *tenebant*) MSS. nonnulli, *plaustra trahebant*. — *tenebant*, retinebant, morabantur, quo sensu *tenere* apud Cic. et alios passim. Miror igitur, Heinsio placere potuisse, *trahebant*; nam *trahere* potius est cunctantem cum vi secum abducere, quod ab h. l. est alienissimum.

178. *Vt vero summo* etc.) Novae accedunt perturbationis caussae: Lucian d. l. ἐπικύψας ἐς βάθος ἀχανὲς ἐξεπλάγη.

179. *penitus*) profunde. Mela II, 1,

Palluit, et subito genua intremuere timore;
Suntque oculis tenebrae per tantum lumen obortae.
Et iam mallet equos nunquam tetigisse paternos;
Iamque agnosse genus piget, et valuisse rogando:
Iam Meropis dici cupiens, ita fertur, ut acta
Praecipiti pinus Borea, cui victa remisit
Frena suus rector, quam Dis, votisque reliquit.
Quid faciat? multum coeli post terga relictum;
Ante oculos plus est; animo metitur utrumque.

Aurum terra penitus egestum. Etiam *iacere* notionem profunditatis adiuvat, ut VIII, 750. — *penitus penitusque.* Hoc est valde depressas ac longe a se remotas; nam geminatum illud adverbium immensum intervallum significat inter coelum et terras, et facit idem quod repetitio in loco citato: *Silva sub hac, silva quanto iacet herba sub omni.* Lem. — *iacentes.* Florent. Thuan. Cantabr. sec. Palatin. sec. Medic., *penitusque patentes.*

181. *Suntque oculis* etc.) Fallitur Farnab. quum in his verbis ὀξύμωρον quaerit. Satis enim constat, et experti scimus omnes, nimium lumen hebetare oculorum aciem.

183. *Iamque agnosse* Heins. dedit e melioribus, pro *Iam cognosse.* — Cod. A. *Iamque agnosse.* Cod. B. *cognosse* — Forte malit aliquis *cognosse*, quod ante Heins. edebatur, atque etiam in Argument. Lactant. *ut patrem cognosceret.* Verum haec duo saepe permutantur.

184. *Meropis*) scilicet filius, ellipsi graeca. Flor. II, 6, 19: *Bomilcaris Adherbal.* Merops fuit maritus Clymenes; quamquam *Meropes* dicantur homines apud Homerum, quod divisas habeant voces; qua in significatione hic quoque accipi potest, ac si diceret: cupiens iam hominis filius, magis quam Dei, appellari. Lem.

185. *pinus*, navis, *acta*, quae agitur, rapitur a *Borea*, cuius rabies plurimas procellas excitat. — *Praeceps*, qui naves praecipites dat saeviens, ut *praeceps Africus* Horat. I, Od. 3, 12; *Eurus praeceps* Virg. Georg. IV, 29; *procellae praecipites* Claud. Bel. Gild. vers. 219. — *rector*, gubernator. — *Frena*, gubernacula: III Fast. 293, *habenae.* Solent enim navis et currus inter se comparari, praeeunte Homero, qui gubernatorem dixit: ἡνίοχον νεώς. Contra auriga ναύκληρος apud Eurip. Hipp. vers. 1224. Cf. Noster Trist. I, 4, 11 sqq. — *victa*, scilicet a ventis. Verbum in hac re proprium (Vid. Mariang. Accursius in Diatrib.) et elegans; venti enim veluti proelia committunt cum navibus, et vel victores, vel victi nautarum arte discedunt: Horat. III, Od. 24, 40. — *victa.* Cod. R. B. *cuncta*: R. A. *victa.*

186. *Dis*) Aut Diis pelagi, aut Diis tutelaribus navis, quorum imago in puppi stabat, et quos nautae, tempestate orta, *votis* suscipiendis precibusque faciendis placare conabantur. Hor. I, Od. 14, 10. Fast. III, 593: *Vincitur ars vento, nec iam moderator habenis Utitur, at votis.* Nam *in vota miseros ultimus cogit timor* Senec.

Et modo, quos illi fato contingere non est,
Prospicit occasus: interdum respicit ortus;
Quidque agat ignarus, stupet; et nec frena remittit,
Nec retinere valet; nec nomina novit equorum.
Sparsa quoque in vario passim miracula coelo,
Vastarumque videt trepidus simulacra ferarum.
Est locus, in geminos ubi brachia concavat arcus
Scorpios; et cauda flexisque utrimque lacertis,
Porrigit in spatium signorum membra duorum.
Hunc puer ut nigri madidum sudore veneni
Vulnera curvata minitantem cuspide vidit;
Mentis inops, gelida formidine lora remisit.

Agamemn. vs. 510. Cf. Virgil. Aeneid. V, 233 sqq.

189. *fato* recepit Heins. ex Bernegger. Antea vulg. *fatum*. Nonnulli *fastum*. Unus, *nunquam c. fas est*. — *non est*, οὐκ ἔςι, non licet. Cf. XI, 354. — *nec nomina novit equorum*, ut singulos voce mulcere et mitigare possit. Cf. V, 402; et Senec. Hipp. vs. 1053. Etiam ap. Homer. heroes alloquuntur equos suos. Il. Θ, 184.

191. (*Quidque agat*) In uno Vatic. *Ignarusque stupet quid agat, nec*. Non male. Ita *stupet quid agat*, prae stupore nescit, quid agat. — Cod. R. A.: *Quaeque agat*.

193. *vario coelo*) *Varium coelum*, coelum variis miraculis, i. e. miris ferarum formis obsitum. Etiam Senec. Ep. XC, p. m. 684, forte ex h. l.: *Quidni iuvaret vagari* (oculis) *inter tam late sparsa miracula coeli?* Infra XI, 309: *Nox coelum sparserat astris*. Eveniunt nunc ea, quae praedixerat Apollo.

195. *Est locus*) A polo arctico repente equi cursum flexerunt in partem australem. — *concavat* exquisitius, quam *curvat*. De *scorpio et spatio*, quod occupat, dictum ad vs. 82. Verba *flexis utrimque* commode abesse possent; idem enim praecedit. Apud Lucian. d. l. Phaëthon, metuens, ne excideret, remissis habenis, partem currus eminentem manibus apprehendit. Sed Ovidii figmentum melius est, quum ei lubuerit formis siderum naturam terrestrium animantium tribuere.

198. *nigri — veneni*) Apollodor. apud Plin. H. N. XI, 25, auctor est, Scorpionem fundere candidum venenum. Sed *nigrum* et *atrum* perpetuum fere epitheton veneni. Heynius autem ad Virgil. Aeneid. VII, 354, monet, verba *madidum sudore veneni* non ita capienda esse, quasi exsudasse eum venenum crediderit, sed *sudorem veneni* poetica et exquisita ratione dictum esse pro veneno simpliciter; *madidum* autem nihil aliud, nisi profluentem oris saniem, indicare. Sed quum poëta nunc omnia ardentia fingat, atque in omni h. l. ingenio suo luxurianti passim indulgeat, ut ad vs. 173 admonitum, quidni etiam Scorpionem sudantem cogitemus, praesertim quum verba huc ducant? Scorpionis autem

Quae postquam summum tetigere iacentia tergum,
Exspatiantur equi; nulloque inhibente per auras
Ignotae regionis eunt; quaque impetus egit,
Hac sine lege ruunt; altoque sub aethere fixis
Incursant stellis, rapiuntque per avia currum:
Et modo summa petunt, modo per decliva viasque
Praecipites spatio terrae propiore feruntur:
Inferiusque suis fraternos currere Luna
Admiratur equos; ambustaque nubila fumant.
Corripitur flammis, ut quaeque altissima, tellus;
Fissaque agit rimas, et succis aret ademtis.
Pabula canescunt; cum frondibus uritur arbos;
Materiamque suo praebet seges arida damno.
Parva queror; magnae pereunt cum moenibus urbes;
Cumque suis totas populis incendia gentes

cauda desinit in *curvatam cuspidem*, et semper in ictu est, nulloque momento meditari cessat, ne quando desit occasioni: Plin. H. N. XI, 25. Non mirum, si *puer* hunc metuit.

201. *summum — tergum*) Codd. nostri, *summo tergo*,

204. *sine lege*) Sine ordine aut imperio. Apud Lucian. d. l. currum rapiunt ἄρτι μὲν ἐπὶ τὰ λαιὰ, μετ' ὀλίγον δὲ ἐπὶ τὰ δεξιὰ, καὶ ἄνω καὶ κάτω, ὅλως ἔνθα ἐβούλοντο αὐτοί. Id Noster sic exprimit, quasi in aethere, ut in terra, *praecipitia* essent et *avia*. Hunc lusum in hac narratione non magis probo, quam illum vs. 133. *Ambusta nubila* facilius excusem, quia, Homero auctore, ardentia flumina fingere licebat.

205. *fixis — stellis*) Palat. sec. pro varia lect. *fixas inc. stellas*, quod elegantius videbatur Heinsio, et comprobatur exemplis a Burmanno

206. *decliva* pro *declivia*. Sic supra *acclivus*, acclivis.

210. *ut quaeque altissima*) Scilicet ita maxime corripitur; quam formam Cic. amat. Indignor autem, poëtam mox minutiis enumerandis immoratum esse, atque acumen illud admicuisse *Materiamque* etc. Quod Claud. XXXIII, 163, de Aetna imitatus est: *damnisque suis incendia nutrit*.

214. *moenibus*) *Moenia* sunt domus, aedificia. Florus I, 4: *moenia muro amplexus est*. Vid. Gronovium, Observ, II, 12.

215. *Cum suis populis gentes* unum atque idem esse putat Ciofan. Male; *gentes* et *populi*, aut *nationes* et *populi* differunt ut totum et pars. Germani sunt *natio*; Westphali, Saxones et Bavari sunt *populi*. Vid. Gloss. MSS. Guelf. I, ad Sallust. Cat. X. Burm. praeterea monet, *gentes* saepe poni pro terris vel regionibus, idque satis docuisse Gronov. ad Liv. V, 34. Etiam apud Homer. δῆμος interdum de terra occurrit, ut Od. Z, 3; Il. B, 547; et sic *gens* apud Virgil. Aeneid.

In cinerem vertunt: silvae cum montibus ardent.
Ardet Athos, Taurusque Cilix, et Tmolus, et Oete;
Et nunc sicca, prius celeberrima fontibus, Ide;
Virgineusque Helicon, et nondum Oeagrius Haemos.
Ardet in immensum geminatis ignibus Aetne,
Parnasusque biceps, et Eryx, et Cynthus, et Othrys,

I, 533. Contra *terrae* pro hominibus terras incolentibus, vid. Drakenb. ad Sil. III, 75. Argutatur Burm. ad Heroid. I, 24, ubi in singul. *cinerem* plus inesse putat, quam in plural. *cineres*. — *gentes*. Duo Caelest. et unus Ciofanus, tum in ora lib. Vrs. et Capran., *terras* pro *gentes*. — Codd. nostri, *gentes*.

217. *Ardet Athos* etc.) Sequuntur catalogi montium, mox fluviorum, quales intexere poëtae solent, forte eruditionis ostentandae causa. Noster consilio narrationis satis fecisset, si paucioribus ex utroque genere defunctus esset. *Athos*, hodie *Monte Santo*, mons Macedoniae, cuius altitudo tanta, ut cacumine nubes superet umbramque usque ad Lemnum insulam iaculetur, quae abest 87 millia passuum: Plin. H. N. IV, 12; Mela II, 2, 130. — *Taurus*, immensus montium altissimorum tractus, a Chelidonio promontorio exoriens et totam paene Asiam percurrens: Curtius VII, 3. Vocatur *Cilix*, quia mediam Ciliciam dividit. Tibull. I, 7. 16: *Frigidus intonsos Taurus arat Cilicas.* — *Tmolus*, hodie *Bozdag*, mons Lydiae, vino generoso nobilis, ex quo oriebatur Pactolus, fluvius aurifer: VI, 15; Virgil. Georg. II, 98; Plin. H. N. V, 29. — *Oete*, aut *Oeta*, montium iugum Thessaliam a Doride et Phocide separans, exitio Herculis nobile: Strabo IX, p. 655.

218. *nunc*) Codd. nostri RR., *tunc*. — *Ide*, aut *Ida*, mons et Cretae et Troiae. Nunc Troiana *Ida* intelligitur fontibus abundans, unde πολυπίδαξ Homer. Il. Ξ, 283, et *aquosa* Horat. III, Od. 20, 15. Sed *nunc*, quum Phaëthon terras incenderet, *sicca*, vide ad I, 321.

219. *Helicon*) Mons Boeotiae, Musis sacer, unde *virgineus*: Strabo IX, p. 409: Pausan. Boeot. 28. — *Haemos*, hodie *Balkan*, longissimus et altissimus montium tractus, Thraciam a parte septentrionali claudens, et usque ad Pontum Euxinum procurrens: Plin. H. N. IV, 11. Is tum nondum ab *Oeagro*, rege Thraciae, patre Orphei, cuius cantibus resonuisse traditur, nomen *Oeagri* habebat: Orph. Argon. 76; Horat. I, Od. 12. 6 sqq. Ita VI, 415: *Calydon nondum invisa Dianae*; vs. 418, *neque adhuc Pittheia Traezen*.

220. *ignibus*) Vnus Thuan. *viribus*, quod librario non deberi monet Burm. quem vide. — Nostri Codd, praeter Thuan., qui est quoque inter nostros, habent *ignibus*. Praestans tamen lectio *viribus*, quam libentius admitterem si plurimorum auctoritate Codd. fulciretur. Lem. — *geminatis ignibus*. Ex *Aetnae* vertice iam antiquissimis temporibus ignes erumpebant. Vid. Kircheri Mundum subterr. tom. I, p. 202. Nunc accedebat incendium solis, et sic *geminatis* etc.

221. *Parnasus*) De *Parnaso*, vid. ad I, 317. — *Eryx*, hodie *San Iu-*

Et tandem Rhodope nivibus caritura, Mimasque,
Dindymaque, et Mycale, natusque ad sacra Cithaeron.
Nec prosunt Scythiae sua frigora: Caucasus ardet,
Ossaque cum Pindo, maiorque ambobus Olympus;
Aëriaeque Alpes, et nubifer Apenninus.
Tunc vero Phaëthon cunctis e partibus orbem
Adspicit accensum; nec tantos sustinet aestus:
Ferventesque auras, velut e fornace profunda,
Ore trahit, currusque suos candescere sentit.

liano, mons Siciliae, in quo Venus templum habebat donis opulentum, unde ipsa *Erycina*; vid. Aelianus V. H. I, 15; et Heynius Exc. II ad Virg. Aeneid. V. — *Cynthus*, Deli mons, Apollinis natalibus celebratus, qui inde *Cynthius*: Hom. hym. I Apoll. 26. — *Othrys*, mons altus et nivosus Thessaliae, sedes Lapitharum: Virgil. Aeneid. VII, 675; Senec. Herc. Oet., vs. 494.

222. *Rhodope*) Tractus montium Thraciam versus septemtriones disterminans, sacris Bacchi et Orphei cantibus celebratus. Virgil. Ecl. VI, 30, *tandem nivibus caritura*, quibus semper tecta. — *Mimas*, mons Ioniae, summae altitudinis, unde ὑψίκρημνος Homer. Epigram. pag. 117 Ern.

223. *Dindyma*) plural. et *Dindymum*, mons Phrygiae, magnae Matri Deum sacer, unde ipsa *Dindymene*: Virgil. Aeneid. IX, 617. — *Mycale*, mons Ioniae, Samo vicinus: Pausan. VII, p. 402; Strabo, p. 636. — *Cithaeron*, mons Boeotiae, non procul a Thebis, in quo *sacra* Bacchi trieterica celebrabantur: vid. III, 702.

224. *frigora*) Glacies et nives, quibus *Scythia*, i. e. unius terra septentrionalis, Graecis et Romanis incognita, perpetuo torpebat: Iustin. II, 2. Inde Σκυθικὸν κρύος in proverbium abiit: I Pont., 3, 27. Sed pulcherrimam Scythici horroris descriptionem habet Virg. Georg. III, 349. — *Caucasus* magnam Asiae partem dividit, et cum *Tauro* committitur, Curt. VII, 3, 19; hinc passim cum Tauro confunditur a scriptoribus antiquis. Infamis autem fuit a frigoribus et vastitate: Virgil. Aeneid. IV, 367; Horat. I, Od. 22, 7.

225. *cum Pindo*) De *Pindo*, vide ad I, 154. Dixit *Ossa cum Pindo*, quia Pindus ex adverso Ossae. Inter *Olympum* autem et *Ossam* celeberrima Tempe, de quibus supra. *Ambos* Aelian. V. H. III, 1, iuit. vocat ὄρη ὑπερύψηλα; sed Olympus *maior ambobus*: tanto enim eius altitudo describitur a Veteribus, ut aves cacumen eius assequi non possint. Sed Aelian. V. H. VIII, 11, narrat, magnitudinem eius paulatim minui.

226. *Aëria*) Quae in aëre sunt, aut in aërem assurgunt, ut aves, arbores, montes. *Aeriae Alpes* etiam ap. Virgilium, Georgic. III, 474. — *nubifer Apenninus*. Mons est longissimus Italiam dividens; Virg. Aen. XII: *Vertice se attollens pater Apenninus ad auras*. Lem.

227. *Tunc vero* etc.) Catalogis illis recte aliquid interposuit de Phaethontis fatis. *Fornax* cogitanda est aera-

Et neque iam cineres, eiectamque favillam
Ferre potest; calidoque involvitur undique fumo;
Quoque eat, aut ubi sit, picea caligine tectus,
Nescit; et arbitrio volucrum raptatur equorum.
Sanguine tum credunt in corpora summa vocato,
Aethiopum populos nigrum traxisse colorem.
Tum facta est Libye, raptis humoribus aestu,
Arida; tum Nymphae passis fontesque lacusque
Deflevere comis: quaerit Boeotia Dircen,
Argos Amymonen, Ephyre Pirenidas undas.

ria aut calcaria: Virgil. Aen. VIII, 446, ubi *vasta fornax*. Cf. infra VII, 107.

234. *arbitrio volucrum*) Hoc idem supra iam bis dixit.

235. *Sanguine tum credunt* etc.) In hoc quoque Hesiodum sequutus est, ex quo Hygin. f. 154: « Indi autem, quod calore vicini ignis, sanguis in atrum colorem versus est, nigri sunt facti. » Inter recentiores physiologos magna cum dissensione disputatur, primum, qua in corporis parte illa nigredo sit, aliis cutem nominantibus, aliis humorem inter cutem et cuticulam supremam, aliis aliter sentientibus; deinde unde illa nigredo, utrum a solo aestu solis, an aliae quoque causae occedant: vide Haller. in Element. Physiol. t. V, p. 17 sqq. Opiniones de hac re Veterum habet Broukhous. ad Propert. IV, 3, 10.

237. *Libye*) Graecis dicta est Africa: Plin. H. N. V, prooem. Imitati sunt poëtae latini. — *Arida*. A Synesio Epist. 67, Libya διψηρά: hinc *Libyeae arenae* infra IV, 512. — Servius scribit Libyam fuisse dictam quod λείπει ὁ ὕετος, deficit pluvia. Lem.

239. *quaerit*) Florent. Vrbin. et decem aut duodecim alii, *queritur Boeotia*, quod Heinsio praecedenti *deflevere* melius respondere putabat. — Nostri Codd. *quaerit*. Nil mutandum. — *quaerit Boeotia*. Cf. XIII, 689; *quaerere* eleganter exprimit cupiditatem rei amissae recuperandae. Hoc non intellexerunt, quibus h. l. melius placuit *queritur*. Virgil. Aen. I, 217, eodem sensu, *socios requirunt*. — *Dirce*, fons Boeotiae, prope Thebas, nobilissimus, a Dirce, uxore Lyci, in eum conversa. Lem.

240. *Amymone*) fons Argiae prope Lernam. Strabo VIII, pag. 371. Nomen ei dedit Amymone Nympha. Hygin. fab. 169; Propert. II, 20. — *Ephyre* antiquissimis temporibus dicta est Corinthus, in cuius summa arce (Acrocorintho) fuit *Pirene*, fons Musis sacer, aquis limpidissimis et suavissimis. Strabo VIII, pag. 521; Plin. H. N. IV, 4. — *Ephyre*. Pro quo *Nephyre* in nostris. Neque credendum literam *n* detractam fuisse ab ultima praeced. nominis syllaba: nam ita inscribitur *Amymone. Nephyre*; nihil tamen h. l. haerendum; corrupte enim in codd. nomina propria leguntur. — *Pirene* fons sic dictus a Pyrene muliere, quae, mortem filii lugens, in eum fontem fuit conversa. Lem.

Nec sortita loco distantes flumina ripas
Tuta manent: mediis Tanais fumavit in undis,
Peneosque senex, Teuthranteusque Caicus,
Et celer Ismenos, cum Phocaico Erymantho,
Arsurusque iterum Xanthus, flavusque Lycormas
Quique recurvatis ludit Maeandros in undis;
Mygdoniusque Melas, et Taenarius Eurotas.

241. *sortita — ripas*) Flumina latissima: *sortita*, quae nobis natura contigerunt.

242. *Tanais*, hodie *Don*, fluvius Scythiae tortuosus, Europam dirimens ab Asia, atque se exonerans in lacum Maeotidem. Plin. H. N. IV, 12.

243. *Peneosque*) De *Peneo*, vide I, 569: *senex*; vide ad I, 580. — Ex *Teuthrania*, quae supra Aeolidem est, *Caicus* amnis profluit, quamquam h. l. potius a monte *Teuthrante*, qui ei adiacebat, *Teuthranteus* dicitur; vide Holsten. ad Stephan. Vrbb. in Τευθρανία.

244. *Ismenus* ante Thebas per oампum fluebat. Hinc Thebae Ἰσμηνοῦ πόλις: vid. Senec. Herc. Oet. 140. — *Erymanthus*, Arcadiae fluvius e monte cognomini in Alpheum defluens. Plin. H. N. IV, 6; Callim. h. Iov. 18. Sed *Phocidi* nemo unquam fluvium huius nominis tribuit. Itaque pro *Phocaico* legendum haud dubie est vel *Psophaico*, ut multi suadent, vel cum Palmero ad Pausan. Arcad. pag. 419, *Psophaeo*. *Psophis* enim urbs Arcadiae, quam praeterlabitur Erymanthus.

245. *Xanthus*) Fluvius Troianus, idem Scamander dictus: *iterum arsurus*, tempore Troiano, ubi, quum tumidis fluctibus in Achillem irrueret, Vulcanus tantam ei immisit ignis vim, ut arderet, Hom. Il. Φ, 212–384. — Sic glossa nostri Cod. R. B.: *Xanthus fluvius, qui posterius etiam ardebat tempore Troiae.* Lem. — *Lycormas*, rapidus Aetoliae fluvius, postea *Evenus* dictus IX, 104. Vocatur *flavus* etiam Senec. Herc. Oet. 591, ob arenam flavam, ut *flavus Tiberis* Virg. Aeneid. VII, 31. *aquam flavam* dixit Pacuv.; vid. Broukh. ad Propertium II, Eleg. 7, 50, qui *flavum* interpretatur pulchrum.

246. *Maeandros* inter Lydiam et Cariam defluit, habetque flexus ita sinuosos, ut saepe remeare videatur. Plin. H. N. V, 29. Tales naturae lusus arripere solent poëtae, atque exornare suo modo. Cf. Noster VIII, 162: quo loco et ipso *ludere* de tortuoso illo cursu. *Errare* sic dixit Silius VII, 139.

247. *Melas*) Quum plures fluvii huius nominis fuerint, disputant interpretes, quis h. l. intelligendus sit. Heinsius contendit, esse Meletem, qui Smyrnam praeterfluit. Equidem intelligo Thracicum *Melana*. Plin. H. N. IV, 11; nam *Mygdones*, qui Phrygiae partem incolebant, eique nomen dederant, Thracia oriundi erant. Strabo VII, pag. 295; XII, pag. 575. — *Eurotas*, hodie *Basilipotamo*, fluvius magnus et vehemens, qui Spartam praeterlabitur et non procul a nobili illo promontorio *Taenaro*, hodie *Matapan*, in sinum Laconicum exoneratur. — *Et Taenarius Eurotas.* Notanda Cod. Reg. A lectio, quae

Arsit et Euphrates Babylonius, arsit Orontes,
Thermodonque citus, Gangesque, et Phasis, et Ister.
Aestuat Alpheos: ripae Spercheides ardent;
Quodque suo Tagus amne vehit, fluit ignibus, aurum:
Et quae Maeonias celebrarant carmine ripas,
Fluminеae volucres medio caluere Caystro.

metrum melius servat: *Taenarius atque Eurotas.* Lem.

248. *Euphrates*) Vocatur mox *Assyrius*, aut, ut h. l. *Babylonius*. Babyloniam non solum irrigabat, sed limo etiam, quem secum ferebat, fertilem reddebat: vide Callim. h. Apoll. vs. 108 sqq., ibique Spanh. Cic. N. D. II, 52; Curt. V, 1, 12 sqq. — *Orontes*, hodie *Asi*, fluvius Syriae, Antiochiam praeterfluens.

249. *Thermodon*) Etiamsi Codices nostri *Thermodoon* ferant, item et edd. veteres, tamen cum Heinsio reposuimus *Thermodon*; res nunc nota est, esse *Thermodon* a Θερμώδων. Lem. — *Thermodon*, fluvius Cappadociae, iuxta quem Amazones habitabant in subiectis Themiscyriis campis. Curt. VI, 5, 24; Iustin. II, 4; cf. Propert. III, Eleg. 12, 16; Senec. Herc. Fur. vs. 246. — *Ganges* Indiae, e duobus, aut, ut plerique Veterum tradunt, septem fontibus exoriens, tacite defluens et in mare Rubrum se exonerans; Virgil. Aeneid. IX, 30; Curt. VIII, 9, 5; Plin. VI, 22; vide Broukh. ad Propert. III, 21, 16. — *Phasis*, hodie *Fasso*, Colchidis amnis clarissimus, et in Pontum Euxinum se immittens. Strabo IX, p. 801; Curt. VI, 5, 25. — *Istri* nomen olim habuit non omnis Danubius, sed inde, ubi Germaniae fines deserit.

250. *Alpheos*) De Alpheo, vide ad lib. V, 487; de *Spercheo*, ad lib. I, 579. — *ripae* eius populis consitae erant.

251. *Tagus*) Fluvius Hispaniae, aureas vehens arenas, quae tunc incendio liquescebant. Lem. — *fluit aurum*. Hoc quoque leve est in hac narratione, et quod sequitur, de cygnis calentibus.

252. *Maeonias*) Lydias Caystri *ripas*. Callim. h. Del. 250, cygni dicuntur *Maeonium Pactolum* reliquisse. *Maeonia* enim pars superior Lydiae in qua Tmolus et fons Caystri; vide Spanhem. ad Callimach. dicto loco. — *carmine*, cantu, ut X, 453; cf. V, 386 sqq. *Celebrare carmine*, frequentes cantus exercere. Cantus vero cycnorum longe suavissimus perhibetur, unde haec avis Apollini sacra et μελῳδὸς dicta. Dubitarunt tamen iam inter Veteres nonnulli, v. c. Aelian. Var. Hist. I, 14, an cycni cantum edant; sed vid. Ernesti ad Callimachum, hymno Apoll. 5, ubi Vidalinus narrat, se in Islandia non raro cantum cycnorum longe suavissimum summa cum voluptate audivisse: illud modo negat, eos morti vicinos canere.

253. *Flumineae volucres*) Cycni, qui frequentes in toto illo Asiae tractu commorari solebant; Hom. Il. B, 460; Virg. Georg. I, 383 sqq.; Dion. Alex. 833. Inde κύκνος Καΰστρου ap. Anacreont. hym. Apoll. 8. Amant autem cycni *flumina*. Vide 379. — *Cayster*, e Cilbianis iugis oritur, non procul a Tmolo monte, Lydiam irrigat, tum Ephesum alluit, tandem in

Nilus in extremum fugit perterritus orbem,
Occuluitque caput, quod adhuc latet: ostia septem
Pulverulenta vacant, septem sine flumine valles.
Fors eadem Ismarios Hebrum cum Strymone siccat,
Hesperiosque amnes, Rhenum, Rhodanumque Padum-
Cuique fuit rerum promissa potentia, Thybrin. (que,
Dissilit omne solum; penetratque in Tartara rimis
Lumen, et infernum terret cum coniuge Regem.
Et mare contrahitur; siccaeque est campus arenae,
Quod modo pontus erat; quosque altum texerat aequor,
Exsistunt montes, et sparsas Cycladas augent.

mare infunditur. Strabo III, pag. 626; Plin. Hist. Nat. V, 29.

254. *Nilus in extremum — orbem*) Bronkh. ad Propert. II, Eleg. 13, 4n, monet, Veteres per *extremum orbem* intellexisse Aegyptum, quam in rem laudat etiam hunc loc. Male utrumque. Etenim omnes terras aut remotissimas, aut Oceano conterminas, Romani *extremum* aut *ultimum orbem* dixerunt, v. c. Indiam, Amor. II, 6, 38; Pontum, I Trist. 1, 127, III, 1, 50; Hispaniam, Lucan. VII, 541. Neque hoc ipso loco Aegyptus intelligenda est, sed Aethiopia, unde in Aegyptum *Nilus* profluit. Etiam Aeschyl. Prom. 813, Aethiopiam vocat τηλουρόν γῆν, ubi v. Schuetz. Sed Veteribus ignoti erant fontes Nili; unde, *occuluit caput, quod adhuc latet;* quibus verbis expressit Tibull. I, 7, 23: *Nile pater, quanam possum te dicere causa, Aut quibus in terris, occuluisse caput?* Fontem Nili quaerere olim inter magna problemata relatum. Nostris temporibus, *Bruce* penetravit ad tres eius fontes in Abyssinia.

255. *caput* fluvii est fons, non ostium, ut quidam putarunt. De *septem ostiis*, vid. Strab. XVII init. Hodie duo tantum restant navigabilia, quorum alteri adiacet *Rosette*, olim Canopus, alteri *Damiette*, olim Pelusium. — *vacant*, vacua, destituta sunt aquis.

257. *Hebrum cum Strymone*) Hebrus et Strymon fluvii Thraciae, qui in mare Aegeum defluunt, hic e Pangeo monte, ille ex Haemo. — *Ismarios*, id est Thracicos; nam *Ismarus* mons Thraciae, vino nobilis.

258. *Hesperiosque amnes*) Hesperiam, id est terram occidentalem, dixerunt Romani non modo Hispaniam et Galliam, sed etiam, consuetudine Graecorum, ipsam Italiam; vide Spanhem. ad Callimach. h. Del. vs. 174. — *rerum potentia*, imperium orbis terrarum, quod promissum est Romae ad *Tiberim* sitae; sed poëtae fluviis tribuunt, quae urbibus adiacentibus conveniunt.

260. *penetratque in Tartara rimis*) Adumbratum hoc ex Virgil. Aeneid. VIII, 243–246, ubi dehiscens terra recludit regna pallida, *trepidantque immisso lumine Manes.* Idem Noster repetit V, 356; Cf. Homer. Il. Υ, 61 sqq. — *coniugem*, Proserpinam, infra demum rapiet.

264. *Exsistunt*) In conspectum pro-

Ima petunt pisces; nec se super aequora curvi
Tollere consuetas audent delphines in auras.
Corpora phocarum summo resupina profundo
Exanimata iacent: ipsum quoque Nerea fama est,
Doridaque, et natas, tepidis latuisse sub antris.
Ter Neptunus aquis cum torvo brachia vultu
Exserere ausus erat: ter non tulit aëris aestus.
Alma tamen Tellus, ut erat circumdata ponto,

deunt, apparent, propria vi verbi; vide Gronov. ad Liv. XXV, 21. In fundo maris multi montes surgunt, et insulae nil aliud sunt, nisi cacumina montium. Manil. d. l. *Emersere fretis montes, orbisque per undas Exsiliit.* Etiam h. l. unus Vatican. atque unus Leidensis: *exsiliunt montes.* — *sparsae*, h. l. *Cyclades*, quamquam *Sporades*, i. e. sparsae insulae, ab his diversae.

265. *nec se super aequora* etc.) E monstris marinis poetae plerumque *phocas* et *delphinos* commemorant. De *phocarum corporibus* diximus ad I, 300. — *Delphus* Veterum Linneo dicitur *Delphinus Delphis.* — *curvi*, ob dorsum repandum. Anacr. Od. LI, 27: χορὸς ἰχθύων κυρτός. Solent autem delphini crebro e mari exsilire, atque natantes exsultare, unde χορευταὶ et saltatores dicuntur. Cf. III, 670 sqq.; vid. Plin. H. N. IX, 8, et Mullerus ad Linnei Systema Nat. tom. I, pag. 505. *Iacere* dicuntur cadavera sine sepultura abiecta, ut monet Burm. Idem putat, totum mare evanuisse, et *summum profundum* explicat arenam non aquis tectam, sed siccam. Fallitur. Mare contractum modo erat, et in superficie aquae *iacebant exanimata resupina*, ut solent corpora mortua in aqua natare.

268. *iacent*) Cod. noster Reg. B. *Natant*; minus bene. — Heins. dederat *Exanimata natant*; sed *iacent* revocavit Burmannus. — *Dorida*. Oceani et Tethyos filiam, Nerei uxorem, matrem Nympharum maritimarum. Lem. — *Antris* Heinsius recipit ex melioribus pro *undis*. Codices nostri, *antris*. — *sub antris*. In antris. Vide ad I, 689. In fundo autem maris *antra* finguntur, in quibus Dii marini habitant. — Primus *Neptunus* causam mundi agere voluit, quia frater Iovis. — *torvus* vultus passim ei a poëtis tribuitur propter maris naturam. Nunc etiam dolor ex aestu vultum obducebat.

271. *brachia exserere*) Nempe orandi causa. Etenim oratoribus romanis ad dicendum prodeuntibus solemne erat *brachium extra togam exserere.* Senec. Contr. V, 6; Quint. XI, 3. — *ter* melius repetitum, quam si *nunquam* dixisset.

272. *Alma tamen tellus*) Post illum *Tellus* prodit, quae erat pars illius calamitatis maxima, mater etiam laborantium fontium, qui, ut liberi tempore calamitoso in sinum matris, in *opaca* (ubi tuti) eius viscera confugerant. Praeclara idea. Non autem *Tellus* ipse orbis terrarum intelligitur, sed Dea telluris in terris habitans, ut *Peneus* est deus Penei fluvii, in fonte eius sedem habens. Tellus

Inter aquas pelagi, contractosque undique fontes,
Qui se condiderant in opacae viscera matris,
Sustulit omniferos collo tenus arida vultus;
Opposuitque manum fronti; magnoque tremore
Omnia concutiens paulum subsedit; et infra,
Quam solet esse, fuit; siccaque ita voce locuta est:
« Si placet hoc, meruique, quid, o, tua fulmina cessant,

vero non ausa est tota prodire, sed tantum ex aquis quibus cincta, prospectare, vultusque tollere. Exseruit quidem et *manum;* eam vero non movere inter dicendum potuit, sed, ut oculos ab aestu et favilla defenderet, *opposuit fronti.* Et quoniam ne sic quidem aestum ferre poterat, *subsedit:* subsidere fecit terram, quamquam *paululum* tantum, ne longius abesset ab arca Iovis, quicum agere volebat. Hinc *magnus tremor.* Ita labor Telluris et cura in maximo malo bene notata. — *Alma*, omnia alens, proprium et aptum terrae epitheton. — *ut erat*, ὡς εἶχε, exprimit statum aut habitum, quo quis erat. IV, 473: *canos, ut erat turbata, capillos;* VI, 237: *ut erat pronus;* 244: *sicut erant iuncti.* Mox revocandum putavi *contractosque*, ab Heinsio pulsum. Non enim innuit, aquas pelagi constare ex fontibus, sed omnis generis aquas commemorare vult.

273. *contractos* pro *contractosque* invexit Heinsius, ut aquas pelagi innuat constare ex fontibus undique contractis.

275. *omniferos*) Quoniam nonnulli *omniparens*, propterea Heins. conj. *omniparos*, idque ex analogia comprobat. Nostri Codices, *omniferos.* — *Sustulit omniferos.* Vt Autumno ab Horatio *caput pomis decorum*, sic Telluri a Nostro *omniferi vultus* dantur: *omniferos*, vocabulum ab ipso Ovidio factum, aptum tamen terrae πανδώρῳ et παμμήτορι, quae *omnia*, quibus indiget natura humana, *fert* et alit. Lucretio et Virgilio dicitur *omniparens.* — *Sustulit.* Videtur poëta respexisse ad locum Pausaniae in Atticis: Ἔστι δὲ καὶ Γῆς ἄγαλμα ἱκετευούσης ὗσαι τὸν Δία. «Est apud Athenienses simulacrum Terrae Iovi supplicantis, ut e coelo imbrem demittat». LEM.

276. *Opposuitque* etc.) Silius XIII, 341: *Obtendensque manum* solem infervescere fronti Arcet.

278. *sicca vox*) Quae venit e gutture sicco. Hoc et magis poeticum, et huic loco aptius, quam vulgat. *sacraque:* X, 663, *aridus anhelitus.* — *siccaque* exstat quidem non nisi in Vrbin. et uno Ciofan., sed recte receptum ab Heins. pro *sacraque.* — Nostri Codd. *sacraque*, et forsan τὸ *sicca* ab ingenio recentiorum proficiscitur.

279. *si placet hoc*) Non suppliciter orat, sed tota est in indignitate rei demonstranda, Iovisque negligentia incusanda. Inest aequabile et gratum orationis flumen. Haec compensant luxoriem ingenii, quae in superioribus aliquoties ostendit. Prima verba quasi captationem benevolentiae quandam habent. — *Mereri* male sensu pro *peccare*, etiam 291: vide Heyoii Observationes ad Tibull. II, 4, 5. — *vires* saepe et igni tribuuntur et pro ignibus ponuntur: VII, 81,

Summe Deum? liceat periturae viribus ignis,
Igne perire tuo; cladem que auctore levare.
Vix equidem fauces haec ipsa in verba resolvo,
(Presserat ora vapor) tostos en adspice crines,
Inque oculis tantum, tantum super ora favillae.
Hosne mihi fructus, hunc fertilitatis honorem
Officiique refers, quod adunci vulnera aratri,
Rastrorumque fero, totoque exerceor anno?
Quod pecori frondes, alimentaque mitia, fruges
Humano generi, vobis quod tura ministro?
Sed tamen exitium fac me meruisse: quid undae,
Quid meruit frater? cur illi tradita sorte
Aequora decrescunt, et ab aethere longius absunt?
Quod si nec fratris, nec te mea gratia tangit;

scintilla *in veteres crescit vires*; XIII, 868, Aetna *cum suis viribus*. Hinc h. l. periphrasin facit, ut XIV, 274, *vis meri*. Similia apud Graecos. — *clades levatur*, tolerabilior redditur, *auctore*, quando aut a magno et illustri viro, aut, ut hoc loco, a Deo infertur. Burm. *levare*, minuere, ut III, 338.

283. *tostos*) Codex Regius B. *nostros*; e glossa forte.

284. *Inque oculis* etc.) Ita recte vetustiores. Olim edebatur *Inque oculis fumum: volitant super ora favillae.* Verum de *fumo* in tanto malo vix questa esset Tellus. Heinsius suadebat, *Inque oculis fumi tantum, tantumque favillae.* Satis aspere. Nempe ille *ora* ferre nolebat, quia idem vocabulum praecessit. At Ovidius millies intra paucos versus idem vocabulum repetit. — Hic versus ita legitur in Codice Regio B: *Inque oculis tantum, tantum est super ora favillae*; in Codice A: *Inque meis oculis* etc. Insulse; praestat nostra lectio. Lem. — *adunci*. Multi, *curvi*. Nostri autem Codices, *adunci*. — *Presserat*. *premere*, opprimere, claudere. Virgilius Aen. VI, 155: *pressoque obmutuit ore*. Multum valet ad movendos alios, si, quae dicimus, eorum oculis subiicere possumus. Hinc *en adspice*, et mox *circumspice*, atque *en Atlas*. Non *cineris* dicit, sed, quod gravius, *favillae*, cineris mixti scintillis igneis. — *Honor*: praemium. Saepe sulci cum *vulneribus* comparantur, et hoc quidem loco commodissime. Acerbius etiam Plin. H. N. II, 63: *Ferro, ligno, igne, lapide terra omnibus cruciatur horis. Nisi tamen, quae summa patiatur atque extrema cute, tolerabilia videntur. Penetramus in viscera* etc. — De *rastrorum* gravitate vid. ad I, 101. — *Exercere* bene de agricultura, atque etiam *molestiae* notionem involvit. — *tura*, quorum cura maxime tangebat Deos, I, 248.

291. *tradita*) Codex Regius B. *credita*. — *tradita sorte*. Quae adeo summo iure ei debentur: *et ab aethere* etc.; quatenus decreverant.

At coeli miserere tui: circumspice utrumque;
Fumat uterque polus: quos si vitiaverit ignis,
Atria vestra ruent: Atlas en ipse laborat;
Vixque suis humeris candentem sustinet axem.
Si freta, si terrae pereunt, si regia coeli:
In chaos antiquum confundimur: eripe flammis,
Si quid adhuc superest; et rerum consule summae. »
Dixerat haec Tellus: neque enim tolerare vaporem
Vlterius potuit, nec dicere plura; suumque
Rettulit os in se, propioraque Manibus antra.
At pater omnipotens Superos testatus, et ipsum
Qui dederat currus, nisi opem ferat, omnia fato
Interitura gravi: summam petit arduus arcem,
Vnde solet latis nubes inducere terris;
Vnde movet tonitrus, vibrataque fulmina iactat.
Sed neque, quas posset terris inducere, nubes
Tunc habuit; nec, quos coelo dimitteret, imbres.

294. *circumspice utrumque*) Burmannus mallet ita distinguere: *circumspice utrumque* (*fumat uterque*) *polum.*

295. *quos si vitiaverit ignis*) Codex Regius A, *quos si violaverit ignis;* alter vero B, *quod si violabitur axis.* — *vitiaverit*, violaverit. — *Atria.* Vide ad librum I, 172. — *Atlas laborat.* Atlas, mons Mauritaniae, qui coelum ideo sustinere dicitur, quod Atlas, qui in illum montem fertur transmutatus, primus omnium astrologica scrutari coeperit. Vid. Rhodigin. lib. VII, cap. 12; Vitruv. lib. VI, cap. 10. Lem. — De *Atlante*, vide Nostrum, IV, 656 sqq. — *laborare* eleganter de iis, quae ita premuntur, ut vix oneri ferendo sufficiant. Horat. I, Od. 9, 3: *silvae laborantes*, nempe nive. Plin. Pan. 22: *tecta laborantia* multitudine hominum insistentium.

299. *confundimur*) Exquisitius, quam, redimus, revolvimur. — *Si quid* non semper dubitantis, sed eleganter pro *quod* ponitur. Vide ad Plin. I, Ep. 1. — *rerum summae*, incolumitati totius universi. Sic *summa reipublicae* saepe apud Ciceronem: vide Ernesti clavem Ciceronianam.

301. *vaporem*) Codex Regius B. *vapores;* parvi interest. — *os suum*, Tellus, Dea, *rettulit in se*, in orbem terrarum. Ciofanus putabat, hoc ductum esse a volumine serpentis. — *propioraque Manibus antra.* Id est speluncas inferis finitimas. Lem.

304. *Superos testatus*) Testatur Deos, quippe necaturus infelicem aurigam. — *summam arcem*, altissimam mundi oram petit, et sic *arduus* erat. — *movet*, excitat: *vibrata*, agitata, hastae instar. His agitationibus acceleratur iactus teli aut fulminis. Mox

Intonat: et dextra libratum fulmen ab aure
Misit in aurigam; pariterque animaque rotisque
Expulit, et saevis compescuit ignibus ignes.
Consternantur equi; et saltu in contraria facto
Colla iugo eripiunt, abruptaque lora relinquunt.
Illic frena iacent, illic temone revulsus
Axis; in hac radii fractarum parte rotarum:
Sparsaque sunt late laceri vestigia currus.
At Phaëthon, rutilos flamma populante capillos,
Volvitur in praeceps, longoque per aëra tractu
Fertur; ut interdum de coelo stella sereno,

libratum fulmen eodem sensu; nam *librare* pr. de motu manus, quo exploramus pondera. Similes autem motus faciunt, qui magna vi proiicere aliquid volunt. Conf. Arntzen. et Schwarz. ad Plin. Paneg. 13. – *libratum ab aure* cum vi pingendi. Iacula enim mittuntur vel ab aure, vel a latere: vid. Cerda ad Virgil. Aeneid. IX, 417, ubi, *summa telum librabat ab aure*. Nost. infra vs. 624: *malleus dextra libratus ab aure*. Senec. de Benef. II, 6: *Infinitum interest, utrum excusso lacerto tela torqueantur, an remissa manu effluant.*

312. *anima expulit*) Vita privavit, et *rotis*, curru deiecit. *Animam expellere* est infra VI, 618. Durum quidem est *anima expellere*, ferendum tamen in poëta, praesertim quum *rotis* addatur. Saepe enim duobus diversis nominibus unum verbum sic accommodatur. Similiter autem fere locutus est Plin. VIII, Ep. 4: *Pulsum regia, pulsum vita.* — *saevi ignes*, Iovis fulmina, ut IV Trist. 3, 69. Male igitur h. l. quidam, *saevos*.

313. *Expulit*) Olim edit. *Exuit*, quod et plurimi Codd. habent. Alterum, ut et Burmannus monuit, maioris est impetus et violentiae. Ib. Caelest. Farnes. unus Thuani, *saevos*. — Nostri Codd. *expulit* — et *saevis*.

315. *iugo eripiunt*) MSS. multi, *iugo excutiunt*, quod, ut fortius, Ciof. Farnab. et Heins. placuit. Burm. contra monet, recte quidem dici *collis iuga excutere*, non autem *colla iugo*; atque etiam Senec. Hipp. 1084, ubi Nostrum imitatur, scripsisse, *seque luctantur iugo Eripere*. — Vulgatum admittunt nostri.

316. *illic frena iacent*) Lucian. d. l.: Κατέαγε ὁ ῥυμὸς, καί ἄτερος τῶν τροχῶν συντέτριπται. *Rutili capilli*, quales, Tacito auctore, Germani prisci habebant, ponebantur apud Veteres in magna parte pulchritudinis. Dicuntur etiam *flavi*, graece ἠλιῶσαι et χρυσαῖ τρίχες: vide H. Stephanum ad Anacreontis od. 29, 5. – *Volvi* de decidente etiam, VI, 238; Virgil. Aen. I, 115. *In praeceps*, in caput, prono capite; — *stella* etc. Confer Callim. hymnum Del. 38. Huiusmodi ignes in aëre emicantes, Graecis dicebantur διάττοντες. Senec. Nat. Q. II, 14: *Stellae transvolantes.*

318. *late laceri*) Burm. aures ingrato sono *late laceri* offendebantur;

Etsi non cecidit, potuit cecidisse videri.
Quem procul a patria diverso maximus orbe
Excipit Eridanus, fumantiaque abluit ora.
Naides Hesperiae trifida fumantia flamma
Corpora dant tumulo, signantque hoc carmine saxum:
« Hic situs est Phaëthon, currus auriga paterni;
Quem si non tenuit, magnis tamen excidit ausis. »

quapropter cum MSS. nonnullis malebat *laceri late.* Sed vid. ad I, 299.

322. *Etsi non cecidit*) Cod. Reg. A. *quae si non cecidit.* — *potuit cecidisse videri.* Respexit fortasse Aristotelis Meteor. I, 4; ubi huiusmodi ignes vocantur δοκοῦντες ἀστέρες διάττειν. Cum tali stella etiam apud Homerum, Il. Δ, 75, Minervae delapsus comparatur. Phaeth. casum in Winkelm. Monum. ineditis, n. 43, expressum vides.

323. *diverso orbe*) *Diversus orbis*, pars orbis terrarum opposita, nempe septentrionalis. *Eridanum* excepisse Phaëthonta, Veteres constanter tradunt, nisi quod Aristoteles de Mirabb. 82: lacum aquis fervidis aestuantem iuxta hunc fluvium nominat. Antiquissimis Graecis *Eridanus* erat in margine Europae occidentali, in Oceanum septentrionalem se exonerans, ad cuius ostium electrum reperiebatur, et a quo non procul insulae aberant stannum mittentes. Rhenum eos intellexisse Vossius ad Virgil. Georg. I, 482, argumentis non contemnendis docet. Sed Pherecydes primus Padum in Italia, qui tum Graecis innotuerat, eo nomine a maioribus designatum esse putavit (Hygin. fab. 154), cuius auctoritatem reliqui deinceps Graeci et Romani sequuti sunt. Vid. et Munker. ad Hygin. dicto loco. Vsurp. h. l. *maximus*, ut a Virg. *rex fluviorum.*

324. *Excipit*) Longe quippe ab Aethiopia distat Eridanus: Ἔνθα ποτ' αἰθαλόεντι τυπεὶς πρὸς στέρνα κεραυνῷ, Ἡμιδαὴς Φαέθων πέσεν ἅρματος Ἠελίοιο. Apollon. IV Arg. Lem. — *ora abluit*, ut apud Claudianum 28, 166; ubi Eridanus palla velatus, cui Phaethon intextus, *vulnera lavit anheli.* Pro *fumantia* Heinsius ex primo Mediceo, *spumantia*, quia illud verbum proximo occurrit. At unde *spuma* in corpore fulmine necato? Revocavi igitur *fumantia.*

325–366. *Naides Hesperiae* etc.) Vltimus actus, qui metamorphosin continet, propter quam omnis de Phaëthonte fab. narrata. – *Naides Hesperiae*, nymphae Italicae: vide ad vs. 258. — *trifida flamma.* Fulmine, quod ita pingebatur. Vt enim tridens Neptuno, sic trifidum fulmen attribuitur Iovi. A triplici potestate sic dictum volunt: ferit enim, penetrat, et adurit. Lem. — *tumulus*, χῶμα, terra exstructa, cui *corpora*, ossa, *dantur* aut mandantur. — *saxum*, λίθος, στήλη, columna sepulcralis, cippus. — *carmine*, ἐπιγραφῇ, titulo; nam *carmen*, quaecumque formula verborum. — *signant*, insculpunt, verbum proprium in hac re: vide Heinsium. Tales autem inscriptiones prisca illa aetas ignoravit. Initium solemne huiusmodi titulorum, *Hic situs est*, aut *hic iacet.* *Siti* enim proprie, conditi. Cic. Legg. II, 22. Nomina in titulis breviter adscribebantur res ge-

Nam pater obductos luctu miserabilis aegro
Considerat vultus; et, si modo credimus, unum
Isse diem sine Sole ferunt: incendia lumen
Praebebant; aliquisque malo fuit usus in illo.
At Clymene, postquam dixit quaecumque fuerunt
In tantis dicenda malis, lugubris, et amens,
Et laniata sinus, totum percensuit orbem;
Exanimesque artus primo, mox ossa requirens,
Repperit ossa tamen peregrina condita ripa,
Incubuitque loco; nomenque in marmore lectum
Perfudit lacrymis, et aperto pectore fovit:
Nec minus Heliades fletus, et, inania morti

stae. — *tenuit*, obtinuit, tueri, regere potuit; magna tamen erant ausa, quibus excidit. Haec ipsa verba *quem — ausis* ad virtutis studiosum transtulit Seneca, de Vita Beata cap. 21. Cf. etiam de Prov. 5 extr. Aliter autem indicavit Horat. IV, Od. 11, 25: *Terret ambustus Phaethon avaras spes.*

329. *Nam pater*) Codex Regius A. *At pater;* Codex Regius. B. *Iam pater;* quod praetulerim etsi aliter *Gierig* placeat. Nam ratio ellypseos quam infra attulit (vide notam subiectam) mihi contorta visa est. Lem. — *Nam.* Librarii, qui *Nam* in *At* mutarunt, ignorabant, *nam* sic poni, ut subintelligendom sit aliquid, veluti h. l. pater quidem aberat, nam is etc. Sic et VI, 271. — *obducere* vultum, ad moerorem componere: Casaub. ad Sueton. Tib. 68. — *aeger*, qui eum reddebat aegrum; ut *aeger amor* Virg. Georg. IV, 464. — *isse*, fluxisse, praeterlapsum esse. — *aliquisque* etc. Ineptissimus iocus. Parum sanae mentis est in mundi interitu iocari: *usus in illo*, ut XIV, 268, *usus in folio;* X, 213 *color in illis.*

330. *Condiderat vultus*) Vnus Mediceus, *Abdiderat;* caeteri omnes et nostri Regii, *condiderat.* Lem.

334. *lugubris*) vestes lugubres sive atras induta, forte et resectis tonsisve capillis. — *laniare*, grave verbum, sed aptum luctui acerbiori antiquissimorum et rudium adhuc hominum, qui unguibus adeo ora et pectora palmis foedabant. Virg. Aen. I, 673. — Sic *repperit* quidem *ossa*, in *peregrina tamen ripa.* In terra peregrina mori tristissimum visum. Tibull. I, 3, 3, ibique Heynius in Observ.; item Virg. Aen. IX, 485. — *aperto*, nudo: *fovere nomen* frigida admodum locutio videtur Burmanno. Amplectitur itaque Gronov. Cod. lectionem, *saevit*, id est laceravit apertum seu nudatum pectus. Sed quidni Clymene *nomen*, quod diu pectore aperto tegebat, *fovisse* recte dicatur, quum *locum fovere* bona locutio sit, de eo, qui assidue et diu in eo versatur? Sic *castra fovere* Virgil. Aeneid. IX, 57: *humum fovere* Georg. III, 420.

340. *Heliades fletus*) Ante Heinsium edebatur *Heliades lugent*, et ita nostri Codices habent. Lem. — Heliades, sorores Phaethontis (*Phae-*

Munera, dant lacrymas; et caesae pectora palmis,
Non auditurum miseras Phaëthonta querelas,
Nocte dieque vocant; adsternunturque sepulcro.
Luna quater iunctis implerat cornibus orbem:
Illae more suo, nam morem fecerat usus,
Plangorem dederant: e queis Phaëthusa sororum
Maxima, quum vellet terrae procumbere, questa est
Diriguisse pedes: ad quam conata venire
Candida Lampetie, subita radice retenta est.
Tertia, quum crinem manibus laniare pararet,
Avellit frondes: haec stipite crura teneri,
Illa dolet fieri longos sua brachia ramos.
Dumque ea mirantur; complectitur inguina cortex;
Perque gradus uterum, pectusque humerosque manus-
Ambit; et exstabant tantum ora vocantia matrem. (que
Quid faciat mater, nisi, quo trahat impetus illam,
Huc eat, atque illuc; et, dum licet, oscula iungat?

thontides apud Germanic. Arat. vs. 371). Ἡλίου s. Solis filiae. A Nostro non nisi tres commemorantur, ab Hygino, praef. quatuor; sed Hesiod. septem numeraverat. — *fletus*, quoniam a *lacrymis* distingui videntur, forte omnino luctus signa. — *munera*, honores extremi, qui habentur mortuis, ut Virg. Aeneid. VI, 884 sqq.: vide Broukh. ad Propert. I, 17, 23. — *inania*, quia mortuum non in vitam revocant. Plane sic *inane munus* apud Virgil. d. l., et *vanus honor* Aeneid. XI, 52: *inane*, omne id, quod fructu caret.

341. *caesae*) Codex Regius B, qui versu praecedenti habet *lugent*, dat *pulsant* pro *caesae*; nec mala lectio, nisi e glossa nata sit. Lem. — *miseras — querelas*. MSS. magno numero, *miseris querelis*, ut ad *vocant* referatur. Non male. – Cod. Reg. A, *miseris querelis*. — *Phaëthonta vocant* ex more lugentium et conclamantium priscis temporibus. Hom. Od. I, 65; Virg. Aeneid. III, 68. Hinc Aeneid. I, 219, *nec iam exaudire vocatos*, mortuos esse.

344. *Luna quater* etc.) Luctus per certum tempus, idque interdum satis longum, durabat, nunc quatuor menses, quod poëtice expressum; vid. ad vs. 453. Iam transformationes per partes rursus describit. Cf. I, 548–552; IX, 351–358; X, 489–500. Sed Claud. 28, 194, alium mythum sequitur, ex quo Heliades cum Eridano et Cycno inter sidera relatae.

349. *Candida*, pulchra, frequens puellarum epitheton. – *subita radice*, in quam pedes eius subito mutati sunt. — *Tertia* aliis Aegle, aliis Phoebe est.

356. *trahat*) Codices nostri *trahit*

Non satis est: truncis avellere corpora tentat;
Et teneros manibus ramos abrumpere: at inde
Sanguineae manant, tanquam de vulnere, guttae.
« Parce, precor, mater, quaecumque est saucia clamat;
Parce, precor; nostrum laniatur in arbore corpus:
Iamque vale. » Cortex in verba novissima venit.
Inde fluunt lacrymae; stillataque sole rigescunt
De ramis electra novis; quae lucidus amnis
Excipit, et nuribus mittit gestanda Latinis.

II. Adfuit huic monstro proles Stheneleia Cycnus;

quod praetulerim. Lem. — *impetus*; nunc oppositum rationi, consilio, affectum et perturbationem animi vehementiorem indicat; de ea recte *trahere*.

359. *abrumpere*) Nostri Codd. *abrumpit*.

361. *Parce precor* etc.) Sic Virgil. Aeneid, III, 41: *Quid miserum, Aenea, laceras? iam parce sepulto, Parce pias scelerare manus.*

362. *laniatur*) Codd. Regii, *laceratur*. — *Cortex in verba novissima venit*. Id est, cortex os obducens verba Heliadum ultima occupavit. Noster X, 497: *Venientique obvia ligno subsedit, mersitque suos in cortice vultus*; et XI, 256: *Admisitque suos in verba novissima fluctus*. Lem. — *Cortex venit*. In quales arbores mutatae sint, poëta non addit; sed I ex Pont. 2, 33, *populos* (αἰγείρους) nominat. Atque ita et Hesiod., Hygin., Virgil. Aen. X, 190, Luc. aliique. At Virg. Ecl. VI, 62, *alnos* commemorat, quemadmodum alii *ulmos* aut *pinus*. Plin. Hist. Nat. XXXVII, 2, 3. Communis porro opinio erat (vid. et Eurip. Hipp. 470; Apollon. Rh. IV, 596), ex *lacrymis* (ἐκ τῶν δακρύων) illarum arborum *electra* nasci: quod non mirum videri debet, quum arborum resinam Graeci ita dixerint (cf. et X, 501), atque etiam hodie rerum naturalium indagatores eo fere inclinent, ut resinae electra originem debere putent. Si his addideris, quae ad vers. 324 notavimus, satis probabiliter tibi fabulam interpretaberis. Sophocles in trag. deperdita ex aliis lacrymis electra nasci finxerat, nempe quas Meleagri sorores in aves mutatae in India flerent: quod a Plin. dicto loco, reprehenditur: vide omnino Gesneri Diss. in Comm. Societ. Gotting. tom. III, pag. 72.

364. *stillata*, passive. — *lucidus* λευκός, clarus. — *nuribus Latinis*. Italis mulieribus. *Nurus* omnino mulier poëtis. Vid. III, 528. Plin. d. l. narrat, suo tempore Transpadanorum agrestes feminas monilium vice succina gestare, maxime decoris gratia, sed et medicinae.

366. *mittit*) Pro *mittit*, unus Codex, *nutrit*, quod Burmannus exemplis illustrat; sed alienum est ab hoc loco — *mittunt* merces terrae eae, ubi maximus earum proventus et mercatus. — Sic et Virgil. Georg. I, 57: *India mittit ebur*. Lem.

367–400. *Adfuit huic monstro* etc.) Cycnus, rex Liguriae, dum deflet Phaëthontem, sanguine materno sibi

Qui tibi materno quamvis a sanguine iunctus,
Mente tamen, Phaëthon, propior fuit: ille relicto,
Nam Ligurum populos, et magnas rexerat urbes,
Imperio, ripas virides amnemque querelis
Eridanum impleral, silvamque sororibus auctam:
Quum vox est tenuata viro; canaeque capillos

iunctum, mutatur in avem sui nominis. Confer Hyg. fabulam 154; et Virgil. Aeneid. X, 189, ibique Heynium Lactant. Argum. fabulae auctorem facit Phanoclem in Cupidinibus. Nempe ille elegos Ἐρώτων nomine scripserat, de quibus Heins. et Burm. ad X, 83. Addita autem haec sunt haud dubie superiori fab. postquam Eridanus pro Pado haberi coepit. Pausanias Attic. pag. 76, facile se credere ait, Cycnum, Ligurum regem, musica excelluisse, sed eumdem post mortem ab Apolline in avem Cycnum esse mutatum se non credere. Et tam musici, quam poëtae, cum cycnis comparari solebant: Horat. IV, Od. 3, 25. Alius *Cycnus* XII, 72, memoratur. — *huic monstro.* Huic transformationi; nam *monstrum* omnis res monstrosa aut mira. Adstitit in ripis Eridani Cycnus, quum Heliades in arbores mutarentur. — *Stheneleia*, Sthenelei filius. Regem Liguriae cognatum fuisse reginae Aethiopum, minime est credibile. Itaque hoc aut male fictum, aut ab iis additum, qui Phaëthonta alium intelligebant, ab orientali diversum. — *mente* forte ad amicitiam referendum. — *a sanguine*, eleganter, quoad sanguinem: exempla e Cicerone dabit Clavis Cicer. — *propior*, propius iunctus, similior.

370. *Ligurum*) *Ligures*, dum et bellicosa gens, late tenebant maritima loca non modo Italiae superioris, sed et Galliae, erantque adeo et Padi accolae: et Graeci antiqui omnem Italiam superiorem ab iis nominarunt. Apud Apollon. IV, 646, Argonautae adeunt ἔθνεα μύρια Κελτῶν καὶ Λιγύων. Recte igitur Noster Ligurum *populos*. Iidem igitur et succinum mittere credebantur, Claud. 40, 11, et succinum ipsum dictum est λιγγούριον. Strabo IV, pag. 310.

371. *ripas*, ut loca solitaria, petere solent moesti; X, 74. — *amnemque*. Tanaquil. Faber *amnemque* in *omnemque* mutandum censet. Immo *ripas* et *amnem* bene coniunxit. — *impleral.* Codex Regius B, *implevit.* — *implet amnem querelis*, crebro ibi repetit querelas, nempe cantu. Virgil. Aen. X, 190: *Populeas inter frondes umbramque sororum Dum canit, et moestum musa solatur amorem.* — *sororibus*, scilicet tuis; X, 91, hae tres sorores mutatae *nemus Heliadum* dicuntur; et apud German. Arat. 370, *nova silva.* — *auctam.* Gebhardus e manuscriptis suis, *Aptam.* Alterum multo melius.

373. *Quum vox*) Ex voce virili et gravi facta est vox cycni tenuis. In describendis transformationibus ipsis prodit Ovidius inexhaustas ingenii copias, verbisque delectis pingit animantium naturas. Confer similem mutationem, XIV, 499 sqq. — *canae plumae.* Candidae; Virgilius dicto loco ei canentem molli pluma senectam tribuit.

Dissimulant plumae; collumque e pectore longum
Porrigitur, digitosque ligat iunctura rubentes:
Penna latus vestit; tenet os sine acumine rostrum:
Fit nova Cycnus avis, nec se coeloque Iovique
Credit, ut iniuste missi memor ignis ab illo:
Stagna petit, patulosque lacus; ignemque perosus,
Quae colat, elegit contraria flumina flammis.
  Squalidus interea genitor Phaëthontis, et expers
Ipse sui decoris, qualis, quum deficit orbem,
Esse solet; lucemque odit, seque ipse diemque;
Datque animum in luctus; et luctibus adiicit iram;

374. *Dissimulant*) Dissimulare eleganter dicitur forma, sub qua quis latet. Heroid. IV, 56: *tauro dissimulante Iovem.* Hinc infra 371, *nec se dissimulat.* IX, 76, sic *celare*, — *longum.* Nostri Codices, *longe:* forsan melius. Lem. — *iunctura*, cuticula.

376. *latus*, alas; nam *pennae* sunt alarum; *plumis* autem reliquae corporis partes velantur. — *vestit*, octo *velat*, atque bene. *Vestire.* Bene de pennis, plumis, crinibus: vid. Heins. — *tenet os*, occupat locum oris. Ita et vs. 830.

377. *nec se coeloque* etc.) Prisci poëtae in fingendis fabulis naturam animantium sequuti erant; Noster autem hic et alibi passim naturam earum e fabulis repetit. — *credere se* elemento, in quo moventur, eleganter dicuntur animantia. Sic et nautae *se credunt* mari. Vt naturam cycni e fabula explicare posset, ingeniose *Iovi* posuit in dilogia de aëre et de Deo summo. Caeterum et in aëra interdum haec avis se tollit. — *perosus*, ut *exosus*, qui odio habet.

381–400. *Squalidus interea.* Non episodium inutile, ut Schirachio videbatur, sed pars fab. de Phaëthonte, quam poëta distulit in h. l. quia Cycni mutatio arcte annexa Heliadum transformationi. Facta autem haec eo die, qui sine Sole ibat, vs. 330. Pater lugebat; lugentes negligunt, quae *decus* adferunt corpori, talesque *squalidi* dicuntur. — *deficere* de occasu solis legitur Propert. III, 3, 44: *qua venit exoriens, qua deficit.* Sed nunc eclipsis intelligitur, qua et ipse Sol *squalidus* videtur, quum alias *niteat* aut *caput nitidum* gerat. *Deficit orbem*, vel orbem terrarum luce sua destituit, non collustrat, vel suum orbem aut totum aut ex parte obscurat: quo posteriore sensu et commode cum aliis legi potest *orbe.* Vid. Virgilius Georg. I, 442, ubi *Conditus in nubem medioque refugerit orbe.* — Moesti *lucem* odisse solent; id optime translatum ad Solem, lucis auctorem. — *orbem;* permulti, *orbe*, quod non displicet Burmanno. — Nostri Codices, *orbi.* Vtrumque rectum est. Nam *deficere*, modo neutrum est, et dativum post se trahit, ut apud Caesarem B. G. III: *Non solum vires, sed etiam tela nostris deficerent;* modo activum ut h. l. et apud Cic. I, de Orat.: *Vires deficiunt illum.* Lem.

Officiumque negat mundo. « Satis, inquit, ab aevi
Sors mea principiis fuit irrequieta; pigetque
Actorum sine fine mihi, sine honore, laborum.
Quilibet alter agat portantes lumina currus.
Si nemo est, omnesque Dei non posse fatentur;
Ipse agat; ut saltem, dum nostras tentat habenas,
Orbatura patres aliquando fulmina ponat.
Tum sciet, ignipedum vires expertus equorum,
Non meruisse necem, qui non bene rexerit illos. »
Talia dicentem circumstant omnia Solem
Numina; neve velit tenebras inducere rebus,
Supplice voce rogant: missos quoque Iupiter ignes
Excusat, precibusque minas regaliter addit.
Colligit amentes, et adhuc terrore paventes
Phoebus equos; stimuloque domans et verbere saevit:
Saevit enim, natumque obiectat, et imputat illis.

385. *Satis, inquit* etc.) Verissimus sermo eorum, quibus praeter meritum calamitas ab aliis illata. — *honor*, ut 285. *Agere*, ἐλαύνειν, de auriga. — *si nemo est* etc. Cf. 58 sqq. — *ipse*, αὐτὸς, princeps coelus alicuius. Nunc vero indignantis est. — *tentat habenas*. Periculum facit, an flectere eas possit. Ita *tentare castra*, *mare* et alia. — *orbatura* etc. Indignans loquitur, quasi Iupiter iam plures patres fulmine orbaverit.

392. *ignipedum*) Heinsius mallet *anguipedum*. Tales vero equi non bene videntur Soli dari. Vnus, *alipedum*, quod non spernit Burmann. — *ignipedes* equi valde displicebant Heinsio. Sed equis, qui vehunt ignes, qui ignes *in pectore habent*, *ignes ore et naribus efflant*, 85, 119, 154, non male a poëtis *ignei pedes* dari videntur.

395. *neve velit inducere*) Vrbanius quam, ne inducat. — *res*, mundus. Mox maiestas Iovis bene notata. — *preces*, quibus *minae* adduntur, a Cic. Attic. IX, 3, *armatae*, a Tac. Ann. II, 57, *contumaces* dicuntur. Apud Lucian. Dial. Deur. 25, Iupiter satis acerbe in Apollinem invehitur, et ille se peccasse fatetur.

398–400. *Colligit amentes* etc.) Fides horum versuum Heinsio suspecta erat. Burmannus putabat legi etiam posse, *stimuloque furens et verbere caedit*: quo nihil lucramur. — Perperam hi vers. Heins. displicent; apud omnes leguntur et apprime dolori paterno conveniunt. Lem. Nota rhythmum in verbis *amentes* et *paventes*. Similis negligentiae exempla Heynius ad Tibull. I, 9, 23 in Obs. collegit. In sqq. *stimuloque* etc. luxuriatur Ovidii ingenium. Hoc enim, quod homines furentes facere solent, ut iram evomant in res innoxias, male

III. At pater omnipotens ingentia moenia coeli
Circuit; et, ne quid labefactum viribus ignis
Corruat, explorat: quae postquam firma, suique
Roboris esse videt; terras, hominumque labores
Perspicit. Arcadiae tamen est impensior illi
Cura suae; fontesque, et nondum audentia labi

transtulit ad Deum. — *saevire*, verberibus agitare alios. *Verbere*, flagello. — *natum*, mortem nati.

401–530. *At pater omnipotens* etc.) *Iupiter* vi comprimit *Callisto*, Lycaonis filiam, quam propterea *Diana* e choro suo secedere iubet; *Iuno* autem in *ursam* mutat. In eam quum *Arcas*, ipsius et Iovis filius, incidisset, sagitta eam transfigere parabat; sed Iupiter ambos repente abreptos in coelo collocat, sideraque vicina facit. Nempe, Arcades, qui Callistus sepulcrum ostentabant, Paus. VIII, pag. 671, eamque, quum in vivis esset, carissimam habuisse videntur, mortuae sidus Vrsae dicarunt, cuius et nomen et situs, quo nunquam occidit, fabulae locum dedit. Eam vero Graecis decantatam fuisse, Pausan. pag. 603 tradit. Primus eam Anicthus, Tegeates historiarum scriptor, narrasse videtur. Hyg. P. A, II, 1 extr. Post eum plurimi, sed magna varietate, repetierunt, Eumelus, Pherecydes, Asius, Hesiodus, quos Apollod. laudat, et Amphis, comoediarum scriptor. Ex iis, qui restant, vide Paus. VIII, pag. 603; Apollod. III, 8, 2; Hyg. fabb. 176, 177, P. A. II, 1, ubi diversas traditiones collegit. Noster, qui Hesiodum maxime sequutus esse videtur, eam egregie exornavit, atque etiam II Fast. 155–193, tractavit. Hoc commento commodissime ad fab. sq. transit. — *moenia* coelo aut mundo tribuit Lucret. intelligitque extremas mundi oras, aut mundum ipsum. Sed Noster proprie accepit; quae si essent, forent sane immenso ambitu, unde *ingentia*. Horum curam gerebat Iupiter; itaque et nunc ea *circuit* et *explorat*, more Aedilium, quibus cura aedificiorum commissa est, et ut V, 360, Pluto Siciliae fundamina, ubi simili amore corripitur. — *sui roboris* erant, habebant iustum robur, firmitatem. – *hominum labores*, segetes et alia opera. Ita Plinius Paneg. 81, 2, *agrestium labor.* Virg. Georg. I, 325; Aeneid. II, 306: *sata laeta boumque labores.* Vir doctus, in Ephem. liter. Norimb. intelligit calamitates hominum perpessas et miserias. Verum eo sensu *labores* non, nisi dum perferuntur, perspici possunt.

405. *Perspicit*) verbum huic loco aptissimum; dicitur enim de iis qui examinant aedificia, vias et alia. Vid. Ernesti Clavem Cic. h. v. *Perspicit.* Damnanda lectio *prospicit*, quam multi Codices praeferunt, et quam Dousa coniecerat, quia non e coelo spectat. — Nostri Codices Regii habent *perspicit.* — *Arcadiam* vocat *suam*, eiusque curam praecipuam gerit, quia in Parrhasio, monte Arcadiae, natus a multis ferebatur; quamquam et Cretenses id honoris sibi vindicabant: vid. Callimachum h. Iov. 4–10. Hoc quoque transitum adiuvat. — *impensior*, maior, et proprie *cura* dicitur *impendi.* — *Fontibus*

Flumina restituit; dat terrae gramina, frondes
Arboribus; laesasque iubet revirescere silvas.
Dum redit, itque frequens, in virgine Nonacrina
Haesit, et accepti caluere sub ossibus ignes.
Non erat huius opus lanam mollire trahendo;
Nec positu variare comas: ubi fibula vestem,
Vitta coërcuerat neglectos alba capillos,
Et modo laeve manu iaculum, modo sumserat arcum,
Miles erat Phoebes; nec Maenalon attigit ulla

et *fluminibus* abundabat Arcadia, inde εὔυδρος dicta. E fluviis maxime memorabiles Ladon et Erymanthus. Bene *nondum audentia*, tanquam animantia, quae se condiderant in viscera matris, vs. 274. De *labi* vide supra ad lib. Metam. I, 189.

409. *redit, itque*) ut VIII, 163: *refluitque, fluitque.* — *Nonacrina. Nonacris*, mons Arcadiae, vid. Munker. ad Hygin. fab. 177. Et haec res gesta est in Nonacrino monte. Hygin. P. A. Lactant. in Arg. — *Haesit in virgine*, captus eius pulchritudine constitit. Hinc *haerere* et *adhaerere* de amantibus: vid. ad XIII, 906. *Virgo* illa Aniotho fuit Megisto, Lycaonis neptis, Cetei filia. A caeteris *Callisto* nominatur; eamque Lycaonis filiam fecere Eumelus, Hesiod., Pausan., Hygin. et auctor versuum Creticorum, quos ille laudat. Alii aliter; vide Apollod.

410. *accepti*) Schepper malebat *accensi* aut *accensis* caluere. Male. — *Accepti* non est mutandum. Virgil. Aen. VIII, 389: *ille repente Accepit solitam flammam.* — *sub*, in.

411–416. *Non erat huius opus* etc.) Apollod. σύνθηρος Ἀρτέμιδος τὴν αὐτὴν ἐκείνῃ στολὴν φοροῦσα. Hoc ornavit Noster, etiam per comparationem cum aliarum puellarum studiis. Cf. XIV. 264 seq. Verbis *lanam mollire trahendo* describitur carminatio. Manipuli lanae rudis per instrumentum quoddam ferreum trahuntur, ut a sordibus purgentur et mollescant: vide Scalig. ad Tibull. I, 6, 80.

412. *positu variare comas*) Varia compositione ornare capillos solebant Nymphae amori indulgentes. Medic. Fac. 19: *Vultis odoratos positu variare capillos.* Amor. II, 8, 1: *Ponendis in mille modos perfecta capillis.* Cf. III Art. 151. De verbo *ponere*, vide ad I, 477. — *ubi fibula vestem* etc. In multis manuscriptis locus auctius sic legitur: *ubi fibula vestem Strinxerat, eminuit corpus iuvenile decorque*; in quibus manum alienam facile agnoscis. — Hanc varietatem non habent nostri Regii.

413. *coërcuerat*) collegerat. *Fibula* constringi solebat *vestis*, qua brevi utebantur venantes, vel in humeris, vel circa pectus. De *vittis* vide ad I, 477. — *neglectos*, incompositos, in nodum negligenter collectos, ne dispersi iacerent in humeris. — *laeve*, ut alibi *habilis arcus*. Cf. autem Virg. Aeneid. I, 318 seq.: *Namque humeris de more habilem suspenderat arcum* etc. — *Miles Phoebes*, venatrix et comes Dianae, ut Peneis I, 475 seqq.; et Syrinx vers. 694 seqq. Pro-

Gratior hac Triviae; sed nulla potentia longa est.
Vlterius medio spatium sol altus habebat;
Quum subit illa nemus, quod nulla ceciderat aetas.
Exuit hic humero pharetram, lentosque retendit
Arcus; inque solo, quod texerat herba, iacebat;
Et pictam posita pharetram cervice premebat.
Iupiter ut vidit fessam, et custode vacantem,
« Hoc certe coniux furtum mea nesciet, inquit:
Aut si rescierit; sunt o, sunt iurgia tanti? »
Protinus induitur faciem cultumque Dianae:

pter similitudinem belli et venatus, milites et venatores inter se comparantur, et pleraque vocabula utrisque sunt communia. Horat. I, Ep. 2, 67, *militare* de cane venatico.

416. *Triviae*) Diana *Trivia*, praeses triviorum, quae venari solebat etiam in *Maenalo*, de quo ad I, 216. — *Gratior*. Hyg. P. A. d. l. ex Hesiodo, *a qua non mediocriter esse dilectam propter utriusque consimilem naturam;* II Fast. 157, Diana eam, postquam iurata perpetuam virginitatem promiserat, principem facit comitum. Sequitur sententia vera, unde lector exitum rei divinare potest. Est autem *potentia* gratia, qua valemus apud alios.

417. *Vlterius medio spatium sol habebat*) iam meridiem pertransierat. *Habere spatium*, illud emensum esse cursu; II Fast. 164: *Aut plus aut medium sole tenente diem*. B. — *Habebat*. Duo *agebat*, quod non improbat Burm. — Nostri Codices *habebat*. — *ceciderat*. Noster Codex Reg. B *reciderat*, et supra a secunda manu exciderat. Lem. — In sacris nemoribus et vetustis non licebat arbores caedere. Conf. III, 28; VIII, 329; IV Fast. 649. Tale igitur nemus densum et umbrosum.

419. *Exuit*) ornate: depositis armis humi quievit. — *lentos*, e ligno flexibili. — *quod texerat herba*, exquisitius quam herboso; admonet enim nos, herbam vices vestium stragularum praestitisse. Venantes, ad imitationem vitae militaris, quiescentes capiti supponebant arma. Cerda ad Virg. Aen. VII, 460. — *pictam*, distinctam, nisi auro argentove, certe ebore aut cornu. — *posita*, recumbente. — *custos* potest arbitrum significare, ut *custode vacans* sit idem quam 544, *inobservata*. Sed etiam virginum et nuptarum custodes erant: II Amor. 4, 23. Petulanter loquentem Iovem inducit.

424. *sunt o, sunt iurgia tanti?*) Cod. Reg. B, *sunt o, tua iurgia tanti*. Quae lectio non reiicienda mihi videtur; scil. *hoc furtum mea coniux certe nesciet:* fac tamen id *rescierit*; *o uxor, suntne tua iurgia tanti?*

Que m'importe, à ce prix, la jalouse querelle!

Vividior sane ista apostrophe: et ita intelligit *Gierig*. Vide seqq. Lem. — *tanti esse* dicuntur, quae tam gravia sunt, ut eorum causa aliquid vel faciamus, vel omittamus. Suavitas quaedam inest in interrogatione et in repetito *sunt*. Nota etiam *hoc certe*.

425. *Protinus induitur* etc.) Vul-

Atque ait, « O comitum, virgo, pars una mearum,
In quibus es venata iugis? » De cespite virgo
Se levat; et, « Salve numen, me iudice, dixit,
Audiat ipse licet, maius Iove. » Ridet, et audit;
Et sibi praeferri se gaudet, et oscula iungit,
Nec moderata satis, nec sic a virgine danda.
Qua venata foret silva narrare parantem
Impedit amplexu; nec se sine crimine prodit.
Illa quidem contra, quantum modo femina possit,
Adspiceres utinam, Saturnia, mitior esses!
Illa quidem pugnat: sed quae superare puella,
Quisve Iovem poterat? superum petit aethera victor
Iupiter: huic odio nemus est, et conscia silva;
Vnde, pedem referens, paene est oblita pharetram
Tollere cum telis, et, quem suspenderat, arcum.

garis erat traditio, Iovem assimulatum esse Dianae. Alii narrabant, eum Apollinis formam sumsisse: vide Apollodor. Cum nostro consentit et Amphis apud Hygin. P. A.; sed ille suo modo persequutus est; *induitur cultum Dianae*, cingitur ritu Dianae, et sumit arcum cum pharetra. De his armis *cultus* etiam X, 517. Arcu autem aureo insignis erat illa I, 696 sq. Male Burm. dubitabat, annon ex manuscriptis quibusdam praeferret *vultumque*, ex levissima illa causa, quia interdum *vultus* et *facies* coniunguntur. Etiam Lactant. in Arg. *cultumque* legit: *Fatigatae ornatus pharetra sagittisque, velut Diana, occurrit.* — *pars una* pro *una* simpliciter: II Fast. 156, *sacri pars una chori.*

429. *numen maius Iove*) Ingeniose, ut indicet, ex aliena quoque forma Iovis maiestatem eluxisse. — *sibi praeferri*. Talia, ut arguta, amat Ovid. — *oscula* etc. XIV, 658: *oscula, qualia nunquam Vera dedisset anus*; IX, 538: *oscula non sororia.*

433. *Impedit amplexu*) Propter *narrare parantem*, possis *impedire* sensu vulgari sumere. Exquisitius tamen dictum est, si *impedire amplexu* explicas per amplecti, ut tropus a vitibus petitus sit, quae retinacula *impediunt*, cingunt; III, 664. Ita *impedire* etiam vs. 868. *Complexibus ambire* XII, 328.

434. *Illa quidem*) Apollod. ἀκουσῃ συνευνάζεται. Illud ἀκουσῃ Noster pluribus persequitur. — *possit*; Codices nostri *posset.*

437. *superum lumen* coelum vocarunt Ennius, Lucretius et Virgilius. — *nemus*. Duo, *Venus*; forte ne poëta bis idem dicere videretur. — Nostri, *nemus*. — *Nemus* et *silva* passim coniunguntur, ut I, 568; vide Burm. — *conscia* poëtis dicuntur loca, in quibus aliquid stupri. *Conscia silva* stupri ab Iove illati. Lem. — *paene est* etc.

Ecce, suo comitata choro Dictynna per altum
Maenalon ingrediens, et caede superba ferarum,
Adspicit hanc, visamque vocat: clamata refugit,
Et timuit primo, ne Iupiter esset in illa.
Sed postquam pariter Nymphas incedere vidit,
Sensit abesse dolos; numerumque accessit ad harum.
Heu quam difficile est, crimen non prodere vultu!
Vix oculos attollit humo; nec, ut ante solebat,
Iuncta Deae lateri, nec toto est agmine prima:
Sed silet; et laesi dat signa rubore pudoris.
Et, nisi quod virgo est, poterat sentire Diana
Mille notis culpam: Nymphae sensisse feruntur.
Orbe resurgebant lunaria cornua nono;

Haec verba bene notant summam Callistus perturbationem.

441. *Dictynna*) Diana, sic dicta a δικτύοις, a *retibus*, e quibus unam comitum suarum servaverat: vide Callimachi h. Dian. vs. 198, ibique Spanhem. Vide tamen Heynii Excursum ad Virgilii Cirin. Dianae vero datae sunt etiam χορήτιδες nymphae (Callimachus vs. 13, 170), quibuscum *choros* exercebat: Virg. Aeneid. IV, 409. Ex opiniona enim Veterum nulla vita beata Deorum sine choreis: vide Heynii Excursum XX ad Aen. lib. I: adde Spanhem. ad Callimachi hymnum Dian. vs. 3, 242. Hoc loco tamen *chorus* videtur omnino coetus Nympharum esse. Nam pro eo, versu 446, *numerus*; v. 449 *agmen*; versu 465 *coetus*. Sed et II Fast. 156, *sacer chorus* Dianae, quem Hamadryades fecerint. Erat autem chorus eius numerosissimus. Virg. Aeneid. I, 500: *per iuga Cynthi Exercet Diana choros; quam mille secutae Hinc atque hinc glomerantur Oreades.*

442. *superba*) *Superbus* de victoribus, et inde de venatoribus post multas domitas feras. Noster ipse II Fast. 163 explicat: *Mille feras Phoebe silvis venata redibat.* — *Clamata* significantius quam vocata. Quum nympha simularet, se lenem vocem non audire, Diana *clamabat*; vide Burmannum: *clamore vocare* dixit Sil. IV, 597.

447. *Heu quam difficile est* etc.) Gravis et vera sententia. Vis malae conscientiae et perturbati animi pudore amisso egregie hic notatur. In seqq. illa ipsa, quae ex Hesiodo Hygin. refert, exornata.

449 *toto est agmine*) Heins. malebat *toto ex agmine.*

452. *Nymphae sensisse* etc.) Perstringit et hic libidinem Nympharum, quae plus virgine scirent: videantur Burmannus et Saffiius ad hunc locum.

453. *Orbe resurgebant*) Nono mense quum partui vicina esset Nympha: *orbe*, in orbem. Plenius X, 295: *Iamque coactis Cornibus in plenum novies lunaribus orbem*; VII, 179, *ut cornua tota coirent Efficerentque orbem.* Adde ibid. vs. 530.

Quum Dea venatrix, fraternis languida flammis,
Nacta nemus gelidum, de quo cum murmure labens
Ibat, et attritas versabat rivus arenas.
Vt loca laudavit, summas pede contigit undas:
His quoque laudatis, « Procul est, ait, arbiter omnis:
Nuda superfusis tinguamus corpora lymphis. »
Parrhasis erubuit: cunctae velamina ponunt:
Vna moras quaerit: dubitanti vestis ademta est:
Qua posita, nudo patuit cum corpore crimen.
Attonitae, manibusque uterum celare volenti,
« I procul hinc, dixit, nec sacros pollue fontes, »
Cynthia: deque suo iussit secedere coetu.
 Senserat hoc olim magni matrona Tonantis,

454. *Quum Dea venatrix, fraternis*) Codex Regius A, *Quum Dea venatu, fraternis*; alter vero B, *Quum Dea fraternis venatu. Venatu*, id est venando, inter venandum *languida*; quae lectio mihi gennina videtur; at importunus est ordo phrasis. *Fraternis languida flammis*; defessa fervoribus Solis, fratris sui. Lem. – *labens ibat*, labebatur, ut III, 388: *egressaque silvis Ibat*, egrediebatur. Homer. Il. B, 302: ἔβαν φέρουσαι, id est ἔφερον. — *et attritas* etc., descriptio limpidi rivi. — *contigit*, nempe tentandi causa. Omnia per partes describit. — *arbiter*. IV, 63: *Conscius omnis abest*. Quomodo Diana tingui aqua sit solita, ex III, 171 seq. videmus.

459. *tinguamus*) Heinsius suadet *tinguamur* e graecismo. — *Parrhasis*, Callisto soror Parrhasii qui Parrhasida condidit in Arcadia; et haec olim Parrhasia dicta fuerat. Lem.

461. *dubitanti*) Alii *cunctanti*, quod e glossa fluxit; sed Burmanno utrumque verbum nimis languidum videbatur; coniecturabat ergo *luctanti*. — Perperam: nostri Codices habent *dubitanti*. Lem. *Dubitanti*, cunctanti, moras quaerenti, secum deliberanti; de quo usu vide Gronov. ad Senec. Thyest. 715. Ex more suo scribere debuisset: *Vna dubitat; dubitanti* etc.

464. *sacros*) Deo alicui consecrati sunt omnes fontes; vide Ciofan. II Fast. 174: *Nec castas pollue, dixit, aquas*. Etiam h. l. Heinsius suadebat *castos*, sine causa: etenim etiam in *sacros* et *pollue* iusta est oppositio. — *Cynthia*. Diana, a Cyntho Deli monte, ubi nata. Lem. — *secedere coetu*. Secundum alios a Diana vel sponte, vel Iunone incitante, sagittis confossa est: vide Apollod.

466. *Senserat hoc olim* etc.) Sequitur mutatio ipsa, quam alii, ut Amphis et Theon. in Arat. Dianae, alii Iovi, ut Iunonem falleret, tribuebant. In principio poëta sui est dissimilis, nimiaque brevitate paulo obscurior; et ne hoc quidem memorat, quomodo Iuno in terram descenderit. — *matrona*, coniux ut VI, 581. *altus To-*

Distuleratque graves in idonea tempora poenas.
Causa morae nulla est: et iam puer Arcas, id ipsum
Indoluit Iuno, fuerat de pellice natus.
Quo simul obvertit saevam cum lumine mentem;
« Scilicet hoc unum restabat, adultera, dixit,
Vt fecunda fores; fieretque iniuria partu
Nota, Iovisque mei testatum dedecus esset.
Haud impune feres: adimam tibi nempe figuram;
Qua tibi, quaque places nostro importuna marito. »
Dixit: et, adversa prensis a fronte capillis,
Stravit humi pronam: tendebat brachia supplex:
Brachia coeperunt nigris horrescere villis,
Curvarique manus, et aduncos crescere in ungues,
Officioque pedum fungi; laudataque quondam
Ora Iovi, lato fieri deformia rictu.
Neve preces animos, et verba potentia flectant,

nans etiam I, 170, *olim*. Apud Pausan. illico deprehensam mutat. — *Arcada*, auctore Hesiodo, iam ursa facta peperit. Ab eo Arcadiae nomen inditum esse multi Veterum putabant.

470. *obvertit*) Duo *advertit*. — Codices nostri Reg. *obvertit*. — *obverti* etiam Heroid. XIX, 191, legitur. — *Quo simul obvertit*. Postquam, inquit, convertit et oculos et animum in Arcadem, e Calistone natum, excandescere coepit. *Quo*, in quem puerum. Lem. — *saevam*, ultionis cupidam. — *Scilicet*, vox indignantis. — *iniuria*, nempe mihi illata. — *dedecus* de adulterio, etiam IX, 26. Similes Iunonis querelae III, 266 seqq.

474. *nempe*) Non solum affirmantis est (certo), sed hoc loco etiam simul minantis et stomachantis. Burm. Multum igitur praestat τῷ *namque*, quod alii habent.

476. *adversa*) Plerique veteres *arreptam* aut *adversam*, aut *aversam*, aut *aversa*. Heinsius nescit quid inde exsculpat, et plures profert coniecturas. Forte praestat *adversam*. Vide Burmannum ad Amor. I, 9, 2. — Codex Reg. A, *arreptam sparsis*; Cod. B, *aversam prensis*.

477. *tendebat brachia*) Haec verba saepius repetit, etiam vs. 580; nunc melius omisisset, quum praecedat *pronam stravit*. Ita lector eam cogitaret e lapsu pronam, pronae statim ursae formam accepisse.

480. *laudata Iovi*) Quae pulchra visa erant Iovi; vide Burmannum ad Phaedr. I, 12, 1.

482. *Neve preces animos etc.*) Manuscripti omnes, praeter unum, qui habet *superflua*, praeferunt *verba precantia*, quod ferri nequit, quia praecedit *preces*. Heinsius suadebat, *truces animos per verba precantia*. Sed

Posse loqui eripitur: vox iracunda, minaxque,
Plenaque terroris rauco de gutture fertur.
Mens antiqua tamen facta quoque mansit in ursa;
Adsiduoque suos gemitu testata dolores,
Qualescumque manus ad coelum et sidera tollit;
Ingratumque Iovem, nequeat quum dicere, sentit.
Ah! quoties, sola non ausa quiescere silva,
Ante domum, quondamque suis erravit in agris!
Ah! quoties per saxa canum latratibus acta est,
Venatrixque metu venantum territa fugit!
Saepe feris latuit visis, oblita quid esset;
Vrsaque conspectos in montibus horruit ursos;
Pertimuitque lupos, quamvis pater esset in illis.
Ecce Lycaoniae proles ignara parentis,
Arcas adest, ter quinque fere natalibus actis:

neque *truces animi* hic satis placent, nec *flectere per verba* poëticum est. Ita recepi cum Burmanno ex ipsius coniectura *verba potentia*, quae lectio, nisi vera est, bonum tamen sensum ministrat. — Codd. nostri tamen, *precantia*. — *animos*, iram Iunonis. — *potentia*, efficacia, multum valentia, ut *potentes herbae*, de quibus supra. — *Posse loqui*, facultas (τὸ δύνασθαι) loquendi: XI, 177, *posse moveri*; Hor. I, Ep. 7, 27: *reddes dulce loqui*. Sed et apud Graecos infinitivnm sine articulo vim substantivi habet.

485. *Mens antiqua tamen*) Nostri Codices, *mens antiqua manet*. Quam lectionem praetulerim; proprium est enim Ovidio voces repetere. *Mens antiqua manet*, dum fit ursa, id est in actu ipso; mens *antiqua mansit* quoque, quum facta est ursa. Haec repetitio non tam ingrata mihi videtur quam tautologia *tamen* — *quoque* in eodem versu. Lem. — *facta*, quae ex alia in aliam rem recenter mutata est. Ita I, 566, *facti rami*.

487. *Qualescumque manus*) Pedes, qui qualicumqne modo manuum vices praestabant; confer I, 730.

489. *sola*) deserta. — *oblita quid esset;* oblita se esse ursam ac feram. Lem.

495. *Pertimuitque lupos, quamvis pater* Lycaon (unde ipsa *Lycaonia*) olim in lupum esset versus. Multa ad haec verba disputarunt Interpretes; sed talia non urgenda sunt in Ovidio. Illustrare voluit inde a versu 489, illud *mens antiqua mansit*, et simul tristem fortunam inde enatam indicare.

496. *ignara parentis*) Et mox versu 503, *nescius*, non agnoscens matrem, aut nesciens matrem esse in ursam mutatam. Hunc occursum autem Ovid. ipse haud dubie finxit.

497. *adest*) saepe de repentino adventu. — *fere natalibus actis*. Vulgo *ferens natalibus annos*, quod Hein-

Dumque feras sequitur, dum saltus eligit aptos,
Nexilibusque plagis silvas Erymanthidas ambit;
Incidit in matrem; quae restitit Arcade viso,
Et cognoscenti similis fuit: ille refugit;
Immotosque oculos in se sine fine tenentem
Nescius extimuit; propiusque accedere aventi
Vulnifico fuerat fixurus pectora telo.
Arcuit omnipotens, pariterque ipsosque nefasque
Sustulit; et celeri raptos per inania vento
Imposuit coelo, vicinaque sidera fecit.
Intumuit Iuno, postquam inter sidera pellex
Fulsit; et ad canam descendit in aequora Tethyn,

sius reiicit, ut non latinum. Burmannus monet *gerere* annos recte dici, ergo et *ferre*. — Lectio vulgata, quae est Codicum nostrorum, servari posse mihi videtur. Lem.

499. *Erymanthidas*) Arcadicas. Erymanthus quippe Arcadiae mons est, celebris apro quem Hercules caedit. Lem. — *ambit* exquisitius quam *circumdat*; sic VI, 101 *circuire* pro circumducere.

503. *Nescius*) Vide notam ad 496. — *extimuit*. Gebhardus e duobus MSS. protulit *intimuit*, cuius tamen verbi auctoritas dubia Burmanno recte videtur. — Bene *extimuit* ex nostris Codicibus Regiis. — *aventi*. *Avere*, verbum Lucretio familiare, notante Heinsio, Burmannus conferre iubet Bentlei. ad Horat. I, Epist. 14, 9. — *telo* bene Codex Reg. A; Cod. B, *ferro*; e glossa. Lem.

506. *Sustulit*) In dilogia positum est. Rapuit e terris *ipsos*, et prohibuit *nefas*, caedem matris. — *Inania*, aër et aether. — *vicina sidera*, Arctos maior et Arctophylax, de quibus ad vs. 132 et 176, vidimus. Ita autem et Amphis apud Hygin. et Eratosth. cap. 8. Caeteri de filio inter sidera relato silent.

508. *Intumuit Iuno* etc.) Quod sub finem huius loci narratur, sidera illa in aequore tingui vetita esse, id Noster ab antiquis traditum acceperat. Lactantius in Arg.: *A Tethy et Oceano non tingitur, ut Hesiodus indicat.* Similiter Hygin. P. A. et in versibus Creticis apud eumdem fab. 177. Quomodo autem Ovidius hoc tractavit? Nempe iter Iunonis finxit et orationem acerbissimam ad Deos marinos; in quo ante oculos Virgil. Aeneid. I, 35–75 habuit, ubi Iuno Aeolum adit auxilii implorandi causa, et Aeneid. VII, 292 sqq. ubi ad Acheronta descendit. In omnibus his locis similes querelae, nihil se efficere posse, sed ad auxilium aliorum confugiendum.

509. *canam*) Spumis, nec non aetate, ut quae omnium rerum, immo ipsorum Deorum mater; Iliad. Ξ, 201: *Ὠκεανόν τε θεῶν γένεσιν καὶ μητέρα Τηθύν.* Tethys Coeli et Vestae filia fuisse dicitur, uxor Oceani ac Iunonis nutrix, multorumque Deorum mater, unde ei atque Oceano magna reverentia. Lem. — *senex*

Oceanumque senem; quorum reverentia movit
Saepe Deos; causamque viae scitantibus infit:
« Quaeritis, aethereis quare regina Deorum
Sedibus huc adsim? pro me tenet altera coelum.
Mentiar, obscurum nisi nox quum fecerit orbem,
Nuper honoratas summo, mea vulnera, coelo
Videritis stellas illic, ubi circulus axem
Vltimus extremum spatioque brevissimus ambit.
Est vero, cur quis Iunonem laedere nolit,
Offensamque tremat, quae prosim sola nocendo?
En ego quantum egi! quam vasta potentia nostra est!
Esse hominem vetui; facta est Dea: sic ego poenas
Sontibus impono; sic est mea magna potestas.

Oceanus fingitur etiam in monumentis antiquis: vide Gronovium, ad Melam, lib. III, 1, initio, ubi effigies eius expressa. Omnino Dii marini senes habebantur, unde *cana Tethys*. Senectus parit *reverentiam*, qua illi Deos *movent*, impellunt, ut ab ipsis auxilium petant.

512. *Deorum*) Tres Codices *Dearum*, non improbante Burmanno. — *Deorum* bene ex Codicibus nostris Regiis, nam Iuno erat regina Deorum. Lem. — *Quaeritis* etc. In hac oratione Iuno magis dolet se spretam, quam adulterio coniugis laesam; furta enim eius, quibus diu adsueta (1, 606), minus curabat. Ira autem ex contemtu bene expressa. Satis invidiose statim in principio irruit in rem, *pro me tenet altera*, alia, *coelum*; ut IX, 146: *thalamos tenet altera nostros*. Seneca Herculis Fur. initio, ubi Nostrum imitatur: *pellices coelum tenent*.

514. *Mentiar*, non nisi in uno, unde Heinsius recepit. Aeque recte caeteri omnes, *mentior*. Vide Burmannum. — *Mentior* habent nostri Codices A et B. De forma loquendi, *mentiar* aut *mentior*, *si*, vel *nisi*, vide Heinsium ad III, 271, et Burm. ad hunc locum, qui laudat Homer. Il. K, 534: ψεύσομαι ἢ ἔτυμον ἐρέω.

515. *Nuper*) Monet Schirach. contra Gesnerum, ex hoc loco *nuper* non modo ad menses et dies (adde ad annos et secula adeo) referri, sed etiam, ut hoc loco, ad horas. — *vulnus*, qui dolores alteri creat. — *honoratas stellas*, in numerum *stellarum* receptos, atque adeo *honore* divino affectos. — *summo coelo*, iuxta polum, qui maxime elevatus supra finitorem. Hunc ambit circulus polaris, qui, ut e sphaerae ratione sponte intelligitur, *brevior* est caeteris. Docte cum Astronomis Iuno loquitur.

517. *ambit*) Nonnulli *exit*, quod Heinsio venustum videtur. Vnde vero illa venustas? Circulus axem non *exit*, sed *ambit*. — Nostri Cod. *ambit*.

518. *vero*) Cum indignatione interrogantis est. — *Iunonem*, cum vi, pro *me*. Virg. Aen. I, 48: *Et quis-*

Vindicet antiquam faciem, vultusque ferinos
Detrahat; Argolica quod in ante Phoronide fecit.
Cur non et pulsa ducat Iunone, meoque
Collocet in thalamo, socerumque Lycaona sumat?
At vos, si laesae contemtus tangit alumnae,
Gurgite caeruleo septem prohibete Triones;
Sideraque in coelo, stupri mercede, recepta
Pellite; ne puro tinguatur in aequore pellex.»
IV. Di maris adnuerant: habili Saturnia curru

quam numen Iunonis adoret Praeterea, aut supplex aris imponat honorem?

523. *Vindicet*) Vindicamus ea, quorum possessione excidimus. — *Argolica Phoronide*, deest *in*; vide Burmannum. Male olim legebatur *quod in ante*. — Attamen noster Codex A habet *quod in ante*, et ita cum Varior. edit. reposuimus. *Quod in ante Phoronide*: quod ante in Phoronide, id est in Io, Phoronidis nepte; quae quum in vaccam, Iunonis metu, fuisset conversa, humanae tandem formae a Iove fuit restituta. Lem. — Bene autem Ius exemplum adfertur; fabulae enim simillimae sunt: in utraque Iovis amores, Iunonis ira, mutatio in feram et inde in Deam. Hinc et earum statuae vicinae in Atheniensium arce. Pausan. I, p. 59.

525. *et pulsa*) quidam, *expulsa*. — Codex noster A, *expulsa*. — *pulsa*, expulsa, ut Heroidd. IX, 131, ubi vid. Heinsius. — *socerumque* etc. acerbissime. — *sumere*, solemne in hac re.

527. *tangit*) commovet. — *alumnae*. Iuno a Tethy fuit nutrita et educata. Lem. — *Gurgite* etc. Vide ad vs. 172, ubi rem illustravimus, et ad 508. *Gurgite*, aqua, *caeruleo* ornat. — *septem Triones*. Hygin. fab. 177: Iupiter *stellam fecit, quae Septemtrio appellatur*. Lact. ad Stat. III Theb. 685: *Vrsa maior vocatur Septemtrio.*

529. *in coelo recepta*) Vt Heroid. VI, 20: *in parte recepta tori*. Mare vocatur *purum*, quia habet vim expiandi, quam ei tribuerunt Veteres, haud dubie propterea quod cadavera in litus eiicit. Senec. Nat. Quaest. III, 26.

531–632. *Di maris adnuerant* etc.) *Corvus candidus in nigrum*. Coronidem, Phlegyae, bellatoris maximi, filiam amabat Apollo. Sed quum illa etiam Ischyn quemdam (vide Munker. ad Hygin. fab. 102) admisisset, Apollo Coronidem interfecit, Asclepiumque ex utero exsectum educavit; corvum autem qui ingratum eius adulterii nuntium ipsi attulerat, ex albo in nigrum commutavit. Fabulam Pherecydes, Hesiodus et Ister narraverant. Habent eam Pindar. Pyth. 3, ibique Schol. Apollod. III, 10, 3; Hygin. fab. 202, et A. P. II, 40, ex Istro. Pausan. I, pag. 170 sqq., triplicem de Coronide et Aesculapii natalibus traditionem servavit, quarum una cum Ovidiana conspirat, nisi quod Coronis a Diana interimitur. Aliam ex Argivorum carminibus sumsit. Ex illa Phlegyas, bellator ferocissimus Thessaliae, quum in Pelo-

Ingreditur liquidum pavonibus aëra pictis:
Tam nuper pictis caeso pavonibus Argo;
Quam tu nuper eras, quum candidus ante fuisses,
Corve loquax, subito nigrantes versus in alas.
Nam fuit haec quondam niveis argentea pennis
Ales, ut aequaret totas sine labe columbas;
Nec servaturis vigili Capitolia voce

ponnesum speculatum venisset, filia eum secuta Aesculapium parit atque in monte quodam exponit, ubi eum capellae mammis nutritum et coelesti igne fulgentem pastores reperiunt. Quae ad corvi decolorationem pertinent, ea inde orta videntur, quod in frigidis terris nigrae aves albescunt. Aristot. H. A. III, 12. Caeterum huic fabulae duae aliae commodissime insertae sunt, *Coronei filiae* in cornicem et *Nyctimenes* in noctuam mutatio. — *habili.* Heinsius ex uno MS. mallit *agili*; sine causa. In uno Mediceo *hilaris*, quod non improbat Burmannus. — Nostri Codices habent *habili.* — *Habilis* propter celeritatem, qua agitur: X, 717, *levis currus* Veneris. Tibul. IV, 1, 130: *Iupiter ipse levi vectus per inania curru.* Horat. I, Od. 35, 8: *volucrem Iovis currum.* Virg. Aeneid. I, 147: *leves rotae* Neptuni. Senec. Med. 787: *Triviae currus agiles.* Burmannus vero monet, *habilem* posse hic esse aptum Iunoni, ut apud Cicer. de Orat. I, 251, *calcei habiles*,

532. *pavonibus pictis*) Pro *pictis* quidam *iunctis*, quod placet Heinsio; sed Burmannus recte monet, repetitionem huius vocabuli vs. seq. adserere vulg. — Nostri Regii, *pictis.* — *Tam nuper pictis* etc. In hoc transitu, in quo similitudo paulo altius repetita est, nec placere potest lectori eventus fabulae occupatus, atque adeo in fine non nisi uno versu repetitus. De picta pavonum cauda vide I, 723. — *Quam tu nuper eras.* Corvus initio fuit candidus, sed quum eius indicio Apollo cognovisset Coronida amicam cum alio quodam iuvene rem habere, eamque sagittis interfecisset, puerumque Aesculapium exciso utero extraxisset, poenitentia ductus, corvum indicem, sibi aliquid praemii sperantem, ex albo nigrum fecit. LEM. — — *alas* nominat, et omnino pennas plumasque intelligit *nigrantes*, nigras: *vertitur in alas nigrantes*, vertitur sic, ut alae nigrescant.

536. *Nam fuit* etc.) *Alites* ex disciplina augurum dicebantur aves augurales maiores, in quibus corvus, *ales Phoebeius* (vs. 545) id est Apollini sacer et gratus, in cuius etiam corona sedentem nummi exhibent. *Candidi* corvi etiam hodie frequentes reperiuntur in terris borealibus; neque tamen illi toti albent, sed nigro colori admixtum habent candidum: vide Mullerum ad Linnei Syst. Nat. t. II, p. 171. Sed olim, ex opinione poëtae, haec ales erat *niveis argentea pennis*, id est niveae seu candidae eius pennae referebant colorem argenti. Sic III, 406: *nitidis argenteus undis.*

537. *sine labe*) Sine macula nigra aut *alius coloris.* Schirach. sine causa *totas* mutari volebat in *totus.* Etenim *totas sine labe*, quae in toto corpore nullam maculam habent, significan-

Cederet anseribus; nec amanti flumina cycno.
Lingua fuit damno: lingua faciente loquaci,
Cui color albus erat, nunc est contrarius albo.
  Pulchrior in tota, quam Larissaea Coronis,
Non fuit Haemonia: placuit tibi, Delphice, certe,
Dum vel casta fuit, vel inobservata; sed ales
Sensit adulterium Phoebeius; utque latentem
Detegeret culpam non exorabilis index,
Ad dominum tendebat iter; quem garrula motis
Consequitur pennis, scitetur ut omnia cornix.
Auditaque viae causa, « Non utile carpis,
Inquit, iter: ne sperne meae praesagia linguae.

tius est coniectura illa. De *anseribus* tempore Manlii Capitolium servantibus, adscendentibus Gallis, res nota e Livio V, 47. Hinc Lucret. IV, 687: *Romulidarum arcis servator, candidus anser*, quem locum Noster haud dubie ante oculos habuit. Iucunde autem hos nominavit pro *anseribus* in genere. — *loquacem linguam* etiam poetae hic observabis, si attenderis ad illa, *quam candidus ante fuisses – fuit niveis argentea pennis ales – cui color albus erat.* — *contrarius* seu niger color inde dictus est *corvinus*, et *κόραξ* Graecis est *μέλαν*. Burm.

542. *Pulchrior etc.*) Ἱμερόεσσα Κορωνίς dicitur in oraculo Pythiae apud Pausaniam, p. 171. — *quam Larissaea Coronis.* Codices nostri, *quo* (quondam) *Larissa Coronis.* Duae fuerunt Coronides, quarum altera ab Apolline, altera a Neptuno fuit adamata. Lem.

543. *Haemonia*) Thessalia (vid. ad I, 568), cuius urbs nobilissima *Larissa* ad Peneum amnem. Omnia in hac fab. ex Arcadia translata sunt in Thessaliam. Vide Burmann. ad vs. 599 et Heynium ad Apollod. d. l. — *casta*, quae non rem habuit cum alio praeter Apollinem.

545. *Sensit adulterium*) Corvum Apollo custodem addiderat Coronidi, ne quis eam violaret. Hygin. — *Phoebeius ales;* corvus propter auguria, vaticinia, praesagia, Apollini sacer. Lem. — *Tendere iter, cursum, fugam*, phrases solemnes; subintelligendam esse in his praeposit. *per*, monet Perizon. ad Sanctii Min. III, 3, p. 305. Drakenb. ad Sil. X, 73, explicat, celerare cursum. Celeritatis notio etiam inest in *motis alis.* — *scitetur ut omnia.* Garruli enim et curiosi sunt rerum alienarum: *garrula cornix*, λακέρυζα κορώνη Hesiod. Ἔργ. vs. 747; Aristoph. Avib. vs. 610. Hinc proverbium illud λαλίστερος κορώνης. Anacr. IX, 36. Cf. Plin. Hist. Nat. X, 12, init.

549-595. *Non utile carpis etc.*) Iucunda est haec avium una volantium confabulatio, eiusque ope duas alias fabulas cognoscimus. Prioris origo ex nomine ipso repetenda est, quum cornix Graecis κορώνη diceretur. *Non utile*, noxium, figura litotes, qua amici dissuadentes uti solent. — *vide*,

Quid fuerim, quid simque, vide; meritumque require:
Invenies nocuisse fidem: nam tempore quodam
Pallas Erichthonium, prolem sine matre creatam,
Clauserat Actaeo texta de vimine cista;
Virginibusque tribus, gemino de Cecrope natis,
Hanc legem dederat, sua ne secreta viderent.
Abdita fronde levi densa speculabar ab ulmo,
Quid facerent: commissa duae sine fraude tuentur,

vox eorum, qui exemplis monent. — *meritum*, culpa, peccatum: vid. ad 279. — *fidem*, qua dedita erat Minervae. Commode adspersit aliam fabulam similis argumenti. *Cornix pulsa tutela Minervae.*

553. *Pallas Erichthonium* etc.) Vulcanus cum Minerva concumbere voluit. Sed quum Dea repugnaret, pudicitiamque defenderet, semen Vulcani in terram decidit, unde puerum natum ἀπὸ τῆς ἔριδος καὶ χθονὸς (a certamine et terra) *Erichthonii* nomen traxisse dicunt. Hunc Minerva in cista, dracone apposito, servandum dedit Aglauro, Hersae et Pandroso, Cecropis filiabus; quae quum cistam aperuissent, cornix rem indicavit, sed ob ingratum nuntium tutela Minervae pulsa est. Ineptam hanc fabulam etymologica nominis Erichthonii interpretatio peperit. Antiquiores tantum Vulcani et Terrae filium eum dixerant. Id quam varie deinde tractatum sit, apparet ex Eurip. Ion. 267; Pausan. I, p. 41; Apollod. III, 14, 6; Hygin. P. A. II, 13; Fulgent. Myth. II, 14; Antigon. Hist. Mir. c. 12; Etymol. M. in Ερεχθεύς. Adde Heynii *Antiq. Aufsaetze* P. I, pag. 42. De Cecropis filiabus, vide Pausan. pag. 7. — *Actaeo* ornatus causa additum, quia res gesta in Attica, quae olim *Acte.*

555. *gemino de Cecrope*) Cecrops a Graecis dictus est διφυὴς haud dubie propterea, quod Aegypto oriundus in Graeciam pervenerat, et sic utrique genti annumerari poterat. Hesych. διφυεῖς· οἱ δύο φύσεις ἔχοντες. Hoc vocab. graec. Noster interpretatur *geminus.* Etiam Centauri, quos Isocrat. διφυεῖς vocat, et *gemini* sunt, ut vs. 630; VI, 126. Apollod. III, 14, 1: Cecrops συμφυὲς ἔχων σῶμα ἀνδρὸς καὶ δράκοντος. — Cecrops igitur fuit dictus *geminus* ac *biformis*, quod ex parte homo, ex parte serpens fuisse perhibetur. Demosthenes ideo hoc fictum dicit, quod et prudentia in consiliis summa esset, et in rebus agendis viribus atque audacia praecelleret. Lem. — Post hunc versum 555 olim alius sequebatur, *Servandam dederat, sed non confessa quid esset;* tum sequebatur *Et legem* etc. Sed Heinsius, quum illud additamentum a priore Regio, priore Erfurt. et aliis duobus abesset, et praeterea Vaticanus, Vrbinas, et sex alii *Hanc legem* praeferrent, bene loco consuluit, illo versu eiecto, et hac lectione recepta. — Noster Cod. B habet versum istum *Servandam* etc. in margine appositum alia manu; deest in Codice A. Lem.

557. *levi — ulmo*) *levi* tantum ornat. *Vlmus* cuius densis foliis facile

Pandrosos, atque Herse; timidas vocat una sorores
Aglauros, nodosque manu diducit: at intus
Infantemque vident, adporrectumque draconem.
Acta Deae refero: pro quo mihi gratia talis
Redditur, ut dicar tutela pulsa Minervae;
Et ponar post noctis avem: mea poena volucres
Admonuisse potest, ne voce pericula quaerant.
At puto, non ultro, nec quidquam tale rogantem

avis abscondi poterat. — *tuentur*, clausam servant cistam, *sine fraude*, fideliter. *Duae*,* apud Pausan. una, Pandrosos.

560. *Aglauros*) Ab Apollod. III, 14, 2, *Agraulos* scribitur, quod Heyn. rectius indicat, quum contra Barnes. ad Eurip. Ion. 23, omnia illa loca, ubi haec scriptura occurrit, mutanda censeat. — *nodos diducit*. Nodi sunt ipsa vimina texta, quae *diducuntur*, quando ab iis, qui introspicere cupiunt, distrahuntur: sic *nodi* reti tribuuntur nexili, Virgil. Aen. V, 510. Eurip. λῦσαι τεῦχος, solvisse arcam. Alii ἀνοίγειν. Sed Noster specialem notionem subiecit. — *diducit*. Veteres, *deducit*; Heins. coniecturat *seducit*: sed bene *diducit*. — Nostri Codices Regii A et B habent *deducit*, — Plurali *vident* non debebat Schepp. offendi; Aglauros etenim arcesserat sorores diductis nodis.

561. *adporrectumque draconem*) Tradebant sane nonnulli, eum habuisse crura anguina, quemadmodum eum alii merum anguem fuisse fabulabantur. Hygin. d. l. Sed illam interpretationem non admittunt Ovidii verba. Is potius consentit cum Apollod. et Fulgent; quorum hic, *Minerva eum abscondidit in cistam, dracone apposito;* ille plane, ut Noster, *vident* τῷ βρέφει παρεσπειραμένον δράκοντα, Apud Eurip. Ion. 22, et 1427, ei ad corporis custodiam duo dracones adiuncti. Sic et apud Antigon. *Draco* ille sub Erichthonii nomine in statuis Minervae cernebatur. Pausan. I, p. 58. Hinc pars fabulae orta. — Quam poenam temeritatis passae sint istae, hic non additur. Nempe insania correptae e praerupto loco se praecipitarunt. Eurip. Pausan. Apollod.

562. *Acta Deae refero*) Gesta a Cecropis filiabus Minervae nuntio. LEMAIRE.

563. *ut dicar*) Cornicem, ob garrulitatem, aversatur prudentiae Dea. In templis et lucis Minervae raro, Athenis omnino non adspicitur. LEM. — Animantia et arbores Diis sacrae dicuntur in eorum *tutela* esse. Phaedr. III, 17. — *ponar post*, locum meum cedere coacta sim. — *volucres*, etiam homines, monere potest, ne *voce*, ingratis nuntiis perferendis, criminibusque temere detegendis, sibi et aliis molestias creent.

566. *At puto, non ultro*) Ne corvus putaret, cornicem ideo pulsam esse tutela Minervae, quod ingrata ei fuerit haec avis, monet, se a Dea ipsa ultro electam esse comitem; atque ita viam sibi pandit ad transformationem suam narrandam. *At puto* amat Noster in obiectionibus quas removere vult: vide Met. III, 266; et XI, 425.

Me petiit: ipsa licet hoc ex Pallade quaeras:
Quamvis irata est, non hoc irata negabit.
Nam me Phocaica clarus tellure Coroneus,
Nota loquor, genuit: fueramque ego regia virgo;
Divitibusque procis, ne me contemne, petebar.
Forma mihi nocuit: nam quum per litora lentis
Passibus, ut soleo, summa spatiarer arena,
Vidit, et incaluit pelagi Deus: utque precando
Tempora cum blandis consumsit inania verbis;
Vim parat, et sequitur: fugio, densumque relinquo
Litus, et in molli nequicquam lassor arena.
Inde Deos, hominesque voco: nec contigit ullum
Vox mea mortalem: mota est pro virgine virgo,
Auxiliumque tulit: tendebam brachia coelo;
Brachia coeperunt levibus nigrescere pennis.
Reiicere ex humeris vestem molibar; at illa
Pluma erat; inque cutem radices ederat imas.

567. *ipsa licet hoc ex Pallade quaeras*) Codex noster Regius B pro *ex* habet *a*. Codex A versum hunc multo conciuniorem et suaviorem, salvo carminis metro, exhibet: *licet hoc ex ipsa Pallade quaeras*. LEM.

569. *Nam me Phocaica*) Phocis regio Graeciae, finitima Atticae, unde *Phocaicus* deducitur. — *Coroneus*. Cod. Reg. B, *Phoroneus*. LEM. — In sequentibus multum ἦθος. — *Nota loquor* addit, quia natales iactat. Festive, *ne me contemne*.

572. *nam quum per litora*) Heins. auctoritate Medicei et duorum Moreti, *dum*; male. — *summa spatiarer arena*. Virgil. Georg. I, 389: *Cornix sola in sicca secum spatiatur arena*. Spatiantur autem cornices *lentis passibus*, idemque incessus etiam virginem regiam decet.

575. *consumsit*) Codices nostri Regii, *absumsit*. — *mollis*, pedibus cedens, quo facile lassantur currentes. Opp. *densum*, solidum; adspergine enim maris litus durescit. — *non contigit*, non exaudita est. IV, 104: *Vota — tetigere Deos, tetigere parentes*.

579. *pro virgine virgo*) Pallas perpetua gaudens virginitate. LEM. — Claud. XXXV, 207: *stimulat communis in arma Virginitas*.

580. *tendebam brachia coelo*) Singula membra in actu quodam mutantur: *coelo* aeque recte ac *ad coelum*. *Brachia* melius in alas mutata finxisset. Eadem autem verba 477 seq.

581. *nigrescere*) Nonnulli habent *horrescere*, quod fluxit e versu 478. — Nostri Regii, *nigrescere*.

582. *reiicere* in tergum, verbum in hac re proprium; vide Burman. — *molibar*, parabam.

Plangere nuda meis conabar pectora palmis:
Sed neque iam palmas, nec pectora nuda gerebam.
Currebam; nec, ut ante, pedes retinebat arena:
Sed summa tollebar humo: mox acta per auras
Evehor, et data sum comes inculpata Minervae.
Quid tamen hoc prodest, si diro facta volucris
Crimine Nyctimene, nostro successit honori?
An, quae per totam res est notissima Lesbon,
Non audita tibi est, patrium temerasse cubile
Nyctimenen? avis illa quidem; sed conscia culpae,
Conspectum lucemque fugit, tenebrisque pudorem
Celat; et a cunctis expellitur aethere toto. »
Talia dicenti, « Tibi, ait, revocamina, corvus,
Sint, precor, ista malo: nos vanum spernimus omen. »
Nec coeptum dimittit iter; dominoque iacentem
Cum iuvene Haemonio vidisse Coronida narrat.
Laurea delapsa est, audito crimine, amanti;

584. *Plangere*) Vitiose Cod. Noster B, *plaudere*.

586. *Currere*) quasi praelusio quaedam volatus, etiam XI, 336. Tum initium verbo *tolli*, denique successus verbis *acta evehor* exprimitur. Apud Virgil. Aeneid. XI, 136, crescens adeo pinnis *agitur ad sidera*.

590. *Crimine Nyctimene*) Rursus alia adspergitur fabula, sed breviter, vs. 591–595. *Nyctimene* fuit vel Epopei, regis Lesbiorum, vel, secundum alios, Nyctei filia. Vi eam compressam a patre, prae pudore abiisse in silvas, ibique a Minerva mutatam esse in noctuam, quae pudoris causa interdiu lateat, scribit Hygin. fab. 204 et 253. Aliter Servius ad I Georg. 409, qui dicit hanc esse avibus admirationi.

592. *temerare*, incestu contaminare, polluere, ut libro XV, 501. Omnino est temeraria audacia aggredi et violare res sacras et illicitas, VIII, 742; XV, 75. Tibull. III, 5, 7: *temeranda sacra nulli virorum*, *conscia culpae* etc.; vide ad vs. 377. Noctua ideo lucem fugit, quod pupulam oculorum adeo laxam gerit et apertam, ut lucem diurnam ferre nequeat.

598. *domino*) Apollini. Lem. — *Cum iuvene Haemonio*. Hesiodus in fragmento a Strabone servato: ὅτι Ἴσχυς Εἰλατίδης γῆμε Κόρωνιν. Ischyn autem Apollo sagittis confecit. Apud Pindar. Pyth. 3, 46 sqq. Delphis versans hoc rescivit per artem suam fatidicam. Sed quoniam corvus avis auguralis, propterea is additus fabulae. De *Haemonia*, vide supra ad versum 543.

600. *amanti* habet non nisi quartus Palatinus, unde Heinsius recepit.

Et pariter vultusque Deo, plectrumque colorque
Excidit: utque animus tumida fervebat ab ira;
Arma adsueta rapit; flexumque a cornibus arcum
Tendit; et illa suo toties cum pectore iuncta
Indevitato traiecit pectora telo.
Icta dedit gemitum, tractoque a vulnere ferro
Candida poeniceo perfudit membra cruore;
Et dixit: « Potui poenas tibi, Phoebe, dedisse;
Sed peperisse prius: duo nunc moriemur in una. »
Hactenus; et pariter vitam cum sanguine fudit.
Corpus inane animae frigus letale sequutum est.
Poenitet heu! sero poenae crudelis amantem;
Seque, quod audierit, quod sic exarserit, odit:

Amantis, quod agnoscunt reliqui, est ambiguum, potestque et cum *laurea* et cum crimine coniungi. — Nostri Codices Regii habent *amantis*; haec lectio, etsi ambigua, forsan vera est. LEMAIRE.

601. *vultusque Deo — excidit*) *vultus excidit* ei, cuius hilaritas mutatur in sollicitudinem et moerorem. *Color excidit*, quum vultum occupat pallor. Contrarium est *vultum recipere*, Fast. IV, 615. Bene autem sic notata animi perturbatio. Confer IV, 175, 229. Similiter Tibull. IV, 2, 4: *Ne tibi miranti turpiter arma cadant.* Propert. IV, 4, 19, de obstupefacta virgine: *Interque oblitas excidit arma manus.* Liv. XXXIX, 34: *Adeo perturbavit ea vox regem, ut non color, non vultus ei constiterit.*

602. *tumida ira*) Quae mox eruptura est in vindictam, poenam, tropo petito vel a mulieribus parturientibus, vel a nubibus tempestatem minantibus. Vide Schwartz. ad Plin. panegyr. 28. — *rapit* de impetu irascentis: V, 64, *arcus arripit.* Hoc loco tamen, praeter unum, omnes, *capit.* Et saepe haec duo permutata sunt a librariis. *A cornibus*, quoad cornua. — *pectora iungere* saepe de amplexu et concubitu.

605. *Indevitato*, certo; vocabulum ab ipso Ovidio cusum, ut *indeclinatus*, *indeiectus* etc. — *tractoque a*; pro quibus Cod. Reg. A habet *tratecto*; male repetitum ex praecedenti *traiecit*. LEM.

607. *poeniceo*, sive purpureo cruore; ita φοινίκιον αἷμα. Purpura enim habet *nigredinem sanguineam*: Cassiod. lib. I Varr. Epist. 2. Cum purpureo cruore *candida* fere membra coniunguntur, auctore Homero. — Codex Regius A, *purpureo*; Codex B, *puniceo*; *purpureo* glossam redolet. LEMAIRE.

609. *duo nunc moriemur in una*) et ego et infans in utero conceptus. LEM. — *Corpus inane* etc. Hunc versum abesse mallem; adeo languet et otiosus est: *inane animae*, exanimatum, ut alibi *inane sanguinis.* — *sequutum est*, occupavit.

Odit avem, per quam crimen causamque dolendi
Scire coactus erat; nervumque arcumque manumque
Odit, cumque manu, temeraria tela, sagittas:
Collapsamque fovet; seraque ope vincere fata
Nititur; et medicas exercet inaniter artes.
Quae postquam frustra tentata, rogumque parari
Vidit, et arsuros supremis ignibus artus;
Tum vero gemitus, neque enim coelestia tingui
Ora licet lacrymis, alto de corde petitos
Edidit: haud aliter, quam quum, spectante iuvenca,
Lactentis vituli, dextra libratus ab aure,
Tempora discussit claro cava malleus ictu.
Ut tamen ingratos in pectora fudit odores,
Et dedit amplexus, iniustaque iusta peregit;

614. *Odit avem*, corvum. *Crimen*, Coronidis concubitum cum *Haemonio iuvene*. LEM. — *nervum* et totum *arcum*. Post nomina partium non raro ponitur totum: *sagittas*, quippe *temeraria* (quibus ipse temere, importune usus erat) *tela*. Sic XIII, 401: *ut referat*, *Tyrinthia tela*, *sagittas*. Tibull. II, 6, 15: *fractas utinam*, *tua tela*, *sagittas*. Ita et Silius I, 322. — *nervumque*. Codices nostri Regii A et B in uno concordant, et habeut *nec non*; *nervumque* nobis videtur emendatio recentiorum. LEM.

617. *Collapsam*) Codex Reg. A, *collisam*. — *Collabi* et *corruere* dicuntur ii, qui morientes cadunt. — *fovet*, nempe amplexu, ut 339; X, 186. — *vincere fata*, morti eam eripere: *fatum*, ut μοῖρα, de morte. — *medicas artes* et supra in se ipso (I, 524), et nunc in amata, et X, 186 in Hyacintho interfecto, *inaniter*, sine fructu, *exercebat*.

620. *Vidit*) Heins. ex Schol. Statii ad Theb. VI, 384, dedit *sensit*. Verum ille locum forsan memoriter laudavit. — *suprema*, omnia, quae in honorem et usum mortuorum fiunt.

621. *neque enim coelestia* etc.) Nun licet Diis flere. Confer IV Fast. 521. Eurip. Hipp. 139', ubi Diana, κατ' ὄσσων δ' οὐ θέμις βαλεῖν δάκρυ. Fortasse haec quoque lex, ut illa, de qua mox ad vs. 678 dicemus, ab Euripide ficta, et ab Ovidio, qui saepe Euripid. exprimit, inde sumta. Hoc quidem certum est, Deos saepenumero ab hoc vel decore vel lege recessisse; ut exemplis bene multis docet Broukh. ad Propert. II, 13, 54.

622. *licet*) Heins. ex eodem Scholiaste adsentiente uno MS. recepit *decet*. Illud tuetur Brouk. — *alto*, profundo; *de corde*, ut alto pectore, I, 656.

623. *haud aliter* etc.) Superflua et mira comparatio. — *Lactentis*. Nostri Codices Regii A et B, *lactantis*. — *libratus ab aure*: vide ad vs. 311. Cf. Virg. Aeneid II, 222, ubi multo melior similitudo.

627. *Iusta*) Sunt *funebria*, quod

Non tulit in cineres labi sua Phoebus eosdem
Semina: sed natum flammis uteroque parentis
Eripuit; geminique tulit Chironis in antrum:
Sperantemque sibi non falsae praemia linguae,
Inter aves albas vetuit considere corvum.
V. Semifer interea divinae stirpis alumno

nomen interdum additur; et vocantur *iusta*, quia debentur mortuis. Hinc *iusta* facere aut *peragere*, rite et debitis honoribus sepelire. *Iusta*, omnino modus certus, quo solemnia officia tempore certo peragenda sunt, ut *iusta militaria* etc.: vide Gronovii Obs. IV, pag. 576. Additur *iniusta*, ἀξυμώρως, quia iniusta nece affecerat Coronida; et quia eorum sese ingratum iniustumque auctorem damnabat. Lem. — Sed hanc Schirach. reddit causam: « namque non admodum bene de eo fuerat merita Coronis. » — Iacobus Bononiensis interpretatur, parvas extemporales exsequias; legitque *iniustaque busta*. Notanda Codicum nostrorum Reg. lectio: Codex A, *iniustaque busta peregit*; alter vitiose, sed quod eodem redit, *imbustaque iusta peregit*; vox *busta*, loco mota, in locum alterius transiit, et lectionem Codicis A veram crediderim. Lem. — Solemne erat *amplexus* et oscula *dare* in rogo ponendis. Propert. II, 10, 29. — *In cineres labi*, resolvi in cineres. Hor. IV, Od. 13, 28, *dilapsam in cineres facem*. Arnob. VII, p. 251, *dissolutum in cineres labitur*.

629. *Semina*, prolem suam. Eurip. Iphig. Aul. 524: Σισύφειον σπέρμα *utero eripuit*. Sic III, 311, ex utero matris Bacchus eripitur. Virg. Aen. X, 315: *Lichas exsectus iam matre perempta*, et hinc Phoebo, Deo medico, sacer. Ibi Servius monet, omnes exsectos Phoebo fuisse sacros.

630. *Chironis*) *Chiron*, Centaurus, Saturni filius, vixit tempore Argonautarum, nec solum artem chirurgicam invenit, sed aliis etiam artibus excelluit; itaque praestantissimi illius aetatis viri disciplina eius usi erant, Iason, Hercules, Achilles, alii. Plura de eius in genus humanum meritis habet Clemens Alex. Strom. lib. I, pag. 360. Vocatur *geminus*, et vs. 664, *biformis*, a natura Centaurorum. Horum formam e symbolica quadam imagine esse natam, tum Chironis fab. varie esse compositam, nec facile expediendam, monet Heynius in *Antiq. Aufsaetzen*, P. I, p. 33. Habitabat autem Chiron in iugo Pelii montis. Callim. hymn. Del. vs. 104.

632. *Inter aves albas*) Vetuit esse avem albam; sed bene *considere*, avibus enim tribuuntur *sedes*. Phaedri I, fab. 3, 13; ubi vide Burm.

633. *Semifer interea etc.*) *Ocyrhoë*, Chironis filia, non contenta chirurgicam artem a patre didicisse, futurorum etiam scientiam a Diis impetraverat. Sed quum aliquando, invitis Diis, et patri et Aesculapio infanti fata instantia caneret, repente conversa est in equum. Vide Hygin. P. A. II, 18, qui varias huius fabulae formas, etiam ex Eurip. Melanippa et Callimacho refert; tum Eratosth. 18. Sine dubio verum mulieris nomen fuit *Hippo*: vide 638, et inde transformatio ficta est. — *Semifer*,

Laetus erat; mixtoque oneri gaudebat honore.
Ecce venit rutilis humeros protecta capillis
Filia Centauri; quam quondam Nympha Chariclo,
Fluminis in rapidi ripis enixa, vocavit
Ocyrhoën: non haec artes contenta paternas
Edidicisse fuit: fatorum arcana canebat.
Ergo ubi vaticinos concepit mente furores,

quia inferior corporis pars *feri*, equi, figuram referebat.

634. *oneri*) Nempe educationis; de qua *onerosior*, IX, 675. Chironis ope Aesculapius factus est χειρουργικός et venator. Apollod. III, 10, 3. — *venit*, accessit ad patris autrum, in quo infans. — *protecta*, tecta. Capillos habebat sparsos in humeris, more vaticinantium. Cf. 673. Fast. I, 503, de Carmenta, *immissis puppim stetit ante capillis*. Tibull. II, 5, 66: *Iactavit fusas et caput ante comas*. De *rutilis* capillis, vide ad 319.

636. *Chariclo*) MSS. longe plurimi *Charicto*, quod Naugerius, auctoritate Pindari et Schol. Apollon. ad I, 554, in *Charulo* mutavit, eumque sequuti reliqui Editores.

638. *Ocyrhoën*) Sic, inserta litera *h*, scribendum putavimus. — Haec *Ocyrhoë* fuit nympha, Oceani et Tethyos filia, sic dicta ab ὠκύς, *celer*, et ῥοή, *fluxus*; est enim velox fluvius. Lem. — *Ocyrhoé* est, si vim verbi spectes, quae rapide fluit. Caussa nominis additur, *Fluminis in rapidi* etc. Male igitur Heins. *rapidi* in *patrii* mutatum volebat, ut fluvii filia fuisse designetur. Hygin. d. l.: *Euripides in Menalippa, Hippen, Chironis filiam, Thean antea appellatam dicit.* Etiam Clemens Alex. d. l. tradit, Hipponem fuisse Chironis filiam, quae Aeolo nupserit. — *artes paternas*, Medicinam, Astronomiam, Musicam. Lem. — *Edidicisse*. Burmann. ex uno Vossiano, *Addidicisse*. Mox pro *canebat* sec. Palat. *movebat*, quod Gebhardo Crep. II, 5, placebat. Occurrit sane etiam Virg. Aen. I, 262, *fatorum arcana movebo*; sed hoc initium tantum fatorum canendorum significat, neque adeo h. l. convenit. Heins. ex Medic. arridebat *monebat*; quod verbum est vatum. Probat etiam Burmann. cui ingrata eiusdem soni repetitio in *arcana canebat*. Sed vide ad I, 299. — *Edidicisse*. Noster hoc vocabulum frequentat pro discere, cognoscere, VII, 99; XIII, 246; Heroid. VII, 180; III Pont. 7, 4, quibus in locis varietas notata. Neque Ovid. hunc eius usum novavit, ut Burm. putabat; sed ita et Cic. Div. I, 47; Tibull. II, 2, 12. — *fatorum arcana canebat*, vates erat. *Canere* de vaticiniis et oraculis, quae olim versibus consignata edebantur. Nec tamen omnino displicet altera lectio, *monebat*. *Monere* enim proprie dicuntur non modo augures et aruspices, sed etiam vel maxime oracula et vates.

640. *vaticinos*) Hoc restituimus, MSS. plurimorum auctoritatem sequuti. Heinsius, ex uno Vrbinate, invexerat *fatidicos*. Nonnulli, *faticinos*. Non mirum est haec tria saepe esse permutata a librariis. — *Ergo ubi* etc. Describitur mulier φρενομανής, fatidica. Vaticinantes enim fu-

Incaluitque Deo, quem clausum pectore habebat,
Adspicit infantem: « Totique salutifer orbi
Cresce, puer, dixit: tibi se mortalia saepe
Corpora debebunt: animas tibi reddere ademtas
Fas erit; idque semel Dis indignantibus ausus,
Posse dare hoc iterum flamma prohiberis avita:

rore divino rapi, menteque moveri credebantur, unde iidem θεόληπτοι, θεοφορούμενοι, ἐνθουσιῶντες, dicebantur. Dicuntur *Deum accipere pectore*, *clausum tenere pectore*, *excutere pectore*. Senec. Oedip. vs. 298, vates *pectore excutit Deum.*

642. *Totique salutifer orbi*) Gebhardus legit *urbi*, et de Roma capit, quo translatus postea Epidauro fuit Aesculapius. Mirificam profecto vatem nobis exhibuit! — Nostri Codices Regii habent *totoque;* utrumque recte. Lem. — *Totiq. salutifer orbi.* Aesculapius enim adeo praestans in Medicina fuit, ut etiam Hippolytum ab inferis revocaverit; propter quod a Iove fulmine fuit exstinctus, ac postea Deus effectus. Lem. — A Celso in praefatione, Aesculapius numeratur primus medicus, qui rudem adhuc scientiam paulo subtilius excoluerit. Clinicen reperisse traditur ab Hygin. fab. 274. Et nomen σωτήρ, *salutifer*, multis in nummis ei tribuitur: vide Spanhem. de usu et praestantia numismatum, p. 416, et p. 500. Medicus enim felix *salutem* id est valetudinem reddit aegrotantibus.

643. *tibi se mortalia* etc.) Saepe valetudinem corporum suorum et vitam tibi debebunt mortales. — *animas reddere ademtas*, mortuos in vitam revocare, *tibi fas*, possibile erit, in tua potestate erit. Pindarus Pyth. 3, 83, narrat, eum herbarum succis, carminibus, amuletis et ferro morbos sanasse, vulnera atque calore aut frigore male adfecta corpora, tum avaritia adductum mortuum aliquem in vitam revocasse. Similia Pherecydes et Hesiodus tradiderunt, unde Schol. Eurip. ad Alc. 2, nonnulla adfert.

645. *semel ausus*) Quem Aesculapius in vitam revocaverit, de eo dissentiunt mythologi, aliis Glaucum, Minois filium, nominantibus, aliis Hippolytum, aliis Tyndareon, aliis alios. Vide Apollod. III, 10, 3; Zenob. I, 18, et Munker. ad Hygin. fab. 49. Hanc igitur ob causam a Iove fulmine necatus est. — *Dis indignantibus.* Eratosth. τῶν θεῶν δυσχερῶς τοῦτο φερόντων etc. Plutonis de ea re querelas habet Diodor. Sicul. IV, 71. *Dis indignant.;* Plutone scilicet querente et Iove indignante, Hippolytum ab equis discerptum restitui ab Aesculapio in vita posse. Virgil. Aeneid. VII, 772: *Ipse repertorem medicinae talis et artis Fulmine Phoebigenam Stygias detrusit ad undas.* Aesculapius, et ipse non sine flagitio Apollinis natus, quid fecit aliud divinis honoribus dignum, nisi quod sanavit Hippolytum? Mortem sane habuit clariorem, quod a Deo meruit fulminari. Lem.

646. *prohiberis*) Praesens pro futuro, quia vates futura ut praesentia sibi fingunt. — *bis tua fata novabis*, duplicem experieris metamorphosin: primo e matris morientis utero ra-

Eque Deo corpus fies exsangue; Deusque,
Qui modo corpus eras; et bis tua fata novabis.
Tu quoque, care pater, non iam mortalis, et aevis
Omnibus ut maneas, nascendi lege creatus,
Posse mori cupies tum, quum cruciabere dirae
Sanguine serpentis, per saucia membra recepto:
Teque ex aeterno patientem numina mortis
Efficient; triplicesque Deae tua fila resolvent. »
Restabat fatis aliquid: suspirat ab imis
Pectoribus, lacrymaeque genis labuntur obortae:
Atque ita, « Praevertunt, inquit, me fata; vetorque
Plura loqui; vocisque meae praecluditur usus.

ptus; secundo ubi a fulminis conflagratione reviviscens divinitatem consequutus es. LEM. — *novare*, sic et 674; XI, 261.

649. *Tu quoque* etc.) Nunc quidem natura tua immortalis es et aeternus. — *manere*, de vita aeterna recte dicitur. — *cupies*. Codex Regius A, *cupias*; Cod. B, *cupies*. — *quum cruciabere* etc. Chironis pedem Hercules imprudens sagitta hydrae Lernaeae *sanguine*, veneno, tincta vulneravit, vel quum apud eum devertisset, Hygin. P. A. II, 38, vel quum Maleae alium Centaurum transfigere vellet. Pausan. V, p. 387. Apollod. II, 5, 4. Eratosth. 40. Noster priorem rationem sequutus est V Fast. 397 514. — *Recipiuntur* ea, quibus quis vulneratur, aut quae penetrant in corpus.

653. *patiens mortis*) mortalis. *Pati necem* est X, 267. Quum cruciaretur, immortalitatem suam sponte cessit Prometheo, cui Iupiter ea lege immortalitatem promiserat, si daret immortalem, qui pro ipso mori vellet. Lucan. D. Mort. 26. — *resolvent*. Alter Regius, *revolvent*, aeque. Fila Parcarum dicuntur *revolvi*, *resolvi*, *retexi*, *iterari* etc. — Codices nostri A et B, *resolvent*. LEM. — *resolvent* Heinsius explicabat, secabunt: potius est, retorquebunt. Tibull. I, 7, 2, de iisdem Parcis, *stamina non ulli dissoluenda Deo*. Propert. IV, 7, 51, *revolubile stamen*. Noster, X, 30, *retexent*.

655. *Restabat* etc.) Similis conversio, I, 700; sed h. l. ipse noluit restantia addere, nempe fore, ut Chiron inter sidera referatur. Fast. V, 413: *Nona dies aderat; quum tu iustissime Chiron, Bis septem stellis corpora cinctus eras*. Centauri enim sidus ei Graeci dicarunt. — Filia, secundum Euripid. in Menalippa, gravida ex Aeolo, Hellenis filio, quum patre inscio peperisset, in equam mutata, tum et ipsa inter sidera relata est. Secundum Callimachum, a Diana conversa est, quod venari desierat Deamque colere: Hygin. dicto loco. Sed apud Nostrum transformatur, quod Deorum consilia enuntiabat. Ingeniosum autem figmentum quo vates mutationem suam praesentit et praedicit.

657. *Praevertunt me fata*) Occu-

Non fuerant artes tanti, quae numinis iram
Contraxere mihi: mallem nescisse futura.
Iam mihi subduci facies humana videtur;
Iam cibus herba placet; iam latis currere campis
Impetus est; in equam, cognataque corpora vertor.
Tota tamen quare? pater est mihi nempe biformis. »
Talia dicenti pars est extrema querelae
Intellecta parum; confusaque verba fuere:
Mox nec verba quidem, nec equae sonus ille videtur,
Sed simulantis equam; parvoque in tempore certos
Edidit hinnitus, et brachia movit in herbas.
Tum digiti coëunt, et quinos adligat ungues
Perpetuo cornu levis ungula: crescit et oris,
Et colli spatium: longae pars maxima pallae
Cauda fit: utque vagi crines per colla iacebant,
In dextras abiere iubas: pariterque novata est

pant me et impediunt; nam in fatis erat, ut verterer in equam. Ergo transformor, priusquam finierim vaticinium. — *praecludere*, solemne in hac re. Phaedr. I, fab. 2, 26: *vocem praecludit metus*; fab. 23, 5, *linguam praecludere*. — Codex noster Regius B habet *praevertitur*, sed forsan e glossa. Lem.

663. *cognata corpora*, quia pater ex parte equus. Sed ille ex parte tantum et *biformis*, cur igitur ego *tota* vertor in equam? — *nempe*, quippe.

665. *Talia dicenti*) Passim Ovid. fingit, verba loquentis abrupta esse ipsa transformatione, ut 363. Idem nunc latius tractat, et transitum a voce humana ad hinnitus gradatim describit, ut 586 seq. ab incessu ad volatum. In talibus, quippe argutiis, placuit sibi ingenium poëtae. — *fuere*. Heinsio aliquando placebat *feruntur*, ut 483. — Nostri Codices A et B, *fuerunt*. Lem. — *simulantis*, imitantis. Mox *edit certos hinnitus*, quales verus equus edit, non quos aliquis *imitans* equi *sonum* effingeret, perspicuos: vide ad V, 296. — *equam*. Nostri Codices A et B, *equae*. Lemaire.

669. *brachia* etc.) Prono corpore coepit brachiis mutatis incedere. — *coeunt*, coalescunt interstitiis sublatis. Sic vulnera dicuntur *coire*, et aqua, quae congelatur. Contra I, 742: *ungula in quinos dilapsa absumitur ungues*; ubi vide notam. — *Perpetuo*, non scisso; ungulae enim equorum sunt solidae. Etiam vestes mutantur cum corpore, 582; I, 236: sed quum nunc *palla fit cauda*, lascivit ingenium poëtae. — *ut iacebant*; vide ad 272.

673. *vagi crines*) *Iubae* in uno colli latere dependere solent. Verba *pariterque* etc. otiosa et languida sunt

Et vox, et facies: nomen quoque monstra dedere.
VI. Flebat, opemque tuam frustra Philyreius heros,
Delphice, poscebat; nam nec rescindere magni
Iussa Iovis poteras: nec, si rescindere posses,
Tunc aderas: Elin, Messaniaque arva colebas.
Illud erat tempus, quo te pastoria pellis

post descriptionem, quae praecedit. — *nomen dedere*, nempe Hippo aut Hippe dicta est: *monstra*, transformatio, ut 367, aut novata facies.

676-707. *Flebat* etc.) *Mercurius* Apolliuis boves quum abigeret, *Battum*, senem pastorem, quem obvium habebat, rogabat, furtum ne indicaret: quod ille, mercede accepta, promisit quidem; sed mox Mercurio, sub aliena forma eius tentandi causa redeunti, locum ostendit, quo boves pascerent: quam ob perfidiam *in saxum mutatus est.* Fundamentum fabulae in Homero, hymn. in Mercurium, copiosissime tractatur. Ibi Mercurius, eo ipso, quo natus erat, die, ex bubus Deorum, quas Apollo in Pieriae monte pascebat, quinquaginta summa calliditate per Boeotiam abegit ad Alpheum in Peloponueso, atque prope Pylum in antro quodam abscondidit. In itinere prope Onchestum senem vinitorem rogat, ne furtum prodat; verum ille Apollini boves quaerenti, quid viderit, indicat. Sed eamdem fabul. etiam Hesiodus, Nicander, Didymarchus, Antigonus, Apollonius Rhodius narraverant; unde eam Antoninus Lib. Metam. XXIII, repetiit: quae ratio paulo propius ad Ovidianam accedit. In ea occurrit Battus, qui, mercede accepta, silentium spondet, et a Mercurio redeunte, quum datam fidem falleret, in saxum mutatur; quamquam in aliis quibusdam rebus, ut suis locis videbimus dissentit. — *Philyreius* a Philyra matre, quacum Saturnus, sumta equina forma, in Pelio monte congressus habuerat. Apollon. II, 1236; Virgil. Georg. III, 92–94. Sic Chiron erat *heros* sensu antiquo; ἥρωες enim olim dicti sunt, qui a Deo Deave prognati erant.

677. *nec rescindere*) Non enim rescindere Diis licet acta aliorum Deorum. Conf. III, 336; XIV, 784. Fluxit hoc ex Euripid. Hipp. vs. 1328, a quo haec Deorum lex confecta videtur: Valken. ad d. l. — *aderas*, scilicet in Thessalia, ubi habitabat Chiron; etenim non nisi praesens Deus opem ferre poterat adflictis. Apollo autem abierat, boves quaerens, in Peloponnesum, ubi *Elis* et *Messenias* sive (e dialecto Dorica) *Messania* arva. Lactant. in Arg. tradit, Apollinem tunc Admeti in Thessalia armenta pavisse. Eius auctoritate decepti, Iutt. quidam verba *Elin Messeniaque arva* mutari voluerunt. Temere. Ad illam custodiam Apollo multo serius damnatus erat, occisis Cyclopibus, qui Iovi ad necandum Aesculapium fulmen ministrarant. Apollod. III, 10, 4. — Olim vulgo, *Messeniaque*. Sed Vatican. Caelest. Franc. Reg. et optimus quisque, *Messaniaque* aut *Messanaque*.

680. *quo te pastoria pellis*) Pastorem ab habitu rursus designat. *pellis* humeros pastorum tegere solebat. Vs.

Texit; onusque fuit dextrae silvestris oliva;
Alterius, dispar septenis fistula cannis.
Dumque amor est curae, dum te tua fistula mulcet,
Incustoditae Pylios memorantur in agros
Processisse boves: videt has Atlantide Maia
Natus; et arte sua silvis occultat abactas.
Senserat hoc furtum nemo, nisi notus in illo
Rure senex; Battum vicinia tota vocabant.

seq. revocavi lect. antiquam, quam ex parte etiam alii MSS. plurimi adiuvant, in quibus aut *onus dextrae baculus silvestris olivae*, aut, ut ante Heins. vulgabatur, *onusque fuit baculus silvestris olivae*. Etenim baculum oleagineum gestare solebant pastores. Apoll. II, 34; atque etiam apud Virgil. Ecl. VIII, 16, Damon incumbit *tereti olivae*. Et gestabatur *dextera*, Theocr. Id. VII, 15–19, quocum hic locus e nostra lectione egregie conspirat. Nam et ibi pastor humeris indutam habet *pellem*, δέρμα, et *dextera* fert *ex oleastro pedum*, ἀγριελαίω δεξιτερᾷ κορύναν. Tali habitu conspiciuntur pastores apud Goraeum II, n. 9, et Borionium in Collect. Antiq. Tab. 87. *onus*, quidquid gestatur: IV Fast. 241, *onus inguinis*. — *fistula*, quum Apollo alias lyram moderaretur. De eius forma, vid. ad I, 711. — Heins. ex Florent. S. Marci, secundo Palatino et Leodic. dedit *onusque fuit baculum silvestre sinistrae*. — Codices nostri Regii habent *onusque fuit baculus silvestris olivae*. — *cannis*. Heinsius putabat, ab ipsa Nasonis manu esse *septena fistula canna*.

683. *Dumque amor*) Hoc de *amore* forte Ovidius addidit, qoia Apollo, quum serius Admeti *armenta* pasceret, vel Hymenaeum, Admeti nepotem, amasse, vel ipsius Admeti amore arsisse traditur. — *mulcere* passim de carminum et musices suavitate. — *Pylus* dictae sunt urbes tres in Peloponneso. Nunc Pylus Nelei in Triphylia prope Elin intelligitur. Posuit fem. *incustoditae*; erant enim, vid. Homerum in Mercur. 192, πᾶσαι θήλειαι.

685. *videt has*) Has *vidit* Mercurius, quippe in Cyllene, Arcadiae monte, natus. — *Maia*. Nostri Codices Regii habent *matre*. Incerta lectio. Lem. — *arte sua*, nota illa, qua excellebat, calliditate. Hom. in Merc. 76: δολίης δ' οὐ λήθετο τέχνης. Ille enim *callidus, quidquid placuit, iocoso condere furto*, Horat. I, Od. 10, 7, ubi hoc ipsum exemplum subiicitur. Dolos in ea re adhibitos memorat Antonin. Lib., multoque latius Homer. d. l. *Artes* autem Latinis omnes dotes animi et corporis. — *silvis*. Coryphasium, Messeniae promontorium, Antoninus memorat.

688. *Battum* sine dubio vocabant, ut fit, a vitio quodam. Graecis βάττος vocatur balbus, qui non distincte pronuntiare potest verba. Apud Herodot. IV, 155, Battos rex Cyrenes balbutiens. In Alberti Gloss. N. T. p. 200, Battus pastor balbutiens commemoratur. Inde βατταρίζειν, balbutire; quamquam illo nomine et is no-

Divitis hic saltus herbosaque pascua Nelei,
Nobiliumque greges custos servabat equarum.
Hunc timuit, blandaque manu seduxit; et illi,
« Quisquis es, hospes, ait, si forte armenta requiret
Haec aliquis, vidisse nega: neu gratia facto
Nulla rependatur, nitidam cape praemia vaccam. »
Et dedit: accepta, voces has reddidit hospes:
« Tutus eas; lapis iste prius tua furta loquatur. »
Et lapidem ostendit: simulat Iove natus abire.
Mox redit: et, versa pariter cum voce figura,
« Rustice, vidisti si quas hoc limite, dixit,
Ire boves, fer opem furtoque silentia deme:
Iuncta suo pretium dabitur tibi femina tauro. »
At senior, postquam merces geminata, « Sub illis
Montibus, inquit, erunt: » et erant sub montibus illis.

tabatur, qui multa temere effutit, ut notum.

689. *Nelei*) Codices nostri, *Nili*. Pessime. LEM. — *Neleus*, rex Pyliorum, pater Nestoris. Is numerosa et egregia habebat armenta (Homer. Od. Λ, 288) quae autem, quum Pyliorum ager arenosus esset, plurimum extra Nelei fines pascebantur. Pausanias Messen. p. 371. Hinc vocatur *dives*; priscis enim temporibus divitiae censebantur multitudine armentorum et gregum; itaque nec *custodes* pecorum infimi loci erant. Caeterum Nelei aetas incidit in tempora Centaurorum. Homer. Il. Λ, 262. *equarum* greges Neleus alebat sobolis causa; hinc *nobiles*, delectae. — Nobiles etiam palmis in certaminibus. Virg. Georg.: *Eliadum palmas Epeiros equarum*. LEM.

691. *seduxit*) Quum unus Battus adesset, non opus erat eum *seducere*, seorsim *ducere*. — *et illi*. Burmannus mallet, *at tu*, ut lib. I, 678. - Codices nostri, *et illi*; et supra Codex A post *manu* inserit *hunc*. LEM. — *et illi* revocavimus ex MSS.; nam Heinsius et hic, et pluribus aliis locis ex ingenio *Ēia* infarsit. — *Quisquis es*: vide I, 679. *Vidisse nega*: Homero, ibid. 92: ἰδών μὴ ἰδὼν εἶναι, καὶ κωφὸς ἀκούσας, καὶ σιγᾶν. — *facto*, negotio. — *nitidam*. Vide ad I, 610. Apud Autonin. chlaenam, silentii mercedem, accipit.

696. *Tutus*) securus, non sollicitus. — *loquatur*. Codices nostri Regii, *loquetur*. — Ex *voce* non raro facilius agnoscimus homines, quam ex figura. — *silentia deme*, indica furtum occultum. — *pretium*, praemium: vide Burmann. ad Phaedr. I, 8, 1, et Heins. ad h. l. — *femina*, vacca. Seneca Agam. vs. 354, *coniux tauri*. Contra *vir* de capro et tauro; vide ad I, 660.

703. *Sub – Montibus – erunt*) Regii nostri A et B habent *erant*. — Rod. sequutus est veterem lect. *sub illis*

Risit Atlantiades; et, « Me mihi, perfide, prodis?
Me mihi prodis? » ait; periuraque pectora vertit
In durum silicem, qui nunc quoque dicitur Iudex:
Inque nihil merito vetus est infamia saxo.
VIII. Hinc se sustulerat paribus Caducifer alis:

Montibus, inquit, eunt, et eunt sub m. i.; putatque, cum Glareano, repetitione illa Batti battologiam expressam esse, et Mercurium, ut illam irrideret, et ipsum verba, *me mihi prodis?* repetiisse. Mirum! Quum Battus dixisset, *sub* (in, prope) *montibus erunt*, addendum erat, fuisse ibi, nec Battum imposuisse Mercurio. Verba autem *me mihi prodis* (in quibus similis lusus ac 430; I, 641; VI, 362) graviter et cum vi repetuntur, ut solemus, quum alicui magnam stultitiam exprobramus. — *erunt: et erant.* Allusum volunt ad Battum quemdam ineptum poëtam, qui in versibus suis eadem identidem iterare solebat. Battum eadem verba titubanter repetentem deridet itidem Mercurius; vide Erasmi adag. βαττολογία et βατταρίζειν. Lem.

705. *periura*) perfida. Apud Antoninum Battus Mercurii baculo tactus in lapidem mutatur, quem neque aestus neque frigus deserat: locusque, ubi res accidit, Βάττου σκοπιὰ vocatur. — *Silex* poëtis omnis lapis, et *durus* est epitheton commune lapidum. Hinc, 831, *durescere*, in lapidem mutari. *Indicem* putant esse lapidem Lydium, qui aurum explorat, indicat eius bonitatem. At nulla auctoritate doceri potest, *indicem* sic dictum Romanis, et, si dictus esset, nulla *infamia* ei inesset. Lactant. in Argum. qui interdum eosdem, quos Ovidius sequutus est, auctores consuluit, habet: *In lapidem eum mutavit, qui ab eventu Index circa Pylum vocatur.* Hic non genus quoddam lapidum intell., sed unus ille lapis, in quem Battus propter perfidum *indicium* mutatus est. Sic igitur et Ovidium explicandum arbitror. Sine dubio in quodam Messeniae monte cernebatur seriore etiam tempore saxum hominis formam utcumque referens. In eum ipsum mutatum esse Battum antiqui tradiderant; unde ei *Indicis* nomen haesit et cum nomine infamia. *Index* enim et satis invidiose dicebatur: vid. Ernesti ad Sueton. Caes. 17.

708–832. *Hinc se sustulerat*) Mercurius amat *Hersen*, Cecropis filiam, rogatque eius sororem *Aglauron*, ut suam sibi in eius amore conciliando operam addicat. Illa vero pro ministerio magnam sibi expetit auri vim. Minerva igitur et memor nuperae perfidiae, vs. 555 sqq., et offensa avaritia virginis, Invidiam adit, eamque rogat, ut veneno suo Aglauron inficiat; quo facto illa lenta tabe conficitur, et quum invidia sororis tacta Mercurium excludere vellet, in lapidem ab eo mutatur. Apud Hygin. fab. 166, Aglauros cum sororibus, a Minerva ob cistulam apertam insania obiecta, in mare se praecipitat. Cf. Pausan. p. 41. — *Hinc*, ex Pyliis agris: *paribus alis*, leni volatu, quum alae non magnopere moventur, sed linea propemodum eadem semper manent. Respexisse videtur Virg. Aen. IV, 14. Livius I, 34, *suspensis alis*:

Munychiosque volans agros, gratamque Minervae
Despectabat humum, cultique arbusta Lycei.
Illa forte die castae de more puellae
Vertice supposito festas in Palladis arces
Pura coronatis portabant sacra canistris.
Inde revertentes Deus adspicit ales; iterque
Non agit in rectum, sed in orbem curvat eumdem.
Vt volucris visis rapidissima miluus extis,
Dum timet, et densi circumstant sacra ministri,
Flectitur in gyrum; nec longius audet abire;

qui ita volant, *pendere* dicuntur, mox vs. 726, et IV, 517. Opp. *iactatis*, aut *motis alis*, quibus vs. 835, in in coelum avolat.

709. *Munychios*) Atticos. *Munychia*, pars urbis Atheniensis cum portu. — Sic dicta a Munycho qui illic aedificavit templum Munychiae Dianae. Lem. — *gratam Minervae humum*. Nempe *gratae* et *dilectae* Diis urbes dicuntur, quae sunt in eorum tutela. — *Lyceum* Athenis gymnasium, situm extra moenia ad Ilissum, egregie cultum et arboribus consitum; in quo serioribus temporibus Aristoteles scholas habebat. Cecropis autem aetate nec *Lyceum* conditum, nec solemnia illa, quae iam describuntur, instituta erant.

711. *Illa forte die*) die vicesimo secundo mensis Hecatombaeonis, qui fere respondet nostro Iulio, quinto quoque anno celebrari solebant *de more*, ab Erichthonio rege instituto, et a Theseo renovato, Panathenaea, quibus peplus Minervae gestabatur. In pompa solemni, *puellae castae* et nobilissimae, *vertice supposito*, in capite, portabant *canistra* seu corbes, unde κανηφόροι et λικνοφόροι dictae sunt; nam κανοῦν *canistrum* significat, et λίκνον eodem redit. Ea canistra *coronata* (Ciofan. interpretatur ad marginem *usque plena*) erant floribus et frondibus, continebantque *sacra*, id est vasa, quorum usus in istis solemnibus, et sic *pura*, non profana; nisi malis cum uno MS. *tecta*; tegi enim solebant ista canistra. — Alter Codex Twisdenii, *septa*, quod elegans visum Heinsio. — Nostri Regii A et B, *tecta*. In *arce* autem Cecropia, Minerva tria habebat templa, e quibus nobilissimum Parthenon. — *festas*, in quibus solemnia celebrabantur. Sic *festa theatra*, III, 111, ubi vide notam.

715–721. *Non agit in rectum* etc.) Volatum in orbem quinque formulis variavit. Versus 720 et 721 si abessent, non desiderarentur. Cum similitudine interiecta confer Virg. Aen. IV, 252 sqq. — *miluus* nobis *Weihe*, e genere avium rapacissimarum. *Milvum* quidem *regalem* tam audacem esse in Africanis oris, ut carnes e macello et e manibus hominum rapiat, Mullerus ad Linnei Syst. Nat. tom. II, pag. 71, narrat. — *miluus*. Nostri Codices Regii A et B habent *milvius*; pariter recte dicitur *milvus*, velut *miluus*. Lem.

Spemque suam motis avidus circumvolat alis:
Sic super Actaeas agilis Cyllenius arces
Inclinat cursus; et easdem circinat auras.
Quanto splendidior, quam cetera sidera, fulget
Lucifer; et quanto, te, Lucifer, aurea Phoebe;
Tanto virginibus praestantior omnibus Herse
Ibat; eratque decus pompae, comitumque suarum.
Obstupuit forma Iove natus; et aethere pendens
Non secus exarsit, quam quum balearica plumbum
Funda iacit: volat illud, et incandescit eundo,
Et, quos non habuit, sub nubibus invenit ignes.
Vertit iter; coeloque petit diversa relicto;
Nec se dissimulat: tanta est fiducia formae!
Quae quamquam iusta est, cura tamen adiuvat illam;
Permulcetque comas; chlamydemque, ut pendeat apte,

719. *motis alis*) Non valde ille movet alas, sed propemodum natat in aëre. — *agilis*, quippe alatus. — *Inclinat* i. q. curvat: *easdem circinat auras*, ingeniose, sed tamen paulo audacius in iisdem auris, in eumdem semper orbem, more circini, movetur.

723. *Lucifer*) stella Veneris, vide ad II, 115, maximum coeli decus, non modo caeteris planetis fixisque stellis maior oculis nostris apparet, sed splendore etiam tanto est, ut a plena eius luce umbras adeo mittant corpora. Luna autem, ut ait Manil. I, 435, *conditur omne stellarum vulgus*. Itaque tam cum illo, quam cum hac comparantur homines pulchritudine eximii; II ex Pont. 5, 49; Horat. I, Od. 12, 46. *praestantior*, formosior. — *Ibat* elegantius, quam *erat*.

727. *balearica*) Similitudo paulo altius repetita, nec adeo magnopere probanda. Eamdem in aliam rem transtulit XIV, 825. Cum aliis rebus amoris ignis comparatur, I, 492–494. — *balearica*; plurimi, *balearia*; sed nostri Regii, *balearica*: qua Balearium insularum incolae maxime utuntur. Baleares autem insulae sunt duae, Hispaniae adiacentes, quarum incolae optimi erant funditores; hodie *Maiorca* et *Minorca*. — *plumbum*, plumbeam pilam. Lem.

730. *diversa*) opposita, contraria, h. l. terra. — *Nec se dissimulat*, non aliam formam sumit: vide ad 374. Merito fidit *formae*, etenim et pulchra et iuvenilis ei tribuebatur. — *iusta*, pulchra. Schirach. comparat Francogal. *adroit*. — *iustum*, quidquid in suo genere perfectum est, et omnibus numeris absolutum. Sic *iusta statura*, *iustus exercitus* etc. — *cura* ponitur de cultu, capillorum in primis. Phaedr. II, Fab. 2, 8: *Finge cura mulierum*. Vid. Bentl. ad Horat. I, Epist. 1, 94. Facete autem hanc curam iam describit. — *Chlamydes* cingebat *limbus*, vel purpureus, vel, si ipsa purpurea esset, aureus aut pi

Collocat; ut limbus, totumque adpareat aurum;
Vt teres in dextra, qua somnos ducit, et arcet,
Virga sit, ut tersis niteant talaria plantis.
Pars secreta domus ebore et testudine cultos
Tres habuit thalamos, quorum tu, Pandrose, dextrum,
Aglauros laevum, medium possederat Herse.
Quae tenuit laevum, venientem prima notavit
Mercurium; nomenque Dei scitarier ausa est,
Et causam adventus: cui sit respondit Atlantis
Pleionesque genus: « Ego sum, qui iussa per auras
Verba patris porto: pater est mihi Iupiter ipse:
Nec fingam causas: tu tantum fida sorori
Esse velis, prolisque meae matertera dici.
Herse causa viae; faveas, oramus, amanti. »

ctus et variegatus. Chlamydi ipsi *aureae* figurae intexebantur. Virg. Aen. IV, 137; V, 250 sqq. Quomodo autem collocata sit chlamys, ut in humero dextero constricta sinistrum brachium tegeret, vide in Winkelmanni H. A. p. 306. — *totumque*. Regius, *textumque*. Klotzius ad Tyrt. p. 102, suadet *tortumque*. Nostri Regii A et B, *textumque*, quod multo elegantius nobis videtur. Lem. — Ex posteriore loco possis et *tortum* tueri, quod Klotzius, nulla tamen causa addita, suasit. — *qua somnos* etc. vide ad I, 671, *ducit*, adducit.

737. *Pars secreta domus*) Apud Graecos mulieres in *secreta* seu interiore aedium parte sedebant, quae gynaeconitis appellabatur. Cornelius Nep. praef. Singulae habebant suos *thalamos* seu cubicula, quorum parietes et fores distingui olim solebant tinctis animalium cornibus, *ebore et testudinum* tegminibus, Plin. Hist. Nat. XVI, 44. Virgil. Georg. II, 463: *Nec varios inhiant pulchra testudine postes*. Schirach. *ebur* et *testud.* h. l. refert ad laquearia. — *possederat*, sibi habitandum sumserat. — *cultos*. Ex praestantioribus nonnulli, *comptos*. — Bene *cultos*, nec est necessaria emendatio. Lem.

743. *Pleione*) Atlantis uxor, e cuius filiabus una Maia, mater Mercurii. — *genus* habent unus Gronovii, duo Medicei, Genevenses, Moreti et Palatinus unus. Caeteri, *nepos*. — Nostri quoque Regii A et B *nepos* dant. *genus* recepi, quia et auctoritate MSS. et usu poëtico se commendat, quum *nepos* a glossatoris manu profectum esse videatur. Horat. I, Od. 3, 27, *Iapeti genus*. Se commendat ab una muneris parte, qua commercium inter Deos et homines. De eodem, Iovis *mandata per auras ferre*, apud Virgil. Aeneid. IV, 270. — *qui iussa - verba - porto*. Διάκτορος, κῆρυξ, internuncius Deorum. Mercurius, inquit Arnobius, quasi quidam Medicurrius dictus est: quod inter loquentes duos media currat, ut reciproce-

Adspicit hunc oculis isdem, quibus abdita nuper
Viderat Aglauros flavae secreta Minervae:
Proque ministerio magni sibi ponderis aurum
Postulat: interea tectis excedere cogit.
Vertit ad hanc torvi Dea bellica luminis orbem,
Et tanto penitus traxit suspiria motu,
Vt pariter pectus, positamque in pectore forti
Aegida concuteret: subit, hanc arcana profana
Detexisse manu tum, quum sine matre creatam
Lemnicolae stirpem contra data foedera vidit;
Et gratamque Deo fore iam gratamque sorori,
Et ditem sumto, quod avara poposcerit, auro.
  Protinus Invidiae, nigro squalentia tabo,
Tecta petit: domus est imis in vallibus antri

tur oratio, etc. lib. III Advers. Gentes. Lem. — *Esse velis*, ut apud Graecos θέλησον εἶναι.

748. *oculis isdem* non urgendum est. Hoc addidit, ut crimen virginis, de quo 559, in memoriam lectori revocaret. — *flavae*, quae habet *flavos* (de quibus ad vs. 319) seu pulchros capillos, pulchrae. Sic ξανθὴ δημήτηρ Homer. Il. E, 500: vide et infra ad III, 617. — *tectis excedere*. Vossii, *tectis secedere*, quod non displicuit Heinsio.

752. *orbem* dedit Heinsius ex melioribus; sed Burmannus malit *orbes* retinere, quia pro oculis poëtas *orbem* ponere non notaverit. Codex Regius B, *orbem*; Codex A, *orbes*. — *Luminis orbem*, oculum: vid. ad I, 740. — *torvi* oculi tribuuntur iratis et indignantibus. — *penitus*, e profundo pectore: vide ad 179. Virgil. Aeneid. I, 371: *Suspirans imoque trahens a pectore vocem*. Notiones generales ubique Ovidius ad cuiusque personam accommodate exornat, in primis si illa exornatio mythologiam attingit. Hinc et additur, *positamque* etc. — *Aegis*, munimentum illud aeneum, quod in pectore gerit Pallas, insignitum capite Gorgonis, quod et in clypeo eius expressum erat.

755. *subit*) in memoriam redit. — *Lemnicola*, Vulcanus, qui in Lemno, insula maris Aegei, officinam habere credebatur, ibique in primis colebatur. — Codices nostri Regii dant *Lemniacam stirpem*; id rei grammaticae, si non poëticae, convenientius credo. Lem. — *contra data foedera*, contra datam fidem. — *Et gratamque Deo*. Codex Regius A, *iam gratamque Deo*; Codex B, *ingratamque Deo*. — *poposcerit*. Codices nostri, *poposcerat*. Lem.

760. *Protinus Invidiae*) Minerva Invidiam excitat in Aglauro: sed vide, quomodo hoc exornavit. Primum Invidiam fecit, praeeunte Eurip. in Inone, fragm. 5, personam, ut XII, 39 sqq. Famam; et Horat. I, Od. 35, 17 sqq., Necessitatem. Deinde finxit

Abdita, sole carens, non ulli pervia vento;
Tristis, et ignavi plenissima frigoris; et quae
Igne vacet semper, caligine semper abundet.
Huc ubi pervenit belli metuenda virago,
Constitit ante domum, neque enim succedere tectis
Fas habet, et postes extrema cuspide pulsat.
Concussae patuere fores: videt intus edentem
Vipereas carnes, vitiorum alimenta suorum,
Invidiam; visaque oculos avertit: at illa

Minervae ad eam iter, ut ministerio eius uteretur, ut supra, 509, Iunonis ad Deos maris, et IV, 432, ad Furias; tum VIII, 790, Cereris ad Famem. Iam, quoniam invidia, auctore Eurip. maximus omnium in homine morbus, nec illa *Siculi tyranni maius invenere tormentum* Horat. I, Ep. 2, 58; propterea, eius et habitum et domicilium foedissimum descripsit, omniaque eius mala sensibus subiecit. Partes etiam huius descriptionis bene disposuit. Primum domum et foedam et tristem, omnisque amoenitatis expertem describit. — *Tabum*, venenum, quo inficit homines. Mox *tabem*, *nocens virus* et *piceum venenum* vocat. *Nigrum* solemne epitheton veneni.–Situs tristitiam bene notant verba *imis in vallibus antri*, imo in angulo, aut ima in cavitate antri; namque *vallis* et cavitatis notionem involvit. — Vulgo, *in vallibus huius*. Vir doctus in Miscell. Observ. vol. II, tom. I, p. 32, improbat *vallibus antri*, atque etiam *vallibus huius* insipidum et prosaicum ei videtur: putat igitur legendum, *imis et vallibus antrum*. Comparat XI, 592, et I Fast. 555. Sed non video, cur in vallibus potissimum antrum habuerit, quum etiam in montibus antra satis obscura et frigida esse possint. Alius vir doctus ibidem in nota adiecta monet, *huius* sic positum non esse insipidum et prosaicum: itaque et hic retineri malit, praesertim si cum uno MS. legatur, *domus est huius sub vallibus imis*. Nec hoc placet, quia sola vallis nec omnes ventos, nec omnem solem arcet. *Sub vallibus* autem, quod et duo alii tuentur, Burm. placet. Et amat Ovid. *sub* pro *in*. — Nostri Codd. *in vallibus antri*.

763. *ignavi*) Ab effectu, ut mox, 821, *ignava gravitas*. Contra *habilis vigor*, qui reddit habiles, Virgilius Georg. IV, 418. Post haec otiosa sunt *et quae — abundet*, in quibus etiam lusus verborum est.

765. *belli*) Codices nostri Regii A et B, *bello*. — *Belli metuenda* dicitur, ut *gladii tremendus*, *nasi timendus*, quae exempla attulit Heinsius. Deest autem in his formulis *de causa*: vide Perizon. ad Sanctii Minerv. II, 3, pag. 166. — *Fas habet*, fas esse, licere sibi putat. — *succedere*, propius accedere. Nam Palladi, ut quae est Dea, non licet Invidiae domum ingredi. Lem. — Etiam factis Minervae turpitudo Invidiae notatur. Cf. 769, 786. — Invidi rebus malis aluntur, calamitatibus aliorum. Hinc *edit vipereas carnes*.

Surgit humo pigre, semesarumque relinquit
Corpora serpentum; passuque incedit inerti.
Vtque Deam vidit, formaque armisque decoram,
Ingemuit; vultumque ima ad suspiria duxit.
Pallor in ore sedet; macies in corpore toto;
Nusquam recta acies; livent rubigine dentes;
Pectora felle virent; lingua est suffusa veneno;

771. *pigra*) sterili ob frigus. Sic Horat. I, Od. 22, 17, *pigri campi.* — Hic vulgo *pigre;* sed Heinsius ait ex melioribus se *pigra* dedisse, idemque in tribus suis Giphan. invenisse. — Nostri Codices Regii habent *pigra.* — Klotzin ad Tyrtaeum, p. 102, displicet *pigra*, quia ex antecedentibus iam appareat, humum fuisse sterilem. Suadet ergo *humo nigra*, sive ut simpliciter horrorem loci indicet, sive ut serpentibus tectam dicat. Quod tamen non necessarium puto, quum Noster saepissime repetat, quae iam antea copiosius etiam notata erant. Ego vero *pigre* revocandum duxi, quod sequentia flagitare videntur. Etenim *surgit pigre* et mox *passu incedit inerti* egregie sibi respondent.

774. *vultumque ima*) Vulgo, *vultumque Deae.* Sed bene Heinsius ex praestantioribus *Deae* in *ima* mutavit. Verum ne sic quidem locus sanus visus est Intt. offensis formula *vultum ducere ad suspiria.* Faber corrigit, *visusque decor suspiria duxit*; satis infeliciter. Burmannus vult, *ad cultumque Deae susp. movit*; non multo melius Schirach. denique malebat, *ad vultumque Deae s. duxit*, quam lect. sane confirmat glossa Cod. Leid. haec: *Vultus Deae pulcherrimae fuit causa, cur suspiraret.* Sed ille glossator, sic succurrere voluit lectioni obscurae, *vultumque Deae.* — Iam prima Invidiae commotio interponitur. *Ima suspiria*, quae ducuntur ex imo pectore, ut *alta suspiria*, Claudianus II in Eutrop. 530, quae ducuntur *alto de corde*, ut dixit Noster. vers. 622. Iam *ducere vultum ad suspiria*, vultum componere accommodate suspiriis, suspiria vulto quoque prodere. Suetonius quidem, Tib. 68, dixit *adducere vultum*, ad gravitatem componere, ubi Casaub. comparat, *obducere vultum*, ad moestitiam componere. Et Seneca Ep. 58, *vultum adducit ad tristitiam.* Hanc igitur lectionem multum praefero omnibus emendationibus propositis, quibus repetitur tantum quod poëta iam dixerat.

775. *Pallor in ore sedet*) Vbi propius accessit, forma eius describitur. Quam bene ea composita sit, facile reperies, si cogitaveris, quae de invidis praedicari soleant. Horat. I, Ep. 2, 57: *Invidus alterius macrescit rebus opimis.* Ep. 14, 37: *Non istic obliquo oculo mea commoda quisquam Limat, non odio obscuro morsuque venenat.* IV, Od. 3, 16: *Dente minus mordeor invido.* — *sedet* exquisitius quam, *est*, *apparet*, ut I, 267: vide Gronovii Obs. II, p. 180. — *recta acies.* Confer infra vs. 787. — *rubigo*, vitium dentium. — *fel* in pectore signum malevolentiae. — *virere*, sic et Claudian. 49, 96: *viscera felle virent.* — *suffusa veneno*, μεςὴ ἰοῦ θανατηφόρου. Lingua *suffusa* veneno dicitur, ut os *suffusum* rubore.

Risus abest, nisi quem visi movere dolores;
Nec fruitur somno, vigilacibus excita curis;
Sed videt ingratos, intabescitque videndo,
Successus hominum; carpitque et carpitur una,
Suppliciumque suum est: quamvis tamen oderat illam,
Talibus adfata est breviter Tritonia dictis:
« Infice tabe tua natarum Cecropis unam;
Sic opus est: Aglauros ea est. » Haud plura locuta,
Fugit, et impressa tellurem reppulit hasta.
Illa Deam obliquo fugientem lumine cernens,
Murmura parva dedit; successurumque Minervae

778. *Risus abest*) Immanitas eius et cruciatus describuntur. —*nisi quem*. Nam alienis malis tanquam suis bonis laetatur, *pascitque se* κακόχαρτος; ἐπιχαιρέκακος. Lem. — *movere*. Ciofanus ex MSS. emendandum censet *fecere*, quod efficacius sit, quam *movere*. — *vigilacibus*. Codices nostri Regii, *vigilantibus*, quod reponerem: nam *vigilax* pro *vigilans*, ut *curax* pro *curiosus*, non nisi ab auctoribus mediocris notae acceptum fuisse reperio; et forsan in iis errore librariorum hoc verbum insolitum irrepsit. Lem. — *carpi* dicuntur quae sensim consumuntur, attenuantur, perduntur. Virg. Aeneid. IV, 2, *caeco carpitur igne*. Hoc bene ad Invidiam tabescentem translatum. Sed eadem et *carpit*, quum de existimatione aliorum detrahit. Plin. I, Ep. 9.

782. *Supplicium* etc.) Isocrates Evagorae, cap. 2, invidiae hoc unum inesse ait bonum, ὅτι μέγιστον κακὸν τοῖς ἔχουσίν ἐστιν. — *suum est*: Heinsius malebat *sui est*. Burmannus, si quid mutaret, mallet *sibi est*. — *odium* illud mox praeclare notatum et brevitate et confusione quadam verborum, qua *Aglauros ea est* in finem reiectum. — *Tritonia* vel a τριτὼ, quod lingua Cretum *caput* significat; eo quod e capite Iovis nata sit; vel a palude Tritons Libyae, iuxta quam nata est, ubi *stagni — quieta Vultus vidit aqua, posuitque in margine plantas, Et se dilecta Tritonida dixit ab unda*. Lucan. lib. IX, 352. Lem. — De *tabe*, seu veneno, vide ad III, 49. *Sic opus est*, ut I, 279. — *impressa hasta*, ut vim adderet corpori se in aëra tollenti, ut IV, 710; VIII, 366: *tellurem reppulit*, quia ipsa aufugit. Poëtis loca *recedere* aut *repelli* dicuntur a quibus ipsi abimus. Vide ad XI, 466.

788. *Murmura parva*) Heins. coniecturat *Murmura rauca*, vel *rava*. Mox Vivianus ex suis, *successu namque*. Ita et primus Medic. et alii nonnulli Heinsii. Id dictum, ut VII, *doluit successu flava virago*. Quidam ex praestantioribus, *successibus atque*, aut *usque*. Prior Regius, *successus namque*. Florent. S. Marci, *successum utique*. Heinsius malit ex emendatione Vivisni *successorumque*: *successa* enim dixisse et Cic. XVI ad Div. 21; et *successorum indoluit* dictum, ut *revereri alicuius* et similia.

Indoluit; baculumque capit; quod spinea totum
Vincula cingebant; adopertaque nubibus atris,
Quacumque ingreditur, florentia proterit arva;
Exuritque herbas, et summa cacumina carpit;
Adflatuque suo populos, urbesque domosque
Polluit: et tandem Tritonida conspicit arcem,
Ingeniis, opibusque, et festa pace virentem;
Vixque tenet lacrymas, quia nil lacrymabile cernit.
Sed postquam thalamos intravit Cecrope natae,
Iussa facit; pectusque manu ferrugine tincta
Tangit; et hamatis praecordia sentibus implet;

— Cod. Reg. A, *successus atque Minervae*; Cod. B, *successibus*. Emenda *successorum* pro *successurum*, quod si quid significat, contortum est, et ellipsim inusitatam postulat. Lem. — *successurumque Minervae*. Indoluit, successurum Minervae consilium de Aglauro invidiae veneno inficienda. - *spinea vincula*, spinae; nam quidquid rem ambit, cingit, *vinculum* dicitur, unde non raro de coronis ponitur. Sic facile carere possumus emendationibus Interpretum. *Spinae* symbolum cruciatus, quem creat. — *totum* non caret vi, neque adeo temere sollicitandum. Caeterum etiam *baculum* in usu fuit, ut docet Heins. ad 687. — *Vincula* Heinsius habet suspectum. Secundus Medic. pro diversa lect. *cingula*. Ipse conj. *ungula ungebat*, ut ipsas spinas vocet *ungulam spineam* a similitudine; *ungulas* enim fuisse instrumenti ferrei in tortura genus, quo carnifices uterentur. Burm., si *vincula* displiceat, refingi posse putat *vimina*. — Bene *vincula* ex Codd. nostris. Lem.

791. *Quacumque ingreditur*) Invidia omnia corrumpit, pestisque est hominum. Hoc sub sensus vocavit. Contra apud Claud. 33, 185 sqq, ubi Ceres curru vehitur, omnia florescunt, rota *Sulcatam fecundat humum; flavescit aristis Orbita; surgentes condunt vestigia culmi; Vestit iter comitata seges.* — *cacumina*. Vetustiores *papavera*, nostri Codices Regii *cacumina* habent. Lem. — Cur *summa cacumina?* nempe quia invidia summa semper petit. Remed. versu 369, *summa petit livor*.

794. *Tritonida*) Athenas; longius ad III, 127. — *Ingeniis, opibusque*. Cecropia cum adiacente urbe iam tum quidem Minervae consecrata erat; nondum tamen *ingeniis*, ingenii laude florentibus viris, *opibusque* virebat. — *festa*, plena bonorum et laetitiae. *pace virentem*. Ciofanus ex utroque suo, Briant. Capranie. ambobus Maffei, et tribus Vaticanis, adfert et probat *pace nitentem*. — *virere* poëtis, id est, florere. Drakenb. ad Sil. I, 187. — *Vixque* etc. Hoc oxymoron et animum ferit, et graviter Invidiae indolem notat. — *tenet*, retinet.

798. *ferrugo*) poëtis i. q. nigredo, V, 404. — *praecordia*. Quaerit Euripides, In. 5, in qua corporis parte invidia sedeat, in manibus, visceri-

Inspiratque nocens virus; piceumque per ossa
Dissipat, et medio spargit pulmone venenum.
Neve mali spatium causae per latius errent,
Germanam ante oculos, fortunatumque sororis
Coniugium, pulchraque Deum sub imagine ponit;
Cunctaque magna facit, quibus irritata, dolore
Cecropis occulto mordetur; et anxia nocte,
Anxia luce gemit; lentaque miserrima tabe
Liquitur, ut glacies incerto saucia sole:
Felicisque bonis non secius uritur Herses,
Quam quum spinosis ignis supponitur herbis;
Quae neque dant flammas, lenique vapore cremantur.
Saepe mori voluit, ne quidquam tale videret:
Saepe, velut crimen, rigido narrare parenti.
Denique in adverso venientem limine sedit
Exclusura Deum: cui blandimenta, precesque,
Verbaque iactanti mitissima; « Desine, dixit;

bus aut oculis. Noster praecordia, pulmones ossa nominat. — *hamatis sentibus*, ut *hamatis rubis* Tibul. IV, 3, 10. — *piceum*, atrum. — *medio pulmone*, per pulmones. — *Neve mali spatium causae per latius errent*. Sensus: ne invidiae veneno infecta in aliis rebus haereat et conficiatur.

804. *pulchraque*) Vnus Basil. *plenaque*, quod Burman. placet. *Plena imago*, cui nihil, nullum membrum, deest. Id autem alienum a consilio poetae. — *Cecropis:* Aglauros filia Cecropis, *mordetur*, cruciatur. Lem.

808. *Liquitur*) liquescit, absumitur, quod verbum sequens similitudo suppeditavit: *lenta tabe*, veneno, cuius vis lenta. — *saucia*, liquefacta. Horat. I, Od. 14, 5: *malus saucius* vento. Etiam *vulnerari* dicuntur, quae labefactantur. — *incertus sol*, obscurus, quum coelum nubibus est obductum. *Incerta luna* eodem sensu Virg. Aeneid. VI, 270; et *incerti caeca caligine soles*; Aeneid. III, 203.

809. *non secius*) Codex Regius A, *aliter non;* rectius Codex B, *non lenius*. Lem. *Non secius* Heinsius de suo dedit, sed bene se habet. Quod plurimi MSS. habent *non lenius*, aut *non lentius*, probarem, si poeta ordine inverso scripsisset: spinosae herbae non lentius uruntur, quam illa. — *spinosis herbis*, spinis nondum aridis. — *vapor*, calor.

811. *lenique vapore*, quod nec Burmanno displicebat, recipimus e duobus MSS. Possis et cum Medic. uno *lentoque vapore* legere, quod Heins. exemplis illustravit. Sed vulg. *leni tepore* non convenit rebus, quae supposito igne cremantur. — Nostri tamen habent *tepore*.

813. *rigido*, duro. — *adversa* quae-

Hinc ego me non sum nisi te motura repulso. »
« Stemus, ait, pacto, velox Cyllenius, isto: »
Caelatasque fores virga patefecit: at illi
Surgere conanti partes, quascumque sedendo
Flectimur, ignava nequeunt gravitate moveri.
Illa quidem recto pugnat se attollere trunco:
Sed genuum iunctura riget, frigusque per artus
Labitur; et pallent amisso sanguine venae.
Vtque malum late solet immedicabile cancer
Serpere, et illaesas vitiatis addere partes;
Sic letalis hiems paulatim in pectora venit;
Vitalesque vias, et respiramina clausit:
Nec conata loqui est; nec, si conata fuisset,
Vocis haberet iter: saxum iam colla tenebat;
Oraque duruerant; signumque exsangue sedebat:
Nec lapis albus erat, sua mens infecerat illam.

cumque alteri opposita sunt. — *iactare*, dicere, IX, 23.

819. *Caelatasque fores*) De *caelatis foribus*, vide ad vs. 4. — *virga* patefecit fores, ut Minerva, 767, extrema cuspide. — *quascumque flectimur* ex nolo el poëtis familiari graecismo, quem exemplis illustrat Heinsius. — Nostri Codices, *flectitur*, quod praetulerim, quippe quod absolutum: *sur lesquelles on fléchit, on se plie, en s'asseyant.* Lem. — *pugnat se* attollere, ut I, 685, *pugnat evincere somnos.*

823. *artus*, pro quo nostri Codd. dant *ungues*, latiori, ut videtur nobis, significatione. Lem. — *per artus* pro *per ungues*, ex pluribus Ciofani et Heinsii MSS. recepi; *ungues* enim nec frigus, nec calorem sentiunt. Vult totum corpus dicere, id autem recte per *artus* (iuncturas membrorum, item membra ipsa) et *venas* exprimit. Et passim *frigus* aut *tremor artus occupare* dicitur: vid. Ciof.

825. *Vtque malum* etc.) Similitudo apprime claudicans: etenim lapis factus cum carne cancro absumta male comparatur; tum cancer lentissime serpit, neque totum corpus occupat. Frustra subiecit *paulatim*, ut similitudinem quandam ostenderet. — *hiems*, frigus, insto durius de corpore humano. — *Vitales vias*, canales, quibus respiramus aliaque munera ad vitam sustentandam facimus: *vocis iter*, arteria aspera et os; VI, 355; *via vocis.* Lucret. IV, 514: *iter, qua vox it in auras.* — *haberet.* Nostri Codices Regii A et B, *habebat.* — *colla tenebat*, occupaverat collum, ut 376. — *duruerat.* Nostri Codices Reg. *duruerant.* Vide ad 706. — *infecerat*, maculas aut nigrum ei colorem contraxerat. Servant homines mutati aliquid e pristina natura, Ly-

VIII. Has ubi verborum poenas mentisque profanae
Cepit Atlantiades, dictas a Pallade terras
Linquit, et ingreditur iactatis aethera pennis.
Sevocat hunc genitor; nec causam fassus amoris,
« Fide minister, ait, iussorum, nate, meorum,
Pelle moram, solitoque celer delabere cursu;
Quaeque tuam matrem tellus a parte sinistra
Suspicit, indigenae Sidonida nomine dicunt,
Hanc pete; quodque procul montano gramine pasci
Armentum regale vides, ad litora verte. »

anon feritatem, Daphne nitorem, etc.

833–875. *Has ubi* etc.) Agenor, rex Phoenices, filiam habuit Europam, quam amavit Iupiter. Is igitur, in taurum versus, virginem raptam dorso transtulit per mare Mediterraneum in insulam Cretam, ubi ex ea suscepit Minoëm, Sarpedonem et Rhadamanthum. Fabulam hanc partim Phoeniciam, partim Cretensem, Pherecydes, Hellanicus, Antimachus, Anticlides, Epimenides narraverant; peculiaribusque carminibus Eumelus, Stesichorus et alii celebrarant. Ex iis, qui restant, vid. Anacr. Od. 35; Moschus Id. II; Horat. III, Od. 27, 25–28; Achilles Tat. init. Apollod. III, 1, 1; Hygin. fab. 178; Palaeph. cap. 16; Eratosth. 14; Noster infra VI, 104 sqq. et V Fast. 605. Fulgent. Myth. 1, putat, Europam a Iove raptam esse in nave, quae tauri picturam habuerit. Palaephatus autem narrat, Gnosium quemdam, nomine T[illegible]m, e Tyro rapuisse tum alias puellas, tum virginem regiam Europam. — Agenor autem vixit saecula circiter quindecim ante aeram Christianam. — *Has ubi. Has* Heinsius mutari volebat in *quas.*

836. *causam fassus amoris*) Francius malebat *causam fassus amorem.* — *causa amoris*, amor, ut IV, 519: *causa veneni* ipsum venenum. Sic carere possumus coniectura Francii.

839. *Quaeque tuam*) Hic versus valde vexavit Interpretes, quorum nonnulli ex astrologicis adeo rationibus eum interpretari conati sunt. — *mater* Mercurii, Maia, una ex Pleiadibus, quae locum suum tenet in capite Tauri, qui circulo aequinoctiali dividitur, Phoenicibusque est meridionale sidus. — *Sidonida.* Nostri Codices, *Sidonia*, male. Lem. — *Sidonida* ab urbe capitali. Ab Anacr. Od. 35, 3, Europa vocatur Σιδονίη γυνή. — *sinistra pars* nunc est meridionalis, et cogitandum est, Iovem, quum haec Mercurio mandata daret, stetisse vultu ad occidentem verso. Sic omnia mihi plana videbantur: iudicent tamen alii. — *Spectare* autem terrae dicuntur regionem eam, in quam vergunt et extenduntur. Sic Liv. XXXIII, 17: *Acarnania spectat solem occidentalem.* Noster autem pro *spectare* dixit *suspicere*, quia sidera in alto sunt; nam *suspicere* est sursum, in altum spectare. Contra Senec. Oedip. vs. 476: *Quasque* (gentes) *despectat vertice summo Sidus Arcadium.* Sensus: tellus, quae extenditur versus Pleiadas, seu meri-

Dixit; et expulsi iamdudum monte iuvenci
Litora iussa petunt, ubi magni filia regis
Ludere, virginibus Tyriis comitata, solebat.
Non bene conveniunt, nec in una sede morantur
Maiestas et amor: sceptri gravitate relicta,
Ille pater rectorque Deum, cui dextra trisulcis
Ignibus armata est, qui nutu concutit orbem,
Induitur faciem tauri, mixtusque iuvencis
Mugit, et in teneris formosus obambulat herbis;
Quippe color nivis est, quam nec vestigia duri

diem. — *Verte*, abige. Virgil. Aen. I, 528: *ad litora vertere praedas.*

843. *iamdudum*, continuo, ut XI, 482. — *expulsi*, abacti. Graece ἐξελαύνειν. Sic Virgil. Ecl. I, 22, *depellere*, Cul. 44, *propellere.* — *magni regis*, Agenoris: *magnus Agenor*, Seneca Oedip. 715; Homer. Il. Ξ, 321; et, ut ex Schol. ad Il. M, 397, apparet, etiam Hesiod. et Bacchyl. Phoenicis filiam fecerunt. — *Tyrus* tum nondum condita; sed solemne est *Tyrios* dicere *Phoenicios:* III, 35, *Tyria de gente profecti.* Etiam apud Eurip. Phoen. 642, Cadmus Τύριος, ubi Schol. monet, Phoenicen antea Tyrum dictam. Contra III, 129, Cadmus *Sidonius hospes*, et IV, 571, *Sidone profectus.* Adde Hygin. fab. 178.

846. *Non bene conveniunt*) Miram transformationem narraturus et amplificaturus, praemittit sententiam. — *sedes*, persona, subiectum. Her. XIX, 173: *Male res iunctae, calor et reverentia pugnant.* Quintil. Decl. 12: *non habitant una pudor et fames.* Atque etiam *morari*, id est habitare. Munker. ad Hygin. fab. 52. Sequentia brevius expressa ab Auct. Eleg. in Obitum Maec. 88: *Dominator Olympi Dicitur in nitidum procubuisse bovem.* Maiestatem Iovis hic praeclare describit.

848. *Ille*) Gebhardus malebat *ipse. Ille* bene inservit magnitudini declarandae. Virgil. Aeneid. VII, 110: *sic Iupiter ille monebat.* Tibul. I, 4, 19: *Vetuit pater ille valere.* Silius III, 181, *monet hoc pater ille Deorum*, ubi Drakenb. etiam h. l. *ille* tuetur. Quamquam nec *ipse*, quod Gebhardus malebat, deterius est. Et sic Senec. Hipp. 299, ubi nostrum loc. respexit: *Induit formas quoties minores, Ipse, qui coelum nebulasque ducit* Cf. et sqq. *nutu concutit*, ut I, 179, ubi vid. not. Forte Nostro haec scribenti in animo versabatur Terent. Eun. III, 5, 42, de Iove in pluviam auream converso: *At quem Deum! qui templa coeli summa sonitu concutit.*

850. *Induitur faciem tauri*) *Taurum* illum expressum vides in Lipperti Dactyl. I, 29, 30. Formositatem eius iam describere incipit; recte igitur sequitur *Quippe*, quod Heins. temere mutatum volebat in *Ipse.* — *quam nec etc.*, qualis est, quum modo de coelo delapsa conspicitur; II ex Pont. 5, 18, *non calcata candidiora nive.* — *duri* respectu mollitudinis nivis. Phaedr. I, fab. 30, 10, de tauro: *proculcatas obterit duro*

Calcavere pedis, nec solvit aquaticus Auster.
Colla toris exstant; armis palearia pendent;
Cornua parva quidem, sed quae contendere possis
Facta manu, puraque magis perlucida gemma.
Nullae in fronte minae, nec formidabile lumen;
Pacem vultus habet: miratur Agenore nata,
Quod tam formosus, quod proelia nulla minetur.
Sed, quamvis mitem, metuit contingere primo:
Mox adit; et flores ad candida porrigit ora.
Gaudet amans; et, dum veniat sperata voluptas,
Oscula dat manibus: vix ah! vix caetera differt:
Et nunc adludit, viridique exsultat in herba;
Nunc latus in fulvis niveum deponit arenis;
Paulatimque metu demto, modo pectora praebet

pede. — *vestigia pedis*, ipse pes. — *Auster* pluvias concitat, unde *aquaticus*, vocabulum ab ipso Ovidio cusum. Occurrit et infra IX, 342, ubi *aquatica lotos*, quae amat loca aquosa.

854. *Colla toris exstant*) E pectore toroso, quod valde laudatur in tauris (Colum. VI, 13), eminebat collum. Sunt autem *tori* pars carnosa, pulpa carnis musculosa, in lacertis et pectore, pulvillorum instar, eminens. Virgil. Georg. III, 53, optimos tauros numerat, quibus *plurima* (longa et crassa) *cervix*, et quibus *crurum tenus a mento palearia* pendent.

855. *Cornua parva*) Laudantur in bubus corona excelsa; sed Iupiter assumserat *parva*, ne terribilis videretur puellae. Et Columella VI, 20, breviora tauris, quam bubus, cornua tribuit. — *quae contendere possis.* Codices Regii A et B, *posses.* — *manu facta* dicuntur, quae ab artificibus facta sunt, et opposita naturae operibus: vide Burm. ad Quintil. Decl. IX, 18.

857. *Nullae minae*) Non erat *trux* aut *torvus*, quae alibi fere de tauris praedicantur. — *Pacem*, serenitatem et tranquillitatem, *habet*, prae se fert: X, 702. — *proelia nulla minetur.* Non colluctari cum caeteris bubus conetur. — *mitem*, χειροήθης, id est, mansuetus vocatur ab Apollod.

862. *veniat*) Talibus viget phantasia Ovidii. *Venire* eleganter dicuntur, quae contingunt alicui, ut haereditates (Cic. Verr. IV, 27), et hic voluptas. — *vix ah! vix.* Burmannus praefert Vaticanam lectionem, *vix iam, vix.* Nonnulli, *vix et vix*, unde Heinsius coniecturat *vix vixque.* — Nostri Regii A et B, *vix, ah! vix.* — Vocabulum *caetera* interdum sumi obscoene, putat Burmannus. Verum illa obscoenitas non nisi e contextu est. Sic omnia vocabula possent obscoena dici. VI, 514: *vix sua gaudia differt.*

865. *in fulvis niveum*) Ut I, 112: *flavaque de viridi.* — *plaudere*, mulcere; vide Heinsium. — Nostri Co-

Virginea plaudenda manu; modo cornua sertis
Impedienda novis: ausa est quoque regia virgo,
Nescia quem premeret, tergo considere tauri.
Tum Deus a terra, siccoque a litore, sensim
Falsa pedum primis vestigia ponit in undis;
Inde abit ulterius, mediique per aequora ponti
Fert praedam: pavet haec; litusque ablata relictum
Respicit; et dextra cornum tenet, altera dorso
Imposita est: tremulae sinuantur flamine vestes.

dices habent *palpanda*. Haec lectio, praeterquam quod accuratior nobis visa est, habet nescio quid dulcius et amanti convenientius. LEM. — *novis*, e novis floribus. — *premere* et Ζιζειν pro insidere.

871. *Falsa*) Fallacia. Fallere vult virginem. — *primis*. Nostri Codices, *primo*. — *Aequora ponti*, ut alibi *freta ponti*, poëtica periphrasis ponti. Intelligitur autem hoc loco mare Mediterraneum, per quod Europam transtulit in insulam Cretam.

874. *cornum*) Nostri Regii, *cornu*; *cornum* videtur emendatio recentior. LEM. — *Cornum* per Archaismum: vid. Priscian. lib. VI, p. 685. — *Imposita est*, innititur. — Verbis *tremulae* et *sinuantur* egregie pinguntur varii motus et sinus, quos efficiebat ventus; cf. versus 528. Haec postrema latius tractavit V Fast. 667 sqq.: *Illa iubam dextra, laeva retinebat amictus. Aura sinus implet, flavos movet aura capillos* etc.

P. OVIDII NASONIS

METAMORPHOSEON

LIBER TERTIVS

Fab. I. Iamque Deus posita fallacis imagine tauri,
Se confessus erat; Dictaeaque rura tenebat:
Quum pater ignarus Cadmo perquirere raptam
Imperat, et poenam, si non invenerit, addit

1–130. *Iamque Deus posita* etc.) Agenor filios tres ad requirendam Europam sororem dimisit ita, ut, nisi eam reperissent, ad se non reverterentur. Cilix, variis peragratis terris, Ciliciam constituit; Phoenix in Africam est profectus, ibique remansit; *Cadmus* autem in Graeciam devenit, ubi, oraculo admonitus, Thebas, aut potius Cadmeam arcem condidit, interfecto prius ingenti dracone, e cuius dentibus humi sparsis viri armati prodierunt, quorum pars Cadmo in condenda urbe affuit: Eurip. Phoen. vs. 641 sqq., vs. 661 sqq. et Schol. ad haec loca Apollod. Biblioth. III, 1, 1, et IV, 1; Pausan. Boeot. pag. 719 et 733; Hygin. fab. 178; Seneca Oedip. vs. 709 sqq., Apollon. Rhod. III, 1170 sqq. Primi autem auctores fuerunt Musaeus, Pherecydes, Hellanicus, Lysimachus. Cadmus cum Phoenicum manu in Boeotiam venit, fusisque Hyantibus, Aonas cum suis in unam gentem coalescere passus est. Quum locum condendae urbi quaereret, sequutus est, sive oraculo monitus, sive sua sponte, bovem ducem, nisi et hoc figmentum etymologica Boeotiae interpretatio peperit. Pausan. pag. 719. Quid de dentibus ab eo satis existimandum sit, ad vs. 126 videbimus.

2. *Se confessus erat*) indicaverat se esse Iovem. Sic et XI, 264. Virgil. Aeneid. II, 591: *confessa Deam*. — *Dictaea rura*, Creta, Tyro vicina, et in cuius monte *Dicta* Iupiter natus credebatur, unde ipse *Dictaeus*.

3. *ignarus*) Male Ciofan. *ignarus raptam* coniungit. Imo centies *ignarus* apud Nostrum ita occurrit, ut subintelligenda relicta sit illa res, cuius quis ignarus fuerit, ut I, 658, et infra 243, 287. Vide et *Corte* ad Sallustii Catilin. 51, 27. Ignorabat Agenor, filiam a Iove translatam esse in Dictaea rura. — *invenire*, nunc ad quaerendi studium pertinet. Apollod. εἰπὼν μὴ πρότερον ἀναστρέφειν πρὶν

Exsilium, facto pius, et sceleratus eodem.
Orbe pererrato, quis enim deprendere possit
Furta Iovis? profugus patriamque, iramque parentis
Vitat Agenorides; Phoebique oracula supplex
Consulit, et quae sit tellus habitanda, requirit.
« Bos tibi, Phoebus ait, solis occurret in arvis,
Nullum passa iugum, curvique immunis aratri.
Hac duce carpe vias, et, qua requieverit herba,
Moenia fac condas, Boeotiaque illa vocato. »
Vix bene Castalio Cadmus descenderat antro;

ἂν ἐξεύρωσιν Εὐρώπην. Sic ille *pius* in filiam, et *sceleratus*, crudelis in filios. Haec sententia, ut ὀξύμωρον, placuit Nostro; itaque eam, IX, 408, repetiit. Cic. Off. III, 31, de T. Manlio, *qui perindulgens in patrem, idem acerbe severus in filium.*

6. *Orbe pererrato*) Nempe aliquandiu in Thracia habitavit cum Telephassa matre; eaque mortua, Delphos profectus est oraculum consulturus. Apollod. — *Furta*. Puellas raptas. Pluralem posuit, ut sententia esset generalis. — *profugus*, exsul: Fast. I, 490: *Cadmus in Aonia constitit exsul humo*. Oraculum consuluit et de sorore, et sine dubio etiam de nova sede capienda: namque in urbibus condendis coloniisque deducendis summa erat oraculorum auctoritas. Cic. de Div. I, 1. De sorore oraculum aut nihil respondit (Schol. Eurip. ad vs. 641, ibique Valken.) aut μὴ πολυπραγμονεῖν iussit. Apollod. Oraculum ipsum, cuius auctor forte Mnaseas, exstat in Schol. Eurip. d. l. et Aristoph. Ran. 1256. Eo monetur per Phlegias et Phlocidem ad Pelagontis armenta tendere, ibique bovem sumere ducem itineris, in utroque latere signum candidum, in lunae plenae speciem, habentem. Sic et Paus. Apollod. Hygin. Schol. Eurip. Inde Noster, forte alios auctores sequutus, non una re aberravit. — *arvis* bene se habet. Eurip. πεδία πυροφόρα: *solis*, solitariis, ut 393, *sola antra*.

11. *Nullum passa* etc.) Expressum diceres ex Euripid. si ibi constaret legendum μόσχος ἀδάμαστος. Nostrum sequutus est Senec. d. l. *quam non flexerat vomer, aut tardi iuga curva plaustri.* — *Carpere vias*, proficisci, ut *carpere aëra*, volare. — *herba* ad naturam bovis accommodatius, quam *loco* in orac. graeco, ubi illa ἕζηται κλίνῃ τε πέδῳ γόνυ ποιήεντι. Sed ibi nihil de nomine *Boeotia*; Hygin. vero et Schol. Euripidis id nomen urbi inditum narrant. Alius Schol. ibidem notat, Thebam Syris dictam esse bovem: quod fortasse et ipsum in expedienda hac fab. observandum. Lactant. in Arg., *In eam terram devenit, quae postea a bove Boeotia est dicta.* A *Boeoto*, Neptuni aut Itoni filio, illud nomen venisse, alii putabant: vide Pausan. pag. 711. Schol. Hom. ad Catal. I. — *condas*; secundus Palatinus, *ponas*; Nostri Regii, *condas*.

14. *descenderat* ex monte Parnaso, in quo *antrum*, unde oracula dabantur; quod Ovidius a fonte vicino *Ca-*

Incustoditam lente videt ire iuvencam,
Nullum servitii signum cervice gerentem.
Subsequitur, pressoque legit vestigia gressu;
Auctoremque viae Phoebum taciturnus adorat.
Iam vada Cephisi, Panopesque evaserat arva;
Bos stetit; et tollens spatiosam cornibus altis
Ad coelum frontem, mugitibus impulit auras.
Atque ita, respiciens comites sua terga sequentes,
Procubuit, teneraque latus submisit in herba.
Cadmus agit grates, peregrinaeque oscula terrae
Figit; et ignotos montes, agrosque salutat.

stalium vocat. — *presso*, tardo. Burmannus comparat e Liv. XXVIII, 14: *Hispanos presso gradu incedere iubet.* Lenz vero: gressu impresso in vestigiis vaccae. — *adoratio* alias fiebat formulis ore prolatis certisque ritibus; Cadmus vero iuter eundum *taciturnus* gratias agebat Apollini. — *auctoremque viae.* Gebhardus Crep. I, 12, legit, *actoremque viae*, quod Burmannus merito ineptum iudicat. Nostri Codices Regii habent *auctorem.*

19. *Iam vada Cephisi*) De *Cephiso* vide ad I, 369. — *Panopesque evaserat arva. Panope* aut *Panopeus*, urbs Phocidis. Mediceus, Basil. et Gronov. *Panopes evaserat.* Heinsius coniectnrat *Panopea*, ut esset appositio. Etiam Burmannus putabat rectius scribi *Panopea*, oppidum enim *Panopeus* a Strabone IX, pag. 416, dici, et a Pausania X, 4, licet a Stephano Πανόπη vocetur, Salmasio et Berkelio defendentibus. — Nostri Regii dant *Panopesque.*

20. *Bos stetit*) Codex Regius A male *constitit;* alter B, *stetit.* — Illud *bos stetit* et *procubuit* exornavit, mores boum errantium describendo. — *spatiosam* habent libri veteres magno numero praelatumque est ab Heinsio et Gebhardo vulgatae lect. *speciosam.* — Recte *Spatiosam* ex Codicibus Regiis. — *spatiosam*, latam. Mox versu 56, *spatiosum corpus*, et versu 95, *spatium hostis.* Boves spatiosa fronte Graecis dicuntur εὐρυμέτωποι, et πλατυμέτωποι· Homer. h. Merc. 355. Hi optimi habebantur: Varro R. R. II, 5; Colum. VI, 1, ubi etiam *cornua procera* et *robusta* laudantur. — *Mugitibus*, in oraculo Apollinis vocator, ἐρίμυκος, *valde mugiens.* — *impelli* clamoribus a poëtis dicuntur non modo aures, sed et aurae, montes etc.

22. *Atque ita*, quo facto, ut I, 377. — *comites.* Pausan. τὸν σὺν αὐτῷ στρατόν. — *latus*, corpus, *submittere*, aut, ut II, 865, *deponere*, formulae solemnes de procumbente. In orac. κλίνειν γόνυ. Schol. Hom. ad Il. B, 494, ὀκλήσασα ἀνεκλίθη. Pausan. ἔμελλε καμοῦσα ὀκλάσειν: Pausan. pag. 733, narrat, suo adhuc tempore ostendi locum ubi bos procubuerit, in eoque esse aram cum signo Minervae, dedicatam a Cadmo.

24. *peregrinaeque oscula terrae*) De hoc more salutandi terras peregrinas,

Sacra Iovi facturus erat: iubet ire ministros,
Et petere e vivis libandas fontibus undas.
Silva vetus stabat, nulla violata securi;
Est specus in medio, virgis ac vimine densus,
Efficiens humilem lapidum compagibus arcum;
Vberibus fecundus aquis: hoc conditus antro
Martius anguis erat, cristis praesignis et auro;

quem apud poëtas prisci homines religiose colunt, vide Ciof ad hunc locum. Fuit satis antiquus. Homer. Od. E, 354.

26. *Sacra Iovi* etc.) Illam ipsam iuvencam, viae ducem, immolaturus erat, vel Telluri, secundum oraculum, vel Minervae, auctore Apollod. forte, quia illa *fautrix viri*, vs. 101. Noster *Iovem* substituit. — *ministros*, comites, quos sacrorum parandorum ministros esse volebat. Mox *socii* vocantur; Schol. Homer. τινὰς τῶν μεθ' ἑαυτοῦ. Apud Euripid. ipse Cadmus abit ἐπὶ χέρνιβας, ad manus lavandas aqua lustrali. In eam rem *viva* aqua adhibebatur. Liv. I, 45: *Quin tu ante vivo perfunderis flumine?* Ipsum oraculum iusserat sacrum fieri ἁγνῶς καὶ καθαρῶς. *Libatio* alias fiebat vino aut lacte, nunc, illis deficientibus, *undis*. — Fons ille, unde aqua haurienda, proprio nomine *Aretias* dicebatur. Schol. Aesch. Theb. 106. Inde haud dubie fluxit Ἀρεία κρήνη apud Apollod. et Schol. Euripidis. *Dircaeum* nominant Seneca Oedip. 714, et Palaeph. 6. Omnium pessime Hyginus, *Castalium fontem*. Eum Noster ex ingenio descripsit, quales multi fontes esse solent. Liv. I, 21: *Lucus erat, quem medium ex opaco specu fons perenni rigabat aqua.*

28. *nulli violata securi*) Nefas erat silvas sacras *violare securi*: vide Valkenar. ad Eurip. Hippol. versu 74. Tales silvae *veteres* et *antiquae* dici solebant et opponi *caeduis*: VIII, 742, *lucos ferro temerasse vetustos.*

29. *Est specus*) Codex noster Regius B, *et specus*; quod apprime consentit cum lectione vulgata vs. 31, in quo pro *hoc* legitur *ubi*. Videlicet recte sic fluit oratio: *silva vetus stabat — Est specus in medio — ubi* etc. Codex A, *est specus*. Lem. — *virgis densus*, virgis dense septus, ut Fast. VI, 9: *nemus arboribus densum*. Ibid. V, 411: *lucus iuncis et arundine densus.*

31. *hoc conditus*) Vulgo, *ubi conditus*. Heins. de suo dedit *hoc*; suadet etiam *cui creditus*. — Nostri Regii, *ubi*. — *hoc conditus antro*. Multi occurrunt in antiquitate dracones, custodes locorum, aedium, antrorum: vide Spanh. ad Call. h. Del. vs. 91. Atque etiam genios locorum per serpentes exhibuerunt. Heyn. ad Virgil. Aeneid. V, 84. Ac hic quidem secundum Euripidem custodiebat flumina et fluenta viridia, nempe a Marte sibi tradita, unde in Orac. videtur δεινὸς Ἐνυαλίου φύλαξ, quem Cadmus iubetur πέμψαι Ἄϊδος εἴσω. Neque tamen propter hanc unam causam h. l. et Stat. Theb. X, 606, *Martius anguis* vocatur, sed et quia Martis filium eum multi faciebant. Eurip. δράκων Ἄρεος. Schol. Sophocl. Antig. 130, Tilphosam Furiam addit matrem: vid. Munker. ad Anton. Lib. II. Erat

Igne micant oculi; corpus tumet omne veneno;
Tresque vibrant linguae; triplici stant ordine dentes.
Quem postquam Tyria lucum de gente profecti
Infausto tetigere gradu; demissaque in undas
Vrna dedit sonitum; longum caput extulit antro
Caeruleus serpens, horrendaque sibila misit.
Effluxere urnae manibus; sanguisque relinquit

auctore Euripide, *φόνιος* et *ὠμόφρων*. Eius crudelitati vastitatique, simul Cadmi cum eo pugnae describendae Noster immoratur, quia erat pars fabulae magoa. Noverat antiquitas serpentes mirae magnitudinis. Serpens quidem ille, quem Regulus ad Bagradam, fluvium Africae, interemit, centum et viginti pedes in longitudinem habuisse, nec ullis telis confici potuisse, traditur. Plin. H. N. VIII, 14. Hinc et Virg. Aeneid. II, 203 sqq. licuit vastissimae molis serpentes describere, quem Noster respexit; et utrumque Silius lib. VI, 150 sqq. Neque tamen negandum est, prodigialiter quaedam hic esse aucta. — *praesignis*, insignis, ut Trist. III, 4, 5, *praelustris*. — *cristis et auro*, crista aurea. Intelliguntur autem comae fulvae in capite, praecipuum serpentum quorumdam ornamentum. Aelian. Animal. XI, 27.

33. *Igne micant*) *Oculi* iratarum aut saevarum bestiarum dicuntur *igne micare*, *tremere* aut *scintillare*. — *tumere*, verbum proprium de serpentibus veneno inflatis, I, 460. Serpentum autem venenum non per totum corpus sparsum est, sed glandulis quibusdam oris inclusum.

34. *Tresque vibrant*) Nostri Codices et vulgata lectio, *micant*. In Codice B, inter lineas, secunda manu scriptum i. *exeunt*. Otiosa et ingrata repetitio est τοῦ *micant*; quare amplexus est Heinsius, quod sane ex veteri libro depromptum, *tresque vibrant*. Statius Thebaid. lib. V, de serpente Archemori: *Livida fax oculis: tumidi stat in ore veneni Spuma virens: ter lingua vibrat*. Virgilius Aeneid. XI: *Sibila lambebant linguis vibrantibus ora*; ubi Servius, *vibrantibus*, *mobilibus*; quia nullum *animal tanta celeritate linguam movet*; *adeo ut triplicem habere videatur*, *quum una sit*. Primam in *vibrare* syllabam Catullus quoque corripit. Lem. — *vibrare* et *micare* solemnia de celeri motu linguae serpentum. Silius d. l. *Trifido vibrata per auras Lingua micat motu*. Lingua illa duplicem habet cuspidem IV, 585, sed vibrata triplex, trisulca esse videtur. Plin. H. N. XI, 37: Lingua *tenuissima serpentibus*, *trisulca*, *vibrans* etc. — *triplex* dentium ordo fictus est.

37. *longum caput*) *Longum* pro *longo* ex nonnullis MSS. iam Naugerius notavit. Repertum etiam in Regio et Leidensi adoptavit Burmannus. — Nostri Regii habent *longo*. Difficile, inter has lectiones, discernere utra sit vera; vide mox explicationem. Lem. — *longum* multo aptius consilio loci, quam vulgata *longo*, quum in longo antro parvum caput esse potuisset: *φόνιον κρᾶτα* ei tribuit Eurip. — *caeruleus* nunc est niger: vide nos ad Plin. VIII, ep. 20, 4. Anacr. XXIX, 11: *ὀφρῦς κυανωτέρη δρακόν-*

Corpus, et attonitos subitus tremor occupat artus.
Ille volubilibus squamosos nexibus orbes
Torquet, et immensos saltu sinuatur in arcus;
Ac media plus parte leves erectus in auras
Despicit omne nemus; tantoque est corpore, quanto,
Si totum spectes, geminas qui separat Arctos.
Nec mora; Phoenicas, sive illi tela parabant,
Sive fugam, sive ipse timor prohibebat utrumque,
Occupat, hos morsu, longis complexibus illos;
Hos necat adflatos funesti tabe veneni.
Fecerat exiguas iam Sol altissimus umbras:

των. Hinc vs. 63, *atra pellis.* — *mittere sibila*, ut alibi *vocem.* — *relinquit.* Regii nostri, *reliquit;* melius consentit cum *effluxere*, ad initium versus.

41. *Ille — arcus*) Torquens squamosum et volubile corpus, facit orbes et saltus immensos. Nimis fere cumulavit verba naturae et motui serpentum propria. Simplicius Virgil. Aen. lib. II, 208: *sinuatque immensa volumine terga.* — *nexus* similiter de luctantibus, IX, 58. Caeterum talibus arcubus non opus erat in homines prope ipsum specum stantes. — *squamosos*, Codex Regius B, *suamosus*, mendose pro *squamosus.* — *Immensos.* Cod. A et B, *immenso*, ut referatur ad vocem *saltu.* — *nexibus*, nodis; et *orbes*, spiras quas serpentes cauda efficiunt. Lem.

43. *leves*, tantum ornat, et petitum a natura aëris. Ita autem se solent serpentes erigere. Plin. VIII, cap. 33, de basilisco, *celsus et erectus a medio incedens.* Nostrum expressit Seneca in Thyest. vs. 655: *quam supereminens Despectat alte quercus et vincit nemus.* Sed Ovid. parum sibi constat: etenim vs. 91 sqq. Cadmus totum draconem figit in quercu. — *tantoque est corpore.* Magis etiam sui monstri magnitudinem auxit Silius vs. 185: *Sub astra coruscum Extulit assurgens caput, atque in nubila primam Dispersit saniem et coelum foedavit hiatu.* Quae sequitur similitudo, *quanto* etc., luxurianti ingenio tribuenda est. Placuit tamen Silio, qui eam sic reddidit: *Quantus non aequas perlustrat flexibus Arctos, Et geminum lapsu sidus circumligat anguis.* De illo autem serpente coelesti diximus ad II, 173. Ab Arato Phaen. versu 45, vocatur μέγα θαῦμα, et a Virgil. Georg. I, 244, *maximus.*

46. *Phoenicas*) Apollod. τοὺς πλείονας τῶν πεμφθέντων διέφθειρεν. Noster omnes, quibus serpentes necare possunt, modos enumerat. — *complexibus* suffocavit eos. Apud Virgil. natos Laocoontis *morsu depascuntur, ipsum spiris ligant ingentibus.*

49. *Hos necat adflatos* etc.) Vulgo *adflatu, funesta hos tabe.* Heinsius dedit *adflatos funesti*, quia prius vocabulum in uno exstabat. Eidem et placebat ex quibusdam *adflatu funesta;* tum suadebat etiam *efflati*, quod Burmannus in uno reperit. — Codex Regius A, *hos necat adflatu, hos funesta*

Quae mora sit sociis miratur Agenore natus;
Vestigatque viros: tegimen derepta leoni
Pellis erat; telum splendenti lancea ferro,
Et iaculum; teloque animus praestantior omni.
Vt nemus intravit, letataque corpora vidit,
Victoremque supra spatiosi corporis hostem
Tristia sanguinea lambentem vulnera lingua;
« Aut ultor vestrae, fidissima corpora, mortis,
Aut comes, inquit, ero. » Dixit; dextraque molarem
Sustulit; et magnum magno conamine misit.

tabe; Codex B, *hos necat afflati funesta tabe veneni*. Hanc vel vulgatae, vel Heinsianae lectioni praetulerim. Lem. — *tabes*, ut *tabum*, humor corruptus et sordidus. Nunc *tabes veneni*, ipsum venenum. Hanc autem serpentis sui vim habet et Silius versu 158: *trahit foeda gravitate* (foedo et pestilente odore) *per auras; Ac tabe adflatus volucres*; et versu 239: *catervas Longius avectas adflatus peste premebat*. Et halitus quorumdam serpentium venenatus est: adeo ut solo adflatu praedam suam necare possint.

52. *tegimen derepta leoni* etc.) Ea Cadmi arma memorat, quibus mox opus erit. Exuviis ferarum *tegi* olim solebant viri fortes. Virg. Aeneid. I, 275: *lupae fulvo nutricis tegmine laetus*. Proprie autem pellis dicitur *deripi* membris: vide Heins. — *Animus*; apud Hesiodum Theog. 936, Cadmus ὑπέρθυμος dicitur.

56. *Victoremque supra*) Simpliciter Apoll. ἀγανακτήσας Κάδμος κτείνει τὸν δράκοντα. Sed illud κτείνειν latissime descripsit phantasia poëtae et exornavit. — *spatiosi*, vastissimi: Noster, Remed. Amor. dixit, *spatiosum taurum*. Spatium enim ponitur pro magnitudine et crassitudine; quod frequens est latinis auctoribus; hinc apud Iuvenalem, *spatium admirabile rhombi*. Lem. — *corporis*. Heinsius aut hic *tergoris*, aut in versu 58 *fidissima pectora* legendum censebat, ne eadem vox toties repeteretur. Nostri Regii Codices vulgatam habent. — *tristia* etc. Nota rursus quatuor vocabula in *a* desinentia. Brevis est Cadmi oratio; agere enim mavult, quam querelas inanes inertesque fundere. — *corpora*, quia iam mortui socii, quamquam et de vivis hominibus passim occurrit: vide nos ad Plinii Pan. 33. — *molares*, ut μύλακες, omnino saxa grandia apud poëtas; Eurip. μάρμαρον.

60. *Et magnum magno*) Duodecim MSS. *et magno conamine* misit in hostem. — Nostri Codices Regii, *et magnum magno*. — Infra versu 95, *victor victi*; XII, 236, *vastum vastior*; Virgil. Aeneid. V, 447: *gravis graviter concidit*; Homer. μέγας μεγαλωστί. Demosth. de Cor pag. 288: ὁ κακὸς κακῶς ἐπίτριψας. Male igitur h. l. Schepper. cor. *inque anguem magno*. Ex magnitudine autem lapidis missi, ipsius Cadmi statura intelligitur. Quintil. Inst. VIII, 4, 24. Heroica aetate homines arbores proceritate superasse fingebantur: vide ad XII, 352. Talis tantusque etiam Cad-

Illius impulsu quum turribus ardua celsis
Moenia mota forent; serpens sine vulnere mansit,
Loricaeque modo squamis defensus, et atrae
Duritia pellis, validos cute reppulit ictus.
At non duritia iaculum quoque vincit eadem,
Quod medio lentae fixum curvamine spinae
Constitit; et toto descendit in ilia ferro.
Ille, dolore ferox, caput in sua terga retorsit,
Vulneraque adspexit, fixumque hastile momordit:
Idque, ubi vi multa partem labefecit in omnem,
Vix tergo eripuit; ferrum tamen ossibus haeret.
Tum vero, postquam solitas accessit ad iras
Plaga recens, plenis tumuerunt guttura venis;
Spumaque pestiferos circumfluit albida rictus;
Terraque rasa sonat squamis; quique halitus exit
Ore niger Stygio, vitiatas inficit auras.

mus in hac pugna cogitandus est. Saxo misso succubuit draco secundum Hellanic. Eurip. Hygin. Gladio eum esse interfectum tradiderat Pherecydes. In nostra copiosa descriptione plura arma Cadmus experitur.

61. *Illius impulsu*) Haec similitudo bene delecta est; ea enim certam accipimus notionem et roboris, quo Cadmus vigebat, et molis serpentis. — *turres* autem non sunt, ut Lenz putabat, arces, palatia; sed turres in muris munitae urbis, quae saxis e machinis bellicis missis *moveri*, concuti, solebant. — *loricae* genus intellig. in squamarum speciem ex aere confectum. Virgil. Aeneid. IX, 707, *duplici squama lorica fidelis*. — *Atrae*, pro quo male Heins. suadebat *hirtae*, improbante etiam Burmanno.

65. *vincit*) Nostri Codices, *vicit*, quod probo, propter *reppulit* in versu praecedenti et in versu 68 *retorsit*. *Vincit*, repellit; tunc enim iacula vinci dicuntur, quum repelluntur. Lem.

66. *Quod medio lentae* etc.) Multum phantasiae in sqq. elucet. *Spina* serpentum admodum *lenta*, scilicet flexibilis est, et in multos orbes curvari potest. — *consistere*, haerere. — *descendere* in corpus dicuntur tela, vulnera, ipsique adeo milites, qui vulnerant telis. — *et toto* — *ferro*. Regii nostri, *et totum* — *ferrum*. — *momordit hastile*, more ferarum, quibus aliquod telum inhaeret. — *ossa*, spina eiusque vertebrae. — *haeret*. Nostri Regii, *haesit*. — *plaga* dedit Burm. e duobus MSS. Vulgata, *causa*. — Nostri quoque Regii, *causa*. — *plenae* sunt venae, quum tument.

76. *niger*, pestilens. — *Stygio* propter halitum letiferum. Silius vs. 219: *Stygios aestus fumante ex sibilat ore*. — *vitiatas inficit* e copia poëtica, vi-

Ipse modo immensum spiris facientibus orbem
Cingitur: interdum longa trabe rectior exit.
Impete nunc vasto, ceu concitus imbribus amnis,
Fertur, et obstantes proturbat pectore silvas.
Cedit Agenorides paulum; spolioque leonis
Sustinet incursus; instantiaque ora retardat
Cuspide praetenta: furit ille, et inania duro
Vulnera dat ferro; frangitque in acumine dentes.
Iamque venenifero sanguis manare palato
Coeperat; et virides adspergine tinxerat herbas;
Sed leve vulnus erat, quia se retrahebat ab ictu,
Laesaque colla dabat retro, plagamque sedere
Cedendo arcebat, nec longius ire sinebat:

tiat aut inficit. Avienus: *Pestifero adflatu serpens vagus inquinat auram.* Claudianus XXXV, 202, de equis Plutonis: *corrumpit spiritus auras Letifer; infectae spumis vitiantur arenae.* – Quidam *herbas* pro *auras*; sed Burmann. recte monet, *herbas* sanie potius, halitu vero *auras* infici. – Codices Regii habent quoque *herbas*.

78. *trabe*, arbore. — *exit*, eminet, confer Senecae Oedip. versum 726. – Nostri C. R. dant *astat*; praestans lectio quae pingit vividius serpentem seminanimum minaciter assurgentem. Lem. – *modo cingitur spiris*; id est, in terram pronus, modo erectus surgit, *astat*. Lem. – *impete* antique pro *impetu*. Sic et VIII, 359. — *concitus* rapidior factus. Solemne poëtis, praeeunte Homero Il. Δ, 452 sqq. et E, 87 sqq. et alibi, militum, hinc et saevarum bestiarum, impetum cum *amne concito* aut exundante comparare. Cf. Virgil. Aeneid. II, 496; X, 603. — *obstantes* etc. Similiter apud Liv. XXI, 22, serpens in quiete Hannibali oblatus *cum ingenti arborum et virgultorum strage ferebatur.* — *proturbare*, prosternere. Cf. VIII, 340.

81. *spolio*) pelle derepta; nam *spoliare* omnino detrahere. Spolium illud scuti vim habebat. Sic quoque Cadmum magnum facere voluit; vereor tamen, ne prodigialiter. – Vir doctus in Ephem. Norimb. mox malebat *inhiantiaque*. Sine causa. *Instare* verbum militare. Cadmus cedit, serpens *instat* cedenti. – *praetendere*, verbum in hac re proprium: vid. ad XI, 510. – *inania vulnera*, morsus nullum dentis vestigium in ferro relinquentes. Virgil. Aen. XII, 755, *morsus inanis*; et apud Nostrum VII, 786, *vacuus morsus*. De morsu vulnus faciente, *vulnus* etiam VII, 782, legitur. – *frangitque* non nisi in uno MS. legitur, sed eo nihil verius. Quam ieiuna est post superiora vulgaris lect. *figitque!* – Nostri Codices Regii, *figit*.

87. *qua se retrahebat* etc.) Incipit rursus ταυτολογεῖν: etenim idem quater dicit, *se retrahebat*, *colla dabat retro* etc. Proprie tela dicuntur *sedere* quum incidunt et haerent in scuto,

Donec Agenorides coniectum in gutture ferrum
Vsque sequens pressit, dum retro quercus eunti
Obstitit; et fixa est pariter cum robore cervix.
Pondere serpentis curvata est arbor, et imae
Parte flagellari gemuit sua robora caudae.
Dum spatium victor victi considerat hostis;
Vox subito audita est: neque erat cognoscere promtum,
Vnde; sed audita est: « Quid, Agenore nate, peremtum
Serpentem spectas? et tu spectabere serpens. »
Ille diu pavidus, pariter cum mente colorem
Perdiderat; gelidoque comae terrore rigebant.
  Ecce viri fautrix, superas delapsa per auras,
Pallas adest; motaeque iubet supponere terrae

Flor. IV, 2, 40. Hinc etiam *plaga sedet*, altius descendit et penetrat. *Condici* dicitur culter, quum adigitur XV, 735, h. l. lancea: vide Gronovii Obs. I, pag. 87. — *in gutture*. Codex noster B, *in guttura*.

94. *gemuit flagellari*, gemuit quod flagellabatur. *Gemere* de sono cuiuscumque rei oneratae, pressae, pulsae, IV, 449; XIV, 739; ex Pont. III, 3, 10; et quae non sonant, *tacere* dicuntur. – *sua robora*, plenius quam *se*.

96. *Vox subito audita est*) Apparebant interdum Dii sic, ut in hominum conspectum non prodirent, sed vox tantum eorum audiretur, quae nonnunquam agnoscebatur ab audiente, ut vox Minervae ab Vlysse in Sophoclis Aiace versu 14. Nunc missa videtur a Marte, qui Cadmum interfecisset, nisi intercessisset Iupiter: vid. Apollod. III, 4, 2, ibique Heynius. Et transformatio Cadmi in serpentem, quae IV, 562 sqq. narratur, Martis irae tribuitur ab Hygio. fab. 6. – In *spectas* et *spectabere* inest lusus non contemnendus. — *mente*, quidam *voce*; Nostri Regii bene habent *mente*. Lem.

101. *Ecce viri fautrix*) Vnus, *fautor*; monet Burmannus etiam *auctorem*, sponsorem et similia de feminis dici. – Ex nostris Regiis, *fautrix*. – Pallas partem dentium seri iubet; alteram partem ad Aeeten pertulit. Apollod. I, 9, 23. Noster VII, 121 sqq. quem locum cum hoc conferas. Secundum Pherecydem in Schol. Apollon. III, 1178, Cadmus hos dentes sevit, a Marte iussus; sed reliqui hoc consilium Minervae tribuunt. – *Ecce adest*. Sic et II, 496. Virorum illustrium curam olim Deos aliquis Deave gerebat, eique apparebat, si auxilio indigeret. Exempla sunt in Homero et Virg. obvia. Heroibus hoc datum erat, ut Deos divina specie ipsis oblatos sine noxa intuerentur. *Pallas* Cadmo etiam imperium Boeotiae comparasse traditur ab Apollodoro. — *supponere terrae* saepe pro sepelire, ut XV, 370; ib. 153; Amor. III, 9, 48. Ergo bene de semioibus sparsis. Tunc vero perspicuitatis cau-

Vipereos dentes, populi incrementa futuri.
Paret; et, ut presso sulcum patefecit aratro,
Spargit humi iussos, mortalia semina, dentes.
Inde, fide maius! glebae coepere moveri;
Primaque de sulcis acies adparuit hastae:
Tegmina mox capitum picto nutantia cono;
Mox humeri pectusque, onerataque brachia telis
Exsistunt; crescitque seges clypeata virorum.
Sic, ubi tolluntur festis aulaea theatris,

sa recte additur *motae*, aratro proscissae, quemadmodum *movere terram* et fodere significat. Virgil. Georg. II, 264; Plin. II, Ep. 17, 25. Atque τῷ *motae* mox respondet *presso sulcum* etc. Apud Eurip. 673, deotes spargit εἰς βαθυσπόρους γύας. VII, 122: *aratos spargit in agros*; apud Pherecyd. εἰς τὴν ἄρουραν, in terram motam. Non igitur adsentior Valken. ad Eurip. 673, qui *matrique* praeferebat, quia hoc ei doctius videbatur, quam ut a librario possit exspectari. – *incrementa*, additamenta, quibus augeretur novus populus.

104. *et, ut presso*, pro *et impresso*, dedit Heinsius ex castigatioribus. – Noster Regius A, *ut presso*; Codex B, *impresso*. VIII, 332: *pressa signa pedum*. Et ipsum *pressum aratrum*, Tibul. IV, 1, 161. – *spargit*. Inde Graecis illi dicti putantur *Sparti*. — *mortalia semina*, semina, unde mortales nascerentur. Verba autem *et, ut* – *dentes* si obessent, non desiderarentur.

106. *Inde fide maius*) Eurip. 674: Ἔνθεν ἐξανῆκε γῆ Πάνοπλον ὄψιν ὑπὲρ ἄκρων ὅρων χθονός. Sed Noster eos sensim nobis e terra prodeuntes ostendit, addita similitudine minime vulgari. – *moveri*, sursum ferri, mox dilabi. Claud. XXI, 318: *galea matrem nascente feriunt*, eruunt terram sibi obstantem.

108. *Tegmina capitum*) galeae, habebant *conum*, tuberculum excavatum, cui indebantur cristae, quae fere constabant versicoloribus pennis, unde *pictus conus*. Eae pennae inter eundum *nutabant*, movebantur. Est autem *nutare* verbum in hac re proprium: vid. Heinsius ad Silium IV, 460. Sed dum galeae sensim e terra prodibant, cristae *nutare* non poterant. – Vnus Thuani, *micantia*; bene *mutantia*. Facilis autem mutatio τοῦ *nu* in *mi*, et τοῦ *t* in *c*. Lem.

110. *Exsistunt*, II, 264. — *seges virorum*. Euripid. vs. 946, terra edit χρυσοπήληκα στάχυν Σπαρτῶν, aureis galeis armatam segetem Spartorum, unde Ovidius *clypeatam* fecit, quod Addisonus sine causa damnabat. Virgil. Georg. II, 142: *Galeis densisque virum seges horruit hastis*. A Claudiano *messis* vocatur, quum *Armiger et viridi floreret milite sulcus*.

111. *aulaea*) Vela picta, quorum usus etiam in theatris erat. Haec, quum ludus initium capiebat, non in altum trahebantur, ut apud nos, sed ex alto demittebantur, ita ut, quamdiu scena aperta esset, humi iacerent; vide Gesner. ad Horat A. P. vs. 154, et Scheffer. ad Phaedri V, fab. 7, 23.

Surgere signa solent; primumque ostendere vultum,
Caetera paulatim: placidoque educta tenore
Tota patent; imoque pedes in margine ponunt.
Territus hoste novo Cadmus capere arma parabat:
« Ne cape, de populo, quem terra creaverat, unus
Exclamat; nec te civilibus insere bellis. »
Atque ita terrigenis rigido de fratribus unum
Comminus ense ferit; iaculo cadit eminus ipse.
Hic quoque, qui leto dederat, non longius illo
Vivit; et exspirat, modo quas acceperat, auras;
Exemploque pari furit omnis turba; suoque
Marte cadunt subiti per mutua vulnera fratres.
Iamque brevis spatium vitae sortita iuventus
Sanguineam trepido plangebant pectore matrem,
Quinque superstitibus; quorum fuit unus Echion.

– *festa theatra*, in quibus ludi celebrantur diebus festis. Vide supra Metamorph. lib. II, 713, *festas arces*; I Art. 133, *solemnia theatra*, in quibus ludi solemnes habentur.

112. *signa* omnes intelligunt imagines in aulaeo pictas; nec improbo, quamquam hoc nomen rarissime ita legitur. Putem tamen et de statuis post aulaeum positis cogitari posse, quas in theatris intentorum velorum coloribus infici Lucret. IV, 77, ait, quibusque melius etiam viri armati comparantur. Eae, dum aulaea *tolluntur*, removentur, *surgunt* exquisitiore illo verbi usu, de quo ad I, 345; atque ex illusione optica, iucunde dicuntur *educi* et *pedes in margine ponere*. – *tenor*, quum sine intervallo res sibi succedunt, continuitas, συνάφεια.

115. *Territus hoste novo*) Pherecydes narraverat, lapidibus eos esse petitos a Cadmo, et, quum vero putarent peti se ab aliis e suo numero, manus conseruisse. Schol. Apollon. III, 1185. Hoc alii variarunt. – *novus* singulari et miro modo creatus, ut I, 310. – *populus*, coetus. – *aurae*, *anima*, *vita* promiscue ponuntur; ut *aura vesci*, vivere, *vitales auras accipere*, nasci significat, sic *exspirare auras*, mori. – *furere*, acriter pugnare. — *subiti*, subito nati. Inde Claud. d. l. exercitum repente coactum non male cum subita Spartorum origine comparat.

125. *trepido plangebant*) Codex noster Regius B, *tepido tangebant*; Codex A, *tepido plangebant*. Nihil dubium quin lectio *tangebant matrem tepido pectore* concinnior vulgata videatur; levi tamen mutatione pulchrior esset, scilicet *tepido tingebant*. Lem. — *trepido*, trepidante. Membra morientium, aut decisa a corpore, *palpitare* et *trepidare* dicuntur. IV, 129; Virg. Aen. I, 212, *trementia membra*, ubi Heyn. negat, suavem hoc epitheto imaginem sensui obiici.

126. *quinque*) quibus nonnulli sex-

Is sua iecit humi, monitu Tritonidis, arma;
Fraternaeque fidem pacis petiitque deditque.
Hos operis comites habuit Sidonius hospes;
Quum posuit iussam Phoebeis sortibus urbem.
II. Iam stabant Thebae: poteras iam, Cadme, videri

tum addunt, Creonta. Illorum nomina a Lysimacho et Hellanico servata multi repetierunt. Pausan. quoniam nihil melius habeat, adsentiri se ait fabulae de eorum origine. Sine dubio *Sparti* dicebantur antiqui illius regionis incolae. Inter hos, Cadmo adveniente, bellum civile ortum, in quo plurimi perierunt; *quinque* autem a primoribus superstites fuerunt, quorum nomina tradita sunt, quia serius totidem familiae Thebanae illustres. — *Echiona* Cadmus, ὡς προέχοντα κατ' ἀνδραγαθίαν, generum adsumsit. Pausan. d. l. Iam quum Thebani Spartorum nomen ex etymologia interpretarentur, forte et constaret, ingentem draconem esse a Cadmo interfectum; inde composita est haec fabula.

127. *iecit humi*) Codex Regius A, *humo*. — *monitu Tritonidis*. Id est, sapientius, consultius duxit abiicere arma. Similiter Hom. Il. A, 194 sqq. Minervae monitu Achilles gladium strictum recondit in vaginam. Vnde Pallas *Tritonis* aut *Tritonia* dicta sit, disputatur. Heynio ad Virg. Aeneid. II, 170, maxime probabile videtur, a Τριτώ, quod Aeolibus *caput* est, eam dictam esse Τριτογένειαν, e capite Iovis natam.

128. *fidem*) Gebhard. Crep. II, 7, ductu Codicis Palatini, legit *fide* (antique pro *fidei*) *pacem*. Male. Nam *fide* pro *fidem* in Codicibus cum lineola superposita reperiri facile est hoc modo *fidē*. Nec est causa cur ex Codice Palatino *fidei* legatur. Lem. — *fidem pacis* etc. Postulavit, ut reliqui fide data promitterent se quieturos, idemque et ipse promisit. — *operis comites*. Pherecydes: hos quinque Κάδμος ποιεῖται πολίτας κατοικίσας αὐτοὺς ἐν Θήβαις. Inde Thebani dicti *dracontigenae*. Cf. infra 543 sqq. — *iussam Phoebeis* etc. In Oraculo iubetur ὄχθῳ ἐν ἀκροτάτῳ κτίζειν πόλιν εὐρυάγυιαν. Ille vero Cadmeam tantum acropolin condidit, cui postea accessere Thebae. Confer Pausan. Boeot. pag. 719. — *Quum posuit iussam*. Noster Regius B, *Quum posuit iussus*.

131–252. *Iam stabant Thebae*) Actaeon, Cadmi ex Autonoë nepos, Aristaei filius, ob visam sine veste Dianam in cervum mutatus, a suis ipsius canibus discerptus est. Eurip. Bacch. 337 sqq.; Callim. Lav. Pall. 108; Pausan. IX, pag. 714 et 787; Apollod. III, 4, 4; Hygin. Fab. 180, 181; Fulg. Mythol. III, 3; Senec. Oedip. 751. Ab his Acusilaus et Stesichorus fab. auctores laudantur. Ac ille quidem poenam illatam a Iove repetierat, indignante, quod Actaeon Semelen uxorem petiisset; plurimi vero a Diana, vel quod ille nudam vidisset, vel, quod Euripides sequutus est, se in venandi arte praetulisset Deae. Anaximenes apud Fulgentium putaverat, Actaeona, cognitis venationis periculis, timidum esse factum, tanquam cervum, studioque canum alendarum decoxisse. Posterius etiam Theo Soph. Progymn. cap. 6, et Palaeph.

Exsilio felix; soceri tibi Marsque Venusque
Contigerant; huc adde genus de coniuge tanta,
Tot natos, natasque, et, pignora cara, nepotes,
Hos quoque iam iuvenes: sed, scilicet, ultima semper
Exspectanda dies homini; dicique beatus
Ante obitum nemo suprèmaque funera debet.

3, amplexi sunt, et solent opes hominis *viscera* eius dici. Heroid. I, 90: *Viscera nostra tuae dilaniantur opes*: vid. ad IX, 194. Forte Actaeon inter venandum aut a canibus dilaniatus est, aut alio modo periit. Id ad Dianae iram referebatur. — Transitus, in quo poëta de Cadmi sorte philosophatur, addita sententia gravi. Et iam Pindar. P. III, 163, observaverat, non solidam illi contigisse felicitatem. Non male hic apostrophe adhibita, qua Cadmo bona sua partemque calamitatis enumerat poëta, atque ita commode fab. argumentum proponit, addito indicio suo, quo quasi solatur Cadmum. — *stabant Thebae. Stare* frequenter ponitur pro florere, quemadmodum miseri *iacere* dicuntur. Sed h. l. de urbe absoluta capiendum est. Sic *stare*, et XI, 205.

132. *felix*) In Orac. Καὶ σύγε ἐν ἀνθρώποις ὀνομάκλυτος ἔσσεαι αὖτις Ἀθανάτων λεχέων ἀντήσας, ὄλβιε Κάδμε. Id ipsum de eius felicitate disputandi occasionem praebuit. – Naugerius e veteribus nonnullis adfert et probat *exsilii felix*, quod Burmannus illustrat quidem; sed propter Codicum consensum respuit. – Et nostri Regii habent *exsilio*. — *soceri tibi Mars*. Cadmus Harmoniam (sic, non Hermionen, ut quidam corrupte exhibent) duxerat, *Martis* et *Veneris* filiam, quibus nuptiis omnes Dii interfuerant, quasque Musae et Gratiae carminibus suis celebraverant. Euripid. Phoen. vs. 7, ibique Schol. Hesiod. Theog. vs. 936, 974; Theognis, vs. 15; Pausan. p. 719 et 734; Apollod. d. l.

134. *Tot* non ad unum *natos*, sed ad *natos natasque* coniunctim referendum. *Natus* enim non nisi unus a caeteris scriptoribus commemoratur, Polydorus, qui successit Cadmo in imperio. *Natas* autem habuit quatuor, Autonoën, Ino, Semelen, Agaven. Ino nupsit Athamanti, Autonoë Aristaeo, Agave Echioni; Semele autem cum Iove rem habuit: vid. Pausan. et Apollod. d. l. E *nepotibus* memorabiles sunt prae caeteris Melicerta, Bacchus, Pentheus, et hic ipse miserrimus Actaeon. Solemne autem est, liberos aut, ut h. l., *nepotes* vocare *pignora*, quibus parentum et liberorum amor arctissime constringitur. – *iuvenes*, atque adeo iam spectatae virtutis. – *scilicet* ponitur, quum sententiae proferuntur. Sequitur sententia Solonis ad Croesum (Herodot. I, 32), quam expresserunt multi. Eurip. Troad. vs. 510: τῶν δ' εὐδαιμόνων Μηδένα νομίζετ' εὐτυχεῖν, πρὶν ἂν θάνῃ. Cf. Androm. vs. 100; Iphigen. Aulid. vs. 161. Laudat nostrum locum Lactant. Ira Dei XX, 2. – Post vocem *homini* Codex Regius B inserit *est*. – Quum *funus supremum* saepe occurrat, vide Heinsium; supervacaneam puto Lindenbr. coniecturam *suprema munera*, quamquam eam et Broukh. ad Prop. I, 17, 23, probat.

Prima nepos inter tot res tibi, Cadme, secundas
Causa fuit luctus; alienaque cornua fronti
Addita, vosque canes satiatae sanguine herili.
At bene si quaeras, Fortunae crimen in illo,
Non scelus invenies; quod enim scelus error habebat?
  Mons erat, infectus variarum caede ferarum:
Iamque dies rerum medias contraxerat umbras:
Et Sol ex aequo meta distabat utraque;
Quum iuvenis placido per devia lustra vagantes
Participes operum compellat Hyantius ore:
« Lina madent, comites, ferrumque cruore ferarum,

138. *Prima*) Postea plures accessere: hinc IV, 563, dicitur *luctus serieque malorum victus*. — *aliena*, quae abhorrent a forma humana; Heroidd. XIV, 90, non minus eleganter, *non sua cornua*, ut infra vs. 203, *ora non sua*. — *satiatae* ex Neapolitano primo, Vatican. sec. Palat. sec. Mediceo priore, Erfurt. et tribus aliis dedit Heinsius. Caeteri, *satiati*. – Sic et nostri Regii. — *satiatae sanguine*, gravius quam, quae hausistis sanguinem. Femininum saepe praefertur a Graecis et Romanis quum de animantibus sermo est; vide Heinsium.

141. *At bene si quaeras*) At si rem accurate, et sine praeiudicatis opinionibus examinare velis. – *crimen*, culpa. Fortunam habebat malignam. Commode a Burmanno allatus est locus Quinctiliani, lib. VI Inst. Or. prooemio: *Frustra mala omnia ad Fortunae crimen relegamus*. Phaedr. II, Epilog. 19: *Donec Fortunam criminis pudeat sui*. — *error*, quo deductus erat ad Dianae lavacrum. Alii tamen rem sic narrant, ut culpa non vacaverit bonus Actaeon.

143. *Mons erat*) Intelligitur mons Cithaeron. Eurip. Bacch. vs. 1290; Apollod. d. l. *Erat* involvit praedicatum. Sic vs. 155, *Vallis erat*: I, 568, *Est nemus*; IV, 432, *Est via declivis*. Et ita creberrime incipiunt descriptiones locorum. Plin. IX, Ep. 33, 2: *Est in Africa colonia*. — *caede ferarum*, sanguine caesarum ferarum.

144. *dies* ponitur pro Sole, qui diem facit, et vicissim *Sol* aut *Phoebus* pro die. — *medias*, ex uno Palatino, pro *medius*. – Nostri Codices Regii, *medius*. — *medias umbras* doctius quam, si *medius dies* dixisset. Manil. II, 796: *Declinatque diem, mediasque examinat umbras*. Posset tamen et *medius* defendi ex III Art. 723. — *meta utraque*, a parte finitoria orientali et occidentali: vid. ad II, 142.

147. *Hyantius*) Codex Regius A *Cynthius*. — *Hyantius*, Boeotus; vide ad vs. 1; unde et apparet, melius poëtam dicturum fuisse, *Aonius iuvenis*. Et saepe *Aonius* pro Boeoto ponitur: vide Valken. ad Euripid. Phoen. 645. Sed poëtae terras ab antiquissimis incolis nominant. — *operum*, venatus, ut mox *propositum opus*. Venatu delectabatur; etenim a Chirone educatus κυνηγὸς ἐδιδάχθη.

Fortunamque dies habuit satis: altera lucem
Quum croceis evecta rotis Aurora reducet,
Propositum repetamus opus: nunc Phoebus utraque
Distat idem terra, finditque vaporibus arva.
Sistite opus praesens, nodosaque tollite lina. »
Iussa viri faciunt, intermittuntque laborem.
Vallis erat, piceis, et acuta densa cupressu;
Nomine Gargaphie, succinctae cura Dianae;

Sequens oratio parum ad rem pertinere videri possit. Sed ea voluit poëta iuvenem sua fortuna laetum, nec quidquam mali metuentem describere: quod ipsum inest in voc. *placido.*

149. *Fortunam — satis*) Regius subintell. putabat, *satis prosperam*, quod non est necesse; nam quamquam τῷ *satis* ex vulgaribus linguae legibus Genitiv. additur, tamen nec exempla cum accusat. rara sunt: ipse Cicero Attic. XII, 50, *satis consilium* dixit; Senec. Herc. Oet. vs. 1830, *erunt satis praesidia.* Vid. Cort. ad Sallustii Cat. 58, 9; et Bosius ad Nepotis Epam. 4. Similiter *abunde*, *affatim*, ἅλις.

150. *Quum croceis evecta* etc.) Vno verbo, crastino die. Solent autem poëtae, ut narrationis tenuitatem fugiant, huiusmodi versus ornatos, tanquam formulas solemnes, inserere: vide Heyn. ad Virgil. Aeneid. IV, 6, ubi haec poëtarum consuetudo defenditur contra Homium. Aurora bigis *vecta* ante Solem, coeli complexum decurrere credebatur. Expressit autem Noster Virgil. Aen. XII, 76: *Quum primum crastina coelo Puniceis invecta rotis Aurora rubebit.* Etiam hic plerique, *invecta*; sed Burmanno placuit *evecta*; sic in uno Ciofani, Leidens. et duobus aliis: vide Burmannum. — Nostri Regii *invecta*; et mox *repetemus*, pro *repetamus*; non male quoque. Lem. — *idem*, pariter, ex aequo; subauditur *spatium*: ut intelligamus ab utraque terra *eodem spatio* distare, atque abesse ab oriente et occidente; per quod significat meridiem esse. Lem. — *vapores*, aestus, ut II, 811, et saepe, praeeunte Lucretio; Homerus, ἀϋτμή. — *finditque* etc. Virg. Georg. II, 353: *ubi hiulca siti findit canis aestifer arva.* Tibul. I, 7, 21: *arentes quum findit Sirius agros.* — *nodosa*, non *knotenreich*, ut Rod. vertit, sed nexa: II, 499, *nexiles plagas*: vid. ad II, 560.

155. *cupressu*) Cantabr. Argentor. et duo alii, *cupresso*, utrumque usitatum. — *cura* dedimus cum MSS. quibusdam, cum Editionibus Aldina, Gryphii, Bersmanni et aliis, pro *sacra* quod fluxit ex interpretatione. Burmannus suadet *cara* vel *grata*, siue causa. — Regii nostri habent *sacra.* Lem. — *cura* Dei vocatur, aut locus, quo Deus delectatur, aut homo, quem tuetur. Virg. Aeneid. I, 476, Anchises *cura Deum.* Infra X, 529: *non iam Cythereia curat Litora.* Ergo nihil hic mutandum. Causa autem huius *curae* duplex, quia locus et absconditus et iucundus, quod utrumque Deam ad lavandum invitabat, et a Nostro notatur. Et habebant

Cuius in extremo est antrum nemorale recessu,
Arte laboratum nulla: simulaverat artem
Ingenio natura suo; nam pumice vivo,
Et levibus tophis nativum duxerat arcum.
Fons sonat a dextra, tenui perlucidus unda,
Margine gramineo patulos incinctus hiatus.
Hic Dea silvarum venatu fessa, solebat
Virgineos artus liquido perfundere rore.
Quo postquam subiit, Nympharum tradidit uni

Deae suos fontes. *Succinctae*, venatrici. Venantes enim succingi solebant: vide ad II, 412. – *Gargaphie*, vallis prope Plateas cum fonte cognomini. Herodotus lib. IX, 25 et 48; Pausan. Boeot. pag. 718. Hyginus, fab. 181, vocat *vallem opacissimam*; hinc Noster, *piceis densa et cupressu*, densis piceis et cupressibus obsita. -- *acuta cupressu*, a forma, ut I, 699.

157. *recessu*) Confer XI, 235 sqq. *Recessus*, loca remota, nemorale, nemoribus cinctum. — *simulaverat*. Duo Medicei et unus Leid. *similaverat*, quam scripturam acriter defendit Barth. ad Claudian. II Ruf. 81; sed Gronov. diatrib. Stat. cap. 6, docet semper scribendum *simulare* et *assimulare*, eique adsentitur Burmannus. – *simulaverat*, imitata fuerat. Erat merus lusus naturae. *Simulata* apud Ciceron. N. D. II, 35, quae ad exemplum naturae expressa sunt. — *ingenium* bene tribuitur Naturae ludenti. — *pumex*, lapis cavus et pendens, qui facile imitatur formam antrorum et arcuum. – *vivus*, eo ipso loco natus. – *tophus* oritur ex aquis cum calce mixtis et destillantibus. Simulabat autem hic lapis miras saepenumero figuras, ut vel Baumanniana spelunca quemque docere potest. Tum *pumices* et *tophi* omnino sunt saxa, quibus Dearum Nympharumque antra constructa fingebantur. VIII, 56; X, 692. II Fast. 315: *Antrum subit tophis laqueataque pumice vivo*. Plin. XXXVI, 21: *Non praetermittenda est et pumicum natura. Appellantur quidem ita et erosa saxa in aedificiis, quae musea vocant, dependentia, ad imaginem specus arte reddendam.* — *nativum*, a natura factum. — *Fons* fuit in ipso antro, vs. 177. Hygin. fab. 181, eum vocat *Parthenium*. Pausan. in Boeot. pag. 714, narrat, Megaris Plataeas proficiscentibus ad dextram esse fontem et saxum, quod Actaeonis saxum dicatur, in quo Actaeon e venatu fessus cubare solitus fuerit, et unde prospexerit Dianam in proximo fonte lavantem. – *a dextra*. Codex noster Regius B, *ad dextram*. Lem. – *tenuis*, non profunda, ut Liv. I, 4. – *hiatus*. sine dubio lacus aquam colligens. Plin. VIII, Ep. 8, 2, de Clitumno, *eluctatus facit gurgitem, qui lato gremio patescit purus et vitreus*. — *patulos hiatus*. Patentes ripas; hiare enim videntur ripae ut fluvii alveum faciant. Lem. — *rore*, aqua, qua quis perfunditur. I, 371, *liquido*, limpido. – *perfundere*, nempe ex urna, vs. 172. Non immergebat corpus.

165. *subiit*) *subire* o. *succedere* vim

Armigerae iaculum, pharetramque, arcusque retentos.
Altera depositae subiecit brachia pallae.
Vincla duae pedibus demunt: nam doctior illis
Ismenis Crocale, sparsos per colla capillos
Colligit in nodum; quamvis erat ipsa solutis.
Excipiunt laticem Nepheleque, Hyaleque, Rhanisque:
Et Psecas, et Phiale; funduntque capacibus urnis.
Dumque ibi perluitur solita Titania lympha
Ecce nepos Cadmi, dilata parte laborum,

appropinquandi habent. *Quo.* Num *quod?* De nymphis Dianam comitantibus, variumque ei ministerium praestantibus, vide Callimachi hymnum ad Dian. vs. 13 sqq. – Vossianus, *quem.* Codd. Regii, *quo.*

167. *subiecit brachia*) Exquisitius quam, suscepit pallam; modum enim rei faciendae exprimit. – *vincla pedum*, quaecumque calceamenta. Virgil. Aeneid. IV, 5, 8, *Vnum exuta pedem vinclis;* VIII, 418, *Tyrrhena pedum vincla.* Venantium calceus erat *cothurnus*, quali etiam hodie venatores Italici utuntur, adscendens ad mediam tibiam. Pellis scissa erat multis locis, habebatque foramina per quae lora traiicerentur: vide Spanh. ad Callim. d. l. vs. 16, ubi Diana expetit sibi viginti nymphas Cretenses, quibus calceorum curam committat; nam inter Cretenses et inventi et maxime in usu erant istiusmodi calcei, Graecis ἐνδρόμιδες dicti. Sic muniti pedes Dianae in Lipperti Dactyl. I, 1, 68, conspiciuntur. — *demere* et *adimere* verba in hac re propria. Apud Plautum occurrit *soccos* item *compedes adimere.* — *Crocale*, ἀπὸ τοῦ κεκρυφάλου, quod capitis ornamentum, latine *reticulum*, quo crines cohibebantur. Id h. l. et passim apud Virg. *nodus* vocatur; formulaeque solemnes sunt, crines *nodu* et *in nodum colligere.* — *Ismenis*, Thebana, ab Ismeno fluvio, qui tamen hoc nomen demum accepit ab Ismeno Amphionis et Niobes filio, quum antea Κάδμου ποῦς vocaretur; vide Burm. — *Ismenis Crocale.* Codex Regius A, *Crocales;* Codex B, *Trocales*, vitiose. *Ismenis* filia fluvii Ismeni ex re de graeco nominata; κροκάλη, calculus est litoralis, vel in imo fontis. Lem. — *doctior;* peritior; *doctus* ut σοφὸς, quicumque alicuius artis peritus est; vide Fischer. Indicem in Aesch. h. v. et Burmann. ad Phaedri IV, fab. 16, 8. Et erat artis, crines sic colligere; hinc ministrae, quibus ea cura iniuncta, primum locum tenebant. Amor. I, 11, 1: *Colligere incertos et in ordine ponere crines Docta, neque inter ancillas habenda, Nape.* Hemistichium *quamvis* etc. Crispinus a sciolo monacho adiectum putabat. Immo Ovid. eo monet, artificem, ut fit, suos ipsius crines neglexisse.

171. *Excipiunt laticem*) aquam a latendo, quod in terrae venis lateat. Lem. — *Nepheleque.* Bersman. *Nepteque*, ἀπὸ τοῦ νίπτειν. Codex Regius A *Nymphaeque;* Codex B male propter metrum *Nymphae;* sed recte vetustiores magno numero *Nepheleque.*

Per nemus ignotum non certis passibus errans,
Pervenit in lucum, sic illum fata ferebant.
Qui simul intravit rorantia fontibus antra;
Sicut erant, viso nudae sua pectora Nymphae
Percussere viro; subitisque ululatibus omne
Implevere nemus; circumfusaeque Dianam
Corporibus texere suis: tamen altior illis
Ipsa Deaest, colloque tenus supereminet omnes.
Qui color infectis adversi Solis ab ictu
Nubibus esse solet, aut purpureae Aurorae;
Is fuit in vultu visae sine veste Dianae.
Quae quamquam comitum turba est stipata suarum;

175. *non certis passibus*, sine certo consilio et proposito, errabat. *Vago pede errare* est Heroid. XXI, 96. *Non certis manibus* eodem sensu ap. Prop. I, 3, 8. Hic versus in Florentino, Neapolitano ac Mediceo secundo, manu recentiore margini erat adscriptus, et proinde spurius Heinsio videbatur. — Nostri Codices Regii hunc versum agnoscunt. – Non erat, cur Heinsius eum eiici vellet; valet enim ad innocentiam Actaeonis declarandam. Secundum Hyginum, eumdem locum petebat ad se refrigerandum. Nonnulli venantes *lucum*, id est, partem interiorem et sanctiorem *nemoris*, adibant Deorum venerandorum causa. Plin. Pan. 81. – *ferebant*. Sex libri, *trahebant*; pro *in lucum*, alter Regius *ad fontem*. — Nostri Regii *in lucum* et *ferebant*.

178. *sicut erant*, ut II, 272. Dum Nymphes ululantes, Dianam vero non nisi erubescentem facit, decorum observat. – *texere*, exquisite, metaph. a vestibus sumta. Diana *altitudine* s. proceritate et dignitate conspicua erat; unde reginae ei comparari solent, Helena apud Homerum, Od. Δ, 122; Dido apud Virg. Aeneid. I, 498 sqq. ubi *Deas supereminet omnes*.

183. *Qui color infectis*) Iridis descriptionem esse volunt, cuius colores retulerit os Dianae pudore suffusae. At quo tandem iure, pudoris rubor cum arcus coelestis variis coloribus comparari poterit? Et tamen suavissimam comparationem iudicat Schirach. et maximum ingenii summi testimonium. Intellige ergo nubeculas, quas solis occidentis radiis rubescere interdum videmus. – *ictus solis*, radii solis incidentes. Lucretius V, 612, *radiorum ictus*; qui et versu 486, *verbera solis* dixit e Graeco βολὴ ἡλίου. Non adsentior viro docto in Ephem. Norimb. *adversi* in *aversi* mutantis; nam *adversus* dicitur, qui est e regione, oppositus. Virgilius Aeneid. IV, 701: *Iris Mille trahens varios adverso sole colores*. Sic et V, 88. – *Aurorae*, confer VI, 48, ubi similis comparatio.

186. *comitum turba*) multas enim habet Diana comites. Callimach. h. Dian. vs. 13 sqq. – *est stipata*. *Est* vacat in nostris Codicibus Regiis, et reipsa salvo sensu et metro vacat;

In latus obliquum tamen adstitit; oraque retro
Flexit: et ut vellet promtas habuisse sagittas,
Quas habuit, sic hausit aquas; vultumque virilem
Perfudit; spargensque comas ultricibus undis,
Addidit haec cladis praenuntia verba futurae:
« Nunc tibi me posito visam velamine narres,
Si poteris narrare, licet. » Nec plura minata,
Dat sparso capiti vivacis cornua cervi;
Dat spatium collo; summasque cacuminat aures;
Cum pedibusque manus, cum longis brachia mutat
Cruribus; et velat maculoso vellere corpus.
Additus et pavor est: fugit Autonoëius heros;

potest. LEM. – In *latus obliquum adstitit*; corpus inflexit et contraxit in alterum latus, ut parva videretur, nec conspici posset ab Actaeone. Phantasia non mala.

188. *ut* — *sic*. Elegans est hic usus harum particularum. Quum non haberet, quas vellet, hausit, quas habuit. – *promtas*, paratas. – *virilem*, viri, Actaeonis.

192. *Nunc tibi me posito* etc.) Prisco saeculo mortales impune cernere poterant Deas etiam nudas, Propert. III, 2, 38, ibique Broukh. Seriore tempore poena adficiebantur, qui Deos invitos viderant. *Nunc tibi* etc. Similis sarcasmus I, 720. Apud Hyg. Diana *fecit*, ut Actaeoni *cornua in capite nascerentur*. Forte poëtam aliquem secutus, totam transformationem a parte indicare voluit, ut Noster vers. 139. Stesichorus dixerat, Dianam ei ἐλάφου περιβάλλειν δέρμα. Polygnotus enim et matrem pinxerat cervae hinnuleum manibus tenentes, pellique cervinae insidentes, adstante cane venatico. Pausan. X, pag. 872. — Actaeonis transmutati causa, inquit Diodorus lib. V, traditur a nonnullis, quod Dianae concubitum, quum venaretur in montibus, adpetierit; Euripides, quod se illi Actaeon praetulerit venandi arte. Iuno, apud Lucianum, Dianae scoplice exprobrat deformitatem; visam scilicet ab Actaeone, veritam ne adolescens ipsius turpitudinem, αἶσχος, evulgaret, immisisse illi canes. Dialog. Iunonis et Latonae. LEM.

193. *Nec plura minata*) Vnus Moreti et Leidensis, *morata*, quod venustum Heinsio videtur. — *minata* nostri Regii habent — *vivax*; frequens cervorum epitheton, quia olim credebantur quam longissime vivere. Auson.: *Hos* (homines) *novies superat vivendo garrula cornix, Et quater egreditur cornicis saecula cervus*, quae vero recentioribus temporibus reperta sunt falsissima; cervus enim vix quadragesimum aetatis annum attingit. — *spatium*, longitudinem — *cacuminare*, acutas reddere, verbum Ovidio proprium.

198. *pavoris* symbolum apud Veteres erat cervus. Homer. Il. A, 225. — *heros*, quia mater eius ex Harmonia Martis et Veneris neptis, pater

Et se tam celerem cursu miratur in ipso.
Vt vero solitis sua cornua vidit in undis,
Me miserum! dicturus erat: vox nulla sequuta est.
Ingemuit; vox illa fuit; lacrymaeque per ora
Non sua fluxerunt: mens tantum pristina mansit.
Quid faciat? repetatne domum, et regalia tecta?
An lateat silvis? timor hoc, pudor impedit illud.
Dum dubitat, videre canes; primusque Melampus
Ichnobatesque sagax, latratu signa dedere,
Gnosius Ichnobates, Spartana gente Melampus.
Inde ruunt alii rapida velocius aura,
Pamphagus, et Dorceus, et Oribasus; Arcades omnes:

Apollinis filius. Is, qui modo *heros* fuerat, nunc *fugit*; quod indignum. — *Et se tam celerem* etc. Luxuriantis ingenii est.

200. *Vt vero solitis* etc.) Ita hunc versum ex Leidensi edidit Heinsius. Caeteri, *ut vero vultus et cornua.* — Nostri Regii vulgatam habent. — *solitis.* Veteres enim aquis pro speculo utebantur. Cf. vers. 498. Heinsius hunc versum, ut insulsum et frigidum eiici volebat. Sine causa. Cf. similia I, 640 seqq., 647, 657, et cum seqq. compara II, 485 sqq. — Bene *non sua*, non ei data a natura. Trist. III, 4, de Daedulo et Icaro, *pennas ambo non habuere suas.* Virgil. Georg. II, 82: *Miraturque novas frondes, et non sua poma.*

204. *repetatne domum*) Codex Regius B habet *repetatne domos et regia tecta.* Haec lectio mihi eo praestantior videtur, quod elisionem vitet. Lem — *pudoris* causa nulla erat; quis enim domi agnovisset transformatum dominum?

206. *videre canes*) Quinquaginta aluisse canes Actaeon traditur, quarum nomina adeo poëtae prisci memoriae mandanda censuerunt. Comprehensa etiam erant prisci cujusdam poëtae graeci versibus, quos bibliothecae suae inseruit Apollod., ubi tamen non nisi reliquiae quaedam, eaedemque misere corruptae servatae sunt. Hygin. duos catalogos habet, quorum prior 39 nomina continet, quorum pleraque eadem sunt, quae Ovidiana, etiam eodem prope ordine recensentur. Posterior 46 nomina enumerat ab his diversa. Aeschylus non nisi quatuor nominaverat: Pollux V, 47. Noster 36 nomina excerpsit. Bene autem fecit, quod, tenuitatis vitandae causa, nominibus subinde adspersit aliquid de indole et patria singulorum canum; de qua re si quis accurate indicare velit, adeat rei cynegeticae auctores. Venaticorum canum virtutes principes sunt sagacitas et velocitas. Praestantissimos alebant Creta, Arcadia, Laconia.

208. *Gnosius*) Cretensis, a Gnoso, urbe Cretensi. Eiusmodi autem repetitiones nominum cum additamento aliquo iam apud Homerum occurrunt. — *rapida aura.* Callim. h. Dian. vers. 94: *θάσσονας αὐράων.*

Nebrophonosque valens, et trux cum Laelape Theron,
Et pedibus Pterelos, et naribus utilis Agre,
Hylaeusque fero nuper percussus ab apro,
Deque lupo concepta Nape, pecudesque sequuta
Poemenis, et natis comitata Harpyia duobus,
Et substricta gerens Sicyonius ilia Ladon,
Et Dromas et Canace, Sticteque, et Tigris et Alce,
Et niveis Leucon, et villis Asbolus atris,
Praevalidusque Lacon, et cursu fortis Aello,
Et Thous, et Cyprio velox cum fratre Lycisce,
Et nigram medio frontem distinctus ab albo
Harpalos, et Melaneus, hirsutaque corpore Lachne;

211. *valens*, scilicet robore. — *Hylaeus* etc. Heinsio poëta videbatur ad *Hyleum* ab apro Calydonio interfectum respexisse.

214. *Deque lupo* etc.) Arist. Hist. Animalium lib. VIII, cap. 8: Ἐν Κυρήνῃ μίσγονται οἱ λύκοι ταῖς κυσί. — *Poemenis*. Codex Regius A, *Hismenis*. Caeterum magna varietas in his nominibus scribendis manuscriptis est, ut solet. *Poemenis*, Pastoralis. — *Harpia*, rapax, et Harpyarum similia quae sunt rapacissimae. Lem.

216. *gerens*, habens. II, 751, *substricta crura gerens*, de mergo ave. Quinctil. Inst. Orat. VIII, 3, 10: *Decentior equus, cuius adstricta sunt ilia, sed idem velocior.* — *Sicyonius Ladon*. A fluvio Arcadiae nomen sumpsit hic canis; vel etiam a χάζομαι, quod capio significat. Lem. Et *Dromas*, currens — *Canace*. Καναχή strepitum significat, unde nomen cani fuit inditum, quod eius latratu omnia resonarent. — *Sticteque*. Haec a colorum varietate nomen sumpsit; nam στικτή distincta variis maculis dici potest, ἀπὸ τοῦ στίζειν, id est a distinguendo. — *Tigris*; tigridi similis quae est fera velocissima. — Et *Alce*, similis Alcae, ferae pernicissimae; ἀλκὴ etiam robur, potentiaque dicitur: quae etymologia verior mihi videtur. Lem.

218. *Et niveis*) Nivei aut candidi canes probantur venatoribus, non item albi; vide Spanhem. ad Callimachi hymnum Dian. vers. 90. — *Leucon*; albus a colore: *et villis Asbolus atris*, hoc est, pillis nigris. Asbolus autem a colore dictus est, ἄσβολος enim fuliginem significat, eo quod nigris villis ac fuliginosis esset. Lem. — *Praevalidusque Lacon*, a Laconia, patria eius; *et Aello*, a procella, quia impetuosus. Lem. — *cursu fortis*. Infra VIII, 311, *cursu invictus*. Sed *fortis* etiam simpliciter de velocitate, VI, 221.

220. *Thous*, velox dicitur et impetuosus. — *Lycisce*; canis ex lupo nata dicitur *Lycisca*; sic Virg. E. III, vers. 18: *multum latrante Lycisca*. Lem.

221. *ab albo*) Codex Regius B, *ab alvo*. — *Harpalos*; rapax. — *Melaneus*; niger. — *hirsutaque corpore Lachne*. Verbum de verbo expressit poëta; nam *lachne* villorum densitas dicitur. Lem.

Et patre Dictaeo, sed matre Laconide nati,
Labros et Agriodos, et acutae vocis Hylactor;
Quasque referre mora est: ea turba cupidine praedae
Per rupes, scopulosque, adituque carentia saxa,
Qua via difficilis, quaque est via nulla, feruntur.
Ille fugit, per quae fuerat loca saepe sequutus.
Heu famulos fugit ipse suos! clamare libebat:
Actaeon ego sum; dominum cognoscite vestrum.
Verba animo desunt: resonat latratibus aether.
Prima Melanchaetes in tergo vulnera fecit;
Proxima Theridamas; Oresitrophos haesit in armo.
Tardius exierant, sed per compendia montis
Anticipata via est: dominum retinentibus illis,

225. *praeda*, fera capta; *praedari* pro venari, ipsique adeo venatores dicuntur *praedatores* vide Burm. ad Phaedr. II, fab. 1, 2. Canes id fecisse h. l. memorantur cupidine praedae: sed apud Apollod. rabies iis iniecta legitur a Diana; quam tamen eos et sine Dea invadere potuisse Pausan. monet. — *Qua via* etc. Hunc versum aliter legunt nostri; scilicet *quaque est difficilis, quaque est via nulla, sequuntur.* Lem. — *feruntur* Heinsius praetulit, pro *sequuntur*, quod tuetur Lenz. *Feruntur*, cum impetu ruunt, bene convenit ardori canum, neque adeo sollicitandum est. Iam hinc phantasia poëtae cupidinem canum comitumque cum domini conatibus et querelis ante oculos ponit.

230. *Actaeon ego sum* etc.) De hoc versu Heinsius: *Non magis Nasonis est, quam meus.* Agnoscunt tamen libri veteres. Eo sublato omnia erunt concinniora. — Agnoscunt quoque Codd. Regii. — Sine causa Heinsius hunc versum eiiciendum putabat. Etenim *famuli* possunt esse comites, quos Actaeon alloqui volebat. Sed et canes, si hos intelligere malumus, dominum ex voce agnoscere potuissent. Adde, quod toties in hac ipsa fab. luxuriat ingenium Ovidii. — *animo*, voluntati.

232. *Melanchaetes* et reliqui etiam ab Hygino postremi nominantur. Sed Noster, taedii vincendi causa, eos, aliis quibusdam interiectis, superioribus addit, tum ingenioso commento peculiarem eorum operum memorat. — *Melanchaetes*; iubam et pilos habens nigros. Lem.

234. *exierant*) Recte Heins. monet, verbum *exire* sumtum esse a Circo, ubi equi carceribus *exeunt*. Caeterum hux respexit haud dubie Seneca Nat. Quaest. lib. III, prol.: *Qui tardius exierant, moram velocitate pensant.* — Nostri Codices Regii habent *exierat*, quod praetulerim, ut referatur ad Oresitrophum solum, qui quum per compendia montium venisset, *in armo*, id est, in anteriore parte corporis Actaeona aggressus est, dum Melanchaetes et Theridamas eumdem a tergo adoriuntur. Lem. — *compen-*

Cetera turba coit, confertque in corpore dentes.
Iam loca vulneribus desunt: gemit ille, sonumque
Et si non hominis, quem non tamen edere possit
Cervus, habet; moestisque replet iuga nota querelis:
Et genibus supplex positis, similisque roganti,
Circumfert tacitos, tanquam sua brachia, vultus.
At comites rapidum solitis hortatibus agmen
Ignari instigant, oculisque Actaeona quaerunt;
Et velut absentem certatim Actaeona clamant.
Ad nomen caput ille refert: ut abesse queruntur,
Nec capere oblatae segnem spectacula praedae.
Vellet abesse quidem: sed adest; velletque videre,
Non etiam sentire canum fera facta suorum.
Vndique circumstant; mersisque in corpore rostris,
Dilacerant falsi dominum sub imagine cervi.

dium, omne lucrum, quod in quacumque re facere possumus, sed in primis de breviore via occurrit, quam quis, ambagibus relictis, insistit: vid. Schwarz. ad Plinii Paneg. cap. 95, pag. 488. — *anticipat viam* is, qui alterum antevertit cursu. — Iidem Codices nostri, *praecipitata via* est. Praestaret *anticipata*, si Codd. nostris fulciretur. LEM.

238. *Et, si non hominis* etc.) confer versum 667 libri II. — *iuga nota*, in quibus venari solitus fuerat: vide ad I, 370. — *positis* habet Bonon. pro diversa lectione. Caeteri, *pronis*. — Sic et nostri Regii, *pronis*. — *positis* revocavi ex Cod. Bonon. et placuit etiam Heinsio. *Prona genua* an sic recte dicantur, dubito. Sed *ponere genu*, formula solemnis de supplicatione: I, 729, qui loco nostro simillimus. In tanta enim rerum similitudine fieri haud potuit, quin similia verba similesque scntentiae repeterentur.

242. *hortatibus*) Vetustiores maxima ex parte, *latratibus*, quod Heinsius interpretabatur, clamore et hortatu latratum caninum aemulante. — Nostri Codices Regii *latratibus* habent. — *hortatur* canes et monet venator: vide Heinsium. — *Ignari*; ut versu 3, *oculis quaeruat*; IV, 129: *iuvenem oculis animoque requirit.* Sic et Plin. VI, Ep. 10.

245. *Ad nomen*) audito suo nomine; ut IV, 143. — *refert*, reflectit, tanquam se indicaturus. — *ut abesse queruntur.* Nostri Regii, *et abesse*; vividius certe. Sermo interruptus maxime hoc loco convenit. LEM. — *capere spectacula*, spectare. — *oblata* recte de praeda. *Offerri* enim dicuntur, in quae insperato incidimus. — *fera facta* elephantum habet etiam Lucretius V, 1339; Euripid. Bacch. 337, ὠμόσιτοι σκύλακες Actaeonis. — In his *vellet* etc., ludit poëta rursus, more suo. — *falsus cervus*; ut I, 754, *falsus genitor*. Male igitur quidam

Nec, nisi finita per plurima vulnera vita,
Ira pharetratae fertur satiata Dianae.
III. Rumor in ambiguo est: aliis violentior aequo
Visa Dea est; alii laudant, dignamque severa
Virginitate vocant: pars invenit utraque causas.
Sola Iovis coniux non tam culpetne probetne
Eloquitur, quam clade domus ab Agenore ductae
Gaudet; et a Tyria collectum pellice transfert
In generis socios odium: subit ecce priori
Causa recens; gravidamque dolet de semine magni

falsa. — Attamen et noster Reg. A *falsa* dat.

251. *Nec, nisi finita* etc.) Hunc versum et sequentem, quos Codex Sprotii a manu recentiore margini adscriptos habet, caeteri vero ordine exhibent, Heinsius, ut foedissimum centonem, delendos censet. Inepte sane sunt superioribus addita; sed et alibi solet Ovidius latiori et acriori descriptioni subiicere sententiam languidam. Displicet etiam structura verborum. Nescio tamen, an non et haec similibus locis defendi possit. Certe etiam vs. 58 concurrunt quatuor vocabula in *a* desinentia. Simile additamentum infra vers. 400 sqq. legitur.

253–315. *Rumor in ambiguo est* etc.) Iuno dolens, Semelen, Cadmi filiam, a Iove concepisse, in anum conversa ipsam adit, persuadetque fraudulenter, ut eo habitu Iovem sibi expetat, quo Iunoni amplexus dare soleat. Iupiter igitur iureiurando coactus, cum tonitribus et fulminibus Semeles aedes intrat; quibus quum conflagraret gravida, utero eius Bacchum imperfectum eripit, femori suo insuit, atque Nyseidibus educandum tradit. Conf. Euripid. Bacch. 1–9, 89–104, 286–297; Apollod. III, 4, 5; Diodor. Sic. III, 63; IV, 2; Lucian. Dial. D 9; Eudoc. pag. 118 et 373; Hyg. fabul. 169, 179; Fulgent. Myth. II, 15. Nempe Bacchus poëtis dictus est πυρογενὴς, quod pr. vini generosioris vitiumque epitheton. Strabo lib. XIII, pag. 628. Porro, Orientalibus *ex femore* alterius *egredi* dicitur, qui ab eo gignitur. Hinc fabula nasci facile potuit. Alia ad vers. 312 dabimus. — *Rumor* etc. Quum rumor de Actaeonis poena sparsus esset, in utramque partem de ea disputatum est. Verum nullo iure de ea disputabatur, quum poenam illam Saturniae leges postulassent. Callim. in lavacr. Pallad. 99 sqq. — *violentior* visa est etiam Senec. Oedip. 763, ubi *nimium saevi Diva pudoris.* — *dignamque* etc., decere eam severitatem tantam in custodiendo pudore suo.

256. *culpetne* etc.) ut apud Tibull. IV, 5, 20. Duo MSS. *clamne palamne* pro vulgata, *clamve palamve;* quae varietas etiam hic notanda, ubi nonnulli, *culpetve probetve.* — *collectum*, conceptum, ut *colligere sitim* et similia. Translatum illud ab Europa odium etiam in sqq. fabulae quaedam confirmant.

Esse Iovis Semelen: tum linguam ad iurgia solvit;
« Effeci quid enim toties per iurgia? dixit.
Ipsa petenda mihi est; ipsam, si maxima Iuno
Rite vocor, perdam; si me gemmantia dextra
Sceptra tenere decet; si sum regina, Iovisque
Et soror et coniux: certe soror: at puto, furto est
Contenta; et thalami brevis est iniuria nostri.
Concipit; id deerat: manifestaque crimina pleno
Fert utero; et mater, quod vix mihi contigit uni,
De Iove vult fieri: tanta est fiducia formae!
Fallat eam faxo; nec sim Saturnia, si non

261. *tum linguam* etc.) Heinsius hoc hemistichium suspectum habebat, et coniiciebat *quid linguam ad iurgia solvi* vel *solvo?* deleto versu sequenti, quem latinum non putabat, nisi legeretur, *tot Io per iurgia.* — — Nostri Codices hanc lectionem praebent. Lem.

262. *Effeci quid enim* etc.) Amant poëtae eiusmodi soliloquia Deorum. Conf. II, 471; IV, 420; Virgil. Aen. I, 36 seqq. Exordium est abruptum. Antea tacite secum indignata fuerat, tum cogitaverat, nolle se rursus iurgiis uti; hinc verbis pergit, *effeci* etc. Conf. VI, 687, ubi praemittitur *et merito*; IX, 143; Plin. IV, ep. 4; Pan. 70, 6. — *Effeci* Burmannus ex Francofurtensi dedit, quia venustius ei videbatur vulgato *profeci*, quod et nostri Regii habent. Lem.

263. *si maxima – regina*) Redundantia in his convenit affectui Iunonis. — *si sum regina.* Sonantius et gravius Virgil. d. l. *incedo regina.* — *et soror et coniux.* Cic. e N. D. II, 26: *Aër autem, ut Stoici disputant, interiectus inter mare et coelum, Iunonis nomine consecratur, quae est soror et coniux Iovis, quod et similitudo est aetheris, et cum eo summa coniunctio.* Acerbe additum, *certe soror.*

266. *furtum*) concubitus, qui utero non fit manifestus. — Quoniam τὸ *est* post *furto* a multis praestantioribus abest, propterea Heinsius et mallet *contentam*, in versu sequenti; idque repertum est in Francofurtensi a manu prima. Tum Burmannus etiam suadet *at thalami.* — Codex noster B dat: *Furto contenta est: thalami* etc. — *thalamus*, coniugium. Coniugium nostrum in breve tempus laeditur, quandiu actus concumbendi durat.

269. *vix mihi contigit uni.* Haerent Interpretes in voc. *uni;* quod si pro *soli* accipis, non oritur sensus commodus; sin *semel* interpretaris, mentitur Iuno, quae saepius ex Iove mater facta est. Itaque Burmannus praefert cum Micyllo *uno*, idque coniungit cum sqq., ut adeo sensus prodeat hic: quum tot alii sint, ex quibus illa possit mater fieri, illa non nisi e solo Iove vult fieri, quod mihi vix contigit, paucos quae ex Iove partus edidi. Verum nec haec sententia satis placet. Malim equidem *uni* cum Capoferreo in *ipsi* mutare. Rarius, quam

Ab Iove mersa suo Stygias penetrabit ad undas. »
Surgit ab his solio; fulvaque recondita nube,
Limen adit Semeles: nec nubes ante removit,
Quam simulavit anum; posuitque ad tempora canos,
Sulcavitque cutem rugis, et curva trementi
Membra tulit passu; vocem quoque fecit anilem:
Ipsaque fit Beroë, Semeles Epidauria nutrix.
Ergo ubi, captato sermone, diuque loquendo,
Ad nomen venere Iovis, suspirat: et, « Optem
Iupiter ut sit, ait: metuo tamen omnia: multi
Nomine Divorum thalamos subiere pudicos.

Iuno vellet, ex Iove conceperat. Id nunc auget: *quod vix* (vix bis terve) *mihi contigit ipsi.*

272. *penetrabit ad undas*) Recepi pro *in* undas, et multi habent. Morientes enim non *in*, sed *ad* Stygem descendunt. — Attamen noster Regius A, *in undas.*

273. *ab his*) post haec verba. Sic IV, 329: *Nais ab his tacuit.* Saepe Dii, ut fallerent mortales, familiaris cuiusdam formam induerunt. Praeivit Homerus Il. B, 20, 122, 386. Conf. et Callim. Cer. 43; Virg. Aeneid. V, 620; IX, 649–651; et Noster IV, 219; VI, 26 sqq. Apud Apollodorum et Lucianum, Semele decepta esse tantum legitur a Iunone; sed figmentum de *Beroa* habet et Hyginus. Dii, quum in terras delabuntur, neque cerni volunt a mortalibus, *reconditi*, tecti esse solent *nube.* — *fulvaque nube.* Vnus, *furvaque*, quod et Heinsius coniecturat; alius, *flavaque*; rursus alius, *fuscaque*; quas lectiones omnes defendi posse recte monet Burman. — Nostri Regii, *fulvaque.*

275. *simulavit anum*) Simpliciter Homerus Il. Γ, 386: Γρηΐ δέ μιν εἰκυῖα παλαιγενέϊ. Id iam exornavit Virg. Aeneid. IX, d. l.: *Ibat Apollo Omnia longaevo similis, vocemque coloremque Et crines albos.* Eum Noster verbis delectis superare laboravit. — *simulavit anum*, sumsit formam anus. — *sulcavit cutem rugis*, venuste. Plaut. *consulcare frontem*; *frontem rugis arare* dixit Virg. Aen. VII, 417, et Noster passim; vid. Ciofanum ad hunc locum. — *Trementi passu*; infra XIII, 533, *passu anili.* — *tulit membra* exquisitius quam, incessit.

278. *Ipsaque fit Beroë*) Nostri Codices Regii, *ipsaque erat.* Vnde veniat Vulgata, nescio, nempe *erat* rectum sonat. Lem. — *Ipsa* summam similitudinem exprimit. Alia *Beroe* fit Iris apud Virgilium Aen. V, 620; alia rursus, Oceani filia, G. IV, 34, commemoratur.

280. *Ad nomen Venere Iovis*) Breviter Hygin.: *Alumna, pete a Iove, ut sic ad te veniat, quemadmodum ad Iunonem, ut scias, quae voluptas sit cum Deo concumbere.* Sed haec nostra oratio multo magis ad fallendum est composita. — *Optem.* Nostri Codices, *opto*; rectior lectio *optem.* Lem.

282. *Subiere* habent sex MSS. in quibus Francofurtensis, unde Bur-

Nec tamen esse Iovis satis est: det pignus amoris;
Si modo verus is est · quantusque, et qualis ab alta
Iunone excipitur, tantus, talisque rogato
Det tibi complexus; suaque ante insignia sumat. »
Talibus ignaram Iuno Cadmeida dictis
Formarat: rogat illa Iovem sine nomine munus.
Cui Deus, « Elige, ait; nullam patiere repulsam.
Quoque magis credas, Stygii quoque conscia sunto
Numina torrentis: timor et Deus ille Deorum. »
Laeta malo, nimiumque potens, perituraque amantis
Obsequio Semele, « Qualem Saturnia, dixit,
Te solet amplecti, Veneris quum foedus initis,
Da mihi te talem. » Voluit Deus ora loquentis
Opprimere: exierat iam vox properata sub auras.
Ingemuit; neque enim non haec optasse, neque ille
Non iurasse potest: ergo moestissimus altum
Aethera conscendit, nutuque sequentia traxit

mannus recepit. Plerique, *iniere*; eadem varietas lib. IV, 328. — Nostri Regii quoque, *iniere*. — Verbum *subire* aptum furtivis amoribus et fallacibus adulteris, iudice Burm. Mihi vero *subiere* idem esse videtur, quod *iniere*, quod alii agnoscunt, *intrarunt*.

283. *esse Iovis*) scilicet *te*, de qua forma loquendi vid. Heins. ad Vell. II, 88, quod si cui durius h. l. videtur, retineat *Iovem*, quod tuentur omnes MSS. praeter duos. — *alta*, magna, nobilissima. *Caesar altus* II Pont. 3, 63; Hor. III, Od. 4. — *formarat*, instruxerat. Vid. Graev. ad Iustin. XX, 4, 3.

291. *timor et Deus* etc. Ordo: *et ille Deus est timor Deorum*, hunc quoque Dii timere solent. Burm.

292. *nimiumque potens*) Sic rursus occupat eventum rei. *Nimium potens*, nimium valens precibus apud Iovem. — *obsequio amantis*. Etiam Fast. VI, 485: *Arserat obsequio Semele Iovis*. Exposuit de h. v. Burm. ad Quintil. VIII Inst. Orat. 3, 35. — *Veneris foedus inire*. Apollod. οἷος ἦλθε μνηστευόμενος Ἥραν. Infra VII, 710, *foedera lecti*. A. A. I, 462, *concubitus foedera*. Silius II, 85, *Veneris iam foedera passae*. — *Dare se alicui* alias de obsequio et gratificatione dicitur, sed nunc de amplexibus. — *Opprimere*, claudere: vide Buenem. ad Lactant. Inst. V, 1.

299. Apud Apollod. intrat thalamum. ἐφ' ἅρματος ἀστραπαῖς ὁμοῦ καὶ βρονταῖς. H. l. sumit habitum, quem coelum tempore tempestatis habet. — *nutuque* Heinsius dedit ex uno pro *vultumque* aut *cultusque*. — Sic et nostri Regii, *vultumque*. — *Sequ* dicuntur quae facile parent: vide ad Plin. VII, ep. 9, 11, et Pan. 45, 5.

Nubila; quis nimbos, immixtaque fulgura ventis
Addidit, et tonitrus, et inevitabile fulmen.
Qua tamen usque potest, vires sibi demere tentat:
Nec, quo centimanum deiecerat igne Typhoea,
Nunc armatur eo: nimium feritatis in illo.
Est aliud levius fulmen; cui dextra Cyclopum
Saevitiae, flammaeque minus, minus addidit irae:
Tela secunda vocant Superi: capit illa; domumque
Intrat Agenoream: corpus mortale tumultus
Non tulit aetherios, donisque iugalibus arsit.
Imperfectus adhuc infans genetricis ab alvo
Eripitur, patrioque tener, si credere dignum,

— *fulgura* et *fulmen* differunt: *fulmen* est telum illud, quod a Iove in terram demitti credebatur; *fulgur* autem, coruscatio. — De fulminum generibus, Plin. II, 51.

302. *Qua*, in quantum. Sic explicatur in glossa. — *sibi*, telis suis. A Virgil. Aeneid. I, 665, Iovis *tela Typhoea* commemorantur, ut maxime terribilia, quia *Typhoeus*, immane monstrum, vertice coelum tangens, aliter debellari non poterat. Hinc et Noster eum potissimum memorat. Is secundum alios, quos Noster V, 346, sequitur, fulmine vulneratus aufugit et Aetna monte obrutus est, sed h. l. *deiectus*, interfectus. Phaedr. II, 1, 1. Locus classicus de telis Iovis est ap. Virg. Aeneid. VIII, 429 sqq., ubi iis admiscentur imber, nubes, venti, fulgores, sonitus, metus, flammae et irae. — *Typhoea*. Codex Regius B, *Typhoeum*; alter vero *Typhoea*.

307. *secunda*) secundi ordinis, inferiora. Ita *secundum* et δεύτερον et in aliis locutionibus: vid. Graev. ad Hesiod. Ἔργ. 141. — *Superi vocant*. Etiam Homerus memorat nomina, quibus Dii res signent. *Lusoria tela* vocat Senec. N. Q. II, 44, ubi docet, auctores huius figmenti *admonere voluisse eos, quibus adversus peccata hominum fulminandum sit, non eodem modo omnia esse percutienda.*

309. *aetherios*) *Tumultus aetheri* explicandi sunt ex Horat. I, 16, 12: *Tremendo Iupiter ipse ruens tumultu*, de tempestate cum tonitru; et graviter nimbi, fulgura, tonitrus, fulmina, quae Iupiter in alto *aethere* sumserat, *aetherii tumultus* dicuntur. Apud Apollod. Iupiter intrans fulmen emittit, et Semele exspirat metu. Secundum Lucianum, tectum concepit ignem, quo illa periit. — *donisque*; Codex Regius B omittit *que*. — *dona*, insignia, quibus se, precibus Semeles coactus, instruxerat. — *iugalia*, coniugis.

310. *Imperfectus*) Apollod. ἑξαμηνιαῖον βρέφος, sed Lucian. ἑπταμηνιαῖον. — *eripitur*. Inde Eurip. 91: νηδύος ἔκβολος. — *insuitur femori*, nempe aureis fibulis, ne Iuno eum reperiret. Eurip. 96, ῥάπτειν, et Graeci de hac re habent. Iam Euripidis aetate erant, qui illud ἐν μηρῷ inde ortum putarent, quod Iacchus

Insuitur femori; maternaque tempora complet.
Furtim illum primis Ino matertera cunis
Educat: inde datum Nymphae Nyseides antris
Occuluere suis; lactisque alimenta dedere.
IV. Dumque ea per terras fatali lege geruntur,
Tutaque bis geniti sunt incunabula Bacchi;

Iunoni quondam ὡμήρευσε, *obses fuerit.* Bacch. 295. Sed Eustath. fol. 310, l. 7, rem inde repetit, quod ille in *Mero*, monte Indiae, educatus sit. Conf. Curt. VIII, 10, 11; Pliu. VI, 21. Inde autem poëtis dictus μηρορῥαφὴς et μηροτραφής. — *materna*, in utero matris exigenda; *complet*, transigit. Sic ille *bimater*. De illo partu Iovis agit Lucianus, d. l.

313. *Ino*) Sic et Apollodorus; sed apud Lucianum Mercurius eum statim in *Nysam* defert. — *primis cunis*, ab initio. — *inde datum*, a matertera acceptum. — *Nysa*, urbs et mons Indiae. Ibi *Nyseides* nymphae (quarum nomina Cysseis, Nisa, Erato, Eriphia, Bromie et Polyhymnia) in antris educarunt Bacchum, quae est vulgaris huius rei narratio. Homer. hymn. Bacch. pag. 99 Ern. Antrum illud duas fores habuisse dicitur, unde Bacchum *Dithyriten* appellatum volunt. Serv. ad Virgil. Ecl. VI, 15, *Nysam* Bacchi nutricem facit. Eam et Hygin. fab. 182, commemorat, Oceani filiam. Pro ea idem alibi *Nysum* laudat. Inde autem factum est nomen *Dionysus*. — Male Codex Regius B, *Nereides.*

316—338. *Dumque ea per terras etc.*) *Tiresias*, Thebanus, Everis filius, vates in tota antiquitate celeberrimus, sed lumine captus. Casus vitae, quos passus est, varie narrantur. In feminam eum esse transformatum ob interfectum, vel in monte Cyllene, vel in Cithaerone, draconem referunt etiam Apollod. III, 6, 7; Antonin. Lib. XVI; Hygin. fab. 75; Schol. Hom. ad Od. A, 493. Caecitatis vero eius causa varie commemoratur. Qui Pherecydem sequuntur, ut Call. hymn. in Lavacr. Pall. vers. 75–103, et e Latinis unus Propert. IV, 9, 57, eam cladem tribuunt Minervae, quam nudam viderit Tiresias iuvenis, quae tamen, precibus matris et integritate iuvenis permota, vaticinandi ei artem tribuerit. Cum Nostro consentiunt Apollod. Hygin. Anton. Lib. XVII, Phlegon Trall. de Mirab. 4, quibus Hesiodus praeiverat. Elegiaco carmine fabulam tractaverat Sostratus. Praeter vaticinandi artem constitutus ei etiam erat longus vitae terminus, quippe qui per septem, aut, ut alii volunt, novem aetates vixerit, a Cadmo inde usque ad captas ab Argivis Thebas, et Labdacidis multa oracula ediderit. Frequens igitur eius ap. Tragicos veteres mentio. Datum denique ei erat etiam hoc, ut apud inferos solus saperet: Homer. Od. K, 490; Cic. Div. I, 20: vide omnino Spanhem. ad Callim. d. l. — *Per terras*, in terra. Virgil. Aen. I, 708: *convenire per limina*, in domu. — Vnus *per Thebas*, quod Heinsio non displicebat. Immo *per terras* rectius opponitur iis quae in coelo fiunt. — Pro *geruntur* Heinsius coniiciebat *reguntur*. — Nostri Regii habent, *per terras*, et *geruntur*. — *fatali lege*,

Forte Iovem memorant, diffusum nectare, curas
Seposuisse graves, vacuaque agitasse remissos
Cum Iunone iocos; et, Maior vestra profecto est,
Quam quae contingat maribus, dixisse, voluptas.
Illa negat: placuit, quae sit sententia docti
Quaerere Tiresiae: Venus huic erat utraque nota.
Nam duo magnorum viridi coëuntia silva
Corpora serpentum baculi violaverat ictu:
Deque viro factus, mirabile! femina, septem
Egerat autumnos: octavo rursus eosdem
Vidit; et, « Est vestrae si tanta potentia plagae,
Dixit, ut auctoris sortem in contraria mutet;
Nunc quoque vos feriam. » Percussis anguibus isdem
Forma prior rediit, genitivaque rursus imago.
Arbiter hic igitur sumtus de lite iocosa,

ex fato. Ex opinione enim Veterum omnia fiebant vel ex fati necessitate, vel ex libera Deorum voluntate, vel ex huminum studio.

318. *diffusum*) *diffundi* eleganter dicitur animus, quum exhilaratur atque laetitiae se dat: tristitia vero *contrahitur*. Cic. Lael. 13. Noster IV, 764: *generosi munere Bacchi Diffudere animos.* — *seposuisse* elegantius, quam, quod alii habent, *deposuisse.* — Noster Regius A, *supposuisse.* — Virg. Aeneid. I, 562, *secludite curas.* — *vacua*, a laboribus, otiosa. — *remissos*, paulo liberiores et petulantiores. — *contingat.* Codex Reg. A, *continget;* Codex B, *contingit.*

322. *docti*) *doctus* (σοφός), ob divinandi peritiam. Libros etiam scripsisse traditur Tiresias. — *Venus*, voluptas venerea. Aelianus, Anim. I, 25, κοινωνεῖν ἀφροδίτης ἑκατέρας.

324. *coire*) De actu venereo dicitur. Tiresius primum violabat femellam seu dracaenam, sed postea, ab Apolline monitus, masculum draconem. Tzetzes in Lycophronem Cassandr. vs. 683. — *autumnos*, annos.

329. *sortem*, sexum, ut VI, 680, IX, 67. — *vos feriam.* Vnus, *percutiam*, quod placet Burmanno, quia Ovidius delectatur repetitione eiusdem verbi. — Nostri Regii, *vos feriam.* — *rursus.* Heinsius hoc vocabulum mutari vult in *reddita.* — Nostri Regii, *genitivaque venit imago.* — *imago*, forma, natura. — *genitiva*, connata, quam habuit quum nasceretur. Augustus habebat *genitivas notas*, Sueton. Oct. 80. Caeterum Lucian. de Astrol. monet, fabulam de Tiresiae transformatione fluxisse inde, quod Tiresias docuerit stellas erraticas esse utriusque sexus; quae interpretatio non admodum dissimilis est ei, quam de Atlantis, Promethei aliorumque fabulis exhibet Cicero Tusc. V, 3.

Dicta Iovis firmat: gravius Saturnia iusto,
Nec pro materia fertur doluisse: suique
Iudicis aeterna damnavit lumina nocte.
At pater omnipotens, neque enim licet irrita cuiquam
Facta Dei fecisse Deo, pro lumine ademto
Scire futura dedit, poenamque levavit honore.
V. Ille per Aonias, fama celeberrimus, urbes
Irreprehensa dabat populo responsa petenti.
Prima fide vocisque ratae tentamina sumsit
Caerula Liriope: quam quondam flumine curvo
Implicuit, clausaeque suis Cephisos in undis

333. *firmat*, confirmat. Lactant. in Argum. *tutatur sententiam Iovis*. Versus, quibus dicta Iovis confirmavit, habent Apollod. et Schol. Hom. Οἴην μὲν μοῖραν δέκα μοιρῶν τέρπεται ἀνήρ, Τὰς δὲ δέκ' ἐμπίμπλησι γυνὴ τέρπουσα νόημα. — *pro materia*, ut postulabat materiae levitas: X, 133. Ita *pro rerum maiestate* Lucr. V, 2.

335. *aeterna damnavit nocte* graviter excaecationem exprimit. — *Neque enim licet* etc. Vid. ad II, 677. — *Scire dedit* graece, dedit scientiam. — *levavit*, tolerabiliorem reddidit. Apud Homerum Od. Θ, 64, Demodoci caecitatem Musa levaverat arte musica cantuque dulci. — *honore*, arte honorifica.

339–510. *Ille per Aonias* etc.) Dum exemplum ponit artis Tiresiae, commode nova intexitur fabula, ex qua rursus alia orta est. *Narcissus*, iuvenis pulcherrimus, quum et iuvenes et puellas superbe sperneret, Rhamnusia effecit, ut suae ipsius imaginis, quam in fonte quodam conspexit, insano amore corriperetur, atque tabescendo mutaretur in florem sui nominis. Thespiensis erat haec fab. quam duplici modo Pausan. IX, 31, pag. 772, narrat, quorum alterum, quem Noster sequutus est, vulgatum vocat. Ex altero Narcissus sororem habebat sibi simillimam, cuius amissae desiderium contemplanda imagine in fonte lenire volebat. Thespiensem fuisse Narcissum etiam ex Lucian. Verr. Hist. lib. II, tom. 4, pag. 276, apparet. Paucis fab. attingit Hygin. fab. 271. *Echus* fabula, si abesset, non desideraretur; eamque apparet a Nostro insertam esse, atque commode sub finem adhibitam. Exstant Ausonii duo epigrammata, 11 et 99, in Echo, totidemque, 97 et 98, in Narcissum. — *Aonias*, Boeotias: vide ad vers. 13. — *irreprehensa*, certa, quibus eventus constaret. — *respondere* proprie dicuntur vates: vide Munker. ad Lactantium Argum.

341. *Fide* antique pro *fidei*. *Fides* autem nunc capiendum, ut in *fide dignus*. — *vocis ratae*, vaticinii certi. — *ratae*. Nostri Codices Regii habent *datae*. — *Liriopes* genus incertum; vid. Burm. — *Caerula* indicat, eam fuisse Nympham fontanam aut fluvialem. — *curvum* de fluminibus includentibus aliquid. Virg. Georg. IV, 361: *illum Curvata in montis spe-*

Vim tulit: enixa est utero pulcherrima pleno
Infantem, Nymphis iam nunc qui posset amari;
Narcissumque vocat: de quo consultus, an esset
Tempora maturae visurus longa senectae;
Fatidicus vates, Si se non viderit, inquit.
Vana diu visa est vox auguris: exitus illam,
Resque probat, letique genus, novitasque furoris.
Iamque ter ad quinos unum Cephisius annum
Addiderat; poteratque puer iuvenisque videri.
Multi illum iuvenes, multae cupiere puellae.
Sed fuit in tenera tam dira superbia forma;
Nulli illum iuvenes, nullae tetigere puellae.
  Adspicit hunc, trepidos agitantem in retia cervos,
Vocalis Nymphe; quae nec reticere loquenti,
Nec prior ipsa loqui didicit, resonabilis Echo.

ciem circumstetit unda. Etiam apud Hyginum *Narcissus Cephisi fluminis filius.* Sed quoniam in vicinia Heliconis natus, propterea secundum Claudian. 35, 134, *Helicon* eum *genuisse* dicitur. Idem vs. 332, de hoc et de Hyacintho, *nunc inclyta germina veris, Praestantes olim pueros.* Solent autem hi duo et Hylas propter *pulchritudinem* coniungi. — *tulit*, intulit.

345. *Nymphis*) Codices nostri, *Nymphe.* Vox graeca Νύμφη, ut sit Nympha ipsa Liriope, quae enixa sit; non is qui posset amari a Nymphis. Deleatur virgula post *infantem*, et reponatur post *Nymphe;* et eam lectionem genuinam praetulerim: vide infra vs. 357, ubi Nymphe reperitur. Lem. — *nunc*, vide ad I, 321. — *Fatidicus vates*, χρηστήριος μάντις. — *videre tempora*, vivendo eo pervenire. — *furor*, insanus amor.

352. *puer iuvenisque*, id est medius erat inter utrumque; vide ad IV, 17. — *cupere*, ut *petere*, de amantibus et connubia optantibus. — Quidam *petiere.* Nostri Regii *cupiere.* — *tenera*, pulchra. — *dira.* Alii habent *dura*, quod non improbat Burmannus, quia *tetigere* sequitur, pro quo tamen alii *flexere.* Idem verba *fuit - forma*, per parenthesin adiecta putat. — Regii Codices, *dura.* — *superbia* est amantium, qui fastidiosi non redamant. Tibull. I, 8, 69, *fastidia.* Iidem *diri*, crudeles. Non igitur erat, cur Burmannus *dura* mallet. — *tetigere*, flectere eius animum potuerunt, ut IV, 164. Et est *flexere* in Varr. Lectt. Lusu autem illo, vs. 353 et 355, expressit Catull. Carm. Nupt. 58: *Multi illum pueri, multae optavere puellae. Idem quum tenui captus defloruit ungui, Nulli illum pueri, nullae optavere puellae.*

356. *Adspicit hunc etc.*) Ut Narcissus ad Echo in silvis versantem et ad fontem commode deduci posset, propterea venans inducitur. — *Vocalis*, voce notabilis. Obiter sed commode

Corpus adhuc Echo, non vox erat: et tamen usum
Garrula non alium, quam nunc habet, oris habebat,
Reddere de multis ut verba novissima posset.
Fecerat hoc Iuno, quia, quum deprendere posset
Sub Iove saepe suo Nymphas in monte iacentes,
Illa Deam longo prudens sermone tenebat,
Dum fugerent Nymphae: postquam Saturnia sensit;
« Huius, ait, linguae, qua sum delusa, potestas
Parva tibi dabitur, vocisque brevissimus usus. »
Reque minas firmat: tamen haec in fine loquendi
Ingeminat voces, auditaque verba reportat.
Ergo ubi Narcissum, per devia lustra vagantem,
Vidit, et incaluit, sequitur vestigia furtim:
Quoque magis sequitur, flamma propiore calescit;
Non aliter, quam quum summis circumlita taedis
Admotam rapiunt vivacia sulphura flammam.
O quoties voluit blandis accedere dictis,

huius Nymphae fata superiora innectit. — *reddere*, repetere. Plinius H. N. X, 42: *Humanas voces reddunt psittaci.* Mox sic *reportare* et *remittere.* — *sub Iove*, Burmannus putat a nequam quodam et sciolo librario profectum; legendum esse cum quinque manuscriptis *cum Iove*, ut II, 599. — *prudens*, consulto.

368. *Reque minas firmat*) Re ipsa et effectu minas exequitur. Lem.

370. *devia*) Qui se effuse amant, atque immodicam conceperunt de se opinionem, non multum in publico, aut in rebus civilibus versantur: hic enim neglectus multi et vilipendia occurrent, quae se sibi ostendant, animos ipsorum deiectura; itaque vitam plerumque degunt solitariam, privatam et umbratilem, vilium hominum comitatu cincti, qui illos colere atque admirari sibi in animum inducant, ac velut Echo in omnibus dictis factisque assententur, iis verborum praestent obsequia. Lem. — *lustra.* Codices Regii *rura;* elegantius tamen *lustra.* Lem.

372. *flamma propiore calescit*) Terent. Eun. I, 2, 5: *Accede ad ignem hunc; iam calesces plus satis.* — *vivax*, quod multum vitae, alacritatis, rapiditatis etc. habet. Gell. N. A. V, 2, *vivacissimus*, rapidissimus, *cursus* equi. Quinctil. Instit. Orat. II, 6, 3, *vivaciores*, qui sunt alacriore ingenio; vide Gronovii Obss. III, 4, pag. 352. Ergo *vivacia sulphura* sunt rapacia, quae celeriter ignem capiunt. Remed. 700, *rapidae faces. Rapere* enim, ut monet Burm., verbum proprium igni et flammae; conf. quae diximus ad II, 123. Idem Burmannus *adhibere preces* publica forma dictum putat. — Pro *adhibere* unus *tentare.* — *molles*

Et molles adhibere preces! natura repugnat;
Nec sinit incipiat: sed, quod sinit, illa parata est
Exspectare sonos, ad quos sua verba remittat.
Forte puer comitum seductus ab agmine fido,
Dixerat, ecquis adest? et, adest, responderat Echo.
Hic stupet; utque aciem partes dimisit in omnes,
Voce, veni, clamat magna: vocat illa vocantem.
Respicit: et nullo rursus veniente, quid, inquit,
Me fugis? et totidem, quot dixit, verba recepit.
Perstat; et, alternae deceptus imagine vocis,
Huc coëamus, ait: nullique libentius unquam
Responsura sono, coëamus, rettulit Echo:
Et verbis favet ipsa suis; egressaque silvis
Ibat, ut iniiceret sperato brachia collo.
Ille fugit; fugiensque, Manus complexibus aufer;

quibus molliuntur pectora dura. Similis locus Tibull. III, 4, 75: *Ne dubita blandas adhibere querelas, Vincuntur molli pectora dura prece.*

379. *fido*) Solemne comitum epitheton; ergo tantum ornat. — *seductus*, aberraverat. Sequitur colloquium cum Echo, quocum conf. Aristoph. Thesmoph. 1065 seqq. Saepe Graeculi pueriliter sic ludebant. Vide Ramler. ad Martial. II, 86, 3. Sed hoc loco probandus est ille iocus; res enim ita instituenda erat, ut Echo accommodate ad hanc fabulam naturam suam ostendere posset. — *aciem dimisit.* Vnus *divisit*, quod placet Heinsio, qui exempla suppeditat, in quibus *dividere aures*, *mentem*. — Lectio *divisit* non genuina. *Dimittere oculos*, *acies*, frequentius apud scriptores dicitur. Lem. — *aciem dimisit*, oculos direxit, circumspexit. VIII, 189: *Ignotas animum dimittere in artes.* Burmannus formulam e re militari ductam arbitrabatur. Non puto.

385. *alternae vocis imago*, Echo. Virg. Georg. IV, 50, *vocis offensa imago.* Horat. I, Od. 20, 7, *iocosa imago.* — *coëamus*, et mox, *sit tibi copia nostri.* Haec duo duplici sensu, naturali et venereo intelligenda sunt, ut vs. 415, *sitis altera crevit.* Lem. — *rettulit Echo.* Burmannus cum uno malit *reddidit*, quia vs. 392 sequitur *rettulit.* — Regii habent *rettulit.* — *favet ipsa*, iis delectatur, ipsa placet sibi propter verba sua. Vid. lib. II Amor. 5, 11: *nimiumque suo favet ille dolori.* — *silvis.* Codices Regii, *silva*; parum refert. Lem. — *sperato collo.* Sic et Regii. Vnus, *captato*, quod placet Heinsio et Burmanno. Immo *sperato* est melius. *Speratum* enim solemnis vox de amantibus: II, 862: *sperata voluptas*; IV, 368, *sperata gaudia*; VIII, 55, *sperata cubilia.* Non igitur sollicitandum hoc vocabulum.

390. *aufer* dedit Heinsius nonnisi e coniectura et suo periculo, sed re-

Ante, ait, emoriar, quam sit tibi copia nostri.
Rettulit illa nihil, nisi, Sit tibi copia nostri.
Spreta latet silvis; pudibundaque frondibus ora
Protegit; et solis ex illo vivit in antris.
Sed tamen haeret amor, crescitque dolore repulsae:
Attenuant vigiles corpus miserabile curae;
Adducitque cutem macies; et in aëra succus
Corporis omnis abit: vox tantum, atque ossa supersunt:
Vox manet: ossa ferunt lapidis traxisse figuram.
Inde latet silvis; nulloque in monte videtur;
Omnibus auditur: sonus est, qui vivit in illa.
Sic hanc, sic alias, undis aut montibus ortas,
Luserat hic Nymphas; sic coetus ante viriles.
Inde manus aliquis despectus ad aethera tollens,
« Sic amet iste licet, sic non potiatur amato! »
Dixerat: adsensit precibus Rhamnusia iustis.

ete. Vulg. *aufert* ferri non potest. — Attamen nostris Codicibus est *aufert*; et iam pridem advertere licuit, Heinsium ingeniosis quidem coniecturis, sed plerumque nullius Codicis auctoritate firmatis, textum auctoris voluisse evertere: nec video cur lectio *aufert*, quam D. *Gierig* improbat, etsi minus elegans, ferri nequeat. Lem.

394. *Protegit*) tegit. — *in antris.* Claudian. XXVIII, 33, *adytis* (antris) *effunditur Echo clarior.* — *solis*, ut vs. 10. — *haeret*, manet, durat, verb. propr. in re amatoria: vide Burmann. — *crescitque* etc. ex natura cupiditatum humanarum. — *Attenuant*, absumunt. Art. Amat. I, 735: *Attenuent iuvenum vigilatae corpora noctes.* Infra 489, ipse Narcissus sic *attenuatur.* — *Adducit*, contrahit, succis abeuntibus. Virg. Georg. III, 482: *sitis miseros adduxerat artus.* — *lapidis*, quia Echo auditur in locis saxosis. *Doctae rupes* tales lapides vocantur a Claudiano d. l. Caeterum Echo ad meras voces attenuata originem debet prosopopoeiae poëticae. — Versus sqq. 400 et 401 delendos censet Heinsius. Et sunt satis inepte adspersi; dictum enim iam ante erat, eam latere silvis et merum sonum esse.

403. *Ludere*, ludibrio habere, spernere. Tibull. I, 8, 71: *Hinc Marathus quondam miseros ludebat amantes, Nescius ultorem post caput esse Deum.* Superbiam enim illam odisse credebantur Dii. Ibid. 69: *Oderunt, Pholoë, moneo, fastidia Divi.* In iis potissimum Nemesis, cuius pulcherrimum signum erat *Rhamnusium* prope Athenas. — *licet*, pro cupio, locum habet in precibus. Horat. III, Od. 27, 13, *sis licet felix*, — *iste*, pro quo Codices nostri habent *ipse.* — *adsensit.* Vnus *accessit*, quod eodem redit; vid. Burmannum. — Nostri Regii, *adsensit.*

Fons erat illimis, nitidis argenteus undis,
Quem neque pastores, neque pastae monte capellae
Contigerant, aliudve pecus; quem nulla volucris,
Nec fera turbarat, nec lapsus ab arbore ramus.
Gramen erat circa, quod proximus humor alebat;
Silvaque, sole lacum passura tepescere nullo.
Hic puer, et studio venandi lassus et aestu,
Procubuit; faciemque loci, fontemque sequutus;
Dumque sitim sedare cupit, sitis altera crevit:
Dumque bibit, visae correptus imagine formae,
Spem sine corpore amat: corpus putat esse, quod umbra
Adstupet ipse sibi, vultuque immotus eodem (est.

407. *Fons* ille erat in Thespiensium finibus, Pausaniae adhuc aetate Narcissi nomen gerens. Claritas eius et puritas h. l. urgetur, quia sic tanto magis formam pueri reddere poterat. — *argenteus*, pellucidus: ἀργύρεοι ποταμοὶ aut πηγαὶ etiam apud Graecos. — *nitidus*, nil nisi clarus. Etiam Heroid. XV, 157, *nitidus fons*. — *Quem neque pastores* etc. fons plane intactus: *integer fons* Lucret. I, 925; Horat. I, Od. 26, 6. — *monte*. Aut subintelligitur *in* (quod vocabulum habent plerique et omittunt nostri Regii), aut *mons* nunc est herba in monte: vide Burmannum. — *lapsus*. Sic et nostri Regii. — Duo, *raptus*, idque adblandiebatur Heinsio. — *lacus* vocatur et versu 500. Eum frigore suavem describere voluit; sed hic *tepescere* displicet, quia *tepor* gratus est. Melius Horat. II, Od. 15, 9: *Excludit ictus fervidos spissa ramis laurea*. Similiter infra V, 389. — *lassus*. Codex Regius A, *fessus*; vividior an debilior sit ista lectio, non dicam. Lem.

414. *sequitur* locum is, qui amoenitate eius allectus eum adit. Cic. II Legg. 1: *Hanc amoenitatem loci sequor*. Potest tamen *sequutus* et explicari, impulsus facie, propter faciem. Plin. X, Ep. 94, *mores eius sequutus*. Non ineptum lusum praebuit vocabulum *sitis*, quod et de vehementiore appetitu dicitur. — *altera*, alia, alius generis. — *bibit*. Burmannus malit *videt*, quia iam versu superiori Narcissum *bibentem* descripserit. Immo ibi modo *cupit* bibere. — Pessima haec coniectura Burmanni. Nostri habent *bibit*. Lem. — *imagine*, amore imaginis. *Imago* autem *formae* i. q. umbra, quam per omnem h. l. valde variavit. In verbis *spem sine corpore amat* frustra haeserunt Interpretes. Intelligitur umbra, quam corpus esse sperabat, neque tamen erat. Ipse sic explicat verbis subiectis. — *Spem*. Pauci *rem*, probante Heinsio. Sed Burmannus recte monet, *rem* opponi quidem umbrae, aut nomini, non autem corpori. — *umbra*; Codices Regii A et B habent *unda*. Haec lectio non spernenda videtur, et aptior huic loco, ubi agitur de imagine quae in unda delineatur; attamen infra, versu 434, legitur *umbra est*. Lem.

418. *Adstupet ipse sibi*) Pausanias,

Haeret, ut e Pario formatum marmore signum.
Spectat humi positus geminum, sua lumina, sidus,
Et dignos Baccho, dignos et Apolline crines,
Impubesque genas, et eburnea colla, decusque
Oris, et in niveo mixtum candore ruborem;
Cunctaque miratur, quibus est mirabilis: ipse
Se cupit imprudens; et, qui probat, ille probatur;
Dumque petit, petitur; pariterque incendit, et ardet.
Irrita fallaci quoties dedit oscula fonti!
In medias quoties, visum captantia collum,
Brachia mersit aquas; nec se deprendit in illis!
Quid videat, nescit; sed, quod videt, uritur illo;
Atque oculos idem, qui decipit, incitat error.

dicto loco, absurdum hoc figmentum esse iudicat; neminem enim stolidum esse, ut sui amore capiatur, hominemque ab umbra discernere nequeat. Quid autem Noster? Is eo ita delectatus est, ut intolerabilis garrulitatis exemplum nobis reliquerit, neque voluptatem, sed taedium lectoribus paraverit. Semper ad eamdem notionem revolvitur, quin adeo, quae ipse dixerat, Narcissum repetentem inducit. Diutius etiam, quam naturae veritas patitur, eum hoc errore fascinatum tenet. Adde frigida acumina, quibus h. l. distinxit. — *Adstupere* dictum, ut *adgemere*, *adsonare*, *adludere* alicui. Stupori convenit vocabulum *haerere*. Apud Virgil. Aeneid. VI, 471, regina non aliter haeret, ac *si dura silex*, *aut stet Marpesia* (in Paro) *cautes*. Inde Noster fecit, *ut e Pario formatum marmore signum*.

420. *geminum sidus*) hoc est *sua lumina*, aut sic: *sua lumina* tanquam *geminum sidus*. — Plerique, *seu lumina*; Heinsius vero, Behotium in Apophor. sequutus, dedit *sua lumina*, malit tamen *duo lumina*, quod placet et Schiraehio. Burmannus praefert Ziuzerlingii coniecturam, *geminum*, *ceu sidera*, *lumen*. — Cod. R. A, *sua*; R. B. *ceu*. — Oculi fulgentes, siderum instar, ponuntur in maxima pulchritudinis parte. Cf. ad I, 499. — *Apollo* et *Bacchus* laudantur a poetis ob aeternam iuventutem et formositatem; inprimisque tribuuntur iis pulchri et promissi capilli; Amor. I, 14; Martial. IV, Epigr. 45. Hinc Bacchus εὐκόμης, χρυσοκόμης etc. — *Et dignos*. Cod. Regii habent *Et digitos Baccho*. Lectionem istam reiiciendam merito censet Heinsius; nam de digitis Bacchi nulla hoc loco mentio fieri potest; verum de comis eius passim apud poëtas, hinc etiam ἀκερσεκόμης dictus et ἁβροκόμης Graecis. Lem. — *Impubes*, lanugine obductas. — *decus* exquisitius quam pulchritudo. — *mixtus* alibi sine praepositione legitur vel cum tertio, vel cum sexto casu.

425. *Se cupit*) De *cupere* et *petere* vide ad 353. — *imprudens*, nesciens illam imaginem esse umbram suam. — *qui probat* — *ardet*. Frigidum acumen. *Probare*, pulchrum et amore

Credule, quid frustra simulacra fugacia captas?
Quod petis, est nusquam: quod amas, avertere, perdes:
Ista repercussae, quam cernis, imaginis umbra est:
Nil habet ista sui; tecumque venitque manetque;
Tecum discedat, si tu discedere possis.
Non illum Cereris, non illum cura quietis
Abstrahere inde potest: sed opaca fusus in herba
Spectat inexpleto mendacem lumine formam;
Perque oculos perit ipse suos; paulumque levatus,
Ad circumstantes tendens sua brachia silvas,
« Ecquis, io silvae, crudelius, inquit, amavit?
Scitis enim, et multis latebra opportuna fuistis.
Ecquem, quum vestrae tot agantur secula vitae,
Qui sic tabuerit, longo meministis in aevo?
Et placet, et video; sed quod videoque placetque,
Non tamen invenio: tantus tenet error amantem!

dignum iudicare. — *qui probat*, *ille*. Nostri Regii, *ipse*. — *incitat oculos*, irritat amorem per oculos.

432. *Credule, quid frustra* etc.) Iam supra versu 417, poeta hunc errorem indicaverat; itaque aut haec, aut illa resecanda fuissent. — *quod amas, avertere, perdes*. Tu modo te averte, nulla erit umbra, nihil quod ames. Lem. — *Nil habet ista sui*, non constat per se, nihil habet proprium. Bene sic describitur umbra. — *Tecum discedat*. Codices nostri Regii, *discedet*.

437. *Non illum Cereris* etc.) Nec Ovidium brevitatis cura ab hoc fonte et a Narcisso abstrahere potuit. — *fusus*, alibi *reclinatus*, *stratus*, *abiectus*. Sed et graece sic χυθεὶς, ut Anacr. Od. LII, 16. — *opaca*, quam opacat silva. — Heinsius coniecturat *opaca in umbra*; sine causa. — *inexpleto*, quod contemplanda imagine *expleri*, satiari non poterat. — *mendacem*, quae videbatur esse forma, neque tamen erat. — Falsam adolescentis figuram. Lem. — Elegans est hic usus verbi *mentiri*.

440. *paulumque levatus*) Neapolitanus, *levatu*, quod non displicet Heinsio. Mox Burmannus, ex uno Heinsii et tertio Leidensi, probat *tendit*, atque ex eodem Leidensi et duobus Regiis, *Et quis*, ut rotundior sit oratio. — Sic et in versu 444 noster Regius A, *Et quem* pro *Ecquem*, errore facili. Lem.

443. *Scitis enim, et multis*) etc. Burmannus opinatur procacitatem nympharum hic tangi. Sed videtur poëta omnino amantes intellexisse, qui fere loca remota, silvas et antra, quaerere solent. Commoda autem est haec ad silvas apostropha. — *Ecquem*, *quum vestrae* etc. Ordo est: Ecquem meministis in longo aevo, qui sic tabuerit, et paulatim consumptus sit? Lem.

Quoque magis doleam; nec nos mare separat ingens,
Nec via, nec montes, nec clausis moenia portis;
Exigua prohibemur aqua: cupit ipse teneri;
Nam, quoties liquidis porreximus oscula lymphis,
Hic toties ad me resupino nititur ore:
Posse putes tangi: minimum est, quod amantibus obstat.
Quisquis es, huc exi! quid me, puer unice, fallis?
Quove petitus abis? certe nec forma, nec aetas
Est mea, quam fugias; et amarunt me quoque Nymphae.
Spem mihi, nescio quam, vultu promittis amico;
Quumque ego porrexi tibi brachia, porrigis ultro:
Quum risi, adrides: lacrymas quoque saepe notavi,
Me lacrymante, tuas: nictu quoque signa remittis:
Et, quantum motu formosi suspicor oris,
Verba refers, aures non pervenientia nostras.
In te ego sum, sensi; nec me mea fallit imago:
Vror amore mei; flammas moveoque feroque.

448. *nec nos mare separat* etc.) Plinius, Ep. VI, 1, 1: *Desiderium absentium nihil perinde ac vicinitas acuit.* — Sed *via* in his impedimentis male commemoratur; ea enim facile potest transiliri. — *tenere* vox amantium; quum potiti sunt amato, et ferme cum amplexibus coniungitur. VII, 56, 143. — *liquidis*, limpidis. — *resupino* etc., corpore inclinato, sursum erigi conatur.

454. *puer unice*) Vnus Palatinus, unus Argent. et Thysii codex, *puer invide*, quod Danieli Heinsio placebat. — *unicus*, quem prae caeteris amamus, quia caeteris praestat vel animi vel corporis dotibus. Multus est in h. v. explicando Heins. ad h. l. Raro ponitur pro *unus*.

457. *promittis* exquisitius quam facis. — *amicus*, hilaris. VIII, 677, *boni vultus*. — *porrexi tibi*. Codex Regius A, pro *tibi*, habet *mea*. — *nictu* dedit Burmannus ex uno Iuniano, quum caeteri *nutu* aut *motu* habeant. — Regii nostri, *nutu*. — *nictus* proprius est amantium, quum blande se invicem intuentes oculos movent, osque diducunt ad subridendum, Graecis est σκαρδαμυγμός. Sed h. l. non nisi ad oculorum motum retulerim, quia *risus* iam praecessit. Forte tamen praestat ex plurimis *nutu*. IV, 63: *nutu signisque loquuntur*. Art. Amat. I, 138: *Nec tibi per nutus accipienda nota est.* Ibi quoque non nisi unus *nictus* praefert. — *pervenientia aures*, intellige *ad*. Saepe Homer. ἦκε πόλιν, omisso εἰς, quod imitati sunt Latini.

463. *In te ego sum*) Vulgo *Ille* aut *ipse ego sum*. Sed Heinsius ex Mediceo, *In te*. — Codices nostri Regii, *iste*. — *In te ego sum* etc. Hactenus error. Eo expeditus Narcissus in despe-

Quid faciam? roger, anne rogem? quid deinde rogabo?
Quod cupio mecum est, inopem me copia fecit.
O utinam nostro secedere corpore possem!
Votum in amante novum; vellem, quod amamus, abesset!
Iamque dolor vires adimit; nec tempora vitae
Longa meae superant; primoque exstinguor in aevo;
Nec mihi mors gravis est posituro morte dolores.
Hic, qui diligitur, vellem diuturnior esset:
Nunc duo concordes anima moriemur in una. »
  Dixit, et ad faciem rediit malesanus eamdem;
Et lacrymis turbavit aquas; obscuraque moto
Reddita forma lacu est: quam quum vidisset abire,
« Quo fugis? o remane; nec me, crudelis, amantem
Desere, clamavit: liceat, quod tangere non est,
Adspicere, et misero praebere alimenta furori. »
Dumque dolet, summa vestem deduxit ab ora,
Nudaque marmoreis percussit pectora palmis.

rationem vertitur, cuius autem vim non bene expressit poëta. Alienum ab ea est oxymoron *inopem me copia fecit*; alienus ille lusus, *Votum – abesset*; ineptum acumen, *Hic, qui diligitur* etc. — *quid deinde rog.* et si rogare libet, quid tandem rogabo? — *inopem me copia fecit.* Ansonius de Narcisso: *Si cuperes alium, posses, Narcisse, potiri; nunc tibi amoris adest copia · fructus abest.* Epigram. 95 et 96. Lem.

470. *superant*, supersunt. Quod Virgilianum est: — *superatne, et vescitur aura?* — *primo aevo*, ineunte aetate. — *anima in una*, dum unus animam exhalat. Dictum hoc e sermone intimae familiaritatis sibi vindicantis alterius sortem. IV, 108; IX, 388; XII, 229. Sed ab hoc loco alienum est, quia Narcissus iam senserat, umbra sua se ardere. — Malim explicare non illi animum mutari, licet errorem agnoverit.

474. *malesanus*, insanus, vel quia redibat ad aquam quae renovabat dolores, vel propter amorem sui. — *lacrymis* incredibilem tribuit vim.

477. *o remane*) o ante *remane* recepit Burmannus ex Vossio; Heinsius suadebat, *oro mane*, ut ultima in *oro* corripiatur. — Nostri Regii habent, *Quo refugis, remane.* Et hanc lectionem forsan vera sit. Lem. — *misero furori*; quod homines miseros faciat, qui illo vexantur.

480. *summa vestem deduxit ab ora*) Codices Regii nostri, *summo vestemque reduxit ab ore.* Id est, reduxit vestem, quae totum tegebat corpus, praeter os et faciem. Non male; sed displicet quod τὸ *que* post secundam vocem reiiciatur; impeditus praeterea phrasis ordo, nisi interpunctio mutetur.

Pectora traxerunt tenuem percussa ruborem;
Non aliter, quam poma solent, quae candida parte,
Parte rubent: aut, ut variis solet uva racemis
Ducere purpureum, nondum matura, colorem.
Quae simul adspexit liquefacta rursus in unda,
Non tulit ulterius; sed, ut intabescere flavae
Igne levi cerae, matutinaeque pruinae
Sole tepente solent; sic attenuatus amore
Liquitur; et caeco paulatim carpitur igni.
Et neque iam color est mixto candore rubori;
Nec vigor, et vires, et quae modo visa placebant,

Servanda igitur vulgata lectio. — *ora*, extrema pars vestis, vel, ut hoc loco, in pectore (*summa*, *suprema*) vel infra (*ima*). Iam ut II Fast. 347: *tunicas ora subducere ab ima* sensu obscoeno, sic h. l. *vestem deducere summa ab ora*, quod facere solebant, qui planctus causa pectus nudabant; vid. Heinsius ad h. l., et Burmannus ad Am. I, 7, 48. Cf. et infra V, 399. Hoc autem figmentum praeclarum est. — *tenuem ruborem*. Florentinus S. Marci, primus Vaticanus, et duo alii, *roseum*. – Nostri Regii *tenuem*. – *tenuem ruborem* illustrat duplici comparatione, quae probanda quidem est: sed an admirabilem phantasiae vim prodat, et digna sit ingenio summi poëtae, ut Schirach. videtur, nescio. Non debemus nimii esse in laudandis poëtarum veterum locis. In posteriore forsan respexit Hor. II, Od. 5, 10: *Iam tibi lividos Distinguet Autumnus racemos, Purpureo varius colore.* Alias huius generis similitudines collegit Broukhusius ad Propert. II, 2, 20. — *Ducere colorem*, ut in Metamorphos. libro VIII, 760, *ducere pallorem*; ut antea dixerat Virgil. Ecl. IX, 49, *duceret uva colorem*.

486. *liquefacta*, quod et habent nostri Codices Regii, offendit Heinsium, quia cera dicatur *liquefieri* non *unda*. Burmannus refert inter singularia Ovidii. Passim apud Nostrum *liquida aqua* pro limpida, clara, ut 451, et I, 370. Plinius V, Ep. 6: *purius coelum*, *aer liquidior*; Panegyr. 82, *liquida flumina*. Itaque limpidam redditam recte *liquefactam* dixeris. — *ut intabescere*. Cod. R. B, *uti intabescere*.

490. *Liquitur*) Liquescit ac paulatim consumitur. Lem. — *et caeco carpitur igni*. Occulto amore, clandestino, per membra et ossa meanti, cruciatur. Male nostri Regii, *tecto*, quod glossam redolet. Longe rectius, *caeco igni*, tertius Mediceus et quinque alii; sex pro diversa lectione id ipsum exhibent. Notum hoc Virgil. Aeneid. IV, 2: *Vulnus alit venis, et caeco carpitur igni.* Lem. — De verbo *carpi*, vide ad II, 781; unde apparet, *passim* nunc posse abesse. — *et vires*, pro *nec vires*: vide Burmannum.

491. *Et neque* etc.) Ad φιλαύτων νεοσόφων et δοκησισόφων ingenia exprimenda, eleganter sumitur flos vernus, idemque φίλομβρος pluviae sititor, quum eiusmodi ingenio spem sui sub

Nec corpus remanet, quondam quod amaverat Echo.
Quae tamen ut vidit, quamvis irata memorque,
Indoluit: quotiesque puer miserabilis, Eheu!
Dixerat: haec resonis iterabat vocibus, Eheu!
Quumque suos manibus percusserat ille lacertos,
Haec quoque reddebat sonitum plangoris eumdem.
Vltima vox solitam fuit haec spectantis in undam;
Heu frustra dilecte puer! totidemque remisit
Verba locus; dictoque Vale, Vale inquit et Echo.
Ille caput viridi fessum submisit in herba;
Lumina nox claudit, domini mirantia formam.
Tum quoque se, postquam est inferna sede receptus,
In Stygia spectabat aqua: planxere sorores
Naiades; et sectos fratri posuere capillos:
Planxere et Dryades: plangentibus adsonat Echo.

initia prodigam praebeant, quam tamen fallunt, et frugis bonae expectationem destituunt. Lem.

494. *quamvis irata memorque* se a Narcisso fuisse spretam. Lem. — *memor*, scilicet iniuriae ipsi factae. Sed displicet Glareano, quod Echo mutata in lapidem *viderit* Narcissum. Respondet Burmannus poëtam narrasse quidem iam antea metamorphosin Echus, sed eam simul cum Narcissi transformatione factam esse. Putem, *videre* omnino esse sentire, intelligere. Hoc poterat, quia nunc quoque persona erat. Praeterea saepius iam observavimus, haec et talia in Ovidio non esse urgenda. Caeterum ingeniose Echo hic inducitur et fabulae innectitur. Etiam illud *indoluit* ex natura Echus bene confirmatur. Male Heinsius etiam versu 501, *lacus* recepit. Immo *locus*, iu quo mutata Echo, remittebat verba.

503. *nox claudit*) Codices nostri Regii, *mors clausit*. Quum hic nullo attributivo vel adiectivo *nox* ista designetur, quod tamen necesse esset, *mors* praeferendum censeo. Lem. — *dominus luminum*, ut VI, 560, *domino linguae*. — *In Stygia* etc. Munes enim in inferna sede exercent studia antiqua: vide ad IV, 445. Nihilo tamen minus Noster nunc ingenio abusus est: *Stygis* enim turbida aqua et limo plena non poterat spectantis formam reddere.

505. *Planxere sorores*) Apud Claudian. d. l. Narcissum *fracta Cephissus arundine luget*. — *sectos capillos*. Ex more antiquissimo solebant mortuorum tumulis secti capillorum cincinni imponi. — Quoniam in Gronoviano *fronti posuere* exstat, Burmannus coniectural *fonti*, tanquam busto Narcissi. — Non infausta Burmanni coniectura. Nostri tamen Codices habent *fratri*. Lem. — *ponere* solemne in consecrationibus. Tibul-

Iamque rogum, quassasque faces, feretrumque parabant:
Nusquam corpus erat: croceum pro corpore florem
Inveniunt, foliis medium cingentibus albis.
VI. Cognita res meritam vati per Achaidas urbes
Attulerat famam; nomenque erat auguris ingens;
Spernit Echionides tamen hunc, ex omnibus unus
Contemtor Superum, Pentheus; praesagaque ridet

lus I, 1, 14, *pomum ponere Deo.* Mirum autem est, Nymphas *rogum* et *feretrum* parasse.

508. *quassasque*) Septem MSS. *cassasque.* Id Burmannus explicat, quae resectae ab arbore succo suo carent et aridae sunt. — Nostri, *quassasque.* Et arguta forte videbitur explicatio Burmanni. *Cassas* pro *quassas* scriptum fuissé a librariis, et eodem sensu, quis demiretur, quum sciverit quomodo ante typographiam repertam scriberentur libri? scilicet duo, tres, vel plures scribae ante pluteum, dictante verba magistro, exarabant; et, prout quisque peritus esset, alter *quassas*, alter *cassas* in suo codice reponebat. Similiter et omnibus hisce mendis quae in nostris scriptis libris occurrunt. Lem. — *Quatere*, *quassare*, *percutere faces*, formulae obviae. Vid. Heinsius ad IV, 758. Iactabantur enim inter eundum. — *croceum florem.* Narcissum. Flos hic Diis inferis sacer fingitur, ut qui floreat tantum et transeat, neque ullum ex se fructum edat; ita et ingenia praecocia haud facile perveniunt ad frugem. Lem. — *flos* autem ille etiam hodie iuxta Heliconem plurimus reperitur, ut narrat *Chandler* in Itiner. cap. 64.

511-733. *Cognita res meritam* etc.) Bacchus, emensus multas terras, Thebas venit. Pentheus vero, Echionis filius, Cadmi ex Agave nepos, cui Cadmus imperium tradiderat, quum sacra nova accipere nollet, Bacchumque adeo interficere conaretur, dilaceratus est ab Agave et sororibus, quas Bacchus eum in finem in furorem adegerat. Tractata est haec fabula post Aeschylum, cuius Pentheus interiit, ab Euripide in Bacchis. Habent eam Apollod. III, 5, 2; Hygin. fab. 184; Philostr. Icon. I. Attingit etiam Theocrit. Id. 26. Cf. et Senec. Oed. 404-508, et similem loc. apud Virgil. Aen. VII, 385 sqq. Sine dubio Pentheus, quum furorem Bacchicum, qui totas interdum civitates invadebat, coercere vellet, a Bacchis occisus est. Ferociorem autem eum Ovidius descripsit, quam Euripides. Nullam autem transformationem haec fabula habet; itaque Noster, ne instituti immemor videretur, inde ad versum 574, commode intexuit aliam. — *res*, vaticinium de Narcisso impletum; *cognita*, quum esset divulgata. — *vati*, Tiresiae; redit enim eo, quo deflexerat carmen. — *Achaidas*, graecas. Apud Homer. omnes Graeci Ἀχαιοί. — *Achaidas urbes* Cod. Regius B, *Archadas*; male. *Achaica* regio est Graeciae, Peloponneso contermina. Lem. — *auguris.* Aures eius ita purgatae erant, ut omnes avium voces auditu perciperet. Apollod. III, 6, 7. Apud Euripid. d. l. 347, sedes habet, ubi οἰωνοσκοπεῖ. — Iam breviter notat mores Penthei, qui ad hanc rem pertinebant,

Verba senis; tenebrasque et cladem lucis ademtae
Obiicit: ille movens albentia tempora canis,
« Quam felix esses, si tu quoque luminis huius
Orbus, ait, fieres, nec Bacchia sacra videres!
Iamque dies aderit, iamque haud procul auguror esse,
Qua novus huc veniat, proles Semeleia, Liber.

Contemtor Superum: ex omnibus, ex omni familia Cadmi. Caeteri venerabantur Bacchum: vid. vs. 564. — *tenebrae*, ut σκότος, de caecitate. — *cladem*, damnum, quod passus erat, luce ademta. Aliter Tiresiam increpat apud Euripid. 255 sqq.

516. *movens*) Motus et agitatio capitis signum indignationis. Movet autem Tiresias *tempora*, et quidem senilia. Sed id graphice expressit, *albentia canis*, tempora cana. Πολιοί κρόταφοι. Anacr. Od. 56; et Homer. Iliad. Θ, 518, senes vocat πολιοκροτάφους γέροντας. Tiresiam, qui quatuor generationibus post, Eteoclis et Polynicis tempore, adhuc vixit, iam senem facit tempore Penthei, sequutus Euripidem, apud quem Bacch. vs. 258, Pentheus ei tribuit γῆρας πολιόν: vid. Barnes. ad vs. 178. Et commode h. l. senectutis mentio fit; ea enim tanto maiorem auctoritatem vati, tantoque maiorem fidem eius responsis conciliabat. Nec tamen omnino spernenda est altera lectio, *albentia tempora vittis*, maxime ob XIII, 643: *Hunc Anius niveis circumdata tempora vittis Concutiens*. Vitta enim alba insignire solebat tempora augurum. — *canis*. Zinzerling. in Promuls. I, cap. 51, ex MSS. corrigit *vittis*, quod Heinsius exemplis illustrat.

517. *Quam felix esses*) Et ad risum et ad cladem oculorum verbis gravissimis respondet vates. Apud Euripid. 368, non μαντικῇ, sed τοῖς πράγμασιν edoctus veretur, ne Pentheus luctum inferat Cadmi domo. Sed Ovid. vel nexus causa haec novavit. — *Bacchia sacra*. Codex Regius A *Bachia*, et supra τὸ ι ab eadem manu reposita fuit litera e, unde legendum *Bachica* quod habet et Codex B; non male. LEM. — *Bacchia sacra*, τελετάς εὐίους, id est mysteria bacchica: vid. Perizon. ad Aelian. V. H. II, 31, 20. Dicta sunt, ut omnia sacra enthusiastica, *Orgia*, ἀπὸ τῆς ὀργῆς, a furore, insania: vid. ad IV, 1. Intelliguntur autem h. l. prisca illa orgia, diversa ab Atheniensium Dionysiis, et *trieterica* dicta, quoniam a Thebanis tertio quoque anno celebrabantur, et quidem in monte Cithaerone nocturnis discursibus; vide Barnes. ad Euripid. vs. 133, et Perizon. ad Aelian. V. H. XIII, 2.

519. *Iam*, vox vaticinantium; itaque repetitur non sine gravitate. — Codices nostri Regii: *Namque dies aderit, quam iam haud procul* etc. quam lectionem, teste Heinsio, habent vetustiores; quis vulgatam intulerit non dicit Gierig. LEM. — *novus*, non est recentior, diversus a priscis huius nominis Diis, sed, ut Francius bene vidit, nobis adhuc incognitus. Eurip. vs. 219, ὁ νεωστὶ δαίμων; vs. 256 et 272, ὁ δαίμων ὁ νέος. Sic saepe *novus* apud Nostrum, *novi fluctus*, *nova monstra* etc. id est adhuc ignota. — *veniat*, exquisitius quam *ve-*

Quem nisi templorum fueris dignatus honore,
Mille lacer spargere locis, et sanguine silvas
Foedabis, matremque tuam, matrisque sorores.
Evenient: neque enim dignabere numen honore;
Meque sub his tenebris nimium vidisse quereris. »
Talia dicentem proturbat Echione natus:
Dicta fides sequitur; responsaque vatis aguntur.
Liber adest; festisque fremunt ululatibus agri:
Turba ruunt, mixtaeque viris matresque nurusque,

niet. Tibull. I, 4, 49: *Tempus erit, quum me deducat*, ubi vide observationem Heynii.

521. *Quem nisi* etc.) Nisi dignum eum iudicabis, quem colas templis excitandis et dedicandis. *Honorare templis*, aris, statuis, ut graec. τιμῆσαι ναοῖς etc.: vid. Perizon. ad Aelian. V. H. II, 31, 12. — *lacer spargere*, laceraberis et spargeris. — *Foedare*, de sanguine vulneratorum. Virgil. Aeneid. II, 492, *foedantem sanguine ignes.* — *sub*, in, *tenebris*, ut VII, 2, *sub nocte.* In *sub tenebris vidisse* inest acumen. — Codex Regius B, *Meque ab his tenebris.*

527. *responsa*, vaticinium: vide ad vs. 340. — *aguntur*, eventum habent. Idem est alterum *fides sequitur.*

528. *adest*, nempe e Lydia. Euripid. 234. Thebis mulieres coëgit βακχεύειν ἐν τῷ Κιθαιρῶνι. Apollod. Noster brevitatis studio statim irruit in ipsum fremitum. Agri *fremunt*, βρέμουσι, verbum proprium de Bacchantibus, unde Bacchus Βρόμιος; vid. Longin. XV, 6. — *ululatibus*, ἰαχαῖς, ὀλολυγμοῖς. Ipse Bacch. de se, Eurip. vs. 24, Thebas in Graecia primas ἀνωλόλυξα, ululatu complevi. Nam ὀλολύζειν et *ululare*, etiam prae gaudio exclamare et ululare, sed de furibundo Bacchantium clamore in primis dicitur. — *Vlulabant* autem voces has, Εὐοῖ Βάκχε, ὦ Ἴακχε, Ἰὼ Βάκχε, Εὐοῖ σαβοῖ, unde εὐάζειν τὰ ὄργια, quod Virg. Aeneid. VI, 517, reddidit, *evare orgia*, id est evaudo celebrare orgia: vid. Drakenb. ad Sil. II, 101. — *festis*, quia coniuncti erant huiusmodi ululatus cum sacris Bacchi.

529. *Turba ruunt*) Codices nostri Regii, *Turba ruit;* utrumque recte. Lem. — Inducuntur ergo Bacchi thiasi. Virgil. Ecl. V, 30; nam θίασος, *thiasus*, dicta est vocabulo proprio multitudo illa mixta et pompa, quae Bacchum comitabatur: vid. Barnes ad Eurip. vs. 56. — *mixtaeque* etc. Feminae et mares, pauperes et nobiles sacris his arcanis interesse poterant. Euripid. vs. 208 sqq. Verba *ruunt* et *feruntur* egregie pingunt studium, quo superstitiosa et levis multitudo certatim advolat ad *ignota* (nam ignota et nova scire cupiunt) *sacra*. *Ruere* sic etiam XV, 729; Phaedr. V, fab. 1, 3. Significat enim sine ordine et summa cum contentione currere. — *matres* et *nurus* solemne Nostro, quum omnis generis et aetatis mulieres commemorat. Et *nurus* poetis omnis mulier. Broukh. ad Propert. II, 5, 26. — *mixtae viris*. Eurip. 36: γυναῖκες ὁμοῦ δὲ Καδμείων πᾶσιν ἀνα-

Vulgusque proceresque, ignota ad sacra feruntur.
« Quis furor, anguigenae, proles Mavortia, vestras
Attonuit mentes? Pentheus ait: aerane tantum
Aere repulsa valent? et adunco tibia cornu?
Et magicae fraudes? ut, quos non belliger ensis,
Non tuba terruerint, non strictis agmina telis;

μεμιγμένας. — *proceres*, ipse Cadmus cum filiabus et Tiresia. Eurip. 299. — *Vulgusque proceresque;* iam in libro I, 193: *Faunique Satyrique* etc. infra libro IV, 10: *telasque calathosque* etc. In his tribus locis nostri Regii Codices τὸ *que* prius non habent, sed dant *Et vulgus, proceresque* etc. *et Fauni Satyrique* etc. *Et telas calathosque* etc. Vulgatam lectionem retinuimus, quia huius metri exempla reperiuntur apud Virg., praesertim in Ecl. IV, 51; et Georg. I, 279. Lem. — *proceres* dicuntur qui in civitate eminent, sicuti, in aedificiis, capita trabium quae proceres appellantur. Lem.

531. *Quis furor*) Summa orationis: non vincimur vi armorum fortiumque virorum, sed inanibus tympanis pueri mollis obscoenorumque gregum, quod Thebanórum origine indignissimum. In hac origine et in illa mollitie explicanda totus est, proditque animum rei turpitudine commotissimum. Abundat antithetis. — *Quis furor* crebra vox indignantium, VI, 170; Virgil. Georg. IV, 495; Tibul. I, 10, 33. — *anguigenae*, Thebani ex anguis dentibus prognati, Graecis Σπαρτοί. Eorum urbs *draconigena* III Fast. 865. Utrumque voc. ab ipso Ovidio signatum videtur ad formam *terrigena* etc. — *proles Mavortia*, nam draco ille Martis filius fuerat.

532. *Attonuit*) Codices nostri, *Attollit*, quod improbat Heinsius; tamen *attonuit* videtur emendatio recentiorum. Lem. — *Attoniti*, qui, audito Bacchantium fremitu, et ipsi furorem concipiunt: vid. Iani ad Horat. I, Od. 16, 7. — *aera*, cymbala, quorum usus in mysteriis Bacchi non minus, quam in sacris Cybeles; multa enim utrisque sacris communia. Erant concava, atque inter se concussa, tinnitum acutum dabant, et pungentem veluti animos: vide IV Fast. 189. — *repulsa*, pulsa, ut Tibull. I, 3, 24; 8, 22. — *adunco tibia cornu*, tibia Phrygia, inventa a Mida rege, et incurva, quum caeterae tibiae essent rectae. Virgil. Aeneid. XI, 737: *Ubi curva choros indixit tibia Bacchi.* Cornu additum augebat sonum.

534. *magicae fraudes*) Cantabrig. *frondes*, quod et Heinsio et Burmanno placet. — Nostri Codd. *frondes*. Apud Euripidem, versu 234, Bacchus γόης et ἐπῳδός. Quum sacra Bacchi essent nocturna, arcana et cum multis praestigiis coniuncta, Pentheo videbantur *magicae fraudes*: vide supra Var. Lect. — *belliger ensis*, ut Martial. V, Epigr. 25, *belligera hasta*; Horat. Sat. I, 31, *hosticus ensis*. — *belliger* Heinsius ex primo Gronoviano, in quo pro diversa lectione exstat, dedit. Barber. *bellifer*. Caeteri, *bellicus*. Nostri Regii, *bellicus*. — *Tubae* usus erat in bellis; vide ad I, 98. — *terruerint*. Nostri Regii *ter-*

Femineae voces, et mota insania vino,
Obscoenique greges, et inania tympana vincant.
Vosne, senes, mirer? qui, longa per aequora vecti,
Hac Tyron, hac profugos posuistis sede Penates;
Nunc sinitis sine Marte capi? vosne, acrior aetas,
O iuvenes, propiorque meae, quos arma tenere,
Non thyrsos, galeaque tegi, non fronde, decebat?
Este, precor, memores, qua sitis stirpe creati;
Illiusque animos, qui multos perdidit unus,
Sumite serpentis: pro fontibus ille lacuque
Interiit: at vos pro fama vincite vestra.

ruerit, in fugam converterit. Supra I, 727: *profugam per totum terruit orbem.* Hor. II, Od. 1, 19: *Fulgor armorum terret equos.*

537. *Obscoeni greges*) Sil. Ital. XVII, 112, *Semiviri chori.* — *tympana*, orbes intenti corio, pulsabantur manibus et edebant sonum raucum. Euripid. 124, *βυρσότονα κυκλώματα*, et versu 156, *βαρύβρομα.* — *inania*, non timenda.

538. *senes* cum Cadmo e Phoenicia profecti orbem pererraverant: vide vs. 6. Hos non omnes necasse videtur serpens a Cadmo interfectus. — *Hac Tyron.* Codex Regius B mendose, *Huc Tyro.* Tyros insula est Phoeniciae adiacens, a Tyro, Phoenicis filio, dicta. Est etiam Tyros Laconiae urbs, et insula in mari rubro. Lem. — *Hac Tyron* etc. Certum signum novae sedis captae, si *penates* ibi constituerentur. Novae autem sedi nomen urbis, unde venerant profugi, imponi solebat. Expressit vero, ut Nauger. iam monuit, Virgil. Aen. I, 68: *Ilium in Italiam portans victosque penates.*

540. *acrior aetas*) Codex Regius B male *carior.* — *acer* de iuvenili vigore. — *propior meae.* Elegantius Ascanius ad Euryalum, Aeneid. IX, 275, *mea quem spatiis propioribus aetas Insequitur.* — *thyrsus*, baculus aut hasta, quam gestabant, quaque terram pulsabant Bacchantes. Revinctus erat hedera aut pampinis, unde ab Euripid. vs. 25, *κίσσινον βέλος*; ab Ovidio vero XIII Epist. 33, *pampina hasta* vocatur: vide mox vs. 667. Speciem eius e gemmis expressam habes apud Perizon. ad Aelian. V. H. III, 18, et in Lipperti Dactyl. I, 184, 390. — *fronde.* Bacchantes coronati erant hedera, pampinis aut aliarum arborum frondibus. — *tegi* verbum solemne in hac re. Vide Catull. LXIV, 257.

544. *Illiusque animos* etc.) Solemne est posteris maiorum facta in memoriam revocare. Argumentum autem hoc a *serpente* ductum non dedecet orationem in opere mythologico. — *fontes* et *lacus* eodem redeunt, sed dictum hoc ad formulam *pro aris et focis.* — Pro *fontibus* nostri Codices dant *frondibus*; rarior locutio *frondes* pro lucis et silvis. Lem. — *pellite* dedit Heinsius ex optimis MSS. pro vulgata *vincite.* Unus Palatinus, *per-*

Ille dedit leto fortes: vos pellite molles,
Et patrium revocate decus: si fata vetabant
Stare diu Thebas; utinam tormenta virique
Moenia diruerent; ferrumque ignisque sonarent!
Essemus miseri sine crimine; sorsque querenda,
Non celanda foret; lacrymaeque pudore carerent.
At nunc a puero Thebae capientur inermi;
Quem neque bella iuvant, nec tela, nec usus equorum,
Sed madidus myrrha crinis, mollesque coronae,
Purpuraque, et pictis intextum vestibus aurum.

dite. — *molles.* Codex Regius A, *mites.* — *molles*, effeminati. Male Burmannus τῷ *pellite* praefert *perdite*, quod melius conveniat v. *dedit leto.* Immo vult minus dicere, ut duplex oppositio sit, *fortes - molles*, *leto dare - pellere*, quemadmodum ante *interiit - vincite.* — *revocate.* Codices nostri Regii, *retinete.* — *revocare*, restituere, vocabulo vocis ad facta translato: vid. Gronov. Observ. II, 19. Praefero tamen, quod omnes MSS. praeter duos, habent, *retinete.* Heren. III, 3, *retinere fortitudinem*, conservare. Velleius II, 79, 5, *retinere dignitatem*, dignitatis memorem se gerere. Etiam in Nuce 51, *retinere decus.*

549. *utinam tormenta*) Instrumenta sunt bellica a torquendis lapidibus, aliisque missilibus dicta. Lem. — *sonarent.* Heinsius coniecturat *donarent.* Immo illud melius, diciturque non modo de igne (vide Drakenb. ad Sil. I, 129), sed et de armis; confer Virgil. Georg. I, 447. — Codices nostri Regii, *sonarent*; nil mutandum censuimus. Lem.

551. *Essemus - carerent*) Idem ter dixit, quia urget id, quod caput rei est. Verbis *stare*, *diruere* et *capi* ira nimis auget rem. — *sorsque querenda.* Hoc est, sors nostra lamentatione quidem digna foret, non vituperatione. Lem. — *Quem neque* etc. Tibull. I, 7, 43: *Non tibi sunt tristes curae, nec luctus, Osiri* (quem cum Baccho confundebant Graeci), *Sed varii flores, et frons redimita corymbis; Fusa sed ad teneros lutea palla pedes, Et Tyriae vestes, et dulcis tibia cantu.* Et ad ipsum Bacchum Horat. II, 19, 25: *Quamquam choreis aptior et iocis Ludoque dictus, non sat idoneus Pugnae ferebaris, sed idem Pacis eras mediusque belli.* Etiam secundum Eurip. 419, amat ὀλβοδότειραν εἰρήνην. — *crinis* Bacchi passim laudatur: vid ad vs. 421. Eum ornâre solebat. Eurip. 234: ξανθοῖσιν βοστρύχοισιν εὔκοσμος κόμην. — *madidus*, delibutus. Vngebantur autem Veteres etiam oleo myrrheo, de cuius praestantia vid. ad X, 500. — *molles coronae*, nempe hederaceae, unde Bacchus κισσοκόμης: *Semper hedera tempora vincta gerit* Tibull. III, 6, 2. Hederae autem *mollitudo* tribuitur a poëtis. Virg. Ecl. V, 31. — De *purpurea* Bacchi veste vid. Salmas. ad Tertullian. de Pallio, p. 329. Talem etiam Homerus h. Bacch. 5, ei tribuit. — *pictis* eô ipso,

Quem quidem ego actutum, modo vos absistite, cogam
Adsumtumque patrem, commentaque sacra fateri.
An satis Acrisio est animi, contemnere vanum
Numen, et Argolicas venienti claudere portas;
Penthea terrebit cum totis advena Thebis?
Ite citi (famulis hoc imperat), ite, ducemque
Attrahite huc vinctum: iussis mora segnis abesto. »
Hunc avus, hunc Athamas, hunc cetera turba suorum
Corripiunt dictis, frustraque inhibere laborant.
Acrior admonitu est; irritaturque retenta,
Et crescit rabies; remoraminaque ipsa nocebant.
Sic ego torrentem, qua nil obstabat eunti,

quod aurum inlextum; lib. II, 734.

557. *modo vos absistite*) Plurimi, *adsistite.* — Regii nostri, *absistite.* Lectio *adsistite* convenit quidem verbis Eurip. 780, ubi Pentheus scutatos et equites arcessi iubet, sed non perinde moribus et consilio Penthei e notatione Ovidii sibi arrogat. *Absistite*, scilicet a sacris novis. — *adsumptum*, quem falso sibi arrogat. XI, 789. — *Adsumtumque patrem;* Iovem quem ementitus est patrem. Lem. — *commentaque sacra*, conficta. Lem.

559. *An satis Acrisio*) Acrisius Argivorum rex, occlusis portis, neque Deum hunc (Bacchum) neque sacra ipsius admisit. Lem. — De Acrisio Bacchum spernente vid. IV, 606 sqq. Sed *Argos* Deus ille serius profectus est. Apollodorus. Etiam Euripid. 20, ipse narrat, Thebas primam esse Graeciae urbem, quam intrarit. — *vanum*, quod non est numen. — *Penthea*, cum emphasi, pro me, cf. XIII, 17, ubi Aiax, de Vlysse: *aemulus Aiacis.* — *advena.* Bacchus quem non civem agnoscit Pentheus, nedum Deum. Lem. — *Ite citi* etc.) Confer 355. — *ducem*, venerat enim cum comitibus.

564. *avus*, qui in vivis adhuc erat, sed regnum Pentheo tradiderat, eum *inhibere*, coërcere, laborat. Euripid. 330. — Apud Euripidem, in Bacchis, non audit Cadmum, non Tiresiam. Lem. — *hunc Athamas;* Aeoli filius fuit Athamas, Cadmi gener. Lem. — *suorum* languere videtur Burmanno; praefert igitur e Cantabr. *sequentes*, mallit tamen *frequentes.* Languorem illum equidem non video. Regem corripere non nisi *sui* poterant. — Nostri Regii habent *suorum;* ita et omnes quos alii consuluerunt. Lemaire.

566. *Acrior admonitu est*) Berneg. Codex, *a monitu*, quod valde adblanditur Burmanno, qui etiam exempla adfert, ubi *a* pro *post* ponitur. — Codex Regius A, *amonitu*, quod idem est quod *admonitu*, et hoc postremum habet Regius B. Lectio Codicis Berneg. quam refert Gierig, ex compendio scripturae procedit. Lem. — *Acrior*, ferocior, iracundior fit ex irae natura, quam poeta loquaciter quidem quatuor formulis indicat, sed

Lenius, et modico strepitu decurrere vidi:
At quacumque trabes obstructaque saxa tenebant,
Spumeus, et fervens, et ab obice saevior ibat.
Ecce cruentati redeunt; et, Bacchus ubi esset
Quaerenti domino, Bacchum vidisse negarunt.
Hunc, dixere, tamen comitem, famulumque sacrorum
Cepimus: et tradunt manibus post terga ligatis,
Sacra Dei quondam Tyrrhena gente sequutum.
Adspicit hunc oculis Pentheus, quos ira tremendos

egregie illustrat similitudine subiecta, in qua pro generali illo, *sic torrens decurrit*, melius, *sic ego torrentem decurrere vidi.* — *decurrere* proprie de fluviis, qui fere ex altioribus locis defluunt. — In versu antepraecedenti, Codex Regius A habet *remoramina;* at Codex B, *moderamina.* Baronius, *revocamina;* neque bene.

570. *obstructaque*) Obiecta. Vide Heinsium. — Gebhardus e MSS. *obstrusaque* — Recte *obstructa* e Codicibus Regiis. Lem. — *tenebant*, cursum eius morabantur. — *obex*, trabes obstructa, I Fast. 563; *obex montis*, mons obiectus; *ab obiice*, propter obiicem. — *saevior*, rapidior. Vis aquarum cum *ira* et *saevitia* comparatur.

572. *cruentati*) Apud Eurip. 434, se vinciri patitur, sed ibi quoque comitem se Bacchi mentitur. — *cruentati;* vulnerati a comitibus Bacchi, dum Bacchum et Bacchas prehendere tentarent. Lem. — *Quaerenti domino;* tyranno. Lem. — *Bacchum vidisse negarunt.* Famuli tamen in Bacchis Euripidis: Πενθεῦ, πάρεσμεν, τήνδ' ἄγραν ἠγρευκότες Ἐφ' ἣν ἔπεμψας etc. Ipsum adducentes Bacchum, quem Noster Acoetae sub imagine inducit latentem. Lem. — *Sacra Dei* etc. Hunc quoque versum Heinsius et Burmannus spurium indicant. Recte. Poëta enim ipse hic loquitur; is vero Bacchum non poterat ita nominare. — Nostri Regii eumdem versum non admiserunt. De *Tyrrhenis* vide ad versum 583.

577. *Adspicit hunc*) Bacchus mutata forma adducitur vinctus, minantique Pentheo et vitam suam enarrat et miranda Bacchi facta. Confer Homeri hymn. Bacch. p. 83 Ern. Hygini fabul. 134; Apollod. III, 5, 3. Quae Aglaosthenes in Naxicis tradiderat, excerpsit Hygin. P. A. I, 17. Confer et Senec. Oed. 449 sqq. et, qui paucis rem attigit, Propert. III, 15, 25. Omnes in eo consentiunt, *Tyrrhenos* nautas rapere voluisse Bacchum, eosque cunctos, praeter gubernatorem pium, in delphinos esse mutatos, quum antea repente variae navis partes hedera et pampinis essent circumdatae. Nempe ad commendanda sacra huius Dei, ab homine et inter homines nati, fingenda erant multa miracula et exempla hominum ab eo punitorum. Post Homeric. hymn. plurimi et in eo conspirant, *Naxon* eum navigare voluisse, sive quia Naxicus scriptor primus fab. invenerat exornaveratve, sive quia illa insula Orgiis celebris. Commode autem Noster haec admiscuit,

Fecerat : et, quamquam poenae vix tempora differt,
« O periture, tuaque aliis documenta dature
Morte, ait, ede tuum nomen, nomenque parentum,
Et patriam; morisque novi cur sacra frequentes. »
Ille metu vacuus: « Nomen mihi, dixit, Acoetes;
Patria, Maeonia est: humili de plebe parentes.
Non mihi, quae duri colerent pater arva iuvenci,
Lanigerosve greges, non ulla armenta reliquit.

partim quia metamorphosin habent, qua reliqua huius fabulae pars caret, partim quia Penthea docere poterant, quam potens ille Deus esset. Narratio haec praeclara est et morata in primis, longior tamen, quam ut furens Pentheus omni aures praebuisse credi possit. Hoc sensit ipse poëta; itaque versu 692 quasi excusationem sibi parat, sed non satis probabiliter; qui enim attente diu alterum audit, eo ipso consilio, *ut ira vires mora absumere posset*, is, re cognita, non dirum supplicium decernit. Caeterum Lucian. in Dial. Marin. tradit, proelio victos esse Tyrrhenos a Baccho. — *tremendos*, igne micantes; ignis enim *tremere* dicitur. — Cod. Reg. B, *vix poenae;* parvi refert. — *edere*, ut I, 761. — *tuum nomen* etc. Haec tria fere olim quaeri solebant ex advenis.

582. *Acoetes*, Ἀκοίτης. Codex Regius A, *Acestes*. — Hoc nomen alii interpretantur vigilem, quia gubernatorem navis vigilem semper esse oporteat; alii contra, tam pauperem, ut cubili careat: prius verum, alterum ineptum. Idem nomen gubernatori etiam apud Hyginum; sed in Homero *Medides* dicitur. — *Maeonia* est Lydia, a Maeonibus, priscis Lydiae colonis, sic dicta. Etiam apud Euripid. 464, interrogatus ὅστις εἶ γένος, respondet, Λυδία μοι πατρίς. Sed paulo ante, versu 576, *Tyrrhena gente* profectus fingebatur, atque etiam versu 696, *Tyrrhenus* vocatur. Etiam Homerus d. l. hos Bacchi vectores vocat Τυρσηνούς, a quo nec dissentiunt caeteri auctores, Apollod. Hygin. Lucian. Senec. Oedip. vs. 449. Nempe *Tyrrheni* e prisca Pelasgorum stirpe fuerunt atque etiam aliquandiu Lydiam incoluisse videntur: vide Heynium in Comment. de Castoris Epochis, et Excurs. III ad Aeneid. VIII. Sed Hyg. qui eumdem cum Nostro auctorem sequutus esse videtur, *Tyrrheni*, inquit, *qui postea Tusci sunt dicti, quum piraticam facerent*. Nempe *Maeonia* dicta est etiam Tuscia, in quam priscis temporibus Maeonum colonia deducta esse vulgari Veterum errore credebatur: vide Heyn. d. l. Hinc Virgil. d. l. *Maeonia iuventus* de Etruscis, et Sil. Ital. XV, 35, *Maeonius lacus* est Trasimenus. Et Tusci rei nauticae studiosi erant, Dionys. Halic. I, 25, eosdemque sacris Bacchicis fuisse addictos e monumentis multis eorum apparet.

584. *Non mihi pater* etc.) Describit se pauperrimum, ad miserationem faciendam. Ornate effert tria vitae genera. In *armentis* et *arvis* omnes olim divitiae. Pauperrima autem erat *piscatorum* conditio; vid. Virg. Aen.

Pauper et ipse fuit; linoque solebat et hamo
Decipere, et calamo salientes ducere pisces.
Ars illi sua census erat: quum traderet artem,
Accipe, quas habeo, studii successor et heres,
Dixit, opes: moriensque mihi nihil ille reliquit,
Praeter aquas: unum hoc possum appellare paternum.
Mox ego, ne scopulis haererem semper in îsdem,
Addidici regimen, dextra moderante, carinae
Flectere: et Oleniae sidus pluviale capellae,
Taygetenque, Hyadasque oculis Arctonque notavi,
Ventorumque domos, et portus puppibus aptos.
Forte petens Delon, Chiae telluris ad oras
Adplicor, et dextris adducor litora remis;

XII, 517 seqq. Theocrit. Id. 21, ibique Harles. qui et de instrumentis piscatoriis exponit. — *durus*, robustus et laboriosus, qui graves labores peragit. Omnis vita rustica *dura* est. — *linum*, retia piscatoria. — *Decipere*, suaviter pro capere. Virgil. Georg. I, 139: *fallere* aves *visco*. Verbum proprium est, *inescare*, δελεάζειν. — *salientes* a natura piscium. Confer Art. Amat. I, 763, et infra XIII, 923.

588. *census*, divitiae, opes, reditus, quia bona civium romanorum in censum deferebantur. — *studium*, vitae genus, ut I, 694, ubi de venatu. — Iucunde *successor et heres*, tanquam magnarum facultatum. — Iucunde et illud, *nihil mihi reliquit praeter aquas*. — Codex Regius A, *moriensque aliud nil ille reliquit*. Regius B vulgatam habet; prioris lectio reiicienda. Lem.

593. *Addiscere*) discere aliquid praeter id, quod iam tenemus. Simile est *addocere artes* apud Horat. Nautarum est, regere navem, nosse sidera et portus. — *regimen*, gubernaculum, clavus. — Iam sidera illa memorat, quae prae caeteris nautas olim ducebant. *Olenia capella*, Amalthea, cuius lacte Iovem nutritum ferunt. Ea inter sidera relata locum suum habet in humero sinistro Heniochi sive aurigae. Hyg. Poët. Astr. II, 13. Vocatur *sidus pluviale*, et V. Fast. 113, *signum pluviale*, quia pluviam nunciat. — *Taygete*, una ex Pleiadibus. — *Hyades* stellae in capite Tauri, quae quum oriuntur et occidunt, largos imbres cient. Gellius N. A. XIII, 9. — Quare *Hyades* sic dictae, ἀπὸ τοῦ ὕειν. Lem. — *Arcton*, Vrsam borealem, Cynosuram, vel Helicen. Lem. — *Ventorum domos*, regiones, unde spirant.

597. *Delon*) Delos insula maris Aegaei. Lem. — *Chiae*. Sic nostri Codices; vide infra notam nostram et Gierig, in 687. — *Diae*, quod primum Constant. Fan. ex Abstemii codice protulit, tum Heinsius ex Langerm. recepit, verum esse non potest. *Dia* enim est eadem quae *Naxos* (Plinius H. N. IV, 12), in quam deferri Bacchus volebat, vs. 636, 690. Dif-

Doque leves saltus; udaeque innitor arenae,
Nox ubi consumta est. Aurora rubescere primum
Coeperat: exsurgo, laticesque inferre recentes
Admoneo, monstroque viam, quae ducat ad undas.
Ipse, quid aura mihi tumulo promittat ab alto,
Prospicio; comitesque voco, repetoque carinam.
Adsumus en, inquit sociorum primus Opheltes;
Vtque putat, praedam deserto nactus in agro,
Virginea puerum ducit per litora forma.

ficile est verum nomen hic reponere, quoniam nescimus, unde Acoetes solverit, nec caeteri auctores aliquid certi suppeditant. In hymno Homeric. et ab Hygin. nullus locus commemoratur. Apud Apollod. Bacchus ex *Icaria* in *Naxon* transferri vult; nautae autem eam insulam praeternavigantes *Asiam* petunt, ut praedam ibi vendant. Per *Asiam* Heynius intelligit Asiam proprie dictam, Lydiae partem. At, qui, relicta Icaria, Naxon praeternavigant, ii non deferuntur cursu in Lydiam, sed magis magisque ab ea discedunt. Revocavi antiquiorem lectionem eamque plurimorum codicum, *Chiae*. Non autem intellig. *Chios* insula celebris prope Ioniam. Quamquam enim Lydus Delon petens commode ad dexterum eius litus appellere potuisset, non tamen Naxon ad dexteram habuisset, sed e regione et longe remotam. Sed cogitandum videtur de *Ceo*, quam Romani nonnulli et *Ceam* dixerunt, et Ptolem. Κίαν, ut adeo forte et h. l. e consilio nonnullorum *Ciae* rescribendum sit. Ea quinque millia passuum distabat ab Helena, quemadmodum haec a Sunio totidem passus. Plin. Hist. Nat. IV, 12-20. Idem tradit, eamdem et *Hydrussam* (ὑδρόεσσαν), aquis abundantem, Graecis esse dictam. Ei igitur bene convenit, quod Acoetes mox narrat, se *laticis inferendi* causa huc appulisse. Ovidius igitur, qui haec suo modo exornavit, eum finxit e sinu Saronico solvisse. — *tellus*, etiam de insula dicitur poëtis. Vid. Heynius ad Virgil. Aen. III, 73, in Varr. lect. — *adducor litora*. Nostri Codices Regii, *adduco*. Vnde veniat haec varietas non dixerim. *Adducere litora remis*, per metonymiam, pro *adducere remos*, *navem ad litora*. In vulgata *adducor litora remis* subauditur praepositio *ad*. Lem. — *saltus do*, exsilio e nave in litus. — *leves*, ut Horat. II, Sat. 6, 98, *levis exsilit*.

603. *promittere* de bonis prognosticis, ut *denunciare* de malis Virgil. Georg. I, 453. — *sociorum* duodecim nomina habet Hygin. eadem fere, quae h. l. Noster ea per totum locum disposuit, ne uno loco cumulata taedium adferrent. Erant autem illi secundum Homer. hymn. et alios, piratae: neque piratica antiquissimis temporibus infamis erat. Secundum Serv. ad Virgil. Aeneid. I, 71, *dormientem in litore rapiunt*; sed apud Apollod. et Hygin. ipse conducit navem, ut Naxon deferatur. — *puerum*. Apud Homer. νεηνίῃ ἀνδρὶ ἐοικώς. — *Virginea forma*. Vnus Mediceus et Ar-

Ille, mero somnoque gravis, titubare videtur,
Vixque sequi: specto cultum, faciemque gradumque:
Nil ibi, quod posset credi mortale, videbam.
Et sensi, et dixi sociis: Quod numen in isto
Corpore sit, dubito; sed corpore numen in isto est.
Quisquis es, o faveas; nostrisque laboribus adsis.
His quoque des veniam. Pro nobis mitte precari,
Dictys ait; quo non alius conscendere summas
Ocior antennas, prensoque rudente relabi.
Hoc Libys; hoc flavus, prorae tutela, Melanthus;

gentin. *virgineae-formae*; utrumque recte. — Codices Regii, *virginea forma.* — Euripides, in Bacchis, versu 353, Θηλύμορφος ξένος. Talis etiam in monumentis repraesentatur. Conf. IV, 18 sqq. — *mero somnoque gravis*, qui crapulam nondum edormivit. Homer. Iliad. A, 225, οἰνοβαρής. Heroid. XIV, 33: *Cibo vinoque graves somnoque iacebant.* — *titubare* et lingua et pes ebriorum dicuntur. — *titubare videtur.* Vacillare mero somnoque simulabat se Bacchus, ne a nautis Deus esse cognosceretur. LEM.

609. *specto cultum, faciemque* etc. Dii, quando formam humanam sumserant, incessu, voce, oculis aliisque rebus declarabant, aliquid divini inesse sibi. Virg. Aeneid. I, 327; V, 647, de Iri in anum mutata, *Divini signa decoris Ardentesque notate oculos, qui spiritus illi, Qui vultus vocisque sonus, vel gressus eunti.* Sed quaerere libet, quomodo *titubanti gradus* divinus esse potuerit. — *cultum.* Quidam, *vultum.* — Regii nostri, *cultum.* — *quod numen* etc. Gubernator in hymno Homeri: Η γὰρ Ζεύς ὅδε γ' ἐστίν, ἢ ἀργυρότοξος Ἀπόλλων, Ἠὲ Ποσειδάων, ἐπεὶ οὐ θνητοῖσι βροτοῖσιν Εἴκελος.

614. *Pro nobis mitte precari*) Acoetis socii putantes se puerum, non Bacchum cepisse, non modo nolunt ipsum precari, ut sibi det veniam, sed Acoetis quoque preces aegre ferunt. Quare Bacchum irridentes atque contemnentes in delphinos omnes fuerunt conversi. LEM.

615. *Dictys ait; quo non* etc.) Non nuda nautarum nomina ponit, sed adspergit aliquid de singulorum virtutibus. *Dictys* laudatur ab agilitate, qua excellere laudi ducebatur nautis. — *antennae*, ligna illa transversa in malo, unde suspenduntur vela. — *prensoque.* MSS. fere omnes, *pressoque.* Heinsius coniecturat *tensoque.* — Nostri Regii, *prenso*; quae sola lectio genuina videtur. LEM.

617. *Hoc flavus*) Codex Regius A, *hoc flavus et p. tutela Melanthus*; Codex B, *hoc Flavos et p. tutela Melanthus*, unde profluxit vulgata *hoc flavus prorae tutela Melanthus.* Attamen in his latere aliquid existimo, et vulgatam esse falsam paene dixerim. LEM. — *flavus*, qui habet flavos id est pulchros capillos, de quibus ad II, 319 et 749. Sic ξανθὸς Μενέλαος apud Homer. Cur autem pulchritudinem in hoc nauta laudaverit, non video. Si, quum *Melanthus* nigrum notet, ludere voluit, lusus ille ineptus est.

Hoc probat Alcimedon; et, qui requiemque modumque
Voce dabat remis, animorum hortator Epopeus;
Hoc omnes alii; praedae tam caeca cupido est!
Non tamen hanc sacro violari pondere pinum
Perpetiar, dixi; pars hic mihi maxima iuris;
Inque aditu obsisto: furit audacissimus omni
De numero Lycabas, qui Thusca pulsus ab urbe
Exsilium, dira poenam pro caede, luebat.
Is mihi, dum resto, iuvenili guttura pugno
Rupit; et excussum misisset in aequora, si non
Haesissem, quamvis amens, in fune retentus.
Impia turba probant factum: tum denique Bacchus,
Bacchus enim fuerat, veluti clamore solutus

Melanthus, Hygin. *Melas*, quod forma quidem, non autem significatione differt. — *prorae tutela*, id est, proreta, πρωράτης, custos et gubernator, in prora navis. Alibi *tutela navis* est simulacrum Dei tutelaris in puppi collocatum. Vide Virg. Aen. X, 171.

619. Erat *Epopeus* κελευστής, *pausarius*, hortator remigum, qui remigibus *modum* dabat, et nunc pergere iubebat, nunc *cessare* ab opere, atque etiam canendo *animum* addebat defatigatis. Modum autem dabat vel *voce*, et interdum quidem satis acerba (Senec. Epist. 56), vel portisculo, id est, malleolo, quem manu tenebat; vide Gronovii Observat. IV, 26, et Drakenb. ad Silium Italicum VI, 366. Locus elegans in eam rem est apud Xenoph. Oecon. XXI, 3. — *caeca*, temeraria, insana, quae excaecat animum, quo minus videat, quid sit pium aut impium. Hyginus addit, eos propter formam constuprare Bacchum voluisse. Apud Homerum vinculis eum ligare volunt, sed illa sponte cadunt de manibus.

621. *pondere*) Codex Regius B, *corpore*, et supra, sed alia manu, etsi eiusdem saeculi, *pondere*. Lem. — *pondus*, quidquid imponitur navi corpus: XV, 694, sic est *onus* de corpore Dei navem premente. Navis *violatur* pondere, quia res impia est, Deum vi abductum in ea retinere. — *pars hic* etc. Erat Acoetes gubernator navis. Homer. d. l. vs. 15. Hygin. d. l. — *pars hic mihi maxima iuris. Maxima*, inquit, *pars* huius navis est mea. Lem.

626. *iuvenili*, adeoque forti. X, 675, *iecit iuveniliter*, summa vi. — *Rupit*. Six. et unus Leidensis, *fregit*. Heinsius maluerat *raptat*. Nostri Regii habent *rupit*. — *Rupit*, de conatu capiendum, rumpere voluit. Hyginus nil definit, *iniuriam ab iis passus est*.

629. *turba probant*) Nostri Regii, *probat*, sine ulla lineola super scripta; unde pluralem numerum suspicor a recentioribus fuisse invectum. Lem. — *solutus sopor. Solvitur* somnus, quum depellitur, fugit. — *a*

Sit sopor, aque mero redeant in pectora sensus,
Quid facitis? quis clamor? ait: qua, dicite, nautae,
Huc ope perveni? quo me deferre paratis?
Pone metum, Proreus, et quos contingere portus
Ede velis, dixit; terra sistere petita.
Naxon, ait Liber, cursus advertite vestros.
Illa mihi domus est; vobis erit hospita tellus.
Per mare fallaces, perque omnia numina iurant
Sic fore; meque iubent pictae dare vela carinae.
Dextera Naxos erat: dextra mihi lintea danti,
Quid facis, o demens? quis te furor, inquit, Acoete,
Pro se quisque, tenet? laevam pete: maxima nutu
Pars mihi significat; pars, quid velit, aure susurrat.
Obstupui; capiatque alius moderamina, dixi:
Meque ministerio scelerisque artisque removi.

mero, post merum digestum. — *Huc ope perveni.* Vnus Heinsii, *deveni*, quod Burmanno eleganter dictum videtur, quia dicitur de iis qui in mala incidunt. — Nostri Regii, *perveni.* — *quo me deferre paratis.* Servius d. l. *experrectus in nave, quo duceretur, interrogavit. Responderunt illi, quo vellet. Liber ait, ad Naxum, insulam sibi sacratam.*

634. *Proreus* Graecis est is, quem Ovid. vs. 617, *prorae tutelam* dixit. Ab Hygino in antiquo exemplari abfuit hoc nomen; itaque nonnulli putarunt, Nostrum ex nomine officii fecisse nomen proprium. Vid. Munker. ad Hygin. — *Naxon*, vide ad vs. 577. — *Naxos* insula est Aegaei Cycladum clarissima, quae et *Dionysias* dicta fuit, ut inquit Solinus, vel quod hospita Baccho fuerit, qui Dionysius cognominatur, vel quod vini fertilitate alias Cycladas vincat; unde Virgilius Aeneid. III, 125: *bacchatamque iugis Naxon.* Lem.

637. *domus*, patria, *hospita*, benigno vos hospitio excipiet. Contra *inhospita tecta* I, 218, ubi vide not.

638. *Per mare* iurare solebant nautae. — *omnia numina*, bene notat levitatem nautarum. — In externa prorae parte *pingebatur* aut Deus navis tutelaris, aut aliud quoddam insigne, unde navi nomen esset, I Trist. 10, 2; hinc *picta carina.* Sed interdum totam adeo navem pingebant.

642. *Pro se quisque*, καθ' ἑαυτὸν ἕκαστος, quantum quisque potest. De formula *quis furor*, vide ad 531. — *quisque, tenet.* Nostri Regii, *timet;* errore facili; nam quid timendum fore crederent o iuvene quem non agnoverant, isti nautae perfidi? Lem. — *maxima nutu.* Vnus, *limo*, scilicet *oculo*, quod non a librario profectum Burmannus putat. — *nutu*, recte ex nostris Codicibus Regiis. — *aure*, paulo insolentius, in aurem.

645. *Ministerium* voc. nauticum. Virgil. Aeneid. VI, 302, *velis mini-*

Increpor a cunctis; totumque immurmurat agmen.
E quibus Aethalion; te scilicet omnis in uno
Nostra salus posita est, ait; et subit ipse; meumque
Explet opus; Naxoque petit diversa relicta.
  Tum Deus illudens, tanquam modo denique fraudem
Senserit, e puppi pontum prospectat adunca.
Et flenti similis; Non haec mihi litora, nautae,
Promisistis, ait; non haec mihi terra rogata est:
Quo merui poenam facto? quae gloria vestra est,
Si puerum iuvenes, si multi fallitis unum?
Iamdudum flebam: lacrymas manus impia nostras
Ridet; et impellit properantibus aequora remis.
Per tibi nunc ipsum, nec enim praesentior illo
Est Deus, adiuro, tam me tibi vera referre,
Quam veri maiora fide: stetit aequore puppis
Haud aliter, quam si siccum navale teneret.
Illi admirantes remorum in verbere perstant;
Velaque deducunt; geminaque ope currere tentant.
Impediunt hederae remos, nexuque recurvo

strat. Sic et Tacit. Mor. Germ. 44. — *artem* Lenzius interpretatur de fraude. — *Aethalion.* Hyginus, *Ethalides.* — *Explet meum opus*; vices meas peragit. — *diversa*, loca opposita, contrariam coeli partem spectantia.

652. *Non haec mihi* etc.) Non haec mihi litora promisistis, quae non sunt litora, sed mare: non haec terra, quae non est terra, sed aqua, mihi rogata est. BURM. Lenzius vero putat, eum prospexisse iam Delon propinquam. Hanc interpretationem adiuvat Schepperi coniectura: *portum* pro *pontum.* — *quae gloria*, etc., ut Tibul. I, 8, 49, *puero quae gloria victo?* — *iuvenes* dici solent nautae et remiges.

658. *praesens Deus*, qui nobis auxilio suo adest. Sed h. l. ambigue dictum videtur, et simul de praesentia corporis capiendum. Conf. XIV, 679. — *vera referre.* Codex Regius A, *verba fateri*, et paulo post, ab eadem manu, *verba referre.* Forsan lectio *fateri* vera sit. LEM. — *veri fide*, ut Heroidd. XVI, 60, *veri vix habitura fidem*: vide Heinsium.

662. *remorum in verbere*) Pergunt verberare mare (τύπτειν ἅλα Homer.) remis. Similiter piscator *verberat amnem funda* Virg. Georg. I, 141. — *Vela deducunt* ex antennis, ubi, quamdiu opus iis non erat, ligata pendebant, ut *gemina ope*, velis remisque, *currant.* Lenzius contra: contrahunt vela, antea expansa, tanquam in vado essent, et geminatis viribus remos movent.

664. *Impediunt hederae remos*) In hymno Homeri, vinum fluit per na-

Serpunt; et gravidis distinguunt vela corymbis.
Ipse, racemiferis frontem circumdatus uvis,
Pampineis agitat velatam frondibus hastam.
Quem circa tigres, simulacraque inania lyncum,
Pictarumque iacent fera corpora pantherarum.
Exsiluere viri; sive hoc insania fecit,

vem, mox in velo expanditur vitis, malum cingit hedera, scalmique omnes coronis ornantur. Hyginus: *remos in thyrsos mutavit, vela in pampinos, rudentes in hederam.* Haec igitur auctor quisque suo modo exornavit, omnium copiosissime Seneca Oed. 451–456, ubi etiam mare in pratum mutatur. Similia phoenomena leguntur IV, 394: Claudian. X, 188, Venere adventante, et XXIV, 366, Baccho per aequora rubra navigante, ubi nostrum locum respexit, in quo omnia fere Bacchi insignia ostenduntur. *Impediunt*, cingunt, ut sup. II, 433. Hedera brachiis suis, sive claviculis, quas plurimas inter folia emittit, omnia amplectens bene *serpere* dicitur, eique *nexus* tribuuntur. *Serpit* adeo *circum tempora*, Virgil. Ecl. VIII, 13. Noster VI, 128, *Nexiles hederae.* Eius racemi in orbem circumacti, ut, in vite, *corymbi.* — *gravidi*, ut *gravidae aristae* I, 110. — *distinguunt*, per intervalla ornant. Plin. V, Ep. 6, 16: *Xystus distinctus buxo.* Est autem haec antiquior lectio, quam revocavi. Nam Heinsius ex priore Regio et aliis, *distringunt* male invexerat. Melius est, quod idem suadebat, *destringunt.* — *distinguunt.* Codex Regius B, *distinguent*; at Codex A, *distringunt*; quam lectionem, etsi aliter viro docto Gierig visum, praetulerim, quia *distringere* huic loco aptius quam *distinguere*, pro *ornare*, existimo. Lem. — Caput Bacchi plerumque hedera cinctum, interdum tamen et pampinis, ut monumenta antiqua docent. Itaque *uvae* in hoc miraculo offendere non debent. — Pro *uvis* Scholiast. Statii ad Thebaid. IV, 656, *umbris*, quod valde adblanditur Burmanno, quia frons eleganter dicitur *umbrari*, σκιάζεσθαι, *frondibus.* — Nostri Regii Codices habent *uvis.* — *umbris*, quod Burmanno placet, nunc nimis foret poeticum, nec quisquam facile *racemiferas* dixerit umbras. — *agitat*, more Bacchantium iactat. — *Pampineis agitat velatam* etc. Thyrsi descriptio et periphrasis. Catullus, de Nupt. Pelei et Thet. 257: *Horum pars tecta quatiebant cuspide thyrsos.* Lem.

668. *Quem circa tigres* etc.) Tigres, lynces et pantherae significant terrificas species, imagines et phantasmata quae ebriorum oculis et animis obversantur. Lem. — *tigres* et *pantherae* a Baccho in India devictae iungebantur eius currui, iisque addebantur etiam *lynces.* — *inania.* Gronovianus et Argentinus, *immania*, quod ex MSS. probant Bersmannus et Giphan. — Codex Regius B, *inania*, et supra, altera manu, *vel immania.* — Bene *inania* de hac illusione miraculosa: IV, 404, *falsa saevarum simulacra ferarum.* — *Pictae*, maculosae. Sic *picturatae aves* Claudian. 40, 3; *lynces Bacchi variae* Aeneid. I, 323.

670. *Exsiluere viri* etc.) Seneca.

Sive timor; primusque Medon nigrescere pinnis
Corpore depresso, et spinae curvamina flecti
Incipit: huic Lycabas, In quae miracula, dixit,
Verteris? et lati rictus, et panda loquenti
Naris erat, squamamque cutis durata trahebat.
At Libys, obstantes dum vult obvertere remos,
In spatium resilire manus breve vidit; et illas
Iam non esse manus, iam pinnas posse vocari.

qui hunc locum respexit, omnes nautas una mutatione complectitur. *Brachia prima cadunt praedonibus, Illisumque utero pectus coit, Parvula dependet lateri manus Et dorso fluctum curvo subit, Lunata scindit cauda mare.* Sed Noster plures nautas separatim et in actu quodam in novam formam transeuntes ostendit, atque ita per partes et in pluribus transformationibus delphinorum formam naturamque describit, de qua vide II, 265. Ex hac fabula delphinus vocatur *Tyrrhenus piscis*, Seneca Agam. 451. — *Sive hoc – timor.* Scriptores utroque trahunt. In hym. Homer. quum unus in leonem mutatus impetum in reliquos faceret, hi metu perterriti prosiliunt in mare et delphini fiunt. Etiam apud Hyginum et Servium leonibus et pantheris repente procurrentibus terrentur. Sed alteram causam Apollodorus habet, ἐμμανεῖς γενόμενοι. Apud Aglaosthenem, Bacchus comites suos symphoniam canere iubebat, qua audita, Tyrrheni saltare incipiebant, saltantesque in mare se proiiciebant inscii. Etiam ab Apollodoro βοὴ αὐλῶν commemorantur. — *nigrescere pinnis.* Nostri Codices Regii, *nigrescere coepit.* Ingrata est ista repetitio *coepit, incipit.* LEM. — *Pinnae (Finnen)* instrumenta natandi piscibus loco manuum et pedum datae. Tales pinnas delphini in ventre habent duas, *nigra* cute obductas, sed et dorsum, in quo una pinna sesquipedalis, nigrum colorem refert, quemadmodum venter album. Hoc nomine deceptus Lactantius in Argument. nobis narrat, nonnullos in *aves* esse mutatos. — *depresso*, quum antea erecto, ut homo, fuisset. — *Corpore depresso, et spinae.* Codex Regius B, *corpore; sed presso spinae.* — *flecti* quoad *curvamina*, quia delphinis corpus repandum.

673. *In quae miracula*) in quam miram horrendam faciem verteris. Virgil. Georg. IV, 441: *Omnia transformat sese in miracula rerum.* Noster IV, 590: *teque his – exue monstris.* — *et panda.* Vnus *sina*, quod Burm. ex *sima* ortum putabat, de quo vide Heins. ad XIV, 95. — Nostri Regii, *panda. Sina* vel *sima* mendum est. LEM. Iam Scal. reprehendit Ovid. quod *squamas* tribuerit delphino.

676. *obvertere remos*) idem quam, *inhibere remis*, πρύμναν κρούσασθαι, converso remigio retrorsum ire, quod facere solent fugam meditantes. *Obstabant* enim remi, ut navis coeptum cursum tenere non posset: *obvertere navem* vertit Cicero illud Arateum, ἀνακόπτειν νῆα.

678. *iam pinnas*) Nostri Regii

Alter ad intortos cupiens dare brachia funes,
Brachia non habuit; truncoque repandus in undas
Corpore desiluit: falcata novissima cauda est;
Qualia dividuae sinuantur cornua Lunae.
Vndique dant saltus; multaque adspergine rorant;
Emerguntque iterum; redeuntque sub aequora rursus;
Inque chori ludunt speciem; lascivaque iactant
Corpora; et acceptum patulis mare naribus efflant.
De modo viginti, tot enim ratis illa ferebat,
Restabam solus; pavidum gelidumque trementi
Corpore, vixque meum firmat Deus, Excute, dicens,
Corde metum, Diamque tene. Delatus in illam,

habent *pennas:* parvi refert, nam *pinnas* piscium pro *pennis* piscium accipi posse nequaquam dubium est. Lem.

679. *funes*) retinacula ancorarum. *Tortos funes* dixit Virg. Aeneid. IV, 575. — *dare*, extendere, porrigere. — — *trunco*, sine manibus. — *falcari* et *sinuari*, curvari in formam falcis et sinus. Haec verba quum et ipsa similitudini inserviant, similitudo, quae adspergitur, commode abesse poterat. — *novissima*, extrema pars caudae. — *dividua luna*, quum dimidius eius orbis cernitur: vide Heins. Ab hac lunae phasi fluxit verbum *lunari*, curvari. *Lunata cauda* delphinis tribuitur a Seneca. — *dividuae lunae*. Nostri Codices Regii habent *dimidiae*. Lem.

683. *Vndique dant saltus*) Amant delphini non solum *saltus* et altissimos et velocissimos, verum etiam eiusmodi *lusus*, quales hic describuntur. — *lasciva*, quia in chori speciem ludunt. *Lascivi* autem dicuntur chori et saltationes propter motum molliorem. Tibull. II, 1, 88: Noctis currum sequuntur *lascivo sidera fulva choro*. Plin. IX, Epist. 33, 9, delphinus *priorem lasciviam repetit;* praecesserat: *exsilit*, *mergitur*, *variosque orbes implicitat expeditque*. Virgil. Aeneid. VIII, 673, in clypeo delphines *in orbem aequora verrebant caudis*. — In capite foramen habent quo *acceptum mare*, haustam aquam marinam efflant, quod idem et balaenas maximo cum strepitu facere scimus.

687. *viginti*) Hyginus duodecim habet. — *pavidum*, *gelidumque trementi*. Codex Regius A, *pavidus gelidusque trementi*, quod praetulerim veluti minus contortum. Lem. — *vix meum*, vix memorem mei, exanimatum. Similiter Graeci utuntur suo ἐμός. — Monente Heinsio *firmat*, animum mihi addit. — *Diamque tene*. Codices nostri, *Chiamque tene;* unde haec lectio veniat, nescio. Lem. — *Diam tene*, tene viam quae ducit ad Diam. — *Dia*, Naxos, quam Strongylem, dein Diam, mox Dionysida, etc., appellarunt. Plin. lib. IV, cap. 22. Lem. — *Accensis aris*. Olim edebatur *accessi sacris;* duo veteres, *accedo;* sed Heinsius ex primo Palatino, Cantabr. et quinque aliis, *ac-*

Accensis aris, Baccheia sacra frequento. »
« Praebuimus longis, Pentheus, ambagibus aures,
Inquit, ut ira mora vires absumere posset.
Praecipitem famuli rapite hunc; cruciataque diris
Corpora tormentis Stygiae demittite nocti. »
Protinus abstractus solidis Tyrrhenus Acoetes
Clauditur in tectis; et, dum crudelia iussae
Instrumenta necis, ferrumque ignisque parantur,
Sponte sua patuisse fores, lapsasque lacertis
Sponte sua, fama est, nullo solvente, catenas.
Perstat Echionides; nec iam iubet ire, sed ipse
Vadit, ubi, electus facienda ad sacra, Cithaeron

censis; malit tamen *accensusque Deo* aut *adscitus sacris*. MSS. Bersmanni, *accessi terris*. — Codices nostri Regii, *Accessi sacris*. — *Accendi*, calefieri. Ita *accensae undae* Silius V, 605; ubi vide Drakenb. Hinc et *arae* dicuntur *accendi*, in quibus sacra fiunt. Tura autem dari Baccho solebant IV, 11. Fit ergo Acoetes *famulus sacrorum* Bacchicorum, versu 574. In hymno Homerico Deus eum retinet, facitque πανόλβιον.

692. *Praebuimus longis* etc.) Vide ad vs. 577. Sine nexu grammatico, e natura irae, mox convertitur ad famulos. — *Praecipitem rapite*, maxima cum vi et celeritate auferte. — *cruciataque diris*. Codices Regii, *duris*. — *demittite nocti*. Virgilius *demittere orco* dixit Aeneid. IX, 527; et *demittere corpora nocti* Aen. X, 662. Sed Noster *demittere Stygiae nocti*, ex cuius imitatione Silius Italicus V, 241; *damnare Stygiae nocti*. Apud Euripidem, enim vult ligare ad praesepe; sed insania correptus, loco Bacchi, taurum alligat.

696. *solida tecta*) carcer bene munitus. Sic IV, 645, *solida moenia*; et VI, 573, *moenia solido saxo*. — *crudelia*, crudelitati inservientia. — Ex *instrumentis necis* ardentes laminae commemorantur a Cic. Verr. V, 63, quo etiam h. l. *ferrum* et *ignis* respicere videntur. — *ignisque*. Codices nostri, *ignesque*. — *nullo solvente* otiosum videtur Capoferreo, quia praecessit *sponte sua*, quod ideo mutat in *innocuis*. Male. Solet Noster passim ita redundanter loqui, ut I, 90, *quae vindice nullo*, *Sponte sua*, *sine lege*; et versu 100, *Ipsa per se*, ubi vide notam. Et nunc quidem illud *sponte sua*, in quo vis miraculi, urgendum erat.

701. *Perstat Echionides*) Exitus Penthei, quem apud Euripid. vers. 1023–1151, nuncius narrat. — *Cithaeron* electus ad orgia celebranda, quia Bacchus amat montes, unde ipse ὄρειος. — *electus Cithaeron*. Plerique veteres et noster Codex A, *festus*; Berneggerianus, duo alii et noster Codex B, *natus*, ut in libro II, 223, *natusque ad sacra Cithaeron*. In hac varietate mihi potissimum arridet *festus*; nam dicitur eleganter *festus dies*, *festa convivia* — *Cithaeron*, mons

Cantibus et clara bacchantum voce sonabat.
Vt fremit acer equus, quum bellicus aere canoro
Signa dedit tubicen, pugnaeque adsumit amorem:
Penthea sic ictus longis ululatibus aether
Movit, et audito clangore recanduit ira.
  Monte fere medio est, cingentibus ultima silvis,
Purus ab arboribus, spectabilis undique campus.
Hic oculis illum cernentem sacra profanis
Prima videt, prima est insano concita motu,
Prima suum misso violavit Penthea thyrso
Mater: « Io, geminae, clamavit, adeste sorores:
Ille aper, in nostris errat qui maximus agris,
Ille mihi feriendus aper. » Ruit omnis in unum

Boeotiae, de quo Virgil. Aeneid. IV, 303: *Thyas, ubi audito stimulant trieterica Baccho Orgia, nocturnusque vocat clamore Cithaeron*; et Seneca, Oed. 487: *sacer et Cithaeron sanguine inundavit.* Lem.

704. *fremit*, hinnit. — *acer*, ferox, generosus. — *longis*, diu continuatis uno tenore. — *ictus*, motus. Vide ad IX, 583. Apud Eurip. 910 sqq. insania iniicitur Pentheo, ut duos soles, duasque Thebas cernere sibi videatur, atque ita Bacchico habitu vestitus ludibrio spectantium exponitur. Eum auctorem sequuti sunt alii, etiam poëtae Latini, Pacuv. et Virgil. Aeneid. IV, 469. Ab his Noster discedens *ira* potius eum motum usque ad finem servat. — *clangore*, nempe cymbalorum.

708. *Monte medio*) Describitur Cithaeron, ad cuius radices vallis erat opaca pinubus. Euripid. Bacch. vers. 1050. Dianae hanc silvam sacram fuisse, Pseudo-Virg. Cid. 108, memorat. — *Monte fere medio est.* Codex Regius B, *monte fere in medio est*; idem in versu sequenti, *Purus et arboribus*, pro *purus ab arboribus.* — *Purus* et καθαρός dicitur locus ab arboribus nudus. Liv. XXIV, 14: *purus et patens campus.* — *spectabilis*, qui totus spectari potest, oculis patet.

710. *Hic oculis illum* etc.) Secundum Euripid. 1040 sqq. ex arbore spectantem conspiciunt Cadmi filiae lapidibusque petunt et thyrsis; tum, arbore eruta, delapsum lacerant. — *profanis*, non initiatis, ἀβακχεύτοισιν, Eurip. vs. 472. — *insano concita motu*, θεοῦ πνοαῖσιν ἐμμανής, ibidem versu 1092. — *motu.* Codices Regii nostri habent *cursu*; utrum sit genuinum non facile dixeris. Lem. — *Mater* erat sacerdos Bacchi; Euripid. 1112. — *Mater: Io, geminae.* Vnus Mediceus, *mater et Ogeona*, cum glossa, *a loco dictae.* Hinc Burmannus coniecturat quod et Heinsio in mentem venerat, *et Ogygiae*, id est *Thebanae*, nam Thebae *Ogygiae* dictae erant. — Codex Regius A, *o geminae*; Codex B, *Io geminae.* — *Ille aper.* Pentheus matri Bacchi furore

Turba furens: cunctae coëunt, cunctaeque sequuntur
Iam trepidum, iam verba minus violenta loquentem,
Iam se damnantem, iam se peccasse fatentem.
Saucius ille tamen, « Fer opem, matertera, dixit,
Autonoë; moveant animos Actaeonis umbrae »
Illa, quid Actaeon, nescit; dextramque precanti
Abstulit: Inoo lacerata est altera raptu.
Non habet infelix quae matri brachia tendat;
Trunca sed ostendens disiectis corpora membris,
« Adspice, mater, » ait; visis ululavit Agave;
Collaque iactavit, movitque per aëra crinem;

correptae *aper* esse videtur, sed apud Euripid. *leo;* Apollod. omnino *θηρίον*. *Prima* cum vi repetitum; nam id quoque Bacchi opus, quod mater *prima* fecit ista.

716. *cunctae coëunt, cunctaeque sequuntur* dedit Heinsius ex altero Patavino; malit tamen *rabidaeque sequuntur*. Schepper. *fremituque*. Quae lectio non displicet; hanc confirmare videtur Euripides versu 1129; quem loc. Noster expressit, ὄχλος τε πᾶς Ἐπεῖχε Βακχῶν. ἦν δὲ πᾶσ' ὁμοῦ βοή. Et facile *fremituque* potuit corrumpi in *trepidumque*, quod est in MSS. fere omnibus. Caeterum *cunctae coëunt* languet post antecedentia.

719. *Fer opem, matertera*) Apud Euripid. primam matrem implorat, quod sane veri est similius, praesertim quum mater agmen mulierum duceret, primaque in filium impetum faceret. Verba eius vs. 1118 sunt, Οἴκτειρε δ', ὦ μῆτερ, με, μηδὲ ταῖς ἐμαῖς Ἁμαρτίαισι παῖδα σὸν κατακτάνῃς. Sensum eorum et vim angoris Noster paulo ante, *Iam trepidum – fatentem*, bene et per gradationem expressit; et matrem mox versu 724, multo gravius, quam verbis, movere vult, *Trunca* etc. — *Actaeonis*, dilaniati et ipsius, *umbrae* hic bene adhibitae.

721. *Illa, quid Actaeon*) Nostri Regii, *Illa, quis Actaeon*. — *Dextram* protendere solent precantes. — Post hunc versum 721, Vrbinas, Langermannianus, et unus Mediceus, et editiones quaedam inserunt illum, *Ille etiam vellet quum brachia tendere matri*, qui hic transcriptus videtur ex I, 635. Sed et nunc quidem imperfectum *vellet* minime convenit τοῖς *habet* et *tendat*. Et verba *Non habet* etc. referuntur ad antecedentia *dextram precanti*. — Codices Regii nostri istum sane spurium versum non acceperunt. — *disiectis*. Heinsius mallet *direptis* vel *discerptis*. — Nostri Regii habent *deiectis*. — *disiectis* non erat sollicitandum ab Heins.; Eurip. 1134, quaelibet διεσφαίριζε σάρκας, tanquam pilam iactavit, ita ut pars sub saxis iaceret, pars in densis frondibus silvae, neque facile reperiri posset.

726. *Collaque iactavit*) Bacchantes solebant et caput et comam, quam promissam atque solutam gerebant, iactare. Eurip. vs. 493: vide Barnes.

Avulsumque caput digitis complexa cruentis
Clamat, « Io comites, opus haec victoria nostrum est.»
Non citius frondes autumno frigore tactas,
Iamque male haerentes alta rapit arbore ventus,
Quam sunt membra viri manibus direpta nefandis.
Talibus exemplis monitae nova sacra frequentant,
Turaque dant, sanctasque colunt Ismenides aras.

ad vs. 150, et Virgil. Aeneid. VII, 394. — *Avulsum caput.* Hinc intellige Horat. Serm. II, 3, 303. — *cruentis.* Codex Regius A, *lacertis*, omnino mendose. — *opus haec victoria nostrum est.* Codex Regius B, *opus hoc victoria nostra est.* — *opus nostrum.* Eurip. vers. 1177: Ἐμὸν, ἐμὸν τὸ γέρας. Et Bacchum vocat καλλίνικον, pulchrae *victoriae* auctorem.

729. *frondes*, folia. — *autumno.* Codices nostri Regii, *autumnis.* — *autumno*, autumnali. — *tactas* eleganter, paululum morsas. Auson. Id. VIII, 10: *Mordeat autumnas frigus subtile pruinas.* Et saepe *autumnus dies*, *autumna tempestas.* — *male*, non satis firmiter, ut Horatius libro I, Sat. 3, 31: *et male laxas In pede calceus haeret.* — *alta*, tantum ornat. — *Quam sunt* etc. Mulieres id effecere non robore suo, sed Deo συμπράσσοντος addente earum manibus. Euripid. 1126.

733. *Ismenides*) Thebanae, ab Ismeno, fluvio Boeotiae, in qua Thebae. LEM.

P. OVIDII NASONIS

METAMORPHOSEON

LIBER QVARTVS

Fab. I. At non Alcithoë Minyeias orgia censet
Accipienda Dei: sed adhuc temeraria Bacchum

1–415. *At non Alcithoë Minyeias*) Minyeides solae non potuerunt tristi Penthei exitu moveri, ut Baccho sacra facerent. Quum igitur interea opus facerent, laboremque variis fabellis, quae sic commode intexuntur, levarent, in vespertiliones mutatae sunt. Tractarunt hanc fabulam etiam Aelianus V. H. III, 42, atque a Nicandro et Corinna Anton. Lib. X. Ac hi quidem aliud facinus addunt, quod unum de mulieribus illis Plutarch. Quaest. Graec. tom. VII Opp. p. 197 Reisk. narrat. — Hanc quoque fabulam apud nos elegantissimis carminibus imitati sunt poëtae summi, *Lafontaine* et *Voltaire*: ambo laude digni; sed prior antiquitatis sincerum saporem magis redolet. Lem. — *Minyeias*; sic recte emendarunt Scaliger et Heinsius hoc nomen, quod iam Lactantii tempore corruptum erat; in eius enim Argumento est Minei filia. — Nostri Codices habent *Mineias*. — *Minyeides* quae fuerint, non certo definiri potest, quum patronymica saepe nepotibus, pronepotibus et omnino posteris tribuuntur. Si Plutarchum et Anton. audias, fuerunt Minyae filiae. De Minya autem eiusque genealogia, vid. Pausan. Boeot. p. 783. Fuit filius Chrysae, filiumque habuit Orchomenum, conditorem Orchomeni urbis. Sed nihil ille de his mulieribus. Aeliano dicuntur Μινύου θυγατέρες, ut fuisse dicautur e populo Minyarum, id est, populo Minyae imperio subiecto; Pausan. d. l. et Corinth. p. 178. Nomina earum varie exhibentur. Nostro una est *Alcithoë*, altera *Leuconoe*; tertiam non nominat. A Plutarcho vocantur *Leucippe*, *Arsippe*, *Alcathoi*; ab Aeliano, *Leucippe*, *Arsippe*, *Alcathoë*: quae varietas vel librariis debetur, vel, ut saepe in mythis factum, ipsis auctoribus. Fuisse autem illae (quod et Aelian. tradit) mulieres honestae videntur maritorumque amantes, quae domi rei familiari operam dare mallent, quam nova sacra frequentare. Hinc, ut sacris illis honos accederet, poena ficta est, quam Bacchus ab istis sumserit. — De *Orgiis* vide ad III,

Progeniem negat esse Iovis; sociasque sorores
Impietatis habet. Festum celebrare sacerdos,
Immunes operum dominas, famulasque suorum,
Pectora pelle tegi, crinales solvere vittas,
Serta comis, manibus frondentes sumere thyrsos,
Iusserat; et saevam laesi fore numinis iram
Vaticinatus erat; parent matresque nurusque;
Telasque, calathosque infectaque pensa reponunt;
Turaque dant; Bacchumque vocant Bromiumque Lyaeumque,

518. — *Accipere*, celebrare. Eodem sensu *capere orgia*, Virg. Aen. VII, 403. — *temeraria*, impia in Deum, etiam VI, 32.

4. *sacerdos*, Tiresias. — *Immunes operum dominas* etc. Hic versus aliter legitur apud nostros Codices Regios, scilicet: *Immunes operum famulas, dominasque suorum*; et ea forte fuit auctoris scriptura ut prius de famulis, demum de dominis loqueretur. Lem. — Bacchantes *pellibus* cervorum et damarum tegi solebant, quae dicebantur *nebrides*; nam νεβρός est hinnulus: vide Schol. Eurip. ad Phoen. vs. 798. — *tegere*, verbum proprium in sacris, quum vel caput velatur sertis, vel in Bacchanalibus corpus nebridibus. — *crinales vittae*, vittae, quibus crines coercebantur. Bacchantes enim, ut modo vidimus, passis capillis currere solebant. Etiam apud Virgil. Aeneid. VII, 403, haec orgia sic indicuntur, *solvite crinales vittas*. — *Serta*, frondes pampineos aut hederaceos. — *comis* revocavi e plurimis MSS.; namque *serta coma*, quod Heinsio et Burmanno e quibusdam placuit, minus suave est. — *et saevam*. Gruterus legit *aut saevam*. — Nostri Regii, *et saevam*. — *laesi*, spreti.

10. *Telasque, calathosque*) En iam tertio animadvertimus, vide lib. I, 193, et III, 530, hoc quantitatis mendum non exstare in nostris Codicibus qui habent *Et telas, calathosque*. Recentiores editores, auctoritate Virgilii freti, qui aliquando τὸ *que* caesurae vicem gerens longum fecit, illud in Ovidium sine metri iactura intulerunt. Quamobrem vulgatam lectionem non mutavimus. Vide ad III, 330. Lem. — *calathi* erant in vasis muliebribus, fiscellae e viminibus factae, quae ab ima parte angustae, paulatim se in latitudinem laxabant, graece τάλαροι. Etymol. M. τάλαρος, καλαθίσκος, κόφινος. Speciem *calathi* dat Spanhem. ad Callim. p. 652. In eo *pensa* sua reponebant lanificae. — *infecta*, pro imperfecta, paulo insolentius dictum. Sic et VI, 202. — Vivianus legit *infestaque*, quod explicat, non festa; atque ita Gronovianus, a manu prima. Codices nostri Regii, *infectaque*. — *reponunt* etc. Relictis rebus omnibus occurrunt. Expressit Euripides in Bacchis 117, ubi ruunt ἀφ' ἱστῶν, παρὰ κερκίδων, *a telis et a radiis*.

11. *Bacchumque vocant* etc.) Argumentum recenset hymnorum, quibus celebraverint Bacchum. Hymni

Ignigenamque, satumque iterum, solumque bimatrem.
Additur his Nyseus, indetonsusque Thyoneus,
Et cum Lenaeo genialis consitor uvae,
Nycteliusque, Eleleusque parens, et Iacchus, et Evan;
Et quae praeterea per Graias plurima gentes
Nomina, Liber, habes: tibi enim inconsumta iuventas;

enim complectebantur nomina, virtutes et res gestas Deorum: vid. Orpheus hymn. 51, *ubi* eadem fere nomina. Et habemus hic locum classicum de Baccho, quocum cf. III Fast. 713; Horat. II, Od. 16; Senec. Oedip. vs. 404 sqq. — *Bromius*; vide ad III. 528. — *Lyaeus*, qui curas solvit, a λύειν. — *Ignigena*, πυρογενής. De hoc et de sqq. duobus vs. vid. III, 309 sqq. et quae nos et ibi et ad versum 253 notavimus. — Nomen autem *bimater* ab ipso Ovidio signatum videtur. Graecis hanc ob causam διθυρος dictus a multis creditur: vide Mureti Var. Lect. XIX, 1.

13. *Additur his*) Codex Regius B, *additus*, minus bene propter sensum. Lem. — *Nyseus* a *Nysa*, monte et urbe Indiae, ubi educatus. III, 314. — *Thyoneus* ἀπὸ τοῦ θύειν, a furendo, unde et Bacchantes *Thyades*. Schol. Apollon. ad Argon. I, 636. — *indetonsus* pro *intonsus*, ἀκειρεκόμης, frequens et Apollinis et Bacchi epitheton, ob comam promissam, quam etiam in monumentis habent. *Longae comae* Bacchi apud Martialem IV, Epigr. 45; *Decet intonsus crinis utrumque Deum* apud Tibullum I, Eleg. 4, 38.

14. *Lenaeus*) ἀπὸ τοῦ ληνοῦ, a torculari, a calcatorio. — *genialis uva*, quae facit, ut genio indulgeamus, laeti et hilares simus, egregium adeo uvae epitheton, *genialis platanus*; XI, 95, *genialiter agere festum*; XIII, 229, *genialia serta*; Virgil. Georg. I, 302, *genialis hiems*, apta conviviorum hilaritati. Tibul. III, 3, 63, *iucundae consitor uvae*. — *Nyctelius*, cuius sacra noctu celebrantur. Virgil. Georg. IV, 521, *nocturnus Bacchus*. — *Eleleus*, *Iacchus* et *Evan* a vocibus Bacchantium. Scil. *Eleleus* a voce ἐλελεῦ qua procedentes ad Orgia celebranda, ad conferendam pugnam, utebantur. Vinum autem hortatur ac reddit hominem audacem ad omnia aggredienda; unde Horatius: *ad proelia trudit inermem*. *Iacchus* ἀπὸ τῆς ἰαχῆς, hoc est a clamore. *Evan* vox est qua Bacchus ipse significatur. L.

17. *Nomina, Liber, habes*) Repente, veluti furore abreptus et ipse, Liberum alloquitur. Similiter Claudianus 34, 29; forte ex imitatione Nostri. — *inconsumta*, ἄφθιτος, perpetua, aeterna. Tibul. I, 4, 37: *Solis aeterna est Phoebo Bacchoque iuventus*. — *iuventas*. Codex Regius A, *iuventa*; Codex B, *iuventus*. *Iuventas*, etiamsi minus usitata, tamen praeferenda mihi videtur; habent eam vocem et Basileensis, et Spirensis, et alii quos refert Heinsius: Lucretius lib. V, *aevo florente iuventas*; Virgilius Aeneid. V, *si nunc foret illa iuventas*; Tibullus lib. I, 8, *Sero revocatur amor, seroque iuventas*. Dicitur etiam *Iuventas* Dea iuventutis; hanc igitur vocem, magis poeticam, cum Heinsio servandam censeo. Lem. — Additur *puer*, nam media est Bac-

Tu puer aeternus, tu formosissimus alto
Conspiceris coelo: tibi, quum sine cornibus adstas,
Virgineum caput est. Oriens tibi victus, ad usque
Decolor extremo qua tinguitur India Gange.
Penthea tu, venerande, bipenniferumque Lycurgum
Sacrilegos mactas; Tyrrhenaque mittis in aequor

chi aetas inter iuvenem et puerum, III Fast. 773. — Fuisse autem Bacchum *formosissimum*, docet Broukhusius ad Tibull. II, 3, 35. Hinc et *candidus* vocatur apud Horatium I, Od. 18, 11; quo epitheto virgines fere insigniri solent. — *Conspiceris*, pro *es*, non modo sonantius, sed etiam efficacius ad sensum. Nam *conspici* dicuntur, qui dote aliqua aut virtute insignes, aliorum oculos in se conversos tenent. — *coelo* Bacchus impositus post victorias partas, vers. 613. Regius et Burmannus putant, Ovidium hic sequi eos, qui Solem et Bacchum eumdem esse tradebant; quam rationem sane Virgil. Georg. I, 5-7, sequutus est. —*cornua* parva dantur Baccho non tam a pictoribus, quam a poëtis. Deponi poterant; haerebant enim non in capite, sed in filamine quodam. Erant autem cornua apud Veteres symbolum maiestatis et potentiae: vid. Th. Bartholin. de Vnicorn. cap. 2 et 3. Hinc Bacchus *corniger*, *κεραῖος*, *κερασφόρος*, *ταυρόκερως*. — De *virgineo capite* vide ad III, 607. — *ad usque*. Vsque ad eam terram, qua.

21. *Decolor extremo* etc.) De expeditione Bacchi Indica, cuius crebra apud poëtas mentio, vid. Nonni Dionysiaca et Diod. Sic. liber IV. — *Liber* pater primus omnium cum exercitu, in quo mulieres quoque erant furentes, in Indiam ingressus fuisse, eamque subegisse, ac gentem nulli unquam hominum obnoxiam, ac sola quiete contentam, caedibus libidinibusque vexasse ac polluisse, indeque magnificentissimum triumphum reportasse fertur. LEM. — *Decolor*, de colore vitiato et deformi dicitur. Hoc l. color fuscus intelligitur. Fusci enim sunt Indi propter solis aestum: Tibul. II, 6, 12; vid. Broukhus. ad Propert. IV, 3, 10. *Furvam gentem* Indos dixit Iuvenalis XII, 86. Nempe *furvos* dicebant recentiores, quos antiqui *fuscos*. *Decolor Indus* est etiam V Trist. 3; et *decolor India* Senec. Hipp. 344. *Colorati Indi*, nempe Aethiopes, Virgil. Georg. IV, 293. — *tinguitur*, exquisitius quam irrigatur, et quod quinque et nostri Regii habent *cingitur*. India non cingitur Gange. Suadet Burmannus *finditur*, quia India in duas partes ab eo flumine dividitur. Hodie quidem, sed Ovidii temporibus *Ganges* erat terminus Indiae; vide Q. Curtium VIII, 9; hinc *extremus Ganges* dicitur.

22. *Penthea tu*) In laudibus Bacchi commemorari etiam solet poena, qua affecerat contemtores orgiorum suorum. — *venerande*, sancte; vox solemnis in invocationibus Deorum. — *Lycurgus*, Dryantis filius, Edonum in Thracia rex, cuius impietas et supplicium varie narratur: vid Homer. Il. Z, 130 sqq.; Schol. Hor. ad II, Od. 19; Hygin. fab. 132; Diod. Sic. III, 64; Plutarch. de aud. poët. p. 6, ed. Krebs.; Apollod. III, 5, 1.

Corpora: tu biiugum pictis insignia frenis
Colla premis lyncum: Bacchae Satyrique sequuntur;
Quique senex ferula titubantes ebrius artus
Sustinet, aut pando non fortiter haeret asello.
Quacumque ingrederis, clamor iuvenilis, et una
Femineae voces, impulsaque tympana palmis,
Concavaque aera sonant, longoque foramine buxus.

Apud Homerum, Bacchi nutrices cum *bipenni* persequitur, eamque ob causam a Iove excaecatur; iuxta Hyginum vero, quum Bacchum de regno fugasset, pantheris obiicitur ab eodem Deo, postquam insaniam correptus uxorem et filium interfecerat. *Bipennifer* vocatur etiam V Trist. 3, 39. *Securiger* Senec. Oedip. versu 471. Apud Homerum d. l. fert *βουπλῆγα*, quod, interprete Eustath. genus securis significat, quo tauri occidi solebant: Βουπλὴξ δὲ – πέλεκυς βοὸς ἀναιρετικός. — *Sacrilegos*, contemtores sacrorum et insolentes in Deum ipsum. — *Tyrrhena corpora*, Tyrrhenos. III Fast. 723, *Tyrrhena monstra*. — *frenis pictis*, auro argentoque distinctis.

25. *Colla premis*) scilicet iugo. – *Lynces:* vide ad III, 668. — *Satyri*, perpetui et fideles Bacchi comites: vide XI, 89; Trist. V, 3, 37. — *Satyri* nihil aliud hominis quam figuram habent. In Aethiopia nascuntur aduncis naribus, aspera cornibus fronte, pedes caprinos habentes. Illorum saltatione ac iocis et risu plurimum oblectabatur Bacchus. Lem. – *senex*, Silenus, Bacchi praeceptor et perpetuus comes. In monumentis antiquis vel ferula nitens, vel asino insidens repraesentatur: vid. Perizon. ad Aelianum V. H. III. 18: ubi ex utroque genere gemmae. — *ferula*, *νάρθηξ*, baculus oblongus, cavus et recipiendo igni aptus, quo in primis Bacchus et ministri eius uti solebant; vide Barnes. ad Eurip. Bacch. vs. 147, et Perizon. d. l., ubi eius species expressa. Imitatus Nostrum est Claudianus Rapt. Pros. I, 19: *Ebria Maeoniis fulcis vestigia thyrsis*. Virg. Aeneid. III, 659: *trunca pinus vestigia firmat*. — *artus*, pedes. — *aut pando*; *aut*, pro *et*, dedi cum primo et secundo Palatin., tertio et quarto Medic. Vrbinate, aliisque nonnullis melioribus. — Nostri Codices Regii habent *et*. — *non fortiter haerere*, non firmiter insidere. Cic pro Deiot. 10: *Vix haerere in equo senex poterat*. Silenus asino haerens in monumentis tenetur a Fauno.

30. *Concavaque aera*) cymbala aerea. Lem. — *longoque foramine buxus*. Periphrasis est tibiae quae ex buxo fieri solet. Lem. — *longo foramine* explicandum, longa serie foraminum, docent Noster XII, 158, *longave multifori – tibia buxi*; Horatius etiam Art. P. 203, *tibia tenuis simplexque foramine pauco*; et Virgil. qui, Aeneid. IX, 618, Phrygiae tibiae *biforem cantum* tribuit. Lem. — Heinsius coniecturat *aeneoque foramine*, quod multo durius foret altero. – Imo lectio Heinsii, sensu carens, nostrae explanationi omnino repugnat Lem.

Pacatus, mitisque, rogant Ismenides, adsis:
Iussaque sacra colunt: solae Minyeides intus,
Intempestiva turbantes festa Minerva,
Aut ducunt lanas, aut stamina pollice versant,
Aut haerent telae, famulasque laboribus urgent.
E quibus una levi deducens pollice filum,
Dum cessant aliae, commentaque sacra frequentant,
« Nos quoque, quas Pallas, melior Dea, detinet, inquit,
Vtile opus manuum vario sermone levemus;
Perque vices aliquid, quod tempora longa videri
Non sinat, in medium vacuas referamus ad aures. »

31. *Pacatus* ex uno recepit Heinsius pro *placatus*; de hac varietate solemni vide Lambin. ad Lucret. I, 9. — Nostri Regii habent quoque *placatus*. — *Pacatus* et *mitis*, vocabula solemnia in invocationibus Deorum. — *rogant Ismenides*. Thebanae matres, ut felix faustusque adsis, precantur. Lem.

32. *solas* has Deo adversatas esse, monet etiam Aelianus. — *intus*; in aedibus, quum reliquae mulieres in Cithaerone baccharentur. — *turbare*, profanare quod, 390, substituitur. Cic. H. R. 16: *sacra ludosque conturbare*; Quinctil. Decl. 265, *publica sacra turbare*. — *Intempestiva Minerva*, quum alieno tempore operam darent lanificio, cui Minerva praeerat. Aelian. *αἱ μὲν περὶ τοὺς ἱστοὺς εἶχον καὶ ἐπονοῦντο περὶ τὴν Ἐργάνην*. *Textis operari Minervae* dixit Tibul. II, 1, 65. — *Aut ducunt – laboribus urgent*, triplex mulierum graecarum opus. — *ducunt lanas*. Vid. ad II, 411. Plenius Claudian. XX, 385: *Vellera per tenues ferri producere rimas*. — *versari* a lanificis dicitur et *stamen*, filum, et *fusus*, ut 221; VII, 22. Tibul. II, 1, 64: *Fusus apposito pollice versat opus*. — *haerent* rei, aut in re aliqua, qui sedulo eam tractant. *Haerere in libris* Cic. Attic. XIII, 4; *Haerere in iure* Orat. I, 38.

36. *una*, Leucippe. — *deducere*: vide ad I, 4. — *levi pollice*, ut VI, 22. Hercules contra, Epist. IX, 77, *crassa robusto deducit pollice fila*. — *filum* habent nostri Regii. Duodecim, *fusum*, ut VI, 22; sed vide Burmannum ad Amor. I, 14, 7. — *detinet*, lanificio occupatas retinet. Etiam ab Anton. vrr. *φίλεργοι*. — *opus levemus* ipse explicat, *quod tempora longa videri Non sinat*. Infra 295, sic *minuere laborem*; VI, 60, *fallere laborem*; Trist. IV, 1, 13, cantando *Fallitur ancillae decipiturque labor*; ibid. I, 6, *grave mollit opus*. Adeo Noster hoc variavit. Virgil. Georg. I, 293, texens mulier *longum cantu solatur laborem*. Sed cum hoc loco confer in primis Georg. IV, 345, ubi Clymene inter sorores vellera carpentes Deorum amores narrat. — *vario sermone*, variis fabellis vicissim narrandis. — *vacuas*, non occupatas aliis rebus audiendis; III, 319, *vacua Iuno*. Sic sequitur longum episodium usque ad vs. 388: quo commode

Dicta probant, primamque iubent narrare sorores.
Illa, quid e multis referat, nam plurima norat,
Cogitat; et dubia est, de te, Babylonia, narret,
Derceti, quam versa squamis velantibus artus
Stagna Palaestini credunt celebrasse figuras;
An magis ut sumtis illius filia pennis
Extremos albis in turribus egerit annos:
Nais an ut cantu, nimiumque potentibus herbis,
Verterit in tacitos iuvenilia corpora pisces,

iocosae aliquot et amatoriae fabellae intexuntur, quae vix melius, quam a mulieribus confabulantibus, narrantur. Earum numerum auget *dubitatio* primae mulieris et praeteritio tertiae 276–284.

45. *Derceti*) Nostri Regii, *Dirce*, male. Lem. — *Dercetis* sive *Derceto* et alio nomine *Atergatis*, Dea Syriorum. Ei Venus laesa amorem iuvenis cuiusdam inspiravit, ex quo Semiramin enixa prae pudore se in lacum praecipitavit, in quo in piscem mutata iuxta Ascalonis stagnum colebatur, eiusque imago ex parte hominem, ex parte piscem referebat. Diod. Sic. III; Plin. H. N. V, 32. *Filia* eius Semiramis a columbis educata credebatur. – *versa squamis*, in squamas, ut alibi, *mutatus tauro*. — *velare* de plumis et squamis dicitur. — *Palaestini*, Syri; nam Syriae pars erat Palaestina. — *celebrasse* agnoscunt meliores; nonnulli, *coluisse*, ut lib. II, 380; aut *habitasse* quod posterius ex interpretatione fluxit. — Codex Regius A, *celebrasse;* Codex B, a prima manu, *mutasse;* et inter lineas, a secunda manu, *celebrasse;* alii quoque *mutasse* habent, teste Heinsio. Lem. — *celebrat* locum is, qui frequenter in eo versatur.

47. *An magis ut sumtis*) Semiramis, Dercetis Deae filia, miro quodam modo a columbis lacte coagulato e proximis pastorum mapalibus rapto nutrita fuit, unde et *Semiramis* fuit appellata; nam, Syrorum lingua, semiramides vocantur columbae, quas Syri, ut deos, colebant. Lem. — *sumere pennas* aut *alas*, pro in avem mutari, amat Ovid. V, 288; XI, 789; XII, 1. — *albis in turribus.* — *albis*, pro *altis*, Heinsius recte recepit e Florentino S. Marci, et Rottendorphiano, ubi illud pro diversa lectione. — Codices nostri Regii habent *altis*; quam lectionem, nimis vulgarem, merito reiecerunt Heins. et Gierig. Lem. — Noster Trist. I, 9, 7: *Adspicis, ut veniant ad candida tecta columbae; Accipiat nullas sordida turris aves*, itemque Martial. Epigr. XII, 31: *Quaeque gerit similes candida turris aves.* Amant autem columbae loca altiora. Ex his fabulis Syri *et pisces et columbas in Deorum numero habebant.* Hygin. fab. 197.

49. *Nais*) De *Naide* hac nihil certi commemorari potest. Lactant. in Arg. eam ait similiter cessisse in piscem. — *cantu* et *herbis* utebantur veneficae VII, 98. — De *potentibus herbis*, vide ad I, 522. — *tacitos*, mutos, ἐλλοπας, ut qui pulmonibus, arteria et gutture careant. Lem. —

Donec idem passa est: an, quae poma alba ferebat,
Vt nunc nigra ferat contactu sanguinis arbor.
Haec placet; hanc, quoniam vulgaris fabula non est,
Talibus orsa modis, lana sua fila sequente:
« Pyramus et Thisbe, iuvenum pulcherrimus alter,
Altera, quas Oriens habuit, praelata puellis,
Contiguas tenuere domos, ubi dicitur altam
Coctilibus muris cinxisse Semiramis urbem.
Notitiam, primosque gradus vicinia fecit;

an, quae poma alba. Mori arboris est periphrasis. Morus enim arbor fructus primum albos, deinde nigros Pyrami ac Thisbes sanguine effectos fert. LEM.

53. *Haec placet*) Nostri codices Regii, *hoc placet:* sic veteres magna ex parta. *Haec* placuit Heinsio. LEM. — *lana sua fila sequente* eleganter; dum lana deducitur in fila; *sequi* de rebus ductilibus. Vide ad Plin. VII, Ep. 9, 11.

55. *Pyramus* et *Thisbe*) Babylonii, triste amoris infelicissimi exemplum, quorum sanguine mori poma adspersa nigrum contraxerunt colorem. Caeterum a nullo alio scriptore antiquo tractata est haec fabula, et, nisi ficta ab Ovidio, certe ut *non vulgaris* et ex Oriente translata, diligenter exornata. Valde autem afficit animos legentium. Aetas amantium, castus eorum amor, durities parentum, error quo trahuntur, tristes denique eorum exitus, multum valent ad commovendum animum. Omnia inter se conspirant ad fidem faciendam, atque ad naturae veritatem moresque amantium notata sunt.

57. *Contiguas domos*) Codex Regius A, pro *contiguas*, habet *continuas;* idem Codex B. — Ex hoc versu apparet, has domos habuisse communem parietem, quas, qui distincte loqui volunt, *continuas* (quod etiam h. l. est in Varr. lect.) aut *continentes* dicunt. *Contiguae* enim aut *attiguae* eae etiam dici possunt, quae se invicem attingunt. Hoc nunc praestat, quia versu 66, demum monetur, has domos *communem parietem* habuisse. — *tenuere.* Vulgo *habuere*, quod Heinsius reiecit, quia *habuit* iam praecessit. — Codex Regius A, *habuere;* sed praestantior lectio Heinsii. Idem mox, pro *ubi*, dat *qua.* — *altam coctilibus muris.* Babylonia, Iuven. X, 171, vocatur *a figulis munita.* Similiter et Noster eam circumloquitur; eius enim maxime memorabiles *muri*, a Semiramide excitati, et in miraculis mundi adeo numerati: *coctiles*, quia instructi erant latere coctili, bitumine interliti. Habebant altitudinem centum cubitorum, unde *urbs alta:* vide Curt. V, 1, 24 sqq. et qui ibi laudantur ab Interpp. Alias *altae urbes* sunt celebres et valentes opibus. — De altitudine murorum et turrium variant Interpretes; vid. Farnab. ad hunc locum. LEM. — *cinxisse.* Vnus Medic. *posuisse;* male cum *muris.* LEM.

59. *primos gradus*) scilicet amoris, quod haud dubie subintelligendum est e versu sequenti, nisi malis cum

Tempore crevit amor: taedae quoque iure coissent,
Sed vetuere patres: quod non potuere vetare,
Ex aequo captis ardebant mentibus ambo.
Conscius omnis abest; nutu signisque loquuntur:
Quoque magis tegitur, tectus magis aestuat ignis.
Fissus erat tenui rima, quam duxerat olim,
Quum fieret paries domui communis utrique:
Id vitium nulli per secula longa notatum,

aliis *notitiam primosque gradus* per Hendiadyn exponere, primus gradus notitiae.

60. *taedae quoque iure*) Mediceus et Argentinus *iura*, quod placet Burmanno qui comparat *coire societatem* e Cicerone et Nepot. Sed hoc durum minimeque poëticum foret. — *taedae — coissent*, matrimonium quoque iniissent. Satis enim notum, in nuptiis taedas praeferri solitas sponsis. Hinc *taeda* poëtis de ipsis nuptiis, de ipso matrimonio IX, 721; XV, 826. — *Coire*, ut συνέρχεσθαι, de coniugibus. Iam *coissent iure taedae* fere dictum est, ut ibid. 15, *sociata foedere lecti*, et infra VII, 403, *thalami foedere iungit*. Ros. Schirach. hic aliquid humani passus est. Quum enim verba ita iungeret, *taedae quoque coissent*, idque *iure*, fieri haud poterat, quin ad interpretationem durissimam deferretur; *taedas* enim de amore accipit, qui se coniunxisset iure.

61. *patres* possent esse omnino parentes, ut alibi *fratres* pro fratribus et sororibus, *reges* pro rege et regina, vide Bentl. ad Horat. I, Sat. 5, 100. Rectius tamen nunc sensu vulgari capies; namque versu 153 Thisbe ait, *miseri, meus illiusque, parentes*, ubi soli patres intelliguntur, qui duriores fere matribus in eiusmodi rebus esse solent. Post *patres* posui interpunctionem maximam, quum vir doctus apud Clark. ad Hom. Il. Γ, 39, et alius in Observatt. Miscel. Vol. II, tom. I, pag. 34, suasit. In vulgata lectione falsa est sententia. — *Ex aequo*, ambo pariter, unus aeque ac altera; IX, 719. Plin. Paneg. 83, de marito ac coniuge, *probati ex aequo*. — *captus*, de amante. — *nutu* etc. Venus docet vel *viro coram nutus conferre loquaces, Blandaque compositis abdere verba notis*. Tibull. I, 2, 22. — *Quoque magis* etc. Sententia amoris naturam bene adumbrans, verbisque tropicis expressa similitudinem involvens. — *tegitur*, celari cogitur. — *tectus magis*. Vulgo, *tanto magis*. Sed Burmannus recepit veterum librorum scripturam (et haec est nostrorum Regiorum Codicum) tum quia repetitio eiusdem verbi familiaris Ovidio, tum quia saepe Veteres post *quo* et *quanto* omittunt *eo* et *tanto*. Ergo *magis* hic *eo magis* intelligendum; vide Drakenb. ad Livium I, 25. — *aestuat*, calorem efficit.

65. *Fissus erat tenui rima*) Vt solertiam amantium notaret, hanc de *rima* pluribus persequutus est. Propertius II, 13, 72: *nunc licet per rimosas mittere verba fores*. Pr eo Noster mox iucunde, *vocis fecere iter*. — Et *ducere* et *agere rimam* latinum est; vide Ciofan.

Quid non sentit amor? primi sensistis amantes;
Et vocis fecistis iter; tutaeque per illud
Murmure blanditiae minimo transire solebant.
Saepe, ut constiterant, hinc Thisbe, Pyramus illinc,
Inque vicem fuerat captatus anhelitus oris;
« Invide, dicebant, paries, quid amantibus obstas?
Quantum erat, ut sineres nos toto corpore iungi?
Aut hoc si nimium, vel ad oscula danda pateres!
Nec sumus ingrati: tibi nos debere fatemur,
Quod datus est verbis ad amicas transitus aures. »
Talia diversa nequicquam sede loquuti,
Sub noctem dixere, Vale; partique dedere
Oscula quisque suae, non pervenientia contra.

68. *Quid non sentit amor?*) Parenthesis est, rationem continens, cur amantes primi rimam illam noturint. Virgilius de Didone: *Quis fallere possit amantem.* Lem. — *Primi sensistis.* Elegans et certe Ovidiana repetitio, mendosum autem et iners *vidistis* quod habent nostri Regii. Lem.

69. *Et vocis fecistis iter*) vide notam ad 65. *Vocis* habent nostri Regii. Heinsius ex Vrbinate, Theat. et tribus aliis accepit *voci.* — *tutae*, quae non interciperentur, ut literae. — *murmur* solemne de submissis et lenibus amantium confabulationibus. Art. Amat. II, 723, *murmur amabile.* — *minimo* et 83 *parvo*, ut XI, 187, *vox parva.*

71. *ut*) Praestantius quam *ubi* quod habet Codex noster B. Lem. — *Inque vicem*, pro quo ambo Codices nostri, *vices.* — *captatus anhelitus oris. Anhelitus* oris est ipsum illud *murmur minimum*, idque *captabatur* auribus. Heroid. XIX, 53, *captare voces auribus*; III ex P. 4, 19, *captata per aurem.* — *invida* eleganter tribuitur rebus inanimis, quae prohibent aliquid fieri. Sic libro X, 642: *Detul e aura preces ad me non invida blandas*; sic Rem. Am. 103, *durum limen*, quod excludit amantem; et Art. Amat. III, 150, *crudelis ianua.* Plerumque acerbius amantes in eiusmodi obstacula invehere solent; sed nostri amantes leniore sunt ingenio, quod et ipsum eos commendat.

74. *Quantum*) Codex Regius B, *quanto. Quantum erat*, vox eorum, qui rem parvam esse dicunt; Gallice *que t'en coûterait-il?* sed non, *quel bonheur ce serait!* Lem. — *ad oscula danda.* Idem Codex B, *oscula sola*; non male certe.

76. *Nec sumus*) Ediderat Cl. *Gierig* nec *simus*; sed multo convenientius metro, nam *simus* peccat, nostri Regii habent quam dedimus lectionem. Lem.

78. *sedes*) Locus, ubi stabant. — *diversa*, opposita. — *nequicquam* pertinet ad votum illud, ut latius paries pateret. — *pars*, nempe parietis.

Postera nocturnos Aurora removerat ignes,
Solque pruinosas radiis siccaverat herbas;
Ad solitum coiere locum: tum murmure parvo
Multa prius questi, statuunt, ut nocte silenti
Fallere custodes, foribusque excedere tentent;
Quumque domo exierint, urbis quoque claustra reliuquant:
Neve sit errandum lato spatiantibus arvo,
Conveniant ad busta Nini, lateantque sub umbra
Arboris: arbor ibi, niveis uberrima pomis,
Ardua morus, erat, gelido contermina fonti.
Pacta placent; et lux, tarde decedere visa,
Praecipitatur aquis, et aquis nox surgit ab isdem.

81. *Postera nocturnos Aurorn etc.*) Sic libro VII, 100, *Postera depulerat stellas Aurora micantes.* Hic elegantior *nocturnos ignes*, nam stellae sunt coeli faces. Lem. — *coiere locum.* Codex Regius B, *venere.* Forsan dulcius. Lem. — *custodes*, ianitores. — *foribusque excedere tentent.* Burmannus malit *foribusque exire paternis*, quia unus Thuani *exire.* — Nostri Regii habent vulgatam.

86. *urbis claustra*) ex uno Bononiensi dedit Burmannus pro *tecta.* Heinsius coniecturat *septa ex portarum sepe* Trist. IV, 1, 81. Ehmnsi nostri Regii habeant *tecta*, consentimus tamen Burmanno; nam *tecta* de domibus, non de urbibus quae clausae non tectae sunt. Quod ad *septa*, rarius est; at Lucretius, *naturae portarum claustra* et *vitae claustra*; Iuvenalis Satyr. VIII, *laxarant portarum claustra*; Statius Thebaidos X, 644, *Thebarum claustra.* Infra VIII, 70, *portarum claustra.* Lem. — *bustum*, sepulcrum, monumentum sepulcrale, τύμβος. Sic *bustum Sardanapali, Catulli*, aliorum apud Cic. Proprie *bustum* locus, in quo cadaver combustum et sepultum: vid. Kirchm. de Funeribus Roman. Lib. III, cap. 1 init. Miror tamen a Nostro *busta* hic commemorata, quum Romae meretrices fere ad busta commorarentur, unde *bustuariae moechae.*

89. *uberrima* dedit Heinsius; sic et nostri Regii. Liber scriptus Bersmanni, tertius Gronovianus, et Zulichemianus, *celeberrima*; tertius Mediceus, *creberrima*; III Amor. 5, 3, *celeberrimus ilice lucus.* — *fons* hic memoratur propter versum 98.

91. *lux* pro sole. — *decedere.* Nostri Regii, *discedere;* non praestat. Lem. — *Decedere* solemne de occidentibus sideribus. Putant sumtum a praesidibus provinciarum post expletum tempus a munere suo abeuntibus. Immo a militibus translatum; vid. ad II, 114 sqq. — *praecipitatur*, prona via descendit in oceanum: II, 67 sqq. Virg. Aen. II, 9: *nox coelo praecipitat.* Porro, *nox surgit*, quia poetae ei non minus, quam Soli, decursum per coelum tribuunt, ita quidem, ut vel ab Oriente surgens Solis currum persequatur, vel, Sole in oceanum se praecipitante, ab eadem

Callida per tenebras, versato cardine, Thisbe
Egreditur, fallitque suos; adopertaque vultum
Pervenit ad tumulum; dictaque sub arbore sedit.
Audacem faciebat amor: venit ecce recenti
Caede leaena boum spumantes oblita rictus,
Depositura sitim vicini fontis in unda.
Quam procul ad lunae radios Babylonia Thisbe
Vidit; et obscurum trepido pede fugit in antrum;
Dumque fugit, tergo velamina lapsa relinquit.
Vt lea saeva sitim multa compescuit unda,
Dum redit in silvas, inventos forte sine ipsa
Ore cruentato tenues laniavit amictus.
Serius egressus, vestigia vidit in alto
Pulvere certa ferae, totoque expalluit ore
Pyramus: ut vero vestem quoque sanguine tinctam
Repperit; « Vna duos nox, inquit, perdet amantes;
E quibus illa fuit longa dignissima vita!
Nostra nocens anima est: ego te, miseranda, peremi,
In loca plena metus qui iussi nocte venires;
Nec prior huc veni! nostrum divellite corpus,

illa parte occidentali surgat. — *nox surgit.* Quidam, *exit.* *Surgit* quod habent nostri Regii, praecedente *praecipitatur*, aptius. Lem. — Ex hac posteriore ratione fluxit *aquis ab isdem.* Lactantius in Argumento narrat, eos matutino tempore ibi convenisse.

93. Venus favet, si *reserat fixo dente puella fores*, docetque, *pedem nullo ponere posse sono*; idque docet non nisi eos, quos *Non vetat obscura surgere nocte timor*, ut ait Tibul. I, 2, 18 seqq. Eius rei hic habemus exemplum, atque etiam eius, quod idem de potentia Cupidinis ait: *Hoc duce custodes furtim transgressa iacentes, Ad iuvenem tenebris sola puella venit.* Vid. Tibull. II, 1, 75. — *Versato cardine.* Alibi *furtim verso* aut *tacito cardine* clam egredientes fores aperire dicuntur, Tibul. I, 2, 10; 6, 12. — *Adopertaque vultum.* Regius B habet *vultu*; forsan errore librarii qui omiserit lineolam supra vocalem *u.* Lem.

97. *Caede boum*) Sanguine boum caesorum, ut supra III, 143, *caede ferarum.* — *Deponuntur* omnia, quae finiuntur, quibus quis liberatur; vid. VIII, 47.

100. *trepido*, pro *timido*, e Cantabrigensi dedit Burmannus. — Nostri Regii habent *timido*; videant Critici, an *trepido* nimiam agitationem notat ac minus conveniat puellae. Lem. Noster I, 506, *penna trepidante.* —

Et scelerata fero consumite viscera morsu,
O quicumque sub hac habitatis rupe, leones!
Sed timidi est optare necem.» Velamina Thisbes
Tollit, et ad pactae secum fert arboris umbram;
Vtque dedit notae lacrymas, dedit oscula vesti:
«Accipe nunc, inquit, nostri quoque sanguinis haustus;»
Quoque erat accinctus, demittit in ilia ferrum:
Nec mora; ferventi moriens e vulnere traxit.
Vt iacuit resupinus humi, cruor emicat alte;
Non aliter, quam quum vitiato fistula plumbo
Scinditur, et tenues stridente foramine longe
Eiaculatur aquas; atque ictibus aëra rumpit.
Arborei foetus adspergine caedis in atram
Vertuntur faciem; madefactaque sanguine radix
Poeniceo tinguit pendentia mora colore.
Ecce, metu nondum posito, ne fallat amantem,

relinquit. Codd. RR. A et B, *reliquit.*

113. *morsu*) Dominicanus et unus Gronovii, *dente*, ut apud Phaedrum, I, fab. 2, 24, *dente aspero.* Sed alterum gravius. — Regii nostri, *morsu.* — *pactae arboris*, ad quam convenire constituerant. Lem.

118. *haustus sanguinis*) profluentem sanguinem: VII, 333; XIII, 331. — *traxit e vulnere*, quo celerius, sanguine emisso, exspiraret. — *fervens vulnus*, eleganter, vulnus, ex quo ebullit sanguis calidus. Quod Virgil. Aeneid. IV, 689, dixit, *stridit vulnus*, id Noster similitudine illustrat.

121. *humi*) Nostri Codices, *humo.* Non tanti fecerunt grammaticae regulas scriptores antiqui, ut ab ea nunquam recederent; quod iam observavimus in Caesare nostro. Ita hoc loco *humo*, pro *humi*, non est insolitum. Lem. — *vitiari*, scindi; supra, *vitium* parietis, rima. — *longe.* Nostri Codices, *longas.* — *Eiaculatus sanguis* etiam VI, 260, describitur partim iisdem, partim aliis verbis. Nam, quod hic est, *ictibus aëra rumpit*, id ibi non minus ornate, *terebrata prosilit aura.* — *rumpit*; sic nostri Codices Regii; Lovan. *pulsat*, quod placet Burmanno. — Mox, *arborei foetus–colore*, idem bis rursus dixit. — *poeniceo* rescripsit Burmannus, quum unus Ciofani et Mureti excerpta *puniceo*, caeteri *purpureo* haberent; hic, sicuti et versu 607 libri II, nostri Regii, *poeniceo*; vide locum citatum. Lem. — *tinguit.* Codex noster B dat *tinxit*; minus bene. Lem. — *pendentia* e primo Vaticano et uno Mediceo dedit Burmannus; hoc probat etiam vir doctus in Observat. Misc. vol. II, T. 1, pag. 34; quamvis alii praeferant *candentia.* Nostri Regii habent vulgatam lectionem.

128. *fallere amantem*, formula so-

Illa redit; iuvenemque oculis, animoque requirit;
Quantaque vitarit narrare pericula gestit.
Vtque locum, et versam cognovit in arbore formam,
Sic facit incertam pomi color, haeret: an haec sit,
Dum dubitat, tremebunda videt pulsare cruentum
Membra solum; retroque pedem tulit; oraque buxo
Pallidiora gerens, exhorruit, aequoris instar,
Quod tremit, exigua quum summum stringitur aura.
Sed, postquam remorata suos cognovit amores,
Percutit indignos claro plangore lacertos:
Et laniata comas, amplexaque corpus amatum,
Vulnera supplevit lacrymis, fletumque cruori
Miscuit, et gelidis in vultibus oscula figens,
« Pyrame, clamavit, quis te mihi casus ademit?
Pyrame, responde: tua te, carissime, Thisbe

lemnis de puellis, quae non praesto sunt ad dictum locum, se frustra exspectari sinunt. — *oculis animoque req.* summum desiderium exprimit. Plin. VI, ep. 10, 2: *illum animus, illum oculi requirebant.* Similiter *animo oculisque sequi* infra XII, 529. — *gestit* verbum delectum ex moribus puellae servatae.

133. *tremebunda* etc.) Vid. ad III, 125. — *ora-gerens.* Heinsius coniecturat *ferens* aut *rigens*; Schirachius, *fremens*. Nostri Regii *gerens* servant. *Ora gerens* nec Heinsio nec Schirachio satis latinum videtur. Sed si Horat. I, Od. 8, 10, recte dixit, *brachia livida gestare*; Noster autem II, 685, *pectora nuda gerere*; III, 216, *substricta gerere ilia*; VI, 123, *accipitris pennas et terga leonis gerere*; Virgil. Aeneid. I, 315, *virginis os habitumque gerens*, cur, quaeso, improbemus *pallida ora gerere?* — *Buxus* pallore notabilis originem dedit proverbio, *buxo pallidior*: conf. XI, 417. — *exhorruit, aequoris instar.* Tremor ille gelidus, qui perstringit membra exhorrescentium, suaviter comparatur cum tremulo mari, quum *summum*, superficies, *exigua aura*, leni vento, stringitur. Singula verba delecta sunt. Etiam *exhorrescere* de mari paululum commoto ponitur; vid. Virgil. Georg. III, 198. — *tremit*; Codex Regius B, *fremit*.

138. *Percutit*) Quidam, *perculit*. At *percellere* est, in terram dare, evertere; *percutere* autem, verberare, plangere; vide Burmannum late de discrimine horum verborum disputantem. — *perculit*, quod Regius tamen Codex A habet, forsan a negligentia, lineolam omittentis, fluxit. Lem. — *indignus*, ut I, 509. — *clarus*, ut II, 625. — *vulnera supplevit lacr.* nil esse potest, nisi, quod sequitur, *fletumque* etc. — *carissime* pro *carissima* e Balliolensi et Regio secundo amplexus est Heinsius. — Regii nostri habent *carissima*, absque

Nominat, exaudi; vultusque adtolle iacentes. »
Ad nomen Thisbes oculos, iam morte gravatos,
Pyramus erexit, visaque recondidit illa.
Quae postquam vestemque suam cognovit, et ense
Vidit ebur vacuum; « Tua te manus, inquit, amorque
Perdidit, infelix! est et mihi fortis in unum
Hoc manus; est et amor, dabit hic in vulnera vires.
Prosequar exstinctum; letique miserrima dicar
Causa, comesque tui: quique a me morte revelli
Heu! sola poteras, poteris nec morte revelli.
Hoc tamen amborum verbis estote rogati,
O multum miseri, meus illiusque, parentes,
Vt, quos serus amor, quos hora novissima iunxit,
Componi tumulo non invideatis eodem.
At tu, quae ramis arbor miserabile corpus
Nunc tegis unius, mox es tectura duorum,

virgulis. Lem. — *vultus iacentes*, languentes, vel quiescentium, vel, ut h. l., morientium oculi, qui et *graves* aut *gravati* dicuntur. — *ad nomen*, ut III, 245. — Hic versus et sequens transpositi fuerunt in Codice Regio A, unde *Pyramus erexit* etc. praecedat *Ad nomen Thysbes* etc. Lem.

148. *eburneae* vaginae magno olim in honore. Homer. Od. Θ, 404. Virg. Aeneid. IX, 305. — *in vulnera*, scil. infligenda. Saepe sic *in* ad designandum propositum.

151. *Prosequar* e Sixti codice praetuli τῷ *persequar*, quum illud etiam Burm. placeret. Qui enim alterum comitatur, is eum *prosequi* potius dicitur quam *persequi*. Etiam 550 cum multis sic corrigendum. — *quique revelli.* Hoc acumen abhorret a natura desperantis.

155. *meus illiusque*) Codex Regius A, *miserique mei illiusque*; utrumque recipi potest. Lem. — *serus.* Habent Codices Regii nostri *certus*. — *serus* dedi ex uno Moreti. Elegans haec lectio etiam Heynio, ad Tibul. I, 2, 89, videbatur, si *serum amorem* interpreteris, qui diu iam viguit, non nuper demum natum. Ego vero intelligo extremum; ultima enim et extrema *sera* dici solent, ut docuit Broukhus. ad Propert. I, 15, 21. Atque ita bene convenit alteri, *hora novissima*. — *Componi* nunc simpliciter, condi. Alibi *componere*, ut περιστέλλειν, omnem curam exprimit, quam pollinctores impendunt cadaveribus. — *non invideatis*, μὴ φθονεῖτε, sinite, permittite. *Invidere* omnino, non tribuere. Horat. II, Sat. 6, 83, *neque sepositi ciceris invidit*, largiter apposuit. Virg. Aen. IV, 350: *Quae invidia est?* quid impedit, quo minus fiat? Aliter Schirach. « Non invideatis unum nobis tumulum, adeoque

Signa tene caedis; pullosque, et luctibus aptos
Semper habe foetus, gemini monumenta cruoris. »
Dixit; et aptato pectus mucrone sub imum
Incubuit ferro, quod adhuc a caede tepebat.
Vota tamen tetigere Deos, tetigere parentes:
Nam color in pomo est, ubi permaturuit, ater;
Quodque rogis superest, una requiescit in urna. »
  Desierat; mediumque fuit breve tempus; et orsa est
Dicere Leuconoë: vocem tenuere sorores.
« Hunc quoque, siderea qui temperat omnia luce,
Cepit amor Solem: Solis referemus amores.
Primus adulterium Veneris cum Marte putatur

coniunctos eodem sepulcro condatis. »

160. *pullosque, et luctibus aptos*) Codex Regius B a prima manu *nigrosque et luctibus aptos;* glossa est: nam vox *pullus* magis moro convenit quam niger: praeterea *pullus* color, non niger omnino, in luctibus adhibebatur, et hoc confirmant quae mox dicit Cl. *Gierig.* Lem. — *pullos* dixit, non nigros, propter pullam lugentium togam. — *aptare*, praetendere ensem pectori. — *tetigere*. Pro eo, vs. 373; X, 489, *Vota suos habuere Deos.* — Duo mororum genera sunt, quorum alterum baccas albas, alterum nigras fert, quamquam prius genus Veteribus notum fuisse non constat. Si caedes illa prope morum facta erat, aut facta fingebatur, facilis erat sententia illa poëtica, foetus arboris nigros lugere illam caedem.

167. *medium tempus*, intervallum. Plin. VII, Epist. 27, 13, *exiguum temporis medium.* — *fuit.* Vnus Leidensis pro diversa lectione, *subit*, quod valde adhlanditur Heinsio. Nostri Codices habent *fuit*.

168. *Leuconoe*, soror altera, plures fabellas narrat, de Martis et Veneris adulterio, vs. 167-189; de amoribus Leucothees et Solis, vs. 190-255; de Clytie vs. 256-270. Ac prima quidem non pertinebat ad consilium Leuconoes, quae *Solis* tantum *amores referre* volebat; verum hos inde repetiit. Potuisset eam verbo tangere; sed, quae Superis tantopere placuerat, et cum ab his, tum a mortalibus oblectationis causa saepe adhibebatur (Virgil. Georg. IV, 345), eam nec ab hoc suo opere abesse petulantia poëtae voluit, nec ab Art. Am. II, 561 sqq. Auctor eius est Homerus Od. Θ, 266 sqq. ubi Demodocus citharoedus, festum celebrare iussus, eam Phaeacensibus canit: cf. Hygin. fab. 148. Lucian. Dial. Deor. 17. Improbat fab. Plato Rep. III. Heynio, in libro *Antiq. Aufsaetze* I, pag. 161, orta videtur ex Cosmogonia, in qua coniunctio elementorum et inde orta rerum harmonia, amore Martis et Veneris earumque filia Harmonia, adumbrata sit. Ex historia rem expediri vult Palaeph. cap. 63.

170. *Cepit amor Solem*) Ludit rursus verbis, *Solis*, *Solem*; *vidisse*, *videt*. De Sole *omnia vidente*, vide ad

Hic vidisse Deus: videt hic Deus omnia primus.
Indoluit facto; Iunonigenaeque marito
Furta tori, furtique locum monstravit: at illi
Et mens, et quod opus fabrilis dextra tenebat,
Excidit: extemplo graciles ex aere catenas,
Retiaque, et laqueos, quae lumina fallere possint,
Elimat: non illud opus tenuissima vincant
Stamina; non summo quae pendet aranea tigno.
Vtque leves tactus momentaque parva sequantur,
Efficit; et lecto circumdata collocat apte.
Vt venere torum coniux et adulter in unum,
Arte viri, vinclisque nova ratione paratis,
In mediis ambo deprensi amplexibus haerent.
Lemnius extemplo valvas patefecit eburnas,
Admisitque Deos: illi iacuere ligati
Turpiter, atque aliquis de Dis non tristibus optat

I, 769. — *Iunonigena*, Vulcanus, quem Iuno vel ex Iove, vel sine patre concepit. Videtur Ovid. ipse hoc voc. fecisse, ut *anguigena* III, 531; *aurigena* V, 250; *draconigena* III, Fast. 865. — *Furta tori*. Homer. λέχος δ' ἤσχυνε καὶ εὐνὴν Ἡφαίστοιο.

175. *mens excidit* ei, qui obstupescit, ut mente privatus, amens videatur. Conf. II, 601, ubi *vultus*, *plectrum* et *color* Apollini excidunt. Exornavit autem Noster sic Homeri θυμαλγέα μῦθον ἄκουσε.

176. *graciles*, tenues. Ipse mox describit tenuitatem ex Homero: Ἠΰτ' ἀράχνια λεπτά, τά κ' οὔ κέ τις οὐδὲ ἴδοιτο. — *Retiaque* etc. Apud Homerum facit δεσμοὺς, inde Noster tria fecit, *catenas*, *retia*, *laqueos*, *ex aere*. Hygino, *ex adamante*, id est ex ferro. — *laqueos*, *quae*, consueto poëtarum more, qui relativum saepe accommodant remotiori nomini.

178. *Elimat*) Burmannus, ad Am. I, 13, 7, coniecturat *eliquat*. — Nostri Regii habent *elimat*; id est, perficit lima. LEM. — *Vtque leves* etc. Vt levibus tactibus et momentis parvis moveantur.

181. *collocat apte*) Codex Regius B, *arte*; ingrata esset repetitio huius vocis in versu 183. LEM. — *Arte viri*, dolo mariti Veneris. Homer. περὶ δολόεντα τέτυκτο, et omnem dolum περὶ δέμνια χεῦεν. *Lemnium* vituperat Lucianus, quod ipse adulterium manifestarit. — *Lemnius*; Vulcanus, qui dum matris auxilio occurreret adversus Iovem, ῥιφθεὶς ποδὸς, ut ipse narrat, Iliad. A, praecipitatus a Iove de coelo, in Lemnum insulam decidit, ubi eum Sinties receperunt. LEM. — *Admisit*, ut apud Horatium Art. Poët. initio, *admissi risum teneatis?*

187. *aliquis de Dis* etc.) Conf. Art. Amat. II, 285: *Hic aliquis ridens*, *In*

Sic fieri turpis. Superi risere; diuque
Haec fuit in toto notissima fabula coelo.
  Exigit indicii memorem Cythereia poenam;
Inque vices illum, tectos qui laesit amores,
Laedit amore pari: quid nunc, Hyperione nate,
Forma, calorque tibi, radiataque lumina prosunt?
Nempe tuis omnes qui terras ignibus uris,
Vreris igne novo; quique omnia cernere debes,
Leucotheen spectas; et virgine figis in una,
Quos mundo debes, oculos; modo surgis Eoo
Temperius coelo; modo serius incidis undis;
Spectandique mora brumales porrigis horas.

me, *fortissime Mavors*, *Si tibi sunt oneri*, *vincula transfer*, *ait*. Sed ille *aliquis* de Diis *non tristibus* (quod, nunc satis venuste, per λιτότητα est iocantibus et ridentibus) fuit Mercurius, ut diserte tradit Homerus, vers. 338. Et apud Lucianum Mercurius ipse, Ἐγὼ μὲν ἐφθόνουν τῷ Ἄρει. Hinc sponte apparet, non bene Heinsium mutasse *optat* in *optet*. — *risere*, ἄσβεστος δ' ἄρ' ἐνῶρτο γέλως μακάρεσσι θεοῖσιν.

190. *Exigit indicii* etc.) Venus ulciscitur Solis proditionem, dum ei iniicit Leucothees amorem, quae vitiata, terrae defoditur a parente, sed a Sole in virgam tuream mutatur. Quae fuerit illa Leucothea, docetur vs. 219 sqq. Auctor fabulae Hesiodus, ut ex Lactantii Argum. apparet. Nec in se memorabilis est, nec tractationis luminibus commendata. — *memor* referendum erat ad *Cythereiam*; sed et Virgil. Aeneid. I, 4, *memorem Iunonis ob iram*. Poena testatur, memorem esse aliquem delicti. — Quam varie *laedere* in re amatoria dicatur, admonitum est ad I, 608. Sensus: qui occultos amores indicavit, eum vicissim amore iniecto cruciat. Ludit Ovidius verbis. Similiter mox versu 195, *qui terras ignibus uris*, *Vreris* etc. — *Hyperione* recepimus ex nostris Regiis pro *Hypertone* quod dederat Gierig. Lem. Minime: sed est ex errore operarum, sicuti aliis in verbis quamplurimis. Vid. Tabula mendarum in editione Lips. quam dedit Gierig. *Edit. T.* — *calorque*; nostri Regii *colorque*; praestat vulgata lectio. Lem.

195. Verba *quique–spectas* frigida; et sequentia, *et virgine–oculos*, intoleranda videntur Schirachio, idque iure. Nempe argutatus est in accommodanda amoris vi ad Solis naturam. Tum, nec longior haec apostrophe, nec quae ei insunt, puellae confabulanti conveniunt.

198. *Temperius* (maturius) antiqui dixerunt, *temporius* recentiores: vid. Manut. ad Cic. IX, Epist. 16. — *porrigis*, longas facis brevissimas brumae horas. Romani quum ab ortu Solis usque ad occasum XII horas numerarent per totum annum, tempore *brumali* eas habebant brevissi-

Deficis interdum; vitiumque in lumina mentis
Transit; et obscurus mortalia pectora terres.
Nec, tibi quod Lunae terris propioris imago
Obstiterit, palles: facit hunc amor iste colorem.
Diligis hanc unam: nec te Clymeneve, Rhodosve,
Nec tenet Ææae genetrix pulcherrima Circes,
Quaeque tuos Clytie, quamvis despecta, petebat
Concubitus; ipsoque illo grave vulnus habebat
Tempore. Leucothee multarum oblivia fecit,
Gentis odoriferae quam formosissima partu
Edidit Eurynome; sed postquam filia crevit,
Quam mater cunctas, tam matrem filia vicit.
Rexit Achaemenias urbes pater Orchamus; isque
Septimus a prisci numeratur origine Beli.

mas. *Porrigere*, extendere. Hor. III, Od. 16, 40, *parva vectigalia porrigam*. — *vitium luminis* est pallor, isque color amantium. Art. Amat. I, 729. Inde acumen hoc. Sol autem pallidus et obscurus inter mala praesagia referebatur. Virgil. Georg. I, 464 sqq. Sic *terret mortalia pectora Lunae imago*, luna ipsa.

204. *Clymeneve, Rhodosve*) Codices Regii nostri, *Clymeneque, Rhodosque*. — *Clymene*, mater Phaëthontis, de qua I, 756. — *Rhodos*, filia Neptuni, quae ex compressu Solis septem filios, Heliades a patre dictos, peperit. — *Acaea*, Colchica, ab Aea, Colchidis urbe, *Circe*, soror Acetae, Colchorum regis, Aeaeam insulam incolens. Mater fuit *Persa*, Oceani filia, quacum concubuit Sol: vide Homeri Od. K, 135 seqq. — *Clytie*, Oceani et Tethyos filia, de qua Noster mox plura. — *Quaeque tuos Clytie*. Magna hic lectionis varietas. Locus mendi suspectus videbatur Heinsio. Burmannus censebat legendum *quaeque illo*. — Nostri Codices hos versus exhibent quos dedimus, nisi quod in 207 dant *habebas*, pro *habebat*. LEM. — *Ipsoque illo* etc. Locum esse sanum, nec desiderare manum medicam, apparet e vers. 234 seqq.

210. *Eurynome*) Oceani et Tethyos filia (Hesiod. Theog. vs. 358). — *vicit* verius mihi videbatur, quam, quod Heinsius recepit, *vincit*. Nostri Codices Regii habent *vincit*. — *Achaemenes* primus Persarum rex; vide Herodotum VII, 2. — *Orchamus*, coniux *Eurynomes* et Persarum rex. — *prisci Beli*. Codices Regii nostri habent *a prisco-Belo*. *Prisci* enim et *antiqui*, monente Burmanno, poëtis dicuntur auctores et conditores gentium regnorumque. Hoc additamento Leucotheen a generis antiquitate commendare voluit. — Plures *Belos* antiquitas habet, de quibus vide Perizon. Origg. Babyl. Is, qui Babylona condidisse credebatur, et a Babyloniis summa religione colebatur, ὁ ἀρχαῖος,

Axe sub Hesperio sunt pascua Solis equorum:
Ambrosiam pro gramine habent; ea fessa diurnis
Membra ministeriis nutrit, reparatque labori:
Dumque ibi quadrupedes coelestia pabula carpunt,
Noxque vicem peragit; thalamos Deus intrat amatos,
Versus in Eurynomes faciem genetricis; et inter
Bis sex Leucotheen famulas ad lumina cernit
Levia versato ducentem stamina fuso.
Ergo ubi, ceu mater, carae dedit oscula natae;
« Res, ait, arcana est: famulae, discedite; neve
Eripite arbitrium matri secreta loquenti. »
Paruerant; thalamoque Deus sine teste relicto,
« Ille ego sum, dixit, qui longum metior annum;
Omnia qui video; per quem videt omnia tellus;
Mundi oculus: mihi, crede, places.» Pavet illa; metuque
Et colus et fusus digitis cecidere remissis.
Ipse timor decuit: nec longius ille moratus,

et *antiquus* dicebatur. — Verbis. *Quam mater* etc. exornavit illud Horat. I, Od. 16, 1: *O matre pulchra filia pulchrior*. Similis comparatio II, 722 sqq.

214. *Axis* alias coelum, nunc terra. — De *ambrosia* istorum equorum, vide ad II, 120. Ibi stant ad praesepia, hic errant in pascuis. — *habent*. Codex Regius A, *habentia*. — *reparat*, reficit. — *carpere pabula*, iis vesci, etiam Fast. IV, 750. — *vicem peragit* e re militari ductum.

218. De *thalamis*, vid. ad II, 737. De mutatione hac vid. ad III, 273. — *amatos*, in quibus habitabat amata. — *ad lumina*. Sueton. Caes. 37: *Adscendit Capitolium ad lumina*. Similiter graece πρὸς φῶς. — *Levia*; sic pleriqua e castigatioribus; Heinsius coniecturat *tenuia*; Gronovius, *mollia*, quod Burmannus intelligit de vestibus mollibus, de quibus Luc. VII, 25. Nostri Regii habent *levia*, quod non est sollicitandum; nam supra, vs. 36, *levi pollice*.

224. *Eripite* revocavi e plurimis MSS. et Edd. antiquis. Sensus: non eripite matri potestatem secreta loquendi. *Arripere arbitrium* absolute quidem dici potest, sed non seq. dativo. — *remotis arbitris* passim occurrit, quum omnes abire iussi sunt, nec quisquam admittitur, qui sermonem audiat. — *sol metitur annum*, quia homines eius decursu annum definiunt. Commendat se Sol, ut Apollo I, 512 sqq. Iupiter I, 594. — *Mundi oculus*. Macrob. I Saturn. 21: *Solem Iovis oculum appellat antiquitas*. — *Et colus* etc. Conf. 175. — Schepper. legendum censet *Et color et fusi*. Sic habent et nostri Regii. Lem.

230. *decuit*) Mox versu 330, *sed et*

In veram rediit faciem, solitumque nitorem.
At virgo, quamvis inopino territa visu,
Victa nitore Dei, posita vim passa querela est.
Invidit Clytie, neque enim moderatus in illa
Solis amor fuerat, stimulataque pellicis ira
Vulgat adulterium; diffamatumque parenti
Indicat: ille ferox, immansuetusque precantem,
Tendentemque manus ad lumina Solis, et, Ille
Vim tulit invitae, dicentem, defodit alta
Crudus humo; tumulumque super gravis addit arenae.
Dissipat hunc radiis Hyperione natus; iterque
Dat tibi, quo possis defossos promere vultus.
Nec tu iam poteras enectum pondere terrae
Tollere, nympha, caput; corpusque exsangue iacebas.
Nil illo fertur volucrum moderator equorum
Post Phaëthonteos vidisse dolentius ignes.
Ille quidem gelidos radiorum viribus artus,
Si queat, in vivum tentet revocare calorem;
Sed, quoniam tantis fatum conatibus obstat,
Nectare odorato sparsit corpusque locumque,
Multaque praequestus, « Tanges tamen aethera, » dixit.

erubuisse decebat: VI, 18, *decor adfuit arti;* VII, 733, *quam sic dolor ipse decebat.* Adde VIII, 25 sqq. X, 585. — *posita querela*, sine querela.

234. *neque enim* etc.) Vide versum 258; Lactant. in Arg. *qua nondum satiatus erat Sol.* — *ira* in *pellicem* concepta; vide Burm. — *diffamatum.* Heinsius malit *diffamatam.* Nostri Regii habent *diffamatum.* — *diffamatum*, vulgatum, verbum novum.

238. *et ille*) Codex Regius B, *et illam.* — *defodit* etc. Supplicium frequens temeratae virginitatis, quo Romani etiam in virgines Vestales animadverterunt. Burm. — *Crudus*; crudelis, immitis. Hoc loco Farnabius quoque auspicatur allusum ad supplicium Vestalium. Lem.

241. *Dissipat*) Gebhard. II Crep. 9, dat *divisit* ex MSS. — Monet vir doctissimus in Miscell. Observ. vol. II, tom. 1, pag. 35, Solem hic officium praestare, quod cum omnibus radiis praestare nequeat. At in mythis non quaeritur, quid ex legibus naturae fieri potuerit; sed illae novantur et Dii omnia possunt. — *Phaëthonteos*; Heinsius legi vult *Phaëthontiacos.* — *Phaëthontei ignes*, fulmen quo Phaëthon necatus. Vide lib. II, 396.

248. *tentet*) Codices nostri Regii, *tentat*; forsan rectius. Lem. — *tantis conatibus*; Heinsius suadet *vanis.* —

Protinus imbutum coelesti nectare corpus
Delicuit, terramque suo madefecit odore;
Virgaque per glebas sensim radicibus actis
Turea surrexit, tumulumque cacumine rupit.
At Clytien, quamvis amor excusare dolorem
Indiciumque dolor poterat, non amplius auctor
Lucis adit; venerisque modum sibi fecit in illa.
Tabuit ex illo dementer amoribus usa,
Nympharum impatiens; et sub Iove, nocte dieque,
Sedit humo nuda, nudis incomta capillis;
Perque novem luces, expers undaeque cibique,
Rore mero, lacrymisque suis ieiunia pavit;
Nec se movit humo: tantum spectabat euntis
Ora Dei; vultusque suos flectebat ad illum.
Membra ferunt haesisse solo; partemque coloris
Luridus exsangues pallor convertit in herbas:
Est in parte rubor; violaeque simillimus ora

Tanges aethera, quia thus, quod adoletur, sursum tollitur.

253. *Delicuit*) Codex Regius A, *delituit*; male. Lem. — *deliquescere* nunc de corpore crasso, quod transit in tenue plantae.

256. *Clytie in heliotropium.*

258. *modum*, finem. Propert. II, 12, 30: *Verus amor nullum habere novit modum.* — *dementer amoribus uti*, insano amore flagrare. — *Nympharum.* Cod. noster Regius A habet *Silvarum.* Haec lectio, si quibusdam aliis Codicibus fulciretur, non insulsa foret; nempe Nymphae, pro silvis quas illae habitant, possunt accipi. Lem. — *Nympharum* impatiens, reformidans consuetudinem Nympharum, ut supra *viri impatiens.* Contra *pati* de eo, qui amat consuetudinem aliorum, iisque obsequitur. Terent. Andr. I, 1, 35, *facile omnes perferre ac pati.* — *sub Iove*, ὑπὸ Διός, sub dio. — *humo nuda.* Vnus *humi*, quod arridet Heinsio, non item Burmanno. — *nudis.* Vnus, *sparsis*; sed etiam lib. VII, 183, *nudi capilli.*

262. *Per novem luces*) vid. ad X, 73. — *Rore ieiunia pascere*, exquisitius quam rore vesci, rore pasci. — *euntis*, per coeli ambitum decurrentis. — *haesisse*, nempe radicibus, quod additum I, 551; IX, 351. — *pallor* et mortuis tribuitur, et viridibus herbis. Virg. Ecl. VI, 54; *viridis pallor*, Cul. 142. Idem color *exsanguis* dicitur. Inde impeditior haec et argutior formula *partemque* etc.; qua pars Nymphae in calamum viridem transiisse indicatur. De *lurido* vide ad I, 147, ubi *Lurida miscent aconita novercae.* — *Flos.* Heliotropium, inquit Plinius, se cum sole circumagit; abeuntem sequitur, tantus est amor sideris!

Flos tegit: illa suum, quamvis radice tenetur,
Vertitur ad Solem, mutataque servat amorem. »
Dixerat; et factum mirabile ceperat aures.
Pars fieri potuisse negant; pars omnia veros
Posse Deos memorant: sed non et Bacchus in illis.
Poscitur Alcithoë, postquam siluere sorores;
Quae, radio stantis percurrens stamina telae,
« Vulgatos taceo, dixit, pastoris amores
Daphnidis Idaei, quem Nymphe pellicis ira
Contulit in saxum: tantus dolor urit amantes!
Nec loquor, ut quondam naturae iure novato
Ambiguus fuerit modo vir, modo femina, Scython.
Te quoque, nunc adamas, quondam fidissime parvo,

LEM. — *suum*, a se amatum. LEM.

270. *Vertitur ad Solem*) Mane spectat ortum Solis, vespere occasum. Sic *vertitur ad Solem*, πρὸς ἥλιον τρέπεται, et inde *heliotropium*, Lactant. Argum. *sursum servat Dei*. Ex hac floris natura, fabula nasci potuit. — *ceperat aures*, attentas reddiderat puellas, easque admiratione impleverat. Hinc illae disputationes, quales etiam VIII, 614 seqq. varietatis causa interponuntur. — *Bacchus*, num *Bacchum*?

274. *Poscitur* non modo is, qui ad canendum, dicendum, narrandum excitatur, sed et ad quem ordo narrandi venit, licet a nemine sollicitetur. — *Alcithoë*, tertia soror, de *Salmace* fonte et *Hermaphrodito* narrare incipit. Sed praeteritione rhetorica utens, alios quosdam mythos breviter attingit. — Veteres in texendo stamina ad perpendiculum extendere solebant. Hinc *stans* tela; alibi *pendula*.

277. *Daphnis*, Mercurii filius, pastor Siculus, a Pane musicen edoctus, bucolicorum carminum inventor. Hunc amabat Nympha quaedam ea lege, ne cum alia rem haberet. Sed vino quondam inebriatus cum regina Sicula concubuit. Hinc Nymphae ira oculis est privatus. Sic fere rem narrant Diodorus Siculus IV, 87; Aelianus V. H. X, 18; Servius ad Virgil. Ecl. V, 20. Huius Daphnidis laudes multis pastoritiis carminibus materiam praebuerunt. Theocrit. Id. I, 7; Virg. Ecl. V. Hinc *vulgatos amores*. Sed Noster, alios haud dubie secutus auctores, eum facit *Idaeum*, quem Nympha *in saxum* mutat. — *Contulit*; plures, *transtulit*, probante Farnabio; sed nostri Regii habent *contulit*. LEM. — *contulit*, convertit. — *urere* de omni adfectu; est enim omnino cruciare.

279. *Nec loquor*) Codex Regius A, *nec loquar*; vividius forte, etsi inter duo tempora praesentia locatum, scilicet *taceo* et *praetereo*, reperiatur; nam mutatio temporum apud poëtas non est iniucunda. LEM. — *novato iure*, novis et inauditis naturae legi-

Celmi, Iovi; largoque satos Curetas ab imbri,
Et Crocon in parvos versum cum Smilace flores,
Praetereo; dulcique animos novitate tenebo.
Vnde sit infamis; quare male fortibus undis
Salmacis enervet, tactosque remolliat artus,
Discite: causa latet: vis est notissima fontis.

bus. — *Ambiguus*. Vid. ad II, 8. — *Scython;* vetustiores et nostri Regii duo, *Sithon*. De *Scythone* fabula ignorata.

282. *Celmi*) Codex Regius A, *Thelme*. Codex B rectius, *Celme*. — *Celmus*, aut *Celmis*, nutritius Iovis, cui, dum *parvus* erat, et *fidus* et admodum gratus fuit. Sed quum postea vulgasset, Iovem esse mortalem, in *adamantem* ab eo versus est. — *Curetes* iidem, qui *Corybantes*: vid. Hygini fab. 139, ibique Munker. Erant antiquissimi Cretae incolae. Ex imbribus procreati dicebantur. Sed pleraque de iis ignota sunt. — *ab*, ex.

283. *Crocos*) adolescens, quem amabat *Smilax*. Ambo in flores cognomines mutati sunt. — Multi legunt *Milace*. Salmasius in exercit. ad Plin. 733, docet differre *Smilacem* et *Milacem*. Vid. tamen Munker. ad Lactant. Argum. — Nostri quoque Regii, *Milace*. — *tenebo*, oblectabo. — *novitas*, nondum vulgata fabula; novae autem fabulae *dulces* sunt, libentissime audiuntur. Horat. A. P. 223, *grata novitate morari spectatores*.

285. *infamis* apud Veteres *Salmacis*, fons Cariae, hoc nomine, quod ex eo bibentes, eoque se lavantes effeminet, molliatque: conf. XV, 319. Causam huius infamiae quaesiverunt multi. Vitruvio II, 8, credibile videtur, Caras barbaros et efferatos dulcedine huius fontis allectos esse, ut ex montibus ad eum decurrerent, ibique, quum in unam societatem coaluissent, paulatim molliores mores assumerent. Ex mente autem Sexti Pompeii nequitia puerorum puellarumque, promiscue in hoc se fonte lavantium, originem infamiae dederat. Ab effeminatis accolarum moribus hanc infamiam poëtas transtulisse ad fontem, monet Strabo lib. XIV. Aucta est fabula eo, quod vicina erant Veneris et Mercurii templa, quae *Hermaphroditum* genuerunt. In Anthol. pag. 130, exstat epigramma elegans, quod omnem ab hoc fonte infamiam amolitur. Noster rem rursus ex fabulis repetit. Pluribus virtutibus huius loci tractatio commendatur. Amoenitas fontis, mollities, blanditiae, furor et colluctatio Nymphae, tum simplicitas pueri bene sunt descripta et plurimis similitudinibus exornata. — *male fortes* dictum, ut 187, *non tristis; male* enim saepe negat, ut *male sanus*, *male sobrius*. — *remolliat*, molliat. Vix hoc compositum sic apud antiquiorem scriptorem occurrit. Secundum Vitruv. *venereo morbo implicabat* (in venerem proclives reddebat) eos, qui inde biberant. Pro eo mox, *molles et impudicos reddere*. Sic et apud Strabonem d. l. μαλακίζειν capies. Quam vim autem Noster h. v. subiecerit, ex vs. 385 apparet, facere semivirum. — *latet*, nempe vulgo. Ergo Alcithoe eam vult explicare. — *vis*, natura mirabilis.

Mercurio puerum diva Cythereide natum
Naides Idaeis enutrivere sub antris;
Cuius erat facies, in qua materque paterque
Cognosci possent: nomen quoque traxit ab illis.
Is, tria quum primum fecit quinquennia, montes
Deseruit patrios; Idaque altrice relicta
Ignotis errare locis, ignota videre
Flumina gaudebat, studio minuente laborem.
Ille etiam Lycias urbes, Lyciaeque propinquos
Caras adit: videt hic stagnum lucentis ad imum
Vsque solum lymphae: non illic canna palustris,
Nec steriles ulvae, nec acuta cuspide iunci;
Perspicuus liquor est: stagni tamen ultima vivo
Cespite cinguntur, semperque virentibus herbis.
Nympha colit: sed nec venatibus apta, nec arcus
Flectere quae soleat, nec quae contendere cursu;

288. *Mercurio puerum*) Hunc puerum, a parentibus Hermaphroditum dictum, Hyginus fab. 271, in ephebis formosissimis recenset. — *Naides;* Codex Regius A, *Naiades*, ut iam notavimus. Lem. — *in qua* etc. Plin. V, Ep. 16, filia *patrem ex scripserat*, veluti ad imaginem patris picta erat. — *cognosci.* Vnus, *agnosci.* Regii nostri habent *cognosci.*

292. *fecit quinquennia*) *facere annos*, phrasis in titulis sepulcralibus obvia, notante Burmanno. — *altrices* et *nutrices* dicuntur terrae, in quibus quis educatus est. Ex more Ovidiano debebat esse, *montibusque relictis*, sed variavit orationem. — *Flumina* diserte commemorantur propter fab. seq.; *studium*, cupiditas visendi loca ignota, quae etiam v. *gaudebat* exprimitur. — *minuente;* unus Heinsii, *fallente.* Vid. notam ad vers. 39. — Codd. Regii nostri, *minuente.* Hoc verbum additum, quia puer ille non nisi quindecim annorum. — *laborem*, molestias itinerum.

297. *videt hic stagnum* etc.) Vitruvius, dicto loco; *est eius fontis potestas perlucida.* Id exornavit Noster: conf. V, 588; Claud. 35, 114 sqq., ubi elegantissime, *admittit, in altum Cernentes oculos, et late pervius humor Ducit inoffensos liquido sub gurgite visus, Imaque perspicui prodit secreta profundi.* Et par erat hoc loco perspicuitatem illam describere propter 354 seqq. Sed post superiora otiosum *perspicuus liquor est.*

302. *Nympha colit: sed nec* etc. Sequitur locus satis venustus, qui egregie pingit ingenium et studium puellae mollis, id unum agentis, ut placeat. Contrarii mores Daphnes I, 475 sqq., et Callistus II, 411 sqq. — Oppositio est in *apta* et *quae soleat*, quorum illud ad naturam, hoc ad

Solaque Naiadum celeri non nota Dianae.
Saepe suas illi fama est dixisse sorores:
« Salmaci, vel iaculum, vel pictas sume pharetras;
Et tua cum duris venatibus otia misce. »
Nec iaculum sumit, nec pictas illa pharetras;
Nec sua cum duris venatibus otia miscet.
Sed modo fonte suo formosos perluit artus;
Saepe Cytoriaco deducit pectine crines;
Et quid se deceat, spectatas consulit undas.
Nunc perlucenti circumdata corpus amictu,
Mollibus aut foliis, aut mollibus incubat herbis.
Saepe legit flores: et tunc quoque forte legebat,
Quum puerum vidit; visumque optavit habere.

exercitationem referendum. — *contendere cursu* cum feris, quod et ipsum venatricis est. Plin. Paneg. 81: *certare cum fugacibus feris cursu*. Horat. I, Ep. 18, 51: *cursu superare canem, vel viribus aprum.* — Inde et subiicitur *celeri non nota Dianae*. Nimis ferme cumulavit verba. — Dubitabat Heinsius an non praestaret *non vota Dianae*. — Quam lectionem dant nostri Regii.

305. *Saepe suas illa*) Nostri Cod. habent *illi* rectius certe et sermonis legibus aptius. Lem. Nemo dedit *illa*. Legitur quidem sic in edit. Lips. sed, uti iam alibi dictum, ex errore operarum. *Edit. T.* – Iucundum est, quod sorores ipsae loquentes inducuntur, et quod verba earum a poëta repetuntur. — *pictas*. Vid. ad II, 421. — *durus*, qui membra dura reddit, corroborat, ut *durum opus rusticorum*. H. l. cum respectu mollis vitae, cui Nympha indulgebat. — *miscemus* ea, quae interrumpimus aliis rebus.

311. *Cytoriaco*) Codex Regius A male, *Cythereiaco*; melius foret *Cytheriaco*, quod quidam habent, et hoc, si acciperetur, intelligendum foret: pulchro, qualis Venerem deceret. At certe cum Codice Regio B legendum *Cytoriaco*, quod explicat glossa superscripta inter lineas: *buxeo, quia in monte illo crescit*. Lem. — *Cythorus*, Paphlagoniae mons, buxo abundans. Vide Virg. Georg. II, 437. — Formam poëta auget colendo; proprie *pecten deducitur per crines*, sed exquisitius, *pectine deducere crines*. Eleganter etiam Claudian. X, 102, de Gratia Veneris capillos pectente: *Haec morsu numerosi dentis eburno Multifidum discrimen arat.* — *pectines* autem radii textorii (VI, 132) et tibiae (supra vs. 30) conficiebantur e buxo. — *quid se deceat*, quomodo et vultus fingendus et vestes componendae sint, ut decor adsit.

313. *perlucenti amictu*) Amor. III, 1, 9, *vestis tenuissima, cultus amantis*, nempe bombycina aut serica, qua tralucebat caro, quae denudabat foeminas. Plin. Hist. Nat. VI, 17; XI, 23. — *corpus*. Nonnulli, *pectus*, ut fascia intelligatur. — Nostri Regii habent *corpus*. — *Mollibus* etc. Anacr. IV, 1;

Nec tamen ante adiit, etsi properabat adire,
Quam se composuit, quam circumspexit amictus,
Et finxit vultum; et meruit formosa videri.
Tunc sic orsa loqui: « Puer o dignissime credi
Esse Deus; seu tu Deus es, potes esse Cupido;
Sive es mortalis, qui te genuere beati,
Et frater felix, et fortunata profecto
Si qua tibi soror est, et quae dedit ubera nutrix.
Sed longe cunctis, longeque potentior illis,
Si qua tibi sponsa est, si quam dignabere taeda.
Haec tibi sive aliqua est, mea sit furtiva voluptas:
Seu nulla est, ego sim, thalamumque ineamus eumdem. »
Nais ab his tacuit: pueri rubor ora notavit,
Nescia, quid sit amor; sed et erubuisse decebat.

Επὶ μυρσίναις τερειναῖς, Επὶ λωτίναις δὲ ποίαις Στορέσας. — *Quum puerum* etc. Hic versus, sine causa, erat suspectus Heinsio.

317. *Nec tamen ante adiit* etc.) Et hoc vere e moribus talis puellae. — *componere* et περιστέλλειν, decenter ornare, vestes in ordinem redigere. Eodem modo Plin. IV, Ep. 2, 3: *Postquam se composuit et circumspexit habitum suum.* Similem enim curam ornatui impendebant oratores ad dicendum prodituri. Hinc Gellius N. A. I, 5, *composite et circumspecte amiciri*: vide Burmannum. *Collocare* vestem est II, 733. — *finxit vultum*, ut subrideret et oculis blandiretur. — *videri*; Ballioleusis, *vocari*.

320. *Tunc sic orsa loqui* etc.) Oratio blanditiarum et insidiarum plena. Magna laus, si cognati nostra causa beati praedicantur. Virg. Aen. I, 605: *Qui tanti talem genuere parentes?* Sed haec Nympha longius etiam progreditur, et ab his laudibus commode ad vota sua defertur. — *Et frater felix.* Codex Regius A, *et mater felix*, et fortunata; Codex B, *et mater felix, sed fortunata.* Hae duae lectiones reiiciendae mihi sicuti Heinsio videntur. LEM. — *potentior*, exquisitius et dignius quam *beatior* quod habent nostri Regii. Conf. VIII, 80, ubi: *Beata votique potens*, et votum adeo ipsum *potens* in VIII, 745. — De eleganti vero repetitione *longe, longeque* Burmannus consulere iubet Bentlei. ad Hor. I, Sat. 6, 18. — *thalamum.* Non hic agitur, ut Burmannus putabat, de furtivo coitu, sed de legitimo matrimonio, de quo *thalamus* et *taeda* etiam supra vs. 60, et III, 267. — Eadem de causa Burmanno placebat, pro *ineamus*, *subeamus*, quod Iunii et duo alii. — Nostri Regii, *ineamus*.

329. *ab his*, post haec, ut III, 273; VIII, 611. — *ora rubor notavit* etiam VI, 46; Amor. III, 6, 78. Nempe rubor *nota* pudoris est. *Notare* igitur significantius est, quam *suffundi*. — *Nescia, quid sit amor*; Codices nostri, *nescit quid sit amor*. — *erubuisse decebat*: de his verbis vid. ad vs. 230.

Hic color aprica pendentibus arbore pomis,
Aut ebori tincto est, aut sub candore rubenti,
Quum frustra resonant aera auxiliaria, Lunae.
Poscenti Nymphae sine fine sororia saltem
Oscula, iamque manus ad eburnea colla ferenti,
« Desine, vel fugio, tecumque, ait, ista relinquo. »
Salmacis extimuit, « Locaque haec tibi libera trado,
Hospes, » ait; simulatque gradu discedere verso.
Tum quoque respiciens, fruticumque recondita silva
Delituit; flexumque genu submisit: at ille,
Vt puer, et vacuis ut inobservatus in herbis,
Huc it; et hinc illuc; et in adludentibus undis

331. *Hic color* etc.) Eadem similitudo III, 483. — *pomis*, pro quo Codex Regius B habet *malis*. Huic consentit Heinsius, qui omues vetustiores habere *malis* affirmat, et hanc causam dat recte, quod non omnia poma colorata sunt. LEM. — *ebori tincto*. Plenius Virgil. Aeneid. XII, 67: *Indum sanguineo veluti violaverit ostro Si quis ebur.* — Luna, quum *candida* sit, tempore defectus *rubescit*; qui Lunae rubor etiam Am. II, 5, 37, comparationi inservit. Persuasum autem erat superstitiosae multitudini, tali tempore Thessalas veneficas id agere, ut carminibus suis Lunam de coelo deducant, illam vero laborare, id est contra niti, pugnare, laborantique homines posse succurrere, et *auxiliari* concentu strepituque *aeris*, hoc est tubarum, cornuum et tintinnabulorum aeneorum. Liv. XXVI, 5; Senec. Hipp. vs. 785 sqq.: vid. Cerda ad Virg. Ecl. VIII, 69. Sed haec tertia similitudo paulo altius repetita est, nec iucunda admodum.

334. *sororia oscula* etiam IX, 538. Ipse explicat II, 431. — Iam olim edebatur *Desinis aut.* Hinc Heinsius cum Florentino S. Marci, Neapolitano, primo Vaticano et quinque aliis mutavit *aut* in *an*. — Nostri Codices *desinis aut.* Et revocavi lectionem *Desine, vel fugio*; cui Naugerius praeferebat quam referunt nostri Codices. Gierig admisit: *desine, aut fugio*; nam, aiebat, interrogatio *desinis? an fugio?* incommoda satis est: caeterum hic quoque simplicitas pueri bene notata: sed ea nequeant versum ita claudicantem excusare. LEM.

340. *flexumque genu*) Codices nostri, *flexoque genu.* — *Submittere genu*, de procumbente in genu, quemadmodum *submittere latus*, de bove procumbente lib. III, 23. Absolute Virg. Aen. III, 93, *Submissi petimus terram.*

341. *Vt* rationem reddit, ut qui *puer* esset, neque adeo ullas insidias metueret. — *et vacuis*. Nostri Codices habent *ut vacuis*; quae repetitio sane insulsa atque ingrata visa est Heinsio. LEM. — *vacua* loca, non consita arbustis. Sic *vacuum arvum* I, 533. Sed h. l. potius solitarium pratum intell. ubi nemo est, qui eum observet. — *inobservatus* etiam II, 544; III Fast.

Summa pedum, taloque tenus vestigia tinguit.
Nec mora, temperie blandarum captus aquarum,
Mollia de tenero velamina corpore ponit.
Tum vero obstupuit; nudaeque cupidine formae
Salmacis exarsit: flagrant quoque lumina Nymphes;
Non aliter, quam quum puro nitidissimus orbe
Opposita speculi referitur imagine Phoebus:
Vixque moram patitur; vix iam sua gaudia differt:
Iam cupit amplecti: iam se male continet amens.
Ille, cavis velox adplauso corpore palmis,
Desilit in latices; alternaque brachia ducens
In liquidis translucet aquis; ut eburnea si quis
Signa tegat claro, vel candida lilia, vitro.
« Vicimus! en meus est! » exclamat Nais: et, omni
Veste procul iacta, mediis immittitur undis;
Pugnacemque tenet; luctantiaque oscula carpit;
Subiectatque manus, invitaque pectora tangit:
Et nunc hac iuveni, nunc circumfunditur illac.
Denique nitentem contra, elabique volentem

3: Pueri *laetius amoto passim custode vagantur.* — *adlucentibus.* Gebhard. Crep. III, 11, ex MS. Palatino, *applaudentibus.* Nostri Codices Regii habent vulgatam. LEM.

347. *Nymphes*) Codex Regius A, *Nymphae*; utrumque rectum. LEM.

349. *speculi*) Unus Leidensis, *clypei*, quod non omnino spernendum Heinsio et Burmanno videbatur, propter vs. 782. Conf. Val. Fl. I, 495. — *speculi imago*, speculum, ut superius *Lunae imago*, luna. – *Vixque-amens.* Verbis, non rebus abundant haec. — *gaudium*, de Veneris usu frequentatur. II, 863, *vix caetera differt.* — *se continet*, retinet. — *male*, vix.

352. *cavis velox* etc.) Laetitiae puerilis signum. *Cavis* graphice additum, propter corporis convexitatem, IX, 35. Similiter Virg. Aen. XII, 85: *aurigae, manibus lacessunt Pectora* (equorum) *plausa cavis.* — *corpore.* Heinsius rectius indicat nonnullorum *pectore.* — *brachia ducens*; alii *iactans*, utrumque recte. — Nostri Regii, *ducens.* LEMAIRE. — *ducere brachia*, de natante, ut Amor. II, 4, 29 de saltante. — *ut eburnea* etc. Comparatio exquisita et rem egregie illustrans. — *claro*; plures, *puro.* Nostri Regii, *claro.*

356. *Vicimus* vox eorum, qui iam sibi videntur compotes fieri voti. Mox in singulis verbis est vis ad declarandum Nymphae furorem, *omni, procul, iacta, mediis.* — *luctantia*, venuste, quoniam repugnabat puer. Totus

Implicat, ut serpens, quam regia sustinet ales,
Sublimemque rapit; pendens caput illa pedesque
Adligat, et cauda spatiantes implicat alas:
Vtve solent hederae longos intexere truncos:
Vtque sub aequoribus deprensum polypus hostem
Continet, ex omni dimissis parte flagellis.
Perstat Atlantiades; sperataque gaudia Nymphae
Denegat: illa premit; commissaque corpore toto
Sicut inhaerebat, « Pugnes licet, improbe, dixit,
Non tamen effugies: ita Di iubeatis, et istum
Nulla dies a me, nec me diducat ab isto. »
Vota suos habuere Deos; nam mixta duorum
Corpora iunguntur; faciesque inducitur illis

hic locus est specimen phantasiae Oridianae. — *Subiectat manus*, scilicet subter brachia pueri.

362. *Implicat*) Quoniam idem verbum paulo post repetitur, propterea Heinsius alterutro loco *impedit* legendum censet. Sed alibi iam docuimus, Nostrum saepissime intra paucorum versuum ambitum idem verbum repetere. In utroque loco Codices nostri Regii habent *implicat*. — Cumulat rursus similitudines, e quibus prima, quae vs. 713 sq. repetita legitur, nunc quidem minus grata est. — *regia ales*, aquila. — *sustinet*, sursum tollit.

364. *spatiantes*) longe extensas, longas, ut XIV, 630: *spatiantia brachia arborum*. Expressus autem locus ex Virg. Aen. XI, 751. De pugna aquilarum et serpentum, vide Plin. H. N. X, 4: *Acrior est* (aquilae) *cum dracone pugna. Eum rapit ubicumque visum. Ille multiplici nexu ligat, ita se implicans, ut simul decidat.* — *pendere* dicuntur aves volantes, hinc et quae ab iis tenentur. — *intexere*, eleganter de hedera truncum nexibus suis includente. — *deprensum*. Cod. Regius A, *deprendens*. Lectio vulgata elegantior videtur. Lem.

366. *polypus*) piscis voracissimus. Insidiarum causa saepe in scopulis, quorum colorem assumit, latitat, pisciculosque secure adnatantes pedibus, veluti reti implicat. Aelian. V. H. I, 1; Plin. IX, 29; Noster Halieut. vs. 30 sqq. — Pedes hic vocantur *flagella*, ab aliis *cirri*, *crines*, *brachia*.

369. *commissaque*) Codex Regius A, *demissaque*; Codex B, *dimissaque*; utrumque male. Lem. — *commissa*, exquisitius quam *coniuncta*. — *diducat*. Multi, *deducat*; sed Heinsius cum nonnullis *seducat* recepit. — Codex Regius A habet vulgatam; Codex B, *deducat*. — Antiquiorem lectionem, quam etiam Burmannus probat, revocavi, quia *diduci* recte dicuntur, qui divelluntur a complexibus. Propert. I, 13, 14. — *suos*, propitios. Dii exaudiverunt preces. Sic et X, 489. Supra versu 164, *vota tetigere Deos*. Vnde et nunc pro *habuere* duo MSS. *tetigere*. Hoc etiam

Vna: velut si quis conducta cortice ramos
Crescendo iungi, pariterque adolescere cernat.
Sic ubi complexu coierunt membra tenaci,
Nec duo sunt, et forma duplex, nec femina dici,
Nec puer ut possint; neutrumque, et utrumque videntur.
Ergo ubi se liquidas, quo vir descenderat, undas
Semimarem fecisse videt, mollitaque in illis
Membra; manus tendens, sed iam non voce virili,
Hermaphroditus ait: « Nato date munera vestro,
Et pater, et genetrix, amborum nomen habenti:
Quisquis in hos fontes vir venerit, exeat inde
Semivir; et tactis subito mollescat in undis. »
Motus uterque parens, nati rata verba biformis
Fecit, et incerto fontem medicamine tinxit. »
  Finis erat dictis; et adhuc Minyeia proles
Vrget opus, spernitque Deum, festumque profanat:
Tympana quum subito non adparentia raucis

Regius noster B habet. — *facies*, corpus. Id eleganter dicitur *induci*, quum datur. Etiam VII, 624, *membris inducere formam*. — *conducto cortice* debemus Heinsio qui et *corticem*, generis feminini, et phrasin *conducere corticem* pluribus illustrat. Olim edebatur *conducat*; quod habent Regii nostri. *Conducere*, contrahere; etiam *vulnera conducuntur*, quando coëunt. — *cernat*, pro quo *cernit* in nostris Regiis. Lem.

378. *Nec duo sunt* etc.) Similis lusus III, 352; sed et mox vs. 400 sqq. — *et forma*, sed tamen forma. Tales Hermaphroditos etiam artifices antiqui expresserunt, ut Polycles, auctore Plinio XXXIV, 19 et 20. In iis dignitatem virilem venustatemque muliebrem miscere conabantur. Vid. Winkelm. H. A. p. 37. *Formam duplicem* illi effinxere mammis et virilibus, reliquis autem membris ad *mollitudinem* muliebrem. — *possint-videntur*; nostri Regii, *possit-videtur*; rectius forsan, quia duo unum efficiunt. Lem.

386. *in undis*) Heinsius coniecturat *ab undis*, vel *ut undis*. — Nostri Regii servant vulgatam, nec video quo redeat Heinsii permutatio. Lem. — *incerto*, arcano. Vide ad librum II, 122.

389. *Finis erat dictis* etc.) Poena, quam passae sunt Minyeides. In vespertiliones mutatae sunt. Apud Antonin. Bacchus, sumta puellae forma, Minyadas hortatur, ut debitos Deo honores habeant; adversantibus illis, in leonem, taurumque mutatus, et aliis prodigiis se Deum ostendit. Signa, quae hic iam commemorantur, propria sunt Baccho. Conf. III, 664 seqq. — *Vrget*, lanificium. Lem. — *non adparentia*; quae Minyeides mente

Obstrepuere sonis; et adunco tibia cornu,
Tinnulaque aera sonant: redolent myrrhaeque crocique:
Resque fide maior! coepere virescere telae,
Inque hederae faciem pendens frondescere vestis.
Pars abit in vites: et quae modo fila fuerunt,
Palmite mutantur: de stamine pampinus exit:
Purpura fulgorem pictis adcommodat uvis.
Iamque dies exactus erat, tempusque subibat,
Quod tu nec tenebras, nec possis dicere lucem;
Sed cum luce tamen dubiae confinia noctis.
Tecta repente quati, pinguesque ardere videntur
Lampades, et rutilis collucere ignibus aedes;
Falsaque saevarum simulacra ululare ferarum.
Fumida iamdudum latitant per tecta sorores;

captae sibi visae sunt audire. Lem. — *Obstrepuere*, strepitu suo turbarunt tam opus, quam sermones mulierum. — De *tibia* hac vid. ad III, 533.

393. *redolent*) Heinsius putat *halant*. Nostri Regii, *et olent*. — *myrrhae*, quarum unguentis Bacchi crines delibuti. Vide lib. III, 555.

394. *coepere virescere telae*) Aelianus Var. Hist. I, 1: ἀφνω κιττοί τε καὶ ἄμπελοι τοὺς ἱστοὺς περιεῖρπον. Sic, Venere adventante, *Mavortia signa rubescunt Floribus et subitis animantibus frondibus hastae*; Claudian. X, 187. — *faciem*, formam. — *pendens*: vide ad 275. — *vestis*, textum, opus textile.

396. *in vites*) Multi, *in frondes*, quod probat Ciofanus. — Nostri habent *in vites*.

399. *Iamque dies exactus* etc. Egregia crepusculi descriptio. Brevius, XI, 596, *dubiae crepuscula noctis*; conf. et VII, 706, *dubia nox*; ut *dubius et quasi languidus dies*. Plin. VI, Ep. 20, 6. Varro de L. L. V, p. 44: *Crepusculum significat dubium. Ab eo res dubiae Creperae dictae; quod crepusculum dies etiamnum sit, an iam nox, multis dubium.* — Apud Antoninum et Aelian. Minyades furore Bacchico correptae Hippasum, Leucippes filium, tanquam hinnulum, dilaniant; tum se in silvas, vel ad reliquas Bacchas proripiunt, a quibus propter admissum repulsae, in varias volucrum species mutantur, in quibus etiam vespertilio. A Plutarcho, praeter illud admissum, nihil de iis memoratur. — *falsa simulacra*: vide ad III, 668.

403. *collucere*) Thuan. et Vrbinas, *collucent*; Heinsius mallet *lucentes*. — Hic versus ex nostro Codice A hoc modo legatur: *Lampades; et rutilis collucent ignibus aedes*. Codex B habet *nitidis collucent*: prioris lectionem praetulerim; nam *collucere*, infinitivo, *ignibus* langoet, et elisionem praebet ingratam. Lem.

405. *per tecta*) in variis aedium partibus. — *iamdudum*, continuo.

Diversaeque locis ignes, ac lumina vitant:
Dumque petunt latebras, parvos membrana per artus
Porrigitur, tenuique inducit brachia penna:
Nec, qua perdiderint veterem ratione figuram,
Scire sinunt tenebrae: non illas pluma levavit;
Sustinuere tamen se perlucentibus alis;
Conataeque loqui, minimam pro corpore vocem
Emittunt, peraguntque levi stridore querelas;
Tectaque, non silvas, celebrant; lucemque perosae
Nocte volant; seroque trahunt a vespere nomen.
II. Tum vero totis Bacchi memorabile Thebis
Numen erat; magnasque novi matertera vires
Narrat ubique Dei; de totque sororibus expers

XI, 482. — *inducere;* sic apud Hor. A. P. 2, *inducere plumas membris.* Quoniam vespertilionum forma nihil gratiae habet, propterea Auctor eam paucis attingit, et quasi velat rem, *Nec, qua perdiderint* etc.

411. *Sustinere se* de avibus volantibus etiam VIII, 148; X, 341. — *Querela* omnino de voce et cantu avium. Horatio, *queruntur in silvis aves.* — *levis*, qui non multum exauditur. Sic *leviter dicere.* Burm.

416–561. *Athamas et Ino*) Athamas eiusque uxor Ino Iunonis opera insania corripiuntur: quo facto ille Learchum filiolum interficit, haec cum Melicerta, filio altero, in mare se praecipitat; sed, Venere intercedente, Neptunus eos in marinos Deos mutat, Leucotheen et Palaemona. Comites eius partim in saxa, partim in aves transeunt. Auctor fab. Pherecydes, quamquam Hom. iam Od. E, 333 sqq. eam attigit. Tum Tragici eamdem certatim tractarunt, Aeschylus in Semele, Sophocles in Ino et in Atham. Euripides in Ino, cuius fragmenta restant. E mythicis eam repetierunt Hyg. fab. 1, 2, 4; Apoll. I, 9, 2; III, 4, 3. His adde Pausan. Attic. pag. 108, qui Athamanta narrat vel ira incensum, vel furore correptum in suos saevisse. Memorant eam etiam Scholiastae Pindari Argum. Isthm. Apollonii III, 1239; Lycophr. 229. Sed in multis eius partibus auctores variant. Noster in hoc tractando mytho ingenium et inventionem satis nobis approbavit. Finxit Iunonis soliloquium 420–431. Tum descensum eius ad inferos et iussa, quibus Tisiphonen inde excitat, narrat 432–477. Hinc sequitur iter Furiae cum horrendo comitatu et veneno, et modus, quo furore implet Athamanta et coniugem, 478–510. Tandem fabula ipsa et transformatio. Eamdem Noster, et Fast. VI, 485 seqq.; sed ex parte aliter retulit. — *memorabile*, celebre. Celebrabatur Bacchus sermonibus omnium. — *novi.* Vide ad III, 520. — *matertera*, Ino, Semeles soror et coniux Athamantis. — *vires*, potentia, quam declaraverat puniendis suis contemtoribus. Illas vires Ino maxime narrat, quia hoc suo *alumno* (III,

Vna doloris erat, nisi quem fecere sorores.
Adspicit hanc natis, thalamoque Athamantis habentem
Sublimes animos, et alumno numine, Iuno;
Nec tulit, et secum: « Potuit de pellice natus
Vertere Maeonios pelagoque immergere nautas,
Et laceranda suae nati dare viscera matri,
Et triplices operire novis Minyeidas alis:
Nil poterit Iuno, nisi inultos flere dolores?
Idque mihi satis est? haec una potentia nostra est?
Ipse docet, quid agam; fas est et ab hoste doceri;
Quidque furor valeat, Penthea caede satisque
Ac super ostendit: cur non stimuletur, eatque
Per cognata suis exempla furoribus Ino? »

313) superbiebat. — *sorores*, Agave, Autonoë, Semele, omnes calamitatibus notabiles.

420. *Adspicit hanc* etc.) Ad Iunonis iram rem refert etiam Apollod. nempe quia Bacchum educaverat Ino. Conf. Fast. d. l. Hic alia modo causa addita Quam illa ira et altius repetenda, III, 258. Iovem contra substituit Hygin. fab. 2. *Adspicit*: gravius, II, 480: *Obvertit saevam cum lumine mentem.* — *Sublimes animi*, superbia. Claud. XX, 101, *sublimes mole*, fastu inflati. Superbos saepe debellant Dii in mythis. — *alumno;* nostri Codices Regii habent *alumni.* – De hoc vocabulo vide in nota praeced.

422. *Nec tulit, et secum* etc.) De soliloquio tali vide ad III, 262, ubi simile, quod conferas. Expressit hoc quoque Virg. Aen. I, 39 sqq.; VII, 286-403: priore loco, *Pallasne exurere classem Argivum — potuit; Ast ego, quae Divum incedo regina* etc. posteriore, *Mars perdere gentem Immanem Lapithum valuit; Ast ego magna Iovis coniux* etc. Sed h. l. commode et graviter Bacchi, de *pellice* nati et *novi* Dei, potentiam secum comparat. Etiam sqq. personae et tempori accommodata sunt. — *Maeonios.* III, 583. — *Viscera*, carnes, corpus. III, 711 sqq. – Sed formula *operire novis alis* non satis convenire videtur iratae. Gravius res exprimenda fuisset. — *Iuno* cum vi; involvit enim ea, quae III, 265 seqq. diserte addita sunt. — Acerbe *nisi inultos flere dolores.*

430. *ire per exempla*) idem pati aut facere, quod alii. A. A. III, 87: *Ite per exemplum, genus o mortale, Dearum*, imitamini Deas. II Trist. 168: *Per tua perque sui facta parentis eant*, aemulentur facta. V Trist. 3, 27: *Me quoque, si fas est exemplis ire Deorum* (idem pati), *Ferrea sors premit.* Quamquam *exemplum* interdum et pro supplicio ponitur. Phaedr. III, 6, 20: *Iustoque vindicavit exemplo impetum;* nempe quia poena propter exemplum est necessaria. Gell. N. A. VI, 14.

Est via declivis, funesta nubila taxo;
Ducit ad infernas per muta silentia sedes.
Styx nebulas exhalat iners; umbraeque recentes
Descendunt illac, simulacraque functa sepulcris.
Pallor, Hiemsque tenent late loca senta; novique,
Qua sit iter, manes, Stygiam quod ducit ad urbem,
Ignorant; ubi sit nigri fera regia Ditis.

432. *Est via declivis* etc.) Iuno, ut II, 509, auxilii petendi causa in aequora, sic nunc ad inferos descendit. Sedebat enim ei tunc quoque sententia: Superos si flectere nequeo, Acheronta movebo. Voluisse autem Ovidium inferorum quoque descriptionem operi suo inserere, non mirum videri debet. Sed pro consilio paucis defunctus est, neque adeo satis distinxit Erebi partes, quod fecit Virg. Aen. VI; Cf. idem Georg. IV, 469 sqq.; Cul. 218; Tibul. I, 3, 65; Silius XIII, 526; Senec. Herc. Fur. 689. — *Viam* illam arboribus consitam finxit, partim caliginis efficiendae causa, partim propter luci Averni faciem, per quem et ipsum aditus ad inferos. In hunc usum in primis apta *taxus*, arbor in Arcadia, Gallia et Germania olim frequens, veneni praesentissimi. Dioscorid. IV, 73; Iul. Caes. B. G. VI, 31. Hinc *funesta*, quae funera facit, letifera. Burmannus mallet *quae moesta*. Huius arboris umbra via ad inferos reddebatur *nubila*, obscura, tristis, metaphora a coelo nubibus obducto petita, ut XIV, 514, *antra nubila silva*. — *Ducit*. Deest *quae*, ut I, 169. Non igitur erat, cur Burm. versum super. tentaret. — *muta*, alta. Alibi *taciturna silentia*: vide ad II, 66.

434. *Styx* non obiicitur nobis in ipso aditu; est enim intimus fluviorum infernalium; sed *nebulae* tantum eius commemorantur, late illae sparsae. — *iners* egregie pingit lenta Stygis fluenta. Styx enim, limo plenus et turbidus, tarde aquas suas volvit, paludique similior est, quam fluvio. Horat. II, Od. 14, 17: *flumine languido Cocytos errans*. Noster IV, Pont. 10, 61, *pigra palus*. — *recentes*, quae modo excesserunt corpore, mox *novi manes*. — *simulacra*, εἴδωλα, corpora illa vana, de quibus ad versum 443. — *functa sepulcris*, sepulta et humata. *Manes sepultos*, Virgil. Aeneid. IV, 34. Inhumatis non licebat transire Stygem.

436. *Pallor, Hiemsque*) Virg. etiam Luctum, Curas, Morbos eo collocat. *Pallida regna* inferorum, Aen. VIII, 244. — *loca senta*, inculta, et aspera, in quibus *novi*, adeoque regionis illius ignari, *manes* vix iter investigare possunt, quod ducit, etc. — *Qua sit iter*. Heinsius coniecturat *qua fit iter*, et delet versum sequentem, ut hoc dicatur, iter totum obsideri a novis manibus. Burmannus contra monet, vocabulum *novi* postulare sequentia. — Codices nostri Regii habent vulgatam. Lem.—Luxuriat ingenium Ovidii, neque tamen versus 438 debebat induci ab Heinsio. — *Stygia urbs*, sedes inferorum ad Stygem, quae quum habeat muros, portas, regiam, forum, recte dicitur *urbs*. — *nigri fera regia Ditis*. II, Epist. 72, *nigri regia caeca Dei*; Virg. Aen. VI, 127, *atri ianua*

Mille capax aditus, et apertas undique portas
Vrbs habet: utque fretum de tota flumina terra,
Sic omnes animas locus accipit ille; nec ulli
Exiguus populo est, turbamve accedere sentit.
Errant exsangues sine corpore et ossibus umbrae;
Parsque forum celebrant, pars imi tecta tyranni;
Pars alias artes, antiquae imitamina vitae.
Sustinet ire illuc, coelesti sede relicta,
Tantum odiis iraeque dabat! Saturnia Iuno.
Quo simul intravit, sacroque a corpore pressum
Ingemuit limen; tria Cerberus extulit ora,

Ditis. Omnia, quae ad Plutonem inferosque pertinent, *nigra* et *atra*. Horat. I, Od. 24, 18, *niger grex* de manibus. — *capax*, ᾅδης πολυδέκτης et πανδοκεύς. Non male capacitas illa illustratur similitudine, quae etiam VIII, 835, legitur. — *apertas*. Virg. Aen. VI, 127: *Noctes atque dies patet atri ianua Ditis*. — *locus accipit ille*. Nam *omnes* eodem cogimur. Virg. Aen. II, 716: *Hanc ex diverso sedem veniemus in unam*. — *turbamve*. Codex Regius A, *nec turbam*, quae lectio non iniucunda.

443. *Errant exsangues*) Ex opinione Veterum, animae, deposito hoc corpore terrestri, umbratico quodam et tenui indutae incedunt, quod caret et sanguine et *corpore*, i. e. carne, et ossibus. Homer. Od. Λ, 218. Maxime *exsangues* dicuntur, quoniam in sanguine vita est.

444. *Parsque forum* etc.) De negotiis manium. Frequentes congregantur alii in foro, alii in regia Plutonis; illi litigandi causa (IV Trist. 10, 88), hi salutatum veniunt, more romano. Apud Homerum, in Od. Λ, 567 sqq., umbrae ad Minois tribunal causas agunt, et Orion pergit feras agitare in retia. Etiam Plato Rep. lib. X, pag. 620, fingit animas defunctorum eadem, quae in priore vita tractassent, probare studia. Confer et Virg. Aeneid. VI, 651 sqq. — *imus tyrannus*, rex inferorum. Hor. I, Od. 10, 19; *Superis Deorum gratus et imis*.

445. *Pars alias artes*) Codices nostri Regii male habent *Pars aliquas artes*. Lem. — Alii, *alias artes*, repete *celebrant*, id est, exercent, idque faciunt ad imitationem. — *antiquae*, pristinae, prioris, *vitae*. — Non dubito, cum Schirachio, quin reddendus Nostro sit versus ab Heinsio et Burmanno eiectus, *Exercent. Aliam partem sua poena coërcet*. Nam primum affirmat quidem Heinsius se id fecisse auctoritate optimorum Codicum, verum non nominat illos Codices. Deinde plenior fit sensus servato hoc versu. *Coërcet*, castigat, *sua*, propria et merita poena. — *sustinemus*, quae inviti facimus. — *dare*, inservire.

449. *Ingemuit* dedit Burmannus ex MSS. Vulgo, *intremuit* aut *contremuit*. Codex Regius B habet *ingemuit*; Codex A, *intremuit*. — *Ingemuit*, crepuit. *Gemitus*, omnis sonus, quem

Et tres latratus simul edidit: illa sorores
Nocte vocat genitas, grave et implacabile numen.
Carceris ante fores clausas adamante sedebant;
Deque suis atros pectebant crinibus angues:
Quam simul agnorunt inter caliginis umbras,
Surrexere Deae: sedes scelerata vocatur.
Viscera praebebat Tityos lanianda; novemque
Iugeribus distentus erat: tibi, Tantale, nullae

res inanimatae dant, dum calcantur, pulsantur, franguntur. — *Cerberus* hic ante fores, ut Tibul. I, 3, 71, ad exemplum prisci aevi, ubi maximi canes ad regiarum aedium fores excubias agebant. Apud Virgilium, versu 417, trans Acherontem antrum habet, unde *latratu trifauci personat.* — *Et tres* etc. Commode laudatur a Burmanno; Lucianus, in Hermotimo: Καὶ φωνὰς τρεῖς ἅμα ἠφίει.

451. *Nox* Furias uno partu edidit. — *grave*, noxium et saeviens. — *implacabile*, quod non sinit se exorari: ἀμείλιχον ἦτορ ἔχουσα. Homer. Il. I, 568. — *numen* collective de tribus. — *Carceris*, tartari, quo detinentur scelerati. — *ante fores*, ubi earum sedes: vid. Heyn. ad Aeneid. VI, 280. — *Adamante*, ferro, ferreis claustris. Nam ἀδάμας proprie de ferro. III Fast. 805, *ex adamante securis*. Quidquid durum et satis munitum est, *adamantinum* Graecis et Latinis dicitur: vide Graev. ad Hesiod. Scut. vs. 136. — *pectebant*. Codex Regius B, *spectabant*; et supra, ab alia manu, *pectebant*; hoc solum accipiendum. Lem. Furiae temporis fallendi causa *angues*, quos pro crinibus, aut crinibus implexos (Virg. Georg. IV, 482) habebant; *pectebant*, ut solent otiosae crines curare. II, 12. Foeda imago.

454. *Quam — umbras*) ut Aeneas Didonem Virgil. VI, 452, ubi *caliginis* illius ratio describitur. — *Surrexere* in honorem advenientis Deae. — *sedes scelerata*. Virgil. Aen. VI, 563, *sceleratum limen*; Tibul. *At scelerata iacet sedes in nocte profunda*.

456. *Viscera praebebat* etc.) De poenis infernalibus. Fons et fundus harum fabularum est Homeri Od. Λ, 575 sqq.; Conf. Noster ibid. 175 sqq. Lucret. III, 995 sqq., de vivis haec capienda esse monet, ut Tantalus sit imago hominis superstitiosi, Tityos libidinosi; Sisyphus hominem designet, qui imperia frustra ambiat; per Furias autem intelligendam esse impiorum conscientiam. — *Tityos*, Terrae filius, qui vim intulerat Latonae Iovis pellici, in tartara detrusus *viscera*, iecur, *lanianda*, devoranda, *praebebat* duobus vulturibus. Iacebat autem humi prostratus, vastumque eius corpus novem iugerum spatium implebat.

457. *distentus* τῷ *distractus* Heinsius praetulit e primo Mediceo, Arondeliano et duobus aliis. Probaverat iam Const. Fan. ex MSS. nonnullis. — Codices nostri Regii, *distractus*. — *Distendi*, verbum elegans, quod de longo agrorum tractu proprie usurpatum, hic ad amplitudinem corporis declarandam translatum est. Virgil. at Tibul. in hac re, *porrigi*. Heyne in

Deprenduntur aquae; quaeque imminet, effugit arbor:
Aut petis, aut urges ruiturum, Sisyphe, saxum:
Volvitur Ixion, et se sequiturque fugitque:
Molirique suis letum patruelibus ausae,
Adsidue repetunt, quas perdant, Belides undas.
Quos omnes acie postquam Saturnia torva
Vidit, et ante omnes Ixiona; rursus ab illo
Sisyphon adspiciens; « Cur hic e fratribus, » inquit,
Perpetuas patitur poenas? Athamanta superbum
Regia dives habet, qui me cum coniuge semper
Sprevit? et exponit causas odiique viaeque;
Quidque velit: quod vellet, erat, ne regia Cadmi
Staret; et in facinus traherent Athamanta sorores.

libro *Antiq. Aufs.* I, pag. 56, monet, Tityon fuisse heron, cuius bustum magno fuerit ambitu, et ad quod vultures versati sint. — *Tantalus*, Iovis filius, sive quia Iovis arcana vulgaverat, sive quia Diis apud se coenantibus Pelopem filium coctum apposuerat, in inferno eam, quae hic attingitur, poenam luit. — *deprenduntur*. Gebhard. Crep. II, 16, emendat *depraedantur*. — Codices nostri Regii, *deprenduntur*.

459. *urges*, pro volvis, magnam indicat vim, qua nititur contra onus. Infra XIII, 26, *saxum grave Sisyphon urget*. — *ruiturum*, eleganter, quod ubi montis cacumen attigit, e manibus elapsum in vallem redigitur, denuo volvendum. Codex Regius B habet *rediturum*; nescio annon haec lectio sit praestantior; nam saxum quod Sisyphus urgebat, non modo *ruebat*, sed et continuo *ibat* et *redibat*, unde, adversante etiam doctissimo Gierig, nostri Codicis *rediturum* praetulerim. Lem. — *Sisyphus*, rex Corinthi, astutia et latrociniis insignis.

460. *Ixion*, rex Thessaliae. — *se sequitur fugitque*, argute de eo, qui ad rotam alligatus assidue volvitur. Similiter ib. 175, argute de Sisypho *saxum volvensque petensque*.

462. *repetere* nunc est, saepe petere, quod docuit Gronov. ad Senec. Oed. 61, et ad Herc. Fur. 770. — *Belides*, quinquaginta filiae Danai, neptes Beli. Danai frater fuit Aegyptus, qui totidem habuit filios, quos matrimonio sibi iunctos trucidarunt Belides.

464. *ante omnes Ixiona*) nam is Iunoni vim inferre voluerat; illa vero nubem ei obiecit, quacum coiit. Hinc intellige, IX, 123. — *e fratribus*, nam Athamus frater Sisyphi erat. — *superbum*, insolentem in ipsos Deos. — *Regia* eum *habet*, habitat in regia. — *dives*, magnifica, egregie instructa. Commode autem a *Sisypho* transitus fit ad itineris consilium.

469. *quod vellet*) Codex Regius B, *quid*. — *ne regia Cadmi* domus, e qua Ino, floreret. — *stant* quae dignitatem et fortunas suas tuentur. — *sorores*, Furiae: vide Heinsium.

Imperium, promissa, preces confundit in unum,
Sollicitatque Deas. Sic haec Iunone loquuta,
Tisiphone canos, ut erat turbata, capillos
Movit, et obstantes reiecit ab ore colubras.
Atque ita, « Non longis opus est ambagibus, infit.
Facta puta, quaecumque iubes: inamabile regnum
Desere; teque refer coeli melioris ad auras. »
  Laeta redit Iuno; quam coelum intrare parantem
Roratis lustravit aquis Thaumantias Iris.
Nec mora; Tisiphone madefactam sanguine sumit
Importuna facem; fluidoque cruore rubentem
Induitur pallam; tortoque incingitur angue;
Egrediturque domo. Luctus comitantur euntem,
Et Pavor, et Terror, trepidoque Insania vultu.

— *confundere*, plura simul profarre aut agere. Sic et *miscere*. Plin. V, Epist. 8, 11: *ut dissimilia confundam misceamque.*

473. *Tisiphone canos, ut erat*) Codex Regius, mendosa transpositione, propter metrum, *Tisiphone ut erat canos*. Lem. — *turbata*, quippe pectendo capillos in os dependentes occupata. De formula *ut erat turbata*, vide ad II, 272; Tibul. I, 3, 91, ad puellam, *qualis eris, longos turbata capillos.* — *obstantes*, super os dependentes. — *reiecit ab ore colubras.* Codex A ita dat, *colubras reiecit ab ore;* nihil refert, nisi quod minus suavis et grata lectio. Lem. — *reiecit*, in tergum proiecit. Imitatus est Claudian. in Rufin. I, 42: *Alecto — obstantes in tergum reppulit angues.* — *atque ita* etc. Alias Dii minores aliquid facere iussi non respondent, sed statim exsequuntur mandata. Ab hac lege recedit Tisiphone. — *infit* e secundo Palatino, pro *inquit*, Heinsius invexit. Codices nostri Regii, *inquit.* — *inamabile*, ἀνέραστον, ἀτερπές, detestabile, odiosum. Virgil. Georg. IV, 479, *palus inamabilis.*

479. *Iris*, Thaumantis filia, Iunonem ex inferno redeuntem *lustrat*, id est purgat, aquis suis. Cornibus enim suis aquam haurire credebatur. I, 271. — *roratis aquis*, rore, aqua quatenus infunditur: vide ad I, 371.

480. *Nec mora; Tisiphone madefactam* etc. In omni hoc loco usque ad versum 510, concertavit cum Virgilio Aeneid. VII, 341 sqq.; et vide, quam taetram atque abominabilem Furiam ingenium eius nobis exhibeat. Apud Virgil. Alecto non nisi *Gorgoneis infecta venenis*, id est, anguibus, iter ingreditur. — *Importuna*, saeva. — *pallam cruentam* Tisiphoni dat etiam Virgilius Aeneid. VI, 555: quemadmodum Homer. Il. Σ, 538, Discordiae et Tumultui, εἷμα δαφοινεὸν αἵματι φωτῶν. — *tortoque — angue.* Sic nostri Regii; Heinsius, teste *Gierig*, malebat *tortum anguem.* — *incingitur*, cingitur. — *comitan-*

Limine constiterat: postes tremuisse feruntur
Aeolii; pallorque fores infecit acernas;
Solque locum fugit: monstris exterrita coniux,
Territus est Athamas; tectoque exire parabant.
Obstitit infelix, aditumque obsedit Erinnys;
Nexaque vipereis distendens brachia nodis,
Caesariem excussit: motae sonuere colubrae;
Parsque iacent humeris; pars circum tempora lapsae
Sibila dant, saniemque vomunt, linguasque coruscant.

tur. Nostri Codices Regii *comitatur*, sine lineola; prior lectio, quam praetulit Heinsius, servanda est. Lem. — Apud Virgilium. Aeneid. VII, 345, Alecto curae sunt bella, insidiae, irae, sed hoc loco in comitatu eius, tanquam personae, res, quas efficiunt Furiae, *Luctus*, *Pavor* etc. Sic Homer. Il. Δ, 439; O, 119, *Pavor* et *Terror* personae sunt, quae comitantur Martem. Conf. Claudian. XXVIII, 322. — Ad insaniae naturam additum *trepido vultu*.

485. *postes tremuisse*) *Tremor* signum advenientium Deorum; IX, 782: *et templi tremuere fores.* — *postes Aeolii*, regiae quam habebat Athamas, filius Aeoli. — *acernas.* Duo veteres et nostri Regii, *eburnas.* — *acerna* ligna non adeo vilia erant, ut Burmannus sibi persuaserat, qui praefert hoc loco *eburnas.* *Acernae mensae*, quibus Plin. XVI, 15, primam post citreas gloriam tribuit, in supellectile regum et beatissimorum hominum commemorantur a Nostro XII, 254, et ab Horat. II, Serm. 8, 10. Itaque priscis illis et a luxu remotis temporibus solia adeo regum fiebant ex hoc ligno. III Fast. 359, *acernum* Numae *solium*. Excellentissimum aceris genus est flavum et crispo macularum discursu.

487. Sidera *fugere*, id est, se nubibus tegere, finguntur, quando res abominabilis geritur, ne adspectu eius offendantur. X, 448. — *monstra*, Furia, Luctus, etc. — *exterrita*, consternata et mente deiecta. Verbum proprium de iis, qui monstris et furiis terrentur; vid. Heynius ad Virgil. Aeneid. IV, 450, et Georg. III, 434. Burmannus, ad Phaedr. III, fab. 3, monet, summa cum iudicii elegantia Poëtam maiorem dedisse feminae terrorem, quam viro, qui constantiores esse soleant: verb. enim *terreri* minus significare arguitur. Saepe Ovid. repetit simplex, ubi compositum praecessit: I, 158; IX, 503. — Codices nostri Regii habent *est territa*; quam lectionem, etiamsi adversa opinio sit Burmanni et *Gierig*, potiorem iudico et melius ingenio Ovidiano consentaneam: nempe huiuscemodi repetitio, *monstris est territa coniux*, *Territus est Athamas*, non rara certe apud Nostrum. Lem. — *Nexaque vipereis* etc. Brachia circumligata viperis e capite dependentibus, ita, ut illae *nexus* et *nodos* facerent. — *excussit*, movit; itaque substituitur *motae*. Illa autem excussio signum irae I, 179. Iam sequitur horrenda imago.

493. *saniem*) *Sanies* de omni hu-

Inde duos mediis abrumpit crinibus angues.
Pestiferaque manu raptos immisit: at illi
Inoosque sinus, Athamanteosque pererrant;
Inspirantque graves animas: nec vulnera membris
Vlla ferunt; mens est, quae diros sentiat ictus.
Attulerat secum liquidi quoque monstra veneni,
Oris Cerberei spumas, et virus Echidnae;
Erroresque vagos, caecaeque oblivia mentis,
Et scelus, et lacrymas, rabiemque, et caedis amorem;
Omnia trita simul; quae sanguine mixta recenti
Coxerat aere cavo, viridi versata cicuta:
Dumque pavent illi, vertit furiale venenum
Pectus in amborum; praecordiaque intima movit.
Tum face iactata per eumdem saepius orbem,

more vel corrupto, vel foedo, nominatim de veneno. Virgil. Aen. II, 221. — *linguasque.* Nostri Regii *linguisque.*

494. *Inde duns mediis* etc.) Haec sumpta e Virgilio Aen. VII, 346–356, ubi res copiosius tractata et nonnulla iisdem verbis expressa. — Nonnulli habent *duas — raptas — at illae.* Saepe *anguis* et *serpens* genere feminino capitur. Vid. Heinsius ad hunc locum, et Burmannus ad I, 438. — Nostri Regii masculinum habent *duos — raptos — at illi*, ut supra versu 363. Codex Regius A, *pendens caput ille*, et idem infra 510, *sumtum — anguem.* Lem. — *graves animas*, pestiferum halitum. Virg. d. l. 351: *vipeream inspirans animam.* — *vulnera ferre*, infligere. — *membris*, corpori. — *diros*, saevos. Proprie Furiae dicuntur *Dirae*, Ἀραί.

499. *monstra veneni*) horrendum venenum. — *Echidna*, Chrysaoris filia, peperit Cerberum. — *Errores vagi*, deliria; venena, quae efficiunt errores, scelus, rabiem, etc. Hanc mixturam debemus ingenio Ovidii. Similis tamen phantasia apud alios, ut Virgil. Aeneid. VIII, 431, ubi Cyclopes Iovis fulminibus admiscent sonitum, metum, iras. — *caeca*, perturbata, nam ratio et memoria in furiosis sopiuntur. Lem.

503. *sanguine mixtn*) Multi ex melioribus, et sic quidem nostri Regii, *tincta*, pro *mixta.* — *cicuta*, calamus istius plantae tripedalis. Eo utitur loco instrumenti ad miscenda venena. Similem praeparationem vid. VII, 262 sqq., ubi Medea *arenti ramo olivae* sic utitur. Etiam sqq. e Virg. 374 expressa, *penitusque in viscera lapsum Serpentis furiale malum, totamque pererrat.* — *vertit* Gronov. Obss. II, pag. 204, mutat in *vergit*, nempe Furia, quod coctum habebat. Eamdem mutationem habet Graevius; sed Codices nostri Regii servant *vertit.* Lem. — Vocabul. *furiale* frequentat Ovidius.

Consequitur motos velociter ignibus ignes.
Sic victrix, iussique potens, ad inania magni
Regna redit Ditis, sumtumque recingitur anguem.
Protinus Aeolides media furibundus in aula
Clamat: « Io! comites, his retia tendite silvis:
Hic modo cum gemina visa est mihi prole laeena. »
Vtque ferae, sequitur vestigia coniugis amens,
Deque sinu matris ridentem, et parva Learchum
Brachia tendentem, rapit, et bis terque per auras
More rotat fundae; rigidoque infantia saxo
Discutit ossa ferox: tum denique concita mater,
Seu dolor hoc fecit, seu sparsi causa veneni,

508. *Consequitur* etc.) Versus difficilis, qui valde torsit ingenia Intt. Accursius emendabat *motis velociter ignibus ignes*, id est, rotata face et commotis eius ignibus ignes consequitur. X, 7: *nullosque invenit motibus ignes*. Lenzius putat, voc. *ignis* duplici sensu positum esse, ita ut *moti ignes* sint interni ignes veneno effecti, quos Furia *ignibus*, iactatione facis, magis excitaverit. Me vero non poenitet amplecti interpretationem viri docti in Bibliotheca Tigur. ex qua orbis ille continuus, quem ignes celeriter moti in aëre faciebant, oculis subiicitur. Propter celeritatem motus scintillae se videbantur attingere et continuum orbem facere, quemadmodum pruna in tenebris celeriter circumacta circulum ignitum oculis obiicit. Similiter apud Claudianum, R. P. II, 25, hasta quam Minerva in gyrum movet, *instar silvae habet*, quia hasta celeri motu quasi multiplicatur. Ingeniose quidem illum orbem notavit, sed alieno loco.

509. *iussi potens*) postquam effecerat, quod ipsi iussum erat. Sic *voti potens*, de quo ad vs. 325. — *inania*, in quibus non nisi inanes umbrae versantur. Virgil. Aen. VI, 269: *Perque domos Ditis vacuas, et inania regna*. — *recingitur*; domi mulieres sedebant discinctae.

511. *Protinus Aeolides* etc.) Iam ad fab. ipsam redit. Hygin. fab. 4, ex Euripide narrat, in venatione filium ab Athamante esse interfectum. Apud Apollodorum, filium pro cervo habet. A Nostro Fast. d. l. *imago falsa* tantum commemoratur. *Learchi* caedes apte et ad commiserationis et ad horroris sensum narrata.

518. *ossa* pro *ora* e Cantabr. et altero Erfurt. recepit Heinsius. — Nostri Regii habent *ora*. — *tum*. Codex Regius B habet *cum*. — *concita*, in furorem adacta.

519 *sparsi causa veneni*) Tanaq. Faber coniecturat *sparso laesa veneno est*, aut, *sparsum causa venenum est*. — Nostri Regii habent vulgatam. Haec lectio dura visa est nonnullis. Locum esse sanum credo cum Burmanno; sed paulo subtilius ille sensum repetit e scitis philosophorum, qui *causam* et materiam distinxerint, ut *causa* esset operatio divina, venenum *materia*.

Exululat; passisque fugit male sana capillis;
Teque ferens parvum nudis, Melicerta, lacertis,
Evoë, Bacche! sonat. Bacchi sub nomine Iuno
Risit: et, « Hos usus praestat tibi, dixit, alumnus. »
Imminet aequoribus scopulus; pars ima cavatur
Fluctibus, et tectas defendit ab imbribus undas:
Summa riget, frontemque in apertum porrigit aequor.
Occupat hunc, vires insania fecerat, Ino;
Seque super pontum, nullo tardata timore,
Mittit, onusque suum: percussa recanduit unda.

Imo *causa veneni* videtur esse venenum ipsum, quatenus causa erat istius furoris. Similiter II, 836, *causa amoris*. Lenz. *causam* explicat auctorem, ut Furia intelligatur. Idem dubitat, an hic versus profectus sit ab Ovidio, quia causa furoris dubia esse non potuerit. Apparet tamen, quid auctor sequutus sit his verbis. Nempe indicare voluit, atrociam istius facinoris tantam fuisse, ut vel solus matris *dolor* sine veneno accepto furorem efficere potuerit. — *Exululat* etc. Bacchari incipit, quemadmodum et alibi furiosae Bacchis assimilantur. — *passisque*. Codices nostri male, *sparsis*. Lem. Hinc commode sarcasmus a Iunone adhibetur. — *sonat*, clamat. — *sub nomine*, audito nomine. III, 245, sic *ad nomen*. — *hos usus*. Heinsius coniecturat *hos lusus*, aut *thyrsos*. Duo MSS. *fructus*. Vnus, *risus*. Burmannus, propter V, 111, censet non mutandum *usus*. Et hoc quidem habent nostri Regii. — *Vsus* possis mercedem pro tuis in eum meritis interpretari. Malim tamen *hos lusus* legere. *Lusus Bacchantium* dixit Curtius IX, 10, 25. — *praestat*, pro *praestet*, revocavi ex uno Heinsii, uno Leid. et uno Voss., et placuerat iam Heinsio.

524. *Imminet aequoribus* etc.) Hanc fabulae partem, quae ad Ino et Melicertam pertinet, Noster Fastor. VI, 493-550, non modo copiosius retulit, sed etiam, ut Matutam et Portunum Romanorum inde efficeret, longe aliter. Ino cum filio natat in Italiam, ibi incidit in Bacchas, a quarum furore Herculis interventu liberatur, et e vaticinio Carmentae naturam induit divinam. — *scopulus*, Moluris nomine, unus ex Scironiis, qui certe consecratus fuit Leucotheae et Palaemoni: vid. Pausan. Attic. pag. 108. Apud Lucianum D. M. 9, Ino ab Athamante ex summo Cithaerone, ubi protenditur ad mare, fugatur in pelagus. — *tectas defendit*, e copia poëtica, defendit. — *imbres*, tempestates. Virg. Aeneid. I, 163, *scopuli, quorum sub vertice late aequora tuta silent*. E tali autem scopulo facilis saltus in mare. — *onus suum*. Secundum Apollod. hunc filium suum mortuum gestabat, coniectum nempe in ferventem lebetis aquam. Etiam apud Euripid. Med. 1286, cadit in mare propter impiam liberorum caedem, ubi vid. Schol. — De spuma alibi usurpatur *albescere*. Plin. V, Ep. 6, 24: *ex edito desiliens aqua albescit*.

At Venus immeritae neptis miserata labores,
Sic patruo blandita suo est: « O numen aquarum,
Proxima cui coelo cessit, Neptune, potestas;
Magna quidem posco; sed tu miserere meorum,
Iactari quos cernis in Ionio immenso;
Et Dîs adde tuis: aliqua et mihi gratia ponto est;
Si tamen in dio quondam concreta profundo
Spuma fui, Graiumque manet mihi nomen ab illa.»
Adnuit oranti Neptunus; et abstulit illis
Quod mortale fuit, maiestatemque verendam
Imposuit; nomenque simul faciemque novavit;
Leucotheeque Deum cum matre Palaemona dixit.

Sed et verba *incandescere* et *recandescere* eodem sensu poni, docet Schwarz. ad Plin. Pan. 30, 3.

530. *At Venus immeritae* etc.) Quoniam Ino *Veneris* ex Harmonia *neptis*, propterea haec e fictione Ovidii intercedit. Apud Lucianum, dicto loco, *Neptunus* sponte, in Bacchi gratiam, iis divinitatem tribuit. *Immeritae*, insontis, quae talem sortem non meruerat. — *labores*, miseram sortem, angorem animi, ex insania ortum. — *meorum*. Vatican. prim. Hamburg. et pro diversa lectione Arond. *tuorum*, quod Heinsius efficacius putabat. Pro his duobus lectionibus, Codex noster Regius B habet *nepotum*; non ingrate, nam et Ino et Melicerta erant nepotes Neptuni. Gem. — *Iactari* ventis et undis nautae alias dicuntur. — *Ionium* absolute dicitur, etiam ubi *immensum* aut *magnum* additur. Verum Moluris, pars montis Gerancae in finibus Megaridis, imminet non *Ionio*, sed sinui Saronico. Itaque aut *Ionium* alio sensu posuit (Schol. Euripid. ad Phoen. II, 6), aut alios auctores sequutus est. — *mihi*; Codex Regius A, *mea*.

536. *Si tamen in dio* etc.) Circa Saturni genitalia in mare proiecta orta est *spuma* (ἀφρός) alba, unde Venus (Ἀφροδίτη, Ἀφρογενής) prodiit. Hesiod. Theog. 188–200. Sic hic mythus grave momentum in his precibus ministrat. — *concreta*. Hesiod. ἐθρέφθη, pro ἐπήχθη. — *profundum dium*, ἅλς δῖα; *dius*, divinus, post Lucret. dixerunt multi. Et *dium* vocatur mare propter vastitatem. — Heinsius e Florentino S. Marci recepit, pro *dio*, *medio*; quod quidem habent nostri Regii.

539. *maiestas verenda*, ipsa divinitas, et *imposuit* exquisitius, quam *dedit*. IX, 268: *Ubi mortales Tirynthius Exuit artus — Coepit — augusta fieri gravitate verendus.* — *nomen* iis, secundum Apollodorum, a nautis impositum, quibus cum tempestate luctantibus opem ferunt. Meminit huius Deae iam Homer. Od. E, 333 sqq.: Κάδμου θυγάτηρ, καλλίσφυρος Ἰνώ, Λευκοθέη, ἣ πρὶν μὲν ἔην βροτός etc. Leucotheen Latini *Matrem Matutam*, Palaemona *Portunum* dixerunt: vid. Munker. ad Hygin. fab. 2. Caeterum hanc Inus

Sidoniae comites, quantum valuere, sequutae
Signa pedum, primo videre novissima saxo:
Nec dubium de morte ratae, Cadmeida palmis
Deplanxere domum, scissae cum veste capillos:
Vtque parum iustae, nimiumque in pellice saevae,
Invidiam fecere Deae: convicia Iuno
Non tulit; et, « Faciam vos ipsas maxima, dixit,
Saevitiae monumenta meae. » Res dicta sequuta est:
Nam quae praecipue fuerat pia, « Prosequar, inquit,
In freta reginam; » saltumque datura, moveri
Haud usquam potuit; scopuloque adfixa cohaesit.
Altera, dum solito tentat plangore ferire
Pectora, tentatos sentit riguisse lacertos.
Illa, manus ut forte tetenderat in maris undas,
Saxea facta manus in easdem porrigit undas;
Huius, ut adreptum laniabat vertice crinem,
Duratos subito digitos in crine videres.
Quo quaeque in gestu deprenditur, haesit in illo.
Pars volucres factae; quae nunc quoque gurgite in illo

transformationem cecinit etiam Ramlerus carmine elegantissimo.

542. *Sidoniae comites* etc.) Hanc appendiculam caeteri non habent, et adiecta videtur ab ipso Ovidio. Quum at comites mutandae essent, facilis erat inventio. In litoribus enim et *saxa* esse et *aves* commorari solent. *Sidoniae*, mox *Ismenides*. — *Deplanxere*, scilicet se, propter *domum*. Ita apud Graecos, τίλλεσθαι, κόπτεσθαι, τύπτεσθαι τινὰ, se, sua pectora, tundere propter aliquem. Tibul. I, 7 28, *plangere Memphitem bovem*, ubi vid. Heynium in Obs. — *Invidiam fecere*, conviciis et obiurgationibus de fama eius detraxerunt, odium ei conciliarunt.

550. *Nam quae praecipue* etc.) Quoniam in saxis partes memorabiles nullae (ut has quoque transformationes cum varietate aliqua et copia referre posset, *gestus* diversos notavit, in quibus comites deprehensae sint; in quo et ipso ingenium antiquioris sequutus est. Vide ad V, 182. — *Prosequar*, pro *persequar*, hic quoque, ut vers. 151, octo MSS. auctoritate dedi.

554. *tentatos*) Burmannus mallet *tentanti*. Nostri Regii habent *tentatos*. — *Illa*, *manus* etc. Hi numeri Heinsio non videbantur Nasoniani; corrigebat ergo: *In maris illa manus ut forte tetenderat undas*. Ex Codicibus nostris nihil mutavimus. LEM.

560. *in illo*) Heinsius coniecturat *in alto*. Ex nostris Regiis, *illo*. — In

Aequora destringunt summis Ismenides alis.
III. Nescit Agenorides natam, parvumque nepotem
Aequoris esse Deos: luctu serieque malorum
Victus, et ostentis, quae plurima viderat, exit
Conditor urbe sua; tanquam fortuna locorum,
Non sua se premeret; longisque erratibus actus,
Contigit Illyricos profuga cum coniuge fines.
Iamque malis annisque graves, dum prima retractant
Fata domus, releguntque suos sermone labores;
« Num sacer ille mea traiectus cuspide serpens,
Cadmus ait, fuerit tum, quum Sidone profectus

versu sequenti revocavi antiquiorem lectionem *summis*, quum Heinsius *sumtis* correxisset. Illud enim bene convenit voc. *destringunt*. Non merguntur illae aves, sed *summis* tantum *alis destringunt*, radunt superficiem maris. Supra vs. 136: *aequor exigua quum summum stringitur aura*. XI, 733: *Stringebat summas ales miserabilis undas*.

562–602. *Nescit Agenorides natum* etc. Cadmus, Thebis relictis, ad Encheleas fugit, a quibus, monente oraculo, primum dux contra Illyricos, mox rex creatur. Apollod III, 5, 4; Pausan. Boeot. pag. 719; Strabo VII, pag. 503. Sed apud Mythicos ad extremum mutatur in draconem. Eurip. Bacch. vs. 1328 sqq.; Hygin. fab. 6; Apollon. IV, 517; Nonni Dionys. lib. XLIV. Atque ita eventum habuit oraculum supra III, 98, ei datum. Aut etymologia hanc fab. peperit, quia Cadmus ad Ἐγχελεῖς confugit, aut symbolica quaedam imago, de qua ad vs. 602. — *Nescit*, unde solatium capere potuisset in *luctu*. — *series* illa *malorum* in superioribus narrata, inde a III, 138. — *malorum*; plurimi, inter quos noster Regius B, *laborum*; non male, et forte elegantius. — *Victus*, fractus animo. — *ostentis*, quae futura etiam mala portendebant. A Baccho ei apud Euripidem praedicitur ὄχλος μόχθων. — *exit*, immo eiectus est, vel quod Bacchum contemserat, Euripid. d. l. vel ab Amphione et Zetho, Syncel. pag. 157. Etiam *loci Fortuna* quaedam *praeerat*, eorumque fata regebat. Confer VII, 576; X, 335, ibique notam. — *premeret*, vexaret. — *erratibus*, erroribus, nove dictum. *Erravit* autem per Macedoniam et Epirum. Apollodorus.

568. *Iamque*) Nempe postquam aliquandiu regnaverat ibi, filiumque Illyricum genuerat; confer Apollod. — *graves*, defatigati. Etiam graec. ἐνιαυτοῖς βεβαρημένος. Horat. I, Sat. 1, 4, miles *annis gravis*. — *retractant*, memoria et sermone repetunt. VII, 714. Eodem redit *relegere*; nam qui *relegit iter*, is eadem, qua venerat, via redit.

570. *sacer*) Marti erat consecratus, adeoque inviolabilis. Hinc Cadmus Martis ira transformatus exhibetur. Hygin fab. 6. Dubitat autem Cadmus de eo, quod dubium ei esse non po-

Vipereos sparsi per humum, nova semina, dentes?
Quem si cura Deum tam certa vindicat ira,
Ipse precor serpens in longam porrigar alvum.
Dixit; et, ut serpens, in longam tenditur alvum;
Durataeque cuti squamas increscere sentit,
Nigraque caeruleis variari corpora guttis:
In pectusque cadit pronus; commissaque in unum
Paulatim tereti sinuantur acumine crura.
Brachia iam restant: quae restant, brachia tendit;
Et lacrymis per adhuc humana fluentibus ora,
« Accede, o coniux, accede, miserrima, dixit;
Dumque aliquid superest de me, me tange; manumque
Accipe, dum manus est; dum non totum occupat anguis.»
Ille quidem vult plura loqui; sed lingua repente
In partes est fissa duas: nec verba volenti
Sufficiunt; quotiesque aliquos parat edere questus,
Sibilat: hanc illi vocem Natura relinquit.
Nuda manu feriens exclamat pectora coniux,
« Cadme, mane; teque his infelix exue monstris.

terat, et quod nec Penthea latebat. III, 531. — *nova*, inusitata.

573. *cura Deum*) Vide ad I, 48. — *certa*, inevitabili. — *porrigi* et *tendi*, extendi, verba satis commoda ad exprimendam draconum formam.

576. *Duratae*, ut III, 675. — *cuti*. Codex Regius B, *cutis*. — *guttae*, maculae. Virgilius Georg. IV, 99, de apibus, *lita corpora guttis*. — *caeruleis*; subviridibus, qualis maris color. — *committi in unum*, exquisitius quam concrescere; elegantius etiam *sinuantur acumine*, quam fiunt acumen; id enim serpentes frequenter *sinuare*, curvare, solent.

583. *Dumque aliquid* etc.) Expressa haec videntur ex Euripideis, quae servavit Hermogenes pag. 226 sqq.: vide Valken. Diatrib. Eurip. pag. 12 Οἴ μοι δράκων μου γίγνεται τό γ' ἥμισυ. Τέκνον, περιπλάκηθι τῷ λοιπῷ πατρί. Confer IX, 386 sqq. — *de me, me tange*. Gronovius volebat *de me mihi; tange*, quod placet Burmanno. — Codex Regius B habet *de me, me;* in Codice A alterum *me* omittitur. — *totum occupat*. Heinsius coniecturat *totam*, scilicet manum. *totam* Codex Regius B habere videtur. — *repente*. Basileensis, *loquenti*; nostri Regii, *repente*. — *fissa duas*. Vide ad III, 34. — *volenti*, nempe loqui: Vide ad II, 128. Ergo *loquenti*, quod nonnulli habent, fluxit e correctione. — *quotiesque* etc. Confer I, 637.

590. *his monstris*) hac horrenda forma. Schirachius intelligit singul.

Cadme, quid hoc? ubi pes? ubi sunt humerique manusque?
Et color, et facies, et, dum loquor, omnia? cur non
Me quoque, coelestes, in eamdem vertitis anguem?»
Dixerat: ille suae lambebat coniugis ora;
Inque sinus caros, veluti cognosceret, ibat;
Et dabat amplexus, adsuetaque colla petebat.
Quisquis adest, aderant comites, terretur: at illa
Lubrica permulcet cristati colla draconis,
Et subito duo sunt; iunctoque volumine serpunt;
Donec in appositi nemoris subiere latebras.
Nunc quoque nec fugiunt hominem, nec vulnere laedunt;
Quidque prius fuerint, placidi meminere dracones.
IV. Sed tamen ambobus versae solatia formae

monstri membra, squamas, vultus, etc. Immo pluralis pro sing. III, 673: *in quae miracula verteris?* Mirae autem transformationes et *monstra* et *miracula* dici solent. II, 367; IX, 666. — *ubi pes?* etc. Male in summa animi perturbatione singula membra recenset. — *eamdem*, similem.

594. *Ille suae lambebat coniugis ora*) Etiam mutatis manent pristina studia: quamquam Cadmo annis gravi ista amoris signa iam desueta fuisse videntur. Paulo post, Heinsius, e vestigiis vetustorum Codicum, invexerat *at illos* (comites) *Lubrica permulcent cristati colla dracones*. Ita Harmonia serpens est, ante quam mutatur. Nos igitur revocavimus antiquam lectionem, quam flagitat contextus. Draco blanditur Harmoniae. Eo terrentur comites; at illa vicissim blanditur, et inter illas blanditias subito mutatur. — Codex Regius A, *at illis Lubrica perlucent*. Quae lectio notanda et pretiosior vulgata. Vxor enim Cadmi ab Diis petit ut *in eumdem vertatur anguem*: et statim, voto Diis annuentibus, *illis* ambobus *lubrica perlucent colla* etc. LEM. — *iunctoque volumine*. Mirus incessus serpentum! immo, ut XI, 64, Orpheus et Eurydice *coniunctis spatiantur passibus*; sic serpentes, qui se *volvendo* moventur, *iuncto volumine serpunt*. — *appositi*, vicini. Multi, *oppositi*, et ita Muretus in suo Codice emendaverat; vide Burmannum ad Heroidd. IV, 26. Nostri Regii dant *appositi*. — *subiere*. Sic Nostri Regii. — Maluerat Heinsius *repsere*, quia dubitabat an *subire in latebras* satis latinum sit; et quidem insolens haec constructio. — Serpens Veteribus saepe *placidum* animal. Itaque et genii boni hac figura exhibebantur. Apud Euripidem hi duo transferuntur a Marte in beatorum terram. Secundum Apollod. in dracones mutati a Iove mittuntur in Elysium. In Schol. Pindari P. III, 153, curru anguibus iuncto in Elysium abducuntur. Talis imago forte in monumento eorum apud Encheleas expressa peperit fabulam.

603–631. *Sed tamen ambobus* etc.) Perseus, Iovis et Danaes filius, Acri-

Magna nepos fuerat, quem debellata colebat
India; quem positis celebrabat Achaia templis.
Solus Abantiades, ab origine cretus eadem,
Acrisius superest, qui moenibus arceat urbis
Argolicae; contraque Deum ferat arma; genusque
Non putet esse Iovis: neque enim Iovis esse putabat
Persea; quem pluvio Danaë conceperat auro.

sii, regis Argivorum, nepos, conditor Mycenarum, unus ex heroibus priscis, itineribos longis laboribusque difficillimis susceptis inclaruit an. circiter 1348 a. Chr. n.; sed res ab eo gestas ita fabulosa antiquitas pervertit, ut nihil certi hodie inde erui possit: vid. de eo Herodot. II, n. 91; VII, 61, 150; Pausan. Corinth. pluribus locis. Earum rerum fabulosarum nonnullas, quoniam et ipsis transformationes insunt, post Bacchicas laudes hinc narrare incipit. Ac primum quidem de *Atlante* Iapeti filio, quem Perseus, quum requiem in regno eius impetrare non posset, capitis Medusae opera iu montem cognominem mutavit. Atlantis, coelum vertice sustinentis, iam meminerunt Homer. Od. A, 52 sqq., et Hesiod. Th. 517. Conf. Apollod. I, 2, 2; II, 5, 11; Hygin fabul. 150, ubi Atlas, Iapeti filius, dux Titanum coelum oppugnantium, a Iove coeli fornicem humeris ferre cogitur. Nempe apparet, Atlantem, Iapeti filium, et Atlantem, Africae montem, in hac fabula esse confusos. E schol. Hom. Il. Σ, 486, apparet, Atlanticas fabulas tractatas esse ab Hellanico.

604. *debellata*) Tres, *decolorata*; unde Heinsius, *discolor ora*; Burmannus, *decolor ora*. — Codices Regii hunc versum ita habent: *Magna nepos dederat, quem debellata* etc. — Nexus causa addit aliquid de Baccho, eiusque contemtore Acrisio. *Debellata*. Nam cum exercitu Bacchus penetravit ad Indos, triumphum de iis egit, magnamque inde gloriam deportavit. Diod. Sic. IV, 3; Pausan. pag. 869; Curt. IX, 10, 25. — *Achaia*, omnis Graecia.

606. *Abantiades*) Ordo regum Argivorum est hic, Danaus, Lynceus, Abas, cuius filii Acrisius et Proetus. Pausan. Corinth. pag. 145. Acrisius ex coniuge, quam alii Eurydicen, alii Aganippen vocant (vid. Munker. ad Hygin. fab. 63), suscepit Danaën, quae quomodo a Iove, in imbrem aureum converso, vitiata sit, atque Persea pepererit, satis notum est. — *Ab origine-eadem*. Nempe Agenor, Cadmi pater, et Belus, cuius filius Danaus, fratres erant. Hinc, 771, Perseus, aeque ac Cadmus, *Agenorides*. — *cretus*. Codex Regius B, *natus*. — *moenibus arceat*. Confer. III. 559. — *genus*, filius. — *genus esse Iovis*. Codices nostri habent *genus esse Deum*, pro *Deorum*; non male certe; et poëtis haec forma est usitatior: Virgilius Aeneid. IV: *Credo equidem, nec vana fides, genus esse Deorum*; praeterea parum concinne vocabulum *Iovis* repetitur in eodem versu. Lem. — *pluvium aurum* pro vulgari, pluvia aurea. Sine dubio Proetus, Danaën vitiaturus, aureos nummos in sinus eius effudit, ut Lactantius, et alii monuerunt. Iucunde vim auri ex hac fabula

Mox tamen Acrisium, tanta est praesentia veri,
Tam violasse Deum, quam non agnosse nepotem,
Poenitet: impositus iam coelo est alter; at alter,
Viperei referens spolium memorabile monstri,
Aëra carpebat tenerum stridentibus alis.
Quumque super Libycas victor penderet arenas,
Gorgonei capitis guttae cecidere cruentae:
Quas humus exceptas varios animavit in angues;
Vnde frequens illa est, infestaque terra colubris.
Inde per immensum ventis discordibus actus
Nunc huc, nunc illuc, exemplo nubis aquosae,
Fertur, et ex alto seductas aethere longe
Despectat terras; totumque supervolat orbem.

demonstrat Horat. III, Od. 16. Inde autem Perseus, χρυσόπατρος dictus.

611. *praesens*, cuius vis et potestas statim sentitur, ut *praesens Deus*, *praesens venenum*. Eodem sensu nunc *praesentia*. — *nepotem*, divinam nepotis originem. — *Poenitet*. Etenim Bacchus matres Argivas in furorem coniecit, ut suos liberos in montibus devorarent. Apollod. III, 5, 2. — *impositus coelo*. Bacchus, ubi matrem ex inferis reduxerat, cum ea sublimis abiit in coelum. Diod. III, 62; IV, 25: Apollod. III, 5, 3.

614. *Vipereum monstrum*) caput Medusae, de quo vs. 770 sqq.: ὕστερον πρότερον exponit. — *memorabile*, fama celebratum. Expressit autem h. l. Apollon. Rhod. IV, 1513. — *Aëra*, tanquam viam. — *carpebat*, volabat. Forte respexit Virg. Georg. IV, 310. — *tenerum*. Vsitatius est *tenuem*. Sed et Virgil. Aeneid. IX, 699, *tenerum aëra*; et Lucret. I, 208, *teneras auras* — Ad celeritatem itineris declarandam Perseo *alae* datae sunt, de quibus vide ad versum 666. Volans expressus etiam erat in Scuto Herculis, Hesiod. 216 sqq. — *penderet*. Vid. ad II, 708. — *Libycae arenae* propter siccitatem: vid. ad II, 235.

617. *Gorgonei* etc.) sic et Apollon. IV, 15. Sed Nicander Ther. init. auctoritate Hesiodi, Titanum e sanguine venenatas bestias ortas esse canit. Sanguinem Typhonis substituit Acusilaus. Vid. Schol. Nicandri et Apoll. ad d. l. — *animavit in angues*, breviter dictum, animavit et vertit in angues. — *Vnde*. Codex Regius B, *inde*; male. Lem. — *infesta* nunc passive, quae infestatur. Vid. Gellius N. A. IX, 12. Pomponius Mela III, 10: *Prima eius Aethiopes tenent media nulli; nam aut exusta sunt, aut arenis obducta, aut infesta serpentibus.*

620. *Inde per immensum* etc.) Commode haec usque ad versum 625, abesse possent; obsunt ergo brevitati, quae eximia narrationis virtus. — *immensum*, ut alibi *inane*, absolute de aere. Expressit autem Homerus, Od. E, 330 sqq.: ἄνεμοι φέρον ἔνθα καὶ ἔνθα. Ἄλλοτε μέν τε Νότος Βορέῃ προβάλεσκε φέρεσθαι, Ἄλλοτε δ᾽ αὖτ᾽ Εὖρος Ζεφύρῳ etc. — *seductas*, longe a se

Ter gelidas Arctos, ter Cancri brachia vidit:
Saepe sub occasus, saepe est ablatus in ortus.
Iamque cadente die veritus se credere nocti
Constitit Hesperio, regnis Atlantis, in orbe:
Exiguamque petit requiem, dum Lucifer ignes
Evocet Aurorae, currus Aurora diurnos.
Hic hominum cunctos ingenti corpore praestans
Iapetionides Atlas fuit: ultima tellus
Rege sub hoc, et pontus erat, qui Solis anhelis
Aequora subdit equis, et fessos excipit axes.
Mille greges illi, totidemque armenta per herbas
Errabant; et humum vicinia nulla premebant.
Arboreae frondes, auro radiante virentes,

distantes. MSS. Bersmanni, *semotas*; nostri Regii, *seductas*. — *gelidus Arctos*. Berneggerianus et nostri Regii, *geminas*.

626. *cadente die*) tempore vespertino. Proprie *sol cadit*, occidit. Sed apud poëtas etiam *dies* et lux. — Veretur *se nocti credere*, noctu iter facere, ne aberret a via. Constitit in occidentali Africae parte, ubi Mauritania, Atlantis regnum. — *Evocat* e regia Solis, in qua et vigil Aurora et currus *diurni*, id est solares. II, 106 sqq. *Vocari* ab aliqua re dicitur id, quod eam sequitur. Virgil. Georg. I, 388: *Vocat pluviam cornix*. Leidensis habet *provocet*; nostri Regii, *evocet*. — *currus*. Nostri Regii, *cursus*.

630. *cunctos hominum*, graeco more. Liv. XXX, 9: *expediti militum*. — *cunctos* pro *cunctis*, dedit Heinsius ex Florentino S. Marci, Berneggeriano et tribus aliis. Noster Regius A, *cunctis*; neutrum mihi placet; et lectio Codicis B, *custos*, sola sincera mihi videtur: apud Homerum enim et caeteros poëtas, reges sunt ποιμένες λαῶν, pastores, custodes populorum. Lem. — *Atlas*, Iapeti filius, Mauritaniae rex, quem, quum Astronomiae esset studiosus, sphaeramque invenisset, coelum humeris sustinere poëtae finxerunt. Sic Cic. Tusc. V, 3; Isidor. lib. XIV, cap. 8. — *ultima*. Vide ad II, 254. — *pontus aequora subdit*, subdit se, aquas suas, undis suis excipit equos. Virgil. Aeneid. X, 103: *premit placida aequora pontus*, premit suas undas, ut quiescant. — *Anheli equi* iam orienti Soli dantur a Virgilio Georg. I, 250. — *fessi axes*, ut *fessae cursu naves*. Plinius V, Ep. 6, 141 *auras spatio ipso lassas*.

635. *Errare* verbum proprium et elegans de gregibus et armentis, quae pascuntur in prato. Virgilius Georg. I, 15: *cui ter centum nivei tondent dumeta iuvenci*. Priscis autem temporibus, *greges* et *armenta* maximae ipsorum regum opes. — *vicinia nulla*, quia in extremo orbe terrarum ad Oceanum habitabat. — *premebant*. Nostri Regii *premebat vicinia* in feminino genere. *Premere* eleganter, pro *includere*, coërcere.

636. *Arboreae frondes* etc.) Haec sunt

Ex auro ramos, ex auro poma tegebant.
« Hospes, ait Perseus illi, seu gloria tangit
Te generis magni: generis mihi Iupiter auctor;
Sive es mirator rerum, mirabere nostras.
Hospitium, requiemque peto. » Memor ille vetustae
Sortis erat: Themis hanc dederat Parnasia sortem:
« Tempus, Atla, veniet, tua quo spoliabitur auro
Arbor: et hunc praedae titulum Iove natus habebit. »
Id metuens, solidis pomaria clauserat Atlas
Moenibus, et vasto dederat servanda draconi;
Arcebatque suis externos finibus omnes.
Hinc quoque, « Vade procul, ne longe gloria rerum,
Quas mentiris, ait, longe tibi Iupiter absit. »
Vimque minis addit; foribusque expellere tentat

illa *aurea poma*, quae alii Hesperidibus, Atlantis filiabus, tribuebant. Veterum alii citrea vel aurantia intelligenda esse putabant, Athen. lib. III, p. 82 sqq., alii oves praestantissimas colore rutilo; poëtis enim oves μῆλα dicebantur. Diodor. IV, p. 233; Palaeph. 19. Quum *poma* aurea his arboribus data essent, alii ei *frondes ramosque* finxerunt ex eodem metallo. In Mauritania hortos illos collocarunt et alii, ut Plinius Hist. Nat. V, 5, de Lixo, illius terrae urbe, *ibi et Hesperidum horti*; nonnulli in Cyrenaica, Apollod. inter Hyperboreos, sed antiquiores in insula Oceani occidentalis. Hesiod. Th. 215, πέρην κλυτοῦ Ὠκεανοῖο. Sic et Pherecydes: vid. Salmas. Exercitt. Plin. p. 207 et 671. — *auro radiante virentes*, exquisite, aureae. *Virere* bene delectum, quia et frondibus et metallis aptum. Claudian. 35, 291: *Fulgentes viridi ramos curvata metallo. Auro* repetitur sic, ut II, 107. Frondes ut *vestire*, ita et *tegere arbores* dicuntur. Alii pro *virentes* dant, ex interpretatione, *nitentes*, aut *micantes*.

642. De *Themidis* oraculo vide ad I, 321. Themis autem cognata Atlanti; ambo enim genus ducebant a Titanibus. — *titulum*, gloriam, hanc gloriosam praedam. Et eventum habuit haec sors; namque Hercules, *Iove natus*, illa mala abstulit: vid. IX, 190. — *moenibus* ex uno suo recte mutavit Ciofanus pro *montibus*, quod olim edebatur. Hanc mutationem postea plures Heinsii codices, in quibus tertius Mediceus et uterque Erfurt. confirmarunt. Schepper. coniect. *molibus*, propter vs. 772. Nostri Regii habent *montibus*. — Per *moenia* Burmannus intelligit montes, qui munimen praestiterint. Fuerit sane Atlas immanis gigas, si montes transtulerit, iisque pomaria clauserit! Nec quisquam montes facile dixerit *solidos*. De aedificiis legitur III, 696. — *draco* ille dictus est Ladon. Apollon. Rh. IV, 1396.

648. *Hinc*) Nostri Regii *huic*. — *longe esse* aut *abesse* nobis dicuntur,

Cunctantem, et placidis miscentem fortia dictis.
Viribus inferior; quis enim par esset Atlanti
Viribus? « At quoniam parvi tibi gratia nostra est;
Accipe munus, » ait; laevaque a parte Medusae
Ipse retroversus squalentia prodidit ora.
Quantus erat, mons factus Atlas: iam barba comaeque
In silvas abeunt; iuga sunt humerique manusque;
Quod caput ante fuit, summo est in monte cacumen;
Ossa lapis fiunt: tum partes auctus in omnes
Crevit in immensum, sic Dî statuistis, et omne
Cum tot sideribus coelum requievit in illo.

V. Clauserat Hippotades aeterno carcere ventos;

quae nobis nihil prosunt. Tibull. I, 5, 2: *At mihi nunc longe gloria fortis abest.* Vt ibi *gloria fortis*, qua se fortem gloriabatur, sic nunc *fortia dicta*, quibus se fortem, intrepidum, declarabat, adeoque minacia. Plin. V, Ep. 20, 17, *vox parum fortis.* Paulo post, pro *gratia*, Ciofanus, ex MS. Dominic. protulit *gloria*. Id receptum a Regio se probavit et Lenzio. Ego alterum retineo, quia *gloria* his praecessit. Quoniam tu non curas meam gratiam inire, ego, *munere* dato, tuam inibo.

654. *laeva a parte*) qua clypeum gestare solebant; confer vs. 781. — *squalentia*, horrida propter serpentes. Senec. Med. vs. 14, de Furiis, *Crinem solutis squalidae serpentibus.* Vid. ad I, 374. — *prodidit* praetulit Heinsius, e fragmento Amstelodamensi optimae notae, vulgato *protulit.* — Hoc habent nostri Regii.

656. *factus*) Codex Regius B, *tantus*; certe e glossa. Lem. — *Atlas*, mons Mauritaniae Tingitanae, cacumine nubes superans, ut coelum non modo attingere, sed sustinere adeo videatur. Hinc fluxit fabula. Herodot. III, 2. Montes altissimi columnae, κίονες, coeli dici solebant. Pindar. Pyth. I, 36. Apud Homerum Od. A, 52, Atlas coelum sustinens (ἔχων κίονας μακράς, αἳ γαῖάν τε καὶ οὐρανὸν ἀμφὶς ἔχουσι) homo est, isque peritissimus rerum, ὀλοόφρον, qui et maris totius profunditates noverit. Hoc phantasma Heynius ad Apollod. III, 10, 1, a monte ductum censet, cuius radices extremae in maris fundum procurrant, coelo vertici incumbente. A poëtis passim tanquam vastus gigas describitur, ut Virgil. Aeneid. IV, 246, ubi ei *caput*, *humeri*, *barba*, tribuuntur. Conf. idem VIII, 136 sqq.; et Silius I, 201 sqq.: *Canet barba gelu, frontemque immanibus umbris Pinea silva premit.*

659. *auctus*) Nostri Codices Regii dant *altus*, quod praetulerim; nam hoc loco *auctus* et vocabulum subsequens *crevit* offerunt tautologiam ingratam. Lem. — *requievit.* Codex Regius B, *requiescit.*

662—751. *Virgae in curalia* etc.) Perseus delatus in Aethiopiam, conspicit Andromedam, Cephei regis filiam, saxo adligatam, cetoque obie-

Admonitorque operum coelo clarissimus alto
Lucifer ortus erat: pennis ligat ille resumtis
Parte ab utraque pedes; teloque adcingitur unco;
Et liquidum motis talaribus aëra findit.
Gentibus innumeris circumque infraque relictis,
Aethiopum populos, Cepheia conspicit arva.
Illic immeritam maternae pendere linguae

etam. Bellua interfecta, virginem liberat ea lege, ut parentes eam sibi in matrimonium dent. Virgae, quibus caput Medusae imposuerat, vi monstri mutantur in curalia. Legitur haec metamorphosis etiam in Orphei carm. de Lapidibus XV, 49 sqq., quamquam cum varietate aliqua. Ibi enim mutatio fit statim post resectum et adhuc calidum Medusae caput: sed Ovidius haec coniungere maluit cum *Andromedae* liberatione, quae sane est pars gravissima fabulae. Eam, quam Hygin. *notissimas historias* vocat, tractarant Sophocles et Euripides. Inde pendet Eratosth. 15, 16, 17. Vid. et Hygin. fab. 64, et P. A. II, 9–11; Apollod. II, 4, 3; Schol. Lycophr. 836; Conon 40. — *aeterno carcere.* Heinsius suadebat *terreno*, subterraneo, item *Tyrrheno* aut *nocturno*; Iunianus, *aeternos.* Haec vocabula valde offendunt Interpretes, sed sine causa. Intelligatur nil aliud, nisi perpetua ventorum sedes, in quam, Aeolo imperante, reverti semper coguntur, ubi mandata exsecuti sunt, et ad quam, tanquam ad carcerem, damnati sunt a Iove, quum antea libere vagarentur per orbem. Apud Virgil. Aeneid. I, 52–63, Aeolus *clauso ventorum carcere regnat*, quae verba Ovidius ante oculos habuit. Sic fere et vir doctus in Miscell. Obs. vol. VII, tom. 2, pag. 274. *Hippotades*, Aeolus, Hippotae nepos. — *Lucifer* praeclare *admonitor operum*, quo oriente homines e somno excitantur et ad opus suum redire admonentur. Similiter Virgil. Georg. IV, 186: *Vesper admonet decedere campis.* Aeneid. XI, 182: *Aurora referens opera atque labores.* Tenendum etiam est hoc, *monitores* dictos esse, qui opus facientibus praeessent, et facienda docerent. Corte ad Sallustium Iug. 85, 10.

664. *ligat pennis pedes*) alligat pennas pedibus. — *Parte ab utraque.* Vid. ad XII, 272. Hoc loco Heinsius coniecturat *citraque ultraque.* Nostri Regii habent vulgatam. — *talario*, πτερόεντα πέδιλα, πτερωτὰ ὑποδήματα, et galeam Perseus adversus Medusam proficiscens accepit vel a Mercurio, Hygin. fab. 64, vel a nymphis prope Gorgonas habitantibus, Pausan. Lacon. pag. 251; Apollod. d. l.; Hygin. P. A. II, 12.

668. *populis*) per appositionem addit *arva*, more poetis familiari, de quo vide Heinsium et Burmannum. — *Cepheum*, Phoenicis filium, Aethiopum regem faciunt etiam Euripid. apud Eratosth. cap. 15, et Apollod. d. l.; sed plures Ioppensem, ut Pausan. p. 370, Strabo 16, et quos laudamus ad vs. 688.

669. *Maternae — linguae*) Cassiope, Cephei uxor, quum se formosissimam iactaret, Nereidum invidiam sibi conciliavit. Illae vero impulerunt Neptunum, ut Cephei terras diluvio

Andromedan poenas immitis iusserat Ammon.
Quam simul ad duras religatam brachia cautes
Vidit Abantiades; nisi quod levis aura capillos
Moverat, et trepido manabant lumina fletu,
Marmoreum ratus esset opus: trahit inscius ignes,
Et stupet; et visae correptus imagine formae,
Paene suas quatere est oblitus in aëre pennas.
Vt stetit; « O, dixit, non istis digna catenis,
Sed quibus inter se cupidi iungantur amantes;
Pande requirenti nomen terraeque tuumque;
Et cur vincla geras. » Primo silet illa; nec audet
Adpellare virum virgo; manibusque modestos
Celasset vultus, si non religata fuisset.
Lumina, quod potuit, lacrymis implevit obortis.
Saepius instanti, sua ne delicta fateri
Nolle videretur, nomen terraeque suumque,
Quantaque maternae fuerit fiducia formae,

vastaret, a quo, Iove *Ammone* (cuius templum Aethiopibus vicinum) monente, liberari haud poterat, nisi Andromeda, scopulo alligata, ceto obiiceretur, cui quidem oraculo paruit Cepheus, Aethiopum vi compulsus. Apollod. d. l. Apud Hygin. vero, Neptuno expostulante, Andromeda tam tristem sortem experta est. — *linguae poenas.* Vide ad VI, 213.

672. *Abantiades*) nunc est Abantis pronepos, Perseus. Mox bene *trepidus fletus*, e natura lacrymarum. Non igitur cum aliis *tepido* praeferendum; tepor enim cerni non potest. Peccavit poëta iam eo, quod Persea ex alto aethere *fletum* vidisse finxit. — Nostri Regii, *tepido.* — *manare* alibi cum accusat. VI, 312, ubi vide Heinsium. — *Marmoreum opus*, marmoream statuam. Lxm. *trahit ignes.* Virgilius Aeneid. IV, 101: *Ardet amans Dido traxitque per ossa furorem.* Com hoc *stupore* cf. II, 715–721. — *imago formae*, forma.

681. *Adpellare*) Heinsius suadet *adspectare.* Dubitat an *adpellare* dici recte possit, quae respondeat adpellanti. Sed *adpellare* potest esse, auxilium petere, ut apud Cicer. Quint. 7; Verr. IV, 651: vide Ernesti Clav. Cic. h. v. Malim tamen per alloqui, aut colloqui interpretari. Bene autem notavit verecundiam virginis, in primis ex moribus Graecorum et Orientalium, apud quos *virginibus* cum *viris* nulla consuetudo. — *Celasset.* Mediceus, *celaret.* MSS. Bersmanni et Boschiani, *velaret*; tertius Mediceus, *velasset.* Nostri Regii, *celasset.*

684. *delicta*) Gronovianus *commissa*, quod non deberi videtur librario. — *fiducia formae*; ita lenissimo nomine peccatum matris designat.

Indicat: et, nondum memoratis omnibus, unda
Insonuit; veniensque immenso bellua ponto
Eminet; et latum sub pectore possidet aequor.
Conclamat virgo: genitor lugubris, et amens
Mater adest; ambo miseri, sed iustius illa:
Nec secum auxilium, sed dignos tempore fletus,
Plangoremque ferunt; vinctoque in corpore adhaerent,
Quum sic hospes ait: « Lacrymarum longa manere
Tempora vos poterunt: ad opem brevis hora ferendam est;
Hanc ego si peterem Perseus Iove natus, et illa,
Quam clausam implevit fecundo Iupiter auro,
Gorgonis anguicomae Perseus superator, et alis
Aetherias ausus iactatis ire per auras;

688. *bellua*) Illa *bellua* fuit *cetus*, ut tradunt caeteri Scriptores. Eratosth. παρατεθεῖσαν τῷ κήτει βορὰν. Hygin. *ceto propositam*. Sed et Plin. V, 31, simpliciter *belluam* vocat: *In Phoenicio mari ante Ioppem Paria, tota oppidum, in qua obiectam belluae Andromedam ferunt.* Idem IX, 5: *Belluae, cui dicebatur exposita fuisse Andromeda, ossa Romae apportata ex oppido Iudaeae Ioppe ostendit inter miracula in aedilitate sua M. Scaurus, longitudine pedum 40, altitudine costarum Indicos elephantes excedente, spinae crassitudine sesquipedali.* Sed Pomp. Mela I, 2, 20 memorat, illa ossa adhuc servari in urbe Ioppensi, ibidemque veteres quasdam aras titulum Cephei, fratrisque Phinei, cum religione plurima retinere. Verum Pomp. sequitur, ut Is. Vossius monet, auctores graecos, qui id scripserant, ante quam ossa Romam transferrentur. — *possidet*, premit corpore suo latum spatium. Plin. Hist. Nat. IX, 3, 2, *balaenas quaternum iugerum* commemorat.

690. *genitor lugubris* etc.) Pater tantum *lugubris*, mater vero *amens*; plus enim movebatur et ut mulier, et ut causa calamitatis. Sed Perseus, ut Brutus apud Livium I, 59, *castigator inertium querelarum.*

695. *ad opem brevis hora ferendam*) Heinsius sine causa suadet *at opi brevis hora ferendae.* Nostri Codices Regii habent *ad opem brevis hora ferenda est*, sine ulla lineola superscripta. Certe mala locutio *ferre horam ad opem*; unde haec lectio reiicienda merito videtur. Lem.

697. *Quam clausam*) Sic Codex Regius A; Codex B, *quam quondam*; hoc verbum ab emendatoris cuiusdam manu videtur proficisci, cui displicebat *clausam*. — Heinsius malit *lusam*. — Acrisius oraculo monitus erat, fore, ut filius, quem filia peperisset, ipsum interficiat. Id metuens Danaën subterraneo cubiculo inclusum custodiri iussit. Nihilo tamen minus vitiata est. Eurip. fragm. Danaës vs. 6 sqq. tom II, pag. 409 ed. Lips. Apollod. pag. 89; Hygin. fab.

Praeferrer cunctis certe gener: addere tantis
Dotibus et meritum, faveant modo numina, tento.
Vt mea sit, servata mea virtute, paciscor. »
Accipiunt legem, quis enim dubitaret? et orant,
Promittuntque super regnum dotale, parentes.
Ecce velut navis, praefixo concita rostro,
Sulcat aquas, iuvenum sudantibus acta lacertis;
Sic fera, dimotis impulsu pectoris undis,
Tantum aberat scopulis, quantum Balearica torto
Funda potest plumbo medii transmittere coeli;
Quum subito iuvenis, pedibus tellure repulsa,
Arduus in nubes abiit: ut in aequore summo
Vmbra viri visa est, visam fera saevit in umbram.
Vtque Iovis praepes, vacuo quum vidit in arvo

63. Nihil enim est tam δυσφύλακτον, ὡς γυνή, ut est apud Eurip. fragm. Danaës. Nescit tamen Heins. an *clausa*, absolute positum, sit satis latinum; sed bene Burmann. monet, etiam III Art. 415, Danaën *clausam* dici simpliciter. — *fecundum*, fecundans, ut I, 420, *vivax*, vitam dans. — *Aetherias*. Codex Regius A, *Aethereas*; Codex B, *Aërias*.

701. *Dotibus*) *Dos*, quidquid hominem aut rem aliquam commendat. Plin. I, Ep. 24, 5: *praediolum, quod commendatur his dotibus.* Non ergo hic respici puto prisca tempora, quibus sponsus et sponsae et parentibus eius dotem adferre solebat.

703. *Accipere legem* formula solemnis. Apollod. ἐπὶ τούτοις γενομένων ὅρκων. — *quis enim dubitaret?* Heinsius vult, *quid enim dubitetur?* — Codices nostri habent vulgatam. Lem. — *super*, insuper. — *dotale*, in dotem.

705. *Ecce velut navis*) Non male delecta similitudo. Plin. Hist. Nat. IX, 6, 6 de balaena: *Eminebat dorso multum super aquas, carinae vice inversae.* Idem ibid. de orcis, *balaenas incursu, ceu liburnicarum rostris, fodiunt.* — *Sulcat* exquisitius quam findit. Virgil. Aenaid. V, 158, *sulcant vada salsa carina.* — *iuvenes*, remiges.

708. *Balearica funda*) Balearium insularum incolas fuisse peritissimos funditores satis notum. Lem. — *torto*, quod torquetur, mittitur e funda. — *pedibus* etc., ut vim addaret corpori. Vide ad II, 786. — *in nubes* aut *ad astra abire* dicuntur omnino qui se attollunt in aëra. Iam in pugna illa describenda, qua Perseus et ex aëre et ex scopulo belluam aggreditur, plurimus est; neque in ea poëtae phantasiam desiderabis. Similitudo aquilae hic melius adhibita, quam supra 362 sqq.

713. *vacua* dici solent *arva*, quia non consita arbustis. — *Praebentem* etc. in sole iacentem. — *liventia*, caerulea, aut nigra. Heins. ad Silium

Praebentem Phoebo liventia terga draconem,
Occupat aversum; neu saeva retorqueat ora,
Squamigeris avidos figit cervicibus ungues:
Sic celeri fissum praeceps per inane volatu
Terga ferae pressit; dextroque frementis in armo
Inachides ferrum curvo tenus abdidit hamo.
Vulnere laesa gravi modo se sublimis in auras
Attollit; modo subdit aquis; modo more ferocis
Versat apri, quem turba canum circumsona terret.
Ille avidos morsus velocibus effugit alis:
Quaque patent, nunc terga cavis super obsita conchis,
Nunc laterum costas, nunc qua tenuissima cauda
Desinit in piscem, falcato verberat ense.
Bellua poeniceo mixtos cum sanguine fluctus
Ore vomit: maduere graves adspergine pennae;
Nec bibulis ultra Perseus talaribus ausus

VII, 208. — In *aversum* est notio primaria. Serpens captus *sinuosa volumina versat*, *et sibilat ore Arduus insurgens*. Virg. Aeneid. XI, 755.

717. *fissum praeceps*) Ante Heinsium edebatur *missus praeceps*; is autem dedit *fissum*, quia Thuanens *missum*; nonnulli, *praepes missus*. — Codex Regius B, *missus praeceps*; at Codex A, *praeceps misso*: male, propter epitheton *celeri* antecedens; raro enim duo iunguntur epitheta uni substantivo. Lem. — Lenzius e variis lectionibus praefert *missus praepes*, scilicet Perseus. Non assentior. Male enim idem voc. in prothesi et in apodosi ponitur, *ut Iovis praepes - sic praepes*. Contra *praeceps* bene de celeri descensu. Valer. Flac. IV, 682, *praeceps ex aethere Pallas insilit scopulos*. — *pressit*, transfixit aut petiit. Sic *iugulum premere* Plin. I, Ep. 20, 14. — *inane* dixit aëra cum Lucretio et Virgilio. — *Inachides*, Perseus, Argivus ab Inacho, Argivorum rege. — *abdere ferrum*, ut alibi *condere*. — *hamo*: V, 80, *hamatus ensis*.

721. *modo more* etc.) Plin. IX, epist. 23, 5: *exsilit*, *mergitur*, *variosque orbes implicitat expeditque*; confer. Homer. Iliad. M, 41 sqq. — *Versat*, scilicet se, ut saepe *volvere* pro volvere se, apud alios. — De *conchis* illis vide ad I, 333. — *Qua patent*, qua conchae nullae. — *verberat*, caedit. — *falcatus ensis*, curvus gladius in modum falcis, harpe, quam Perseus vel invenit (Serv. ad Virgil. Aeneid. IX, 505), vel a Mercurio (Apollod.) aut a Vulcano (Hygin. P. A. II, 12) accepit.

727. *Bellua poeniceo* etc.) Plinius IX, 4, 3: *Physeter ingentis columnae modo se attollens diluviem quamdam eructat*. — *maduere graves*, madidae

Credere, conspexit scopulum; qui vertice summo
Stantibus exit aquis, operitur ab aequore moto.
Nixus eo, rupisque tenens iuga prima sinistra,
Ter quater exegit repetita per ilia ferrum.
Litora cum plausu clamor superasque Deorum
Implevere domos: gaudent, generumque salutant,
Auxiliumque domus servatoremque fatentur
Cassiope, Cepheusque pater: resoluta catenis
Incedit virgo, pretiumque et causa laboris.
Ipse manus hausta victrices abluit unda;
Anguiferumque caput dura ne laedat arena,
Mollit humum foliis; natasque sub aequore virgas
Sternit, et imponit Phorcynidos ora Medusae.
Virga recens, bibulaque etiamnum viva medulla,
Vim rapuit monstri, tactuque induruit huius;
Percepitque novum ramis et fronde rigorem.

et graves factae sunt. — *talaria* illa Schol. Iuven. ad Sat. III, 117, *pinnas talares* vocat; Stat. I Theb. 304, *plantares alas*. — *Stat* mare, quando leviter succutitur, nec huc, nec illuc impetum capit. Senec. N. Q. V, pr. — *exit* elegantius, quam *exstat*.

733. *exigit ferrum*, qui id summis viribus transigit: vide lutt. ad Silium I, 642. — *repetita*, saepius petita. Sic frequenter Ovidius V, 473, *repetita percussit pectora palmis*; VI, 20, *repetita vellera mollibat*; VIII, 770, *repetita robora caedebat*. — *superas domos*. Clamor adscendit ad coelum. Nihil aliud. — *generum salutant* e formula solemni: Salve gener. Sic *regem*, *poëtam*, *salutare*. — *pretium*, praemium.

739. *Ipse manus* etc.) Prope Ioppen ostendebatur aqua rutila, qua, interemto ceto, cruorem abluisse Perseus credebatur. Pausan. Messen. p. 370. — *dura arena*. Quidam, *nuda*, quod Heinsius praetulerat; sed Burmannus recte revocavit *dura*, quod melius respondet τοῖς *laedere* et *mollire*. Nostri Regii habent quoque *dura*. Mera Heinsii coniectura, codice fulta nullo, ut passim viro doctissimo sed audacissimo accedit. Lemaire. — *Mollire*, exquisitius quam tegere. — *imponit ora*. In Orphei Lith. Perseus Medusae caede pollutus ad litus accedit, ut et piaculum abluat, et se refrigeret. Interea calidum adhuc caput imponit virgis, quae sanguine saturantur. — *Phorcynidos*, cuius pater Phorcus. Hesiod. Th. 270. Dicebatur quoque *Phorcys*, *Phorcidos*; vide vs. 774.

743. *viva*, eadem quae *recens*, nondum marcida, in cuius *medulla*, vasis, succi adhuc. — *rapuit vim*, illico experta est vim illam. — *induruit*, saxeam naturam accepit; sed

At pelagi Nymphae factum mirabile tentant
Pluribus in virgis, et idem contingere gaudent;
Seminaque ex illis iterant iactata per undas.
Nunc quoque curaliis eadem natura remansit,
Duritiem tacto capiant ut ab aëre; quodque
Vimen in aequore erat, fiat super aequora saxum.
VI. Dîs tribus ille focos totidem de cespite ponit,

duritiem Schirachius creat τὸ *huius*.

746. *pelagi Nymphas* non ipse Ovidius addidit; sed et Orpheus in Lith. habet, quamquam ibi alia earum opera. Sanguinem enim, quo virgae saturatae, ita compingunt, ut lapis esse videatur. — *tentant*, admotis pluribus virgis capiti. — *iterant iactata*, repetitis vicibus spargunt. — *iactare*, serere, spargere.

749. *curaliis* dedit Heinsius e Florentino S. Marci et Neapolitano pro *coraliis*, quia vetustiores Graeci κούράλια et κούραλλα scripserunt. Regii nostri habent *coraliis*. Minime *eadem natura* est iis, quae tacto ab aëre et a tacto Medusae capite durescunt. Sed Ovidius quae de curaliorum natura tradebantur, mytho accommodare voluit. De iis etiam Plin. Histor. Nat. XXXII, 2, 11: *Baccae candidae sub aqua et molles: exemtae confestim durantur et rubescunt. Aiunt, tactu protinus lapidescere.* Verum haec natura cortici tantum est, non interiori parti, quae iam sub aqua dura reperitur. — *vimen*, i. q. *virga*. Claudian. X, 169 sqq.: *Vimen erat, dum stagna subit. Processerat undis: gemma fuit* Hinc *lithophyta* dicta. Hodie curalia animalculis originem debere creduntur, quamquam eam opinionem impugnat Mullerus, quem vide ad Linnaei Systema Naturae, tom. VI, p. 643 sqq.

752–802. *Medusae caput*) Inter pocula Perseus ipse narrat, qua arte Medusae caput abstulerit. Est haec fabula una ex antiquissimis, quam a Phoenicibus, qui Africam extremam adierant, haud dubie acceptam Graeci Persei rebus inseruerunt. Narraverat eam Pherecydes; tractaverat etiam Aeschyles in Tragoedia *Phorcides*, qui idem, in Prometh. 798 sqq., de Gorgonibus earumque sororibus nonnulla habet. Nos eam haurimus ex Hesiodi Th. 270–285; Scut. Hercul. 216 sqq.; Eratosth. 22, quem transtulit Hygin. P. A. II, 12; Apollon. II, 4, 2; Schol. Apollon. IV, 1515; Orphei carm. de Lapid. XV, 30 sqq. Studiose scriptores veteres quaesiverunt, quid veri sub ea lateat: vid. Pausan. Corinth. p. 159, ubi et suam et Procli sententiam affert. Ex Pausaniae opinione, Medusa fuit regina eorum populorum, qui ad lacum Tritonidem in Africa habitabant. Ausa illa cum Perseo congredi, victa est, et trucidata. Perseus admiratus eius formam, caput eius amputavit, atque secum in Graeciam attulit, ubi sepultum est. Diodorus lib. IV, censet, fuisse Gorgones feminas bellicosas in Africa, quemadmodum Amazones in Scythia; eas esse a Perseo debellatas. Aliam opinionem amplectitur Palaeph. 32, aliam etiam Proclus, aliam rursus Didymus; sed omnes rem coniectura assequi conantur. —Sacra fecit propter victoriam,

Laevum Mercurio; dextrum tibi, bellica virgo;
Ara Iovis media est: mactatur vacca Minervae;
Alipedi vitulus; taurus tibi, summe Deorum.
Protinus Andromedan, et tanti praemia facti
Indotata rapit; taedas Hymenaeus Amorque
Praecipiunt: largis satiantur odoribus ignes;

quamquam et nuptias illa antecedere solebant. Fecit autem *Minervae* et *Mercurio*, quibus eximie carus, et a quibus adiutus in expeditione contra Medusam, quod reliqui mythici diserte tradunt. — *focos*, aras. — *dexter* focus assignatur Minervae. Ea enim Iovi prae caeteris liberis cara, summos honores consequuta est; eique etiam hoc datum erat, ut semper ad dextram patris sederet, nec unquam a latere eius discederet. Horat. I, Od. 12, 9; vide Spanhem. ad Callimachum hymn. Apollon. vers. 29, et Lavac. Pal. vs. 132. Eamdem igitur dignitatem ei concesserunt et poëtae et artifices; namque etiam in nummis multis Iovi σύνθρονος exhibetur. Cuique Deo certae victimae erant destinatae, et cavebatur, ne aliena hostia quis placaretur. Plin. H. N. VIII, 45.

756. *Andromedan*) Codex Regius B, *Andromaden*; menduse, ut saepius in MSS. nomina propria corrumpuntur. Lem. — *et tanti*. Heinsius coniecturat *ut tanti*. Regii nostri habent *et tanti*. — Copula *et* turbat sensum, quod etiam Heinsius sensit, qui eam mutat in *ut*, sed melius abesset, ut *praemia* per appositionem additum esset. — *Indotata*, sine regno, quod doti promiserant parentes, vs. 705. — *rapit*. Idem Heinsius ex uno Gronovii et Barberino praefert *capit*. Non arbitror poëtam alludere consuetudini Romanae, qua nova nupta e gremio matris *rapi* simulabatur, quae erat Constant. Fanensis opinio; sed, si lectio sana, hoc verbum capio de ardore et festinatione, qua laetus Perseus, spreta dote, puellam ipsam sibi vindicat, et ad regiam Cephei ducit. Hinc etiam additur *protinus* et *indotata*.

758. *Praecipiunt*) Heinsius e Florentino S. Marci receperat *praecutiunt*; vulgo legebatur *praecipiunt*, quod habent quoque nostri Regii, et restituendum censuimus; nam, pace recentiorum dicatur, *praecutiunt*, est vox barbara cuius exemplum nullum in auctoribus reperitur; quare *praecutit* quod vides in loco infra citato Propertii corrigendum est. Lem. Schirachius, qui admisit *praecutiunt*, interpretatur vel quatiunt simpliciter, vel ante nuptias quatiunt. Melius Gesner. in Thes. inter praeferendum ante sponsum et sponsam quatiunt. Debebat dicere *praeferunt*, sed maluit illud, quia *quati* faces solebant. Propert. III, 14, 16: *Ipse Amor accensas praecutit ante faces*. Praeferebant eas plerumque servi; sed in his nuptiis id munus *Hymenaeus* et *Amor* praestabant, quemadmodum in infaustis Terei nuptiis Eumenides. VI, 429. — *ignes* et *pasci* dicuntur, et, quando id largius fit, *satiari*. Suffimentis in aedibus accensis delectabantur lautiores in Oriente homines, forte valetudinis conservandae causa. Eam in rem focus e medio tecto positus. Virg. Aen. VII, 13.

Sertaque dependent tectis; lotique, lyraeque,
Tibiaque, et cantus, animi felicia laeti
Argumenta, sonant: reseratis aurea valvis
Atria tota patent, pulchroque instructa paratu
Cephenum proceres ineunt convivia regis.
Postquam epulis functi, generosi munere Bacchi
Diffudere animos; cultusque habitusque locorum

759. *Sertis* in omni laetitia publica et privata exornabant Veteres ianuas, maxime tamen in nuptiis: vide Sagittar. de Ianuis Vett. cap. 30, § 8 sqq. — *lotique* debemus ingeniis Gronovii et Heinsii, quum corrupte legeretur *et ubique*. Quod mendum senserunt et olim librarii; hinc alii correxerunt *citharaeque*, alii *lituique*. — Regii nostri habent *et ubique*, nec video quid mendi latere possit in hac lectione. Quid hic *loti* cum *lyris* et *tibiis*. Cl. *Gierig* interpretatur *loti*, tibiae ex loti (vide infra); ita habemus in hoc vs. *tibias* et *tibiam*. Hanc repetitionem ingratam in mentem poëtae nostri, etsi paulo loquacioris, incidisse nunquam crediderim: vox *ubique* vim quamdam habet ad consensum unanimem designandum. Lem. — *loti*, tibiae ex loti, Libycae in primis, arundinibus: vid. Gronov. Obs. IV, 15. — *Argumenta*, signa. Etiam apud Homer. Il. E, 493, in nuptiis ὑμέναιος, αὐλοὶ et φόρμιγγες.

761. In *atriis* convivia habebantur. Vid. Servium ad Virgil. Aeneid. I, 138; II init. — *aurea*, vel omnino pulchra, vel instructa aureis ornamentis. — *patent*, quae conspici possunt. *pulchroque*. Vnus Mediceus, *patrioque*; non improbante Heinsio, qui malebat tamen *lautoque*. Codices nostri Regii habent *pulchroque*. — *paratu*, apparatu. — *Cephenum* etc. Vulgata habebat *Cepheni* aut *Cephenis*, et hoc dederat cl. *Gierig*, etiamsi lectionem, quam damus, praetiosiorem dixerit. Heinsius spurium iudicabat hunc vs.; dicendum enim fuisse *Cephenum* aut *Cephenes*. Regius noster A dat *Cephenum*; Codex B, *Cepheni*. Lem. *Cephenes* sunt Aethiopes. Et legendum haud dubie *Cephenum*. Burmannus tamen *Cephenis* retinet, et cum *regis* coniungit.

764. *Postquam epulis functi* etc.) Finitis demum epulis *vinum* sumebatur. — *generosum*, vini nobilissimi epitheton, ad ipsum Bacchum translatum.

765-767. *Diffudere animos* etc.) In his magna lectionum varietas. Pro *locorum* Ciofanus, ex duobus, notavit *virorum*. Vicissim mox pro *virorum*, quidam *locorum*. A Berneg. primo Moreti, secundo Mediceo, Spirensi et duobus aliis absunt verba *quaerenti protinus unus Narrat Lyncides*. Nonnulli ex vetustioribus priorem versum totum omittunt. Schedae Theat. et tertius Medic.: *Quaerit Lyncides moresque habitumque virorum*. Mitto reliquas varietates. Heins. triplicem emendationem proposuit: *Diff. an. quaerenti protinus unus Narrat Abantiadae cultusque habitumque locorum*. Aut sic, *Diff. an. cultusque habitumque loc. Quaerit Abantiades. Quaerenti prodidit unus. Quae simul* etc. Aut denique sic, *Quaerentem*

Quaerit Abantiades; quaerenti protinus unus
Narrat Lyncides, moresque habitusque virorum.
Quae simul edocuit: « Nunc, o fortissime, dixit,
Fare, precor, Perseu, quanta virtute, quibusque
Artibus abstuleris crinita draconibus ora. »

protinus unus Quae simul. Faber. vs. 765 intactum relinquit, sed vs. 767, legit vel *cultusque genusque locorum*, vel *moremque* (scilicet coeli) *habitumque locorum.* Schirach. denique emendat vs. 767, *cultusque habitusque locorum.* De verbo *diffundere* vid. ad III, 318. Sequentia esse corrupta quilibet sponte videt; certe vs. 767 a manu Ovidii profectus non est. Offendit *unus Lyncides.* Tum quaesierat Perseus *habitus*, naturam, genium, *locorum*, et *cultus*, rationem, qua coli soleant illa loca laboribus hominum, Lyncides narrat *mores* et *habitus virorum*, quae sane et ipsa digna sunt cognitu, sed ea Perseus non quaesiverat. Quod si, ut responsio conveniat quaestioni propositae, utroque loco aut *locorum* aut *virorum* legamus, quod sane MSS. quidam concedant, molesta tamen nunc quidem est illa repetitio, magisque offendit, quam in similibus locis vs. 574 sqq. 685 et 679, aut 306-309 ubi adeo suavitas quaedam inest. Eligat igitur sibi quisque e lectionis varietate, quod sequatur. — Post has varias lectiones et opiniones, totum locum, omnino turbatum, ex nostris Codicibus integrum dare curavimus, ut ex comparatione lectio vera detegi possit. Et primum Codex Regius B habet *Diffudere animos; cultusque genusque locorum Quaerit Abantiades, moresque animumque virorum.* Et Codex Regius A; *Diffundere animos, cultusque genusque locorum Quaerit Abantiades; moresque habitumque virorum.* Post hunc ultimum versum, inter lineas et a secunda manu: *Narrat Lynciddes moresque animosque virorum.* Male, nam Abantiades quaerit cultus locorum, et Lynciddes aliam prorsus rem exponit, scilicet mores virorum. Vulgata tres habet versus quorum unus saltem spurius est. Non opus erat dicere *Abantiadem quaesiisse*, et *unum Lynciddem ei respondisse*, vel *narrasse*; ea facile subaudiri poterant. Apud Homer. et Virg. videmus huiuscemodi narrationes, post epulas, mensasque remotas, siue ope interrogantis, et ab uno ex convivis, in honorem Deorum, vel Heroum, vel Patriae factas. Omitto in his tribus versibus insulsam repetitionem, *habitusque locorum*, et infra, *habitusque virorum.* Quidni ex duabus lectionibus nostrorum Codd. unam efficiamus et simplicem, et ad rem aptissimam: *Diffudere animos; cultusque genusque locorum Narrat Lynciddes, moresque animosque virorum.* Sic recte fluit oratio, et sequentia, *Quae simul edocuit* etc. apprime cum antecedentibus consentiunt. Lem. — *Lyncides*, aut Lyncei filius, aut certe nomen proprium est. Lem.

769. *quanta virtute*) Heinsius coniecturat *qua tu virtute.* Nostri Regii habent *quanta.* — Non tam *virtute*, quam *artibus*, in hac re opus fuisse, ex Apollod. apparet. Nec Orpheus quidquam praeter δόλον memorat. Iussus autem erat a Polydecte afferre

Narrat Agenorides, gelido sub Atlante iacentem
Esse locum, solidae tutum munimine molis;
Cuius in introitu geminas habitasse sorores
Phorcydas, unius partitas luminis usum:
Id se solerti furtim, dum traditur, astu
Supposita cepisse manu; perque abdita longe,
Deviaque, et silvis horrentia saxa fragosis

illud caput, quod tum inter ἀδύνατα referebatur. — *crinita draconibus*, caput, cuius crinibus immixti dracones vs. 791. Apollod. e poëta aliquo, κεφαλὰς περιεσπειραμένας φολίσι δρακόντων.

771. *Narrat Agenorides* habebant meliores Heinsii et Cibfani; vulgo legebatur *Abantiades*. — Regii nostri *Agenorides*; recte, nam ab Agenore Danaus, Persei proavus, oriundus. Lem. — In ea, quae hinc sequitur, narratione praeter expectatum brevis est Ovidius, quamquam Medusae caput, propter vim mutandi corpora, in primis memorabile in mythicis. — *locum iacentem*; planum et spatiosum campum. Lem. — *locum* illum antiquiores collocabant in insula Oceani Atlantici (Hesiod. Th. d. l. πέρην Ὠκεανοῖο), recentiores in continente Africae. Pompon. Mela III, 9, 93: *Contra* Aethiopas Hesperios *sunt insulae Gorgades*, *domus* (*ut aiunt*) *aliquando Gorgonum*. Noster, immemor fabulae modo narratae, *sub Atlante*, ad Atlantem. — *gelidus* commune montium epitheton. — *solida illa moles*, tractus montium, forte Atlas ipse. Orpheus d. l., *Atlantis extremis sub praecipitiis*.

773. in *introitu* habitabant *Phorcydes*, secundum Aeschylem, in loco subterraneo, erantque custodes, προφύλακες, Gorgonum. — *Phorcydes*, Phorci et Cetus filiae, Gorgonum sorores, ab ortu anus, γραῖαι, factae, et inde *Graeae* dictae. — *geminas* seu duas habet etiam Hesiod. d. l. quarum nomina Pemphredo et Enyo; sed a caeteris scriptoribus additur tertia, Dino. Quum pater earum a Graecis et Φόρκος et Φόρκυς scriberetur, ipsarum nomen et *Phorcides* et *Phorcydes* efferri potest. Hanc scripturam habet et Eratosth. illam alii praetulerunt. — *partitas*, partientes, vicissim eo utentes, παρὰ μέρος ἤμειβον ἀλλήλαις, Apollod. Penes quam oculus erat, ea vigilabat. Pherecydes et Aeschyl. addunt, eas et unius dentis usum partitas, μονόδοντες. — *dum traditur*, ἐν παραδόσει Eratosth. — *Supposita*, posita in locum manus Phorcydis. Interceptum earum oculum promisit se esse redditurum, si sibi viam ad Nymphas demonstrarent, a quibus talaria, galeam et parmam ad debellandam Medusam acciperet. Id quod factum; Apollodorus. Aliter Eratosthenes et Hygin. Tum Palaeph. monet, hunc oculum fuisse hominem prudentem, consiliarium Gorgonum, quem ceperit, et viae sibi ducem elegerit Perseus. *Gorgones* tres, Stheno, Euryale, Medusa. Ab Hesiodo vocantur ἄπλητοι, inaccessae. Id quale sit, ex h. l. intell. et procul habitabant secundum Aeschyl. a Phorcydibus. — *saxa* alibi simpliciter *horrentia*, quae erecta eminent, sed h. l. *horrentia silvis*,

Gorgoneas tetigisse domos; passimque per agros
Perque vias vidisse hominum simulacra, ferarumque
In silicem ex ipsis visa conversa Medusa:
Se tamen horrendae, clypei quod laeva gerebat
Aere repercusso, formam adspexisse Medusae:
Dumque gravis somnus colubrasque ipsamque tenebat,
Eripuisse caput collo; pennisque fugacem
Pegason, et fratrem, matris de sanguine natos.
Addidit et longi non falsa pericula cursus:
Quae freta, quas terras sub se vidisse ab alto;
Et quae iactatis tetigisset sidera pennis:
Ante exspectatum tacuit tamen. Excipit unus
E numero procerum, quaerens, cur sola sororum
Gesserit alternis immixtos crinibus angues.
Hospes ait: « Quoniam scitaris digna relatu,
Accipe quaesiti causam: clarissima forma,
Multorumque fuit spes invidiosa procorum

silvis eminentibus obsita. Nostri Regii habent *arentia*. — *tangere domos*, penetrare ad eas. Illa ipsa *saxa*, quorum multis mirae forsan formae, partem fabulae peperisse videntur. — *simulacra* et h. l. inservire periphrasi putat Drakenb. ad Silium XV, 86; sed nunc vis eius vulgaris retinenda.

781. *clypei aere*) clypeo aeneo. Clypeos autem Veteres habebant adeo politos, ut iis pro speculis uterentur. Hinc supra vs. 349, pro *speculi*, unus Codex non male *clypei*. Heinsius mallet *clypei orbe*. Male. Apollod. βλέπων εἰς ἀσπίδα χαλκῆν. — *repercussus* active, repercutiens. Vide ad X, 184. Opus autem erat hac circumspectione; nam quicumque Medusam adspexerunt, λᾶινοι τεθνεῶτες ἑστήκασιν: Orpheus. Apud eumdem, Perseus eam non dormientem, sed vigilantem aversam invadit.

784. *Eripuisse collo*) ut Valer. Fl. VI, 619, *caput eripit Auchi*. Heinsius coniectura *exsecuisse* vel *praesecuisse*; sed Burmannus defendit vulgatam, quam habent Codices nostri Regii. — Quum caput Medusae ense falcato amputasset; illico prosiluit *pennis fugax*, alatus, *Pegasus*, et *frater* Chrysaor, Geryonis pater: Apollod. nimia brevitate obscurus est. — *cursus*: iter in aëre, vocabulo a navigatione sumto. — Verbis *non falsa* tangit vanitatem peregrinantium, qui solent multa mentiri. — *Ante exspectatum*, id est, tacuit tamen; etiam VIII, 5; Virg. Georg. III, 348.

790. *sola* illa etiam mortalis erat, Hesiod. — *clarissima*. Pulcherrimam feminarum fuisse Medusam ferunt; Pindarus, Pith. XII, 28, eam vocat εὐπάρᾳον, illius itaque amore capti obstupuerunt. Lem. — *spes invidiosa*;

Illa; nec in tota conspectior ulla capillis
Pars fuit: inveni, qui se vidisse referrent.
Hanc pelagi rector templo vitiasse Minervae
Dicitur: aversa est, et castos aegide vultus
Nata Iovis texit: neve hoc impune fuisset,
Gorgoneum turpes crinem mutavit in hydros.
Nunc quoque, ut attonitos formidine terreat hostes,
Pectore in adverso, quos fecit, sustinet angues. »

quam eum invidia et aemulatione mutua sperabant multi; venuste et ex imitatione Propert. II, Eleg. 1, 83: *Maecenas nostrae spes invidiosa iuventae.* — *conspectior*, pulchrior.

796. *referrent*) Sic Codices nostri Regii, quod praetuli pro *referret* quod legebatur; nam facto adhuc recente, plures inveniri debuerunt qui *referrent se vidisse.* Lem. — *templo.* Secundum Hesiod. Neptunus eam vitiavit in prato, ἐν μαλακῷ λειμῶνι. Nempe *templum*, ut τέμενος, omnis locus Deo consecratus. — *vitiasse.* Quidam *violasse.* Nostri Regii, *vitiasse.*

799. *fuisset*) Vnus, *fecisset*; unde Heinsius suadet *tulisset.* Nostri Regii, *fuisset.*

802. *Pectore in adverso* etc.) Dono Minervae dedit Perseus hoc Medusae caput; illa vero vel in *pectore* seu thorace, ut vult etiam Eratosth. vel, secundum antiquiores, in clypeo posuit. Homer. Il. E, 741. Seriores et hunc et illum eo ornant. In foro Argivorum conditum hoc caput esse aiebant: Pausan. d. l. Caeterum hi duo postremi versus non possunt Perseo tribui; ipse enim caput adhuc habebat; neque bene ex Ovidii persona adiecti sunt.

P. OVIDII NASONIS

METAMORPHOSEON

LIBER QVINTVS

Fab. I. Dumque ea Cephenum medio Danaëius heros
Agmine commemorat, fremitu regalia turbae

1–235. *Phineus et socii*) Phineus, frater Cephei, cui desponsata erat Andromeda, indigne ferens, ereptam sibi ab advena sponsam, cum magna armatorum manu irruit in atrium, in quo convivium celebrabatur. Hinc magnus tumultus, magna utrimque caedes. Ad extremum adfertur Medusae caput, quo conspecto, Phineus cum sociis reliquis in saxum mutatur. Iam quum Homer. et Virgil. Aeneid. IX, et libris sqq., copiosissimi sint in caedibus diligenter describendis, Noster tam hic, quam XII in pugna Centaurorum, eorum exempla sequutus est, et Phinea haud dubie assimilare Turno voluit, pugnanti et ipsi ob praereptam sibi ab advena sponsam. Notabimus autem in hac carminis parte varietatem pugnantium; qui aetate, vitae genere, patria, ornatu, moribus, mortis genere differebant. Mirari autem licet, ex tot diversis et distantibus gentibus bellatores in Aethiopia fuisse. Non puto, Ovidium eorum nomina finxisse; sed, ut III, 206 sqq., canum Actaeonis, et ibid. 605 sqq. nautarum Tyrrhenorum nomina, ab antiquiore poëta accepit. E scriptoribus, qui restant, tres tantum breviter huius rei meminerunt; Apollodorus II, 4, 3, ubi Phineus *insidiatur* Perseo; Hyginus fab. 64, quo auctore Cepheus ipse cum Agenore, cuius sponsa Andromeda fuerat, insidias struit; et Conon. 40, apud quem Andromeda duos procos habet, Phinea et Phoenicem. — *Dumque.* Codex Regius A, *Cumque*, dubio procul errore miniatoris qui literam C pro D pinxit: nam in Codd. antiquis, maiusculae literae, non manu exarantur, sed pinguntur vel minio, vel cerussa, vividisve aliis coloribus; aliquando hominum, quadrupedum, altilium, arborum, florum, quin et chimaerarum figuris ornantur; et ad id vacuus relinquebatur locus, ut miniator (sic pictorem vocabant) tales effingeret imagines. Lem.

2. *Agmen*, coetus. — *fremitus*, promiscuus clamor multorum una vociferantium. Non erat hymenaeus, quem festis cantibus personarent ami-

Atria complentur: nec coniugialia festa
Qui canat, est clamor; sed qui fera nuntiet arma:
Inque repentinos convivia versa tumultus
Adsimulare freto possis, quod saeva quietum
Ventorum rabies motis exasperat undis.
Primus in his Phineus, belli temerarius auctor,
Fraxineam quatiens aeratae cuspidis hastam;
« En, ait, en adsum praereptae coniugis ultor.
Nec mihi te pennae, nec falsum versum in aurum
Iupiter, eripient. » Conanti mittere Cepheus,
« Quid facis? exclamat: quae te, germane, furentem

ci ante fores (XII, 214 sqq., et Statius Sylv. II, 10, 87), sed clamor bellicus, ἀλαλητός, quo irruerat turba. — *fera*, ut *saeva*, solent *arma*, proelia, bella dici. Drakenb. ad Sil. IV, 357.

6. *Adsimulare freto*) Expressit Homerus Il. B, 144: Κινήθη δ' ἀγορή, ὡς κύματα μακρὰ θαλάσσης etc. Sed Schirachio locutio, *adsimulare possis*, videtur vim comparationis frangere, et prosaicum quoddam redolere. Ferri tamen potest in tali narratione. — Mare eleganter dicitur *asperari*, *exasperari*, quum commovetur, fluctibus motis inaequale fit et hispidum. Horat. I, Od. 5, 7: *aspera Nigris aequora ventis*. Vnde et nunc unus Cod. *nigris undis*.

8. *Phineus*) frater hic Cephei; alter ab illo qui oculis mulctatus Argonautas hospitio excepit: huic tamen Andromeda desponsata fuerat, antequam ceto exponeretur. — Lem. *Belli temerarius auctor;* dux, caput atque incentor huius pugnae erat *Phineus*, dum praereptam sibi sponsam inconsideratissime dolet, et quam se accepisse putat iniuriam, armis vindicandam constituit. Lem.

9. *Fraxineas hastas* bellatoribus dant poëtae, quia et fraxinus aptissima hastis, et Achillis hasta nobilitata. Plin. XVI, 13. — *aeratae cuspidis*, aerata cuspide. — *quatere* et *vibrare* hastam, est eius, qui aut minitatur iactum, aut ad pugnam provocat alterum.

10. *En, ait, en*) Huius particulae exclamativae repetitio vivide exprimit indignationem Phinei. Lem. — *praeripere*, ante rapere, quod alteri debebatur. Sic *praecipere* Virg. Ecl. III, 98. — *pennis* et *Iove* patre inprimis superbiebat Perseus IV, 696–699. *falsum*, in quod quis fallendi causa transit. Et in tale aurum mutatus erat Iupiter. Sed Phineus negare nunc vult, Iovem esse eius patrem. Itaque cape, ut I, 754, *falsum genitorem*, et IX, 24, in simili exprobratione, *fictum patrem*. — *eripient*. Nostri Codices Regii, *eripiet*, sine lineola; non reiicienda haec lectio, nam forte huius aetatis scriptoribus convenientior qui ex duobus vel tribus subiectis unum proximum eligerent ad quod referretur verbum. Lem. — *mittere*, ut βάλλειν, absolute.

13. *Quid facis?* etc.) Haec oratio,

Mens agit in facinus? meritisne haec gratia tantis
Redditur? hac vitam servatae dote rependis?
Quam tibi non Perseus, verum si quaeris, ademit,
Sed grave Nereidum numen, sed corniger Ammon,
Sed quae visceribus veniebat bellua ponto
Exsaturanda meis: illo tibi tempore rapta est,
Quo peritura fuit; nisi si crudelis id ipsum
Exigis, ut pereat, luctuque levabere nostro.
Scilicet haud satis est, quod, te spectante, revincta est;
Et nullam quod opem patruus sponsusve tulisti:
Insuper, a quoquam quod sit servata, dolebis,
Praemiaque eripies? quae si tibi magna videntur,

quae in rei indignitate demonstranda versatur, convenit personae senis iusti. — *quae te.* Heinsius, vel invitis membranis, censet legendum *quod te*, ut coniungatur cum *facinus.* — Codex Regius B, *quae te;* Codex A, *q̄:* dubia lectio; nam in hoc Codice, lineola multifarias indicat literas; tamen nondum locus occurrit ubi *quod* vel *quid* indicaret, quae vocabula passim ita significantur *qd̄*, vel *qd:* alias diphthongus *ae* vel *oe*, notatur per *ue*, sive per signa, quae ad graecas literas ζ vel ρ paene referunt. L. *Mens*, ut θυμός, ira, insania. Tibul. IV, 3, 7: *Quis furor est, quae mens?* Hor. I, Ep. 2, 60: *dolor quid suaserit et mens.* — *dos*, praemium, quatenus datur sponso nuptias celebranti. — *vitam servatam rependere*, operam vitae servatae compensare.

17. *grave numen*, id est, *potens.* Lem. — *Nereidum.* Vide ad IV, 669. — *corniger*, quia sub arietis forma colebatur a Libycis gentibus. Vide Freinshemium ad Curtium IV, 7, 23. — *visceribus meis*, filia mea. *Viscera* et σπλάγχνα, liberi, amici et quicumque nobis cari sunt, sicut viscera nostra. — *sed* non sine vi a Nostro passim sic repetitur, quum sententiae coacervantur: vid. Quintil. Inst. Or. IX, 3, 48, ubi hic ipse locus ab eo laudatur: sic et I, 595. — *ponto* habent plerique, unde Heinsius recepit; sed ante eum edebatur *ponti*, quod etiam Quintilianus laudat, et habent nostri Regii. — *rapta est.* Duo Leidenses et tres alii dant *ademta.* Regii nostri, *rapta.* — *bellua ademit* paulo durius, ademta tibi eo, quod devoranda proposita erat belluae.

20. *nisi si*) MSS. Bersmanni et quinque alii, *nisi tu.* Nostri Regii habent vulgatam. *Nisi si* bene se habet; vid. Heins. ad Heroidd. IV, 3. Etiam Cicero de Divin. V, 9: *Nisi si in Dalmatiam aufugerit.* — *Exigis, ut pereat*, exigebas, ut periret.

22–25. *Scilicet haud satis* etc.) Non urgenda haec sunt; Phineus enim viribus suis nec solus liberare Andromedam, nec Perseo liberanti opem ferre. — In his verbis ironia est, qua Phineo insultat frater Cepheus. Quum enim et patruus et sponsus esset Andromedae, aliquid certe auxilii afferre debebat; quum vero nihil pror-

Ex illis scopulis, ubi erant adfixa, petisses:
Nunc sine, qui petiit, per quem haec non orba senectus,
Ferre, quod et meritis et voce est pactus; eumque
Non tibi, sed certae praelatum intellige morti. »
Ille nihil contra: sed et hunc, et Persea vultu
Alterno spectans, petat hunc ignorat, an illum;
Cunctatusque brevi, contortam viribus hastam,
Quantas ira dabat, nequicquam in Persea misit.
Vt stetit illa toro; stratis tum denique Perseus
Exsiluit; teloque ferox inimica remisso
Pectora rupisset; nisi post altaria Phineus
Isset: et, indignum! scelerato profuit ara.
Fronte tamen Rhoeti non irrita cuspis adhaesit;

sus tulerit, impudentissime eam repetit, quam tutari non est ausus. L. — *spectante*, nempe otiose.

26. *Ex illis*) MSS. Bersmanni et quinque alii, *ex ipsis;* Vossianus et unus Mediceus, *ex illis, ubi erat, scopulis.* — Regii nostri Vulgatam servant. — *Nunc sine.* Sic et nostri Regii; sed nonnulli, *hinc sine*, quod rectius videtur Heinsio qui, auctoritate secundi Palatini, Arondel. aliorumque, hoc posterius vocabulum in *haec* mutavit. — Bene *haec senectus*, ut vs. 222, *hanc animam.* Itaque retinui pronomen, quod Heinsius et Burmannus omiserunt. — *meritis* id non *pactus* erat, sed idem verbum, quod saepe fit, duobus nominibus diverso sensu accommodatum.

30. *Ille nihil contra* (etiam XII, 232) ut solent violenti, quum repelluntur veritatis viribus. — *ignorat.* Codex Regius B, *ignarus;* elegans certe lectio, quae cum praecedenti *spectans* et sequenti *cunctatus* consentit, dummodo comma reponatur post *illum.* Lem. — Saepe aliquis *hastam* intorquet *viribus* aut *nisu irae, doloris.* etc.

34. *Vt stetit*) Codex Regius A, *et stetit*, forsan melius; Codex B, *adstitit;* male de hasta quae non *adstat*, sed *stat* fixa. Lem. — *ferox*, concitus furore. — *remisso*, reiecto; eamdem namque hastam in Phineum Perseus reiecit. Lem. — *Pectora rupisset.* Vivianus, *pectora fregisset*, ex solemni permutatione. Nostri Regii dant *rupisset.* — *rumpere pectora* frequentat Noster III, 627; VI, 251. Etenim *rumpere* est secare, findere. III Am. 10, 32, *rumpit vomer humum.* — *altare* aut *ara*, focus in medio atrio, in quo Dii Penates colebantur; vs. 155. — Nuptiis adhibitas aras et sacra, advocatos Deos hinc liquet et ex tumultuaria altera illa in nuptiis Pyrithoi pugna lib. XII, 258: *Proximus ut steterat, spectans altaria vultu Fumida terribili, cur non, ait, utimur istis?* Lem.

38. *Fronte*, deest *in.* — *ex osse.* Sic Codex Regius A; et Codex B, *ex hoste*, forsan e glossa. Lem. — *palpi-*

Qui postquam cecidit, ferrumque ex osse revulsum est,
Palpitat, et positas adspergit sanguine mensas.
Tum vero indomitas ardescit vulgus in iras;
Telaque coniiciunt; et sunt, qui Cephea dicant
Cum genero debere mori: sed limine tecti
Exierat Cepheus; testatus Iusque Fidemque,
Hospitiique Deos, ea se prohibente moveri.
Bellica Pallas adest; et protegit aegide fratrem,
Datque animos. Erat Indus Athis, quem flumine Gange
Edita Limnate vitreis peperisse sub antris
Creditur, egregius forma; quam divite cultu

tat. Multi, *calcitrat*, quod etiam XII, 240, et alibi, reperitur. — Nostris quoque Regiis, *calcitrat*: lenius verbum, *palpitat*; lectio tamen *calcitrat* auctoritate Codicum praestans. Dicto loco, eodem sensu, *madida resupinus arena calcitrat*; Aeneid. X, 730: *Sternitur infelix Acron, et calcibus atram Tundit humum exspirans.* Farnabius qui admittit *calcitrat* hoc verbum ita interpretatur: «More cadentium in acie et pugna, qui λὰξ aut «ὀδὰξ apud poëtas, terram ingratiis et «indignanter salutant». Lem. — *indomita*, ἀδάμαστος, implacabilis. — *vulgus*, milites gregarii: confer vers. 207. *Coniiciunt*, una iaciunt. Cf. cum hoc ardore XII, 240 sqq. — *se prohibente*, prohibere volente, improbante. — *ea moveri*, eum tumultum excitari.

46. *Bellica Pallas* etc.) Heron, quem inter praesentissima pericula servari volunt, a numine quodam vel tectum, vel admonitum poëtae fingunt. Sic XII, 359, Theseus *Palladis admonitu* tutus. *Pallas* autem Perseo in omnibus itineribus aderat. — De *Aegide* eius locus classicus Homeri Il. B, 447 sqq. — *fratrem.* Etiam Orph. de Lap. XV, 42, κασίγνητος: germanus, Minervae.

47. *Athis*, puer tener et mollis, quales solent Orientis populi, quorum etiam ad fastum ornatus, forte adumbratus est e Virg. IX, 581.

48. *Limnate*) In hoc nomine variant MSS. Heinsius scribendum censet *Limnatis*, ἀπὸ τῆς λίμνης. Sic apud Lacedaemonios culta fuit *Limnatis* Diana, dicta a Limnis oppido. Addit idem et *Limnacias* legi posse, nam λιμνακίδας esse nymphas palustres. — In nostris Regiis corruptum est hoc nomen proprium. — *vitreis sub* (in) *antris*. *Antris* pro *undis* agnoscunt primus Basileensis et fragmenta Zulichem. unde recepit Heinsius. — Codices nostri Regii habent *undis*; usitatius est *unda vitrea* quam *antrum vitreum*; nihil tamen mutandum censuimus. Lem. — *Antris* de *Oceano* et *Eridano* reperitur apud Claudianum XII, 34, 28, 147: *Vitrea sedilia* Clymenes in Oceano Virgil. Georg. IV, 350. Putant intelligi crystallina; ex crystallo enim antra sub mari composita fingi a poëtis. Sed et aqua marina *vitrea* dicitur: Aen. VII, 759, *vitrea unda* Fucini; Claud

Augebat, bis adhuc octonis integer annis;
Indutus chlamydem Tyriam, quam limbus obibat
Aureus: ornabant aurata monilia collum;
Et madidos myrrha curvum crinale capillos.
Ille quidem iaculo quamvis distantia misso
Figere doctus erat; sed tendere doctior arcus.
Tum quoque lenta manu flectentem cornua Perseus
Stipite, qui media positus fumabat in aula,

33, 267, *vitreis Oceanus undis*. Quin adeo Dii marini ipsi *vitrei*: Horat. I, Od. 17, 20, *vitrea Circe*. Hinc omnia *vitrea*, quae ad Deos marinos pertinent. Virgil. Georg. IV, 335, Nymphae Oceani vellera carpunt *hyali colore fucata*, ὑάλινα, vitrea. Nempe utrumque vocatur, et de colore viridi et caeruleo dicitur, quem quoniam mare refert, aeque ac *viridis* et *caeruleus* de omnibus praedicatur, quae ad mare et aquam pertinent. — *cultus*, vestitus. — *integer*, florens aetate. — *Chlamydem Tyriam*. Aen. IV, 137: *Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo*. Cf. II, 733.

53. *Et madidos myrrha*) In libro III, vs. 555: *et madidus myrrha crinis*. — *Myrrha* liquor e myrrha stillans, capillis ungendis adhibebatur, quo niterent ac suavissime olerent. Lem. — *curvum crinale*; pro quo Thuan. Oxon. Berneg., *cohibebat mithra*, quod non contemnendum putat Burmannus, quia mithra Orientalium cultus, inprimis mollium virorum erat. Addit, nescire se an ita absolute ponere *crinale* solebant Veteres. — Hunc versum noster Codex B ita dat a secunda manu: *Et madidus myrrha cohibebat mithra capillus*; quod sine sensu et certe errore librarii fuit scriptum pro *madidos* — *capillos*, et redit in sententiam Burmanni. Lem. — *crinale*, ornamentum capillos cohibens, nove sic absolute positum, occurrit tamen et Pont. III, 3, 15. Similiter Horat. I, ep. 2, 18, *campestre* sic substantive, cingulum, quo cincti erant lumbi in campo se exercentium. — *Monilibus* et torquibus Orientales colla ornare solebant.

55. *tendere doctior*) sic nostri Regii. Vnus Gronovianus, *certior*, quod rectum esse monet Burmannus, propter *una sagitta Certior* in libro I, 519. At in tenendo arcu non tam *certitudo* requiritur quam *doctrina*, sive ars. Iidem Orientales arte sagittaria excellebant. Plin. Hist. Nat. VI, 17. Itaque et Horat. I, Od. 29, 9, de puero Parthico: *Doctus sagittas tendere Sericas arcu paterno*.

56. *lenta cornua*) flexibilia arcus cornua. Lem. — *in aula*. Nostri Codices habent *in ara*. Dictum est vers. 36 Phineum, iacto telo, *post altaria isse*, ad evitandos Persei ictus; eius socios cum eo pone aram se coniecisse probabile est; immo *stipes qui fumat in ara* melius sonat quam *qui fumat in aula*; unde velim reponere *in ara*: quae lectio non repugnat cl. *Gierig* ut mox videbis. Lem. — *aula*, id est atrium. Puteus tamen, revocandum esse *in ara*, quod omnes habent praeter Iun. et unum Gronovii, unde Burmannus accepit *in aula*. XII, 215.

Perculit; et fractis confudit in ossibus ora.
Hunc ubi laudatos iactantem in sanguine vultus
Assyrius vidit Lycabas; iunctissimus illi
Et comes, et veri non dissimulator amoris:
Postquam exhalantem sub acerbo vulnere vitam
Deploravit Athin; quos ille tetenderat arcus
Adripit: et, « Mecum tibi sint certamina, dixit:
Nec longum pueri fato laetabere; quo plus
Invidiae, quam laudis, habes. » Haec omnia nondum
Dixerat: emicuit nervo penetrabile telum;
Vitatumque tamen sinuosa veste pependit.
Vertit in hunc harpen spectatam caede Medusae
Acrisioniades, adigitque in pectus: at ille
Iam moriens, oculis sub nocte natantibus atra
Circumspexit Athin; seque acclinavit in illum,
Et tulit ad manes iunctae solatia mortis.

ignibus atria fumant; 271, *Ecce rapit medii flagrantem Rhoetus ab aris Prunarum torrem*; qui locus nostro simillimus. — *fumus* autem per foramen tecti abibat. — *confudit*. Vnus Mediceus, prior Twisdenii, Thuanus, Cantabr. et Francofurtensis, *contundit*, quod placet Heinsio; male. Notio huius verbi potius est in *fractis*; eo *confundebantur* lineamenta oris, ne dignoscerentur. — Regii nostri habent *confudit*. — *ora*, notas et lineamenta oris. Mox vers. 292, *discussi ossibus oris*. Conf. XII, 251. Silius IV, 380, *perfracta in ore cruento Ossa sonant*.

59. *laudatos*) Nostri Regii *foedatos*, ab effectu. Lem. — *laudatos*, pulchros. XII, 398, *laudata artificum signa*. II Amor. 1, 93, *laudata facie puellae*. — *iactare*, de moribus morientium. X, 721; Virgil. Aen. XI, 669, *suo se in vulnere versat*. — *iunctissimus*, coniunctissimus, amicissimus. Tales *comites*, etiam Aeneid. IX, 177–179. — *sub vulnere*, ex vulnere. *Sub* passim causam indicat, vid. Schulting. ad Senec. Suas. VII. — *quo plus* etc. Cf. XII, 292: *puero quae gloria fuso*.

67. *penetrabile*, active, ut Aeneid. X, 481, *penetrabile telum*.

69. *Vertit harpen*) *Harpe* ensis est Mercurii falcatus quo Perseus Medusae caput amputavit. Lem. — *spectatam*. Spectantur ea, quorum natura certis experimentis cognoscitur. — *natantibus oculis*. Oculi morientium *natare* dicuntur, quoniam incerto motu fluctuant. Sic Virgilius de Eurydice, Georg. IV: *Fata vocant, conditque natantia lumina somnus*. — *se acclinavit ad illum*; suavissima mors συνθνήσκειν θνήσκουσι φίλοις. Euripid. Suppl. 1006. Virg. Aeneid. IX, 444, Nisus cadens *super exanimem sese proiecit amicum*. — *tulit* —

Ecce Syenites, genitus Methione, Phorbas,
Et Libys Amphimedon, avidi committere pugnam,
Sanguine, quo tellus late madefacta tepebat,
Conciderant lapsi: surgentibus obstitit ensis,
Alterius costis, iugulo Phorbantis adactus.
At non Actoriden Erithon, cui lata bipennis
Telum erat, hamato Perseus petit ense; sed altis
Exstantem signis, multaeque in pondere massae,
Ingentem manibus tollit cratera duabus;
Infregitque viro: rutilum vomit ille cruorem;
Et resupinus humum moribundo vertice pulsat.
Inde Semiramio Polydaemona sanguine cretum,
Caucasiumque Abarin, Sperchionidenque Lycetum,
Intonsumque comas Elycen, Phlegiamque, Clytumque

solatia etc., ut 191. Florus IV, 18: *magni famam ducis ad inferos secum tulit.*

74. *Syene*, urbs Aegypti in finibus Aethiopiae sub ipso Cancri tropico. Plin. II, 70, 75; Ptolem. IV, 5. — Eleganter autem et patriam et genus istius Phorbantis describit, ne quis Phorbanta Priami filium illi pugnae interfuisse putet. Lem. — *madefacta tepebat.* Virgil Aeneid. IX, 333: *tepefacta cruore Terra torique madent*; Homer. Od. Λ, 419: δάπεδον δ' ἅπαν αἵματι θῦεν. Nunc vero pro *tepebat* exspectasses aliud verbum, quod lubricitatis notionem involveret; ea enim causa fuit, cur illi *conciderent lapsi*, i. e. copia poetica, laberentur. — *late* non est urgendum; etenim adhuc non nisi tres conciderant. — *surgentibus*, surgere conantibus.

79. *bipennis*, securis anceps, πέλεκυς δίστομος, σάγαρις, qua gentes quaedam, ut Amazones, loco gladii utebantur. Aen. XI, 651. Forma eius expressa in multis monumentis. Vid. Montefalc. tab. CX, n. 7. — *hamato ense* Lovaniensis habet pro diversa lectione, unde Heinsius recepit; frigidius enim ei, nec conveniens pugnantium ardori, videbatur, quod caeteri habent, *admoto.* — *hamatus ensis*, harpe, vide IV, 719. — *altis*; alte eminentibus signis et caelaturis. Lem. — *multa in pondere massa*, massa magni ponderis. — *Ingentem cratera.* Apud Virgil. Aen. IX, 346, aliquis *magnum metuens se post cratera tegebat.* — *crateres* erant vasa ampliora, in quibus vinum temperabatur aqua. Amabant autem Veteres *vasa exstantia signis*, id est, figuris eminentibus caelata, anaglypha; cf. XII, 235. — *Infregit viro* Lenzius explicat, fregit in viro. Potius capiendum, ut in formula *infringere colaphos.* Vs. 121, pro eo, *illidere.* XII, 237, cratera *misit in ora.* — *rutilum* etc. Aeneid. IX, 349: *purpuream vomit ille animam*; Homer. Il. Σ, 437: κηλαινεφὲς αἷμ' ἀπέμεσσεν.

Sternit; et adstructos morientum calcat acervos.
Nec Phineus ausus concurrere cominus hosti,
Intorquet iaculum: quod detulit error in Idan,
Expertem frustra belli, et neutra arma sequutum.
Ille tuens oculis immitem Phinea torvis,
« Quandoquidem in partes, ait, attrahor, accipe, Phineu,
Quem fecisti hostem; pensaque hoc vulnere vulnus. »
Iamque remissurus tractum de corpore telum,
Sanguine defectos cecidit collapsus in artus.
  Hic quoque Cephenum post regem primus Odites
Ense iacet Clymeni; Protenora perculit Hypseus;
Hypsea Lyncides: fuit et gradaevus in illis
Emathion, aequi cultor, timidusque Deorum;
Quem quoniam prohibent anni bellare, loquendo
Pugnat, et incessit, scelerataque devovet arma.
Huic Chromis amplexo tremulis altaria palmis
Demetit ense caput, quod protinus incidit arae;

88. *adstructos*) vulgo *extructos*, quod habent nostri Regii. — *adstruere*, struere, cumulare. — *calcare* corpora, inprimis caput et cervicem, e ferocia victorum priscorum. Passim apud Homerum, λὰξ προσβαίνει, aut λὰξ ἐν στήθεσι βαίνει. Aeneid. X, 495: *laevo pressit pede – Exanimem*. Hinc et in venatione ferae nobiliores stratae calcabantur. VIII, 425. Vide Broukhus. ad Propertium I, 1, 4, ubi ad Amorem hoc translatum.

90. *error*) ἁμάρτημα, quum quis non ferit scopum. Claudian. Rapt. II, 134, *te disci perculit error*. Etiam apud Homerum interdum error defert telum in alium, ut Il. Θ, 302-311. — *Expers belli*, ut XII, 320, Aphidas.

93. *in partes*, in factiones. Lem. — *attrahor* e melioribus praetulit Burmannus τῷ *abstrahor*. Nostris Codicibus est *attrahor*. — *pensaque hoc vulnere vulnus*; accipe vulnus pro hoc vulnere, quod mihi intulisti. Quum enim quis facit, ut duae res pares sint, tum *pensare* alteram altera dicitur. — *defectos*, destitutos, privatos: vide Schwarzium ad Plinii Pan. 26.

97. *Hic quoque Cephenum* etc.) Hactenus cum uno Perseo pugna; hinc arma vertuntur et in Cephenum proceres. — *post regem primus*. Regi dignitate et auctoritate secundus. Lem.

102. *devovet*) Nonnulli *devocat*, id est avocat. Codex Regius A, *devovet*; Codex B, *devocat*.

103. *amplexo altaria* etc. quasi ad Deorum praesidium confugienti. In capitis discrimine solebant ad aras confugere, illasque prensare, et Deorum quoque statuas ac simulacra complecti. Lem. — *demetit*. Codices nostri Regii *decutit*. — *demetere*, ut θερίζειν

Atque ibi semanimi verba execrantia lingua
Edidit, et medios animam expiravit in ignes.
Hinc gemini fratres, Broteasque et caestibus Ammon
Invicti, vinci si possent caestibus enses,
Phinea cecidere manu; Cererisque sacerdos
Ampucus, albenti velatus tempora vitta.
Tu quoque, Iapetide, non hos adhibendus in usus;
Sed qui, pacis opus, citharam cum voce moveres;
Iussus eras celebrare dapes, festumque canendo.
Cui procul adstanti, plectrumque imbelle tenenti,
Pettalus, « I, ridens, Stygiis cane cetera, dixit,

et ἀμᾷν, frequenter pro trucidare et amputare. Vide Heinsium ad hunc locum, et Valken. Diatrib. in Eurip. Reliq. pag. 225. Vituperatus est Hom. Il. K, 457, quod loquentis caput pulveri miscetur. At ille nihil aliud vult, nisi inter loquendum caput esse resectum. Verum h. l. caput iam resectum verba edit, ut VI, 558, lingua exsecta, et XI, 53.

105. *semanimi*) *semianimis*, quod habent Codd. nostri, non potest recipi. Lem. — *caestibus*. Caestuum pugna erat e pugillatus genere, ubi pugnis res agebatur, sed armatis, quum chirothecis, e corio bubulo, iisque ferro aut plumbo adfixo gravibus armati inter se decertarent, quae loris alligabantur brachiis ne exciderent. Lem.

110. *albens vitta* insigne sacerdotum: confer XIII, 643. — *Iapetide*. Hemsterh. ad Aristophani Plut. 207, intellig. Prometheum, Iapeti filium; quod nemo, opinor, probabit. — *usus*, negotia.

112. *Sed qui*) Heinsius coniecturat *sed quo*; noster Codex A, $\tilde{q}$; Codex B, *q*. — *citharam cum voce* qui *movet*, qui voce accinit citharae, citharoedus dicitur. Infra vers. 332, *vocalia ora movere*. — *celebrare dapes*, augere hilaritatem convivantium. In regalibus conviviis musicus adhibebatur, qui laudes heroum resque divinas ad citharam caneret. Cicer. Tuscul. I, 2; Quinctil. I, 10, 10. Talis erat Demodocus in convivio Alcinoi, Od. Θ, 62 sqq., et Iopas in convivio Didus, Aeneid. I, 740. Caeterum in compositione vers. 111–113 negligentiam quamdam observabis, quam etiam Lenzius notavit, qui monet profici aliquid, si post *moveres* interpunctio maxima adhibeatur, et ad *tu quoque* subintelligatur *cecidisti*. Putat etiam, vs. 113 melius afore. Mihi vero nec verba, *non hos adhib. in usus*, placent, quae melius se haberent, si ille coactus esset una pugnare.

114. *Cui procul adstanti*) Codex Regius A, *Quem procul adstantem*, aeque bene. Lem. — *plectrum* instrumentum est quo lyra pulsatur, ἀπὸ τοῦ πλήττειν, hoc est a percutiendo, dictum. Lem. — *imbelle*, leve, si comparetur cum armis. Alibi *imbellis cithara* aut *lyra*, non apta rebus magnis canendis, sed amori et voluptati inserviens. Broukh. ad Prop. IV, 6,

Manibus: » et laevo mucronem tempore figit.
Concidit, et digitis morientibus ille retentat
Fila lyrae, casuque canit miserabile carmen.
Non sinit hunc impune ferox cecidisse Lycormas;
Raptaque de dextro robusta repagula posti,
Ossibus illidit mediae cervicis: at ille
Procubuit terrae, mactati more iuvenci.
Demere tentabat laevi quoque robora postis
Cinyphiūs Pelates: tentanti dextera fixa est
Cuspide Marmaridae Coruthi, lignoque cohaesit:
Haerenti latus hausit Abas; nec corruit ille,

36. — Sarcasmo illi, *Stygiis cane cetera*, similis est alius XII, 321 sqq. Mirum autem est, illum, nec inter tumultum desiisse citharam cum voce movere.

117. *retentat*, iterum tentat, pergit tangere, pulsare *fila lyrae*, seu fides. Infra 339, *praetentare chordas*. In lusu seq. Nostro praeiverat Ennius, *quumque caput caderet, carmen tuba sola peregit, Et, pereunte viro, raucum sonus aere cucurrit.* Imitatus eum est et Silius IV, 173. — *casuque* etc. Locus varie lectus et acceptus; olim edebatur *casuque fuit*; Heinsius ex melioribus dedit *canit*; Burmannus in *casuque canit* cacophonon esse ratus, suasit *fugit*, hoc est *casu* viri ad terram, et inde *morte* consequuta carmen aufugit et desiit. Codex Regius A, *casuque canit*; Codex B, *fuit*. — *casu*, non est forte, sed lapsu. *Concidit* – *casuque*, et concidens, *canit miserabile carmen*, edit voces miserabiles. Sed bene de musico, *canit carmen*. — *miserabile*, misericordiam commovens. Cicer. Attic. XIV, 10, *laudari miserabiliter*. Caeterum ut hic musicus, sic Aen. IX, 774 sqq. poëta inter est proelio et occiditur.

119. *Non sinit*) Codex Regius B, *Nec sinit*. — *repagula*, sive ligna transversa, quibus fores muniebantur, utrique posti inserta erant, et ut e vs. 127 colligas, in parte superiore. — *posti*. Codices nostri, *poste*. — *illidit* videtur emendatio recentiorum; Codex Regius A, *elisit*; eodem sensu, Codex B, *immisit*, quod censeo aptius et simplicius; nam de *postium repagulis* sermo est, et *illidere* seu *elidere* aliquid *ossibus* vix latinum est. Horatius dixit, *illidere dentem alicui rei*; Livius, *elidere caput sacro*; sed *elidere* corpus inanimatum, v. g. saxa, stipites, etc. alicui corpori animato rerum naturae repugnat. Lem. — *procubuit terrae*, ut 197, *prosternere humi*; VII, 578, *terrae iacens*.

123. *Demere*) Cic. dixit *convellere repagula*. — *robora*, repagula roborea. — *Cinyps*, pars Libyae cum flumine cognomini. — *Marmaridae* inter Aegyptum et Cyrenen incolebant. Plin. V, 6. — *fixa est*. Simile quid, XII, 331-387. — *haurire*, confodere seu transigere *latus* dixit iam Lucret. V, 1323, ex Homerico ἀφύσσειν. Schirachius metaphoram inde ductam putat, quod exhauriatur sanguis. Me-

Sed retinente manum moriens e poste pependit.
Sternitur et Menaleus, Perseia castra sequutus,
Et Nasamoniaci Dorylas ditissimus agri;
Dives agri Dorylas, quo non possederat alter
Latius, aut totidem tollebat farris acervos.
Huius in obliquo missum stetit inguine ferrum:
Letifer ille locus: quem postquam vulneris auctor
Singultantem animam, et versantem lumina vidit
Bactrius Halcyoneus, « Hoc, quod premis, inquit, habeto
De tot agris terrae: » corpusque exsangue reliquit.
Torquet in hunc hastam calido de vulnere raptam
Victor Abantiades: media quae nare recepta
Cervice exacta est, in partesque eminet ambas.
Dumque manum Fortuna iuvat, Clytiumque Claninque
Matre satos una, diverso vulnere fudit:
Nam Clytii per utrumque gravi librata lacerto
Fraxinus acta femur; iaculum Clanis ore momordit.
Occidit et Celadon Mendesius; occidit Astreus,

lius haud dubie Heynius ad Virg. Aeneid. II, 600, quia hauriendo penetretur vase immisso et diffindatur aqua. Exempla multa huius locutionis e poëtis et historicis collegit Drakenb. ad Silium V, 524. — *retinente manum*. Codices nostri, *retinente manu*; quae lectio non mala videtur; nam manus quoque, *fixa cuspide Coruthi*, eum retinuit. Lem.

128. *castra sequutus*, pugnans pro Perseo. XII, 285: *sit fortis castrorum turba tuorum*. — *Nasamones*, Cyrenen incolebant. Plinius V, 5, ubi et de fertilitate agri Cyrenaici. Et omnino Africa πυροφόρος. In nummis cum spicis et cornu Copiae cernitur. Ibi Romani immensas possessiones habebant. — *ditissimus agri* etiam Aen. X, 563. — *Latius*, latiores agros. — *tollebat*. Iacobus Gronovius, *cogebat*; sed vide Burmannum. *Tolli* eleganter dicuntur quae ex agris redeunt et colliguntur. Sic et Fast. IV, 560.

134. *Singultare*. cum singultu seu motibus convulsivis exhalare. Aen. IX, 333, *truncus sanguine singultans*; 415, *longis singultibus ilia pulsat*.

138. *Abantiades*, Perseus, *Abantis* pronepos. Acrisius enim Danaës pater erat, filius Abantis. Lem.

139. *in partesque eminet ambas*) Διαμπερὲς tale telum ab Homero vocatur. — *librata*. Vide ad III, 311. *Libratione* illa vis maxima addebatur telis; itaque et Aen. IX, 418, *librata hasta* it Tago *per tempus utrumque*. — *momordit iaculum*, iaculum haesit in ore. Homerus Iliad. E, 75: ψυχρὸν δ' εἷλε χαλκὸν ὀδοῦσιν.

144. *Mendes*, oppidum Aegypti et nomos ad ostium Nili, quod inde

Matre Palaestina, dubio genitore creatus;
Aethionque sagax quondam ventura videre;
Tunc ave deceptus falsa; regisque Thoactes
Armiger; et caeso genitore infamis Agyrtes.
Plus tamen exhausto superest; namque omnibus unum
Opprimere est animus: coniurata undique pugnant
Agmina pro causa meritum impugnante fidemque.
Hac pro parte socer frustra pius, et nova coniux,
Cum genetrice, favent, ululatuque atria complent.
Sed sonus armorum superat, gemitusque cadentum;
Pollutosque semel multo Bellona Penates
Sanguine perfundit; renovataque proelia miscet.
Circueunt unum Phineus, et mille sequuti
Phinea: tela volant hiberna grandine plura
Praeter utrumque latus, praeterque et lumen et aures.

Mendesium. Plin. V, 9 et 11; Strabo XVII. — *Matre Palaestina.* Palaestina regio est Syriae, contermina Iudaeae, a Palaestina urbe dicta. Lem. — *dubio genitore.* Quum pater ignoratur, filius dicitur *spurius*; *nothus* autem, qui ex concubina, non ex legitima uxore natus est, sed habet patrem certum. Lem. — *ventura videre*, in videndis venturis. — *ave deceptum*, quo minus interitum suum praevideret. Silius V, 405, *vanis deceptus in alite signis.* Hoc quoque ex Homero et Virgilio: etenim Il. B, 859, Mysis praeerat Ennomus augur. qui οὐκ οἰωνοῖσιν ἐρύσσατο κῆρα μέλαιναν; Aen. IX, 327, *Turno gratissimus augur: Sed non augurio potuit depellere pestem.*

149. *Plus tamen* etc.) Pugnae descriptio interrumpitur aliquandiu. — *exhausto.* Cod. Reg. B, *exhaustis*, subaud. *viris*; in Vulg. subaud. *numero virorum.* — *pro causa meritum impugnante*; hoc est, pro Phineo, qui et *meritum* Persei, quo Andromedam servaverat, et *fidem* ipsi a rege datam *impugnabat.* Lem. — *favent* aut *student* qui spectantes dictis et factis declarant, cui parti dediti sint. — *ululatus*, clamor feminarum: cf. XII, 226.

154. *superat*, obstrepit, ἀντιφωνεῖ. — Vt *Pallas* et *Fortuna*, sic et *Bellona* huic pugnae intererat. — *Penates* stabant in ipso atrio ad focum. Ii *polluebantur* sanguine iniuste fuso. Ita graviter ornavit illud: aucta est caedes semel coepta. Satis fuisset, *renovat proelia*; sed plenius, *renovata miscet.* Et milites pugnantes *miscent* proelia, Virg. Georg. II, 282, et qui eos excitant ad pugnandum.

158. *hiberna*, quam procellae in terram deiiciunt. Aen. X, 801 sqq.: *Telaque coniiciunt, . . . velut effusa si quando grandine nimbi Praecipitant.* Cf. IX, 668. Apud Homerum, Il. M, 156, vero tela νιφάδες ὣς πίπτον ἔραζε. — *praeter utrumque latus*; iuxta

Adplicat hinc humeros ad magnae saxa columnae;
Tutaque terga gerens, adversaque in agmina versus,
Sustinet instantes: instabant parte sinistra
Choanius Molpeus, dextra Nabataeus Ethemon.
Tigris ut, auditis diversa valle duorum
Exstimulata fame mugitibus armentorum,
Nescit, utro potius ruat; et ruere ardet utroque:
Sic dubius Perseus, dextra laevane feratur,
Molpea traiecti submovit vulnere cruris;
Contentusque fuga est: neque enim dat tempus Ethemon,
Sed furit; et, cupiens alto dare vulnera collo,
Non circumspectis exactum viribus ensem
Fregit; et extrema percussae parte columnae
Lamina dissiluit, dominique in gutture fixa est.
Non tamen ad letum causas satis illa valentes
Plaga dedit: trepidum Perseus, et inermia frustra

utrumque latus, et dextrum et sinistrum, propeque et oculos et aures. LEM.

160. *Adplicat hinc numeros etc.*) Similem Alexandri pugnam referunt Curt. IX, 5, et Iustin. XII, 9, quam minime credibilem, et ex hac Persei fabula fictam putat Burm. *adplicare* verb. propr. in hac re. — *ad saxa*, saxis. Atria autem media *magnae* olim innitebantur *columnae*.

162. *instabant*) Codices nostri, *instabat*. Vide quae diximus supra ad *eripient*, in vers. 12. — *Choanius*, a Chaonibus qui ex antiquissima Pelasgorum stirpe erant, vetustissimis temporibus pars Epiri habitabatur. Strabo pag. 498; Plin. IV, prooem. Male autem *Chaonius* et *Nabataeus* (vide ad I, 61) hic iunguntur. Non igitur dubitavi e Micylli coniectura *Choanius* exhibere: probat eam etiam Harduin. ad Plinium VI, 28, s. 32. ubi de *Chaonis*, Arabiae incolis, agitur. — *Tigris* etc. Bene delecta similitudo. Homer. vero et Virg. Aeneid. IX, 339, cum *leone impasto* potius, quem *vesana fames stimulat*, fortem bellatorem comparant. — *diversa valle*; in parte diversa vallis.

169. *Contentusque fuga*) Optimus Florentinus, *fugae*, quod non contemnendum videtur Heinsio, quem vide ad XV, 513, et Freinshem. ad Curtium VI, 2.

170. *furere*, μαίνεσθαι, θύειν, saepe bono sensu de milite acriter pugnante. Bronkh. ad Propert. IV, 6, 56: sed idem et iratorum est. — *Non circumspectis*, non antea ponderatis, hoc est, nimiis. — *exigere ensem*, summam virium intentionem notare: docuit Barth. ad Stat. VI Theb. 718.

172. *extrema percussae*) Nescit Burmannus annon rectius *extremae percussa*, quod in sex libris. — *dominus*,

Brachia tendentem Cyllenide confodit harpe.
Verum ubi virtutem turbae succumbere vidit,
« Auxilium, Perseus, quoniam sic cogitis ipsi,
Dixit, ab hoste petam; vultus avertite vestros,
Si quis amicus adest: » et Gorgonis extulit ora.
« Quaere alium, tua quem moveant miracula, » dixit
Thescelus: utque manu iaculum fatale parabat
Mittere, in hoc haesit signum de marmore gestu.
Proximus huic Ampyx animi plenissima magni
Pectora Lyncidae gladio petit; inque petendo
Dextera diriguit, nec citra mota, nec ultra.
At Nileus, qui se genitum septemplice Nilo
Ementitus erat, clypeo quoque flumina septem
Argento partim, partim caelaverat auro,
« Adspice, ait, Perseu, nostrae primordia gentis:
Magna feres tacitas solatia mortis ad umbras
A tanto cecidisse viro. » Pars ultima vocis
In medio suppressa sono est; adapertaque velle

qui utitur aliqua re. — *Cyllenide*, quam a Cyllenio, sive Mercurio acceperat: vide ad IV, 726. Etiam Orpheus, Lith. XV, 45, ἅρπην Κυλληνίδα habet.

177. *Verum ubi* etc.) Serius hoc auxilio utitur ut fortitudinem antea ostentaret. — *cogitis ipsi*. Heinsius malebat *ipso*. — *ab hoste petam*. Sic *fas et ab hoste doceri*. — *hostis*, Gorgo olim occisa. Eius capite in pugna cum Gigantibus similiter utitur Minerva apud Claud. 37, 93 sqq. — *extulit*, IV, 655, *prodidit ora*. — *miracula*, magicae artes, vs. 197. — *moveant*, terreant. — *fatale*. Sic sane *telum fatale* Aeneid. XII, 919, et alibi. At nunc nemo illo interficiebatur. Ergo *fatale* potius est, quod arreptum causa fuit ipsi mutationis. — *haesit signum* exquisite, factum est signum. — *in hoc signum haesit*; hoc est, Thescelus in statuam marmoream ita est conversus, ut iaculum emittere velle videbatur. Lem. — *gestus* illi aut similes notati haud dubie iam ab antiquiore poëta. Etenim etiam in Polydectae et amicorum transformatione, observante Apollod. IV, 4, 3, τῶν ἰδόντων, ὁποῖον ἕκαστος ἔτυχε σχῆμα ἔχων, ἀπελιθώθη. Hoc ergo Noster et IV, 551 sqq. sequutus est. — *diriguit*; rigida et dura facta est. Lem.

187. *At Nileus*, etc.) Sic Turnus in clypeo Inachum fluvium, quia ab Inacho genus ducebat, caelatum habebat. Aeneid. VII, 789. — *primordia*, origo. — *cadere ab aliquo* per breviloquentiam dicitur is, qui interfectus ab eo cadit. Exempla habet Burmannus. Magnum autem Veteribus erat

Ora loqui credas, nec sunt ea pervia verbis.
Increpat hos, « Vitioque animi, non crinibus, inquit,
Gorgoneis torpetis, Eryx: incurrite mecum;
Et prosternite humi iuvenem magica arma moventem. »
Incursurus erat: tenuit vestigia tellus;
Immotusque silex, armataque mansit imago.
Hi tamen ex merito poenam subiere: sed unus
Miles erat Persei, pro quo dum pugnat, Aconteus,
Gorgone conspecta saxo concrevit oborto:
Quem ratus Astyages etiamnum vivere, longo
Ense ferit: sonuit tinnitibus ensis acutis.
Dum stupet, Astyages naturam traxit eamdem;
Marmoreoque manet vultus mirantis in ore.
Nomina longa mora est media de plebe virorum
Dicere: bis centum restabant corpora pugnae;
Gorgone bis centum riguerunt corpora visa.
Poenitet iniusti nunc denique Phinea belli.
Sed quid agat? simulacra videt diversa figuris;
Agnoscitque suos, et nomine quemque vocatos
Poscit opem; credensque parum, sibi proxima tangit
Corpora: marmor erant: avertitur; atque ita supplex,

solatium, a magno viro cadere: vide ad IX, 6.

195. *non crinibus, inquit*) Codex Regius B, a prima manu, *cur viribus, inquit;* et a secunda, *non viribus, inquit.* Codex A, *non viribus inde;* et ea forsitan fuit vera lectio. Vividior certe vox *inde*, quam *inquit*, et haec non adeo utilis; praeterea vox *crinibus* glossam redolet. Lem. — *torpere*, verbum ambiguae significationis, quum el de saxi natura, et de homine inerti dicatur.

197. *magica arma*, magicos cantus, incantamenta, atque veneficia. Lem. — *vestigia*, pedes.

199. *silex*) Maxima pars Codicum habent *silet*, quod probat Vivianus, et hoc habent quoque Regii nostri.

200. *poenam*) Codices nostri Regii, *poenas.* — *ex merito:* quia Phinei satellitium et malae causae propugnatores. Lem. — *concrevit*, immobilis est factus. Eleganter Pont. II, 11, 10, *concretus dolor*, quum quis ita obstupescit, ut sine motu stet, veluti in saxum mutatus. — *trahere*, ut II, 239. — *media de plebe;* Aeneid. IX, 376, *multam sine nomine plebem.* — *corpora*, saepe pro hominibus. Aen. II, 18, *delecta virum corpora.*

212. *quemque vocatos*) Vulgata et

Confessasque manus, obliquaque brachia tendens,
« Vincis, ait, Perseu; remove fera monstra, tuaeque
Saxificos vultus, quaecumque ea, tolle Medusae.
Tolle precor; non nos odium, regnive cupido
Compulit ad bellum : pro coniuge movimus arma.
Causa fuit meritis melior tua, tempore nostra:
Non cessisse piget; nihil, o fortissime, praeter
Hanc animam concede mihi: tua cetera sunto. »
Talia dicenti, neque eum, quem voce rogabat,
Respicere audenti, « Quod, ait, timidissime Phineu,
Et possum tribuisse, et magnum munus inerti est,
Pone metum, tribuam: nullo violabere ferro.
Quin etiam mansura dabo monumenta per aevum;
Inque domo soceri semper spectabere nostri,
Vt mea se sponsi soletur imagine coniux. »
Dixit: et in partem Phorcynida transtulit illam,
Ad quam se trepido Phineus obverterat ore.
Tunc quoque conanti sua flectere lumina, cervix
Diriguit, saxoque oculorum induruit humor.
Sed tamen os timidum, vultusque in marmore supplex,

nostri Regii, *vocatum*; multi, *vocando* aut *vocato*.

215. *Confessasque*) Varietates sunt *confossas*, *conflexas*, *conversas*, *complosas*. Nostri Regii, *confessas*. — Victos se Veteres *confitebantur* sublatis *manibus*, ut docet Faber Agon. I, 8. — *obliqua brachia* habebat supplicans Phineus, quum obstupefactus pedem retro ferret, vultumque, ne mutaretur, averteret. — *fera monstra*, κεφαλὴ δεινοῖο πελώρου, Il. E, 741. — *Saxificus*, in saxum convertens; vox ab Ovidio, ut videtur, facta ad formam τοῦ *vulnificus*.

221. *Non cessisse piget*) Me, inquit Phineus, poenitet tibi Andromedam non permisisse. Lem. — *nihil praeter* etc. Aen. XII, *sine hanc animam, et miserere precantis*.

225. *Et possum tribuisse* etc.) Lenzius interpungit post *possum*; *tribuisse* autem coniungit cum seq. quamquam non negat, *tribuisse* posse capi pro *tribuere*. Hoc forte melius. Horat. A. P. *poteras dixisse*, dicere. Et ita passim. — *ut mea*. Codex Regius B, *et mea*. — *ut mea se sponsi* etc. Temere hoc additum; etenim Andromeda mox relinquebat cum Perseo paternam domum.

230. *Phorcynida*) Codex B, *Cepheida*, et in margine, *vel Phorcinida*. Phorcynis, Medusa Phorci filia. Lem.

Submissaeque manus, faciesque obnoxia mansit.
II. Victor Abantiades patrios cum coniuge muros
Intrat, et immeriti vindex ultorque parentis
Adgreditur Proetum; nam fratre per arma fugato
Acrisioneas Proetus possederat arces.
Sed nec ope armorum, nec, quam male ceperat, arce,
Torva colubriferi superavit lumina monstri.
Te tamen, o parvae rector, Polydecta, Seriphi,
Nec iuvenis virtus, per tot spectata labores,

235. *Submissae*, supplices. Cicero pro Planc. 10: *tribubus me submisi et supplicavi.* — *obnoxius* nunc proprie, qui conscius sibi malae rei cedit alteri: vid. Parei Lexic. crit. hoc v.

236–249. *Perseus* cum *Andromeda* in patriam redit, atque *Proetum* et *Polydecten* in saxa convertit. — *patrios muros*. Codex Leidensis, *fines*, et pro varia lectione, *portus*. Regii nostri, *muros*. — *patrii muri*, urbs Argos, quam, etsi tenebat Proetus, tamen intrare Perseus poterat. Non igitur erat, cur Burmannus praeferret *fines* aut *portus*. — *cum coniuge*, *Andromeda*. Lem.

237. *et immeriti* etc.) Heinsius ex Naugerii MSS. dedit *immeritae*, ut *parens* hic sit Danaë; quae quo iure dicatur *immerita*, et quam iniuriam ei a Proeto illatam ulcisci voluerit Perseus; non invenio. Verum haud dubie vidit Lactantius in Argum. hanc fabulam, qui per *parentem*, avum Acrisium intelligit, quem etiam *immeritum*, non bene de Perseo meritum (arca enim inclusum Persea cum matre in mare proiecerat), *vindicare*, in regnum, quo pulsus a fratre erat, restituere voluerit. Rectius tamen *immeritum* interpretaberis, qui talem sortem non meruerat, ut a fratre regno exueretur. Abantis filii regnum paternum ita inter se diviserant, ut *Acrisius* Argis maneret, *Proetus* Tirynthem et alia possideret. Dissidia inter eos orta esse, etiam Pausan. II, pag. 145, narrat; sed Proetum *Acrisioneas possedisse arces*, Argos urbem occupasse, nec ab illo, nec ab alio auctore traditur. — Codices Regii habent *Acrisionidas*.

242. o *parvae*) Codex Regius A, *parvi*; at Iuvenalis Satyr. VI, 564, *et parva tandem caruisse Seripho*; et X, 170, *ut Gyari scopulis parvaque Seripho*. — *Polydectes*, rex Seriphi (quae fuit una ex Cycladibus), frater Dictyis, qui Dictyis Persea cum matre in arca ad insulam delatum educandum curaverat. Polydectes autem, Danaës amore captus, sed Hippodamiae nuptias simulans, quum munera ab amicis colligeret, quibus Hippodamiam emeret, Perseus ultro promisit, se vel Gorgonis caput allaturum; quibus promissis ut staret, eum impulit Polydectes. Reversus comperit matrem cum Dictye ob Polydectae violentiam ad aras confugisse; qua re commotus illum cum sociis in saxa mutat. Sic Apollod. II, 4, 1–4; confer Schol. Apollon. IV, 1091, et Schol. Pindari P. 10, 72, et 12, 18; Zenob. I, 42; Hygin. fabulas 63, 64, 273. Exstiterant olim Aeschyli Poly-

Nec mala mollierant: sed inexorabile durus
Exerces odium; nec iniqua finis in ira est.
Detrectas etiam laudes, fictamque Medusae
Arguis esse necem. « Dabimus tibi pignora veri;
Parcite luminibus, » Perseus ait; oraque regis
Ore Medusaeo silicem sine sanguine fecit.
  Hactenus aurigenae comitem Tritonia fratri
Se dedit: inde cava circumdata nube Seriphon
Deserit, a dextra Cythno Gyaroque relictis.
Quaque super pontum via visa brevissima, Thebas,

dectes, Sophoclis Danaë, Euripidis Danaë et Dictys. Sed inprimis Pherecydem seriores mythologi sequuti esse videntur. Persea cum Medusae capite in Seriphon redeuntem pinxerat Polygnotus. Pausan. pag. 52.

244. *durus*) Fert. Medicens et Genevensis, *dirus*. Nostri Regii, *durus*. — *durus*, inexorabilis, ut Fast. IV, 111, *dura puella*; et h. l. bene opp. τῷ *mollierant*. — Otiose additum *nec iniqua* etc.

246. *Detrectas*) Plurimi codices, *detractas*. Vid. Corte ad Sallustium bell. Iug. 53. Regii nostri, *detrectas*. *Detrectare*, minuere, detrahere gloriae alterius. — *Parcere oculis* alibi est, iis non uti, Tibul. I, 2, 23; sed h. l. eos avertere. Non autem *regis* tantum *ora* mutavit, sed et amicorum. Pherecydes, Pindarus, Apollod. Fabulam Strabo X, pag. 487, e saxosa Seriphi natura explicat: Οὕτω δ' ἐστὶ πετρώδης ἡ νῆσος, ὥστε ὑπὸ τῆς Γοργόνος τοῦτο παθεῖν αὐτήν φασιν οἱ κωμῳδοῦντες. Apud Hygin. fab. 273, qui haud dubie Aeschylum sequutus est, Polydectae funebres ludos Perseus facit.

250–678. *Musarum colloquia cum Pallade*) Pallas, relicto Perseo, Heliconem petit, ubi Musae ei narrant, 1.° vim, quam sibi paraverit *Pyreneus*, 250–293; 2.° certamen, quod sibi fuerit cum *Pieridibus*, ex quo multae metamorphoses commemorantur, 294–678. — Narrat quemadmodum Pegasus equus alatus una cum Chrysaore e sanguine colli Medusae exsilierit, et ad Heliconem, Boeotiae montem, pervenerit, ubi, quum terram pedis ungula percussisset, illico fons, qui Ἱπποκρήνη, hoc est, Caballinus fons est appellatus, exortus fuisse memoratur. Ad eum igitur videndum, relicto Perseo, Pallas profecta est, quae a Musis accepta quam promptissime ad ipsum fuit deducta. Lem. — *aurigena*, χρυσογενής, χρυσόπατρος, quem Iupiter in aurum conversus genuerat. Sic *draconigena* et alia, quae supra legimus. Perplacet Schirachio hoc epitheton, quod nobilem habeat audaciam. — *Se dedit comitem* exquisitius, quam fuit comes. *Se dare* enim omnino dicuntur qui intersunt aut adsunt aliis, ad eos se applicant. — *Cava nube*, ut, qui aquam ingrediuntur, *curvata aqua* cinguntur, apud Virgilium Georg. IV, 361. — *Cythno*. MSS. omnes, *Cypro*. Quae insula quum remota nimis sit a Seripho, varie hoc nomen ab editoribus tentatum est *Cythno*

Virgineumque Helicona petit; quo monte potita
Constitit, et doctas sic est adfata sorores :
« Fama novi fontis nostras pervenit ad aures;
Dura Medusaei quem praepetis ungula rupit.
Is mihi causa viae: volui mirabile monstrum
Cernere; vidi ipsum materno sanguine nasci. »
Excipit Vranie: « Quaecumque est causa videndi
Has tibi, Diva, domos, animo gratissima nostro es:
Vera tamen fama est, et Pegasus huius origo
Fontis; » et ad latices deducit Pallada sacros;
Quae mirata diu factas pedis ictibus undas,
Silvarum lucos circumspicit antiquarum,

correxit Naugerius, et sic Planudes habet in Metaph. Graeca. *Cythnus* et *Gyarus* e numero Cycladum sunt.

254. *Virgineumque Helicona*; Helicon Virginibus, sive Musis consecratus, quo tempore earum cultus e Thracia in Boeotiam transiit. — *potitur* loco, qui eo pervenit. — *sorores* vocantur et Furiae IV, 470, atque Parcae, Horat. II, 3, 15; sed Musae *doctae sorores*, quod epitheton ab iis ad poëtas inprimis translatum est.

256. *novi fontis*, quem a forma Hippocrenes nomen accepisse putant. Sed undecumque ei impositum sit, etymologica eius interpretatio fabulam ministravit. Etiam Troezenii quum fontem haberent cognominem, mythum ad se traxerunt. Pausanias II, 31. — *Medusaeus praepes*, Pegasus e sanguine Medusae ortus IV, 784. De significatione τοῦ *praepes* iam olim disputabant Grammatici. Omnino celerem notat, et nunc substantive equum celerem. — *rupit*. Vnus Ciofani et septem Heinsii, *fecit*; hinc Heinsius coniecturat *fregit*. — Nostri Regii servant *rupit*, et emendatio Heinsii fit saltem inutilis: nam inter *rupit* et *fregit* minima est distantia: quinimmo *rupit* magis aptum est *fonti*, quam *fregit*. Lem. — *rumpitur*, scinditur terra, unde fons exit. Mox *factas pedis ictibus undas*.

258. *monstrum*, pro *factum*, revocavit Heinsius e Cantabr. Erfurtensi, secundo Mediceo et aliis quibusdam. — Regii nostri habent *factum*; nihilominus vox *monstrum* vividior est; et quum auctoritate Codicum fulciatur, servanda est. Lem. — *monstrum*, fons mirabili modo inventus. Sic *mirabile monstrum* etiam Virgil. Aen. III, 26.

261. *animo gratissima nostro es*) Notat Heinsius esse hemistichium Homericum, ἐμῷ κεχαρισμένη θυμῷ. — — *origo*, auctor, ut I, 79. — *tamen*, autem. — Fons ille *Pegaseae aquae* apud Claudianum 55, 4, et *Bellerophontei humor equi*, Propert. III, 2, 2.

264. *Factas*) Oxoniensis, *fractas*. Nostri Regii, *factas*.

265. *silvarum lucos* etc.) Helicon praestabat soli bonitate; consitus erat arboribus, fruticibus et herbis tam saluberrimis, quam suavissimi odoris. In eo lucus Musarum, ad laevam fons

Antraque, et innumeris distinctas floribus herbas:
Felicesque vocat pariter studiique locique
Mnemonidas, quam sic adfata est una sororum:
« O, nisi te virtus opera ad maiora tulisset,
In partem ventura chori Tritonia nostri,
Vera refers; meritoque probas artesque locumque;
Et gratam sortem, tutae modo simus, habemus.
Sed, vetitum est adeo sceleri nihil! omnia terrent
Virgineas mentes, dirusque ante ora Pyreneus
Vertitur; et nondum me tota mente recepi.
Daulia Threicio, Phoceaque milite rura
Ceperat ille ferox, iniustaque regna tenebat.
Templa petebamus Parnasia: vidit euntes;
Nostraque fallaci veneratus numina cultu:
« Mnemonides, cognorat enim, consistite, dixit;
Nec dubitate, precor, tecto grave sidus et imbrem,
Imber erat, vitare meo: subiere minores
Saepe casas Superi. » Dictis et tempore motae

Aganippe. Pausan. Boeot. pag. 763 seqq. — *Felices studii*, deest, respectu. Horat. I, Sat. 9, 11, *felix cerebri*. Virg. *felix uteri*, et in nostro opere III, 132, MSS. nonnulli, *exsilii felix*. — *Mnemonidas*. Olim edebatur *Maeonidas*. Vetustiores MSS. *Memnonidas*, unde Heinsius correxit *Mnemonidas*. — *Mnemonides* a graeco μνήμων, inde et Mnemosynes filiae dictae.

269. *O, nisi te* etc.) Blanda et urbana compellatio. — *opera maiora*, nempe bellica. — *tulisset*. Sic nostri Regii. Iunianus et sex alii, *vocasset*. — *chorus*, numerus, coetus, quamquam Musae et *choros* instituebant. Hesiod. Theog. 7. Suaviter additum, *virgineus*; virgines enim facile terrentur. Et virgineo terrori conveniunt et sequentia, *dirusque—vertitur*. — *Pyreneus* e Thracia coloniam deduxit in Boeotiam, atque vel ruditate sua vel bello Musas inde fugasse dici potuit. — *se recipere* aut *colligere* dicuntur, qui ex magna animi perturbatione ad tranquillitatem redeunt.

276. *Daulis*, urbs Phocidis ex qua via ducebat ad Parnasi iuga. Pausan. Phoc. pag. 807 sqq. — *Templa Parnasia* nempe Apollinis et Bacchi, qui ibi colebantur.

280. *consistere* proprie dicuntur, qui a cursu aut itinere quiescunt. Burm. — *sidus*, tempestas, quia ortus siderum et occasus tempestates concitat. Flor. II, 8, 8, *hoc velut sidere Asiatici belli mota tempestas*. Sed Burmannus mallet *grave frigus*, quia poetae *grave sidus* vocare solent acrem solem et inde vehementem calorem; sed hunc non convenire imbri, quia,

Adnuimusque viro, primasque intravimus aedes.
Desierant imbres; victoque Aquilonibus Austro
Fusca repurgato fugiebant nubila coelo.
Impetus ire fuit: claudit sua tecta Pyreneus;
Vimque parat, quam nos sumtis effugimus alis.
Ipse sequuturo similis stetit arduus arce:
« Quaque via est vobis, erit et mihi, dixit, eadem; »
Seque iacit vecors e summae culmine turris;
Et cadit in vultus, discussique ossibus oris
Tundit humum moriens scelerato sanguine tinctam.
Musa loquebatur: pennae sonuere per auras;
Voxque salutantum ramis veniebat ab altis.
Suspicit; et linguae quaerit, tam certa loquentes,
Vnde sonent; hominemque putat Iove nata loquutum:

quum ille cadat, vehementia sideris frangatur; quae omnia frustra ab eo monita sunt.

284. *primas aedes*, atrium. — In penetralia corruptorum et veteratorum Musis fas aut pudor introire non permittit. Lem.

291. *vecors*) iniecta ei insania. — *turris*, regia.

292. *discussi*, pro *discussis*, ex optimo Florentino dedit Heinsius. Nostri Regii habent *discussis*. — *Tundit humum* etc. Fabulae sensum deprehendisse sibi videtur Suffitius. Putat enim, Pyren. hunc fuisse malum poëtam, qui, etiamsi alis, hoc est ingenio poëtico destitutus fuerit, tamen volare voluerit, et, parum procedente opera, quasi vim inferre Musis, sed qui frustra desudaverit, *der sich den Kopf vergeblich zerbrochen habe.*

294–678. *Certamen Musarum cum Pieridibus.* Pausan. Boeot. pag. 765, auctor est, *Pierum* Macedonem *Thespias* venisse, ibique instituisse, ut ex Thracum disciplina novem Musae iis nominibus, quibus adhuc appellantur, colerentur. Ex aliorum autem opinione ipsum habuisse novem filias, quas Musarum nominibus insignierit. Hoc earum *certamen* e Nicandro refert etiam Anton. Lib. IX. Eo auctore Musarum cantu tota rerum natura delinita est, Pieridum contra strepitu tenebris involuta. Victae Pierides in novem diversas aves mutantur. — *Pennae sonuere*, auditus est clangor alarum. — *salutantum.* Nempe aves illae a Graecis et Romanis docebantur reddere in primis vocem χαῖρε. Persius Prol. 8. — *tam certa loquentes.* Sonus ille non utcumque simulabat vocem humanam, sed quam simillimus ei erat, adeo ut hominis vox credi posset. Martial. XIV, 76: *Pica loquax certa dominum te voce saluto; Si me non videas, esse negabis avem.* Eodem sensu supra II, 668, *certi hinnitus.* Contra Quintil. Instit. II, 1, 21, de infante, *loqui primum incerta voce tentavit.* — *hominemque loquutum.* Heinsius mallt *hominumque loquen-*

Ales erat; numeroque novem, sua fata querentes,
Institerant ramis imitantes omnia picae.
Miranti sic orsa Deae Dea: « Nuper et istae
Auxerunt volucrem victae certamine turbam.
Pieros has genuit Pellaeis dives in arvis.
Paeonis Evippe mater fuit: illa potentem
Lucinam novies, novies paritura, vocavit.
Intumuit numero stolidarum turba sororum;
Perque tot Haemonias, et per tot Achaidas urbes
Huc venit, et tali committunt proelia voce:
« Desinite indoctum vana dulcedine vulgus
Fallere; nobiscum, si qua est fiducia vobis,
Thespiades certate Deae; nec voce, nec arte
Vincemur; totidemque sumus: vel cedite victae
Fonte Medusaeo, et Hyantea Aganippe:
Vel nos Emathiis ad Paeonas usque nivosos
Cedemus campis: dirimant certamina Nymphae. »
Turpe quidem contendere erat; sed cedere visum
Turpius: electae iurant per flumina Nymphae,

tum. Non ingrata certe Heinsii emendatio, sed nullo Codice firmatur. LEM. — *Picis* autem expressior adeo loquacitas, quam psittacis. Plin. X, 42, 59.

300. *orsa Deae Dea*) Codex Regius A inserit *est*, hoc modo, *orsa Deae est Dea*. — *volucrem*. Regii nostri, *volucrum*. — *victas certamine* Pieridas esse a Musis, vetus erat traditio, quae forte hoc volebat, Graecos propria sic dictos ingenio superasse finitimos, Macedonas etc.

302. *Pieros*) Inde *Pierides* dictae, quo nomine interdum ipsae Musae insigniuntur a Pieria, ubi cultae. *Sororum* nomina habet Anton. Lib. IX, ubi vid. Munker. — *vocavit*, invocavit. *Iuno Lucina fer opem, obsecro!* Terent. Ad. III, 1, 15. — De *Pella* at *Paeonia* mox ad vs. 313. — *Haemonia*, Thessalia. I, 568. Eius partes *Achaia*, Pelasgiotis et Phthiotis.

307. *tali voce*) Tam insolenti et astus plena voce nos invadit. LEM. — *committunt proelia*, provocant ad certamen.

310. *Thespiades*) Sic nostris Codicibus: nonnulli, *Aonides*. — *Thespia*, oppidum iuxta Heliconem. Ibi in honorem Musarum dies festi et ludi celebrabantur. Pausan. pag. 761 et 771.

312. *Hyantea*) III, 146. — *Emathia*, Macedonia. Iustin. VII, 1. Eius oppidum *Pella*, patria Pieridum. Partem Macedoniae septentrionalem *Paeonia* protegebat a Triballis. Plin. IV, 10. — *nivosos*, quia Graecis ad septentrionem. — *dirimant certami-*

Factaque de vivo pressere sedilia saxo.
Tunc, sine sorte prior, quae se certare professa est,
Bella canit Superum; falsoque in honore Gigantas
Ponit, et extenuat magnorum facta Deorum,
Emissumque ima de sede Typhoëa terrae
Coelitibus fecisse metum; cunctosque dedisse
Terga fugae; donec fessos Aegyptia tellus
Ceperit, et septem discretus in ostia Nilus.
Huc quoque terrigenam venisse Typhoëa narrat,
Et se mentitis Superos celasse figuris;

na; iudices sedeant certaminis. Iudices *eligebantur*, sedentes cognoscebant, et *iurati* sententiam dicebant. — *sedilia vivo saxo* etiam Aeneid. I, 167, in domo Nympharum.

318. *Tunc, sine sorte* etc.) In certaminibus *sorte* plerumque constituebatur, uter certantium *prior* diceret. Nunc una Pieridum ipsa hoc sibi arrogat. Lenzius vero sic interpungit, *tunc, sine sorte, prior, quae se* etc. ut *prior* sit natu maior seu maxima. Turpe autem Diis argumentum erat carminis seq. — *Ponere in honore*, reddere honoratum, commemorandis eius virtutibus. Similiter *ponere in gratia*, Cic. Attic. V, 3, 11: vid. Ernesti Clav. Cic. v. *gratia*. — *extenuat*, imminuit.

321. *Typhoëus* aut *Typhon* (Τυφωεύς, Τυφῶν) monstrum immane, quod Terra, devictis Gigantibus magis exacerbata, e Tartaro peperit. Is et ipse coelum oppugnavit, iactisque cum sibilo et boatu candentibus saxis Deos terruit. Hesiod. Th. 820 sqq.; Apollod. I, 6, 3; Anton. Lib. 28 et 47; Schol. Aeschyli ad Prom. 351; Hyg. fab. 152 et 196. E descriptione Hesiodi facile apparet, ventos procellosos, motus terrae flammasque inde erumpentes huic fictioni originem dedisse. Fuga Deorum mutatorum in Aegyptum, ubi Dii sub formis animantium colebantur, addita est, ut religio Aegyptiaca accommodaretur Graecae. Eadem igitur tradebant sacerdotes Aegyptii. Hyginus P. A. II, 28.

322. *cunctosque*) Codex Basileensis, Margo Micylli, Gryphii et Bersmannī, *victosque*, quod non displicebat Heinsio. Codices nostri servant *cunctos*, quod rectius. Lem.

325. *terrigenam*) Γηγενής dicitur etiam Aeschylo. A Iunone procreatur in hymn. in Apoll. 306 sq., ubi hic mythus aliter narratur. Qui in aliam formam transeunt, ea *se celare* dicuntur. VI, 110, etiam *abdi*, ut I Amor. 10, 3, *plumis abditus albis*. — *mentiri* aliquem eleganter dicitur, qui formam eius induit. Vid. Intt. ad Sil. II, 637. Quaerunt autem Grammatici, utrum *mentiri* etiam res dicantur, atque τὸ *mentitus* ubique active sive neutraliter accipiendum sit, an passive in istis exemplis capiendum. Vide Schwarz. ad Plin. Pan. 81. Infra X, 159, *mendacibus pennis* de Iove in aquilam mutato. De hac Deorum transformatione vid. Eratosth. Καταστ., cap. 27; Hygin. dictis locis; Anton. Lib. d. l., ubi alia, quam

« Duxque gregis, dixit, fit Iupiter: unde recurvis
Nunc quoque formatus Libys est cum cornibus Ammon;
Delius in corvo; proles Semeleia capro;
Fele soror Phoebi; nivea Saturnia vacca;
Pisce Venus latuit; Cyllenius ibidis alis. »
« Hactenus ad citharam vocalia moverat ora.
Poscimur Aonides: sed forsitan otia non sunt,
Nec nostris praebere vacat tibi cantibus aurem. »
« Ne dubita, vestrumque mihi refer ordine carmen, »
Pallas ait; nemorisque levi consedit in umbra.
Musa refert: « Dedimus summam certaminis uni.
Surgit, et immissos hedera collecta capillos

hic, animantia commemorantur, sub quorum figuris Dii latuerint. Neque ibi Iupiter et Iuno mutantur, sed contra Minerva cum aliis Diis additur. Apollod. hoc unum habet, τὰς ἰδέας μετέβαλον εἰς ζῶα. Euseb. Praeparat. Evang. pag. 31, monet, ex hac Deor. transformatione ortum esse eorum cultum apud Aegyptios.

327. *Dux gregis*, hircus. — Periphrasis est arietis. Nam Iupiter se in arietem commutavit; cuius rei argumentum est, quod Iupiter Ammon in Libya sub figura arietis colitur. Conf. vs. 17. LEM. — *cum cornibus*. Vnus Argentinus et unus Heinsii, *in cornibus*, quod Burmanno doctius videtur, quam ut a librario indocto profectum fuerit. — Bene *cum cornibus* Regii nostri. LEM. — *corvus* propter divinandi dotem Apollini sacer. Nicandro auctore, in accipitrem transiit, cuius caput apud Aegyptios Soli dabatur. — *capri* formam habebat Mendes, seu, Pan Aegyptiorum. — Ab iisdem Luna sub *felis* imagine colebatur. — *vaccae* cornua habebat Isis, et *ibis* symbolum erat Hermetis. Vide Iablonskii Panth. Aeg. V, 2. In *piscem* Venus etiam apud Syros alio tempore transiit. Hyginus P. A. 30; Noster Fast. II, 461 sqq. Et omnino haec de Typhoëo fabula apud Syros nata videtur, monente Heynio ad Apollod. d. l. — *Ibis*, avis ciconiae similis, Aegypti peculiaris, immunda, ut quae rostro anum purget.

332. *vocalia moverat ora*, descriptio cantus; accinerat voce citharae. De verbo *posci* vid. ad IV, 274. Sic et graece αἰτεῖσθαι. — *Aonides* ab Aonibus, priscis Boeotiae incolis. Modeste Musa abrumpere vult orationem et suos reticere cantus.

335. *ordine referre* dicuntur, qui rem totam inde ab initio referunt. Longius igitur carmen auditura Pallas *consedit*. — *levis umbra* etiam Tibull. II, 5, 96, ubi Heynius hoc epitheton inde explicat, quia, foliis et fronde leviter ab aura motis, ipsa umbra micat, et contremiscit. Possis et dicere, quia umbra nullo est pondere. Propert. III, 2, 1, *mollis umbra Heliconis*. Schirachius h. l. interpretatur gratam, dulcem. — *Summam certaminis*, universum certamen, sicut apud Cic. Fin. II, 27, *Summa*

Calliope querulas praetentat pollice chordas;
Atque haec percussis subiungit carmina nervis: »
« Prima Ceres unco glebas dimovit aratro;

philosophiae est universa philosophia. — *Calliope* eligitur, Musa praestantissima, quae res gestas Deorum atque heroum cantu celebrabat. Itaque interdum pro toto Musarum choro ponitur. Aeneid. IX, 535. Infra versu 662, *maxima* vocatur. Ad dicendumredituri vestitum componere solebant. Plin. II, Epist. 3, 2, *surgit, amicitur*. Similiter et nunc Calliope decoris causa, *capillos* (quos mulieres domi sedentes *immissos* in faciem, aut sparsos per humeros et defluentes habebant VI, 168; et Trist. I, 3, 43) *colligit*, non nodo aut reticulo, sed *hedera*, doctarum frontium ornamento, quo et poëtae coronari solent, Conf. Horat. I, Od. 1, 29. — *hedera*. Codex Regius B habet *hederae*; non male, si pro *immissos*, reponatur *immixtos*. Lem. — *praetentat chordas*, ante cantum oris pulsat, praeludit, ἀνακρούεται, ἀναβάλλεται, more citharoedorum. *Retentare* chordas, supra 117. — *querulae* propter mollem sonum. *Querula tibia* Horat. III, Od, 7, 30.

341. *Hymnus Musae Cererem celebrans* pertinet ad vs. 661; sed pars eius gravissima *Raptus Proserpinae*, cui quatuor metamorphoses insertae, ad vers. 571. *Plutoni*, Siciliam, Tiphoei motibus concussam, ambienti Cupido, matre impellente, amorem iniicit. Quo facto ille e vestigio *Proserpinam*, prope Hennaea moenia flores legentem, *rapit*, et per Cyanes, se opponere laborantis, fontem ad inferos devehit. Tum moerens *Cyane in aquas extenuatur*. Ceres, accensis in Aetna taedis, diu noctuque per totum terrarum orbem filiam amissam quaerit, atque inter errores illos *puerum* quemdam *in stellionem mutat*. Reversa in Siciliam e Proserpinae zona, quam in Cyaneo fonte natantem videt, filiam ibi evanuisse discit. Hinc saeviens terras omnes, Siciliam in primis, sterilitate damnat. Arethusa vero et pro terra deprecatur, et prodit Proserpinam Plutonis esse coniugem. His cognitis Ceres ad Iovem querelas suas defert, qui eam solatur, sed et reddere filiam matri ea lege vult, si nullos adhuc ore cibos sumserit. Comederat autem illa septem granati grana. Quod quum *Ascalaphus* importune prodidisset, *in bubonem transformatur*. Quin etiam *Acheloi* filiae, quae Proserpinae flores legenti adfuerant, quum ipsae id expeterent, *in novam Sirenum formam transeunt*. Iupiter tandem rem ita componit, ut Proserpina singulis annis sex menses cum matre sit, totidem cum Plutone. — Haec fabula a plurimis, sed magna varietate, tractata est. Iuxta Marmor Arund. I, 14, iam sub Erechtheo aliquis, cuius nomen deletum est, carmen de ea composuit. Idem fecerat, ut e Pausan. I, 39, apparet, Pamphus. Ordine relata est in Homeri hymno in Cererem, et copiosius etiam seriore aetate a Claudiano peculiari de Raptu Proserp. carmine. Breviter eam attingunt Orpheus in Argon. 1189 sqq.; Callim. hymn. in Cerer. 5–17. Conf. et Apollod. I, 5, qui fere hymn. Homeric. sequitur; Hygin. fab. 146; Arnob. adv. Gentes V, pag. 173 seqq. Denuo Noster eam tractavit Fast. IV, 339 sqq. Expressa

Prima dedit fruges, alimentaque mitia terris;
Prima dedit leges: Cereris sumus omnia munus;
Illa canenda mihi est: utinam modo dicere possem
Carmina digna Deae! certe Dea carmine digna est.
Vasta giganteis iniecta est insula membris
Trinacris, et magnis subiectum molibus urget

denique erat in multis nummis aliisque monumentis. Spanhem. ad Callimachum 9. — *Prima Ceres* etc. e Virgil. Georg. I, 147: *Prima Ceres ferro mortales vertere terram Instituit.* Conf. Noster Amor. III, 10; Fast. IV, 401. — *dimovit*, dimovere, id est, arare instituit. *Dimovere terram* etiam Georg. II, 513. — *mitia*, culta, quum antea glandibus vescerentur homines. *Mite*, proprie de frugibus cultis et maturitatem consequutis. — *sumus*, pro vulgari *sunt*, ex Berneggeriano et uno Hamburgensi, qui pro diversa lectione habet, recepit et illustravit Heinsius qui laudat Pont. I, El. 1, *quorum sumus omnia*, et infra X, 32, *omnia debemur vobis*, ubi vid. notas. Sed quoniam nos ipsi hoc loco non in illis *omnibus* sumus, propterea praeferrem *sunt*, nisi altera lectio doctior esset, quam ut a librario proficisci potuerit. Codex Regius A habet *sunt*; Codex B, *sumus*. — *munus*; hinc *munifica* dicta. Et quoniam agricultura est veluti mater *legum* civilium, propterea Ceres etiam *legifera*, Θεσμοφόρος.

345. *digna Deae*) Quum antea ederetur *digna Dea* (et sic habet Codex Regius A), Heinsius, ex Berneggeriano aliisque plurimis, praetulit *Deae* et monuit hanc vocem posse referri ad *dicere*; idemque ad Trist. IV, 3, 57, exempla congessit, quibus τὸ *dignus* adiunctum sibi habet casum secundum.

346. *Vasta giganteis* etc.) Terrarum motus et subterraneorum ignium explosiones gigantibus terrae inclusis tribuere solebat fabulosa antiquitas, physica fere phaenomena ex fabulis explicans. Ac Siciliae quidem, *vastae*, maximae in mari Mediterraneo *insulae*, Graecis a tribus promontoriis, ἄκραις, *Trinacris* dictae, Noster Aeschylum Prom. 351, Pindarum Od. IV, 12, sequutus tam h. l. quam IV Fast. 491, et II Pont. 3, 23, *Typhoeum* subiicit, qui, quum in acerrimo cum Iove bello tandem fulminum vi territus per mare Mediterraneum fugere coepisset, hac insula a Iove obrutus credebatur. Atque ita etiam Nicander ap. Anton. Lib. XXVIII; Apollod. I, 6, 3; Hygin. fab. 152. Secundum Homer. autem Iliad. B, 783, ille *in Arimis* iacet, id est, vel in Cilicia, vel in Syria. Sed Arimos quum nonnulli in Pithecusis insulis prope Misenum collocarent, Virgil. Aen. IX, 715, unam ex illis Prochytam nominavit. Vide ibi Heynii Exc. *Encelado* Aetnam superimponunt Orph. Quint. Smyrn. XIV, 582; Virg. Aeneid. III, 578 et alii. Commode autem Noster rem omnem a *Typhoëi* supplicio et motibus repetit; eum enim Pieris et carminis sui argumentum fecerat, et falso in honore posuerat. — *moles*, montes et oppida, ut vs. 354. *remoliri pondera terrae.* — *sperare*. Nonnulli, *spectare*; Heinsius malebat *spirare*, id est, *affectare*, quod multis exem-

Aetherias ausum sperare Typhoëa sedes.
Nititur ille quidem, pugnatque resurgere saepe;
Dextra sed Ausonio manus est subiecta Peloro;
Laeva, Pachyne, tibi; Lilybaeo crura premuntur;
Degravat Aetna caput; sub qua resupinus arenas
Eiectat, flammamque fero vomit ore Typhoëus.
Saepe remoliri luctatur pondera terrae,
Oppidaque, et magnos evolvere corpore montes.
Inde tremit tellus; et rex pavet ipse silentum,
Ne pateat, latoque solum retegatur hiatu,
Immissusque dies trepidantes terreat umbras.
Hanc metuens cladem tenebrosa sede tyrannus
Exierat; curruque atrorum vectus equorum,
Ambibat Siculae cautus fundamina terrae.

plis probat; eodem sensu I, 152, *regnum affectare coeleste*; Regii nostri Codices habent *sperare*, cui praetulerim lectionem Heinsii. Lem.

349. *Nititur ille quidem*) Hoc idcirco fingitur, quia Sicilia terrae motibus saepenumero quatitur. Lem. — *pugnatque*. Codex Regius A, *tentatque*. — *Dextra sed* etc. Nota sunt haec tria Siciliae promontoria, de quibus vide Claudian. Rapt. I, 147 seqq. — *Pelorum* (Capo Pelorus) orientem spectat, *Pachynum* (Capo Passero) meridiem, *Lilybaeum* (Cap. Marsala) occidentem. — *Ausonium*, Ausoniae seu Italiae vicinum. — *Premuntur*. Vaticanus et unus Mediceus, *tenentur*. Regii nostri, *premuntur*, quod servandum censeo. Lem.

353. *flammamque vomit Typhoeus*) Quotquot ubique montes, aut loci marini eructant incendia, aut repentibus flatibus, qui vocantur *Typhones*, et terrae motibus concutiuntur, *Typhoeo* iniecta finguntur. Cf. Aeneid. II; Claudian. de Raptu Proserpinae I; Noster XIV. Lem. — *evolvere* maluit Heinsius, pro *devolvere*, quod dant Regii nostri.

356. *Inde tremit tellus*) Sic Typhoëi motus fit causa probabilis, cur Pluto e sede sua exierit ad superas auras, Cupidinisque telis vulnerari potuerit. Sequentia expressa ex Homeri Il. Υ, 61: Ἔδδεισεν δ' ὑπένερθεν ἄναξ ἐνέρων Αἰδωνεὺς-μή οἱ ὕπερθε Γαῖαν ἀναῤῥήξειε Ποσειδάων ἐνοσίχθων, Οἰκία δὲ θνητοῖσι καὶ ἀθανάτοισι φανείη. Quem locum magnificum, et Longino 9 laudatum, expressit etiam Virg. Aeneid. VIII, 243, sed tantum in similitudine. Verum h. l. ut apud Homerum, verus Plutonis timor declaratur. Sed verba petita ex illo Virgilii, *trepidentque immisso lumine Manes*. — *silentes* simpliciter, mortui. — *pateat*, *patescat*. — *dies*, lux. — *trepidantes terreat*, terreat, ut trepident.

360. *atra* omnia, quae ad inferos pertinent. Κυανότριχας ἵππους Plutoni dat etiam Orpheus; *caeruleos* Noster, Fast. d. l. — *equorum* illorum nomina

Postquam exploratum satis est, loca nulla labare,
Depositique metus; videt hunc Erycina vagantem
Monte suo residens, natumque amplexa volucrem;
«Arma, manusque meae, mea, nate, potentia, dixit,
Illa, quibus superas omnes, cape tela, Cupido,
Inque Dei pectus celeres molire sagittas,
Cui triplicis cessit fortuna novissima regni.
Tu Superos, ipsumque Iovem, tu numina ponti
Victa domas, ipsumque regit qui numina ponti.
Tartara quid cessant? cur non matrisque tuumque
Imperium profers? agitur pars tertia mundi.
Et tamen in coelo (quae iam patientia nostra est!)

habet Claudian. R. I, 282. — *Ambibat*, ut Iupiter moenia mundi II, 401.

363. *Depositique metus*) Codicis Regii B lectio, *depositoque metu*, simplicior et verior certe est. Lem. — *Erycina*, Erix, hodie S. Giuliano, mons altissimus non longe a Lilybaeo, Veneris *Erycinae* templo memorabilis. Hic Venus sua sponte in Plutone amorem excitat; sed apud Claudianum, quum Iupiter constituisset Proserpinam Plutoni coniugem poscenti iungere, iubetur illam dolis perducere, ut certo die in campis ludat, Venerique comites se dant Minerva et Diana. Secundum Apollod. res fit Διὸς συνεργοῦντος. Conf. hym. Hom. in Cer. 79. — *vagantem*, euntem et redeuntem II, 409.

365. *Arma, manusque meae* etc.) Non imperat filio, sed socium regni captat argumentis blandis et fortibus. Ante oculos poëta habuit Aen. I, 664. Ibi quoque Venus Amori: *Nate, meae vires, mea magna potentia*, per quem ego valeo et potens sum. Noster *arma* at *manus* addidit, quibus milites imperium proferunt. — *superas, domas*; conf. I, 463. — *molire*, mitte. — *triplex*, in tres partes divisum. — *fortuna novissima*, sors ultima; nam fortuna tribuit sortem. Iovis sors prima exierat, novissima Plutonis, qui hinc a Seneca, Hercul. Fur. 833, *tertiae rex sortis* vocatur. Claudian. Rapt. I, 100: *Tertia supremae patior dispendia sortis.*

370. *regit qui numina ponti*) Codices nostri Regii, *qui numina terrae*; haec lectio reiicienda videtur; namque Neptunus ponti rector tantum habetur, sicut Iupiter coeli et terrae, et Pluto *tertiae partis mundi*, scilicet inferorum. Lem.

371. *quid cessant?* cur non adducuntur nostro imperio? Claudian. I, 122, Iupiter Veneri, *cur ultima regna quiescunt?* — *Imperium profers*, extendis, amplias. — *agitur* bene explicat Regius, in periculo versatur, ne a nobis amittatur. Saepe Cic. *agi salutem, imperium* etc. dicit. Et bene *tertia mundi pars*; rege enim victo, totum regnum vincitur et servire cogitur. Claudian. Rapt. II, 13: Venus *iam Dite subacto Ingenti famulos Manes ductura triumpho.*

373. *Et tamen in coelo, quae iam*

Spernimur; ac mecum vires tenuantur Amoris.
Pallada nonne vides, iaculatricem Dianam
Abscessisse mihi? Cereris quoque filia virgo,
Si patiamur, erit; nam spes adfectat easdem.
At tu, pro socio si qua est mea gratia regno,
Iunge Deam patruo.» Dixit Venus: ille pharetram
Solvit; et, arbitrio matris, de mille sagittis
Vnam seposuit, sed qua nec acutior ulla,
Nec minus incerta est, nec quae magis audiat arcum;
Oppositoque genu curvavit flexile cornu;
Inque cor hamata percussit arundine Ditem.

etc.) Heinsius, MSS. sequutus, hanc lectionem concinnavit et commendavit, *et tamen in coelo quoque tanta patientia nostro Spernitur.* — Lectio Heinsiana inutilis est: verba *quae iam patientia nostra est* satis superque intelliguntur, et emendationem non desiderant. Lem. — *iam* inservit indignationi, notante Burmanno. — *patientia*, animi lenitas, quum quis patitur et ea quae fieri non debent, adeoque saepe in vitio ponitur. Eleganter *qui* adhibetur in interiectionibus, aut pro *quum tantus.* — *tenuantur*, minuuntur, quod est in variis lectionibus; v. g. in Codicibus Regiis Parisiens.

375. *Pallada nonne vides*) A quibus potissimum spernatur. Venus exponit; Pallas enim ac Diana perpetuam voverant virginitatem. Lem. — *Abscedunt* alteri, qui deserunt eius partes. Sed unne est, fugere alterius imperium. — *Adfectat*, concepit. — *si qua est gratia*, solemnis formula in precibus IV, 535, infra 515, *si nulla est gratia matris.*

380. *Solvit*, aperit, detracto operculo, quo tegi pharetra solebat. — *seposuit* exquisitius, quam elegit. Vid. ad Plinium Pan. 37, 4. — *Nec quae magis* etc. Haec verba capit, cum aliis, etiam Burmannus de certa sagitta. Male; hoc enim iam dixerat poeta; igitur alia virtus intelligi debet. Facile *audit arcum* sagitta ea, quae habilis est, et facile regi, mitti potest. Virg. Georg. I, 514, *neque audit currus habenas*, regi non potest. Sic cepit etiam Schirach. «Notata, inquit, sagitta subtilis. Praeclara vero est descriptio Amoris sagittam mittentis; eligit de mille unam, et quidem acutissimam, certissimam, facile sequentem: atqui vero tanta cura opus erat; etenim *agitur pars tertia mundi.*» — *nec quae magis audiat arcum.* Sic legitur in Codice B; at Codex A, *nec quam magis audiat arcus.* Inter has lectiones non difficile est seligere; quamvis enim verbum *audire* duas habeat significationes, et in lectione Codicis A, *arcus audiat magis*, intelligendum sit, *acceptam magis habeat sagittam, et lubentius mittendam*, tamen prior lectio et sensus potior est. Lem.

384. *Inque cor*) Regius, *corde*. Burmannus, nec *in cor*, nec *in corde percussit* satis eleganter dictum putat:

« Haud procul Hennaeis lacus est a moenibus altae,
Nomine Pergus, aquae: non illo plura Caystros
Carmina cycnorum labentibus audit in undis.
Silva coronat aquas, cingens latus omne; suisque
Frondibus, ut velo, Phoebeos submovet ictus.

mallet *inde cor — Ditis.* Regii nostri habent *inque cor.*

385. *Henna* aut *Enna*, urbs in media Sicilia sita, atque hinc umbilicus insulae dicta. Ibi Ceres tanta religione colebatur, ut illa urbs non urbs, sed fanum Cereris, omnesque cives sacerdotes istius Deae esse viderentur. Cic. Verr. IV, 49, 50; Livius XXIV, 39. Ex eius urbis nemore Proserpinam esse raptam, probatissimi auctores referunt. Alii tamen, ut Pindar. Nem. A, Hygin. fab. 146, Claudian. Aetnam nominant: vid. Broukhus. ad Propert. I, 3, 1. Sunt rursus alii, qui id in Attica aut in Asiaticis terris accidisse malint. Campum Nysaeum habet Homeri hymnus, occidentale Hispaniae litus Orpheus. Vid. Schol. Hesiodi pag. 303, et Spanhem. ad Callimach. hymn. in Cer. vs. 9. Cum Nostro placet verba Cic. Verr. IV, 48, conferre: *Raptam esse Liberam, quam eamdem Proserpinam vocant, ex Ennensium nemore. — Enna autem, ubi ea, quae dico, gesta esse memorantur, est loco praecelso atque edito: quo in summo est aequata agri planities et aquae perennes. Tota vero ab omni aditu circumcisa atque diremta est. Quam circa lacus lucique sunt plurimi, et laetissimi flores omni tempore anni: locus ut ipse raptum illum virginis, quem iam a pueris accepimus, declarare videatur. Etenim propter est spelunca quaedam, conversa ad aquilonem, infinita altitudine, qua Ditem patrem ferunt repente cum curru exstitisse, abreptamque ex eo loco virginem secum asportasse, et subito non longe a Syracusis penetrasse sub terras, lacumque in eo loco repente exstitisse: ubi usque ad hoc tempus Syracusani festos dies anniversarios agunt. — Pergus.* Sic vocatur etiam a Claudiano II, 112, a quo inde a vers. 100 forma loci describitur. — *Caystros.* Codex Regius B habet *Cayster.* De Caystro eiusque cycnis, vid. ad II, 252. — *labentibus.* Thuanus et unus Gronovii, *plaudentibus*, quod argumentum Heinsius iudicat. Regii nostri, *labentibus.* — *labentes undae*, ipse fluvius. — *audit.* Burmannus non omnino reiicit *edit*, quod Francofurtensis habet, quia *audiat* modo praecessit. Codex Regius B, *edit;* at iure servavi *audit.* Lem.

388. *Silva coronat aquas*) Etiam Orpheus ibi memorat fuisse εὐρύ τε καὶ μέγα ἄλσος. — *cingens latus omne, suisque* etc. Sic Codex A, at notanda lectio Codicis B, *quas cingens velat ubique:* unde ista fluxerit, nescio; sed displicet *aquas, quas*, etsi haec tautologia apud poëtas non sine exemplo sit: displicet etiam *coronat aquas — velat frondibus:* quae verba eumdem sensum fere praestant: unde reiicienda huius Codicis B lectio. Lem. — *velum* intelligitur, quod in amphitheatris expansum spectatores a solis verberibus defendebat. Iuvenal. IV, 122. — *ictus* ex Neapolitano, secundo Mediceo et uno Palatino bene adoptavit Heinsius; vulgo legebatur *ignes*, quod habent nostri Regii, sed Heinsio et docto Gierig adsentior. Lem. —

Frigora dant rami, Tyrios humus humida flores,
Perpetuum ver est: quo dum Proserpina luco
Ludit, et aut violas, aut candida lilia carpit;
Dumque puellari studio calathosque sinumque
Implet, et aequales certat superare legendo;
Paene simul visa est, dilectaque, raptaque Diti:
Vsque adeo properatur amor! Dea territa moesto
Et matrem, et comites, sed matrem saepius, ore
Clamat; et, ut summa vestem laniarat ab ora,
Collecti flores tunicis cecidere remissis:
Tantaque simplicitas puerilibus adfuit annis;
Haec quoque virgineum movit iactura dolorem.

ictus Soli frequenter tribuuntur; radii enim eius sunt veluti tela, quae percutiunt et verberant corpora. Horat. II, 15, 9, *ramis laurea fervidos Excludit ictus.* — *Tyrios*, pro *varios*, Heinsius ex Florentino S. Marci, Neapolitano et secundo Mediceo dedit. *Tyrios flores.* Eodem sensu dicitur *Tyrius crocus*, *Tyria chlamys*, *Tyrius torus*, *Tyrius fucus*; et in libro IX, *Tyrios imitata colores* etc.; et in libro X, *Tyrioque nitentior ostro flos oritur.* Lem. — Arnobius dat *purpureos*; id est, omnino pulchros; etenim *Tot fuerant illic, quot habet natura, colores*, Fast. d. l. 429, ubi copia istorum florum recensetur.

392. *Ludit, et aut violas* etc.) In eo consentiunt omnes, raptam Proserpinam, quum *flores legeret*, a quo non differt alterum *ludere*, quod de omni opera non seria ponitur. Iam Pamphus scripserat, raptam eam esse παίζουσαν καὶ ἄνθη συλλέγουσαν, eamque deceptam esse, non *violis*, sed *narcissis*. Pausan. IX, pag. 173. Similiter Hom. hymn. in Cer. 5, παίζουσαν ἄνθεα τ' αἰνυμένην. Tum *narcissus* eximiae pulchritudinis, quem decerpserit, commemoratur. Cf. Schol. Sophocl. ad Oed. Col. 647. In nummis ab Ennensibus in memoriam huius raptus ensis et *violae* flos cernitur, Spanhem. ad Callim. 15. Schirachius monet, dulcedinem versui inesse, natam ex repetita litera *a*, idque factum esse ex imitatione Virgilii: *Mollia luteola pingit vaccinia caltha.*

393. De *calathis*, vid. ad IV, 10. Inserviebant etiam floribus collectis. — *Aequalium* Nympharum catalogum hymn. Hom. 418, habet. Ex iis infra *Sirenes* commemorantur. De *certamine* illo Claudian. II, 137: *Aestuat ante alias avido fervore legendi — Nunc calathos implet, nunc sese ignara coronat, Augurium fatale tori.* — Celeritas raptus bene notatur verbis *Paene simul* etc., in quibus etiam numerum observa. Dictum hoc ad illud Caesaris, *Veni, vidi, vici.* — *Properatur amor*, propere satisfit amori.

397. *matrem*, quae in hymn. Hom. etiam audit eius vocem. De illa *summa ora* vide ad III, 480. — *simplicitas* nunc in eo cernitur, quod minutiarum quoque curam habebat puella. Sed fictum hoc contra naturam: sum-

Raptor agit currus, et nomine quemque vocatos
Exhortatur equos; quorum per colla iubasque
Excutit obscura tinctas ferrugine habenas;
Perque lacus altos, et olentia sulfure fertur
Stagna Palicorum, rupta ferventia terra;
Et qua Bacchiadae, bimari gens orta Corintho,
Inter inaequales posuerunt moenia portus.
«Est medium Cyanes, et Pisaeae Arethusae,
Quod coit angustis inclusum cornibus, aequor.
Hic fuit, a cuius stagnum quoque nomine dictum est,

mus enim terror tali simplicitati adversatur.

402. *nomine quemque*) II, 192. — *Exhortatur*. III, 242. — *ferruginea* omnia inferna. Vide Heinsium; *ferrugineus amictus* Plutonis apud Claudianum II, 275.

405. *Perque lacus altos*) Diomedes, pag. 304, legit *Perque locos sacros*. — *olentia sulfure* vituperat idem Diomedes pag. 304, quum *olere sulfur*, *unguentum* latine dicatur. Sed bene Heinsius monet, et exemplis comprobat, etiam ablativum subinde addi verbo *olere*; et Ovidium amphibologiae vitandae causa, maluisse *sulfure*, quam *sulfura*. Capoferreus autem contendit, eum scripsisse, *olenti a sulfure*; essent enim *olentia* et *ferventia* duo epitheta eiusdem substantivi. At quis duo epitheta sic iuncta vituperet? Stagna illa erant et ferventia et olentia. — *Palici*, gemini fratres, Iovis et Thaleae nymphae filii, de quibus Diod. Sic. XI, 89; Macrob. V, 19. Ab his *Palica* urbs dicta, iuxtaque eam *Palicorum lacus*, λίμνη Παλίκων, Παλικηνὴ κρήνη, κρατῆρες Παλίκων. Habebat aquas sulfureas, et emittebat gravem odorem, ut tradunt Stephanus Byz. Strabo et alii.

407. *Bacchiadarum*, qui a Bacchia vel Bacchide genus ducebant, inclyta familia summam apud Corinthios potestatem obtinuit; sed sive ob luxuriam, sive ob affectatam tyrannidem, a Cypselo expulsa est. Aelian. V. H. I, 19; Pausan. Corinth. pag. 120; Schol. Apollon. Rh. ad IV, 1212. — *bimaris*, διθάλασσος, quae a duobus maribus cingitur, Ionio et Aegaeo. Facta haec vox videtur ab Horat. I, Od. 7, 2, ubi vid. l. Douz. — *moenia*, Syracusas intelligit, easque designat a duobus *portibus*, quorum alter amplior multo altero. Sic *inaequales*.

409. *Arethusa*, fons Syracusis maxime memorabilis, qui in modum iusti fluvii e terra prorumpit: vid. Cic. Verr. IV, 53. Cur *Pisaea* dicatur, infra apparebit e vs. 487 et 494. — *medium Cyanes*, inter Cyanen et Arethusam, ut infra 644, *medium coeli terraeque*, et Horat. II, Od. 19, 28, *medius pacis et belli*. Lenzius vero ita iungit verba, *Est medium aequor, quod cornibus Cyanes et Arethusae inclusum coit*. Quae includunt portus aut sinus, *brachia* alibi solent dici et *crura*, nunc a forma *cornua*. Iis, quoniam sunt *angusta*, mare *coit*, coërcetur in angustum spatium. Vid. Cicer.

Inter Sicelidas Cyane celeberrima Nymphas;
Gurgite quae medio summa tenus exstitit alvo,
Agnovitque Deum: «Nec longius ibitis, inquit:
Non potes invitae Cereris gener esse; roganda,
Non rapienda fuit: quod si componere magnis
Parva mihi fas est, et me dilexit Anapis:
Exorata tamen, nec, ut haec, exterrita nupsi.»
Dixit; et, in partes diversas brachia tendens,
Obstitit: haud ultra tenuit Saturnius iram;
Terribilesque hortatus equos, in gurgitis ima
Contortum valido sceptrum regale lacerto
Condidit: icta viam tellus in Tartara fecit;
Et pronos currus medio cratere recepit.
At Cyane, raptamque Deam, contemtaque fontis
Iura sui moerens, inconsolabile vulnus
Mente gerit tacita, lacrymisque absumitur omnis:
Et, quarum fuerat magnum modo numen, in illas
Extenuatur aquas: molliri membra videres,

Verr. IV, 52. Arethusa erat in insula urbis. Ea disiuncta mari angusto. — *Cyane Nympha* fuit in comitibus Proserpinae secundum Claud. II, 61. — *exstitit*, repente prodiit. — *summa tenus alvo*, ut solent numina aquarum natare. — *Cereris*. Heinsius malebat *Cereri*.

417. *Anapis* seu *Anapus*, fluvius, qui, ubi Cyanen recepit, in portum maiorem Syracusarum se exonerat. II ex P. 10, 26: *Quaque suis Cyanen miscet Anapus aquis*. Sed ex illa aquarum coniunctione matrimonium fecerunt poëtae. — *exterrita*, vi coacta.

420. *tenuit*, retinuit, compressit. — *sceptrum trabale* ei dat Claudianus II, 172. Id *contorquetur*, quum, tanquam hasta emittenda, lacerto libratur. — *Condere*, trudere, quemadmodum ensis in corpus *condi* dicitur. Etiam de loco, quo Proserpina deducta in Tartarum, variae erant sententiae. Per Aetnae hiatum quemdam id factum plures tradebant, idemque etiam hodie spelunca Proserpinae vocatur. Vid. Brydonii Itinerar. tom. I, pag. 189. In hymn. Orph. in Plut. abducitur per antrum Atticae. Claudian. II, 307: Raptor *Taenara intrat*. Scilicet plures speluncae reperiebantur, per quas descensus ad inferos patere credebatur.

426. *vulnus*, dolorem, ut *aeternum vulnus* Virgil. Aeneid. I, 36. Similiter ἕλκος apud Graecos. Sed *vulnus* nec proprie, nec adeo tropice bene dicitur *inconsolabile*. — *Tenuatur* melius, quam, mutatur, transit. Exquisitius etiam Virg. Georg. IV, 410, *in aquas tenues dilapsus abibit*, quod Noster mox vs. 435, expressit. —

Ossa pati flexus, ungues posuisse rigorem;
Primaque de tota tenuissima quaeque liquescunt,
Caerulei crines, digitique, et crura, pedesque;
Nam brevis in gelidas membris exilibus undas
Transitus est: post haec tergumque humerique latusque,
Pectoraque in tenues abeunt evanida rivos:
Denique pro vivo vitiatas sanguine venas
Lympha subit; restatque nihil, quod prendere possis.
» Interea pavidae nequicquam filia matri
Omnibus est terris, omni quaesita profundo.
Illam non rutilis veniens Aurora capillis
Cessantem vidit, non Hesperus; illa duabus
Flammifera pinus manibus succendit ab Aetna;
Perque pruinosas tulit irrequieta tenebras.
Rursus, ut alma dies hebetarat sidera, natam

molliri, ut cera liquescens. — *pati flexus*, fieri flexibilia. Mox argutatur et ingenio abutitur in *tenuissimis* illis et *brevi* earum *transitu* in aquas; tum quod *vitiatas* prius memoral venas. Melius Claudian. III, 245, moerens Cyane *tacito laesa veneno Solvitur in laticem; subrepit crinibus humor, Liquitur, in roremque pedes et brachia manant.*

438–461. *Ceres, Proserpinam quaerens, puerum quemdam mutat in stellionem seu lacertam.* Haec eliam Anton. 24, e Nicandro refert, quem eumdem confer etiam in Theriac. 484 sq. Paulo aliter et turpiuscule ex Orpheo fragm. 16, rem narrant Clemens Alex. Parag. pag. 13, et Arnob. adv. Gent. V, pag. 174. — *pavor* ille matris, Fast. d. l. 455 seqq. describitur. — Vt hic *terrae* et *profundum*, sic a Callimach. tota terra et omnes fluvii commemorantur. Secundum hymn. Hom. errat novem dies. — *Flammifera* ex uno suo dedit Heinsius; vulgo, *flammiferas*; primus Gronovii, *flammigenis*. Codex Regius B, *flammigeras*. — *pinus* possent esse faces, ut saepe. Et Apollod. μετὰ λαμπάδων; Arnob. *faces geminas*. Sed Ceres integras arbores gestavit. Fast. 493, *accendit geminas pro lampade pinus*. Auctore Claud. III, 376, duas cupressus cum in usum succidit, easque complectitur, sicut sunt. Cic. Verr. IV, 48, *taedas* vocat. Sed *taeda* etiam hodie Siculis vocatur genus arborum, quae non nisi in Aetna nascuntur, et quarum lignum resinosum egregias praebet faces: vid. Brydon. d. l. pag. 189. Ipsa Dea inde *taedifera*. — *ab Aetna*, Aetnae ignibus. Petron. 89, *ab aris accendit faces*. Quomodo ab Aetna accenderit, ex suo commento narrat Claudian. III, inde a vs. 3,2.

443. *Perque pruinosas etc.*) Noctu et interdiu quaesivit filiam. — *dies*, s. sol clariore sua luce *hebetat*, obscurat sidera, ut non appareant. Similiter fere II Amor. 6, 20, psittacus

Solis ad occasum, Solis quaerebat ab ortu.
Fessa labore sitim collegerat, oraque nulli
Colluerant fontes; quum tectam stramine vidit
Forte casam, parvasque fores pulsavit: at inde
Prodit anus; Divamque videt, lymphamque roganti
Dulce dedit, tosta quod coxerat ante polenta.
Dum bibit illa datum, duri puer oris et audax
Constitit ante Deam; risitque, avidamque vocavit.
Offensa est; neque adhuc epota parte, loquentem
Cum liquido mixta perfudit Diva polenta.
Combibit os maculas; et, qua modo brachia gessit,
Crura gerit: cauda est mutatis addita membris;
Inque brevem formam, ne sit vis magna nocendi,

virides pennis hebetat smaragdos. Sed Schirach. alius generis veneres in h. v. deprehendit. « *Hebetare sidera*, inquit, dicitur *dies*, ubi tepidum est vesperae tempus, vacans aestu calentis solis. » Valde poëtice!

446. *sitim collegerat*) Olim edebatur *sitim conceperat*; sed iam Ciofanus ex duobus suis et Abb. *collegerat* protulit, idemque plurimis aliis comprobatum recepit Heinsius. Nostri Regii, *conceperat.* — *colligere sitim*, contrahere, etiam reperitur apud Virgilium in Georg. III, 327; Horatius IV, Od. 12, 13: *adduxere sitim tempora.* De siti Cereris multa apud Veteres; cf. Callim. VII, 12, 17. — In hymn. Homer. a Metanira, Celei Eleusinii coniuge, primum recreatur potu, postquam a Iamba, Metanirae famula, exhilarata erat.

447. *Colluerant*) Multi, *polluerant*; unde Heinsius coniecturat *proluerant*, nostri Regii, *colluerant.* — *Colluere* raro ita occurrit de bibente; durius multo apud Lactantium, in argumento, *Aquam, ad colluendum ieiunium, porrigere.* — *quum tectam*, Nostri Regii, *contectam.* — *Prodit anus.* Haec anus a Nicandro Misma, ab aliis Baubo vocatur. — *roganti.* Regii nostri, *petenti.*

450. *Dulce* absolute positum, ut τὸ γλυκὺ Graecis. — *tosta*, pro *testa*, correxit Barthius. — *polenta*: ab Orpheo, in fragment. vocatur κυκεών, cinnus, potio confecta e tosta polenta, melle, vino, floribus, herbisque variis. Vid. Munker. ad Lactant. argument. Fischeri Indicem; Theophrastem in κυκεών. Arnob. d. l., *oggerit potionem, Cinnum, cyceonem quam nuncupat Graecia*; idemque e Clemente addit, in Mystarum symbolis fuisse: *ieiunavi, atque ebibi cyceonem.* Cyceonem Ceres iuxta Antonin. d. l. ebibit ἀθρόως, id est, ἀμυστὶ, uno spiritu, adeoque *avide.* — *puer*, filius Mismes secundum Nicandrum. — *Durum os*, signum impudentiae.

455. *Combibit os maculas*, exquisitius, quam, attraxit, accepit. Anton. ἐγένετο ποικίλος. — *et, qua modo.* Codices nostri Regii, *et quae modo.*

Contrahitur; parvaque minor mensura lacerta est.
Mirantem, flentemque, et tangere monstra parantem
Fugit anum, latebramque petit; aptumque colori
Nomen habet, variis stellatus corpora guttis.
» Quas Dea per terras, et quas erraverit undas,
Dicere longa mora est: quaerenti defuit orbis.
Sicaniam repetit; dumque omnia lustrat eundo,
Venit et ad Cyanen: ea, ni mutata fuisset,
Omnia narrasset; sed et os, et lingua volenti
Dicere non aderant, nec, quo loqueretur, habebat.
Signa tamen manifesta dedit; notamque parenti,
Illo forte loco delapsam gurgite sacro,

Haec lectio satis genuina recipi potest. Lem. — *nocendi*. Codex Regius B, *loquendi*, quod forte non reiiciendum, quia, ut ex loquacitate malum venit, si minuitur loquendi potestas, minuitur quoque facultas nocendi. Lem.

459. *monstra* mirabilitee exprimit mutatam formam. — *aptum colori; stellio* enim genus lacertae. Maculae passim vocantur *guttae*. Quum stellio Graecis ἀσκάλαβος diceretur (vid. Schol. Nicandri ad Alex. 128), Mellmannus putat, hanc metamorphosin ortam esse ex confusione cum transformatione sequente vs. 539, aut ad exemplum eius fictam.

462–550. *Quas Dea per terras* etc.) Cerea quum ex Arethusa cognovisset raptum Proserpinae, Iovem supplex adit, qui ea lege filiam repeti posse pronunciat, si nullos gustaverit cibos. *Ascalaphus* autem, qui eam comedentem viderat, remque indicaverat, mutatur in bubonem. — *erraverit*. Errores illos describunt hymn. Hom. 43 sqq.; Callim. 8; Apollod. I, 5, 1; Noster ipse Fast. 455 sqq. — *Dicere longa mora est*. Vossius dat *Longa referre mora est*, quod probat Heinsius. — Nostri Regii habent *dicere*. — *defuit orbis*, nulla superfuit pars orbis terrarum, ubi quaereret. — *Sicania*, a Sicanis, qui ex Iberia immigraverant. Thucyd. VI, 2. — *ea, ni mutata fuisset*. Codex Regius A, *quae ni mutata fuisset*. Non praestantior lectio propter praecedentia vocabula *quas* bis, *quaerenti, dumque*; ea nempe repetitio frequentior et minus grata videretur. Lem. — *Omnia narrasset*, nempe mutatis manet sensus pristinus.

467. *Dicere non aderant*) Ne ineptae tautologiae reus sit Ovidius, Schirachius *adsunt* interpretatur, adiovant, ut verbum translatum h. l. sit a patronis causarum, qui verba faciunt pro reis. Non tamen opus est illa interpretatione. Sensus: Nec aliud instrumentum habebat, quo vocem emitteret. — *quo loqueretur*. Frustra Codex Regius B habet *qua loqueretur*; *lingua* subaudiri non potest; non *lingua* solum, sed et *os* quoque deerat; quare vocula *qua*, generis feminini, non potest recipi. Lem.

469. *Illo forte loco delapsam gurg*-

Persephones zonam summis ostendit in undis.
Quam simul agnovit, tanquam tum denique raptam
Scisset, inornatos laniavit Diva capillos;
Et repetita suis percussit pectora palmis.
Nec scit adhuc, ubi sit; terras tamen increpat omnes;
Ingratasque vocat, nec frugum munere dignas,
Trinacriam ante alias, in qua vestigia damni
Repperit: ergo illic saeva vertentia glebas
Fregit aratra manu; parilique irata colonos
Ruricolasque boves leto dedit; arvaque iussit
Fallere depositum, vitiataque semina fecit.
Fertilitas terrae, latum vulgata per orbem,

gite) Burmannus legebat cum Excerptis Langermanni, *Illo forte die, delapsam in gurgite.* Nostri Regii habent praepositionem. — *Persephones zonam*: e *zona* reperta Ceres didicit, ibi evanuisse filiam. Itaque fonti per signa loquenti hoc indicium tribuitur. Aliter de Cyane Claudian. III, 255. — *zona* soluta et amissa, proprium indicium virginis raptae et delibatae. Hic legatur quod habet Firmicus de rustico quodam, cui propter divitias Pluton fuit nomen, raptore Proserpinae; qui, ne prehenderetur a Cereris manu armata ipsum insequente, vehiculum egit per medium lacum Pergum, inibique periit, cum virgine submersus. Lem.

473. *repetita*) Vid. IV, 733: *Ter quater exegit repetita per ilia ferrum.*

476. *vestigia*, zonam, ut modo vs. 468, *Signa tamen manifesta dedit* etc. — *damni*, filiae amissae; XII, 16, *matrem circum sua damna volantem.* Iam saevit in terram, ut II, Phoebus in equos solares, et ut ille recusat solem diutius vehere, sic nunc et Ceres muneri suo deest. Etiam in hymno Hom. 305 seqq., eius et moerentis filiam et irascentis Iovi culpa, terra nullas fert fruges, agricolarum labor irritus est, parumque abest, quin genus humanum fame pereat. Cf. Diodor. Sic. V, 5.

478. *parilique irata*) Vt fregerat aratra, sic *pariter* interfecit agricolas et tauros laborum socios: in omnia saeviebat gravi furore percita. Codex Regius B, *parilique aetate*; sed haec lectio est ingrata; qui enim sunt isti *coloni parili aetate*, et cur *parili aetate?* Vnde mendosum hunc locum, saltem in nostro Codice, suspicor. Lem.

480. *Fallere depositum*) Depositum dicitur quidquid apud aliquem custodiae gratia collocatur. Est vero figurata et poëtica locutio, eo quod ager *fallit*, non reddendo *semina* credita atque in sinu eius *deposita*; Horatius III, Od. 1, 30, *fundusque mendax.* Lem.

481. *Fertilitas terrae* Siculae, Leontinorum imprimis camporum, a Diodoro, Plinio aliisque tantopere celebrata, *vulgata* sane est. Atque nostris etiam temporibus terra illa multis eximiae fertilitatis suae speciminibus

Cassa iacet: primis segetes moriuntur in herbis:
Et modo sol nimius, nimius modo corripit imber:
Sideraque, ventique nocent; avidaeque volucres
Semina iacta legunt: lolium, tribulique fatigant
Triticeas messes, et inexpugnabile gramen.
» Tum caput Eleis Alpheias extulit undis;
Rorantesque comas a fronte removit ad aures;
Atque ait: « O toto quaesitae virginis orbe,
Et frugum genetrix, immensos siste labores;
Neve tibi fidae violenta irascere terrae.
Terra nihil meruit; patuitque invita rapinae.

accusat inertiam incolarum, ut passim queritur Brydon. Itaque et hodie dicere licet, fertilitas illa *cassa iacet*, id est, vacat. — *Cassa iacet.* Heinsius, ex Arondel. qui sic pro diversa lectione dederat, praetulit *sparsa* vulgatae lectionis. Nostri Regii habent quoque *sparsa*, sed *fertilitas sparsa* non sonat recte. Lem. — De vocabulo *cassus* vid. Heinsium ad Fastor. VI, 406. — *primis in herbis*, quum tenerae adhuc herbae sunt. *Tenera in herba* dixit Virgilius; conf. infra X, 209.

484. *Sideraque, ventique*) Codex Regius A, *sidera cui* etc. Vide quae diximus ad III, 530, et IV, 10. Hic locus confirmat τὸ *que* produci caesura. Lem. — *avidae volucres*, improbus anser, Strymoniaeque grues Virgil. Georg. I, 119. — *Semina legere*, σπέρματα συλλέγειν, proprie de his avibus, quae inde σπερμολόγοι dictae. Foesii Oecon. Hipp. pag. 348. — *lolium*, germanice *Trespe*. — *tribulus*, in Italia frequens. — *fatigant* exquisite, impediunt segetem surgere conantem, eam coërcent. Plin. III, Ep. 19, 6: *felicitas terrae fatigatur imbecillis cultoribus.* Virg. Georg. I, 153: *interque nitentia culta, Infelix lolium et steriles dominantur avenae.*

487. *Alpheus*, hodie *Carbon*, ubi *Elidem* irrigavit, mari Peloponnesiaco infunditur, sed sub mari procurrere, atque in Sicilia, prope Syracusas, in Ortygia insula, cum Arethusa (quae inde *Alpheias*) aquas suas confundere credebatur. Senec. Nat. Quaest. III, 26; Strabo V, pag. 270; Pausan. Eliac. p. 390, qui rem comprobat auctoritate Delphici oraculi. Idemque error etiam nunc tenet multorum Siculorum mentes. Arethusae autem Noster ipse et oratoris deprecatorisque, ut Telluri II, 272 sqq., et indicis partes dedit. Optime autem, ut e vs. 504 sq. apparet, ei indicium tribuitur. In hymn. Homer. 74, quem Noster Fast. IV, 583, sequitur, rem Sol prodit; apud Apollodorum, Hermionenses, quia ad Hermionem Argolidis descensum ad inferos esse putabant. — *comas a fronte removit* etc. Eorum qui ad dicendum prodeunt, gestus aliquis notari solet; II, 272; et supra vs. 338. Haec *removet comas*, ut IV, 474, Tisiphone colubras. — *Rorantes.* I, 339.

490. *genetrix*, Dea. Dii earum re-

Nec sum pro patria supplex: huc hospita veni.
Pisa mihi patria est; et ab Elide ducimus ortum.
Sicaniam peregrina colo; sed gratior omni
Haec mihi terra solo est: hos nunc Arethusa penates,
Hanc habeo sedem; quam tu, mitissima, serva.
Mota loco cur sim, tantique per aequoris undas
Advehar Ortygiam, veniet narratibus hora
Tempestiva meis; quum tu curisque levata,
Et vultus melioris eris: mihi pervia tellus
Praebet iter: subterque imas ablata cavernas
Hic caput attollo; desuetaque sidera cerno.
Ergo, dum Stygio sub terris gurgite labor,
Visa tua est oculis illic Proserpina nostris.
Illa quidem tristis, nec adhuc interrita vultu;
Sed regina tamen, sed opaci maxima mundi;
Sed tamen inferni pollens matrona tyranni. »
» Mater ad auditas stupuit, ceu saxea, voces,

rum *genitores*, quarum curam gerunt. — *meruit*, malo sensu, ut II, 279. — *Nec sum pro patria* etc. Ita sibi viam pandit ad Arethusae fata in sqq. narranda. Sed loquacior paulo est in verbis: *huc hospita veni – Sicaniam peregrina colo–hos nunc* etc. Similiter I, 574, peccatum.

494. *Pisa mihi patria*) Pisa Arcadiae oppidum, iuxta quod Alpheus fluvius labitur. Lem.

499. *Ortygiam*) Syracusae quum quatuor haberent partes, earum una, in insula sita, *Ortygia* dicta est, eaque pars hodie etiam restat: vid. Brydon. p. 221. In ea fons Arethusa. Cic. Verr. IV, 52; Virg. Aeneid. III, 692: *Sicanio praetenta sinu iacet insula contra Plemmyrium undosum: nomen dixere priores Ortygiam. Alpheum fama est huc Elidis amnem Occultas egisse vias subter mare, qui nunc Ore, Arethusa, tuo Siculis confunditur undis.* — *narratus* nove dictum, ut supra *erratus*. — *hora tempestiva* mox veniet vers. 573. — *melioris*, laetioris. Sic et VIII, 677, *vultus boni*. — *pervia tellus*, canales subterranei. — *imas*. Vnus Moreti, *cavas*, quod rectius videtur Heinsio; sed *cavae cavernae* merito displicent Burmanno. Praeterea in *imas* causa est, cur Arethusa Proserpinam cernere potuerat. — Nostri Regii habent quoque *imas*. — *desueta*; quae cernere desuevi, diu non vidi, dum sub terra labor *Stygio gurgite*, ibi, ubi Styx.

507. *sed regina–sed–sed*) De hac repetitione vide ad vs. 17. — *maxima* substantive, domina. Matrem consolatura amplificat dignitatem filiae. — Etiam in *matrona*, coniux, aliquid dignitatis est. — *pollentiam* eius Pluto ipse in h. Homer. 365 sqq. descri-

Attonitaeque diu similis fuit; utque dolore
Pulsa gravi gravis est amentia, curribus auras
Exit in aetherias: ibi toto nubila vultu
Ante Iovem passis stetit invidiosa capillis:
« Proque meo supplex venio tibi, Iupiter, inquit,
Sanguine, proque tuo: si nulla est gratia matris,
Nata patrem moveat: neu sit tibi cura, precamur,
Vilior illius, quod nostro est edita partu.
En, quaesita diu tandem mihi nata reperta est:
Si reperire vocas, amittere certius; aut si,
Scire ubi sit, reperire vocas; quod rapta, feremus:
Dummodo reddat eam; neque enim praedone marito
Filia digna tua est; si iam mea filia digna est.»
Iupiter excepit: « Commune est pignus onusque,
Nata, mihi tecum: sed, si modo nomina rebus
Addere vera placet, non hoc iniuria factum,
Verum amor est; neque erit nobis gener ille pudori;

bit. Claudian. I, 3, *profunda Iuno* dicitur; Virg. Aeneid. VI, 138, *Iuno inferna*, et a Nostro XIV, 115, *Averna Iuno*.

511. *amentia*) Eo habitu expressa est in monumento antiquo, quod exhibet Spanhemius ad Callim. d. l. Amentiam remissam sequutus est *dolor*. — *toto nubila*. Heinsius mallet *moto squallida*, quia fragmenta Bosh. habent *pallida*. — Regii nostri habent *toto nubila*. — *nubila vultu*, moesta, dixit etiam Statius Sylv. III, 5, 11. Noster V Trist. 3, 14, *nubila Parca nascenti fuit*. Graeci poëtae moestis tribuunt ὀφρύων νεφέλην aut νέφος: vide Sophoclem Antig. 532; Euripidem Hipp. 173. Confer mox similitudinem vs. 570. In hymn. Homeri, Iupiter ipse, sterilitate terrae commotus, primum Irin, mox omnes deinceps Deos demittit coelo, qui Cererem ad concilium Deorum revocent. Illa vero negat se rediturum aut fruges terris reddituram, ante quam filiam vidisset. En igitur ex Orco dimittitur. — *invidiosa*, odio Plutonis plena.

517. *edita partu*) Mediceus, *prodita*, quod elegantius videtur Burmanno. Regii nostri, *edita*.

518. *En, quaesita* etc.) Confer I, 653-655. — *reperta est*, scio, ubi sit. — *certius*; Heinsius coniecturat *verius*. — Nescio quo redeat ista coniectura, quam firmant nulli Codices. Lem. — *certius*, quia iam nullus inde reditus.

523. *pignora* parentum dicuntur liberi ob amorem; *onera*, propter curae molestias. Sensus: Ego, aeque ac tu, tam amare filiam, quam saluti eius prospicere, debeo. — *neque erit* etc. In hymn. Homer. 83 sqq. Sol

Tu modo, Diva, velis. Vt desint cetera, quantum est
Esse Iovis fratrem! quid, quod nec cetera desunt,
Nec cedit nisi sorte mihi? sed, tanta cupido
Si tibi discidii est, repetet Proserpina coelum;
Lege tamen certa, si nullos contigit illic
Ore cibos; nam sic Parcarum foedere cautum est. »
« Dixerat: at Cereri certum est educere natam.
Non ita fata sinunt; quoniam ieiunia virgo
Solverat; et cultis dum simplex errat in hortis,
Poeniceum curva decerpserat arbore pomum,
Sumtaque pallenti septem de cortice grana
Presserat ore suo; solusque ex omnibus illud
Viderat Ascalaphus, quem quondam dicitur Orphne
Inter Avernales haud ignotissima Nymphas,
Ex Acheronte suo furvis peperisse sub antris:

Cererem sic solatur laudibus honorificae affinitatis, οὐ τοι ἀεικὴς γαμβρὸς ἐν ἀθανάτοις πολυσημάντωρ Ἀιδωνεύς.

527. *Vt desunt*, ponamus deesse, *caetera*, quae generum commendant, regnum scilicet. — *sorte*. Vide ad vs. 368. — *discidii*, divortii. — *repetet*. Codex Regius A, *repetat*, forte vividius. Lem. — *si nullos* etc. Lex fatorum erat, ut nemini ex inferis redire liceret, qui ibi aliquid gustasset. — *foedus*, ordo et cursus rerum constans, h. l. quem Parcae, tanquam ex composito, constituerant. Claud. III, 4, *foedera mundi*, constans ordo, quo mundus regitur.

535. *Solverat; et cultis*) Tres, *solverat irriguis*; Heinsius coniecturat *et riguis*, id est, quos rivus intersecabat. Nostri Codices, *cultis*, quod epitheton otiosum videtur; lectio trium codicum citatorum et Heinsii emendatio non adspernanda. Lem. — *cultos* illos *hortos* inferorum describit Homerus Od. Λ, 589. Ibi arbores frugiferae, piri, mali, ficus, oleae, etiam ῥοιαί, mali punicae. — *simplex*, nihil mali suspicans. — *errat*, ambulat. — *Poeniceum pomum*, malum punicum sive granatum. Hinc Thesmophoriazusae, quae sacra faciebant Cereri legiferae, abstinebant a malis punicis. — *cortex pallens* recte dicitur; nam *pallere* de auri etiam colore usurpatur. — Hoc loco *septem grana*, sed Fast. IV, 607, non nisi *tria*. — De *cortice* illo cf. X, 736. In hymn. Homeri 372, Pluto ipse, dimittere Proserpinam iussus, tale *granum* ei edendum dat, cuius vis erat, ut puella ne apud Superos maneret, sed ad coniugem rediret. Sic et Apollodorus.

539. *Viderat Ascalaphus* etc.) Apud Apollod. lib. I, d. l. Ceres Ascalapho, Acherontis et Gorgyrae filio, quod gustationem illam testatus erat, superimponit saxum; sed liberatum eum inde ab Hercule mutat in ὦτον, seu parvam noctuam. — *Orphne*, ὄρφνη, tenebrae. — *furvis sub antris*.

Vidit, et indicio reditum crudelis ademit.
Ingemuit regina Erebi; testemque profanam
Fecit avem; sparsumque caput Phlegethontide lympha
In rostrum et plumas, et grandia lumina vertit.
Ille sibi ablatus fulvis amicitur ab alis;
Inque caput crescit, longosque reflectitur ungues;
Vixque movet natas per inertia brachia pennas;
Foedaque fit volucris, venturi nuntia luctus,
Ignavus bubo, dirum mortalibus omen.
« Hic tamen indicio poenam, linguaque videri
Commeruisse potest: vobis, Acheloides, unde

In hoc loco varietas Codicum: alii habent *fulvis*, alii *silvis*; mala utraque lectio; namque *antra* non sunt *fulva*, sed *furva*, opaca; deinde non potest accipi *silvis antris*, quod sensu eget. LEM. — *furvis sub antris*, quemadmodum Nymphae marinae *vitreis sub antris* pariunt. Vide ad versum 48.

543. *testemque profanam*; etiam VI, 431, *profanus bubo*. Plin. Hist. Nat. X, 12: *Bubo funebris et maxime abominatus, publicis praecipue auspiciis, deserta incolit, nec tantum desolata, sed dira etiam et inaccessa, noctis monstrum, nec cantu aliquo vocalis, sed gemitu. Itaque in urbibus, aut omnino in luce visus, dirum ostentum est. Volat nunquam, quo libuit, sed transversus aufertur.*

544. *sparsio* talis, a Diis facta, vim mutandi habebat. Vide ad 454; III, 194. — *aufertur sibi*, cuius forma mutatur in aliam. — *amicitur ab alis.* Codices nostri, *amicitur in alis*: utraque lectio sine significatione; namque hoc verbum *amici* sine ulla praepositione apud Latinos ponitur. LEM. — *In caput crescere*, ut apud Virgilium *in ventrem*. Caeterum, quoniam ἀσκάλαφος genus noctuae Graecis significabat, Aristot. H. A. II, 17, facile apparet, quae origo sit huius metamorphoseos.

551–563. *Sirenes*) Nota sunt, quae Homerus Od. M, 39 sqq., de Sirenibus finxit. Confer Orph. Arg. 1268 sqq., et Apollon. Rh. IV, 892 sqq. Erant monstra marina, quae inter Italiam et Siciliam, insulam quamdam incolebant, navesque appulsas voce canora detinebant. Pater earum traditur *Achelous*; matrem faciunt alii Steropen, alii Terpsichoren, alii Melpomenen aut Calliopen. Etiam nomina earum varie exhibentur. A Lycophr. vocantur Parthenope, Leucosia, Lygia. Exstat Claudiani epigramma 24, in eas, ubi Barth. collegit, quantum satis. Adde Brookh. ad Tibull. IV, 1, 69. Creditur autem Homerum hac fabula descripsisse voluptatem mortiferam, ut pluribus docet Bocat. Geneal. Deor. VII, 20. In Proserpinae comitatu fuerunt etiam secundum Apollon. Hygin. fab. 141; Claudian. III, 254, postremo loco, *rapidis Acheloides alis Sublatae Siculi latus obsedere Pelori* etc.

552. *unde*) Apud Hyginum, Sire-

Pluma pedesque avium, quum virginis ora geratis?
An quia, quum legeret vernos Proserpina flores,
In comitum numero mixtae, Sirenes, eratis?
Quam postquam toto frustra quaesistis in orbe,
Protinus ut vestram sentirent aequora curam,
Posse super fluctus alarum insistere remis
Optastis; facilesque Deos habuistis, et artus
Vidistis vestros subitis flavescere pennis.
Ne tamen ille canor, mulcendas natus ad aures,
Tantaque dos oris linguae deperderet usum,
Virginei vultus, et vox humana remansit.
» At medius fratrisque sui moestaeque sororis,
Iupiter ex aequo volventem dividit annum.
Nunc Dea, regnorum numen commune duorum,
Cum matre est totidem, totidem cum coniuge menses.

nes Cereris voluntate mutantur, quod Proserpinae auxilium non tulerant. — *virginis ora geratis*. Superiorem partem habebant virgineam, inferiorem gallinaceam. Fulgentius Myth. II, 11.

555. *In numero mixtae*, immixtae numero; vid. Burmannus. — Heinsius malebat *immixtae numero*: mera est haec Heinsii emendatio, aeque ac quae proxima venit. Lem. — *Protinus in vestram*, mutabat in *non minus ut vestram*. — *ut sentirent curam*, ut Proserpinam etiam per maria quaerere possetis. — *alae* frequenter cum navium *remis* comparantur. *Remigium alarum* est apud Lucretium VI, 743; et apud Virgil. aliquoties. Euripid. Iphig. Taur. 289, πτεροῖς ἐρέσσει. Reciproca est, observante Servio ad Aen. I, 224, navium et avium metaphora. Itaque remi vicissim Homer. Od. Λ, 124, vocantur πτερά. — *facilis* Deus, qui facile et benigne obtemperat precibus. — *vestros subitis*. Codex Regius B, *subito*, quod ferri potest; at Codicis A lectio est notatu digna; scilicet: *in artus Vidistis vestros subitas flavescere pennas:* non male certe, sed tamen minus concinne et eleganter quam vulgata. Lem.

561. *natus ad*) Vide ad II, 223, *natus ad sacra Cithaeron*; et infra 591. — *deperderet*. Codex Regius B, *ne perderet:* haec repetitio, *ne tamen ille canor — ne perderet*, ante unum verbum insolens est, etiamsi quibusdam non ingrata. Lem.

564. *medius fratris et sororis*; medius inter fratrem et sororem, hoc est, utrique aeque favens. Horat. II, Od. 19, 28, *Pacis medius et belli*, id est, utrique aeque idoneus. — *volventem*, scilicet se, verbum aptum de decursu anni, qui semper in orbem redit. Homer. ἔτος περιπλόμενον. — *ex aequo*, in aequas partes. — *Cum matre*; ut per sex menses, quibus Sol in signis est Australibus, apud maritum sit, infra terram; sex alios,

Vertitur extemplo facies, et mentis, et oris;
Nam, modo quae poterat Diti quoque moesta videri,
Laeta Deae frons est; ut Sol, qui tectus aquosis
Nubibus ante fuit, victis ubi nubibus exit.
» Exigit alma Ceres, nata secura recepta,
Quae tibi causa viae? cur sis, Arethusa, sacer fons?
Conticuere undae; quarum Dea sustulit alto
Fonte caput, viridesque manu siccata capillos

quibus visit Borealia regna, emergant, maturescant, in horrea deportentur fruges. Vel etiam quod Luna, quae eadem est quae Proserpina et Diana, ex aequo utrumque hemisphaerium, superius atque inferius illustret. Lem.

568. *facies mentis*, affectio animi. — *Diti quoque*. Eius enim *caput moestissima nubes Asperat et dirae riget inclementia formae*, Claudian. I, 81. In hymn. Homer. 445, Iupiter per Rheam Cereri offert conditionem hanc, ut filia tertiam cuiusque anni partem cum Plutone sit, duas reliquas cum ipsa in coelo. Conditione ea accepta, agris ubertatem reddit. Sic et Apollod. Fab. inde ortam putat Schol. Hesiod. ad Th. 914, quia frugum semina aliquot menses sub terra lateant, reliquum tempus supra terram cernantur.

572–641. *Alpheus*, dum *Arethusa* Nympha in eius flumine lavatur, amore eius ardescit fugientemque persequitur; et ubi illa in fontem mutatur, et ipse in proprias undas vertitur, ut se ei misceat. Confer Pausan. V, p. 389 sqq. qui et addit, fabulae inde locum datum, quia in Arethusam fontem illabatur Alpheus; de quo errore dictum ad vs. 487. Varietatis causa, poëta ipsam Arethusam fata sua narrantem induxit. — *exigit alma Ceres*. Saltu facto transit ad seqq. Cogitandum igitur, Cererem, impetratis precibus, in Siciliam rediisse. — *nata secura recepta*. Gronovius malebat *natae secura receptae* quod valde placebat Heinsio; quia ea vox cum genitivo plerumque reperiatur, sed Burmannus tuatur ablativum. Regii nostri habent *nata* – *recepta*. — *Quae causa viae*, cur, loco mutato, extra patriam cernaris, non ut fluvius, sed ut *fons*. Fontem hunc describit Cic. Verr. IV, 53: *In insula* (parte Syracusarum) *extrema est fons aquae dulcis, cui nomen Arethusa est, incredibili magnitudine, plenissimus piscium: qui fluctu totus operiretur, nisi munitione ac mole lapidum a mari disiunctus esset*. Eumdem *nitidissimum, ad ima perlucidum carminibusque celebratissimum* vocat Seneca Consolat. ad Marc. 17: et fuit adeo memorabilis, ut Plin. Hist. Nat. III, 8 s. 14, Syracusas ita notaret, *Colonia Syracusae cum fonte Arethusa*. E recentioribus eum Guarinus Italus celebravit. — *sacer*, communo epitheton fontium.

574. *Conticuere*, strepere desierunt, in honorem Nymphae iam verba facturae. — *virides siccata capillos*, ut libro II, 12, videntur, *Pars in mole sedens virides siccare capillos*. — De hoc gestu dicturae, vide supra

Fluminis Elei veteres narravit amores:
« Pars ego Nympharum, quae sunt in Achaide, dixit,
Vna fui; nec me studiosius altera saltus
Legit, nec posuit studiosius altera casses.
Sed, quamvis formae nunquam mihi fama petita est,
Quamvis fortis eram, formosae nomen habebam.
Nec mea me facies nimium laudata iuvabat;
Quaque aliae gaudere solent, ego rustica dote
Corporis erubui, crimenque placere putavi.
Lassa revertebar, memini, Stymphalide silva:
Aestus erat, magnumque labor geminaverat aestum;
Invenio sine vortice aquas, sine murmure euntes,
Perspicuas imo, per quas numerabilis alte
Calculus omnis erat; quas tu vix ire putares.

ad 487. — *Elei*, quia Eleorum fines irrigat et supra Cyllenen, Eleorum navale, in mare infunditur, honoribus adeo divinis ab Eleis colitur, quamquam fontes eius in Arcadia reperiuntur. Pausan. V, pag. 389 s. 399; VIII, p. 709. Celebratus et ille poëtis, Senec. N. Q. VI, 8. — *veteres*, pristinos.

577. *Pars ego Nympharum* etc.) Hic est exemplum et simplicis illius venustatis, quae sermonibus addit gratiam, et exactae narrationis. *Pars una*, una. E traditione antiqua et Alpheus fuit venator, ἀνὴρ θηρευτής, et Arethusa venationi devota. Haec illum, connubia eius respuens, fugit in insulam Ortygiam, ubi ἐξ ἀνθρώπου ἐγένετο πηγή· quo facto etiam Alpheus prae amore extenuatus est in fluvium. Pausanias p. 390. — *Legit*, elegit saltus aptos ad venandum. Sic supra lib. II, 448, *saltus eligit aptos*.

580. *Quamvis formae* etc.) Venatrices Nymphae nec amorem curant, nec adeo formam, sed fortitudinem seu robur membrorum.

582. — *iuvabat*, laetabar et superbiebam facie. — *rustica*; scilicet venatrix. — Simplex, neglecto formae cultu, quod aliae sibi honori, hoc mihi crimini duxi, ut formam, qua placerem, adstruerem. Lem.

585. *Stymphalide silva*) Stymphalus, Arcadiae in Peloponneso, mons est et urbs. Lem.

587. *aquas, sine murmure*; etiam Pausanias, p. 390, de Alphei aqua, ἰδόντι ἥδιστον. Talis igitur erat, ut ad lavandum invitaret. Cf. II, 455; III, 161, IV, 297. — *murmur* in rivo quidem suavis, non item in fluvio lavantibus. — *ire*, fluere, labi. — *Perspicuas imo.* Vulgo, *ad humum*; nonnulli, *ad imum*, unde Heinsius fecit *imo*. Nostri Codices, *ad humum*. *Perspicuas imo.* Confer Claudian. Rapt. II, 114 sqq.; Plin. VIII, Ep. 8, 2, de Clitumni fonte, *purus et vitreus, ut numerare iactas stipes et relucentes calculos possis*.

Cana salicta dabant, nutritaque populus unda,
Sponte sua natas ripis declivibus umbras.
Accessi, primumque pedis vestigia tinxi;
Poplite deinde tenus: neque eo contenta, recingor;
Molliaque impono salici velamina curvae:
Nudaque mergor aquis: quas dum ferioque trahoque
Mille modis labens, excussaque brachia iacto,
Nescio quod medio sensi sub gurgite murmur;
Territaque insisto propioris margine ripae.
Quo properas, Arethusa? suis Alpheus ab undis,
Quo properas? iterum rauco mihi dixerat ore:
Sicut eram, fugio sine vestibus; altera vestes
Ripa meas habuit; tanto magis instat, et ardet;
Et quia nuda fui, sum visa paratior illi.
Sic ego currebam, sic me ferus ille premebat;

590. *Cana*) Plenius Virg. Georg. II, 13, *glauca canentia fronde salicta.* — *populus* iuxta fluvios pulcherrima. Idem Ecl. VII, 66. — Si *ripis* cum *dabant* coniungis, dicendum est, poëtam τὸ *natas* retulisse ad umbras, quod proprie ad arbores referendum erat. Sic Glarean. Possis tamen *natas ripis* coniungere, atque interpretari, inservientes ripis. Supra versu 561, *canor mulcendas natus ad aures*, inserviens mulcendis auribus. II, 223, *natus ad sacra Cithaeron* eodem sensu, quo etiam dativum additur, a Livio in primis. Vide Gronovii Obs. IV, 17. — *primumque* etc. Sic et Diana II, 457, et Narcissus IV, 343. — *vestigia*, plantas. — *Mollia*, nempe lanea. XV, 118, de ovibus, *Mollia, quae nobis vestras velamina lanas Praebetis.* Melius tamen nunc abesset hoc epith. quoniam de dura venatrice sermo.

595. *quas dum ferioque* etc.) Motus describuntur natantis, quae brachiis *ferit*, verberat, aquas, easque *trahit*, dum brachia versus corpus retrahit. — *labens*, ludens natando. — *excussa iacto*, e copia poëtica; nam et *excutere* est iactare, ut *concutere*, XI, 465. — *propioris margine ripae.* Regii nostri, *propiori margine fontis.* Lectio vulgata videtur emendatio recentiorum; nam *margo* et *ripa* displicent, quae eadem fere significant; in nostra autem lectione, nihil simplicius, unde eam praetulerim. Lem.

602. *ardet;* arsit *Alpheus* et Dianae amore, eique vim inferre voluit, sed male est habitus. Pausan. VI, p. 510. — *parata* mulier, quae copiam sui facile praebet. Sic Burm. et h. l. At talis mulier non fugit. Potius nunc est apta ad concubitum. — *premebat*, insequebatur usque. Similitudo, quae sequitur, ducta ex Hom. Iliad. Φ, 493, ὥστε πέλεια, ἥ ῥά θ' ὑπ' ἴρηκος κοίλην εἰσέπτατο πέτρην.

Vt fugere accipitrem penna trepidante columbae,
Vt solet accipiter trepidas agitare columbas.
Vsque sub Orchomenon, Psophidaque, Cyllenenque,
Maenaliosque sinus, gelidumque Erimanthon, et Elin
Currere sustinui; nec me velocior ille:
Sed tolerare diu cursus ego, viribus impar,
Non poteram; longi patiens erat ille laboris.
Per tamen et campos, per opertos arbore montes,
Saxa quoque et rupes, et qua via nulla, cucurri.
Sol erat a tergo: vidi praecedere longam
Ante pedes umbram, nisi si timor illa videbat;
Sed certe sonituque pedum terrebar; et ingens
Crinales vittas adflabat anhelitus oris.
Fessa labore fugae: Fer opem, deprendimur, inquam,
Armigerae, Dictynna, tuae; cui saepe dedisti
Ferre tuos arcus, inclusaque tela pharetra.

Accipiter maxime infestus columbis. Confer I, 506, ubi vid. de verbo *trepidare*. Lucret. V, 1035, de avibus, *a pennis tremulum petere auxilium*. — *agitare columbas*. Olim legebatur *urgere columbas*; et sic habent Regii nostri Codices; sed *agitare* e Cantabrig. multisque aliis Heinsius praetulit, probante Burmanno. *Agitare*, verbum proprium de venatoribus et avibus rapacibus: vide Burmannum. Quoniam et de suo cursu Nympha et de Alphei persecutione dixerat, propterea utrique accommodare similitudinem voluit; hinc illa repetitio, in qua lusus quidam. — *Vsque sub* etc. His non certus aliquis cursus indicatur, sed tantum oppida quaedam et montes Arcadiae nominantur. — *sinus*, flexus, quos faciunt montes. Plin. Hist. Nat. V, 31, *sinuosus flexibus Maeander*.

611. *patiens*, qui ferre poterat longum laborem, quippe fluvius per longos terrarum tractus aquas suas devehens.

612. *Per opertos*) Codices Regii, *et opertos*. — *umbram*, nempe viri. — *nisi si*, ut vs. 20.

616. *sonituque pedum terrebar*) Multi, *sonitusque pedum terrebat*; ita Regius Codex B; prior lectio, quae est etiam Codicis A, potior videtur. Lem. — *adflabat anhelitus*, ut I, 542. — *ingens*, quia ille summis viribus currebat.

618. *deprehenduntur*, quos instans alius assequitur aut opprimit. Pomp. Mela III, 1, 15, mare refluens *terrestria deprehendit animalia*. — *Dictynna*. Regii nostri Codices habent *Diana*. Hoc nomen fuit subiectum ab iis qui Dictynna non callebant. Lem. De *Dictynna*, vide ad II, 441. — *dedisti ferre*, ferenda, ut vs. 666, *misit agitare*, de qua forma vide Mun-

Mota Dea est, spissisque ferens e nubibus unam
Me super iniecit. Lustrat caligine tectam
Amnis; et ignarus circum cava nubila quaerit,
Bisque locum, quo me Dea texerat, inscius ambit;
Et bis, Io Arethusa, Io Arethusa, vocavit.
Quid mihi tunc animi miserae fuit? anne quod agnae est,
Si qua lupos audit circum stabula alta frementes?
Aut lepori, qui vepre latens hostilia cernit
Ora canum, nullosque audet dare corpore motus?
Non tamen abscedit; neque enim vestigia cernit
Longius ire pedum; servat nubemque locumque.
Occupat obsessos sudor mihi frigidus artus;
Caeruleaeque cadunt toto de corpore guttae:
Quaque pedem movi, manat lacus; eque capillis
Ros cadit; et citius, quam nunc tibi facta renarro,

ker. ad Hygini fabulam 147. — *e nubibus unam* etc., qua ratione passim apud Homerum heroës eripiuntur e praesentissimo periculo, ut Paris a Venere, Il. Γ, 380; Aeneas ab Apolline E, 344. Hinc etiam Horat. II, Od. 7, 13: *me per hostes Mercurius celer Denso paventem sustulit aëre.* — *lustrare*; sic Aen. XII, 466: *in densa caligine Turnum Vestigat lustrans.* — *cava*, ut supra, vs. 251, *inde cava circumdata nube Seriphon.*

626. *Quid mihi tunc animi?* Sensus Nymphae bene notatus et illustratus; sic in libro I, 358: *Quid tibi-nunc animi, miseranda, foret.* — *Si qua*, elegantius, quam *quae*. Respexit autem forte similitudinem Aen. IX, 95: *Ac veluti pleno lupus insidiatus ovili, Quum fremit ad caulas.* — *altum* frequens epitheton stabulorum. Cf. VI, 521, et ibi notam. — *vepre*, scilicet sub. — *dare motus*, ut *dare saltus*, III, 599. — *Longius ire pedum.* Nostri Codices, *longius ulla pedum*; priorem lectionem ex veterrimis nonnullis recte Heinsius accepit. Lem. — *servare*, cupide spectare locum, ne quis inde elabatur; *atria servans* Horat. I, Ep. 4, 31.

632. *Occupat obsessos sudor* etc.) Hunc sudorem, qui solet anxios occupare, bene fecit initium transformationis. — *Caeruleaeque cadunt guttae.* In libro IV, 577: *Sentit caeruleis variari corpora guttis.*

634. *manat lacus*) Nostri dant *locus*; quam lectionem difficile defenderimus; caeteroquin vulgata non magis placet: num quid est *lacus*, qui *manat*, quum natura sua sit stagnans et minime manans: nisi forte dixeris cavo *pedis* impressi et *moti* spatio clausum? Lem. — *facta renarro* (rem ut accidit) Burmannus e duobus Ciofani et aliis quibusdam MSS. praetulit vulgatae *jacta*, quam habet Regius A. — *renar-*

In laticem mutor: sed enim cognoscit amatas
Amnis aquas; positoque viri, quod sumserat, ore,
Vertitur in proprias, ut se mihi misceat, undas.
Delia rumpit humum: caecis ego mersa cavernis
Advehor Ortygiam; quae me cognomine Divae
Grata meae, superas eduxit prima sub auras.»
» Hac Arethusa tenus: geminos Dea fertilis angues

ro, vel narrando repeto, vel simpliciter narro. Legitur etiam Aeneid. III, 717, ubi Servius argutatur; IV, 569, *retractare et relegere sermone.* —'*In laticem mutor.* Codices nostri, *in latices mutor.* LEM.

637. *Amnis*, Alpheus. — *positoque viri ore*, deposita figura ac forma viri. LEM.

639. *rumpit*, pandit viam subter terram. — *caecis*, obscuris, caliginosis. Μυθεύουσι δὲ τὸν Ἀλφειὸν ἀρχόμενον ἀπὸ Πελοποννήσου etc. Strabo lib. VI: fabulantur, inquit, Alpheum in Peloponneso ortum, subter mare alveo suo infra terram usque ad Arethusam ductum, rursum inde in mare affluere; cuius rei argumentum proferunt: pateram quamdam apud Olympium in Alpheum prolapsam, ad fontem Arethusam fuisse delatam: tum, fontem eum turbidum fieri, quando Olympiae boves sacrificantur. Quam pro fabula confutat idem Strabo, ibidem: namque ostium Alphei manifesto in mare exire; neque ullas apparere fauces quae amnem absorbeant: neque fieri posse ut aqua dulcis maneat, si per mare, vel subter mare permeet. LEM. — *Ortygia* est pars Syracusarum, in qua erumpit Arethusa (499), et *cognomen* Dianae I, 694. — *me eduxit*, ibi prodii. Hic ambo in Elide miscentur et iunctis aquis sub terra labuntur; sed secundum alios Alpheus solus permeat caecas cavernas, et in Sicilia demum cum Arethusa aquam miscet. Pausan. p. 799.

642–661. *Triptolemo insidias struit Lyncus.* Hygin. fab. 259; P. A. II, 14. Triptolemus, Celei, regis Eleusinii, filius, (etsi Musaeus, Orpheus, Choerilus, apud Pausan. Attic. p. 34, aliter) a Cerere adiutus, tempore Erechthei, sexti Atheniensium regis, anno circiter 1420 ante Christum, agriculturam Graecis, ac primum quidem Atheniensibus, ostendisse credebatur. Hom. in Cer. Pausan. Attic. p. 34, Corinth. p. 143; Marm. Arund. I, 12 sqq; Diod. Sic. V, 4; Hyg. fab. 277. Sed antiquiorem multo agriculturam inter Graecos indicat Goguet *von Usprunge der Gesetze*, tom. II, p. 157. Censet enim, iam tempore Titanum, quibus aequalis Ceres, Graecos agriculturam accepisse, eam vero exstinctis Titanibus interiisse. Aliquanto post quum fame laboraret Graecia, advenisse Erechtheum, magnamque frumenti vim secum apportasse, eumdemque arandi artem in campis maxime Eleusiniis restituisse, atque sacra Cereris introduxisse. Hinc factum esse, ut sub eius imperio Ceres Athenas venisse crederetur. — Caeterum quomodo Ceres in Celei domum intraverit, Triptolemum in cunis decumbentem foverit, eique

Curribus admovit, frenisque coërcuit ora,
Et medium coeli terraeque, per aëra vecta est;
Atque levem currum Tritonida misit in arcem
Triptolemo; partimque rudi data semina iussit
Spargere humo, partim post tempora longa recultae.
Iam super Europen sublimis et Asida terras

agriculturae propagandae munus tradiderit, narrant Noster Fast. IV, 507-560; Apollod. I, 5, 2; Hygin. fab. 147. — *Hac-tenus* divulsum per tmesin, de qua vide Ciofanum. — *fertilis*, quia fertilitatis (εὐετηρίας) Dea, sub quo nomine templa habuit. — *Bigis serpentum* Ceres vecta, et apud auctores et in monumentis antiquis occurrit. Ibi apparent mox alati, mox sine alis. Vid. Spanhemii Diss. IV, p. 211. Describuntur a Claudian. 33, 79. Triptolemo eas misit, ut omnium nationum terras circumiret, iisque semina largiretur. P. A. II, 14, fab. 147; Apollod. d. l. Sed Goguet d. l. illas serpentum bigas accipit de callidis consiliis, quibus Triptolemum eripuerit Ceres variis periculis. Triptolemo mortuo, Antheas eius currum conscendit, sed inde excussus perit. Pausan. Achaic. p. 568. — *coercuit*, rexit. Hor. 1, Od. 7, *ora frenis temperare:* Phaedr. III, 6, *ora continere frenis.* — *medium coeli* etc. Medium inter coelum et terram, ut VI, 409: *iuguli medius summique lacerti.* Vide ad vs. 409. — *vecta est.* Heinsius mallet, ex primo Gronovii, *fertur*, quia mox sequitur *vectus erat.* Regii nostri habent vulgatam, *vecta est.* — *Tritonida in arcem.* Idem Heinsius ex tribus scriptis dedit pro *Tritonida in urbem*, quod habent Regii. — *arx*, sive *urbs Tritonis*, Athenae (vide Bentleium ad Horatium I, Od. 7, 5), quarum pars antiquissima *arx*, ἀκρόπολις, *Tritonidi* in primis sacra.

646. *Triptolemo* etc.) Hordeum primum esse satum a Triptolemo tradit Pausan. Attic. p. 93. — *rudis terra*, nondum culta, nondum proscissa, aratrum passa, plane ut *rudis campus* Virg. Georg. II, 211. — *reculta* potest esse, quae, ubi aliquandiu quievit, denuo colitur, novalis. Sed non apparet, cur *post tempora longa* additum. Alii referunt ad unam Siciliam, quae post sterilitatem, de qua vs. 476 sqq., denuo coli coepta sit. At illa sterilitatis iniuria non duravit tempora longa. Schirachius ergo intelligit terras, quae olim fuerint cultae, monetque, e mente Ovidii, Cererem iam ante hunc eventum fuisse frugum matrem, sed nunc, inventa filia, artem colendi agrum denuo Triptolemo monstrasse.

648. *Iam super Europen*) Ex Hygin. P. A. II, 24: *Triptolemum in curru draconum collocatum iussit omnium nationum agros circumeuntem semina partiri, quo facilius ipsi posterique a fero victu segregarentur.* Etiam Apollod. d. l. dedit ei currum et frumentum, ᾧ τὴν ὅλην οἰκουμένην δι' οὐρανοῦ αἰρόμενος κατέσπειρε. Curru autem illo velocitas indicatur, qua agricultura propagata. — *Asis terra*, Asia, ut IX, 447. Micyllus intelligit angustum illum Lydiae tractum palustrem ad Caystrum, quem Homer. Ἄσιον λειμῶνα; Virgilius autem Aen.

Vectus erat iuvenis; Scythicas advertitur oras:
Rex ibi Lyncus erat: regis subit ille penates.
Qua veniat, causamque viae, nomenque rogatus,
Et patriam; « Patria est clarae mihi, dixit, Athenae;
Triptolemus nomen; veni nec puppe per undas,
Nec pede per terras: patuit mihi pervius aether.
Dona fero Cereris; latos quae sparsa per agros
Frugiferas messes, alimentaque mitia reddant. »
Barbarus invidit; tantique ut muneris auctor
Ipse sit, hospitio recipit, somnoque gravatum
Adgreditur ferro; conantem figere pectus
Lynca Ceres fecit; rursusque per aëra misit
Mopsopium iuvenem sacros agitare iugales.
» Finierat dictos e nobis maxima cantus.

VII, 701, *Asiam paludem* dixit, quia *Asia*, quum partem orbis terrarum significet, primam corripiat; quum de illo tractu usurpetur, producat. Falsam autem esse hanc observationem quam Grammatici debent Servio ad Virg. Georg. I, 381, et primam in *Asia* esse indifferentem, monet Gesnerus in Thesauro Fabri s. v. *Asia:* et quemque hic ipse locus docere potest. *Asia* enim, quum opponitur *Europae*, nullo modo de tractu illo palustri ad Caystrum intelligi potest. — Et eam Gesneri opinionem confirmat Robert. Stephanus in Thesauro Ling. Lat. ad voc. *Asia*, ubi eum videas. LEM.

650. *Rex ibi Lyncus erat* etc.) Hyginus fab. 259, et Lactantius, ad Theb. IV, 658, *Lyncum* faciunt Siciliae regem; Micyllus et Munker. vero ibi quoque legendum censent *Scythiae*. — Etiam Carnabon, Getarum rex, similes Triptolemo iusidias struxit. Hygin. P. A. II, 14.

651. *Qua*) Nonnulli *quid*, id est, propter *quid*; Regii nostri, *qua*. — *Qua*, quomodo; puppe, an pedibus.

656. *Frugiferas messes*) Codex Regius B, *fructiferas*.

660. *Lynca Ceres fecit*) Hyginus fabula 259: Ceres *eum convertit in lyncem varii coloris, ut ipse variae mentis exstiterat.* Similiter Lactant. in Arg. *in feram sui nominis conversus, morum suorum colore distinctus est.* Noster hanc mutationem non per partes describit, quia in Musae carmine obiter tantum commemoratur. — *misit*, pro *iussit*, e fragmento Vossii, e Iuniano, et uno suo restituit Heinsius. Regii nostri habent *iussit*; latinae linguae convenientius quidem *iussit agitare*; at *misit agitare* est graeca syntaxis, ἔπεμψεν ἐλαύνειν, quam multis exemplis Heinsius illustrat. — *Mopsopius*, Atheniensis a Mopsopo rege. Virg. Cir. 128, *Mopsopio dente.* — *iugales*. Schirach. intell. *equos*. Immo dracones intellige, qui iuncti erant curru.

662. *Finierat dictos cantus*) Codi-

At Nymphae vicisse Deas Helicona colentes
Concordi dixere sono: convicia victae
Quum iacerent: « Quoniam, dixit, certamine vobis
Supplicium meruisse parum est, maledictaque culpae
Additis, et non est patientia libera nobis;
Ibimus in poenas; et quo vocat ira, sequemur. »
Rident Emathides, spernuntque minacia verba;
Conataeque loqui, et magno clamore protervas
Intentare manus, pennas exire per ungues
Adspexere suos, operiri brachia plumis;
Alteraque alterius rigido concrescere rostro
Ora videt, volucresque novas accedere silvis.
Dumque volunt plangi, per brachia mota levatae,
Aëre pendebant, nemorum convicia, picae.
Nunc quoque in alitibus facundia prisca remansit,
Raucaque garrulitas, studiumque immane loquendi. »

ees nostri, *doctos*; id vocabulum bene de *cantibus* Musarum; immo *dictos* langnet. Lem.

664. *Concordi sono*, consentiente voce. — *iacerent*; alii, *facerent*, neque bene. Codex Regius A, *iacerent*; Codex B, *facerent*.

668. *Ire in poenas*, accedere ad puniendum, punire. Huic conveniunt et verba *vocare* et *sequi*. — *Emathides*; vid. ad vs. 313. Debemus autem hoc nomen ingenio Heinsii; namque Pierides etiam ab Anton. Lib. ita vocantur. Olim edebatur *Evippides*, id est, Evippes filiae. Codex Regius A, *Enipedes*; Codex B, *Athiaes*. Hoc exemplum confirmat, quod iam diximus, nomina propria semper in MSS. corrupta fuisse. Lem.

673. *concrescere*) Lovaniensis, *occallescere*, ut in libro XIV, 282. Regii nostri, *concrescere* — *Aëre pendere* de volante dicitur. — *nemorum convicia*, aves per nemora garrientes et maledicentes. — *facundia*, eadem quae *garrulitas*. Idem ter dixit. Vir quidam doctus coniectrat *Tunc quoque*, quia sequitur *remansit*. Sed refellitur a Clarkio ad Homer. Iliad. A, 37, quia *remansit* est tempus praesens rei perfectae. Caeterum Nicandro auctore apud Anton. Pierides in plura avium genera mutatae sunt. — *studiumque immane*; ita Codices nostri. Ciofanus e codicibus quibusdam protulit *studiumque inane*, quod tuetur Barth.; sed uterque immerito. Lemaire.

P. OVIDII NASONIS

METAMORPHOSEON

LIBER SEXTVS

Fab. I. Praebuerat dictis Tritonia talibus aurem;
Carminaque Aonidum, iustamque probaverat iram.
Tum secum; « Laudare parum est; laudemur et ipsae;
Numina nec sperni sine poena nostra sinamus: »
Maeoniaeque animum fatis intendit Arachnes,

1–145. *Arachne et Minerva*) Antiquissimarum nationum, ad meliorem sortem adspirantium, cura circa vestium in primia elegantias haesit. Itaque lanam ducere et tingere, telam texere, vestesque colorum et nitore et varietate insignes conficere iam Patriarcharum temporibus repertum est. Post casus dedit Tyriis purpuram; mox additum vestibus aurum. Vestes egregiis picturis exornabantur vel acu (quod Phryges invenerunt, Plin. Hist. Nat. VIII, 48), vel inter texendum filis versicoloribos, qua arte Babylonii primi excelluerunt. Vtroque modo dicitur *picta vestis*. Omnis autem vestium conficiendarum ars mulieribus commissa erat, eaque excellere reginis adeo laudi ducebatur. Hom. Iliad. Γ, 125; Z, 289; X, 440. De ea egregie meritae erant apud Lydios *Arachne*, Plin. VII, 56; apud Graecos *Minerva*, Aelian. Hist. An. I, 21; quemadmodum apud Aegyptios Isis. Forte *Arachne* olim fuit nomen commune mulierum perite texentium. Quum autem pro proprio haberi coeptum esset, lusus etymologicus huic fabulae originem dedit, *qua Arachne cum Minerva texendo certans in araneam mutatur*. Saepius mortales cum Diis concertasse atque stultitiae suae mercedem tulisse traduntur. — *aurem* non nisi unus Berneggerianus habet, unde accepit Heinsius; caeteri *aures*. Ita et nostri Regii.

4. *Numina nostra* multo gravius, quam *me;* et plural. *numina* dignitatis causa. Aeneid. VII, 310, Iuno, *si mea numina non sunt magna satis.* Ibid. I, 48, *et quisquam numen Iunonis* (me) *adoret? — sine poena*, impune.

5. *animum fatis intendit*) Vnus Heinsii, *incendit*; Regii nostri vulga-

Quam sibi lanificae non cedere laudibus artis
Audierat: non illa loco, nec origine gentis
Clara, sed arte, fuit: pater huic Colophonius Idmon,
Phocaico bibulas tinguebat murice lanas:
Occiderat mater; sed et haec de plebe, suoque
Aequa viro fuerat. Lydas tamen illa per urbes

tam dant. *Animum intendit*; serio cogitare coepit de poena ab Arachne sumenda. Sed dubitat Schirachius an hoc satis poëticum sit, et negat, phrasin *animum intendere* apud ullum poëtam reperiri. In quo lapsus est; namque ipsa Lexica suppeditant locum Horatii Epist. I, 2, 36: *Intendes animum studiis, et rebus honestis.* Noster IV Trist. 1, 4, *mens intenta malis.* Ipse ergo ex uno Codice praefert *incendi*, additque explicationem hanc: irascitur fato illo laeto Arachnes, quo sibi aequatur arte. — *Maeoniae*, Lydiae: vide ad II, 252. Lydiam Arachnen etiam facit Servius ad Virg. Georg. IV, 246: sed Thressam, eamque virginem regiam, Probus ad eundem locum.

7. *non illa loco* etc.) Pluribus abiectam lanificae originem describit, quo magis et ars eius, et audacia qua se ipsi Minervae praefert, illucescat. — *locum* nec de genere cape, quod Pontanus volebat (sequitur enim *origo gentis*), nec cum Burmanno, de dignitate, sed de patria, propter vs. 13, qui huic nostro respondet. Ibi enim *parva domus* ad *originem gentis*, et *parvae Hypaepae* ad *locum* pertinent.

8. *Colophonius*) Colophon nobile Ioniae oppidum. — *Idmon.* Varie hoc nomen in MSS. exaratum, *Ismon*, *Hysmon*, *Ethmon.* Burmannus praetulit *Idmon*, quia id nomen et alii gesserunt. Gravius est quod et Lactantius sic legit. Regii nostri habent etiam *Idmon.*

9. *bibulae* lanae exquisite, quae bibunt, attrahunt colores, ut supra *bibula* Persei *talaria.* — *tinguebat.* Sic Codex Regius B; at Codex A, *tingebat.* Eadem varietas in Codicibus reperitur, quoties haec litera *g* ante vocalem qualemcumque posita occurrit: alii enim post *g* literam *u* adiungunt, alii vero *g* sine *u* scribunt. Istud porro fluxit a pronunciandi more apud Romanos constante: scilicet litera *g* ante vocalem posita nunquam sonat nostrum *j*, sed *gamma* Graecorum: unde Itali, Germani, Angli etc. huic adiungunt *u*, quamvis in monumentis veteribus ac novis nunquam, vel raro admodum, Romani scribant *gu*, sed per *g* simplicem, *tingebant*, *urgebant*, et alia huiuscemodi, sicut et Galli scriberent. LEM. — *murex* genus conchae, cuius e succo Veteres purpuram conficiebant, et quae quum alibi, tum iuxta *Phocaeam*, urbem Ioniae in sinu maris Mediterranei intimo sitam, reperiebatur. Livius XXXVII, 31.

10. *Occiderat*) Gebhard. III, Crepund. 7, ex MSS. legit *deciderat*, quia hoc verbum eleganter pro *occidere* ponitur. Regii nostri habent *occiderat.*

11. *Aequa*, aequalis dignitate et genere. — *Lydas* correxit Constant. Fanens. quia *Lydius* primam sylla-

Quaesierat studio nomen memorabile, quamvis
Orta domo parva, parvis habitabat Hypaepis.
Huius ut adspicerent opus admirabile, saepe
Deseruere sui Nymphae vineta Tymoli;
Deseruere suas Nymphae Pactolides undas:
Nec factas solum vestes spectare iuvabat;
Tum quoque, quum fierent: tantus decor adfuit arti!
Sive rudem primos lanam glomerabat in orbes;
Seu digitis subigebat opus, repetitaque longo
Vellera mollibat nebulas aequantia tractu;
Sive levi teretem versabat pollice fusum;

bam semper productam habet; plurimi tamen MSS. (inter quos Regius noster B) dant *Lydias*. *Lydus* alias non minus usurpatur in sermone vulgari. — *illa*, Arachne. Male Lactant. in Arg. haec quoque verba ad matrem retulit. — *studio*, arte textoria. — *domus parva*, humilis, nec ulla dignitate conspicua. Horat. I, Ep. 3, 28, *parvi* et *ampli* sibi opposita eo sensu. — *Hypaepa*, urbs Lydiae inter Tmolum montem et Caystrum fluvium, de qua Burmannus ad Petron. 137, plura notavit. Fuit obscura, unde h. l. *parva*, et sic etiam, XI, 152, ubi et de eius situ.

15. *Deseruere sui Nymphae* etc.) Priscis temporibus Dii solêbant invisere mortales. Hoc igitur poeta non male usus est ad commendandum Arachnes opus. — De *Tymoli* vino generoso, nobili, vide ad II, 217. Poëtis etiam *Tmolus* scribitur. Vide Stephanum de Vrbibus. Hinc etiam h. l. nonnulli cum Aldo, sed metro adversante, *Tmoli*. Eius *vineta* sunt etiam II Fast. 313. — Ex eo oriebatur *Pactolus*, fluvius Lydiae aurifer. Repetitionem autem eorumdem verborum, qualis in hoc et sequenti versu, amat Noster: I, 325 sqq.; V, 579 sqq.; VIII, 628 sqq.

18. *Tum quoque* etc.) Heins. hunc versum superiori praeponendum putabat, eam solam ob causam, quod pro *nec* multi MSS. dant *non*. Regii nostri quidem habent *non*; at versum eodem in loco relinquunt. Lem. — Hic locus laudem meretur ab arte, qua ingenium poëtae rem tenuissimam et vulgarem exornavit. — *decor adfuit arti*, decore tractabat singula artis suae: vide ad IV, 230. Exempli loco praeparationem lanae ad textum memorat, de qua cf. Claudianum, 20, 388. — *subigebat*, melius quam tractabat. — *repetita*, quia pluribus *tractibus molliebat*. Vide ad IV, 733. — *Vellerum* teneritudo eleganter comparatur cum *nebulis*, quemadmodum contra Virg. Georg. I, 397, nubeculas cum lanae velleribus confert. — *mollire*, trahere, ut tenuia fiant. Claudian.: *Vellera per tenues ferri producere rimas*, ubi vide Gesner. Etiam *tenuare* et *eliquare* lanam in usu. Illa *vellera* Nostris dicuntur *flocons*.

22. *Sive levi teretem*) Regius quidam, *sive levem tereti* etc. Regii no-

Seu pingebat acu; scires a Pallade doctam.
Quod tamen ipsa negat; tantaque offensa magistra,
« Certet, ait, mecum; nihil est, quod victa recusem. »
Pallas anum simulat, falsosque in tempora canos
Addit, et infirmos baculo quoque sustinet artus.
Tum sic orsa loqui: « Non omnia grandior aetas,
Quae fugiamus, habet: seris venit usus ab annis.
Consilium ne sperne meum: tibi fama petatur
Inter mortales faciendae maxima lanae.
Cede Deae, veniamque tuis temeraria dictis
Supplice voce roga: veniam dabit illa roganti. »
Adspicit hanc torvis, incoeptaque fila relinquit;

atri habent vulgatam. Confer in IV 221. Burmannus ex uno Codice legit, *levem tereti*, ut simul Arachne a forma laudetur; *teretia* enim membra, in primis *teretes* digiti, in parte pulchritudinis ponuntur. A. A. I, 622. Et Hypaepas pulcherrimas habuisse mulieres tradit Stephanus. Neque dubium est, quin Noster expresserit Catull. Epithal. Pelei, ubi, *Libratum tereti versabat pollice fusum.* Contra, Heroid. IX, 77, Hercules *crassa – robusto deducit pollice fila.* Et *fusus* recte diceretur *levis*; fiebat enim ex iunco. Plinius XI, 23.

23. *scires* etc. ut I, 162, *scires e sanguine natos.* His verbis autem non laudatur modo ab arte, sed et impudentia eius simul notatur in magistram. — *Quod tamen.* Leidensis, *Sed tamen*, quod non ineleganter dictum Burmanno videtur. — *tantaque* etc. ignominiosam sibi esse putans magistram, licet tanta esset.

26. *Pallas anum simulat* etc.) De tali *simulatione* vide ad III, 275. — *anus* formam fere sumebant Deae, ubi consilium dare volebant. — *falsa*, *fallacia*, *mentita*, *mendacia*, eleganter dicuntur, quae quis temporis causa assumit, ut simulata forma alterum fallat. — *in tempora.* Novem ex melioribus, *ad tempora*, ut III, 275, *posuitque ad tempora canos.* Regii nostri hic, ut in loco citato, habent *ad tempora*; tamen mutandum nihil putamus; utrumque enim recte dicitur. Lem.

28. *Non omnia* etc.) Senectuti non solae molestiae adiunctae sunt, sed bona etiam quaedam, nempe *usus*, experientia. Iam Muretus animadvertit, expressa haec esse ex Euripid. Phoen. vs. 531: Οὐχ ἅπαντα τῷ γήρᾳ κακὰ πρόσεστιν· ἀλλ' ἡ 'μπειρία ἔχει τι λέξαι τῶν νέων σοφώτερον. Plaut. Mostel. V, 3, 27: *Sapere isthac aetate oportet, qui sunt capite candido.* — *venit*, paratur. — *seri anni*, senectus. *Serior aetas*, Tibul. I, 4. — *faciendae lanae.* Multi ex antiquis Codicibus, *telae*; ita et Regii nostri. *Facere* lanam, locutio propria, unde *lanificium*.

34. *Adspicit hanc* etc.) Praeviderat Pallas fore, ut consilio illo ira superbae mulieris exulceraretur. — *fila relinquit.* Lovaniensis et unus ex Ba-

Vixque manum retinens,confessaque vultibus iram,
Talibus obscuram resequuta est Pallada dictis:
« Mentis inops, longaque venis confecta senecta,
Et nimium vixisse diu nocet: audiat istas,
Si qua tibi nurus est, si qua est tibi filia, voces:
Consilii satis est in me mihi; neve monendo
Profecisse putes, eadem sententia nobis.
Cur non ipsa venit? cur haec certamina vitat? »
Tum Dea, « Venit, » ait; formamque removit anilem,
Palladaque exhibuit: venerantur numina Nymphae,
Mygdonidesque nurus: sola est non territa virgo,
Sed tamen erubuit, subitusque invita notavit
Ora rubor, rursusque evanuit; ut solet aër

sileensibus, *fila remisit*, quod aeque bonum iudicat Heinsius; sed Burmannus notat, discrimen esse inter haec duo: *remittere* enim locum habere tum, quum animi quadum affectione, languore aut simili casu, ex manu aliquid cadat; *relinquere* vero dici, quum sponte et volentes desinamus opus. — Nostri Regii habent *reliquit*, propter sequens *resequuta est* Lem. — *Vixque manum*. Nostri habent *vixque manus*; parvi refert. *Manus retinens*, a vi inferenda et dea verberanda. Lem. — *confitetur* et is, qui inscius et invitus signis quibusdam animi motus prodit. Vide ad Plin. III, Ep. 14, 3. Amat Noster hunc versuum usum, quem ipse novasse videtur I Trist. 4, 11: *confessus gelido pavore timorem*. II, 525: *vultu fassus Telamonius iram*. Contra Aeneid. IV, 477: *consilium vultu tegit*. — *confiteri vultu iram*, nove dictum, iram prodere vultu. Nec *resequi*, pro respondere, apud antiquiorem poëtam occurrit. Legitur et VIII, 863; XIII, 749. — *obscura*, latens sub forma aliena, ut agnosci haud posset. Similis increpatio, sed facundior, Aen. VII, 440: *te victa situ verique effoeta senectus- curis nequidquam exercet*. — *et nimium* etc. Non semper experientiam habet *senectus*, sed interdum etiam *nocet*. — *eadem sententia* manet *nobis*, quae antea fuit.

43. *Tum Dea* etc.) Nota celeritatem, qua Dea illud ipsum responsum cupiens et exspectans, se manifestat. Exempla Deorum formas assumtas ponentium habet Heynius Exc. XIII ad Aeneid. I. — *Pallada exhibuit*, eleganter, ostendit se esse Pallada. Supra II, 1, *posita imagine se confessus erat*. XI, 264: *Exhibita est Thetis. Confessam amplectitur heros*. — *Mygdonides*, Lydiae; nam *Mygdones*, e Thracia oriundi, sedes in Asiam transtulerant; Strabo VII, pag. 295; XII, pag. 575. — *Non territa*, interrita, ut vs. 234, *non evitabile*, et sic passim. Iam pugnu pudoris et audaciae bene notatur, quamquam similitudo adiecta parum eam illustrat. — *notavit rubor*. Vide ad IV, 329. —

Purpureus fieri, quum primum aurora movetur,
Et breve post tempus candescere solis ab ortu.
Perstat in incepto, stolidaeque cupidine palmae
In sua fata ruit: neque enim Iove nata recusat,
Nec monet ulterius, nec iam certamina differt.
  Haud mora, consistunt diversis partibus ambae,
Et gracili geminas intendunt stamine telas.
Tela iugo vincta est; stamen secernit arundo:
Inseritur medium radiis subtemen acutis,
Quod digiti expediunt, atque inter stamina ductum
Percusso feriunt insecti pectine dentes.
Vtraque festinant, cinctaeque ad pectora vestes,

movetur, oritur. *Moveri* dicuntur proficiscentes, *sortir*. — *solis ab ortu.* Multi MSS., *solis ab ictu*, quod placet Heinsio. *Ictus in libro* V, vs. 389; sed nunc de ortu sermo est. Codex Regius A, *ictu*; Codex B, *ortu*: hic Cl. *Gierig* praetulit *ortu*, quia de Sole oriente agitur; sed quum primum Sol oritur, iam tempore aestivo *ictus* dat. Ergo tanquam vividius *ictu Solis* ponerem, nam qualicumque hora candescit, et praesertim quum primos radios emittit, *ictu* oculos ferire videtur. Lem.

50. *stolidae*) Ad *palmam* retulit, quod erat ad *cupidinem*, aut ad ipsam mulierem referendum. — *Nec* non minus eleganter repetitum, quam alibi *sed*: Vide ad V, 17.

53. *consistunt*) In hoc verbo haerent interpretes. Heinsius putat, aut legendum esse *constituunt*, scilicet, telas, aut certe sic capiendum verb. *consistunt*: Burmannus hic monet, *consistere* convenire *partibus diversis*, et dici de duabus adversariis, quae ad certamen se praeparent, idque se docuisse ad Petron. 19. Ego vero arbitror, respexisse nostrum morem Veterum; qui non sedentes, sed stantes texebant.

54. *Et gracili geminas* etc.) Cum hac textoriae artis descriptione conf. Claudian. R. P. I, 246 sqq. — *Tela* varie dicitur; nunc intellig. trama staminis, series duplex staminum seu filorum in longum extensorum, *la trame*, *la chaine*. Alibi vero vel totum opus, quod texitur, sic vocatur, vel *iugum*, baculus transversus, quo tela tenetur, id est, *l'ensoupleau*. — *gracile stamen*, ut *tenue subtemen* Auson. Mosel. 397. — *arundo*, pecten ex arundine discriminat fila, ne confundantur, *le peigne*. — *radius*, gallice *la navette*. Eius ope filis in transversum immittitur *subtemen*, *le tissu*, aut *l'anchue*. — *Quod*, nempe subtemen, quod staminibus immissum, ut opus densum fiat, feritur *pectine*, *la roue à dents*. — *insecti dentes*, ut alibi *insectus pecten*. Vestes *percussae pectine* apud Iuvenalem Sat. IX, 30, conf. Lucan. X, 142. Noster e copia poetica coniunxit *percusso feriunt*. Lenzius contra *percussum* explicat perforatum, putatque, *dentes* fuisse bacillos istis foraminibus inditos. — *doctus*, σοφὸς,

Brachia docta movent, studio fallente laborem.
Illic et Tyrium quae purpura sensit ahenum,
Texitur, et tenues parvi discriminis umbrae:
Qualis ab imbre solet percussus solibus arcus
Inficere ingenti longum curvamine coelum;
In quo diversi niteant quum mille colores,
Transitus ipse tamen spectantia lumina fallit.
Vsque adeo quod tangit idem est! tamen ultima distant.
Illic et lentum filis immittitur aurum,
Et vetus in tela deducitur argumentum.

periturus. Claudian. I, 177, *pollex doctus* lanificarum. — *studium*, ardor certantium. *fallit*, minuit laborem ut non sentiatur. Vid. ad IV, 39; et et Horat. l. II, Sat. 2, 12.

61. *purpura*) fila purpurea. Praestantissima purpura fuit *Tyrium quae sensit ahenum*, apud Tyrios praeparata. — *ahenum* vas maius, in quo succus purpureus sali et aquae permixtus per decem dies ad ignem lenem coquebatur. Aristot. Hist. Anim. V, 15; Plin. Hist. Nat. IX, 38. Silius VII, 642: *Purpura Agenoreis saturata ahenis.*

62. *et tenues* etc.) Varios colores commode miscuit; *tenues umbrae* sunt haud dubie *de légères nuances*. Plin. XXXV, 11, ubi narraverat, singulis coloribus olim pictum esse, pergit: *Tandem se ars ipsa distinxit et invenit lumen atque umbras, differentia colorum alterna vice sese excitante..... Commissuras vero colorum et transitus appellaverunt harmogen.* Illae umbrae erant *parvi discriminis*: alius color in alium ita transibat, ut transitus vix animadverti posset; quod egregie illustratur similitudine adspersa.

63. *percussus solibus arcus*) Castigatiores, *percussis*; Iunian. et quatuor alii, *percussis nubibus arcus*. Regii nostri hanc posteriorem lectionem habent. — *soles*, radii solis, *percutiuntur ab imbre*, franguntur in imbre decidente, ab eoque reiiciuntur. Atque ita putes legendum *percussis*, quod praeferunt, notante Heinsio, castigatiores MSS. quodque amplectitur Lenzius. Sed et *percussus* defendi potest illo Virgil. Aeneid. VIII, 22, *lumen — Sole repercussum*, lumen quod oritur a radiis solis repercussis. — *Inficere*, colores inducere. — *mille colores* Iridi tribuit etiam Virgil. Aeneid. V, 609. — *Transitus.* Vnius, inquit, coloris ad alium transitus, oculos decipit, quia quum sint diversi, iidem tamen esse videntur. Lem. — *lumina fallit;* non animadvertitur ab oculis spectantibus. Propert. III, 12, 27: *Non Tyriae vestes errantia lumina fallunt.* — *quod tangit*, proxima quaeque eumdem colorem referunt, sed si ultima cum primis comparentur, *distant*, differunt.

68. *lentum*, flexibile, bene de filis aureis, quae qualia olim fuerint, examinat *Goguet, über den Ursprung der Gesetze;* tom. II, lib. 2, cap. 2, art. 2. — *immittitur* verbum delectum pro *intexitur*, quod male habent alii in contextu. — *argumentum* (ἱστόρημα, Anacreat. 18, 9), fabula aut hi-

Cecropia Pallas scopulum Mavortis in arce
Pingit, et antiquam de terrae nomine litem.
Bis sex coelestes, medio Iove, sedibus altis
Augusta gravitate sedent: sua quemque Deorum
Inscribit facies: Iovis est regalis imago.
Stare Deum pelagi, longoque ferire tridente

storia in operibus artium expressa. Talia vestibus quoque intexi solebant. Homer. Il. Γ, 125; Apollon. Rh. I, 721; Catul. LXIV, 50; Claud. R. P. I, 246 sqq. Hoc igitur more Noster usus plures fabulas inseruit, easque ita disposuit, ut Minervae daret fata hominum a Diis punitorum, Arachnae flagitia coelestia. De verbo *deducere* vide ad I, 4. Nunc omnino est, texendo effingere.

70. *scopulum Mavortis*) Areopagum, collem iuxta Cecropiam. — *litem*, certamen Neptuni et Palladis de nomine urbis Cecropiae. Noster sequitur eos, qui duodecim magnos Deos arbitrium tulisse narrabant, ut, uter munus mortalibus utilissimum produxisset, ab eo urbs nomen acciperet. Secundum Apollod. III, 14, 1, Cecropis aetate Diis placuit civitates sibi deligere, in quibus colerentur. In Atticam prior venit Neptunus, tridenteque humi fixo in media acropoli mare profert. Post venit Minerva, quae, quum Cecropa testem fecisset, oleam plantat. Litem inde de terra possidenda ortam qui dirimerent, Iupiter duodecim magnos Deos iudices constituit, qui Cecropis testimonio commoti secundum Minervam pronunciarunt. Ea ratio Heynio prae caeteris placet, quia valde antiqua iuris rei acquirendae vestigia habet. Sed paulo aliter Varro apud Augustin. de Civ. Dei XVIII, 9, rem refert, cuius verba cum h. l. conferre iuvat: *Cecrope regnante, quum circa arcem Athenensem olea arbor forte enata esset, et iuxta aquarum scaturigo emanaret, consultum super hoc veluti prodigio Apollinem respondisse, per oleam Minervam, per aquam Neptunum significari, eosque Deos inter se certare, uter urbi nomen imponerent. Quare penes populum esse, utrius Dei nomine appellari illam vellent, decernere. Atheniensibus itaque in suffragia euntibus, quum mares Neptuno, mulieres Minervae faverent, vicisse Minervam calculo uno. Quare Neptunum indignatum mox tantam aquorum vim effudisse, ut totam prope Atticam inundaret.* Forte Cecrops quum in Atticam pervenisset, incolasque *Neptuno*, hoc est, navigationi et piraticae deditos cognovisset, operam dedit, ut cultum *Minervae*, hoc est, agriculturam, introduceret. Hinc magnus tumultus, quem ita composuit, ut plurimos, mulieres in primis, in suam sententiam traheret. Sic vicit olea Minervae. Confer. *Goguet*. d. l. pag. 169. Ea fuit sententia *P. Tournemine*, *Mémoires de Trévoux*, *Janvier* 1708.

73. *Augusta gravitas*, divina maiestas. Nempe *gravitas* iudicibus convenit. — *Inscribit*, notum facit, declarat quis sit; ductum vel a titulis aedificiorum, vel potius ab inscriptionibus in pectore venalium, quibus declarabatur, quinam essent, quam artem profiterentur. Sic *literatorem inscribi* Suetonius Ill. Gram. 4. — *regalis*, cum sceptro et fulmine.

75. *Stare Deum*) Vnus ex Leiden-

Aspera saxa facit, medioque e vulnere saxi
Exsiluisse fretum, quo pignore vindicet urbem.
At sibi dat clypeum, dat acutae cuspidis hastam;
Dat galeam capiti; defenditur aegide pectus:
Percussamque sua simulat de cuspide terram
Prodere cum baccis foetum canentis olivae;

sibus, *nare Deum*, quod probat Heinsius. Male; Neptunus recte *stans* expressus erat coram iudicibus sedentibus. — Regii nostri *stare* habent; lectionem *nare* recte *Gierig* improbat; namque Heinsius nunquam vidit Neptunum nantem quum *tridente saxa ferit*. Lem. — *ferire tridente* etc. Cum hoc loco conferantur vs. 283 et 284 libri I. — *vulnere*, hiatu. — *Exsiluisse fretum*. MSS. et editores plurimi, *ferum*, equum, ut Phaedrus I, fab. 12, 9, ubi vide interpretationes. Virgilius Georg. I, 12: cui *prima frementem Fudit equum magno tellus percussa tridenti*. Verum Herod. VIII, 55; Apollod. III, 14, 1; Himer. apud Phot. pag. 1134; Pausanias Attic. p. 57; Varro apud August. d. l.; Statius Theb. XII, 632, memorant, *mare* produxisse in illa contentione Neptunum. Confer Bentleium ad Horatium I, Od. 7, 7. Per *mare*, θάλασσαν, autem illi intellexerunt aquarum scaturiginem, puteum, aquam marinam occultis terrae meatibus affluentem in Erechthei aede in acropoli, quae Apollodori adhuc aetate ostendebatur. *Equum* autem apud Virgilium, alio tempore ex Thessaliae scopulis excussum nonnulli existimant. Non igitur dubitavi alteram lectionem *fretum* revocare. Lactantius quidem manifeste legit *fretum*; nam in Argumento *lacum salsum* memorat. Nec apparet, quid per *equum* significare voluerint in hac fabula, quum nec Neptunus, nec prisci Attici equorum inprimis curam gesserint. Et quamquam *ferus* interdum de equo dicatur, non tamen ambiguo illo vocabulo Ovidius in hac narratione Neptuni opus expressisset. Frustra Schirachius obiicit, mare texendo effingi non potuisse. Etenim vs. 104, Arachne *mare* adeo mediterraneum effingit; et apud Claudianum 33, 253, Proserpina *ostro fundit aquas*. Et quale hoc Neptuni *fretum* fuerit, modo vidimus. — Regii nostri habent *ferum*; de lectione *fretum* merito, etsi nostro interpreti aliter visum sit, dubitatum fuit. Lem.

80. *simulat*) pingendo exprimit. — *de cuspide*; hic praepositio otiosa est. — *Prodere*, idem quam edere. Codex Regius A habet *edere*; bene de terra, quae edit foetus. Lem. — *cum baccis*. Baccae fructus propria dicuntur olivae, et similium arborum, qui et exigui sunt et rari, ac a se invicem separati nascuntur. Lem. — *foetum*. In hoc vocabulo haeret Glarean. quum arbor nominari debuisset. — *olivae canentis* a colore, quem inferius foliorum latus refert. Virgilius Eclog. V, vs. 16, *pallentis olivae*. Burmanno non displicet lectio Bononiensis, *ramum frondentis olivae*, ut allusum sit ad Graecas, θάλλειν et θάλλον; quae voces pr. de hac sacra Palladis oliva dictae sint. Frustra. Arbor commode *foetus* dici potuit, nempe terrae. Illa ipsa olea, quam Minerva produxerat,

Mirarique Deos: operi victoria finis.
Vt tamen exemplis intelligat aemula laudis,
Quod pretium speret pro tam furialibus ausis,
Quattuor in partes certamina quattuor addit
Clara colore suo, brevibus distincta sigillis.
Threiciam Rhodopen habet angulus unus, et Haemon,
Nunc gelidos montes, mortalia corpora quondam;
Numina summorum sibi qui tribuere Deorum.
Altera Pygmaeae fatum miserabile matris
Pars habet: hanc Iuno victam certamine iussit
Esse gruem; populisque suis indicere bellum.
Pingit et Antigonen, ausam contendere quondam
Cum magni consorte Iovis; quam regia Iuno

in arce Atheniensium servabatur, teste Sophocle Oed. Col. 686 sqq., et ostendebatur adhuc tempore Apollodori in Pandrosi sacello.

82. *operi victoria finis*) Vulgo legitur *operis*. Ita quoque in Codicibus nostris. *Opus* clausit oliva, symbolum pacis, in suffragiis victoria; vide infra vs. 101. Lem.

84. *pretium*, mercedem, poenam; nam iuxta Callimach. h. Apoll. 25, *κακὸν μακάρεσσιν ἐρίζειν*. — *sperare*, ut *ἐλπίζειν*, etiam de exspectatione mali: vide Heinsium ad VII extr. — *certamina* illa hominum erant cum Diis se comparantium. — *Clara*, eminentia, quo facilius Arachnes oculos in se adverterent. — *sigilla*, imagunculae, quibus *distincta*, variegata, illa certamina.

87. *Haemus* et *Rhodope*) montes Thraciae, olim fuerant homines ex iisdem parentibus editi. Hi quum mutuo inter se amore flagrarent, Haemus sororem appellavit Iunonem, illa fratrem Iovem. Id aegre ferentes Dii ambos mutaverunt in montes.

90. De *Pygmaeorum*, homunculorum brevissimorum, bellis cum *gruibus*, vid. Strabo I, p. 60. Fons fabulae est Homer. Il. Γ, 6. Copiosius eam exposuerat Boëus in Ornithogonia, unde eam Athen. IX, p. 393, et Anton. Liber. XVI, repetierunt. Nempe Oenoë, quam Eustath. ad Homer. Il. Ψ, 1444, Geranen vocat, fuit regina Pygmaeorum, quam, quum se pulchritudine Deabus anteferret, Iuno in *gruem* vertit. Grues autem multitudine sua invisae Pygmaeis. Inde *bellum*.

93. *Pingit*) Codex Regius A, *pinxit*; Codex B, *finxit*, non male de opere tali, quod digitis atque filis *fingitur* magis quam *pingitur*; quamquam poëtae dicant *pingi*, quidquid coloribus exprimunt acus aut penicilli. Lem. — *Antigone*, Laomedontis, regis Troiani, filia, ob comam promissam cum Iunone se comparare ausa, et mutata in ciconiam. Vid. Servius ad Virg. Georg. II, 320. — *Non profuit* seu *longe fuit illi*, vox solemnis de iis, qui, quamquam genere re-

In volucrem vertit: nec profuit Ilion illi;
Laomedonve pater; sumtis quin candida pennis
Ipsa sibi plaudat crepitante ciconia rostro.
Qui superest solus Cyniran habet angulus orbum:
Isque gradus templi, natarum membra suarum,
Amplectens, saxoque iacens, lacrymare videtur.
Circuit extremas oleis pacalibus oras:
Is modus est; operique sua facit árbore finem.
Maeonis elusam designat imagine tauri
Europen: verum taurum, freta vera putares.
Ipsa videbatur terras spectare relictas,
Et comites clamare suas, tactumque vereri
Adsilientis aquae, timidasque reducere plantas.

busve gestia clari, tamen ponuntur. IV, 648. — *pater.* Gronovianus, *suus*, non improbante Burmanno. Regii nostri habent *pater.* — *crepitante.* Crepitus ciconiae bene fabulae accommodatus.

98. *Cinyran* fuisse aiunt regem Assyriorum, cuius filias, Iunoni se praeferre ausas, Dea in *gradus templi* sui commutaverit. Vide Lactant. in Argumento. — *videri*, de figuris ad naturae veritatem expressis etiam versu 105.

101. *Circuit extremas* etc.) Sequuntur πάρεργα, hoc est ornamenta, quae addebantur tabulis. Plin. XXXV, 10. *Circuit*, pingit in oris imaginem circumeuntibus. Dum manum circumducit, ipsa *circuire* videtur. Sic Aen. X, 243, Vulcanus clypei *oras ambiit auro.* — *pacalibus.* Cantabr. *baccalibus*; et ita coniecerat Gronovius. *Pacalis*, pacifera, olea enim signum pacis; XV, 591, *pacalis* laurus.

102. *operique*) Sicuti supra in vs. 82, Regii nostri dant *operisque.*

103. *Maeonis elusam* etc.) Tacita malitia Arachnes ostendit, quid de Diis sentiat, exhibens plurima Deorum flagitia. Hic quoque, ut Aeneid. I, 641, in vasis caelatis Didus, expressa *series longissima rerum.* Initium fit a Iove, qui innumeris figuris mulieres decepit. Amor. I, 10, 8: *quidquid magno de Iove fecit Amor.* De Raptu *Europae*, vide ad librum II, 833; V Fast. 607 sqq. — *designat*, pingendo exprimit. — *eludi* passim apud Nostrum de decepta virgine. — *verum*, vivum: vide ad X, 250. Bene notat et sollicitudinem raptae puellae, et artem lanificae. — *reducere* dedit Heinsius ex primo Vaticano, Mediceo et decem aliis; et monet identidem esse adducere et attrahere. Fastorum dicto loco, *Saepe puellares subducit ab aequore plantas; Et metuit tactus adsilientis aquae.* Sed h. l. *reducere* simpliciter, subducere; repetiti enim motus in tela exprimi non poterant. Vulgo legebatur *recondere*; ita et Codex Reg. B; Codex A, *recludere.*

Fecit et Asterien aquila luctante teneri:
Fecit olorinis Ledam recubare sub alis:
Addidit, ut Satyri celatus imagine pulchram
Iupiter implerit gemino Nycteida foetu;
Amphitryon fuerit, quum te, Tirynthia, cepit;
Aureus ut Danaën; Asopida luserit igneus;
Mnemosynen pastor; varius Deoida serpens.
Te quoque mutatum torvo, Neptune, iuvenco
Virgine in Aeolia posuit: tu visus Enipeus
Gignis Aloidas: aries Bisaltida fallis:
Et te, flava comas, frugum mitissima Mater,
Sensit equum: te sensit avem crinita colubris

108. *Fecit teneri – recubare*; exhibuit eam sic, ut teneretur, etc. Prisci aevi mulieres solebant ad Deos ἀναφέρειν τὴν ἁμαρτίαν λέχους. Euripid. Bacch. 29. — *Asterie*, Coei Titanis filia, Iovis amplexus fugiens, in coturnicem mutata, atque in mare abiecta est, unde insula Ortygia orta. Hygin. fab. 53; Apollod. I, 4, 1; cf. Spanhem. ad Callim. hym. Del. 37, 39. Videtur Iupiter ea in re *aquilae* ministerio usus.

110. *Addidit*) Codex Regius A, *additur*. — *celatus*. Vide ad V, 326. — *Nycteida*, Antiopen, Nyctei, regis in Boeotia, filiam, ex qua nati sunt *gemini*, Zethus et Amphion. Hygin. fab. 8; Apollod. III, 5, 5; Schol Apollon. Rhod. IV, 1090; Lutat. ad Stat. Theb. IX, 423. Sed Homerus, Od. Λ, 259, eam facit Asopi filiam: de quo dissensu vide Pausan. Corinth. p. 124; cf. omnino Valkenar. Diatrib. p. 58 sqq., ubi fragm. Antiope Eurip. — *Tyrinthia*, Alcmena, quam Iupiter sumta Amphitryonis coniugis forma, vitiavit. Hygin. fab. 29; Homer. d. l. vs. 265. — *Asopida*, Aeginam, Asopi filiam; confer. VII, 616: vide Spanhem. ad Callimachum hym. Del. 78. Eam vitiavit Iupiter in *ignem*, aut, ut Clemens Hom. V, 13, Nonnus Dionys. VI, 212, Lutat. ad Stat. VII, 427, malunt, in aquilam conversus. In insula Aegina peperit Aeacum. Apollod. I, 9, 3; III, 12, 6. — *Deoida*. Ceres Graecis Δηώ dicta, unde Proserpina Δηοῦς κόρη, quod Noster et Ausonius, Epist. 4 ad Theon. expresserunt per *Deoida*. Vid. Spanhem. ad Callimachum hym. Cer. vs. 133.

116. *Aeolia virgo*, vel Arne, vel Canace, Aeoli filia, quam Neptunus in taurum conversus vitiavit. — *Enipeus*, fluvius Thessaliae, in quem Neptunus conversus Iphimediam, Aloi uxorem, compressit, ex qua nati Othus et Ephialtes, *Aloide* dicti. Homer. Od. Λ, 304 sqq.; Virgilius Aeneid. VI, 582 sqq. — *Bisaltida*, Theophanen, Bisalti filiam, quam Neptunus in ovem, se autem in arietem mutavit. Hygin. fab. 188.

118. *Et te, flava* etc.) Ceres, ut Neptuni insidias fugeret, se in equam mutavit; quod quum Neptunus rescisset, in equum et ipse conversus

Mater equi volucris: sensit delphina Melantho.
Omnibus his faciemque suam, faciemque locorum
Reddidit: est illic agrestis imagine Phoebus;
Vtque modo accipitris pennas, modo terga leonis
Gesserit; ut pastor Macareida luserit Issen.
Liber ut Erigonen falsa deceperit uva:
Vt Saturnus equo geminum Chirona crearit.
Vltima pars telae, tenui circumdata limbo,
Nexilibus flores hederis habet intertextos.
Non illud Pallas, non illud carpere livor
Possit opus: doluit successu flava virago;
Et rupit pictas, coelestia crimina, vestes.
Vtque Cytoriaco radium de monte tenebat,
Ter, quater, Idmoniae frontem percussit Arachnes.
Non tulit infelix, laqueoque animosa ligavit

eam iniit. Inde natus Arion, equus. — *avem*. Regii nostri habent *equum*, quoniam de Pegaso agitur: recentiores repetitione vocis *equum* offensi posuerunt *avem*; at nescio an Pegasus, etiamsi alatus, *avis* recte dici possit. Lem. — *crinita colubris*; Medusa, quae ex Neptuno concepit Pegasum. — *Melantho*, Deucalionis filia.

121. *Faciem suam*) formam eam, sub qua mulieres compresserunt. — *Reddidit*: Iunian. et unus Mediceus, *addidit*. Hunc versum Regius B ita claudicantem habet: *Reddidit: illic Agrestis imagine Phoebus.* — *agrestis*, quum pavit Admeti armenta. L.

124. *Macareida*) Macarei filiam, vel Lesbiam vel Euboeam. — *Erigone*, Icari filia.

126. *Vt Saturnus* in equum conversus ex Philyra genuit centaurum *Chirona*. Lem. — *geminum*, quia ex parte equus, ex parte homo. Lem. — *tenui limbo*, subtili fascia; est enim *limbus* fascia ultimam vestis partem ambiens. Lem. — *intertextos*. Codex Regius B, *intermixtos*.

129. *Non illud Pallas* etc.) Iam hic exspectat lector exitum certaminis, et iudicium de utriusque lanificae tela. Non victrix, sed invidia, quae etiam Deos tangit, commota Pallas punit, atque invidia eius exacerbatur etiam criminibus Deorum effictis. *Non livor illud opus carpere possit*, proverbii speciem habuisse videtur, monente Zinzerl. Promuls. cap. 41. — *coelestia crimina* Deorum stupra et adulteria dicuntur. Vide Burm. Sic et Propertius II, 5, 25: *Non istis olim variabant tecta figuris. Tum paries nullo crimine pictus erat.* — *crimina, vestes*, telam, in qua flagitia.

132. *Cytoriaco*) Vide ad IV, 311. — *animosa* refertur melius ad gutturа, quam ad ipsam Arachnen; sed quaeritur, quo sensu vir doctus in Bibl. Tigur. Vol. III, P. 1, p. 94, ex-

Guttura: pendentem Pallas miserata levavit;
Atque ita, « Vive quidem, pende tamen, improba, dixit:
Lexque eadem poenae, ne sis secura futuri,
Dicta tuo generi, serisque nepotibus esto. »
Post ea discedens succis Hecateidos herbae
Spargit; et extemplo tristi medicamine tactae
Defluxere comae, cumque his et naris, et auris;
Fitque caput minimum, totoque in corpore parva est:
In latere exiles digiti pro cruribus haerent:
Cetera venter habet; de quo tamen illa remittit
Stamen, et antiquas exercet aranea telas.
II. Lydia tota fremit; Phrygiaeque per oppida facti

plicet spirantia, et comparet ex VII, 604, *pars animam laqueo claudunt*. Laudat idem Amor. I, 6, 51; ubi *animosum ventum* putat esse spirantem, flantem, et e Cic. N. D. II, 6, *animum spirabilem*. Haud scio tamen, an possis superba explicare, ut vers. 206, ut gutturi more poëtarum tributa sit affectio dominae. — *ligavit;* Heinsius malit *ligatur*, ut κακοφωνία vitetur in *ligavit* et *levavit*. — Regii nostri habent *ligavit*, nec opus est emendatione Heinsiana. Lem. — In iunctura verborum *ligavit, levavit* sane est negligentia quaedam, neque tamen illa sollicitare Heinsius debebat ad corrigendum. Vide ad II, 398. — *levavit*, leviorem ei sortem tribuit.

137. *Lex*, modus et ratio. Poena eiusdem modi constituta esto. — Per *genus* et *nepotes* araneas intelligit. Ita *nepotes* etiam XI, 48. Inde autem et aranea *invisa Minervae*, Virg. Georg. IV, 246.

139. *Post ea*) Schepperus coniecit *oraque*. *Post ea* et mihi languidum, nec satis poëticum videtur. Non tamen cum Scheppero haec corrigere ausim. — *Hecateis*, venenata et magica, ut XIV, 44, *Hecateia carmina* sunt incantationes. *Hecate* enim invocabatur a veneficis. — *medicamen*, omnis succus, quo inficitur aliquid. — *Defluere* et *defluvium* dicitur de capillis. — *totoque in corpore* Burmannus dedit ex tribus MSS.; vulgo *toto quoque corpore*. Licet habeat totum et integrum corpus, parva tamen est, et omnia eius membra sunt exilia. Mox Heinsius mallet *venter obit*, sed male. Eleganter, *Caetera venter habet*, sunt venter. III Trist. 4, 46, *habet caetera pontus*. *Obire* potius de actu, quo mutatur aliquid I, 552. — *exercet*. Debebat sequi artem, sed dixit *telas*, et quidem *antiquas*, pristinas. Nam *exercere* omnino est tractare.

146 – 312. *Niobe*, Tantali filia, Amphionis, regis Thebani, uxor, copiosa prole superbiens et Latonae se praeferens, primum orbatur filiis filiabusque omnibus, mox ipsa mutatur in saxum. Fabula a multis scriptoribus, multis deperditis tragoediis, multis monumentis, multis denique epitaphiis celebrata. Cf. Hom. Il. Ω, 602 sqq.; Callim. hym. Apoll.

Rumor it, et magnum sermonibus occupat orbem.
Ante suos Niobe thalamos cognoverat illam;
Tum quum Maeoniam virgo Sipylumque colebat:
Nec tamen admonita est poena popularis Arachnes
Cedere Coelitibus, verbisque minoribus uti:
Multa dabant animos; sed enim nec coniugis artes,

22; Pausan. Corinth. p. 160; Apollod. III, 5, 6, qui in plurimis consentit cum Nostro; et Diod. Sic. IV, 74; Schol. Eurip. ad Phoen. 162, e Cod. Voss.; Hygin. fab. 9, 10, 11. Tractaverant haec et Hesiod. Pherecydes, Hellanicus et plurimi poëtae. Signum vetustum Niobes cum libris excellentissimum Florentiae servatur, de quo Winkelm. in Hist. Art. pag. 170, 205, 226; et in Mon. Ined. n. 89. Palaephat. cap. 9, fabulam sic explicat, Nioben fecisse sibi statuam lapideam in tumulo liberorum. Philemon fab. inde notam arbitrabatur, quod Niobe prae doloris magnitudine nihil proloqui potuerit. Nec aliter Cic. Tusc. III, 26: *Niobe fingitur lapidea, propter aeternum, credo, in luctu silentium.* Hinc ab Aeschylo inducta fuerat velato capite. *fremere* hic non de indignatione et dolore popularium Arachnes capiendum, sed, ut Schirach. recte observat; de fama pervagante Lydiam, quia haec dignior facto Minervae, quam indignatio. Phaedrus I, fabula 5, 20: *Rubor de tibicine fremit in theatro.* De fama *fremere* est XII, 748. — *it per oppida*, ut apud Virgilium, *fama it per urbes.* — Male Heinsius suadet *magnam urbem*, id est, Sardes. Imo fama serpit primum per Lydiam, mox per vicinam Phrygiam, tandem per totum terrarum orbem, penetratque adeo et Thebas ad Nioben.

149. *Maeoniam*, imprimisque *Sipylum* colebat. Nam *Sipylus* et mons et urbs Lydiae. Plin. II, 59. Anacr. Od. 20, annumerat quidem eam Phrygiae; sed Lydia relata olim fuit a multis ad Phrygiam Magnam. Vide Strabo II, p. 89. Etiam mox vs. 177, *gentes Phrygiae.* E Maeonia eam cum Pelope in Peloponnesum venisse, putat Heynius ad Apollod. d. l., nisi potius in Lydism iam nupsit Amphioni. Certe a Pausan. IX, p. 720, Amphion ob Tantali affinitatem Lydios modos a Lydiis didicisse narratur. — *admoneri* exemplis, iis impelli, ut tibi consulas. — *verbis minoribus uti*, submissius loqui, ut vs. 368. Vid. ad IX, 31.

152. *animos*; superbiam: — *sed enim*, at vero: — *artes* habent Florentinus optimus, primus et secundus Mediceus, aliique complures; probarunt hoc Heinsius, Bersmannus, Pontanus, Burmannus; caeteri, *arces.* Codex Regius A, *arces*; Codex B, *artes*: hoc praetulimus cum tot et tantis viris: quamvis enim *artes* saepe in malam partem accipiantur, hic de musica et lyrae Amphioniae miraculis, forte etiam de regali sapientia et optimo regimine intelligendum est, dum *arces* tautologiam meram redoleret cum *potentia magni regni.* Lem. — *artes*, musica, qua excellebat Amphion, quae inde *Amphionia ars* apud Sidonium Apoll. ab Heinsio laudatur. In Twisd. Cod. glossa adscripta erat, *quia citharoedus erat:*

Nec genus amborum, magnique potentia regni,
Sic placuere illi, quamvis ea cuncta placebant,
Vt sua progenies; et felicissima matrum
Dicta foret Niobe, si non sibi visa fuisset.
Nam sata Tiresia, venturi praescia, Manto
Per medias fuerat, divino concita motu,
Vaticinata vias: « Ismenides, ite frequentes,
Et date Latonae, Latonigenisque duobus,
Cum prece tura pia; lauroque innectite crinem:
Ore meo Latona iubet. » Paretur; et omnes
Thebaides iussis sua tempora frondibus ornant,
verba Turaque dant sanctis et herba precantia flammis.
Ecce venit comitum Niobe celeberrima turba,

vide ad vs. 178. Sed Broukh. ad Propert. III, 7, 39, per *artes* h. l. intelligitur urbem Thebas, quam Amphion lyrae canore construxerat, quemadmodum apud Propert d. l. Pergama ex Broukh. emendatione dicuntur *Apollinis artes*. Ita vero musices, qua tantum sibi nomen Amphion paraverat, nulla fieret mentio. Possis forte utrumque hic intelligere, musicam et moenia. Vid. ad vs. 178. — *Sic* – *Vt sua progenies*. Haec causa ei fuit superbiae, calamitatis, insani doloris et mutationis. — *sibi visa fuisset*, atque felicitatis illius sensu elata.

157. *Nam sata* etc.) Niobe Thebanis interdixerat Latonae sacra celebrare. Hoc tractavit, ut poëta. Vatem inducit sacra indicentem, mulieres iussis parentes, Nioben in publicum prodeuntem, se iactantem, Deae maledicentem. — *Manto* (a μαντεύεσθαι) saepe a Veteribus commemoratur. In eius verbis non inest *vaticinium*, quod vulgo sic dicitur, sed indictio sacrorum. Nempe *vaticinari* omnino est impulsu Dei loqui. — *divino concita motu*; vide ad III, 711. Confer Senec. Agam. 319, qui Nostrum expressit: *Quam fatorum praescia Manto Sata Tiresia Latonigenas Monuit sacris celebrare Deos*. Pertinuerunt illa sacra ad mulieres tantum. — *Et date* etc. Formula solemnis in indictione sacrorum. Confer Aeneid. VIII, 274. — *pia*, quae pium animum declarant. — *Cum prece*. Intelligenda comprecatio, quae sacrificio addebat preces. Confer IX, 159. Vt in sacris Bacchi pampineae aut hederaceae, in honorem Herculis populeae frondes *innectebantur crinibus*, sic in Apollinis sacris *laurus*. — *iussis*. Ita et I, 399; III, 105; IV, 32; XI, 635. Et ex more Ovid. post *iubet* repetitum *iussis*. Non tamen spernenda altera lectio *festis*. Ita III, 528, *festi ululatus*; vide et ad III, 111; Virgil. Aeneid. II, 249, delubra Deum *festa velamus fronde*. Regii nostri Codices, *iussis*.

165. *Ecce venit comitum* etc.) Incessus mulieris superbae et prae superbia indignantis egregie hic descri-

Vestibus intexto Phrygiis spectabilis auro,
Et quantum ira sinit, formosa; movensque decoro
Cum capite immissos humerum per utrumque capillos
Constitit: utque oculos circumtulit alta superbos;
« Quis furor auditos, inquit, praeponere visis
Coelestes? aut cur colitur Latona per aras?
Numen adhuc sine ture meum est? mihi Tantalus auctor,
Cui licuit soli Superorum tangere mensas;
Pleiadum soror est genetrix mihi; maximus Atlas
Est avus, aetherium qui fert cervicibus axem:

bitur; *celeberrima*, stipata multis comitibus, more reginarum orientalium. — De *Phrygiis vestibus* vide ad vs. 1. — *movens*, concutiens, indignationis causa, ut Iupiter in libro I, vs. 179. — *immissos.* Pauli Codices habent *immensos;* idque placet Barthio; ea vero est immensa hyperbole. Regii nostri Codices, *immissos. Immissi* in faciem *capilli* signum erant vel squaloris, vel certe negligentiae, qualis est mulierum domi sedentium, V, 338. Verum h. l. *immissi* absolute sunt soluti, fluentes, quales sunt Apollinis. Tibul. III, 4, 27: *Intonsi crines longa cervice fluebant.* Apud Homer. d. l. ἠΰκομος Νιόβη. — *alta*, quia superbi elato capite incedunt. Vs. 275, *resupina.* Senec. Epist. 80, p. 624, ed. Lips.: *Ille, qui in scena elatus incedit, et haec resupinus dicit, En impero Argis.*

170. *Quis furor auditos*, etc. Hinc *cuncta* illa, quae *animos dabant* (152), ut se Latonae praeferret, ipsa non enumerat modo, sed et amplificat. Haec sunt *magna* illa *verba*, quae minuere nolebat, et quibus elata, vs. 184, fidenter subiicit, *Quaerite nunc* etc. De formula *quis furor?* ad III, 531. Quae ipsi *videmus*, ea et certiora et praesentiora sunt *auditis*, de quibus fando aliquid accepimus. — *per aras* non est, aris exstructis, sed in aris plurimis, ut quae *per urbes*, plurimis in urbibus, fieri dicuntur. — *Numen meum*, ut vs. 4. — *Tantalus*, rex Lydiae opulentissimus, saepe ad Deorum convivium admissus, unde *conviva Deorum* Hor. I, Od. 28, 7. — *auctor*, scilicet generis. — *soli;* licuit quidem et Ixioni et Pelopi, sed illi posteriores Niobe. Heinsius. Maximus autem honos *tangere mensas*, interesse conviviis *Deorum*, isque olim non nisi Diis concessus, atque adeo divinitatis signum. Aeneid. I, 79, Aeolus ad Iunonem: *tu das epulis accumbere Divum.*

174. *Pleiadum sorores* erant Hyades (Hygin. P. A. II, 21), e quibus una Dio (Schol. Hom. ad Il. Ε, 486), quam nonnulli faciunt Niobes genitricem. Hygin. fab. 9, 82, 83. Sin *Atlas* eius avus, et *Iupiter*, Tantali pater, *alter avus*, atque adeo *socer* quoque, quia et Amphion Iovis ex Antiopa filius. Pausan. Boeot. p. 720. — *genetrix mihi* ex Neapolitano recepit Burmannus pro *genetrix mea.* Praestantior ea lectio Burmanni quam vulgata, quam quidem habent Regii nostri. Lem. — *aetherium qui fert* etc. Confer. in lib. IV, vs. 656 et sqq.

Iupiter alter avus; socero quoque glorior illo.
Me gentes metuunt Phrygiae; me regia Cadmi
Sub domina est; fidibusque mei commissa mariti
Moenia cum populis a meque viroque reguntur.
In quamcumque domus adverto lumina partem,
Immensae spectantur opes: accedit eodem
Digna Deae facies: huc natas adice septem,
Et totidem iuvenes, et mox generosque nurusque.
Quaerite nunc, habeat quam nostra superbia causam:
Nescio quoque audete satam Titanida Coeo

177. *metuunt*, venerantur et colunt, ut felicem maximi regis filiam; vide ad I, 322. — *Phrygiae.* Vide ad V, 149, *Amphionem*, qui regnavit anno 1390 ante Christum, *fidibus* excelluisse (Plinius VII, 56; Noster ibid. 585), earumque sono Thebas circumdedisse muris (Horat. A. P. 394), id est, musices suavitate ita oblectasse Thebanos, ut muris exstruendis operam navare non gravarentur (Maximus Tyr. Dissert. 21, Palaeph. 42), constat. Hinc igitur *moenia fidibus mariti mei commissa*, constructa. Apud Propert. I, 9–10, *Amphioniae moenia lyrae.* Plura de eius arte musica habet Pausan. Boeot. p. 720. De muris eius vid. Homer. Od, A, 261. — *populi*, cives. — *adverto lumina.* Heinsius mallet, graeca forma, *advertor lumina.*

182. *Digna Deae*) Confer V, 182. — De numero liberorum Niobes studiose quaesiverunt Veteres Ael. V. H. XII, 36; Gellius N. A. XX, 7; Schol. Eurip. ad Phoen. 162, et e recentioribus Cuper. Obsv. III, 7. Noster sequutus est Eurip. Aesch. Aristoph. Lasium, qui septem filios totidemque filias Niobae dabant. Sic et Hyginus, Apollodorus, et Scholiastes Euripidis, e Cresphonte. Homerus non nisi sex utriusque sexus numerat, Hesiodus et Aelianus omnino viginti, Herodotus duos filios, tres filias.

185. *Nescio quoque etc.*) Cum splendida sua fortuna comparat miseram Latonae sortem, de qua Homer. hym. Apoll, et Callimachus hym. in Del. adeundi. — *Nescio quoque audete.* Ita haec verba Heinsius constituit ductu Florentini optimi et tertii Medicei, quorum ille, *Nescio quoque audite satam*, hic *Nescio quoque audete genatam.* Scabra satis sunt verba et dura; ostendit etiam *que:* sed difficile est, sine MSS. adiumento aliquid melius substituere. Vulgata habebat *Quoque modo audetis genitam.* Ex hac emendatione Heinsii ordo et sensus verborum is est: *et audete Latonam nescio quo* (contemptim) *Coeo satam.* — Codex Regius A habet *Quoque modo audetis genitam*; Codex B, *Nescio quoque audete satam.* Lectio Codicis A, quae est vulgatae, haud multum placet. Sed recta est. Codex B nonnihil habet salebrosum; at quod habebat vir Cl. *Gierig*, *Nescio quoque audete genitam*, grave mendum est; hoc emendavimus, Heinsio freti: raro

Latonam praeferre mihi; cui maxima quondam
Exiguam sedem pariturae terra negavit.
Nec coelo, nec humo, nec aquis Dea vestra recepta est;
Exsul erat mundi; donec miserata vagantem,
Hospita tu terris erras, ego, dixit, in undis;
Instabilemque locum Delos dedit: illa duobus
Facta parens: uteri pars est haec septima nostri.
Sum felix: quis enim neget hoc? felixque manebo;
Hoc quoque quis dubitet? tutam me copia fecit.
Maior sum, quam cui possit fortuna nocere;
Multaque ut eripiat, multo mihi plura relinquet.

quidem ponitur τὸ *que* post *nescio quis*, tamen, quum uno tractu legatur *nescio quis*, quasi adiectivus, nil obstat quominus admittat post *quis* vel *quo* particulam *que*. Tanaq. Faber, cui suum caput, sua libido est, non timuit mutare textum, non infeliciter, sed sine auctoritate, his verbis: *Et nunc nescio quo genitam Titanida Coeo Latonam praeferte mihi!* LEM. — Fuit autem *Coeus* unus ex Titanibus, cuius filia Latona a Iove compressa Apollinem simul et Dianam concepit.

186. *Cui maxima – terra negavit*; Iureiurando obstrinxerat Iuno omnes terras ne parturienti Latonae locum concederent: latuit tum sub aquis Delos insula, quam emergere iussit Neptunus et locum parturienti praebere; vide infra quae addit *Gierig* de insula Delo. LEM. De erroribus Latonae parturientis, vid. Homer. hymn. Apoll. 30, et de Delo *miserata vagantem*, vs. 61 sqq., et Callim. hymn. Del. 201 sqq. — *Exsul mundi* eodem syntaxi, qua *exsul mentis*, *fugitivus regni* etc., vide Burm. Graviter *exsul mundi*, quum alii tantum sint *exsules patriae*. — *ego in undis*. Delos olim instabilis (Stat. Achil. I, 388) et errans in mari, sed nato Apolline statim immota facta est et inconcussa, haesitque inter Gyarum Myconumque Cyclades; Aeneid. III, 75 sqq., ubi: *oras et litora circum Errantem Mycone celsa Gyaroque revinxit.* Vide dialogum Iridis et Neptuni, apud Lucianum, et quos laudat Spanhem. ad Callimac. hymn. Del. 273. Vtrum utramque prolem in hac insula deposuerit Latona, an Dianam alio loco, de eo dissentiunt poetae; vide ad I, 694. Delos autem hic loquens inducitur, ut apud Hom. vs. 61 sqq., et commode, quum ambae similem sortem experirentur. — *Instabilem* contemtim. Confer. vers. 333 sqq. — *illa duobus Facta parens* pro *duorum* ex uno Codice dedit Heinsius. — Sicuti in vs. 174 Regii nostri habent *est genetrix mea*, ita hoc loco habent quoque *duorum parens*. Melior sane lectio quam reliquimus in utroque loco. LEM.

192. *uteri* etc.) Hi duo non faciunt, nisi septimam partem eorum, quos ego enixa sum. *Vterus* de tota, eaque numerosa, prole. Homer. Il. d. l.: Φῆ δοιὼ τεκέειν, ἡ δ' αὐτὴ γείνατο πολλούς. Inde et apud Apollod. εὔτεκνα-

Excessere metum mea iam bona: fingite demi
Huic aliquid populo natorum posse meorum;
Non tamen ad numerum redigar spoliata duorum,

τέρχν se iactat Latona. Iam incipit oratio languescere, maxime insertis illis *quis enim* etc., *Hoc quoque* etc., et ταυτολογεῖν, quum inde a vocab. *tutam* usque ad *spoliata duorum* eadem sententia quinquies repetita sit. — *populus* omnino multitudo, ut XI, 634, ubi vide notas. Ita *cohors liberorum* Aeneid. X, 328; *totus familiae populus* Plin. XXXV, 2.

199–203. *Non tamen ad numerum* etc.) Hic locus valde corruptus et disturbatus: in primo versu, unus habet *num tamen;* in sequentibus, olim legebatur: *Quodque licet, tacito venerantur murmure numen Latonae turba quantum distabat ab orba, Tantum animosa sui furiis agitata doloris.* Vltimum versum Ciofanus et alii recte deleverunt, et abest a plurimis MSS. Gronovius Observation. IV, 15, primum versum postposuit multis et secundum sic emendavit: *Latonae: turba qua quantum distabat ab orba?* Heinsius probat transpositionem Gronovii, et legit praeterea: *turba quo quantum distat ab orba!* Burmannus mallet, *turba qua* (scilicet duorum, ut ironice vocat) *quantum distat ab orba!* Schirachius denique suadet: *Latonae torvae; quae, quantum distat ab orba.* Insuper caetera mendis laborant; legebatur: *Ite sacris propere sacris*, quod Gronovius fatetur se non intelligere; suadet igitur: *Ite, sat est operae sacris*, aut, *Ite, satis pro re sacri*, aut *Ite satis properae sacris*, ut per contemptum ita appellet Thebaidas mulieres superstitiosas, festinasque ad sacra accipienda. Iac. Gronovius, in Antiquitatum Graecarum thesauro, tom. I, volebat: *Ite aris propere ab sacris;* Schirachius: *Ite satis, properate sacris*, quod inter alia suaserat Heinsius. Ex his omnibus corruptionibus ac disturbationibus horum versuum vix sensus commodus erui potest. Nos interpunximus, non post *Latonae*, sed post *turba*, et *quo* mutavimus in *quae.* Sensus: Si vel maxime pluribus liberis spolier, non tamen in tanta meorum turba redigar ad numerum duorum Latonae; *quae* cum duobus suis, *quantum*, quam parum, *distat ab orba?* Mutationi huic, quam sensus commendat, accedit aliquid auctoritatis e MSS. Etenim Ciofanus, e libro Briant., notavit, *Latonae, turbae? quae quantum.* Atque etiam Heinsius *quae* in melioribus reperit. Lenzius et ipse probat *quae*, sed coniungit *turba ob orba*, id est, a multitudine eorum, qui omni prole carent. Si proxima servamus, sane post *ite* et *properate*, subintelligimus praepositionem *a.*

Ea fuit opinio Cl. *Gierig* et caeterorum quos nominavit: in hoc loco tam difficili liceat quoque nostram emendationem nostramque explanationem subiicere. Primo dicamus quae sit lectio nostrorum Codicum: *Num tamen ad numerum redigar spoliata duorum? Ite sacris, propere sacris; laurumque capillis Ponite: deponunt infectaque sacra relinquunt; Quodque licet, tacito venerantur murmure numen Latonae; turba quantum distabat ab orba.* Ita versus extremus legitur in Codice A; sed Codex B habet eodem loco *Latonae turba; quae quan-*

Latonae turba: quae quantum distat ab orba?
Ite sacris, properate sacris: laurumque capillis
Ponite ». Deponunt, infectaque sacra relinquunt,
Quodque licet, tacito venerantur murmure numen.
Indignata Dea est; summoque in vertice Cynthi,
Talidus est dictis gemina cum prole loquuta:
« En ego vestra parens, vobis animosa creatis,
Et, nisi Iunoni, nulli cessura Dearum,
An Dea sim, dubitor; perque omnia secula cultis
Arceor, o nati, nisi vos succurritis, aris.
Nec dolor hic solus; diro convicia facto
Tantalis adiecit, vosque est postponere natis
Ausa suis; et me, quod in ipsam recidat, orbam

tum distat ab orba? uterque reiecit versum *tantum animosa* etc., certe spurium, de quo loquitur Cl. *Gierig.* Quae lectiones ultimi versus non parum impediunt sententiae tenorem; nam caetera, usque ad hunc versum, plane fluunt; nihil enim vividius hac interrogatione: *Fingite demi... num tamen... redigar?* Quid aptius est ferociori iubentis feminae animo quam ista acerbiter dicta: *Ite sacris, propere sacris* abscedite; et *laurum*, qua praecingitur caput vestrum, *deponite.* *Deponunt* quidem; sed mireris metum vulgi inconstantiamque: dum Niobes metu, *sacra* Latonae *relinquunt*, hanc *tacito murmure*, *quod licet*, *venerantur.* Nihil hactenus quod non laudemus: sed quid hic versus iste: *Latonae; turba quantum distabat ab orba*, quem nullo modo interpretari queas, etiamsi utaris glossa marginali quam habet Codex alius antiquissimus, qui eamdem praebet lectionem: ea nempe est glossa, *a turba orbarum matrum quantum distabat.* Quare hunc versum, hoc loco saltem inutilem, cum Cl. *Gierig*, post versum *Num tamen relinquimus*; et, *turbam* pro *turba* scribentes, ita explicamus totum locum: «Num igitur spoliata redigar ad numerum duorum filiorum, quae est turba Latonae? Quam parum haec distat a matre spoliata suis filiis! Ergo, quum Latona numero liberorum mecum se conferre nequeat, eius sacra relinquite; et deponite laurum qua, iubente *Manto*, crines vestros cinxistis ». LEM. — *murmure*, deprecante, etiam 327; *tacito*, leni. Compressis labris mussitant. Loco citato: *pavido, faveas mihi, murmure dixit*, etc.

204. In *Cyntho*, Deli monte, Latona colebatur cum Apolline. Breviter Apollod. liberos παρώξυνε. — *animosa*, superba. — *dubitor* Burmannus inter singularia refert. Dictum ut *imperor* et alia. De divinitate Latonae non dubitaverat Niobe; sed ira solet maledicta alterius augere. — *cultis*; unus, *cunctis*, quod praefert Daniel Heinsius. — Regii nostri, *cultis*. — *Arcetur* Deus *aris*, quando eius sacra in aris interdicuntur; habitare enim ibi credebatur.

212. *recidat* verbum in hac re pro-

Dixit; et exhibuit linguam scelerata paternam. »
Adiectura preces erat his Latona relatis;
« Desine, Phoebus ait, poenae mora longa, querelas. »
Dixit idem Phoebe; celerique per aëra lapsu
Contigerant tecti Cadmeida nubibus arcem.
Planus erat, lateque patens prope moenia campus,
Adsiduis pulsatus equis; ubi turba rotarum,
Duraque mollierant subiectas ungula glebas.
Pars ibi de septem genitis Amphione fortes

prium, et primam interdum producit. Vide Broukh. ad Prop. IV, 8, 44. — Huius prima syllaba semper apud recentiores corripitur; unde quidam metri corrigendi causa scripserunt, recidat. Lem. — Veteres autem, ubi ominosi aliquid audierant, in hostes id vertere solebant. — *exhibere linguam paternam*, peccare lingua, ut pater Tantalus, divulgatis Iovis arcanis. *Magna lingua* Niobae tribuitur ab Horatio IV, Od. 6, 1: Apollo, *quem proles Niobea magnae Vindicem linguae sensit*.

214. *Adiectura preces*) Vulgo, *deiectura*: Coust. Fan. *adiectura*; Heinsius malebat *admotura*; Burmannus ex uno praefert *admixtura*. Codices nostri Regii, *adiectura*.

215. *Desine*) Desinere aliquid, id est, id deserere, ab eo desistere. Vid. Heinsium ad Art. Amat. II, 726. — *mora longa, querelas*; hunc locum Heinsius ita constituit; vulgo, *mora longa querela est*. — Posterior haec lectio in nostris etiam Codicibus Regiis est. Lem.

216. *Phoebe*) Diana, quae eadem esse cum Luna dicitur. Lem. — *Contigerant*; unus, *constiterunt*, quod elegans, et divinam celeritatem declarare Burmanno videbatur. — *Cadmeida arcem*; Thebanam arcem, a Cadmo exstructam. Lem. — *tecti*; unus, *vecti*. — *tecti nubibus* solent esse Dii descendentes ad puniendum, ut Apollo, Il. A.

218. *Planus erat*, etc.) E priscae vitae ritu ante urbes erant loca lata, campi, in quibus iuvenes armis exercebantur et cursu. Homer. Il. B, 811 sqq.; Aeneid. VII, 162. Homero auctore, pueri aeque ac filiae in aedibus perierunt; secundum Apollod. ex Euphorione et Hygin. venantes in Cithaerone monte interfecti sunt. Timagoras, apud Schol. Euripid. ad Phoen. 162, putat, a Thebanis per insidias sublatos esse Amphionis liberos. Pestilentia eos esse absumtos, censet Eustath. ad Hom. d. l. Confer Pausan. Boeot. pag. 721. Apollo enim sagittis suis (h. e. sol radiis) pestilentiam excitare credebatur. Nomina illorum habent Hyginus fabul. 11; Apollod. Schol. Eur. Noster filiorum tantum nomina habet, in quibus non multum ab Apollod. discrepat. — *prope moenia*. Gebhard. coniecturat *ad moenia*. — *pulsari* dicitur campus curru et ungula equorum; confer. Aeneid. X, 216; Noster infra 487. — *Adsiduis equis*, assiduo equorum cursu. Lem. — Schirachius profert *aquis* pro *equis*, et *pulsare* explicat, allaere. Tum verbis *ubi turba* viam

Conscendunt in equos, Tyrioque rubentia fuco
Terga premunt; auroque graves moderantur habenas.
E quibus Ismenos, qui matri sarcina quondam
Prima suae fuerat, dum certum flectit in orbem
Quadrupedes cursus, spumantiaque ora coërcet,
« Hei mihi!» conclamat; medioque in pectore fixus
Tela gerit, frenisque manu moriente remissis
In latus a dextro paulatim defluit armo.
Proximus, audito sonitu per inane pharetrae,
Frena dabat Sipylus: veluti quum praescius imbris
Nube fugit visa, pendentiaque undique rector
Carbasa deducit, ne qua levis effluat aura,
Frena dabat; dantem non evitabile telum
Consequitur; summaque tremens cervice sagitta
Haesit, et exstabat nudum de gutture ferrum.
Ille, ut erat pronus, per colla admissa iubasque

regiam iuxta campum describi putat. At *aquis* nulla auctoritate se tuetur; neque de via, sed de ipso campo sermo est.

222. *Conscendunt in equos* vestibus purpureis lectos. Confer VIII, 33. Seculo tamen heroico exercitationes non in equo, sed in curru instituebantur. — *fucus*, color, quam glossam adscriptam habet unus MS. — *auroque graves — habenas*. Codex Regius A, *auro gravidis — habenis*; Codex B, *auro gravidas — habenas*. Minime spernendae lectiones. Lem. — *moderari* dicimus et equum frenis, et ipsa frena. Burm. — *Ismenos*, a fluvio Boeotiae. — *quadrupedes*, pro *quadrupedis*, quatuor MSS. auctoritate nixus, invexit Heinsius. Regii nostri quoque habent *quadrupedis*. — *cursus quadrupedes* poetica audacia, *pro* cursum equi, ipsum equum. — *certum in orbem*, in palaestra equestri usitatum. Vide ad XII, 468. Virgil. Georg. III, 191: *Carpere mox gyrum incipiat, gradibusque sonare Compositis.*

229. *defluunt* qui debilitati, animo delinquentes, aut morientes decidunt. *Defluere ab equis* etiam Livius II, 20. Sic et *defluunt folia, capilli.*

231. *Sipylus*, a monte Sipylo. — *pendentia*, ex antennis suspensa. Vide ad III, 663. — *sonitum* audiebat, quia Apollo cum clangore sagittarum in pharetra incedit. Il. A, 45. — *deducit*. Multi MSS. *diducit*, quod et Glarean. suasit. — Codex Regius A, *diducit*; Codex B, *deducit*.

234. *Frena dabat*, e vs. 231 temere repetitum: forte praestat lectio vulgata, *frena tamen dantem* (quam habent Regii nostri). — *non evitabile*, inevitabile, ut vs. 45, *non territa*, interrita.

237. *per colla*) Olim legebatur *per*

Volvitur; et calido tellurem sanguine foedat.
Phaedimus infelix, et aviti nominis heres
Tantalus, ut solito finem imposuere labori,
Transierant ad opus nitidae iuvenile palaestrae;
Et iam contulerant arcto luctantia nexu
Pectora pectoribus, quum tento concita cornu,
Sicut erant iuncti, traiecit utrumque sagittà.
Ingemuere simul; simul incurvata dolore
Membra solo posuere; simul suprema iacentes
Lumina versarunt; animam simul exhalarunt.
Adspicit Alphenor, laniataque pectora plangens
Advolat, ut gelidos complexibus adlevet artus;
Inque pio cadit officio: nam Delius illi
Intima fatifero rumpit praecordia ferro.
Quod simul eductum, pars est pulmonis in hamis
Eruta; cumque anima cruor est effusus in auras.

crura admissa, quod pessime interpretabantur, per crura equitis iuncta; aliquanto melius, per crura equi ad cursum incitati. Male tamen *crura* et *iubae* sic iungebantur. Bene igitur fecit Heinsius, quod e septem MSS. *colla* restituit. *Colla* autem *admissa* non videntur esse, in quibus frena laxata et remissa pendent, sed colla equi admissi, h. e. ad cursum incitati, quamquam tunc frena laxantur. Amor. II, 16, 50: *Per admissas iubas*. — *ut erat*. Vide ad II, 272. — *pronus*, ut X, 652, de currente, *carcere pronus emicat*. — *Volvi*, de eo, qui praeceps cadit. — *per*, iuxta. — *foedare*, de sanguine fuso passim.

240 *labori*) Agitationi equorum. Lem. — *Transierant ad opus palaestrae* iuvenes, iam finitis exercitationibus campestribus; apud Romanos natare etiam solebant per Tiberim. Horat. I, Od. 8. Luctantes in palaestra oleo ungebantur, ut mollirentur artus, hinc *nitida*; et Heroid. XI, 19, *uncta palaestra*.

242. *Et iam contulerant*; iam luctari coeperant. Lem. — De *nexu* luctantium, vide ad IX, 52. — *quum tento*; Regii nostri, *contento — nervo*; rectius forte; vide infra, vs. 286, *contento arcu*. Lem.

246. *suprema lumina*, morientes oculos. — *iacentes*; Gebhard. coniicit *gementes*; sic unus Moreti. — Perperam; nam praecedit *ingemuere simul*: servanda lectio *iacentes*, quae est nostrorum Codicum. Lem.

248. *Alphenor*) Apollodorus, *Agenor*. — *laniata plangens*, plangens sic, ut laniaret. Vide ad I, 32. Frequenter *laniare* de στερνοτυπία sive planctu. Caedebant enim pectora et lacertos, ut liverent; cf. vs. 2[illegible]9.

251. *ferro*) Codex Regius B, *telo*.
252. *eductum*) Alii, *evulsum*. Regi[illegible]

At non intonsum simplex Damasichthona vulnus
Adficit: ictus erat, qua crus esse incipit, et qua
Mollia nervosus facit internodia poples;
Dumque manu tentat trahere exitiabile telum,
Altera per iugulum pennis tenus acta sagitta est:
Expulit hanc sanguis, seque eiaculatus in altum
Emicat, et longe terebrata prosilit aura.
Vltimus Ilioneus non profectura precando
Brachia sustulerat; « Dique o! » communiter omnes
Dixerat, ignarus non omnes esse rogandos,
« Parcite! » motus erat, quum iam revocabile telum
Non fuit, Arcitenens; minimo tamen occidit ille
Vulnere, non alte percusso corde sagitta.
Fama mali, populique dolor, lacrymaeque suorum
Tam subitae matrem certam fecere ruinae,
Mirantem potuisse, irascentemque, quod ausi
Hoc essent Superi, quod tantum iuris haberent;
Nam pater Amphion, ferro per pectus adacto,

nostri, *eductum.* — *cumque anima* etc. Virgilius Aeneid. II, 532, *multo vitam cum sanguine fudit;* et IX, 349, *Purpuream vomit ille animam:* ex mente illorum, qui sanguinem animae sedem esse opinabantur. Lem.

254. *At non intonsum*) Aeneid. IX, 181, ornatius: *Ora puer prima signans intonsa iuventa.* — *nervosus*; plurimi scripti, *nodosus.* — Codex Regius A habet *nodosus*; Codex B, *nervosus.* — Recte *poples* vocatur *nervosus* quia ibi plurimi nervi: vide Burmannum. — *internodia*, spatium inter nodos, qui crus et poplitem colligant.

260. *terebrata prosilit*) Supra IV, 124, *sanguis e vulnere emicans ictibus aëra rumpit*, hoc autem loco, *terebrat*, perforat *auram.* Sed verba temere cumulasse videtur secundum Ovidii ingenium: sanguis *se eiaculatur, emicat, prosilit, terebrat auram.* Paulo post in *minimo vulnere* ludit Ovidius.

266. *alte percusso*) Oxoniensis dat *alta*, quod probat Heinsius, dissentiente Burmanno. Regii nostri, *alte.*

267. *Fama mali, populique dolor*) Codex Regius B, *Fama malum, populique dolor;* ita interpretandum: Non solum fama quae pervenit ad eam, sed et malum quod oculis vidit: praestat tamen lectio vulgata, quae est codicis. A. Lem. — *Tam subitae ruinae;* strages tot filiorum egregie carorum; *certam fecere*, admonuere. — *Miratio* in summo dolore vix locum habebat. Verius vs. 280 sqq. eius affectus expressus.

271. *Amphion* apud Lucianum, de Saltat. 41, prae dolore ad insaniam adigitur; inde forte ipse ferrum per

Finierat moriens pariter cum luce dolorem.
Heu! quantum haec Niobe Niobe distabat ab illa,
Quae modo Latois populum submoverat aris,
Et mediam tulerat gressus resupina per urbem,
Invidiosa suis; at nunc miseranda vel hosti,
Corporibus gelidis incumbit; et ordine nullo
Oscula dispensat natos suprema per omnes.
A quibus ad coelum liventia brachia tendens,
« Pascere, crudelis, nostro, Latona, dolore,
(Pascere, ait, satiaque meo tua pectora luctu)
Corque ferum satia, dixit: per funera septem

pectus adegit; quamquam haec verba etiam ex Apollod. explicari possint, ἐτοξεύθη δὲ καὶ Ζῆθος καὶ Ἀμφίων. Auctore Hygino, fabula 9, quum Apollinis templum expugnare vellet, interficitur eiusdem Dei telis. Secundum Timagoram caesus est a Spartis. — *pariter*, Burmannus coniecit *patrium*. Regii nostri habent *pariter* — *dolorem* Lenzius intelligit e vulnere conceptum: malim, e iactura liberorum. Niobe dolet, sed Amphion finit dolorem: sed ne morte quidem dolorem finire potuit; apud inferos enim eius contumeliae, qua Niobe Latonam affecit, poenas pendere credebatur: Pausanias Boeot. pag. 721.

273. *haec Niobe*, quasi alia esset; Aeneid. II, 274, *quantum mutatus ab illo Hectore*. Magnam autem vim habet pristinae et praesentis fortunae comparatio. Pristinae repetendae immoratur. — *resupina*. Vide ad vs. 169. — *Invidiosa*; quum in summa nostra felicitate etiam nostri dicere soleant, Invideo tibi hanc sortem. — *dispensantur*, quae per partes ac vices fiunt, non uno momento. Horat. I, Od. 36, 6, *dividere oscula*.

280-282. *Pascere* etc.) Heinsius censuit tollendum versum 282, quem commenti sint, qui non intellexerint, quantum esset acuminis in illo, *Efferor*; aut, si quis malit, posse praecedentem deleri. Pro posteriore alii: *Dum pars nostra iacet, et dum per funera septem*, aut etiam utrumque cum aliqua varietate exhibent. Caspofer. *pectora* mutat in *lumina* et *dixit* in *vixi*. Pro *dolore* Burmannus, cum uno Leidensi et Mediceo, mallet *cruore*, quia sequitur *luctu*. — In codice Regio A, hic versus 282 legitur sine ullo intervallo; in codice B, ad marginem, a secunda manu restituta est; et mihi garrulitatem Ovidianam sapere videtur. Quod ad *pectora*, et ad *dixit* et *dolore*, codices nostri nihil mutant. Lem. — Certum est, non posse utrumque versum *Pascere, ait*, et *Corque* etc. genuinum esse. Heinsius posteriorem uncis inclusit, ego priorem; quia ille acerbior, et quia *efferor* (sensu funebri), perspicuitatis causa, verba *per funera septem* postulat. Caeterum *pasci* et *ferum* sic coniunxit etiam Claudian. 22, 14, ubi Dea Clementia docet, *ut poenis hominum vel sanguine pasci Turpe ferumque putes*. — *victrixque*; voli com-

Efferor: exsulta, victrixque inimica triumpha.
Cur autem victrix? miserae mihi plura supersunt,
Quam tibi felici: post tot quoque funera vinco.»
Dixerat; insonuit contento nervus ab arcu;
Qui, praeter Nioben unam, conterruit omnes:
Illa malo est audax. Stabant cum vestibus atris
Ante toros fratrum demisso crine sorores:
E quibus una, trahens haerentia viscere tela,
Imposito fratri moribunda relanguit ore:
Altera, solari miseram conata parentem,
Conticuit subito, duplicataque vulnere caeco est;
(Oraque compressit, nisi postquam spiritus exit)
Haec frustra fugiens collabitur; illa sorori
Immoritur: latet haec; illam trepidare videres:
Sexque datis leto, diversaque vulnera passis,
Vltima restabat, quam toto corpore mater,
Tota veste tegens, « Vnam, minimamque relinque;

pos: hinc autem stulta Niobes superbia colligitur, quae ne filiorum quidem morte in Deos maledicta iactare desinat. Lem.

286. *arcus*, nempe Dianae, a qua filias interfectas esse caeteri auctores tradunt, atque Noster ipse, vs. 215 sqq. haud obscure indicat. Perierunt autem illae, etiam Homero auctore, in regia. Nomina earum Ovidius reticet. Portas Thebarum ab iis esse appellatas, narrat Hygin.

288. *atrae vestes* in luctu mulierum priscarum. — *demisso*. Hartungus malebat *demesso*. Regii nostri habent *demisso*. — *demisso crine*; dissolutis capillis, ut fieri solet in luctu. Lem. — *toros*, lectulos, in quibus erant ad funus compositos. Lem.

293. *duplicari*) Vt graece πτύσσεσθαι, pro incurvari: vide Burmannum ad hunc locum, et Heynium ad Virgilium Aeneid. XI, 645, qui observat esse Homericum ἰδνοῦσθαι; Valerius Maximus V, 1, *duplicatum frigore corpus*. Idem Virgilius Aeneid. XII, 926, *incidit ictus — duplicato poplite Turnus*. Confer et Gronovii Observat. IV, pag. 747.

294. *Oraque compressit*, etc. Recte hunc versum Heinsius spurium iudicat, licet in omnibus MSS. (et in nostris quoque Regiis) legatur.

298. *Vltima restabat*, etc.) Ex Argivorum traditione duae servatae erant, Meliboea, postea Chloris dicta, et Amycla, haeque templum Latonae exstruxerunt. Vid. Pausanias Corinth., pag. 160, qui addit, se Homerum sequi, qui nullam superfuisse memoret. Hyginus, fabula 10, tradit, unam Chlorin, nuptam Neleo, superstitem fuisse, eademque Chloris occurrit Homero Od. Λ, 180. Apollo-

De multis minimam posco, clamavit, et unam:
Dumque rogat, pro qua rogat, occidit: orba resedit
Exanimes inter natos, natàsque virumque;
Diriguitque malis: nullos movet aura capillos:
In vultu color est sine sanguine: lumina moestis
Stant immota genis: nihil est in imagine vivi.
Ipsa quoque interius cum duro lingua palato
Congelat, et venae desistunt posse moveri;
Nec flecti cervix, nec brachia reddere gestus,
Nec pes ire potest: intra quoque viscera saxum est.
Flet tamen, et validi circumdata turbine venti
In patriam rapta est; ubi fixa cacumine montis
Liquitur, et lacrymas etiamnum marmora manant.
III. Tum vero tanti manifestam numinis iram

dorus auctor est, etiam unum filium servatum, Amphiona. Sic fere et Eliy'enses. Pausan. V, pag. 417.

303. *Diriguit*, naturam saxeam accepit, ut V, 186. Sed idem et de iis ponitur, quos summus dolor aut metus invadit. VII, 115. Eoque sensu ab initio dicta videtur Niobe diriguisse. Vide ad 146. Secundum Nostrum Thebis mutata et vento in Sipylum translata est; quod mireris. Apud alios auctores, relictis Thebis, ad patrem redit, et in ipso Sipylo, quum ipsa hoc a Iove petiisset, fit lapidea. Secundum Homerum, *diriguit* etiam populus.

305. *nihil est in imagine vivi*) Codices Regii habent *vivum*; elegantius certe *vivi*; attamen utrum sit verum difficile iudices. LEM. — *lingua*; quae peccat pars, luat poenas. LEM.

311. *montis*, Sipyli. Ibi perpetuo flere credebatur. — *lacrymas*; vulgo *lacrymis* (ita quoque Regii nostri). At *manare* passim cum casu quarto reperitur: vide Heinsium, qui plura huiusce syntaxis exempla refert. Nostrum expressit Seneca, Agamemnone 371, ubi de Niobe: *Stat nunc Sipyli vertice summo Flebile saxum, Et adhuc lacrymas marmora fundunt Antiqua novas.* Confer et Propert. II, 16, 7. Fontem fabulae ostendit Pausan. Attic. pag. 49, ubi narrat, se, ut Nioben spectaret, adscendisse in Sipylum montem, ibique vidisse rupem praecipitem, quae procul stanti imaginem mulieris moestae et lacrymantis exhibebat. Similiter Quintus Smyrnaeus I, 292 sqq., Apollodorus et Hyginus. Idem confirmavit Chandler in Itiner. Confer. et Sophocles Antig. 835.

313–381. *Tum vero* etc.) Agrestes Lyciae Latonam errantem aquis prohibentes mutantur in ranas. Lyciaeam hanc fabulam Menecrates Xanthius in Lyciacis narraveral. Inde enim hausit Nicander, et ex eo Antoninus, qui vero in nonnullis dissentit. Confer. et Probus ad Virgil. Georg. I, 378, et Servius ad eundem locum, qui forte

Femina, virque timent; cultuque impensius omnes
Magna gemelliparae venerantur numina Divae:
Vtque fit, a facto propiore priora renarrant.
E quibus unus ait: « Lyciae quoque fertilis agris
Haud impune Deam veteres sprevere coloni.
Res obscura quidem est ignobilitate virorum;
Mira tamen: vidi praesens stagnumque locumque
Prodigio notum; nam me iam grandior aevo,
Impatiensque viae genitor deducere lectos
Iusserat inde boves; gentisque illius eunti
Ipse ducem dederat: cum quo dum pascua lustro,
Ecce lacus medio, sacrorum nigra favilla

memoria lapsus, tradit, Ovidium de Cerere Proserpinam quaerente hanc fabulam retulisse. Forte ara Latonae in stagno quodam ranis abundante hunc mythum peperit. — *tanti*, pro *cuncti*, ex uno Leidensi dedit Burmannus, quia sequitur *omnes*. — *cuncti*, nostris codicibus Regiis — *manifestum*, factis declaratam. — *impensius*; Neapolitanus, et Mediceus tertius, *propensius*. — Regii nostri, *impensius*. — *gemelliparae*, Latonae, quae gemellos uno partu edidit; aptum Latonae epitheton, quod etiam Fastis V, 452; sed vix apud alium auctorem occurrit.

316. *a facto propiore* etc.) A facto recentiore sumunt occasionem repetendi alia, eaque antiquiora. — *renarrant* (ita in Regiis nostris). Burmannus e tertio Gronoviano et Barb. probant *retractant*, quod non modo sermonibus, sed etiam animo repetere significet. De hoc verbo alibi dictum. Id lueor et nunc, quia de sermonibus tantum agitur. Quoniam autem res omnis in Graecia geritur, ut e vs. 401 sqq. apparet, ille *unus* fuit haud dubie ex Lydiis iis, qui Nioben in Graeciam comitati erant. Bene autem, vel varietatis causa, narrantem aliquem inducit, qui peregrinans in ipsa Lycia fabulam cognoverat, factique monumentum ipse viderat. Etiam e Phrygia commode nos deducit in Lyciam. — *Lyciae*. Noster Codex Regius A, *Lybiae*, sed a secunda manu. Quum in hac pagina Codicis scriptura adeo pallida esset, ut vix legeretur; infelix et ignarus, nescio quis, emendator calamo characteres recoluit; non sine mendo, nam *Lybia* longe a *Lycia* distat. Lemaire.

320. *vidi praesens*) Confer VIII, 622. Saepe Noster *locum* coniungit cum voc. rei, quae est in loco, ut docet Burmannus. Non igitur erat, cur Heinsius hic haereret, quamquam nonnulli MSS. *lacumque* praeferunt. — *grandior aevo*. Heinsius malit *grandior aevi*. Nostri Regii habent *aevo*; ita lib. IX, 440, *integer aevo*. Lem. — *Impatiens viae*, qui molestias longinqui itineris ferre non potest. Glareanus eum laninm fuisse putat. Immo olim magna pars divitiarum in armentis cernebatur. — *gentisque il-*

Ara vetus stabat, tremulis circumdata cannis.
Restitit, et pavido, Faveas mihi, murmure dixit
Dux meus; et simili, Faveas, ego murmure dixi.
Naiadum, Faunine foret tamen ara rogabam,
Indigenaene Dei; quum talia reddidit hospes:
« Non hac, o iuvenis, montanum numen in ara est.
Illa suam vocat hanc, cui quondam regia Iuno
Orbem interdixit; quam vix erratica Delos
Orantem accepit, tum quum levis insula nabat.
Illic incumbens cum Palladis arbore palmae,
Edidit invita geminos Latona noverca.
Hinc quoque Iunonem fugisse puerpera fertur,
Inque suo portasse sinu, duo numina, natos:
Iamque Chimaeriferae, quum sol gravis ureret arva,

lius. Lycium mihi itineris ducem addit. Lem.

326. *tremulae*, quas huc illucve agitant venti, ut II, 875, *tremulae sinuantur flamine vestes.*

327. *Resistere*, consistere, subsistere. Vide Schwarzium ad Plinii Paneg. 10, 4. — *pavido*, convenienter dictum religioni paganorum, qui *metu* et *pavore* Deos colebant. — De *murmure*, vide ad versum 203. — *Faveas* et *propitius sis* formulae solemnes precationis.

330. *Indigena*, χθόνιος, homo eius terrae propter merita inter Deos relatus, Deùsque terrae tutelaris factus. Is *indigetari*, invocari pro patriae salute, dicebatur. — *reddidit*, pro vulgata *rettulit* habent Bernegg., primus Basileensis et sex alii. Regii nostri, *rettulit*. — *reddidit*, respondit, ut supra. — *montanum numen*; qualis est Faunus. Lem.

333. *Orbem* revocavi auctoritate plurimorum MSS. et Schol. MS. Senec. ad Agam. 371: namque *interdicere* et accusativum adiunctum sibi habet. — *erratica Delos*; vide ad vers. 190. Confer Callim. h. Del. 36 sqq. — *orantem* potest explicari ex Homeri hymno ad Apoll. 51 sqq. Et videtur h. l. esse significantius. Schirachius tamen cum Pontano mallet *errantem*, more Ovidiano. Etiam Lactantius, in Argumento, *errantem* memorat; et ab *erroribus* nota Latona. Cf. 190.

335. *palmam* solam memorant Homerus hymno Apoll. 117; Callimachus h. Del. 210: sed Eurip. Hec. 458, oleam (*Palladis arborem*) et lauream addit. Cum Nostro consentit Schol. Hom. ad Il. A, 9. Plutarchus vero, in Pelop. pag. 286, tradit, duos fontes esse in Delo; quorum alterum Palmam, alterum Oleam dicant; inter hos, non inter arbores, peperisse Latonam.

339. *Chimaerifera* vocatur Lycia, quia ibi *Chimaera*, mons indesinenter ignem vomens. Plin. II, 106. Sed a poëtis describitur ut monstrum triforme, caput leonis, corpus caprae,

Finibus in Lyciae, longo Dea fessa labore
Sidereo siccata sitim collegit ab aestu;
Vberaque ebiberant avidi lactantia nati.
Forte lacum melioris aquae prospexit in imis
Vallibus: agrestes illic fruticosa legebant
Vimina cum iuncis, gratamque paludibus ulvam.
Accessit, positoque genu Titania terram
Pressit, ut hauriret gelidos potura liquores.»
Rustica turba vetant. Dea sic adfata vetantes:
Quid prohibetis aquis? usus communis aquarum:
Nec solem proprium Natura, nec aëra fecit,
Nec tenues undas: ad publica munera veni;
Quae tamen, ut detis, supplex peto: non ego nostros

caudam draconis habens, et ignem faucibus evomens: Lucret. V, 902. A *Chimaera* autem Lycia inprimis olim memorabilis, ut e Geographis apparet. — *sol gravis*, de aestu. — *siccus*, *aridus* et αὐχλίος, de sitiente. — *colligere sitim*, ut V, 446. — Codex Regius B habet *concepit*; aeque recipi potest. Lem.

343. *Forte lacum* etc.) Apud Antoninum venit ad Melitem (apud Probum, ad Melam) *fontem*, eiusque aqua uti vult ad abluendos infantes; sed prohibita a bubulcis, infantes portat ad Xanthum fluvium, et inde reversa pastores lapide percussos mutat in ranas. Sed maiorem commiserationem Ovidii figmentum facit. — *melioris*, quod pro *mediocris* recepit Heinsius, quum hanc suam coniecturam uno Strozzae MS. confirmatam vidisset, non male se habet; quum enim lacus turbidam fere aquam habeant, non temere monetur, Latonam a *meliore* aqua invitatam esse ad bibendum. Et *melior* certo respectu legitur etiam I, 79. Burmannus putat, adsentiente Verheyk ad Anton. in *melioris* latere nomen *Meliten*. — Codices nostri habent *mediocris*. Heinsianae coniecturae et Cl. *Gierig* opinioni tantisper adhaereamus: quid significat epitheton *melioris*? quod, quum comparationem indicet, ibi minime convenire potest, ubi nulla aquae cuiuslibet mentio facta fuit. Porro epitheton *mediocris* apprime consentit cum sequentibus versibus 363 et 364: dicitur enim incolas *pedibusque manuque turbavisse lacus*, *imoque e gurgite* etc., et his verbis innuitur lacum fuisse *mediocrem*. Iam diximus Heinsii coniecturis saepe infelicibus textum Ovidianum fuisse subversum. Lem.

348. *turba vetant*) Codices nostri, *turba vetat*; idem est. Lem. — E *turba vetante* a Probo commemoratur Neocles pastor.

349. *Quid prohibetis* etc.) Oratio fortis ad persuadendum et movendum. — *aquis*; vulgo, et in nostris Codicibus Regiis, *aquas*; vide Burmannum. — *communis usus*; libro I, 135:

Abluere hic artus, lassataque membra parabam,
Sed relevare sitim: caret os humore loquentis,
Et fauces arent; vixque est via vocis in illis:
Haustus aquae mihi nectar erit; vitamque fatebor
Accepisse simul; vitam dederitis in unda.
Hi quoque vos moveant, qui nostro brachia tendunt
Parva sinu. » — « Et casu tendebant brachia nati.
Quem non blanda Deae potuissent verba movere?
Hi tamen orantem perstant prohibere; minasque,
Ni procul abscedat, conviciaque insuper addunt.
Nec satis hoc: ipsos etiam pedibusque manuque
Turbavere lacus; imoque e gurgite mollem
Huc illuc limum saltu movere maligno.
Distulit ira sitim: neque enim iam filia Coei
Supplicat indignis; nec dicere sustinet ultra
Verba minora Dea; tollensque ad sidera palmas,
« Aeternum stagno, dixit, vivatis in isto. »
« Eveniunt optata Deae: iuvat isse sub undas;

Communem humum longo signavit limite mensor. — Paulo post, in versu 353, pro *artus*, vir doctus in Ephem. lit. Norimb. coniect. *natos*, quia sequitur *lassata membra*. Ita respexisset poëta auctores illos fabulae quos deseruit. — *vixque est via*; vix prae siccitate vox permeat.

357. *dederitis*) in hoc vocabulo Ovidius saepe penultimam producit. — Regii nostri Codices nihil mutant, nisi quod Codex A habeat *in undis* pro *in unda*; nullum exemplum *dederītis* novi apud Nostrum: sed II, 516, *viderītis*; IV ex P. 5, 55, *dixerītis* habent τὸ *rī* correptum. De huius syllabae metro certant critici; forsan hoc loco *dederitis* fuit productum ex Annal. V. fragm. Ennii, qui: *Nec mi aurum posco, nec mi pretium dederītis*. Lem. — *simul; vitam dederitis in unda*; postquam mihi vitam aquis instauraveritis. Lem.

358. *Hi quoque vos moveant*) Infantes enim Apollinem et Dianam illis ostendit ut saltem eorum aetate moveantur. Lem.

563. *Nec satis hoc*) Codices Regii, *nec satis est*; rectius forte propter euphoniam. Lem.

366. *Distulit sitim*) sic *differre iram*. — *Verba minora*, ut supra 151, *verbis minoribus*.

370. *iuvat isse sub undas*) Secundum Lactantium, in Argumento, Iupiter eos transformat. — *iuvat*, quia iam induunt naturam ranarum, quibus volupe est sub aquas ire. Praeclare lusus ranarum et coaxationes describuntur. — *isse*, pro *esse*, dedit Heiu-

Et modo tota cava submergere membra palude;
Nunc proferre caput; summo modo gurgite nare:
Saepe super ripam stagni considere; saepe
In gelidos resilire lacus: et nunc quoque turpes
Litibus exercent linguas; pulsoque pudore,
Quamvis sint sub aqua, sub aqua maledicere tentant.
Vox quoque iam rauca est; inflataque colla tumescunt;
Ipsaque dilatant patulos convicia rictus.
Terga caput tangunt; colla intercepta videntur;
Spina viret; venter, pars maxima corporis, albet:
Limosoque novae saliunt in gurgite ranae. »
IV. Sic ubi nescio quis Lycia de gente virorum

sius, assentiente Burmanno: certe in uno Mediceo et primo Mureti, *ire*. Regii nostri habent *esse*, et supra Codex A habet *et veniunt*; Codex B, *eveniunt*: melior lectio Heinsii. LEM. — *proferre caput*, ut Phaedrus I, fab. 2, 17, suavissime: *Forte una tacite profert e stagno caput*, ubi singula verba delecta sunt, et vim habent. — *considere*. Nostris Regiis *consistere*, quod mihi oppositum magis videtur verbo *resilire*, in versu sequenti. LEM. — *exercent linguas litibus*, adhibent linguas ad *lites*, iurgiam, cui coaxatio similis, quae etiam a Phaedro I, 6, 5, *convicium* vocatur. Servius, dicto loco (Georg. I, 378), haec ait de his rusticis: *Quum contra eam emitterent turpem naribus sonum, illa irata eos convertit in ranas: quae nunc quoque ad illius soni imitationem coaxant.*

376. *sint*) ita Regii nostri. Heinsius putat *nent*; non male certe. LEM. — *sub aqua, sub aqua*; quae repetitio ranarum coaxationem non ineleganter exprimit. L. — *intercepta*, quasi absorpta et e medio tergo sublata; nam ranae collo carent. Elegans est hic huius verbi usus: confer. Schwarzius ad Plinii Panegyr. 16. — *Spina viret*: tergum viride est. LEM.

382–400. *Marsyas in flumen*. Tres musicos celebres habuit Phrygia, Hyagnidem, Marsyam eius filium (male enim eum Hyginus Oeagri; Apollodorus autem et Palaephatus Olympi filium faciunt) et Olympum, Marsyae et discipulum et amasium; de quibus eorumque inventis Plutarchus de Musica, et Casaubonius ad Athenaeum XIV, 2, adeundi. Ac Hyagnis quidem in Marm. Arund. Ep. 10, tempore Erechthonii Celaenis, urbe Phrygiae, tibias, modosque Phrygios primus reperisse traditur. Marsyas non modo alios modos invenit, Pausan. Phoc. pag. 873; sed auctor etiam fistulae, quae cera adglutinatur, exhibetur apud Athenaeum IV, pag. 174. Neque dubium est, tibiam esse Phrygiam inventum, certe e Phrygia in Graeciam allatam; passim enim apud Graecos et Latinos auctores *barbara* aut *Phrygia tibia*, item *Phrygii modi* etc. occurrunt: vide Spanhem. ad Callimachi hymnum ad Dian. 245. Marsyae autem fabula

Rettulit exitium; Satyri reminiscitur alter,
Quem Tritoniaca Latōus arundine victum
Adfecit poena. « Quid me mihi detrahis? inquit:
Ah piget! ah non est, clamabat, tibia tanti!»
Clamanti cutis est summos derepta per artus;
Nec quidquam nisi vulnus erat: cruor undique manat:
Detectique patent nervi; trepidaeque sine ulla
Pelle micant venae: salientia viscera possis,
Et perlucentes numerare in pectore fibras.

quam Noster brevius iusto narrat, legitur etiam apud Herodotum VII, 26; Apollodorum I, 4, 2; Diodorum Sic. III, pag. 192; Hyginum fab. 565; Palaephatum cap. 48; Fulgent. III, 9, qui mystice fabulam interpretatur. Gloss. MS. in Fulgent. Conf. Noster Fast. VI, 696 sqq. ibid. 351. Iniuste eum damnatum dicit Lucianus in Dialogo Iunonis et Latonae. — *Lycia* — *virorum* referendum ad *exitium*. — *Satyrus* est ipse Marsyas. Hygino, *Marsyas pastor, unus ex Satyris*; unde eum pictum cum cauda porcina auctor est Fulgentius. *Silenum* eum vocat Herodotus dicto loco. — *arundo*, tibia, quae tum ex aliis rebus, loto, buxo etc. tum ex arundinis genere, inde dicto αὐλητικῷ (Theophrast. Hist. Plant. IV, 12), fieri solebat. Eam inter Graecos *Tritonia* sive Minerva reperisse credebatur, et quidem ex hinnulorum ossibus. Bion. Id. III, 7; Callimachus hymno ad Dian. 244; Schol. Pindari ad Pith. Od. 12: quam ob deformitatem vultus ex flatu intumescentis a Dea abiectam excepit Marsyas. Is quum eam inflare didicisset (Noster Fast. VI, 703 sqq.) primum certavit cum Musis, mox cum ipso Apolline coram Musis iudicibus. Ab initio vicit Marsyas, sed quum Apollo citharam versaret, hoc est, interprete Salmasio, ad Solin. pag. 119, ad aliud modulationis genus citharam accommodaret, Marsyam ars sua destituit.

385. *Quid me mihi detrahis?* Quid cutem meam mihi detrahis? Sic irruit in mediam rem; sed lusum adhibet intolerabilem. Similiter V, 546, *sibi ablatus* — *non est tibia tanti!* non erat, cur tibia canere discerem, quum mihi causa exitii sit. Vide Valken. ad Euripidem Hippol. 441.

387. *cutem* ei detraxit vel ad pinum vel ad platanum (quae Plinii adhuc aetate ostendebatur. Plinius XVI, 44) ligato. Ea *cutis* suspensa est ab Apolline Celaenis. Herodotus d. l.; Lucanus Phars. III, 206; Aelianus XIII, 21. Apud Hyginum, membratim discerpitur. Sequitur descriptio foedae istius operationis, quae Romanis fortasse placuit, quorum oculi sanguini adsueti erant, sed nostris vix probabitur.

390. *salientia*) Cantab. *sidentia*, quod placet Heinsio, improbante Burmanno. Regii nostri, *salientia*. — *salire* et *micare* et *trepidare* verba, quum de motu cordis et venarum agitur, usurpantur: vid. Ciofanus et Burmannus. — *viscera*, cor. — *possis*. Codex Regius A, *posses*.

Illum ruricolae, silvarum numina, Fauni,
Et Satyri fratres, et tunc quoque clarus Olympus,
Et Nymphae flerunt; et quisquis montibus illis
Lanigerosque greges, armentaque bucera pavit.
Fertilis immaduit, madefactaque terra caducas
Concepit lacrymas, ac venis perbibit imis;
Quas ubi fecit aquam, vacuas emisit in auras:
Inde petens rapidum ripis declivibus aequor,
Marsya nomen habet, Phrygiae liquidissimus amnis.
V. Talibus extemplo redit ad praesentia dictis
Vulgus; et exstinctum cum stirpe Amphiona lugent.

393. De *Olympo*, discipulo Marsyae, vide praeter superius laudatos, Eustath. ad Homerum Il. A, pag. 21. Pausanias, Phoc. pag. 873, tabulam Polygnoti describit, in qua Marsyae assidebat Olympus, habitu adolescentia ita, ut tibiis discere videretur. Invenit modos ad tibiam, qui commemorantur ab Euripide, Iph. Aul. 576; ubi vide Barnes. Is *tunc quoque*, vivente adhuc magistro, *clarus* esse coepit. Apud Hyginum, Marsyae corpus discerptum ei sepeliendum traditur. Et ipse in monumentis antiquis saepe occurrit. Heynius in *Antiqu. Aufs.* P. 2, pag. 69. — *Nymphae*. Apud Athenaeum XIV, 2, Nympha genitus fuisse narratur. — *bucera armenta*, boves. *Bucera*, cornuta, e graecis βοῦς et κέρας vocabulis; Lucret., ubi *bucera secla*, et *buceriae greges* occurrunt.

396. *caducas*, decidentes, ut *folia caduca*. — *Concepit*, excepit. Lem. — *venis perbibit imis*; venas terrae puta esse meatus aquarum et spirituum. Lem.

398. *vacuas in auras* (ita Codices nostri Regii). Burmannus e Cantabr. et Basileensi praefert *vacuos in agros*. Sed *vacuas auras* non est mutandum. *Vacuum aera* dixerunt Virgil. Georg. III, 109, et Horatius I, Od. 3, 34. *Vacuus* ornat. — *ripis declivibus*, pronis atque inclinatis. Lem.

400. *Marsyas* fluvius haud procul a Celaenis, ubi habitavit Marsyas musicus, in Maeandrum influit. Vid. Livius XXXVIII, 13; Curtius III, 1; Palaephatus d. l. Sed secundum alios non e lacrymis popularium, verum ex ipsius sanguine fluvius ille ortus est. Plutarchus de Fluminibus ex Alex. Cornelio addit, et Satyros ortos ex eius sanguine.

401–411. *Pelopis humerus eburneus*) Pelops, Tantali filius, tempore Acrisii in Graeciam venit, ibique et magnitudine divitiarum, quas secum advexerat, et multitudine liberorum tantam consequutus est potentiam famamque, ut Peloponneso nomen daret. Thucyd. I, 9; Plutarch. Thes. pag. 2. Sed hic de humero eius fabulose agitur. Tantalus enim, quum Deos aliquando convivio excepisset, velletque eorum divinitatem experiri, Pelopis filii membra cocta reliquisque cibis admixta iis apposuit. Quod foedum facinus quum animadvertissent

Mater in invidia est: tamen hanc quoque dicitur unus
Flesse Pelops; humeroque, suas ad pectora postquam
Deduxit vestes, ebur ostendisse sinistro.
Concolor hic humerus, nascendi tempore, dextro,
Corporeusque fuit: manibus mox caesa paternis
Membra ferunt iunxisse Deos, aliisque repertis,
Qui locus est iuguli medius summique lacerti
Defuit: impositum est non comparentis in usum
Partis ebur; factoque Pelops fuit integer illo.
VI. Finitimi proceres coëunt; urbesque propinquae

Dii, membra rursus composuerunt praeter humerum, quem Ceres consumserat. Eburneus igitur ei humerus datus. Cf. Lycophron. Cass. 159; Hyginus fab. 83; Servius ad Virgilium Georg. III, 7; Schol. Pindari, ad Olymp. I. Impiam et incredibilem eam fabulam iudicant Pindarus d. l. et Euripides Iphig. Taur. 387 sqq. Forte poëta aliquis humerum eius *eburneum* vocaverat, ut pulchrum significaret. — *talibus extemplo — dictis*. Codices nostri Regii, *Talibus exemplis dictis*, id est, in medium allatis: displicet tamen ista syntaxis, *dicere exempla*. LEM.

403. *Mater*, Niube, euius frater *Pelops*. Is prae luctu vestem deducit, atque ita humerus eius apparet. Sie intruditur potius, quam intexitur fabula. — *ad pectora deduxit vestes*. Ita lib. III, 480, *summa vestem deducere ab ora*, quod fiebat planctus causa. — *sinistro*. Palatinus, *sinistrum*; quod eleganter dictum videtur Danieli Heinsio. Regii nostri, *sinistro*. LEMAIRE.

409. *Qui locus* etc., scapula. Lucianus ὀμοπλάτην habet. — De syntaxi *iuguli medius et lacerti*, vide ad V, 644. — *comparentis*. Codex Regius B legit *convenientis*; minus apte. LEM. — *facto illo*, illo Deorum beneficio. LEM. — *integer*; cui nullum membrum deest, ὁλόκληρος.

412–676. *Procne, Philomela et Tereus in aves*. *Pandion* II, Cecropis II filius, pater Aegei, qui regnavit anno 1333 ante aer. Chr., filias habuit *Procnen* et *Philomelam*, quarum priorem *Tereo* Thraci, ut opes suas stabiliret, in matrimonium dedit. Sic Pausanias Attic. p. 13; verum Noster intellexit Pandionem I, Erichthonii filium, qui fuit annis 130 antiquior. Nam infra vs. 677, eius successorem facit Erechthea. Sic etiam Apollodorus; et hanc Ovidianam rationem probat Meursius, Regn. Attic. lib. II, cap. 4 et 5. Tereus autem est exemplum hominis immanissimi, et quae hic traditur fabula, non sine horrore animi perlegi potest. Nam quum Philomelam in regnum suum ad sororem advexisset, primum eam vitiat, mox, ne turpe flagitium eloqui posset, linguam ei exsecat. Procne, re cognita, addit sceleri scelus; Ityn enim filium interfectum apponit Tereo. Is quum coniugem et sororem persequeretur, illa mutatur in hirundinem, haec in lusciniam, ipse in upupam. Fabu-

Oravere suos ire ad solatia reges,
Argosque, et Sparte, Pelopeiadesque Mycenae,
Et nondum torvae Calydon invisa Dianae,
Orchomenosque ferax, et nobilis aere Corinthos,
Messeneque ferox, Patraeque, humilesque Cleonae,
Et Nelea Pylos, neque adhuc Pittheia Troezen;

Iam tractaverant Aeschyl. et Sophocles. Respicit eam etiam Hesiodus *Epy*. 568. Confer Pausan. Attic. p. 13, 100; Phoc. p. 807; Apollod. III, 14, 8; Eustath. ad Od. p. 710; Tzetz. Chil. VII, 142; Hygin. fab. 45. Diversum mythum in suavi similitudine memorat Homerus, Od. T, 518, ubi Pandarei filia in lusciniam mutata luget Itylum filium, quem imprudens aere interfecit. In alia discessit etiam Boëus apud Anton. Lib. cap. 11. Ex mente Pausan. Tereus ipse mortem sibi conscivit, et in tumulo eius prima upupa visa est. Mulieres autem, quae Athenas fugerunt, ibique prae dolore contabuerunt, in hirundinem et lusciniam mutatae creduntur, quod hae aves cantus miserabiles et luctuosos edunt.

413. *ad solatia*, scilicet danda, irent consolatum. Simili transitu iam usus est I, 577. Tales autem urbium catalogi passim inseruntur.

414. *Mycenas* tenuerunt *Pelopis* posteri, Eurystheus, Atreus, Thyestes, Agamemnon. *Argos*, *Sparte et Mycenae* etiam ab Homero et ab aliis sic uno versu comprehenduntur, quoniam hae tres urbes Iunoni in primis carae. — *Calydon*, Aetoliae oppidum, in quo *Diana* Laphria potissimum colebatur. Eius Deae signum memorabile Augustus sublatum Patrensibus donavit. Pausan. Messen. p. 357; Achaic. p. 569. Tum nondum *invisa torvae*, iratae, *Dianae*. Vide ad VIII, 272 sqq. Similiter II, 219, *nondum Oeagrius*.

416. *Orchomenos*) Duae fuere in Graecia huius nominis urbes, altera in Arcadia, altera in Boeotia, Orchomenos Minyeia dicta. Equidem cum Micyllo et Burmanno puto, Ovidium Arcadicam in mente habuisse, cuius situs et memorabilia a Pausania Arcad. p. 626, describuntur. Ab Homero Il. B, 600, vocatur πολύμηλος; a Pindaro, Olymp. Od. 14, 4, λιπαρά; ab Apollonio Rhodio III, 512, ἀφνειός, et hinc a Nostro, *ferax*. — *nobilis aere*. Si *aes Corinthium* casu ortum est, quum urbs a Mummio cremaretur (Flor. II, 16), quomodo iam tum *nobilis aere* esse potuit? Neque e veriore ratione eorum, qui diu ante Corinthi excidium arte repertum illud aes censebant, Plinius XXXIV, 2, illo tempore sic dici poterat; sed Noster suo more eam designavit a re, qua postea demum inclaruit.

417. *ferox* ob suscepta toties pro libertate bella; et ne victi quidem Messenii aliquoties domari potuerunt. — *Cleonae* sitae inter Corinthum et Argos. *Humiles*, parvae. Pausanias, Corinth. p. 142, πόλις οὐ μεγάλη, sed ea bene munita. — *Nelea Pylos*; vide ad II, 689. — *Troezen*, cuius rex tum nondum erat *Pittheus*, Pelopis filius.

Quaeque urbes aliae bimari clauduntur ab isthmo,
Exteriusque sitae bimari spectantur ab isthmo.
Credere quis possit? solae cessastis Athenae.
Obstitit officio bellum, subvectaque ponto
Barbara Mopsopios terrebant agmina muros.
Threicius Tereus haec auxiliaribus armis
Fuderat; et clarum vincendo nomen habebat:
Quem sibi Pandion opibusque virisque potentem,
Et genus a magno ducentem forte Gradivo,

419. *Quaeque urbes* etc.) Exornavit illnd: urbes ab utraque isthmi parte, nrbes Peloponnesi et Graeciae proprie sic dictae. Accommodate isthmi et peninsulae naturae *claudi*. Etiam a Cicerone Bul. 1, et Velleio I, 3, 3, isthmus et Corinthus ibi sita *claustra Peloponnesi* vocantur. Et *spectantur sitae*, exquisitius, quam sitae sunt. — *bimari*. Vide ad V, 407. Etiam talibus repetitionibus, qualis est in *bimari ab isthmo*, delectatur Ovidius. — Hic versus 420 aberat a duobus MSS. Ciofani, Iuniani et uno Gronovii. Regii nostri eum habent, qui tamen offendit. Lem.

421. *quis possit?* Regii nostri, *quis posset?* — *subvecta*. Plurimi, *subiecta*. Codex Regius A, *subvecta*; Codex B, *subiecta*. — Quaeritur, quis Pandioni bellnm intulerit? Meursius Regn. Att. lib. I, cap. 4, Labdacum fuisse docet, et sic Apollod. diserte tradit. Sed recte Burmannus monet, huius agmina nec *barbara*, nec *subvecta*, aut, si cum aliis MSS. malis, *subiecta ponto* dici potuisse. Micyllus contendit, Amazonas intelligendas, quae in campis Themiscyniis (Iustin. II, 4) non procul a *Ponto Euxino* habitaverint. At quis de hac Amazonum expeditione in Pandionis terram nnquam audivit? Fortasse res expediri nequit; dicam tamen quid repererim. Pausanias p. 100, tradit, eius Graeciae, quae postea Hellas dicta, magnam partem olim tenuisse *Barbaros*, quos Tereus subigere non potuerit. Hi si ad sinum Saronicum aut Corinthiacum habitarunt, *ponto subiecti* dici potuerunt. Consentit Lactantius Argument. *Quum a proximis*, inquit, *civitatibus oppugnaretur* Pandion. — *Mopsopios*; alii, *Cecropios*; Regii nostri, *Mopsopios*. — *Mopsopii*, Athenienses, ut libro V, 661. Verum ante Theseum Athenae *muros* non habuerunt. Praefert ergo Burmannus ex uno *mandras*, id est, vel stabula, vel antra, specus; priscos enim Athenienses habitasse in specubus, ut docuerit Meursius, Fort. Att. cap. 3. Verum mihi parum credibile videtur, Ovidium tam contemtim de Athenis loqnutum esse. Neglexit potius poëta, quod centies fecit, temporis rationem.

424. *Threicius*, Thraciae rex. Lem. — Thraces tum eam partem tenebant quae Daulis in Phocide dicebatur. Confer. Thucydides II, 29; Pausanias p. 110. — *Fuderat*. Plusquam perfectum sic et alibi, ut IX, 102. — *opes*, divitiae et amplitudo regni. — *viri*, milites, ut in formula *arma virosque*. — *a magno Gradivo*. Gradi-

Connubio Procnes iunxit: non pronuba Iuno,
Non Hymenaeus adest, illi non Gratia lecto.
Eumenides tenuere faces de funere raptas;
Eumenides stravere torum; tectoque profanus
Incubuit bubo, thalamique in culmine sedit.
Hac ave sunt iuncti Procne Tereusque; parentes
Hac ave sunt facti: gratata est scilicet illis
Thracia; Disque ipsi grates egere; diemque,
Quaque data est claro Pandione nata tyranno,
Quaque erat ortus Itys, festam iussere vocari.
Vsque adeo latet utilitas! iam tempora Titan

vus, id est Mars, Deus Thracum, cuius filius *Tereus*. Illius auxilium imploraverat Pandion, quem una victoria, auctore Apollodoro, impulit, ut Terea sibi generum adsumeret. Noster triplicem causam adfert.

428. *Connubio Procnes* etc.) Vetustiores recte, *Procne*, non *Progne*; est enim graeca vox Πρόκνη. Formulis solemnibus, quae plures hic cumulatae, praemonetur lector, quam infaustum matrimonium illud fuerit. Confer. X init.; Heroid. II, 47 sqq.; VI, 45; Musaeus 274 sqq. Alia mala nuptiarum omnia habet Virgilius Aeneid. IV, 166. — *Iunoni* praecipue curae coniugia; inde τελεία et *pronuba* dicta. — *Hymenaeum*, ut *adesset*, sic fere invocabant: *Io Hymen, Hymenaee Hymen ades, o Hymenaee.* Catul. 63. Etiam *Gratiis* partes quaedam datae erant in nuptiis. Pollux III, 3; Etym. M. in γαμηλία.

430. *tenuere*) Gebhardus legit *tulere*; perperam. Lem. — *faces de funere raptae* res dirissima olim habita. Valerius Maximus IX, 1 de Catilina: *Filium suum veneno sustulit, protinusque ex rogo eius maritalem facem accendit.* Tales igitur facra et Furiis tribuebantur. Senec. Hercul. Fur. 156. — *profanus bubo*; dirum mortalibus omen. *Sola bubo ferali carmine* queritur. Aen. IV, 462. L. — Conf. V, 550; VII, 269; X, 453; Claudianum 20, 407. — *Incubuit* Burmanno suspectum videtur, nec satis conveniens τῷ *dedit*, quum gravius ait *incubare*, quam *in culmine sedere*: mallet *insonuit*, vel *ingemuit*. Regii nostri Codices habent *incubuit*; nec video cur Burmanno displiceat hoc loco verbum *incubare*. *Buboni* enim crura sunt adeo curta, ut *incubare* videantur potius quam *sedere*. Lem.

433. *Hac ave*) hoc augurio: aves consulere in nuptiis celebrandis iubet Hesiodus Ἐργ. 36. Horatius I, Od. 15, 5, *Mala ducis avi domum Helenam*. Tibullus II, 2, 21, *hac venias ave.*

438. *tempora anni*) annus, isque *repetitus*, quoniam semper redit. — *Titan* ducit solem, poëtis etiam *annum*, qui efficitur decursu solis. — *per autumnum* ad finem vergit annus. Caeterum epiphonema illud, *Vsque adeo latet utilitas*, Burmannus ad sequentia refert, ad adventum sororis. Potest etiam ad antecedentia referri,

Quinque per autumnos repetiti duxerat anni;
Quum blandita viro Procne, « Si gratia, dixit,
Vlla mea est, vel me visendae mitte sorori,
Vel soror huc veniat: rediturام tempore parvo
Promittes socero: magni mihi numinis instar
Germanam vidisse dabis. » Iubet ille carinas
In freta deduci; veloque, et remige portus
Cecropios intrat; Piraeaque litora tangit.
Vt primum soceri data copia, dextera dextrae
Iungitur; et fausto committitur omine sermo.

quod festos inserant esse illos dies. — *repetiti – anni.* Codex Regius B ita habet prima manu; at superponuntur duae *s* ab alia manu: Codex Regius B, *repetitis annis;* hanc lectionem lectori indicandam propono. L.

440. *Quum blandita viro* etc.) In sequentibus mores egregie notati sunt; coniux sororem visere cupiens, soror blande patrem rogans, ut proficisci liceat, amor effrenus Terei, cura parentis de salute et reditu filiae. Quae quo diligentius expressa sunt, eo magis commovetur animus lectoris calamitate, qua mox afficietur Philomela. — *Si gratia ulla mea est;* si quid apud te possum. Lem.

443. *magni mihi numinis instar dabis*) Illustratur haec locutio locis ab Heinsio allatis. XIV, 408, *Numinis instar eris semper mihi.* Ibid. 843; *quae si modo posse videre Fata semel dederint, coelum accepisse fatebor.* Drakenb. ad Silium VIII, 233, legendum putat, *muneris instar*, quod multo languidius. Rem autem aliter narrat Hyginus: *Tereus ad Pandionem socerum venit rogatum, ut Philomelam alteram filiam sibi in coniugium daret; Procnen suum diem obisse dicit.* Sic et Apollodorus. — Codices nostri Regii habent *muneris instar;* vox *numinis* nimiam emphasin redolet: *muneris* magis secundum naturam. Lem.

445. *deduci* proprie dicuntur naves, quum machinis suppositis in mare retrahuntur. Contrarium est *subduci.* — *velo* et *remige*, celerrimo cursu: *portum* intraturi solebant quidem *vela* substringere, malum adeo deponere (Drakenb. ad Sil. II, 11); sed poëta hoc vult: *velo* et *remige* festinavit, ut brevi perveniret ad *portus* illos. — *portus Cecropios*, portum Athenarum. — *Piraea;* debebat dicere *Piraeea*, sed dissimulavit syllabam: vid. Gronovium Observat. I, 3. — Piraeum, inquit Pausanias in Atticis, δῆμον μὲν ἐκ παλαιοῦ, navale et portum fecit Themistocles, namque Phalerum prius navale fuerat Athenis. L.

447. *soceri data copia*) In Codice Regio A, post *soceri* inseritur *est.* — — *et fausto* Burmannus e MSS. dedit pro *infausto*, quod olim edebatur. — Codex A, *infausto;* Codex B, *et fausto;* utrumque defendi potest. Lem. — *fausto omine.* « Quale id omen fuerit, aut unde captum, non addit Noster. Sed credibile est, Terea blandissima verba protulisse; quod et dex-

Coeperat, adventus causam, mandata referre
Coniugis; et celeres missae spondere recursus:
Ecce venit magno dives Philomela paratu;
Divitior forma: quales audire solemus
Naidas et Dryadas mediis incedere silvis,
Si modo des illis cultus similesque paratus.
Non secus exarsit conspecta virgine Tereus,
Quam si quis canis ignem supponat aristis;
Aut frondem, positasque cremet foenilibus herbas.
Digna quidem facies: sed et hunc innata libido
Exstimulat; pronumque genus regionibus illis
In Venerem est: flagrat vitio gentisque suoque.
Impetus est illi, comitum corrumpere curam,
Nutricisque fidem: nec non ingentibus ipsam
Sollicitare datis; totumque impendere regnum;
Aut rapere, et saevo raptam defendere bello:
Et nihil est, quod non effreno captus amore
Ausit; nec capiunt inclusas pectora flammas.

trarum coniunctio, quae optimi ominis erat, iudicat. Nondum enim aliquid sceleris Tereus meditabatur; postea demum, visa Philomela, in eius amorem incensus est. » Sic Burmannus. Forte *omen* hic pro precibus. Livius in praefatione, *Cum bonis ominibus votisque incipere.*

451. *paratu*, ornatu, ut IV, 761, nove dictum. — *Divitior*, excellentior. — *incedere*, de iis, qui cum dignitate quadam aut maiestate aunt atque oculos hominum in se convertunt. Vid. Schwartzius ad Plinii Paneg. 46. — Mox Burmannus ex Codice Leidensi, *illi.* At Dryades non paratu memorabiles sunt. Revocavi ergo *illis.* Confer I, 695 sqq. Vehementiam amoris duplici similitudine illustrare voluit; sed neutra placet, quia ignes illi et amor sunt res diversissimae. Cum priore cf. I, 492. — *canis*, ut I, 110. — *herbae positae foenilibus* mera periphrasis foenilis.

458. *Digna*, scilicet, tali tantoque amore. — *sed et hunc.* Burmannus malit *sed ad hoc*, id est, praeterea, et post *Venerem* delet *est.* — *genus*, scilicet, humanum, populus. Thraces autem et vinolenti et proclives in Venerem. Immoratur causis illius furoris, quia inde atrocissimum facinus. Mox vim furoris sedulo notat, tam internam, quam se exserentis Athenis et in itinere.

461. *comitum curam nutricisque fidem* elegantius, quam comites, nutricemque. — *Nutrices* apud Veteres ubique alumnas suas comitabantur, et magna ab iis pietate colebantur. —

Iamque moras male fert, cupidoque revertitur ore
Mandata ad Procnes, et agit sua vota sub illis.
Facundum faciebat amor; quotiesque rogabat
Vlterius iusto, Procnen ita velle ferebat:
Addidit et lacrymas, tanquam mandasset et illas.
Proh Superi, quantum mortalia pectora caecae
Noctis habent! ipso sceleris molimine Tereus
Creditur esse pius; laudemque a crimine sumit.
Quid, quod idem Philomela cupit? patriosque lacertis
Blanda tenens humeros, ut eat visura sororem,
Perque suam, contraque suam, petit usque salutem.
Spectat eam Tereus, praecontrectatque videndo:
Osculaque, et collo circumdata brachia cernens,
Omnia pro stimulis, facibusque ciboque furoris
Accipit; et quoties amplectitur illa parentem,
Esse parens vellet: neque enim minus impius esset.
Vincitur ambarum genitor prece: gaudet, agitque
Illa patri grates; et successisse duabus

Sollicitare, pudicitiam eius tentare.

467. *Iamque*) Codex Regius B, *Dumque*. — *cupido*, quod cupide profert verba. — *agit*, proponit et consequi cupit.

472. *quantum mortalia* etc.) Sententia gravis et vera. — *caeca*, obscura. — *Nox* sunt studia occulta, sensus profunde latentes in pectore humano. Cic. Marc. 7, et Plinius III, Ep. 3, 6, *latebras* et *altos recessus* dixerunt. — *sumit*, parat sibi, consequitur.

478. *praecontrectat videndo*) iam nunc membris eius spectandis libidinem suam pascit. Bene dictum de homine isto impuro. Cicero Verr. IV, 28, sic *praecipere oculis*. Sed nec alterum insolens: Tacit. An. III, 12, *nudare corpus et contrectandum oculis permittere*, ubi vid. Ernesti et Buenem. ad Lactant. Opif. Dei, I, 15. — *fax*, quod vim irritandi habet. — *cibus*, alimenta. Animus commotus cumulat verba etiam diversa. Plinius VIII, Ep. 12, 1, *portus*, *sinus*, *praemium* studiosorum. — *Accipit pro stimulis*, habent illa in eo vim stimulorum. — *neque enim minus impius esset*. Etiamsi parens esset, tamen filiam suam corrumperet.

483. *ambarum prece*) scilicet, precibus Procnes absentis et Philomelae; at Tereus praesens non minus ardenter precatus fuerat: quapropter rectius, nostro iudicio, Codex Regius A habet *amborum*, scilicet, Terei et Philomelae. Lem. — *et successisse* etc. Quoniam aliquoties iam lectorem de exitu rei praemo-

Id putat infelix, quod erit lugubre duabus.
Iam labor exiguus Phoebo restabat; equique
Pulsabant pedibus spatium declivis Olympi.
Regales epulae mensis et Bacchus in auro
Ponitur: hinc placido dantur sua corpora somno.
At rex Odrysius, quamvis secessit, in illa
Aestuat: et repetens faciem, motusque manusque,
Qualia vult fingit, quae nondum vidit: et ignes
Ipse suos nutrit, cura removente soporem.
Lux erat; et, generi dextram complexus euntis,
Pandion comitem lacrymis commendat obortis:
« Hanc ego, care gener, quoniam pia causa coëgit,
Et voluere ambae, voluisti tu quoque, Tereu,
Do tibi: perque fidem, cognataque pectora supplex,
Per Superos oro, patrio tuearis amore;
Et mihi sollicitae lenimen dulce senectae
Quamprimum, omnis erit nobis mora longa, remittas.

nuit, haec poterant omitti. — *equi pulsabant* etc., e Virgil. Aen. X, 216, *curru Noctivago Phoebe medium pulsabat Olympum.* — *Poni* pro *apponi*, de vino. Vide Heinsium ad Art. Am. I, 231. — *dantur sua corpora somno*, possis ita capere: somno dantur corpora ea, quae ipsi debentur; namque *suus* saepe, apud poëtas in primis, sic et similiter adhibetur.

490. *Odrysae*, gens Thraciae. Pausanias Attic. p. 22; Senec. Thyest. 273: *vidit infandas domus Odrysia mensas.* — *Aestuat in illa*, misere eam amat. — *cura*, amor.

496. *Hanc ego*, etc.) Valedictio et preces patris ad commovendum aptissimae. Invitus, propter piam causam, in breve tempus, dimittit filiam quam unam secum habet, qua senectutis imbecillitas diu carere non potest, eamque cum gravibus obtestationibus Terei fidei commendat, ut patris vices praestet. — *pia causa*, amor filiae. — *coëgit.* Alter Hamburgensis et unus Mediceus, *subegit.* Regii nostri, *coegit.*

497. *Et voluere ambae*, etc.) Quidám hunc versum superiori, 496, praemittunt: Heinsius et Capofer. delendum recte censent. — In Codice Regio A, hic versus praemittitur superiori et ita legitur: *Vt voluere ambae, voluisti etc.* — *cognata pectora.* Schepper. coniecturat *foedera*; probat Burmannus *pignora*, et fatetur se non capere *cognata pectora*; sed si per *corpus* alterius obsecrare et iurare licet, ut Heroidd. XIII, 159, quidni etiam per *pectus cognati*? Regii nostri, *pectora.*

500. *Et mihi sollicitae*) Codices nostri habent *sollicito*; melior lectio altera. Lem.

Tu quoque quamprimum, satis est procul esse sororem,
Si pietas ulla est, ad me, Philomela, redito. »
Mandabat; pariterque suae dedit oscula natae:
Et lacrymae mites inter mandata cadebant.
Vtque fide pignus dextras utriusque poposcit,
Inter seque datas iunxit; natamque nepotemque
Absentes, memori pro se iubet ore salutent;
Supremumque vale, plèno singultibus ore,
Vix dixit; timuitque suae praesagia mentis.
Vt semel imposita est pictae Philomela carinae;
Admotumque fretum remis, tellusque repulsa:
« Vicimus, exclamat; mecum mea vota feruntur! »
Exsultatque animo, vix et sua gaudia differt
Barbarus; et nusquam lumen detorquet ab illa.

504. *dedit*, quod etiam Burmanno placebat, e quinque MSS. recepi, ut legibus linguae satisfieret, et κακόφωνον vitaretur. Dum haec *mandabat* et lacrymae *cadebant*, dedit filiae osculum. Inaequalitas temporum decepit librarium, ut *dedit* in *dabat* mutaret. — *mites*, quae non in luctu, sed in animo lenius commoto funduntur.

506. *Vtque fide – utriusque*. Codices nostri, *Vt fidei – utrasque*. — Vir doctus in Bibliotheca Tigur. p. 70, praefert Vulgatam *utrasque*, quia *utrique* de duobus rarius quidem occurrat, auctoritatibus tamen comprobatum sit. Vide Freinshemii Indicem in Florum. — *dextra* apud omnes gentes *fidei pignus* habita est: vide Freinshemium ad Curtium VI, 4, 14.

510. *praesagia mentis*) De talibus *praesagiis*, cf. XI, 457; Homer. Il. Z, 486; Virgil. Aeneid. XII, 72. — *Admotum*. Vnus Leidensis, *amotum*, unde Burmannus *emotum* facit. — Nostri Regii, *admotum*; lectio *amotum* ab errore librarii provenit. Lem. — *Admotum fretum remis*, insolens locutio videtur Intt. qui eam vel emendant, ut Burmannus, vel per hypallagen explicant: sed sine causa, opinor, utrumque. — Navis *repellitur* a tellure, sed id dum fit, propter aequalem et celerem navis motum terra *repelli* et *recedere* videtur: confer. XI, 466. Hinc *tellus repulsa*. Huic simillimum est alterum, quod impugnatur, *fretum admovetur remis* pro, remi admoventur freto. Schirach. putat, labores remigum hic describi, dum instant et repellunt aquas. — *Vicimus*. De hac voce exsultantium, vide ad IV, 356.

514. *Exsultatque animo*, etc.) Hic versus suspectus Heinsio, effictus Burmanno videtur ex IV, 350, et II, 863. — Hic versus ita legitur apud nostros Codices Regios: *Exsultatque, et vix animo sua gaudia differt*. — *detorquet*. Alii, *distorquet*, *deflectit* etc. Burmanno arridet duorum MSS. lectio, *declinat*: sed *detorquet* bene

Non aliter, quam quum pedibus praedator obuncis
Deposuit nido leporem Iovis ales in alto;
Nulla fuga est capto; spectat sua praemia raptor.
Iamque iter effectum; iamque in sua litora fessis
Puppibus exierant; quum rex Pandione natam
In stabula alta trahit, silvis obscura vetustis;
Atque ibi pallentem, trepidamque, et cuncta timentem,
Et iam cum lacrymis, ubi sit germana, rogantem,
Includit; fassusque nefas, et virginem, et unam
Vi superat; frustra clamato saepe parente,
Saepe sorore sua, magnis super omnia Divis.
Illa tremit; velut agna pavens, quae saucia cani
Ore excussa lupi, nondum sibi tuta videtur:
Vtque columba, suo madefactis sanguine plumis,
Horret adhuc, avidosque timet quibus haeserat ungues.
Mox ubi mens rediit, passos laniata capillos,
Lugenti similis, caesis plangore lacertis,
Intendens palmas: « Pro diris, barbare, factis,
Pro crudelis, ait! nec te mandata parentis

delectum, quia lumen fixum erat in illo. Languet contra *declinat*, quia furor exprimendus est. Lem.

516. *pedibus obuncis*) vulgo *aduncis* (et ita quidem Regii nostri); sed vide Burmannum ad Virgilium Aen. XI 755. — *Iovis ales*. Drakenb. ad Silium XII, 56, ex Aeliani H. A. IX, 10, monet, non omnem aquilam dictam esse *Iovis alitem*, sed eam duntaxat, quae nunquam carne vescatur. Verum talia non urgenda sunt in poëta. — *in alto*; multi, *ab alto*, quod ad sequentia referendum foret. Regius B, *ab alto*.

519. *effectum*, perfectum, finitum. — *fessae* poëtis finguntur naves aut iactatae, aut longum iter emensae. — *stabula alta* etiam Latinus habebat, Aeneid. IX, 388. — *silvis obscura vetustis*, ideo obscura, quia silva, in qua arbores nullae caesae, densa erat. Aeneid. VI, 179: *Itur in antiquam silvam, stabula alta ferarum*.

524. *nefas*, nefariam libidinem. — *et virginem, et unam Vi superat*. Maximam hominis barbariem ostendit poeta, qui sustinuerit virginem, et solam, et sibi creditam, et patrem, sororem, et inprimis Deos implorantem, violare. Lem.

527. *velut agna pavens*, etc.) Similitudines delectae. — *cani*. Vide ad I, 238.

532. *Lugenti-lacertis*) ineptus versus, quem Heins. recte indicat adulterinum; sed sqq. *Pro diris*, etc. sana puto. Invidiose enim *barbare* voca-

Cum lacrymis movere piis, nec cura sororis,
Nec mea virginitas, nec coniugialia iura?
Omnia turbasti: pellex ego facta sororis;
Tu geminus coniux, non haec mihi debita poena.
Quin animam hanc, ne quod facinus tibi, perfide, restet,
Eripis? atque utinam fecisses ante nefandos
Concubitus! vacuas habuissem criminis umbras.
Si tamen haec Superi cernunt; si numina Divum
Sunt aliquid; si non perierunt omnia mecum;
Quandocumque mihi poenas dabis: ipsa, pudore
Proiecto, tua facta loquar: si copia detur,
In populos veniam; si silvis clausa tenebor,
Implebo silvas et conscia saxa querelis.

bulum hic adhibitum esse, sponte apparet. Recte igitur addi potuit *diris factis*. Heinsius tamen suadebat *diri facti*.

537. *turbasti*, violasti, polluisti. Vid. vir doctus in Bibl. Tigur. p. 91, qui putat Nostrum respexisse Virgil. Aeneid. IV, 362 sqq. — Cum *gemino coniuge* Heinsius comparat *duplices thalamos*, apud Stat. Theb. XII, 471; sed h. l. in summa desperatione iusto argutius dictum. Porro Heinsius putat, alterum hemistichium, *non haec – poena* a sciolo additum, et lacunam esse relinquendam, quales multae apud Virgilium occurrant. Nec mihi illa verba magnopere placent, quippe nimis languida h. l. ubi pleraque animum commotissimum spirant. Negat tamen Burmannus Ovidium lacunas reliquisse, putatque, sensum elegantem effici, si legatur, *non haec mihi credita poena*, ut *poena* sit calamitas, miseria.

539. *hanc*, tam miseram, quam taedet vitae. — *hanc* non habet noster Codex B; et multi interpretes deleverunt. Sed ea vox, gravius sonans more Virgiliano, praestat. LEM. — *vacuas* etc. Sancta descendissem ad inferos. At illa sic quoque criminis vacua erat; quandoquidem anima peccat, non corpus.

542. *si numina* etc.) Si, quoniam, Dii aliquid valent, si potestas eorum est satis valida. I, 545. — *si non perierunt* etc. Vox summi doloris, qui ita auget suam miseriam. — *In populos veniam*, ad populum prodibo. — *querelis* ex Langermanni Excerptis dedit Burm., quum vulgo legatur *movebo*. Dubitabat enim ille, an ex consuetudine Ovidiana absolute dicatur *implere silvas*. Sed. vir doctus in Bibliotheca Tigur. p. 70, negat duram esse ellipsin; posse enim ex antecedentibus *factis* facile suppleri. Etiam verba *pudore proiecto* lectionem reiectam postulare. Neque Philomelam velle omnino queri, sed facta dira Terei eloqui vel hominibus, vel saxis saltem et silvis. Dictam autem esse Vulgatam ad illud Virgil: *Flectere si nequeo Superos, Acheronta movebo.*

Audiat haec aether, et si Deus ullus in illo est. »
Talibus ira feri postquam commota tyranni,
Nec minor hac metus est; causa stimulatus utraque,
Quo fuit accinctus, vagina liberat ensem,
Arreptamque coma, flexis post terga lacertis,
Vincla pati cogit: iugulum Philomela parabat,
Spemque suae mortis viso conceperat ense.
Ille indignanti, et nomen patris usque vocanti,
Luctantique loqui, compressam forcipe linguam
Abstulit ense fero: radix micat ultima linguae;
Ipsa iacet, terraeque tremens immurmurat atrae:
Vtque salire solet mutilatae cauda colubrae,
Palpitat, et moriens dominae vestigia quaerit.
Hoc quoque post facinus, vix ausim credere, fertur
Saepe sua lacerum repetisse libidine corpus.
Sustinet ad Procnen post talia facta reverti;
Coniuge quae viso germanam quaerit: at ille
Dat gemitus fictos, commentaque funera narrat.

— Codices Regii habent *conscia saxa movebo;* altera lectio praestantior. LEMAIRE.

551. *liberat*) pro quo nonnulli habent *deripit*, quod praefert Ciofanus. Codex Regius B, a secunda manu, habet *deripit*. — *parabat*, melius quam *porrigebat*.

555. *Ille indignanti – vocanti, Luctantique*) Codices nostri Regii habent *indignantem*, *vocantem*, *luctantem;* et haec lectio forte fuit vera, quam interpretes tautologia offensi mutaverunt: hae voces referuntur ad *linguam*. LEM.

557. *radix micat* etc.) Foeda rursus res et ingrata, quam tamen similitudine adeo illustrat poëta. Apud Hyginum, Tereus vitiatam Philomelam mandat ad Lynceum regem. Sed Noster videtur de industria foedissima quaeque et crudelissima hac fabula exprimere voluisse. — *tremens.* Heinsius malit *fremens*, quia sequitur *palpitat*. Regii nostri habent *tremens*. — *terrae immurmurat*, in his verbis intolerabilem esse lusum vir doctus iudicat in Bibliotheca Tigur. p. 58. Sed et alii sic luserunt, ut ad V, 105, notatum. *Vtque salire* etc. Quintus Smyrnaeus XI, 74: ἅτε βλοσυροῖο δράκοντος οὐρὴ ἀποτμηθεῖσ' ἀνασπάλλεται. – *dominae vestigia quaerit;* illud sumtum ex Aen. X, 395: *Te decisa suum, Laride, dextera quaerit, Semianimesque micant digiti, ferrumque retractant.*

561. *Hoc quoque post facinus;* post extractam linguam. LEM. — *lacerum corpus*, mutilatum lingua. LEM.

565. *commenta funera*, fictam Philomelae mortem. LEM.

Et lacrymae fecere fidem: velamina Procne
Deripit ex humeris, auro fulgentia lato;
Induiturque atras vestes; et inane sepulcrum
Constituit, falsisque piacula manibus infert;
Et luget, non sic lugendae fata sororis.
Signa Deus bis sex acto lustraverat anno.
Quid faciat Philomela? fugam custodia claudit:
Structa rigent solido stabulorum moenia saxo:
Os mutum facti caret indice: grande dolori
Ingenium est; miserisque venit solertia rebus.
Stamina barbarica suspendit callida tela;
Purpureasque notas filis intexuit albis,
Indicium sceleris; perfectaque tradidit uni,

566. *Et lacrymae*) Heinsius scribit *Vt.* — *lacrymae fecere fidem*; effecerunt lacrymae ut Procne mortem Philomelae veram esse crederet. LEM.

568. *Inane sepulcrum constituit*) Tres, *Instituit*, quod elegantius videtur Burmanno. — Regii nostri habent *Constituit*; id servandum censeo, quod molem monumenti aedificati melius significat. LEM. — Veteres quum insepulti corporis animam Stygem transire haud posse arbitrarentur, mortuis, quorum corpora reperire non posseut, *inania sepulcra*, κενοτάφια, exstruere solebant. Infra, XII, 3, *inanes inferiae*, quae dantur sepulcro inani. Pro *inferiis* nunc dixit *piacula falsis*, falso creditis. — *inferre* verbum proprium in hac re. — *lugendae* quidem, sed *non sic*, inani sepulcro et inferiis.

571. *Signa Deus* etc.) Apollo, Sol, et est anni rotatio. LEM.

572. *claudit* exquisitius, quam impedit, quoniam ipsa clausa tenebatur. Non satis est, quod Burmannus laudat, *auferre* et *adimere fugam*, in quibus *fuga*, fugiendi facultas. Rectius comparabis VII, 604, *animam claudere laqueo*, et VIII, 548, *claudere iter*. — *rigent* exquisitius, quam sunt. — *moenia*, parietes. — *Os mutum facti caret indice*; os mutum scelus indicare non potest. LEM. — Lingua est *animi interpres*, ut ait Lucretius VI, 1147; et factorum *index*. — *grande dolori Ingenium*. Martialis de Spectac. 14: *O quantum est subitis casibus ingenium*. LEM. — *Ingenium* tribuitur et irae, munificentiae, poenis etc. Vide Drakenb. ad Silium XVI, 46: hoc loco intelligatur solertia in inveniendis rebus, quam excitat dolor. — *venit*, excitatur: supra vs. 29, *usus venit ab annis*, comparatur.

576. *Stamina barbarica suspendit*) Ex antiqua texendi ratione stamina ad perpendiculum *suspendebantur*; unde apud Nostrum alibi *pendula tela*, *stantes telae* etc. — *notae*, literae: III Trist., 3, 72, *grandes notae in tumuli marmore*; Heroidd. I, 62, *charta notata*; infra IX, 523, *notare tabellas*. — *Indicium sceleris*, patrati

Vtque ferat dominae gestu rogat. Ille rogata
Pertulit ad Procnen; nec scit, quid tradat in illis.
Evolvit vestes saevi matrona tyranni,
Germanaeque suae carmen miserabile legit:
Et, mirum potuisse, silet: dolor ora repressit;
Verbaque quaerenti satis indignantia linguae
Defuerunt; nec flere vacat; sed fasque nefasque
Confusura ruit; poenaeque in imagine tota est.
  Tempus erat, quo sacra solent Trieterica Bacchi
Sithoniae celebrare nurus; nox conscia sacris:
Nocte sonat Rhodope tinnitibus aeris acuti;
Nocte sua est egressa domo regina; Deique
Ritibus instruitur; furialiaque accipit arma.
Vite caput tegitur; lateri cervina sinistro

a Tereo. Lem. *tradidit.* Vnus Leidensis et alter Heinsii, *credidit.* Nostri Regii, *tradidit.* — *uni*, ex ancillis. Lem.

579. *Ille rogata*) Codices Regii dant *Illa rogata*, quod potius convenire videtur, quia probabilius est fuisse ancillam, non servum, quae *rogata* fuerit ut vestem deferret ad dominam. Lem. — *nec scit.* Codices nostri, *nescit.*

581. *Evolvit*, explicat, *matrona saevi tyranni*, Procne, uxor saevi Terei. Lem. — *vestes*; velum a Philomela missum. Lem.

582. *Germanae*) Codices nostri, *Fortunae*, id est, domus suae, sororis suae, simul ac sui ipsius carmen legit: recentiores hanc lectionem mutasse videntur. Lem. — *carmen*, eleganter notae intextae, quae loquebantur fata sororis. *Carmen* enim de omni formula verborum, etiam de paucis vocibus literisve sententiam aliquam exprimentibus. Apollodorus, ἡ δὲ ὑφήνασα ἐν πέπλῳ γράμματα. Dolor utique vim habet ora reprimendi; ergo inepte additur, *mirum potuisse.* — *ruere*, de impetu et furore animi. — *poenae imago*, poena quam animo sibi effingit. *Imago*, saepe cogitatio rei. Vide ad XI, 427, et ad Plinium VII, Ep. 5, 1.

587. De *sacris Trietericis* et cultu Bacchantium diximus ad III, 517. — *Sithones*, gens Thraciae. Thracia autem sedes praecipua Orgiorum. — *Nox conscia sacris: Nocte* etc. Burmannus mallt *mox conscia sacris Nocte*; quae coniectura codicibus non firmatur. Lem. — *Nox conscia sacris*, nil, nisi noctu sacra celebrantur. Sic *loca conscia facti*, in quibus aliquid gestum. — De *aere acuto*, vide ad III, 532. — De *Ritibus* illis IV, 6 sqq. *furialia*, quibus utuntur Bacchantes furentes. Similiter *tibia furiosa* Fast. IV, 341.

592. *cervina Vellera*, nebrides. L. — *levis hasta*, quae pampinis ornata, thyrsus vocatur. Lem.

Vellera dependent; humero levis incubat hasta.
Concita per silvas, turba comitante suarum,
Terribilis Procne, furiisque agitata doloris,
Bacche, tuas simulat: venit ad stabula avia tandem,
Exululatque, Evoëque sonat, portasque refringit,
Germanamque rapit; raptaeque insignia Bacchi
Induit; et vultus hederarum frondibus abdit;
Attonitamque trahens intra sua limina ducit.
Vt sensit tetigisse domum Philomela nefandam,
Horruit infelix, totoque expalluit ore.
Nacta locum Procne, sacrorum pignora demit,
Oraque develat miserae pudibunda sorori;
Amplexuque petit: sed non attollere contra
Sustinet haec oculos, pellex sibi visa sororis:
Deiectoque in humum vultu, iurare volenti,
Testarique Deos, per vim sibi dedecus illud
Illatum, pro voce manus fuit: ardet, et iram
Non capit ipsa suam Procne; fletumque sororis

595. *furiis*, furore. — *doloris.* Gronovianus et Lovaniensis, *sororis*, quod fere Heinsius probavit. Regii nostri habent *doloris.* — *stabula avia.* Moretus et unus Palatinus, *stabularia*; et ita Gebhard. Crep. III, 2, malucrat. Regii, *stabula avia.* — *Exululat*; III, 528, *festisque fremunt ululatibus agri.* — *sonat*, clamat. — *Evoeque sonat*; utitur Baccharum clamoribus referentium verba Iovis ad filium: nam *Evoe* et *Evan* in sacris Bacchi iactabantur ab iis qui ipsum invocabant. *Evoe*, graece Εὐοῖ, quasi dicas, bene sit tibi. LEM. — *intra sua limina.* Regii nostri, *intra sua moenia.*

603. *Nacta locum*) secretum subaudiamus. LEM. — *pignora*; signa ut VII, 497, *veteris pignora formae* induitur. — *sacrorum*; habitum et ornatum Bacchantis, quo modo Philomelam in simulatis orgiis dissimularat, exuit. LEM.

605. *Amplexuque petit*) Codices nostri Regii, *Amplexumque petit*: vividius certe. Vulgata inde profluit quod in Codicibus lineola omissa fuerit. LEM.

607. *Deiectoque in humum*) Heinsius malit *Deiectaeque in humo.* Regii nostri, *Deiectoque in humum.* — *Deiicere vultum*, ut *conicere oculos.* — *iram Non capit suam*, non par est perferendae irae suae. Contra Seneca Herc. Fur. 412: *Hoc ipsum placet, Animo ruinas quod capis magno tuas.* Et ita passim *capere*, idoneum esse ad aliquid perferendum, faciendum, intelligendum. Tam insigni autem do-

Corripiens, « Non est lacrymis hic, inquit, agendum,
Sed ferro; sed si quid habes, quod vincere ferrum
Possit: in omne nefas ego me, germana, paravi.
Aut ego, quum facibus regalia tecta cremaro,
Artificem mediis immittam Terea flammis;
Aut linguam, aut oculos, aut quae tibi membra pudorem
Abstulerunt, ferro rapiam; aut per vulnera mille
Sontem animam expellam: magnum, quodcumque paravi.
Quid sit, adhuc dubito. » Peragit dum talia Procne;
Ad matrem veniebat Itys: quid possit, ab illo
Admonita est; oculisque tuens immitibus, « Ah! quam
Es similis patri! » dixit: nec plura loquuta,
Triste parat facinus, tacitaque exaestuat ira.
Vt tamen accessit natus, matrique salutem
Attulit, et parvis adduxit colla lacertis,
Mixtaque blanditiis puerilibus oscula iunxit:

lori accommodata est seq. oratio. — *hic* dedit Heinsius pro *hoc*. — Codex Regius A dat *hoc*; at Codex B, *h¯*, per compendium: unde nescio utrum *hoc* an *hic* legatur. Prius tamen praetulerim. LEM.

613. *parant se in* vel *ad* aliquid, qui animum inducunt ad aliquid faciendum. — *quum facibus* etc. Potest hic esse praepositio *cum*, quam Latini interdum instrumento, quo aliquid agitur, addere solent. Tunc aut versus sequens per ἀσύνδετον adiectus est, aut legendum cum aliis *mediisque* vel *et mediis*. Sic Burm. — *cremaro* Heinsius pro *cremabo*, invitis MSS. scripsit. — Regii nostri habent *cremabo*; Heinsium sequemur cuius coniectura melius convenit cum coniunctione *quum*. LEM. — *Artificem*, auctorem malorum et facinorum; id est, qui nefandum hunc incestum perpetrare potuit. LEM.

619. *Quid sit, adhuc dubito*) Nondum, inquit, decrevi quo malo Tereum affectura sim: subauditur *futurum*. LEM. — *Peragit dum talia*; dum talia loquitur et minatur. LEM. Conferatur Medeae furor, III Trist. 9, 21 sqq. — *Admonita est*, eo conspecto succurrit, quid posset. — *immitibus*. Vnus Moreti, *non mitibus*. Regii nostri, *immitibus*, vel *inmitibus*. — *Ah! quam Es similis*. Vnus Basileensis atque unus Mediceus, *Ah quam, Quam similis:* id probat Heinsius; atque etiam vir doctus in Bibliotheca Tigur. pag. 71, plus adfectus esse in hac repetitione putat, et Ovidium amare hanc repetitionem, ut II, 704 sq.; VIII, 128 sqq. — Regii Nostri, *Ah! quam Es. — similis*. Similitudo illa causa fit facinoris.

625. *adduxit colla*) Non erat cur interpretes hic haererent; *adduxit*, id est, attraxit ad se, quod facere so-

Mota quidem est genetrix; infractaque constitit ira;
Invitique oculi lacrymis maduere coactis.
Sed simul ex nimia matrem pietate labare
Sensit; ab hoc iterum est ad vultus versa sororis;
Inque vicem spectans ambos, « Cur admovet, inquit,
Alter blanditias; rapta silet altera lingua?
Quam vocat hic matrem, cur non vocat illa sororem?
Cui sis nupta vide, Pandione nata, marito;
Degeneras; scelus est pietas in coniuge Tereo. »
Nec mora, traxit Ityn, veluti Gangetica cervae
Lactentem foetum per silvas tigris opacas.
Vtque domus altae partem tenuere remotam;
Tendentemque manus, et iam sua fata videntem,
Et *mater*, *mater!* clamantem, et colla petentem,
Ense ferit Procne, lateri qua pectus adhaeret;

lent infantes blandientes. — *infractaque* etc. Fracta est et cessavit ira. *Consistere* proprie dicuntur qui a cursu, deinde qui a perturbatione animi quiescunt. Heinsius tamen coniecit *concidit ira*. — *coactae lacrymae*; quae cum vi retinentur.

629. *matrem*, adfectum maternum: similiter *pater* et *rex* usurpantur. Vid. loca ab Heinsio et Burmanno laudata. Sed mox matrem ita exuit, ut filium trucidans, ne *vultum* quidem *avertat*. — *labare*, deterreri a proposito. Hinc nova furoris incrementa sumit ex adspectu sororis. — *ab hoc*; ab huius Itys aspectu. LEM. — *Inque vicem*; vicissim, per vices. LEM. — *Cur admovet Alter blanditias*; cur valent apud me alterius, filii scilicet, blanditiae, ut parcam, et non valet alterius, sororis Philomelae, dedecus, propter quod linguam amisit, ut ulciscar? Mater quidem sum illius, sed eadem soror huius. LEM.

634. *Pandione natam* se vocat, ut a genere fortitudinis stimulos sumat. Hinc addit, *degeneras*. Nonnulli *degener ah*, aut *hu*; Gruterus malebat *degener ad scelus*. Regii nostri, *degeneras*. — *pietas in coniuge*. Codex Regius A, a prima manu, habet *pietas cum coniuge*; potest recipi. LEM. — *cervae lactentem foetum*. Periphrasis est hinnuli. LEM.

638. *domus altae*; erat enim regia. — *partem remotam*; penetralia: vid. vs. 646. — Et *mater* etc. *Eia*, quod blandientis est, clamasse puerum iam sua fata videntem, vix crediderim. Revocavi ergo: *Et mater*, *mater! clamantem*, quod habent omnes MSS. praeter unum Neapolitanum, in quo *Eia* legitur, unde Heinsius sumsit, cui illa vox valde placuisse videtur. — *colla petentem*. Mediceus, *colla prementem*, quod posse admitti Burmannus censet. Regii nostri habent *petentem*.

Nec vultum avertit: satis illi ad fata vel unum
Vulnus erat: iugulum ferro Philomela resolvit;
Vivaque adhuc, animaeque aliquid retinentia membra
Dilaniant: pars inde cavis exsultat ahenis;
Pars verubus stridet: manant penetralia tabo.
His adhibet coniux ignarum Terea mensis,
Et patrii moris sacrum mentita, quod uni
Fas sit adire viro, comites famulosque removit.
Inde sedens solio Tereus sublimis avito
Vescitur, inque suam sua viscera congerit alvum.
Tantaque nox animi est, « Ityn huc arcessite, » dixit.
Dissimulare nequit crudelia gaudia Procne,
Iamque suae cupiens exsistere nuntia cladis;
« Intus habes, quod poscis, » ait: circumspicit ille,
Atque ubi sit quaerit; quaerenti, iterumque vocanti,
Sicut erat sparsis furiali caede capillis,
Prosiliit, Ityosque caput Philomela cruentum
Misit in ora patri: nec tempore maluit ullo
Posse loqui, et meritis testari gaudia dictis.
Thracius ingenti mensas clamore repellit,
Vipereasque ciet Stygia de valle sorores:
Et modo, si possit, reserato pectore diras

642. *ad fata*, ad mortem. — *animam* seu vitam retinent membra ea, quae adhuc palpitant. — *exsultare* et de aqua fervente, ut VII, 263, et de carnibus, quae aqua fervente molliuntur. Conf. Seneca Thyest. 765 sqq. — *inde*, ex pueri membris. — *mensis*, epulis.

650. *Inde sedens*) Codices nostri, *ipse sedens*; gravius certe et maiorem spirans emphasim. Lem. — *viscera*; vid. ad V, 18. Imitatus Nostrum est Valerius Maximus VII, 6: *quo diutius armata iuventus viscera sua visceribus suis aleret, infelices cadaverum reliquias* etc. — Verbo *congerere* mox opponitur *egerere*. — *nox*, caecitas, ignorantia.

657. *caede*) Unus *more* quod valde placebat Ciofano; Gruterus malebat *furiali e sede*. Regii nostri habent *caede*. — *meritis dictis*, convenientibus verbis. Lem.

661. *repellit*) Codex Regius B, a prima manu, *replevit*. — *Vipereas sorores*, id est, Furias, audacter dictam, quarum comis viperae intextae. — *pectus*, ventriculus; *reserato pectore egerere*, nil nisi, evomere. Gronovianus quidem habet, pro *egerere*,

Egerere inde dapes, demersaque viscera gestit:
Flet modo, seque vocat bustum miserabile nati:
Nunc sequitur nudo genitas Pandione ferro.
Corpora Cecropidum pennis pendere putares;
Pendebant pennis; quarum petit altera silvas;
Altera tecta subit: neque adhuc de pectore caedis
Effluxere notae, signataque sanguine pluma est.
Ille dolore suo, poenaeque cupidine velox,
Vertitur in volucrem, cui stant in vertice cristae;

exigere, quod aeque elegans Burmannus indicat; at Codices nostri dant *egerere* quod recte servavit Cl. *Gierig.* Lem. — *demersaque* praetulit Burmannus quod et Regio placuerat; nam vulgata *immensaque* inepta est. Plurimi veterum *emersaque*, vel *immersaque*; tertius Mediceus, Iureti excerpta et quatuor alii, *semesaque*, quod Heinsio probabatur. — Codex Regius A, *immersaque*; Codex B, *emersaque* · praestat lectio Burmanni. Lem. — *demergi* passim de cibis devoratis, ut XV, 105; ibid. 387. — *bustum*; τύμβον. Longinus fab. 3, vituperat Gorgiam Leont. qui vultures dixerat esse *sepulcra viva*, quam reprehensionem etiam in hoc *bustum miserabile* cadere Tollius et Pearcius ad illum Longini locum existimant. Verum Longinus non nisi *viva sepulcra* vituperat, quia nulla sepulcra *viva* sunt: vid. Ernesti Init. Rhetor. §. 319. In Gorgiae vitium incidit Lucretius V, 991: *Viva videns vivo sepeliri viscera busto.* Etiam alii poetae ventrem cum sepulcro compararunt. Burmannus laudat Lycophr. Cass. 159, qui de Cerere mandente Pelopis humerum dicit: ἐτύμβευσε τάφῳ, ubi Tzetzes τάφον interpretatur γαστέρα. Attius in Atreo: *Natis sepulcrum est ipse parens.*

667. *pendere*) Vid. ad XI, 341; XII, 566. — *Altera*, Philomela in lusciniam mutata, petit silvas; *altera*, Procne in hirundinem mutata, tecta subit. Plinius X, 24, de hirundinibus: *Thebarum tecta subire negantur, quoniam urbs illa saepe capta sit: nec Biziae in Thracia propter scelera Terei.* Pausan. Phoc. pag. 807, narrat, in Daulide hirundines nec parere nec nidos struere. Alii tamen, Anacreon Od. 12; Apollodorus, d. l.; Tzetzes Chil. VII, 142; Gabrias fab. 43; Schol. Aristoph. ad Aves vs. 216, tradunt, Philomelam in hirundinem esse mutatam, Procnen autem in lusciniam, de quo dissensu vid. Meursius de Regno Athen. II, 5. Caeterum ab hac fabula hirundo vocatur Πανδιονίς, apud Hesiod. Ἔργ. 568. De poena, quam luunt illae mulieres etiam aves factae, vid. Aelian. V. H. XII, 20. — *Neque adhuc* etc. Virgil. G. IV, 15: *manibus Procne pectus signata cruentis*, hirundo. — *Effluxere* recepit Burmannus e Lovan.: vulgo *Excessere*, quod habent Regii nostri.

671. *Dolore suo*) Heinsius olim coniecerat *dolore furens.* — *poenae cupidine*; qua Procnem Philomelamqoe afficeret. Vpupam autem, quae a Graecis *epops* appellatur, poeta describit. Lem.

Prominet immodicum pro longa cuspide rostrum.
Nomen Epops volucri; facies armata videtur.
Hic dolor ante diem, longaeque extrema senectae
Tempora, Tartareas Pandiona misit ad umbras.
VII. Sceptra loci, rerumque capit moderamen Erechtheus;
Iustitia dubium, validisne potentior armis.
Quattuor ille quidem iuvenes, totidemque crearat
Femineae sortis: sed erat par forma duarum,
E quibus Aeolides Cephalus te coniuge felix,
Procri, fuit: Boreae Tereus Thracesque nocebant;
Dilectaque diu caruit Deus Orithyia,

674. *facies* upupae *armata* videtur ob seriem pennarum longiorum, quae galeae instar in utroque latere ad cervicem procurrit. Apud Hyginum Tereus in accipitrem mutatur. Vide ibi Munker. Nonnulli et Ityn in palumbem transformatum narrant. — *ante diem.* I, 148, *ante diem misit – ad umbras*, προΐαψεν ἄϊδι.

677–721. *Zetes et Calais.* Orithyia, Erechthei filia, rapitur a Borea vento, ex eaque nascuntur Zetes et Calais. Confer. Orpheus Arg. 216 sq.; Apollonius Rh. I, 211 sqq.; Apollodorus lib. III, 15, 1, 2 sqq.; Hyginus fabula 14. Fabulam tractaverant et Aeschylus atque Sophocles. Eam explicat Parrhasius apud Claudian. Rapt. II, 19; « Fuit et Strymonis filius Boreas, Orithyiae raptor, ut Isagoras in Megaricis tradit; sed poëtae rem ab homine ad ventum transferunt. Hermias vero Platonicus Erechthei filiam Aquilonis impetu ex alto deiectam periisse credit, et inde factum, ut hominum more a vento rapta dicatur. Idem docet Acesilaus, referente Apollodoro. » Apud Palaephatum cap. 23, Boreas hic vocatur ἀνὴρ οὐκ ἄσημος. Caeterum haec rapina expressa erat in area Cypseli, ubi Boreas loco pedum anguium caudas habebat. Pausanias Eliac. pag. 424. — *Erechtheus* successit Pandioni I, anno 1423 ante aer. Chr. Is iustitia non minus, quam virtute bellica, excellebat. Summa regis laus.

679. *Quattuor ille – iuvenes*) E filiis Cecrops II successit patri. *Quattuor* plurimi memorant. Pausanias II, 25; Eustath. ad Il. B, pag. 291. Etiam apud Apollodorum ubi tres tantum memorantur, Heynius excidisse putat quartum Oenea. — *sortis*, sexus. In filiabus duae sibi aequales pulchritudine, e quibus Procrin duxit Cephalus, Deionei filius, *Aeoli* nepos, vid. Heinsius ad VII, 672; Munker. ad Hygini fabulam 14; quamquam alii eum Mercurii filium faciunt, unde *Cyllenia proles*, Art. Amat. III, 725. Orithyian rapuit Boreas, cui petenti filiam Erechtheus dare noluerat, territus inaudita *Terei Threicii* crudelitate. — *te coniuge felix*; conf. VII, 696: fuit veluti formula solemnis. — *Tereus Thracesque nocebant;* crudelitas Terei ac Thracum Boreae, ne Orithyian duceret, nocebat. Lem. — *caruit.* Menandi Codex, *caluit.* Regii

Dum rogat, et precibus mavult, quam viribus, uti.
Ast ubi blanditiis agitur nihil, horridus ira,
Quae solita est illi, nimiumque domestica, vento;
Et merito, dixit, « quid enim mea tela reliqui,
Saevitiam, et vires, iramque animosque minaces?
Admovique preces, quarum me dedecet usus?
Apta mihi vis est: vi tristia nubila pello;
Vi freta concutio, nodosaque robora verto,
Induroque nives, et terras grandine pulso.
Idem ego quum fratres coelo sum nactus aperto,
Nam mihi campus is est, tanto molimine luctor,
Vt medius nostris concursibus intonet aether;
Exsiliantque cavis elisi nubibus ignes.

nostri, *caruit.* — *Deus.* Boreas enim Deus habebatur, cui sacra faciebant Megapolitani, Thurii, Athenienses. Pausanias Arcad. pag. 673; Aelian. V. H. 12, 61; Herod. VII, 189. Hymno eum celebravit Orpheus: is est hymn. 79. Athenienses vero ob raptam Orithyiam, eum adfinem sibi censuerunt. Aelianus d. l., ubi vid. Perizon.

685. *horridus ira*) Non mala Boreae horridi descriptio: *Hic Deus et terras et maria alta domat*; Propert. II, 20, 52; conf. Claudian. Rapt. I, 69 sqq. — *domestica*, sibi propria et consueta; nove sic dictum. Burmannus putat, Ovidium his duabus vocibus, *solita* et *domestica*, exprimere voluisse graec. οἰκεῖος, cuius vim exposuerit Victor. ad Cic. I Att. 10.

687. *Et merito* abrupte incipit, ut IX, 584, ubi vid. nota. Ita et Propert. I, 17, 1. — *Admovere preces*, bona loquutio, ut docent viri docti ad Phaedrum I, fab. 19, 6. *Adhibere preces* dixit Noster III, 376, et Cic. N. D. I, 2. — *vim* verbis gravissimis declarat, maxime in fine. Ergo assurgit oratio. Quia *nubila pellit*, propterea αἰθρηγενέτης, et *clarus* dicitur. — *concutio*, commoveo. Boreas, μέγα κῦμα κυλίνδει. — *pulso*, facio, ut grando in terram decidat. Sic imber dicitur *verberare humum* Aen. IX, 669; *verberare ianuam* Tib. I, 2, 7. Similiter τύπτειν de vento Homerus Il. Λ, 306. Sed de Borea conf. Claudian. R. P. I, 69: *Turbine rauco Quum gravis armatur Boreas, glacieque nivali Hispidus et Getica concretus grandine pennas Bella cupit, pelagus, silvas, camposque sonoro Flamine rapturus.* — *coelum apertum* alias est purum, non obductum nubibus, sed h. l. ubi nil moratur eius impetum, nil frangit eius vim. Nempe *apertus* solemne epitheton campi. Coelum autem est campus, in quo venti pugnant. Virg. Georg. IV, 77, de apibus proeliantibus, *ubi ver* nactae *sudum camposque patentes*, aërem purum tempore verno. Cum sequentibus cf. XI, 435, ibique notam. — *concursibus*, proeliis, quae vis verbi *concurrere* nota est. — De *ignibus* illis vid. Lucretius VI, 199 seqq., *rotantque cavis flammam fornacibus intus, Do-*

Idem ego, quum subii convexa foramina terrae,
Supposuique ferox imis mea terga cavernis;
Sollicito manes, totumque tremoribus orbem.
Hac ope debueram thalamos petiisse; socerque
Non orandus erat, sed vi faciendus, Erechtheus. »
Haec Boreas, aut his non inferiora loquutus.
Excussit pennas; quarum iactatibus omnis
Adflata est tellus, latumque perhorruit aequor;
Pulvereamque trahens per summa cacumina pallam,
Verrit humum; pavidamque metu caligine tectus
Orithyian amans fulvis amplectitur alis.
Dum volat, arserunt agitati fortius ignes;
Nec prius aërii cursus suppressit habenas,
Quam Ciconum tenuit populos, sua moenia, raptor.

nec divolsa fulserunt nube corusci. Adde Plin. II, 48 et 49. Etiam terrae motus plurimi Veterum ventis tribuebant. Lucretius VI, 556; Senec. N. Q. VI, 3. — *convexa foramina*, ornate, speluncas. — *Supposui mea terga*, gravissime, spiro. — Gravissime etiam *Sollicito* etc., vel metu impello tremoribus inferos et superos, vel concutio subterranea et supera; utramque enim significationem habet τὸ *Sollicito*.

703. *Excussit*, iactavit, movit. Mare *perhorrescit*, quum commovetur, ut fluctus edat. Sequitur admirabilis phantasia. — Pulvis, quem movet Boreas, est eius *palla*, quam *trahit*, ut solet syrma vestis trahi. — *verrere* terram et mare, solemne poëtis de ventis rapidis, superficiem terrae atringentibus, eiusque pulverem secum auferentibus. Lucretius I, 279; VI, 624; Aen. I, 63. Sed h. l. respicitur ad pallam, quae et ipsa *verrere humum* dicitur XI, 166. — *pavidam metu.* Propert. III, 5, 29: *Aquila raptae timor Orithyiae.* — *fulvis alis* Silius XII, 617, *fuscis Africus alis*, ubi vid. Drakenb. — Rapuit Orithyian ad Ilissum ludentem: sic Pausanias Attic. pag. 45; sed apud Apollonium rapit κἐκροπίηθεν.

708. *arserunt* etc. quoniam *ignes* qui pr. dicuntur motu celeri magis excitantur. Ludit ingenium Ovidii, isque lusus ineptus. Heroid. XVIII, 41, de Borea: *Tam gelidus quum sis, non te tamen, improbe, quondam Ignibus Actaeis incaluisse negas.*

709. *cursus habenas* ποιητικώτερον, quam *currus habenas*, quod habent alii, inter quos unus Heinsii, et huic ipsi non displicebat. Et *currus* ne locum quidem nunc habet, quia Boreas non curru vehitur, sed alis volat. — *supprimere*, retrahere; hinc *supprimere habenas cursus aërii* paulo audacius, desistere currere per aerem. — *Cicones*, gens Thraciae. Thracia autem habebatur ventorum, Boreae inprimis, habitaculum, isque in monte Haemo speluncam quamdam incolere

Illic et gelidi coniux Actaea tyranni,
Et genetrix facta est; partus enixa gemellos,
Caetera qui matris, pennas genitoris haberent:
Non tamen has una memorant cum corpore natas;
Barbaque dum rutilis aberat submissa capillis;
Implumes Calaisque puer, Zetesque, fuerunt.
Mox pariter ritu pennae coepere volucrum
Cingere utrumque latus; pariter flavescere malae.
Ergo, ubi concessit tempus puerile iuventae,
Vellera cum Minyis nitido radiantia villo,
Per mare non motum prima petiere carina.

credebatur. Vide Theophrastum de Causs. Plant. V, 17, et de Ventis p. 409. Hinc Θρηΐκιος et Στρυμόνιος vocatur. — *sua moenia* e Basileensi Burmannus dedit, ut additum sit per appositionem. Vulgo *et moenia.* Ita et Regii nostri Codices. — *moenia* dignius quam spelunca. — *raptor;* *rapi*, proprie de virginibus.

711. *et gelidi;* quidam *egelidi*, quod praefert Mar. Accursius, qui monet hoc vocabulum et vehementer et mediocriter frigidum notare. — Regii nostri, *et gelidi. Gelidi tyranni;* Boreae, qui frigidissimus omnium ventorum. Lem. — *Actaea*, Attica: vid. ad I, 313: *Actias Orithyia*, ap. Virg. Georg. IV, 463. — *partus* de prole. Sed in qua corporis parte illi *pennas* habuerint, de eo non consentiunt poëtae. Hygin. fab. 14: *Hi capita pedesque pennatos habuisse feruntur;* ap. Orpheum volant ταρσοῖσιν ὑπουατίοις, *alis sub aures enatis*, vid. Wesseling. Probab. 9, pag. 78, ubi copiose de hoc poëtarum figmento agit, et nummum antiquum commemorat, in quo alatum Calais caput. Et Antiqui ventos temporibus alatis finxerunt. Drakenb. ad Sil. VII, 257. *Calais* autem et *Zetes* expressi etiam in solio Amyclaei: vid. Heynii Exc. VII ad Aen. III, et in libro *Antiq. Aufsaetze.* Is mouet, turbines inter Asiam et Graeciam frequentes originem huic fab. dedisse. — *submissa* barba, ut alibi *promissa.* — *Zetes.* In Ciofani MSS. omnibus legitur *Zethus:* sic etiam Palaephatus 23. Vid. Munker. ad Hygini fab. 14. Regii nostri habent quoque *Zethus.*

720. *nitido radiantia villo*, villis aureis. — *non motum*, scil. remis, in quo nemo unquam navigavit, adeoque ignotum. Etiam Manil. I, 76, *immotum pontum* dixit; *Pulsa vada*, Tibull. II, 5, 34; *Remo movere* est Amor. II, 11, 5. — *prima carina.* Argum primam navem fabricasse multi poëtae crediderunt. Vide loca ab Heinsio laudata. Hinc quum navigationes detestantur, increpant Argonautarum audaciam, ut Phaedrus IV, fab. 6, 6 sqq.; Ovid. Amor. III, 2. Nempe haec fuit prima navis bellica, quam Graeci fabricarunt; Plin. VII, 56: *Longa nave Iasonem primum navigasse, Philostephanus auctor est.* Conf. Diodorus IV, 41.

P. OVIDII NASONIS

METAMORPHOSEON

LIBER SEPTIMVS

I. Iamque fretum Minyae Pagasaea puppe secabant,
Perpetuaque trahens inopem sub nocte senectam

1–158. *Iason et vellus aureum et Medeam in patriam reportans.* Medea Iasonis amore capitur, praesertim obvia ei facta; et, ubi a iurato promissa coniugii accepit, cantatas ei herbas praebet, quarum ope tauros aeripedes ignemque vomentes domat, domitos iugo supponit, atque in agrum vipereos dentes spargit, unde feri homines, quorum rabiem, misso lapide, a se in ipsos vertit. Tandem iisdem herbis et draconem terribilem sopit. Sic cum vellere et Medea Iason in patriam redit. Nobilis satis et perquam utilis cosmographiae, nauticae arti et mercaturae Graecorum expeditio Colchica, suscepta a Iasone, Thessalorum duce, anno 1253 ante aer. Chr.; sed eadem fabulis adeo involuta, ut, quid veri subsit, vix constitui certo possit. Vere haud dubie ductu antiqui cuiusdam scriptoris monet Eustath. ad Dionys. Perieg. vers. 689, mercaturae potissimum causa patefacere sibi voluisse Graecos Pontum Euxinum, classeque instructa sibi parare emporia quaedam in Colchide. Noti sunt poëtae, qui hanc expeditionem carminibus suis celebrarunt. De hac nostra fab. confer Heroid. VI et XII; Hygin. fab. 21, 25; Apollod. I, 9, 23. Noster plurimus est in Medeae amore notando. — *Iamque fretum* etc. Nexus causa quaedam de itinere Argonautarum praemittuntur, sed brevissime. — *Minyae*, Argonautae, quorum plurimi et praestantissimi originem se trahere gloriabantur a *Minyae* filiabus, de quibus IV, 1; Apollon. Rh. I, 239. Ipse Iason Minyae neptem habuit matrem. Perizon. Aelian. V. H. III, 42, pag. 310. Alii aliter. Vid. Hoelzlin. ad Apollon. d. l. — *Pagasae*, portus ad pedem Pelii montis, ubi navis Argo fabricata, et unde solverunt Argonautae. Mela II, 3, 85. — Argonautae appulerunt in Thracia, ubi *Phineus*, vates, de quo multa fabulantur scriptores Argonautici. Vid. Cerda ad Virgilium Aeneid. III, 216. Is, sive quod Deorum consilia enunciaverat, sive ut excaecatorum filiorum poenam lueret, excaecatus erat et ipse, eique

Phineus visus erat; iuvenesque Aquilone creati
Virgineas volucres miseri senis ore fugarant;
Multaque perpessi claro sub Iasone, tandem
Contigerant rapidas limosi Phasidos undas.
Dumque adeunt regem, Phryxeaque vellera poscunt,
Lexque datur numeris magnorum horrenda laborum,

additae erant Harpyiae, quae cibum miseri senis ab ore auferrent, aut reliquias foedo odore implerent. Eas vero Zetes et Calais, qui erant inter Argonautas, sublimes per aëra, fugarunt in insulas Strophades. Quo facto, Phineus Argonautis viam monstravit, eosque consiliis variis adiuvit. Orph. 665 sqq.; Apollon. II, 178; Apollod. lib. I, 9, 21. Senectutem hebetasse aciem oculorum Phinei, eiusque opes dispersas esse a filiabus, quas Zetes et Calais ex oppido expulerint, putat Palaeph. 23. Harpyiarum mentio fit apud Homerum, pluribus locis, et apud Hesiod. Th. 267. Vid. Heynii Exc. VII ad Aen. III; cui meteori, vel procellosi venti genus sic innuisse videntur Antiqui. — *trahere* vitae molestias et calamitates exprimit. Aen. II, 92: *vitam in tenebris luctuque trahebam*; III, 547; Phaedrus III, 7, 12. — *Perpetua nox*, ut *aeterna nox* III, 335. — *sub* re esse dicitur, qui ex ea laborat. III, 525; IX, 465. — *Phineus visus erat.* Duo Medicei, *ultus erat*, quod placet Heinsio quia *ultus* et passive dicitur. — *Virgineas volucres*, Harpyias, quibus virginei vultus, foedissima ventris proluvies, uncae manus, et pallida semper ora: conf. Virg. Aen. III, 216. — *Ore;* deest, *ab*. — *Multa perpessi*, solemne de navigantibus; Aen. I, 199, *o passi graviora*; Horat. I, Od. 7, 30, *peioraque perpessi mecum*. Od. A, 4, πολλὰ πάθεν. — *claro;* sortitus ille erat πανέξοχον αἷμα; Orpheus 80: adde virtutem et famam. — *rapidas* et *limosi* communia epitheta et ornantia; Phasis enim ab Orpheo 761, πρηῢ ῥέων, placide fluens, et 655, καλλίροος, pulchre fluens, vocatur. — *Phasidos;* fluvii Colchidis in Euxinum mare se exonerantis. Lem.

7. *Dumque adeunt regem*) apud Orphea 784 seqq. Aeetes prior eos adit ad Phasin adhuc sedentes. — *Phryxea*, quae Phryxus Aeetae attulerat. Palaephatus 31; cuius ex mente *vellera* sunt opes, quas Phryxus, Athamantis insidias fugiens, in Colchidem attulerat; nec aliter Herodotus VII, 197; Diodorus IV, 47. Lanam et pelles e Colchide exportasse mercatores graecos censet Varro R. R. II, 1. Velleribus iam olim e fluviis collectas esse arenas aureas, idque originem fabulae dedisse monet Strabo XI, pag. 763.

8. *Lex*, conditio. Hyginus fab. 22: *Aeeta Iasoni hanc simultatem* (hanc conditionem ex simultate profectam; vid. Munkerum ad fabulam 84) *constituit*. Verum *lex* non nisi unus MS. habet, unde Heinsius sumsit. Caeteri, *Voxque*. Quod quum auctoritate MSS. se tueatur, quum *vox* saepe et *dari* proprie de responsis usurpetur, quum vix dubium sit quin Nostrum respexerit Valerius Flaccus I, 209, *Vix reddita tandem vox horrenda viris:* apparet, temere invectum esse Schirachium in Burmannum, qui satis

Concipit interea validos Aeetias ignes;
Et luctata diu, postquam ratione furorem
Vincere non poterat: « Frustra, Medea, repugnas;
Nescio quis Deus obstat, ait; mirumque, nisi hoc est,
Aut aliquid certe simile huic, quod amare vocatur.
Nam cur iussa patris nimium mihi dura videntur?
Sunt quoque dura nimis: cur quem modo denique vidi,
Ne pereat, timeo? quae tanti causa timoris?
Excute virgineo conceptas pectore flammas,
Si potes, infelix: si possem, sanior essem.

modeste monuerat, vulgatum *Vosque* defendi posse. — *numeris laborum*, propter multitudinem laborum. Apud Hesiodum Theog. 993, Iason peragit στονόεντας ἀέθλους, τοὺς πολλοὺς ἐπέτελλε μέγας βασιλεύς. Quamquam *numeri* etiam possunt esse partes illius horrendi laboris, tauri ignem vomentes, seges armatorum, draco vellus custodiens: sic *numeri veritatis*, *officii*, *legionis*, partes, quae illas res constituunt. Atque hanc rationem praetulerim priori. Lenzius vero mavult cum aliis *Minyis*, quia labores illi non *numero* memorabiles fuerint. Maiori autem ex parte, vetustiores habent *numeris*. Regius A, *numeris*; Regius B, *Minyis*. — *magnorum laborum*; Orpheus 935, ὀϊζυρος πόνος.

9. *Concipit interea* etc.) Iuno, Iasoni favens, Venerem impulerat, ut Medeae hunc amorem iniiceret: Hygin. fab. 22; sic et Orpheus 864 sqq., ubi tamen et dira Erinnys sagittam in eius viscera mittit. Horat. Epod. III, 9: *Argonautas praeter omnes candidum Medea mirata est ducem*. In sequentibus praeclare notatur tumultus animi internus, conflictus furoris et rationis. Omnino Noster felix est in eiusmodi lucta ad naturae veritatem describenda. Conf. VIII, fab. 1; IX, fab. 8 et 7; X, fab. 7. — *Aeetias*, Medea, Aeetae et Idyiae filia. Apollon. III, 242. — *validus* et de igne proprie sic dicto et de amore ponitur. — *furor*, insanus amor (h. l. cum dilectu, quia opponitur *rationi*), tanto difficilius vinci poterat, quia eum humanitas adiuvabat: quae duo per omnem hunc locum commode miscentur. Ad extremum furor, ut fit, vincit. — *mirumque* etc. Rudis adhuc virginis simplicitas notatur. — *nisi hoc est* correxit Heinsius, quum MSS. haberent, *quid hoc est*. — Regii nostri habent *quid hoc est*; bene. Lem.

14. *nimium mihi dura*) Langermannianus, *nimium tibi dura*. Regii nostri, *mihi*. — *modo denique*, nunc primum, ut III, 650; mox vs. 86, *tum denique*. Mira in omni h. l. est orationis suavitas.

17. *Excute*) Ciofanus metaphoram a silice, e quo ignes eliciuntur, ductam putans, confundebat, ut Burmannus iam monuit, *excudere* et *excutere*. *Excuti* passim dicuntur affectus, qui deponuntur. — *si possem, sanior essem*. Idem Langerman. habet *si posses, sanior esses*. Regii nostri, *si possem* — *essem*.

Sed trahit invitam nova vis; aliudque Cupido,
Mens aliud suadet: video meliora, proboque;
Deteriora sequor: quid in hospite, regia virgo,
Vreris? et thalamos alieni concipis orbis?
Haec quoque terra potest, quod ames, dare: vivat, an ille
Occidat, in Dis est; vivat tamen; idque precari,
Vel sine amore licet; quid enim commisit Iason?
Quam, nisi crudelem, non tangat Iasonis aetas,
Et genus, et virtus? quam non, ut caetera desint,
Forma movere potest? certe mea pectora movit.
At, nisi opem tulero, taurorum adflabitur ore;
Concurretque suae segeti, tellure creatis
Hostibus: aut avido dabitur fera praeda draconi.
Hoc ego si patiar, tum me de tigride natam,
Tum ferrum et scopulos gestare in corde fatebor.
Cur non et specto pereuntem? oculosque videndo

19. *nova;* mihi adhuc incognita, et antehac nunquam experta.

20. *video meliora, proboque* etc.) Haec sententia semper placuit, quia et verissime et brevissime naturae humanae vitiositatem notat. Ciofanus monet, expressam eam esse ex Euripide (Hippol. 380), τὰ χρήστ' ἐπιστάμεθα, καὶ γιγνώσκομεν· Οὐκ ἐκπονοῦμεν δέ. Ibi Valkenar. similes sententias collegit. Etiam Horat. I, Ep. 8, 11: *Quae nocuere, sequar; fugiam, quae profore credam.*

22. *Vri in aliquo*, ut *in aliquo ardere, aestuare, capi.* — *concipis*, scilicet animo, cupis et speras. *Concupis* multi MSS. habent e glossa. Ita et nostri Regii. — Amat Noster haec vocabula, *in Dis*, in potestate Deorum, pendet a Diis; Heroid. XX, 44, *Exitus in Dis est.* Demosth. Cor. pag. 292. Ἐν γὰρ τῷ θεῷ τὸ τούτου τέλος ἦν, οὐκ ἐν ἐμοί.

27. *ut caetera desint* etc.) Sic in libro V, 527: *ut desint caetera, quantum est Esse Iovis fratrem.* — *Forma movere potest;* multi ex melioribus, *Ore movere potest;* hunc Heinsius mox malit cum multis *taurorum adflabitur igne.* — Regii nostri nihil mutant. — Fortem, formosum ac nobilem Iasonem vocat Hyginus fab. 25. De *Forma* vid. Schol. Pindari ad Pyth. Od. V, 6: ὅτι δὲ εὐπρεπὴς ἦν ὁ Ἰάσων, δῆλον ἐκ τοῦ καὶ τὴν Ἥραν αὐτῷ ἐπιμανῆναι. Heroid. XII, 11, ei tribuuntur *flavi capilli*, *decor* et *gratia linguae.* Et multa de illa *forma* apud Veteres.

30. *Concurrere* ponitur de conflictu proelii. — *praeda*, qui obiiciuntur vel vivi, vel mortui feris devorandi. Ita iam Homerus Il. A, 4, αὐτοὺς δ' ἑλώρια τεῦχε κύνεσσιν. — *ferrum et scopulos in corde;* conf. IX, 612. Crudelissimo et durissimo pectore, χαλ-

Conscelero? cur non tauros exhortor in illum,
Terrigenasque feros, insopitumque draconem?
Dî meliora velint: quanquam non ista precanda,
Sed facienda mihi: prodamne ego regna parentis?
Atque ope nescio quis servabitur advena nostra,
Vt per me sospes, sine me, det lintea ventis,
Virque sit alterius? poenae Medea relinquar?
Si facere hoc, aliamve potest praeponere nobis,
Occidat ingratus: sed non is vultus in illo,
Non ea nobilitas animo est, ea gratia formae,
Vt timeam fraudem, meritique oblivia nostri.
Et dabit ante fidem; cogamque in foedera testes
Esse Deos: quid tuta times? accingere; et omnem
Pelle moram: tibi se semper debebit Iason:

κεονκάρδιος, essem. Euripides Med. 1279, ὢστ' ἀρ' ἦσθα πέτρος ἢ σίδαρος; Aeschyl. Prom. 242, σιδηρόφρων κὰκ πέτρας εἰργασμένος; Noster III Trist. 11, 3: *Natus es e scopulis, nutritus lacte ferino, Et dicam silices corpus habere tuum.*

35. *oculos conscelerat*, qui facinus aliquod libenter spectat. Sic *scelerare manus* apud Virgilium Aen. III, 42, et *conscelerare aures* apud Liv. 40, 8. — *exhortor.* Sic *hortari canes* X, 536. — *Terrigenas*, e terra natos. — *insopitum*, pervigilem: Euripides Med. 481, ἄυπνον. — *draconem*, qui multis voluminibus servabat aureum vellus. — *Di meliora*, abominandi et avertendi formula. Brisson. Form. I, pag. 94. Additur hoc loco *velint*, quod plerumque reticetur. Heinsius malit *velim*; perperam · Regii nostri habent *velint.* Lem. — *prodamne*; nempe responsum erat Aeetae, eum regnaturum, quandiu vellus aureum teneat. Quidam *perdamne*, quod sane melius opponitur τῷ *servabitur.*

43. *Occidat*) Duo, *Decidat*: vid. ad X, 10. Regii nostri, *Occidat.* — *non is*, tam infidelis, *vultus*, *non ea*, tam degener, *nobilitas*, *non ea*, tam fallax, *gratia formae.* Non id denunciat vultus, nobilitas, forma. Monet Burmannus elegantem esse illum usum pronominis *is*. Liv. I, 34: *Eam alitem, ea regione coeli, et eius Dei nuncium*; Plin. V, Ep. 6, 13: *Ea varietate, ea descriptione oculi reficiuntur.* — Quinque, *nobilitas.* Et *mobilis Aesonides* est Heroid. VI, 109; sed vulgata servanda propter *vultus* et *gratia.* — Pro *formae* Heinsius malit *morum*, quia praecessit *vultus.* Sed *vultus* et *forma* differunt. — Nostris Regiis, *nobilitas* et *formae.*

46. *Et dabit ante fidem*) et, antequam illi opem feram, iureiurando promittet me sibi uxorem futuram. Lem. — *foedus*, omne id, de quo inter plures convenit.

48. *debebit*) Burmanno non displicet Regii Codicis lectio *praebebit.* — Codices nostri Regii, *debebit.* — *se*

Te face solemni iunget sibi; perque Pelasgas
Servatrix urbes matrum celebrabere turba.
Ergo ego germanam, fratremque patremque Deosque,
Et natale solum, ventis ablata, relinquam?
Nempe pater saevus, nempe est mea barbara tellus;
Frater adhuc infans; stant mecum vota sororis.
Maximus intra me Deus est: non magna relinquam;
Magna sequar: titulum servatae pubis Achivae,
Notitiamque loci melioris, et oppida, quorum
Hic quoque fama viget, cultusque artesque virorum:
Quemque ego cum rebus, quas totus possidet orbis,
Aesonidem mutasse velim: quo coniuge felix,
Et Dîs cara ferar, et vertice sidera tangam.

debet alteri, qui fatetur, se omnem salutem suam ei debere: conf. vers. 164. — *matres*, nempe Argonautarum ob filios servatos. Vs. 159.

53. *Nempe pater saevus*) Elegans est hic usus vocis *nempe*, qui removet quod obiectum est. — *barbara*, nempe e sermone Graecorum. — *soror*, Chalciope. Eius et Phryxi filii, ab Argonautis in Dia insula reperti, Iasonem ad Colchos ducunt matrique commendant; quae eundem Medeae sorori tradit. Hyginus fab. 21.

56. *sequar*, vel persequar, vel consequar. — *titulus*, gloria, ut IV, 644. — *cultus*, vitae ratio exculta. — *artesque virorum*; plerique *locorum*, quod impense placet Heinsio, modo paulo ante legatur *soli* pro *loci*. Burmannus nescit, an non praestet, *cultusque habitusque virorum*, quae saepe iunguntur. Codex Regius A, *locorum*; item Codex B, nisi quod in margine habeat *colonum*. — *artes* quum et inventae et excultae apud Graecos sint, commode hic fit earum mentio. Male igitur hoc vocabulum sollicitatum est. Hoc autem nos morari non debet, quod illo tempore *artes* nondum effloruerant inter Graecos; millies enim Noster temporum discrimen neglexit. Conf. II, 795.

60. *mutare*, permutare. *Mutare* Iasonem *cum rebus* exquisitius, quam, mutare res cum Iasone. Amat illam conversionem etiam Horatius, v. c. II, Od. 12, 13: *Num tu Mygdonias opes permutare velis crine Licymniae.* Vid. Bentleius ad II, Od. 16, 19. — *coniuge felix*; at ab eventu αἰνόγαμος et αἰνολεχής, coniugii infelix passim ab Orpheo dicitur. — *vertice sidera tangam.* Passim occurrunt apud poëtas Dii, qui ita se attollunt, ut vestigia ponant in terra, capite autem coelum tangant: sic apud Callimachum hymn. Cerer. 49, et Virg. Aen. IV, 176. Hinc fluxit formula poëtis familiaris (Horat. I, Od. 1, 36; Noster I Fast. 210). *Vertice coelum ferire*, aut *tangere*, qua primum immensa et augusta quaedam altitudo, deinde insignis quaedam et plus quam humana felicitas exprimebatur. Ausonius Id.

Quid, quod nescio qui mediis concurrere in undis
Dicuntur montes, ratibusque inimica Charybdis,
Nunc sorbere fretum, nunc reddere; cinctaque saevis
Scylla rapax canibus Siculo latrare profundo?
Nempe tenens quod amo, gremioque in Iasonis haerens,
Per freta longa trahar: nihil illum amplexa verebor;
Aut, si quid metuam, metuam de coniuge solo.

8, 52: *tum terque quaterque beatus — tum tangam vertice coelum.*

62. *Quid, quod nescio* etc.) Esse quidem pericula nonnulla subeunda intelligit, sed animum erigit eo, quod Iasonem suum habeat comitem. — *mediis* etc. Intellige Cyaneae, insulae, seu petrae, contra Pontum Euxinum, quae quum propter angustum transitum ex illusione optica *concurrere* viderentur navigantibus, συμπληγάδες, συνδρομάδες, συνορμάδες, et *concurrentia saxa* dicebantur: vid. Schol. Euripidis ad Med. 2; *Tournefort*, *Voyage du Levant*; tom. II, pag. 149 sqq.

63. *Charybdis*) Nihil in freto Siculo nobilius *Charybdi* et *Scylla*. *Charybdim*, *ratibus*, quas appropinquantes absorbet, hodie minus quam olim *inimicam*, efficit vehementior undarum fluxus sibi invicem contrarius, ut observavit etiam nuper Brydon. in *Reise nach Sicilien* tom. I, Epist. 3. Veteres autem putarunt, in mari esse vorticem, fluctus nunc *sorbentem* (*sorbere* et *resorbere*, ἀναῤῥοιβδεῖν, ponitur de vortice), nunc *reddentem*. — *Scylla* (hodie Sciglio) promontorium petrosum in litore Calabriae, ad quod maximo cum sonitu alliduntur undae freti. Cinctum est scopulis e mari prominentibus, in quibus speluncae, quibus augetur strepitus ille undarum. Hos ergo Veteres (Homer. Od. M, 73 sqq.; Virg. Aen. III, 424) cum *canibus*, scilicet marinis, *saevis* et *latrantibus* (quod verbum etiam de strepitu undarum, ap. Virg. Aen. VII, 538) compararunt, Scyllam autem ipsam cum monstro horrendo, cuius facies varie a poëtis, et in monumentis exprimitur. Vid. Brydon. d. l. — *cincta*. Sic *succincta canibus* Scylla, apud Lucret. V, 890; Tib. III, 4, 89; Virgil. Ecl. VI, 75. Caeterum etiam Homer. Od. M, 69; Orpheus Arg. vs. 1247: Apollod. pag. 65, tradunt, Argonautas illa loca penetrasse. Conf. Heroid. XII, 123.

66. *tenere* eleganter dicimur, quem nobis donatum aut servatum habemus, adeoque fere coniungitur cum *amplexibus*. Sic et infra vs. 143. Vid. ad Plin. VI, Ep. 7, 1. — *quod amo*, ut vs. 23, *quod ames*. — *longa*, longinqua, ut VIII, 142. — *trahar* nunc non de violento raptu capiendum, sed eleganter hoc verbum de longis per diversa maria laboribus usurpatur. Horat. I, Od. 15, 1; Valer. Flac. VII, 271. Vid. Burmannus. — *verebor — metuam*; grave est horum et verbi *timere* discrimen, quod ex scriptoribus romanis ipsis petemus. Cic. *Metuebant eum servi*, *verebantur liberi*. Virgilius, *Vota metu duplicant matres propiusque periclo It timor.* Horatius, *Metuensque futuri*. Quare *metuere* de metu venturo et longinquo; *timere* de periculo iam proximo; *vereri* autem proprie de liberis qui,

Coniugiumne putas? speciosaque nomina culpae
Imponis, Medea, tuae? quin adspice, quantum
Adgrediare nefas; et, dum licet, effuge crimen. »
Dixit: et ante oculos rectum, pietasque pudorque
Constiterant; et victa dabat iam terga Cupido.
Ibat ad antiquas Hecates Perseidos aras,
Quas nemus umbrosum, secretaque silva tegebant.
Et iam fortis erat, pulsusque resederat ardor;
Quum videt Aesoniden; exstinctaque flamma revixit;
Et rubuere genae, totaque recanduit ore.
Vt solet a ventis alimenta adsumere, quaeque
Parva sub inducta latuit scintilla favilla,
Crescere, et in veteres agitata resurgere vires:
Sic iam lentus amor, iam quem languere putares,

honesti gratia, pudore moventur. LEM.

69. *Coniugiumne putas?* Virgilius Aen. IV, 172, *Coniugium vocat, hoc praetexit nomine culpam.* — *Imponis.* Francofurtensis, *Praetendis.* Regii nostri, *Imponis.*

74. *Ibat ad antiquas* etc.) De hac fabulae parte conf. Apollon. III, 738 sqq. Apud Orphea 874 sqq. Medea clam noctu venit ad Iasonem Argoamque navem. — *Hecates*, cuius sacerdos Medea, et quae praeerat veneficiis. Apollon. III, 500; Aen. IV, 511; Claud. XXXIII, 15. — *Perseidos*, quia Persae filia. Hesiodus Theog. 419. Quantopere venerata sit Medea Hecaten, vid. apud Euripidem Med. 395 sqq. — *secreta silva*, circumlocutio luci, et vs. 95, *lucus* vocatur. Non igitur erat, cur Burmannus *secreta* in *sacrata* mutari vellet. Hoc ipsum *nemus* descripserunt Orpheus 909 sqq., Noster Heroid. XII, 67.

76. *fortis*, confirmato adversus amorem animo. — *fortis*, scilicet Medea; Codex Regius A, *Et iam fractus erat*, scilicet *ardor*; sed melior altera lectio. LEM. — *revixit*; flamma eleganter dicitur *vivere*, *mori* et *reviviscere*; vid. Heinsius. — *recanduit*. Recaluit et rubore suffusum est totum os. Amat Ovidius h. v. Vnus Ciofani, *excanduit*; Francius volebat *incanduit*. Regii nostri, *recanduit*. — Medea apud Orph. 879 seqq., plus etiam facit: cum impetu irruens amplectitur Iasonem et osculatur etc.; sed Noster magis decorum servavit. Apollon. III, 963 θερμὸν δὲ παρηΐδας εἷλεν ἔρευθος.

79. *alimenta* ignis *adsumit*; sumit, a lignis, h. l. *a ventis*; excitatur, id quod mox *agitatur*. Similitudo a *scintilla* petita legitur apud Apollon. III, 291 sqq. — *inducta*; Lactant. Opif. 18, 4, *Latet ignis obducto cinere sopitus.*

82. *lentus* de adfectibus frigidis et remissis. Heroid. XV, 169: *Amor tetigit lentissima Pyrrhae Pectora.* Amor. I, 8, 76: *Neve — lentescat saepe repulsus amor.* — *Vt vidit* etc. Heinsius reiecit hunc versum, ut otiosum.

Vt vidit iuvenem, specie praesentis inarsit.
Et casu, solito formosior Aesone natus
Illa luce fuit: posses ignoscere amanti.
Spectat; et in vultu, veluti tum denique viso,
Lumina fixa tenet; nec se mortalia demens
Ora videre putat; nec se declinat ab illo.
Vt vero coepitque loqui, dextramque prehendit
Hospes, et auxilium submissa voce rogavit;
Promisitque torum; lacrymis ait illa profusis:
« Quid faciam video; nec me ignorantia veri
Decipiet, sed amor: servabere munere nostro;
Servatus promissa dato. » Per sacra triformis
Ille Deae, lucoque foret quod numen in illo,
Perque patrem soceri cernentem cuncta futuri,
Eventusque suos, et tanta pericula iurat.

At Ovidius non solet in similitudinibus apodosin supprimere. Lenzio etiam vs. 82 spurius videbatur, quia de reviviscente amore iam supra vs. 77 dictum, putatque Nostrum plures interdum versus apposuisse, ut, si quando retractaret opus, meliores eligeret. Idem et censet, *praesentis* post *vidit* otiosum esse. Immo urgetur notio primaria. — Codices nostri Regii nihil mutant nec omittunt. — *specie*, pulchritudine.

84. *solito formosior*) Multi, *subito*, quod non displicet Heinsio. — Regii nostri, *solito*. — *Illa luce*; illo die. De vi illius pulchritudinis in animo Medeae conf. Apollon. III, 443 seqq. Nec video, cur Burmanno locutio *amor specie*, decore et pulchritudine, *praesentis inarsit*, parum latina visa sit, quum Quintil. Inst. Or. XI, 3, 2, dixerit, *Adfectus, si languescant, voce, vultu* etc. *inardescere*.

88. *nec se declinat ab illo*; nec oculos suos ab illo avertit spectando. Lem.

89. *Vt vero coepit* etc.) Conf. VIII, 32 sqq. — *submissa vox*, tenuis et exilis, qua utuntur amatores verecundi, cum pudore et reverentia amorem fatentes. Ita *submisso sono* loqui, apud Tibullum III, 1, 22; sic infra XI, 187, *voce parva*. Vir doctus in Miscel. Observ. vol. II, tom. 1, pag. 36, blandam interpretatur; Burmannus et Lenzius, supplicem. — *verum*, rectum.

94. *triformis Dea*; Hecate τριπρόσωπος, τρίμορφος, τριοσοκάρηνος, *tergemina* etc.; vel quia triplex caput, equi, canis, leonis habebat: Orpheus Arg. 974; vel quia in triviis colebatur statuis tricipitibus: Nost. Fast. I, 141. In coelo, in terra, apud inferos versabatur, eademque erat et Luna, et Diana et Proserpina: vid. Cerda ad Virgilium Aen. IV, 511. — *pater* Aeetae fuit *Sol*, *cuncta cernens*. Solet autem *Per* ita repeti ab Ovidio, vid Burmannus ad Art. Amat. I, 96. — *cernentem*. Basileensis unus et Palati

Creditus, accepit cantatas protinus herbas,
Edidicitque usum; laetusque in castra recessit.
Postera depulerat stellas Aurora micantes:
Conveniunt populi sacrum Mavortis in arvum;
Consistuntque iugis: medio rex ipse resedit
Agmine purpureus, sceptroque insignis eburno.
Ecce adamanteis vulcanum naribus efflant
Aeripedes tauri; tactaeque vaporibus herbae
Ardent: utque solent pleni resonare camini,
Aut ubi terrena silices fornace soluti

nus, *servantem*, quod valde placeret Burmanno, nisi bis idem verbum praecessisset. Regii nostri, *cernentem*.

98. *Creditus*; fides ei habita. — *cantatas*, incantatas, fascinatas. Medea incantatrix et venefica insignis; et Colchis venenorum praesentissimorum ferax. Apud Pindar. P. IV, 392 sqq.; Apollon. III, 1041 seqq.; et Apollodorum, dicto loco, dat φάρμακον, quo Iason se et arma sua inungat. Multo operosius res agitur Orph. 955 sqq. — *castra*, pro *tecta*, recepit Burmannus ex Lovaniensi. Regii nostri dant *tecta*. *Castra*; locus, ubi consederant Argonautae, et ubi in statione navis. Apud Apollonium III, 1147, Iason εἰς ἑτάρους καὶ νῆα κεχάρμενος ὤρτο νέεσθαι.

100. *Postera depulerat* etc.) Conf. Apollon. II, 230 sqq.; 409 sqq.; III, 1268 sqq. Hic consessus spectantium, terribilis taurorum natura, Iasonis pugna bene et ordine describuntur. — *populi*, incolae. — *iugis*, nempe Caucasi, quibus illud *arvum*, ager, includebatur: Apollon. d. l. — *resedit* melius est, quam aliorum *sedebat*, ut actus residendi commemoretur; quod bene respondet verbis *conveniunt* et *consistunt*. Itaque in versu sequenti, *innixus*, quod nonnulli habent pro *insignis*, verum esse non potest; sed *insignis* bene convenit τῷ *purpureus*, id est, purpurea veste ornatus, ut VIII, 33.

104. *Ecce adamanteis* etc.) Primus laborum numerus. Conf. Apollon. III, 1298 sqq. Erant duo tauri χαλκόποδε, στόματι φλόγα φυσιόωντε. — *Aes* robur pedum significat, πυρπνόοι iam dicti Antimacho. Inde et habebant χάλκεα στόματα, Nostro *adamanteas*, ferreas, *nares*. — *vapores*, ignes. Claudiano 28, 346, sunt ignes fulminis, quibus ferrum dissolvitur.

106. *Ardent*) Heinsius malit *Arent*. — Par erat vehementiam vaporum similitudinibus illustrare. Prior probanda est, non item posterior; *silices* enim adspergine aquae stridorem edunt, alienum illum a faucibus taurorum. Apollonius, dicto loco, eos cum follibus comparat ignem cum strepitu excitantibus. — *pleni*; nempe flammarum. — *terrena*. Burmannus coniecturat *Tyrrhena*: quum enim in Etruria multae fuerint figulinae, veri non esse dissimile et calcem ibi esse coctam. Regii nostri habent *terrena*, sed per compendium. *Terrena*, ex lateribus coctis constructa. *Silex*,

Concipiunt ignem liquidarum adspergine aquarum:
Pectora sic intus clausas volventia flammas,
Gutturaque usta sonant: tamen illis Aesone natus
Obvius it: vertere truces venientis ad ora
Terribiles vultus, praefixaque cornua ferro;
Pulvereumque solum pede pulsavere bisulco;
Fumicisque locum mugitibus implevere.
Diriguere metu Minyae: subit ille; nec ignes
Sensit anhelatos; tantum medicamina possunt!
Pendulaque audaci mulcet palearia dextra:
Suppositosque iugo pondus grave cogit aratri
Ducere, et insuetum ferro proscindere campum.
Mirantur Colchi; Minyae clamoribus implent,
Adiiciuntque animos: galea tum sumit ahena
Vipereos dentes; et aratos spargit in agros.

calx cocta, quae ubi arsit in fornace, aquis accenditur: Plin. XXXVI, 23. — *soluti*, mites facti. — *volvere* exquisitius, quam vomere. Illud enim simul volumina exprimit et globos flammarum ex ore prodeuntium. Tibullus III, 4, 86, *flammam volvens ore Chimaera fero.* — *usta*, ardentia.

112. *praefixa ferro*, praefixo ferro, omnino ferrea. — *Pulvereumque* etc. pulsaverunt solum sic, ut pulvis spargeretur, more taurorum pugnantium. Senec. Ira I: *Cornua iactantur in vacuum et arena pulsu pedum spargitur.*

114. *Fumificis*, fumum efficientibus. Lem. — *implevere*; spondaeo in quinta versus sede usus est poëta, ut boum mugitus redderetur. Lem.

115. *subit ille; nec ignes*) Codex Regius A, *subito ille nec illos*. Codex B, *subito ille nec ullos*. Lectio *illos*, tauros, non videtur mihi genuina, quamvis *ignes* forte ab emendatione recentiorum proficiscatur. Lem. — *medicamina*, herbae incantatae, venena, φάρμακα. Inde φαρμακεύτριαι, incantatrices, et φαρμακεύεσθαι, incantare. Noster Heroid. XII, 15, *Isset anhelatos non praemedicatus in ignes.* — De *palearibus*, vid. ad II, 854. — De *iugo*, vid. ad II, 109, unde apparet, tauros recte dici *supponi* iugo. — *pondus* etc. Apolloo. III, 232, στιβαροῦ ἀδάμαντος αροτρον. — *insuetus*, quia Marti sacer, vs. 101, quem adeo aratro proscindere nefas.

120. *clamoribus implent*, nempe Iasonem de repetitis clamoribus hortantium accipiendum. Sic excitati dicuntur *pleni hortantium vocibus*. In se autem *implere* vim hortandi habere, quod Heinsius putabat, non credo, et in locis ab ipso congestis additur *hortatibus, animis* etc. — Pro *implent*, vulgo *augent*.

122. *Vipereos dentes*) Partem dentium serpentis illius, quem Cadmus interfecerat (III, fab. 1), Aeetae dederat Minerva. Apollon. III, 1175; Apollod. d. l.; Tzetz in Lycophr. pag.

Semina mollit humus, valido praetincta veneno;
Et crescunt, fiuntque sati nova corpora dentes.
Vtque hominis speciem materna sumit in alvo,
Perque suos intus numeros componitur infans;
Nec nisi maturus communes exit in auras:
Sic ubi visceribus gravidae telluris imago
Effecta est hominis, foeto consurgit in arvo;
Quodque magis mirum, simul edita concutit arma.
Quos ubi viderunt praeacutae cuspidis hastas
In caput Haemonii invenis torquere paratos;
Demisere metu vultumque animumque Pelasgi.
Ipsa quoque extimuit, quae tutum fecerat illum:
Vtque peti iuvenem tot vidit ab hostibus unum,
Palluit; et subito sine sanguine frigida sedit.
Neve parum valeant a se data gramina, carmen
Auxiliare canit, secretasque advocat artes.

36. — *praetincta* dedit Constant. Fan. olim edebatur *praeuncta*. In uno Regio et Gronoviano, *praecincta*. — Regii nostri habent *praetincta*; *praecincta* ferri non potest. LEM. — *praetincta*, infecta, habentia venenum. De satis his hominibus Virgil. Georg. II, 142, ornatius: *galeis densisque virum seges horruit hastis.*

125. *Vtque hominis speciem* etc.) Similitudo obvia I, 420. — *numeros*; vid. ad I, 428. — *componitur*, absolvitur. — *maturus* IX, 282. — *communis*; ut I, 135. — *viscera* saepe de terra, sed hoc loco cum vi, quia liberi inter *viscera matris* concipi dicuntur: Seneca ad Helv. 16. — *Imago hominis*, homo. — *Effecta* dici, quae quasi artificis manu perfecta sint et elaborata, tradit Burmannus: passim de structura membrorum corporis humani occurrit. — *foetus*, qui modo peperit, enixus est, ut *foeta vulpes* Horat. III, Od. 27, 4; *foetae capellae* Virgil. Ecl. I, 50. — *consurgit*, ut planta, quae *surgere* dicitur, quum enascitur. — *concutit*. Vid. ad I, 143.

131. *praeacutae*) Hoc vocab. multis auctoritatibus confirmat Heinsius. Amat Noster talia, ut *praefrigidus*, *praelustris*, illustris, *praesignis*, insignis. — *paratos*. Heinsius Medicei unius auctoritate expulit *parantes*; quod defendi tamen potest ex III, 115. — Regii nostri habent *parantes*; nec lectio Heinsiana satis unius Codicis auctoritate defenditur. LEM. — *paratus* ponitur de milite: vid. Graevius ad Cicer. Catil. III, 7. — *Demisere* etc. Vid. ad II, 601: cf. Heroid. XII, 97. — *Pelasgi*, Minyae Thessali. LEM. — *Ipsa quoque*, Medea. LEM. *tutum*, inviolabile.

137. *gramina*; herbae. LEM. — *carmen*, formula magica. Formulis vim maximam tribuebant Veteres etiam

Ille, gravem medios silicem iaculatus in hostes,
A se depulsum Martem convertit in ipsos.
Terrigenae pereunt per mutua vulnera fratres;
Civilique cadunt acie: gratantur Achivi;
Victoremque tenent; avidisque amplexibus haerent.
Tu quoque victorem complecti, barbara, velles;
Obstitit incepto pudor: et complexa fuisses;
Sed te, ne faceres, tenuit reverentia famae.
Quod licet, adfectu tacito laetaris; agisque
Carminibus grates, et Dîs auctoribus horum.
 Pervigilem superest herbis sopire draconem,
Qui crista linguisque tribus praesignis, et uncis
Dentibus horrendus, custos erat arietis aurei.

in sanandis hominibus; Homerus Od. T, 457; Pindarus Pyth. III, 89. — *advocat* bene se habet, et convenit τῷ *auxiliare*; est enim in auxilium vocare.

139. *Ille* etc.) Coniectum ab Iasone in vulgus seditionis semen innuitur, unde mutuo inter se civilique bello interierunt, ut libro III, versu 118. Lemaire.

143. *Victoremque tenent* etc.) Advolant et redeuntem amplectuntur. — De *tenere*, vid. ad vs. 66. — *pudor*, quo verebatur virgo virum complecti; sed hunc pudorem vicisset, nisi reverentia famae eam *tenuisset*, retinuisset. Sic nihil hic otiosum. Non igitur erat, cur Heinsius vs. 145 spurium iudicaret; Lenzius vero eum cum sequenti in unum conflari vellet, ut verba *et complexa fuisses; Sed te, ne faceres* ex glossa illata essent. — Hi duo vs. 145 et 146 aliter ordinantur in nostris Codicibus: *Sed te, ne faceres, tenuit reverentia famae; Obstitit incepto pudor, ut complexa fuisses. Ut* pro *ne*, quod post se trahit verbum *obstare*, contra leges sermonis videtur: nihilominus haec lectio mihi arridet, et sic interpungo: *Obstitit incepto pudor: ut complexa fuisses!* Hinc vitium syntaxis abest; et haec ita gallice interpretari possunt; *la pudeur t'a arrêtée; sans cela, comme tu l'eusses embrassé.* Lem. — *agis Carminibus grates*; agnoscis deberi hoc carminibus.

149. *Pervigilem* etc.) Tertius numerus laboris, vellus aureum in luco Martis ex arbore suspensum et a dracone servatum: Apollon. IV, 100 sqq., 162–166. — *draco* describitur ab Orpheo 926 sqq. Heroid. XII, 101. — Erat ἄμμορος ὕπνου, *pervigil*. — De *linguis tribus*, vide ad III, 34. — *arietis aurei* dedit Heinsius unius MS. ductu pro *arboris aureae*, quod ei durum videbatur de arbore vellus aureum ferente. Sed in *ariete aureo* metonymia non levior. Suspensum autem vellus e sacra fago ita, ut speciem arietis ramo insidentis praeberet. Orph. 924; ibique Gesnerus. — Codices nostri Regii dant *arboris aureae*,

Hunc postquam sparsit Lethaei gramine succi;
Verbaque ter dixit placidos facientia somnos,
Quae mare turbatum, quae concita flumina sistant;
Somnus in ignotos oculos advenit; et auro

quin immo in Codice A ea est glossa a recentiore manu: *hi versus*, 150 et 151, *superabundabant*; et in Codice B, *i. aurei velleris pendentis in arbore.* Non praetulerim lectionem Codicum nostrorum; nescio enim an recte dicatur *arbor aurea*, quae aureum vellus ferat. LEM.

152. *Lethaeus*; habens vim soporificam, ut *lethaea papavera* Virg. Georg. IV, 545. Apud Orph. 1002, ipse Orpheus somnum advocat, veniens sopiat vim draconis. — *Quae concita* etc. ex Apollon. III, 530: φάρμακα, τοῖς καὶ ποταμοὺς ἵστησιν ἄφαρ κελαδεινὰ ῥέοντας. Cf. infra vs. 199.

155. *ignotos*; quos somnus nunquam oppresserat. Seneca Med. 472: *somno lumina ignoto dare.* Somnus eleganter dicitur *repere*, *obrepere*, *subrepere*, *irrepere*; vid. Heinsius: sed non minus eleganter *venire*, *abire*, *redire*; vid. Burmannus. Male igitur Heinsius contra MSS. anctoritatem dedit *subrepit*, pro *advenit*, pro quo alii MSS. tantum, *ubi venit*, *nunc* aut *huic*, aut *sibi venit.* — Regii nostri habent *ubi venit*: quae lectio praestantior videtur. LEM. — *auro.* Hic nequeam non referre docti Farnabii diatriben ad hunc locum. « *Auro*; aureo vellere: sed quid illud? Vtrumne aries vere aureo vellere insignis ex Mercurii contactu? ut volunt Orpheus, Apollonius, Catullus, cuiusmodi a Simonide vocantur purpurea aut candida. I. Tzetz. Πρόβατα χρυσόχροα φέροντα τὴν ἐρίαν? An nativo insignia rutilo, qualia habet Iberia? quippe ibi talento singulos emi arietes εἰς τὰς ἀσχείρας refert Strabo lib. III, Spart. in vita Diadumeni, inter imperii adipiscendi omina, recenset in agro patris eius oves purpureas natas. Vide quae nos ad Thyesten Senecae versu 222, de arcano Tantalidarum ariete et sceptro aurato. An forte phiala erant aurea, cuius in medio prominebat caper, aut agnus aureus? ut habet Athenaeus lib. VI, 4. An opulentia Scytharum, apud quos aurifodinae; nec non ramenta auri fluminibus devecta, et ab incolis excerpta tabulis perforatis et velleribus transverso flumine suspensis, Phryxo prius, deinde Iasoni expeditionis causam, poëtis fabulandi argumentum dederunt? An utique templum erat a Phryxo, qui Chalciopen regis Colchici filiam duxerat, conditum, auroque quod ex Graecia secum abstulerat, aliisque ἀναθήμασι ditatum, ad quod vel repetendum, vel etiam praedandum navigarunt Argonautae? spoliatum id a Pharnace prius, deinde a Mithridate Pergameno tradit Strabo lib. XI. An denique liber membranaceus ex arietum pellibus contextus, auri per chymiam conficiendi artem continens? ut inter alios, in δέρας Suidas. De aureis malis τοῖς μήλοις, vid. lib. IV, 638. Qui ad mores fabulam referunt, Iasonem volunt a Chirone educatum, doctumque ἴασιν, artem medendi sanandique, tum mentis, tum corporis morbos accepisse. Medeae itaque, id est μήδεος, consilii ope violentorum affectuum tauros, iniuriae, fraudis, avaritiae, libidinis, aliorumque vitiorum serpentes domuisse.» LEM.

Heros Aesonius potitur; spolioque superbus,
Muneris auctorem secum, spolia altera, portans,
Victor Iolciacos tetigit cum coniuge portus.
II. Haemoniae matres pro gnatis dona receptis,
Grandaevique ferunt patres; congestaque flamma
Tura liquefiunt, inductaque cornibus aurum
Victima vota cadit: sed abest gratantibus Aeson,
Iam propior leto, fessusque senilibus annis.
Tum sic Aesonides: « O cui debere salutem
Confiteor, coniux, quanquam mihi cuncta dedisti,
Excessitque fidem meritorum summa tuorum;
Si tamen hoc possunt: quid enim non carmina possint?

156. *Heros Aesonius;* Iason Aesonides. — *Muneris auctorem;* Medeam, alterum spolium, quae auctor et causa fuit, ut Iason vellere aureo potiretur. Lem.

158. *Iolciacos;* Thessalicos; Iolcos enim urbs Thessaliae, Iasonis patria. Eam intrasse Iasonem reducem diserte tradunt poëtae, Euripides Med. 484; Hygin. fab. 24; Hesiodus Theog. 997, εἰς Ἰωλκὸν ἀφίκετο — ἐπὶ νηὸς ἄγων ἑλικώπιδα κούρην.

159-294. *Aeson ex sene in iuvenem.* Fabulam narraverat Auctor carminis Νόστοι unde duos versus servavit Schol. Aristoph. ad Eq. 1318. Secundum Pherecydem et Simonidem Medea ipsum Iasonem reddidit iuvenem. De iis, quae Medea in Thessalia fecit, vid. *Baettiger* in Expl. vasorum pictorum. Palaephatus cap. 44, putat, Medeam invenisse et succum quemdam, quo cani redderentur nigri (de quibus χρίσμασι πολιῶν, vid. Casaub. ad Theophr. II) et sudationem, sive fomentationem, quae dicta fuerit παρέψησις, concoctio, atque ea in re eam usam esse ahenis, lignis et igne. — *dona*, donaria, ἀναθήματα. — *ferunt*, nempe templis. Pro felici filiorum, amicorumve reditu victimae et voveri et mactari solebant. — *congesta* multitudinis notionem involvit, constipata, in altum exstructa. — *liquefiunt*, incenduntur. Ita *liquescere* Horat. I, Sat. 5, 99. Simillimus est locus VIII, 265 sqq.; nam ibi quoque haec tria, victimae, tbus, donaria commemorantur. Confer etiam Heroid. I, 25: *Argolici rediere duces: altaria fumant: Ponitur ad patrios barbara praeda Deos. Grata ferunt Nymphae (nuptae) pro salvis dona maritis.* — *inductaque cornibus aurum.* Sic nostri Regii et meliores; quidam *induta.* Hostiarum maiorum in sacris cornua inaurare moris erat: cf. Hom. Odyss. Γ, 384; Broukhusius ad Tibullum I, 15. — *Victima vota cadit.* Regii nostri habent perperam *Victima vota facit.* — *cadere* verbum proprium de victimis mactatis: vide Heinsium; conf. Heroid. VI, 73 sqq. — *gratantibus* Ciofanus male explicat, Iasoni felicem reditum gratulantibus. — *Gratari* nunc, Diis gratias agere pro felici reditu. Inde *gratula-*

Deme meis annis; et demtos adde parenti. »
Nec tenuit lacrymas: mota est pietate rogantis;
Dissimilemque animum subiit Aeeta relictus.
Non tamen adfectus tales confessa, « Quod, inquit,
Excidit ore pio, coniux, scelus? ergo ego cuiquam
Posse tuae videar spatium transcribere vitae?
Non sinat hoc Hecate; nec tu petis aequa; sed isto,
Quod petis, experiar maius dare munus, Iason.
Arte mea soceri longum tentabimus aevum,
Non annis revocare tuis, modo Diva triformis
Adiuvet; et praesens ingentibus adnuat ausis. »
Tres aberant noctes, ut cornua tota coirent,

tiones, dies festi, de re laeta. — *fessus*, fractus, debilitatus.

168. *Deme meis annis — parenti;* quidam, *meos annos;* unde Heinsius coniecit *meis annos — paternis.* Regii nostri nihil mutant.

170. *Dissimilemque animum;* rediit Medeae in *animum*, Iasonis pietati *dissimilem*, Aeetes pater, erga quem *relictum* satis impia fuerat. Sic omnia plana; nec erat, cur Burmannus suaderet *difficilem*, id est, durum, inexorabilem. — *subiit Aeeta relictus.* Regii nostri Codices, *subiit pater Eta relictus:* rectius certe *Eta*, sive *Aeta*, per contractionem. Lem.

171. *tales adfectus*, animum pietate Iasonis commotum, non *confessa*, nec vultu prodidit, nec verbis, sed potius obiurgavit Iasonem. Itaque non magnopere mihi placet *pio*, quod pro *tuo* ex Nespolitano, Vrbinate, Berneggeriano, et aliis quibusdam induxit Heinsius. — Regii nostri habent *ore tuo;* et opinioni cl. *Gierig* facile adhaereo. Lem. — *ergo* cum indignatione efferendum. — *spatium transcribere vitae*, numerum annorum tuorum tibi demtum alteri addere. Est autem *transcribere* verbum foeneratorum, qui pecunias aliis creditoribus *transcribunt.*

174. *Non sinat hoc;* averruncandi formula. — *Quod petis, experiar maius* etc. O Iason, tu munus a me petis de patris aetate renovanda; conabor dare maius quam petis: nam illum ad iuventutem traducam; et de tuis annis qui restant nihil decerpam. Lem.

177. *Diva triformis;* Hecate veneficiorum carminumque auctor. Lem. — *praesens*, propitia. Lem.

179. *Tres aberant noctes;* sequitur locus classicus de arte magica, de qua multi poëtae latini, genium suae aetatis sequuti: Horatius Epod. V, 17; Sat. I, 8; Virg. Ecl. VIII, Aen. IV, 504 sqq.; Lucanus VI, 402; Noster Fast. V, 429: ad quae loca interpretes istas teratologias satis illustrarunt. Confer etiam Apollon. III, 1028. Noster in primis imitatus est locum ex Aeneide. Summa autem erat artis magicae auctoritas: Plinius XXX, 1. Nata erat ex medicina; hinc herbae, carnes animalium, et carmina, quibus et ipsis vim sanandi

Efficerentque orbem: postquam plenissima fulsit
Et solida terras spectavit imagine Luna;
Egreditur tectis, vestes induta recinctas,
Nuda pedem, nudos humeris infusa capillos;
Fertque vagos mediae per muta silentia noctis
Incomitata gradus: homines, volucresque ferasque
Solverat alta quies; nullo cum murmure sepes,

inesse credebat superstitiosa multitudo, adhibebantur. Addebantur religionis vires, hinc ritus illi divini. — Ad Lunam, eamque plenam, exerceri solebant illae artes, quibus Hecate, quae eadem et Luna, praeerat. — *coire*, iungi, quod vers. 530 legitur. Sed *cogi* sic X, 495. — *tota*, in totum, ex toto. — *imago solida*, orbis plenus. *Solidum*, cui nihil deest: cumulat verba, et idem quater dicit.

182. *vestes induta recinctas*) Heinsius coniecit *adducta recinctas*, vel *incincta reductas*. — Codex Regius A, *vestes inducta relictas*, et supra vocem *inducta*, ab eadem manu *exuta*; vulgata mihi videtur emendatio recentiorum. Lem. — *recinctas*, soluta zona; apud Horatium I, Sat. 8, 24, currit *succincta* quo expeditior esset. *Expedita Sagana* est, Horat. Epod. V, 25. — *Nuda pedem*. Nonnulli, *pedes*; et mox *nudis humeris*, sed *nudi capilli* etiam IV, 261. Regii nostri, *Nuda pedem*, *nudos*. Virgil. Aeneid. IV, 518: *Vuum exuta pedem vinclis*, *in veste recincta*, ubi Heynius notat, eum habitum expressum esse in signis Veterum, etiam in vasis Etruscis; sed Fast. d. l. *habent gemini vincula nulla pedes*. Horat. I, Sat. 8, 24, currit *pedibus nudis passoque capillo*. — *de mutis silentiis*, vide ad IV, 433.

183. *homines*, *volucres* etc.) Magae noctu artes suas exercebant. Hoc notatur a poëtis, et ab omnibus eodem modo nox describi solet, a quiete volucrium, ferarum, etc. Noster respexit Aen. IV, 522 sqq., ubi et haec: *silvae quierant*; — *Quum tacet omnis ager*, *pecudes pictaeque volucres*, etc. — *quies*, somnus, frequenter dicitur artus, oculos, etc. antea intentos et occupatos, *solvere*, id est, remittere, relaxare. Hinc ὕπνος λυσιμελής apud Homerum. Occurrit etiam *solvi in somnum*, ut paulo post. — *nullo cum murmure sepes*. Olim vulgata habebat *nullo cum murmure serpens*, *Sopitis similes nullo cum murmure sepes*, *Immotaeque* etc. Quies recte quidem *serpere* dicitur, quando latenter membris infunditur; sed quo iure additur *nullo cum murmure*? Tum repetitio eorumdem verborum versu sequenti molestissima est. Itaque Naugerius, Scaliger et Heinsius viderunt, legendum esse, *sepes*, *Immotaeque*, mediis exclusis, quae etiam absunt a MSS. quibusdam. — Codex Regius A ita habet: *nullo cum murmure serpens*, *Sopito similis*, *nullo cum murmure serpit*. Codex B, *nullo cum murmure sepes*, *Sopitis similis*, *nullo cum murmure serpens*: sed poëtae ipsius elegantia reiicit ineptam iterationem; nihil hic de serpente, sed de nocte, quam Noster exprimere voluit ad illud Virgilii Aeneid. II, 268: *Tempus erat quum prima quies mortalibus aegris Incipit*, et *Divum*

Immotaeque silent frondes; silet humidus aër:
Sidera sola micant: ad quae sua brachia tendens,
Ter se convertit; ter sumtis flumine crinem
Irroravit aquis; ternis ululatibus ora
Solvit: et in dura submisso poplite terra,
« Nox, ait, arcanis fidissima; quaeque diurnis
Aurea cum Luna succeditis ignibus, astra,
Tuque triceps Hecate, quae coeptis conscia nostris,
Adiutrixque venis, cantusque artesque magarum,
Quaeque magas, Tellus, pollentibus instruis herbis,
Auraeque, et venti, montesque, amnesque lacusque,
Dîque omnes nemorum, Dîque omnes noctis adeste:
Quorum ope, quum volui, ripis mirantibus, amnes
In fontes rediere suos; concussaque sisto,
Stantia concutio cantu freta; nubila pello,
Nubilaque induco; ventos abigoque vocoque;

dono gratissima serpit. Lem. — *Immotae*, non agitatae ventis.

188. *ad quae sua brachia tendens;* notus mos manus porrigendi ad eos Deos, quos adorabant; quod quum faciebant, simul in orbem *se convertebant:* vid. Dacier ad Horatium III, Od. 26, 5. — *ululatus* et *ululare* de magis etiam, XIV, 405; et apud Horatium Sat. I, 8, 25; Virgil. Georg. I, 486. Idem Aeneid. IV, 510: *Ter centum tonat ore Deos.* *Ternarius* numerus Inferis sacer. — *flumine sumtis.* Ea aqua vim purgandi habebat. Sed Horat. Ep. 5, 26; Virgil. Aeneid. IV, 512, *Avernalis aqua* adhibetur.

193. *Aurea cum Luna* etc.) Qui hic invocantur, *magici Dii* dicuntur, Tibull. I, 2, 64. — *Luna* et *Hecate* eadem Dea; sed alias vires huius numinis declarabat Hecates nomen, alias Lunae. Hinc et *Hecate* atque *Diana* sic iunguntur a Virgilio, et Horatio. — *triceps*, τριχέφαλος, cui caput dextrum equinum, sinistrum caninum, medium humanum, vel suillinum: vide Floridi subsiciva lib. III, cap. 2. Lem. — *cantusque artesque;* hinc incantatrix apud Sophoclem Trach. 1009: ἀοιδὸς καὶ χειροτέχνης. — *pollentibus.* Vide IV, 49, et not. ad I, 521. Vt *cantus* et *artes*, sic mox *montes*, qui, ut *amnium* ripae, herbas suppeditabant, 224-231, invocat.

199. *mirantibus;* sine causa Francius malebat *arentibus.* — Eadem apud Horatium Ep. V, 45 sqq.; Aen. IV, 487. Inprimis Noster Tibul. sequutus est: *Hanc* (sagam) *ego de coelo ducentem sidera vidi. Fluminis haec rapidi carmine vertit iter. Haec cantu finditque solum, Manesque sepulcris Elicit, et tepido devocat ossa rogo. Quum libet, haec tristi depellit nubila coelo* etc. Conf. Propertius IV, 5, 11 sqq. — *concussa*, commota, ut VI,

Vipereas rumpo verbis et carmine fauces;
Vivaque saxa, sua convulsaque robora terra,
Et silvas moveo; iubeoque tremiscere montes;
Et mugire solum, manesque exire sepulcris:
Te quoque, Luna, traho; quamvis Temesaea labores
Aera tuos minuant: currus quoque carmine nostro
Pallet avi; pallet nostris Aurora venenis.
Vos mihi taurorum flammas hebetastis; et unco
Haud patiens oneris collum pressistis aratro.
Vos serpentigenis in se fera bella dedistis;
Custodemque rudem somni sopistis; et aurum,

691. Conf. Heroid. VI, 83. — *stantia freta*; maria quieta, nunquam enim stat mare. Lem.

203. *rumpo*, disrumpo. Amor. II, 1, 25, *carmine dissiliunt, abruptis faucibus, angues*; Virg. Ecl. VIII, 71, *Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis*; ubi vid. Heynius. Gesnerus *rumpere* in his locis explicabat, a nocendo cobibere; quod sane magi facere solent etiam hodie in Aegypto, ut memini me legere in Nordii Itinerario. Atque ita Silius III, 301: *Ad quorum cantus serpens oblita veneni, Ad quorum tactum mites iacuere cerastae.* Qui id faciunt, eos Graeci ἀσπιδοθήρας et ὀφιοδιώκτας appellabant. — *verbis*; duo, *herbis*: sed vide ad vs. 330. Regii nostri habent *verbis*.

204. *Viva*, illo ipso loco nata, nec unquam loco mota manibus hominum. Sic et *sua terra*, in qua *robora*, quercus, nata. — *manes* excitabant, ut responsa darent. Horatius I, Sat. 8, et Epod. 17.

207. *Te quoque, Luna* etc.) Vide ad IV, 332. — *traho*. Etiam *deducere* et *deripere* usitatum. — *Temesaea* primus e MSS. produxit Constant. Fanens. vulgo edebatur *temerata*. — *Temesa*, urbs Bruttiorum, iam Homeri temporibus aeris fodinis clara. Homerus Od. A, 184; Strabo VI, p. 393. *Temesaea aera* etiam Fast. V, 441; Statius Silv. I, 47: sed Schirachius stat pro vulgata lectione, *temerata*, quam sane MSS. omnes agnoscunt, monetque, *temerari* dici *aera*, quum pulsentur, ne incantationes audiantur a Luna. *Temerare* enim esse omnino violare, polluere. Bene, sed nom ideo etiam pulsare? — Non e MSS. omnibus venit lectio *Temesaea*; nam Codex Regius A habet *temerata*, et Codex B, tantum a secunda manu, *Temesaea*. Lem. — *Pallet avi*; *pallet*. Lectiones nostrorum Codicum placent parum; Codex A, *Pallent*, *aut pallet*; Codex B, *Pallent*, *et pallet*. Lem. — *avus* Medeae erat Sol.

210. *hebetare flammas*, frangere vim flammarum, paulo audacius.

212. *serpentigenae*) Supra III, 531, Thebani *anguigenae*; et Fast. III, 865, eorum urbs *draconigena*, quae tria vocabula ab Ovidio signata videntur. — *fera bella*; quidam *nova bella*, quod non plane spernendum: *novum* enim passim, quod in suo ge-

Vindice decepto, Graias misistis in urbes.
Nunc opus est succis, per quos renovata senectus
In florem redeat, primosque recolligat annos.
Et dabitis; neque enim micuerunt sidera frustra;
Nec frustra volucrum tractus cervice draconum
Currus adest. • Aderat demissus ab aethere currus.
Quo simul adscendit, frenataque colla draconum
Permulsit, manibusque leves agitavit habenas;
Sublimis rapitur: sublataque Thessala Tempe
Despicit, Oetaeis regionibus adplicat angues:
Et quas Ossa tulit, quasque altus Pelion herbas,
Othrysque, Pindusque, et Pindo maior Olympus,

nere singulare, inauditum. — *rudem somni*; expertem somni, pervigilem: de syntaxi vid. Heinsius. — Codices nostri habent *rubrum somno*; inde glossa Codicis A, *i. tragonem rubrum.* Is Codex mihi videtur in Germania scriptus propter τὸ *tragonem*, pro *dragonem*. Lem. — *vindice decepto*, custode dracone. Lem.

217. *micantia sidera*, res ominosa. — Currus *serpentibus tractus*, et V, 642; VIII, 795. Medeae currum avus mittit apud Euripidem Med. 1321: et infra 398, *Titaniacis draconibus*, id est, a Titane, Sole, cuius Oeetes filius, cum curru acceperat. *Serpentium* usus in magicis.

220. (*Quo simul* etc.) Medeae Iter. — *Permulsit*. Dracones enim, quibus dii hominesque vehuntur, placidi describuntur a poëtis. Barth. ad Claudian. Rapt. I, 13. — *sublataque* Burmannus ex uno Gronoviano dedit, ut vs. 355, *sublata in aëra*. Caeteri tamen MSS. habent *subiectaque*, quod Burmannus posthabebat tanquam superfluum, quum *despicere* iam significet ex alto despectare subiecta loca. Sed hoc est nihili: VIII, 573, *aequora prospiciens oculis subiecta*; et hoc ipso in libro, 779, *collis subiectis imminet arvis*. Regii nostri habent *subiecta*. — *Thessala*. Thessalia ferax herbarum venenatarum et abundans magis; Tibullus II, 4, 56: et in ea terra nunc erat Medea. — *Oetaeis*; *creteis* Heinsius explicat, cretosis, et addit, Thessaliam cretae fuisse feracissimam. Mira tamen certi cuiusdam loci descriptio. MSS. omnes praeter unum, unde Heinsius habet *creteis*, legunt *cretis*, quod interpretabantur vel secretis, vel visis, vel discretis. Recepi Burmanni coniecturam, *Oetaeis*; nam in Codice Rottendorphiano adscripta erat glossa, *Isti montes circumdant Thessaliam*. Lenzius suadet, *Crethei regionibus*, id est Thessaliae, quia *Cretheus* pater Aesonis. Ita vero ineptit poëta, despicit Thessaliam et versus Thessaliam flectit currum. Regii nostri Codices habent *cretis*. — *adplicat*. Hoc verbum nonnisi montibus convenit, quos illa iam petit; sumptum autem a nautis: III, 598.

Perspicit: et placita partim radice revellit;
Partim succidit curvamine falcis ahenae.
Multa quoque Apidani placuerunt gramina ripis,
Multa quoque Amphrysi: nec eras immunis, Enipeu;
Nec non Peneae, nec non Spercheides undae
Contribuere aliquid, iuncosaque litora Boebes.
Carpit et Euboica vivax Anthedone gramen,
Nondum mutato vulgatum corpore Glauci.
Et iam nona dies curru, pennisque draconum,
Nonaque nox omnes lustrantem viderat agros;
Quum rediit: nec erant tacti, nisi odore, dracones;
Et tamen annosae pellem posuere senectae.
  Constitit adveniens citra limenque foresque;
Et tantum coelo tegitur; refugitque viriles

226. *radices* non spernebantur a magis, vs. 264: Horat. Epod V, 68. — *falcem ahenam* iisdem tribuit etiam Virgilius Aen. lib. IV, 513: eamque a Sophocle habere videbatur Macrob. V, 19. Etiam vasis et armis *ahenis* utebantur in rebus magicis. Mox vs. 247, *Aenea carchesia*.

231. *Boebes* correxit Cod. Regius, quum *Phoebes* legeretur. *Boebe* oppidum et lacus inter Sepiadem et Penei ostia. Homer. Iliad. B, 711: vid. Is. Vossius ad Melam II, 3, 82. — *Anthedon*, urbs in litore Boeotiae e regione Euboeae. — *vivax* Regius interpretatur, quod vitam dat et conservat. Sic I, 419. Ex mytho antiquo nascebantur herbae, quibus vita conservari immortalitasque dari credebatur. Illud igitur gramen non venenatum quidem erat, at *vivax*, iuventuti restituendae aptum. Possis et sic accipere, quod non facile marcescit, ut IV Fast. 394, quo eodem sensu Gesnerus, Claudian. X, 158, *immortales* Glauci *herbas* capit. Lenzio videtur esse idem quam vivom, recens. — *Nondum vulgatum*, in vulgus nolum, *mutato corpore* additum, ut II, 219; VI, 418. Graminis huius et *Glauci* fabulam ipse narrat XIII, 925 sqq.

234. *Et iam nona dies*) Regii nostri dant *Nona dies etiam*, sive *et iam*, quod idem est, ut iam diximus. Lem. — *nona dies;* novem dies totidemque noctes in lustrandis, quae nominata sunt, locis consumpsit. Videtur autem novenarius ut ternarius numerus ad veneficium pertinere. Lem. — *pennis.* Vide ad vers. 350. — *tacti* vim maiorem veneni declarat quam *pasti*, quod e tribus MSS. Heinsio placet. Regii nostri dant *tacti.* — *tacti, nisi odore.* Ingeniose hoc finxit, ut vim maximam medicaminum declararet. — Et posita certis temporibus *pelle* solent serpentes quasi iuvenescere: Art. Amat. III, 77, *Anguibus exuitur tenui cum pelle vetustas.*

238. *Constitit adveniens* etc.) Sacra Medeae. *Citra*, ante, ut X, 84,

Contactus; statuitque aras e cespite binas,
Dexteriore Hecates, at laeva parte Iuventae.
Quas ubi verbenis, silvaque incinxit agresti;
Haud procul egesta scrobibus tellure duabus
Sacra facit; cultrosque in guttura velleris atri
Coniicit; et patulas perfundit sanguine fossas.
Tum super invergens liquidi carchesia Bacchi,
Aeneaque invergens tepidi carchesia lactis,
Verba simul fundit, terrenaque numina poscit;
Vmbrarumque rogat rapta cum coniuge regem,
Ne properent artus anima fraudare seniles.
Quos ubi placavit precibusque, et murmure longo,
Aesonis effoetum proferri corpus ad aras

de tempore. — *viriles contactus*. Aderat enim Iason cum ministris.

242. *silvaque*) Vnus Strozzae, *ulvaque*; inde Heinsius etiam *agresti* in *palustri* vel *aquestri* mutandum censebat. — Regii nostri habent *silva*. — *silva agrestis*, frondes e silva agresti. Eiusmodi sertis coronari in sacris magicis arae solebant. Virgilius Ecl. VIII, 64, ubi et de *verbena*; Aen. IV, 506. — *egesta*. MSS. fere omnes *eiecta*, qualis varietas et X, 136. Sed *egerere* aut *regerere* solet de humo dici. — Nostri Regii, *eiecta*; altera lectio videtur emendatio recentiorum. Lem. — *scrobibus* pro *cris* utebantur magae. Fovea in eam rem facta graece βόθρος, λάκκος; Homerus Od. Λ, 25 sqq.; Orph. Arg. 948. Apud Horat. I, Sat. 8, 26, Canidia unguibus effodit scrobem. Ibidem *pulla agna* offertur, ut hoc loco, *vellus atrum*; magicis enim legibus atrae victimae constitutae erant. — *culter* quum adigitur, proprie dicitur *coniici*, ut mox vs. 338; XIII, 476; XV, 735.

246. *carchesium*, poculi genus oblongum et ansatum, quo utebantur in libationibus. Athen. XI, p. 474; Macrob. Sat. VII, 20. — *invergere* pro vulgari *infundere*. — *Verba fundit*. De precibus inter sacra adhibitis idem verbum ponitur, quod de sacris ipsis. Vide ad IX, 159.

248. *terrena* pro infernis, subterraneis, passim apud Nostrum. — *poscit*. Heinsius coniicit *pascit*. Codex Regius A, *poscit*; Codex B, *lenit*. — *poscit*, ciet, evocat. — *Vmbrarum regem*, Plutonem. — *rapta cum coniuge*; Proserpina a Plutone rapta. Lem. — *Ne properent*; ne anima senis intercipiatur, ne caput cui diuturniorem vitae usum destinavit Medea, aut Orco damnet Pluto, aut tondeat Proserpina. Lem. — *fraudare*, privare: rogat, ne id faciant interea, dum artes suas exercent.

251. *murmure*) Quatuor, *carmine*. Regii nostri, *murmure*. — *murmur*, carmen magarum. Nempe magae feralia sua carmina immurmurabant. XIV, 58: *Ter novies carmen magico demurmurat ore*. Sic et *stridor*, de

Iussit, et in plenos resolutum carmine somnos,
Exanimi similem, stratis porrexit in herbis.
Hinc procul Aesoniden, procul hinc iubet ire ministros;
Et monet arcanis oculos removere profanos.
Diffugiunt iussi: sparsis Medea capillis
Bacchantum ritu flagrantes circuit aras;
Multifidasque faces in fossa sanguinis atra
Tinguit; et intinctas geminis accendit in aris;
Terque senem flamma, ter aqua, ter sulfure lustrat.
  Interea validum posito medicamen aheno
Fervet, et exsultat, spumisque tumentibus albet.
Illic Haemonia radices valle resectas,
Seminaque, floresque, et succos incoquit acres:
Adiicit extremo lapides Oriente petitos,
Et, quas Oceani refluum mare lavit, arenas:
Addit et exceptas Luna pernocte pruinas,
Et strigis infames, ipsis cum carnibus, alas;
Inque virum soliti vultus mutare ferinos

quo Broukhusius ad Tibul. I, 2, 47; et *fremor verborum*, Arnob. Adv. gent. I, p. 32. — *proferri*, quia iam *resolutus* (vide ad vs. 186); alioquin *produci* dixisset, quod habent nonnulli MSS. inter quos Regii nostri. — *plenos*, graves. — *in herbis*, quas locus ille ferebat. — *profani*, expertes artis magicae, non initiati sacris illis.

259. *atra*) Ad fossam retulit, quod erat ad sanguinem referendum. Et vulgo *atri* scribitur. — *lustrat*, circumit senem circumferens flammam, etc. qui mos solemnis in expiationibus. Inde Graecis περιαγνίζειν.

262. *Interea validum* etc.) In carmine Νόστοι multa φάρμακα coquit ἐπὶ χρυσείοισι λέβησιν. — *posito aheno*, in aheno igni apposito. — *exsultat*. Vide ad VI, 645. — *valle*. Vnus, *falce*, ut infra 314, *Haemonio cultro*. — *succos miscere* aut *coquere* solemne et ipsum de veneficis. Tibul. III, 5, 9. — *lapidum* quorumdam usus et in medicina. Plin. Hist. Nat. XXXVI, 19. — *mare Oceani*, ut II, 872, *aequora ponti*.

268. *pernocte*, pro vulgata *de nocte* adscriptum Zulichemii Codici recepit Heinsius. Regii nostri habent *de nocte*. — *strix*, avis noctu volans, et cunis infantium insidians, quorum sanguinem exsugunt. Fast. VI, 139. — *infames*. Burmannus lectionem Codicis Leidensis *informes*, id est, foedas, implumes, elegantiorem indicat. Regii nostri, *infames*. Infames non solum propter crudelitatem, sed et ideo, quod eius alae, ova et viscera

Ambigui prosecta lupi: nec defuit illic
Squamea Cinyphii tenuis membrana chelydri,
Vivacisque iecur cervi; quibus insuper addit
Ora caputque novem cornicis secula passae.
His et mille aliis postquam sine nomine rebus
Propositum instruxit mortali barbara munus;

adhibebantur in arte magica: Horatius Epod. V, 20; Propertius III, 4, 29: Seneca Med. 735. Itaque striges vulgo habebantur pro veneficis in tales aves mutatis, eruntque in exsecrationibus et imprecationibus: Plinius, XI, 39.

271. *Ambigui*, faciem usque mutantis, ut II, 9. Putabat superstitio Veterum, nonnullos vicissim nunc homines esse, nunc in luporum formam transire. Vid. Broukhusius ad Propertium IV, 5, 14. Mallet quidem Burmannus *Ambiguum* ex uno MS. ne *lupi* oneretur duobus epithetis; sed et versu sequenti duo epitheta sunt, *squamea*, *tenuis*; duo autem epitheta saepe leguntur: XV, 229, *inanes fluidos pendere lacertos*; Tibul. III, 5, 22, *dura tertia regna*, ubi vid. Heynius. Glareanus *tenuis* ad *chelydri* refert, et rem sic expedit: non cuiuslibet *Cinyphii chelydri*, sed *tenuis*. — *profecta*, exta: vid. Cellarius ad Lactantii Instit. IV, 27, 4. — *illic*. Codex Regius A, *illi*, scilicet Medeae; Codex B, *illis*, rebus antea memoratis. Lem. — *chelydros*, seu *hydrus* e genere serpentium, foetore intolerabili est. Nicander Theriac. 411 sqq. — *Cinyps*, Libyae fluvius, in sinum Syrticum se exonerans. — *vivacis cervi*, τετρακορώνου: nam quater cornicis secula corvus: Ausonius, de aetate animal. Lem. — *Vivacibus* autem istis feris vita longa transfertur in Aesonem. — *novem cornicis* etc. Apud Hesiodum cornix vivit ἐννέα γενεὰς ἀνδρῶν: ab Arato in Phaenomenis dicitur quoque ἐννεάχηρα κορώνη. Ita Nestor trisecliseneх. — *novem secula passae*; quae aetatem hominum novies superavit.

275. *sine nomine*, ignobiles, quarum nomen commemorare nil attinet. Aeneid. IX, 343, *sine nomine plebem*. — MSS. omnes, *mortali*: sed quum in uno glossa addita esset, *id est*, *in mortario*, Heins. dedit *mortari*, quod et Barth. Advers. XXXI, 3, coniecerat, et approbat Burmannus. Verum *mortare* ne verbum quidem latinum est, quod ipse Heinsius fatetur; Latini enim dicunt, *mortarium*: Lenzius igitur coniungit *mortari*, mortarii, *munus*, ut sit poëtico circumlocutio ipsius mortarii. Non placet. Quis enim putet, Medeam, illa medicamina iam in aheno cocta, nunc in mortarium intulisse, ibique instruxisse? Nec porro sequentia hoc patiuntur, ubi ramo omnia confundit; et mox *ahenum* rursus diserte commemoratur, sicut bene notavit Schirachius. Denique vulgata lectio sensum habet non incommodum. Aeso nunc *mortalis* dicitur, sive, ut Schirachius putabat, quia senex iam decrepitus et morti proximus erat; sive, quod ego malim, quia nihilominus *mortalis* manebat, etsi ei istis medicamentis iuventus redderetur. — *Propositum munus*; medicamentum autem illud parabat seni mulier *barbara*;

Arenti ramo iampridem mitis olivae
Omnia confundit, summisque immiscuit ima.
Ecce vetus calido versatus stipes aheno,
Fit viridis primo; nec longo tempore frondem
Induit; et subito gravidis oneratur olivis.
At quacumque cavo spumas eiecit aheno
Ignis, et in terram guttae cecidere calentes;
Vernat humus: floresque, et mollia pabula surgunt.
Quod simul ac vidit, stricto Medea recludit
Ense senis iugulum; veteremque exire cruorem
Passa, replet succis: quos postquam combibit Aeson,
Aut ore acceptos, aut vulnere; barba, comaeque
Canitie posita nigrum rapuere colorem:

quod invidiose additum puto. Itaque nec hanc vocem tentari debebat. — *barbara Medea* etiam apud Horatium Ep. 5, 62; Heinsius tamen et Burmannus probant Daumii correctionem, pro *barbara* reponentis *marmore*, id est, in marmore mortarii; in mortario marmoreo.

277. *mitis*) Lenzius interpretatur, quae iam diu desiit fructus ferre. Ea vero notio voc. *mitis* quo iure inseratur, non video. Num Ovidius *putris* scripsit? Rode omisit in versione. — *immiscuit;* Genevensis, *remiscuit*, quod placet Burmanno, ut apud Horatium Art. Poët. 151, *veris falsa remiscet*. Regii nostri, *immiscuit*.

280. *frondem*) Regii nostri *frondes*. — *Induit*. Basileensis, *invenit*, quod non damnat Burmannus, quia *invenire* saepe de iis, quae subito et praeter expectationem eveniunt. *Induit* tamen eleganter: Virgilius Georgic. I, 86: *nux se induit in florem;* et IV, 142, *pomis se arbos induerat*. Regii nostri quoque habent *induit*. — *gravidis;* plenis succorum et tumidis. Etiam *gravescere foetu* et *parturire* dicuntur fruges.

284. *Vernat* exquisite, virescit, floribus et graminibus vestitur, ut solet fieri tempore verno. Trist. III, 12, 8, *aves vernantes*, lascivientes tempore verno. Propertius IV, 5, 57, *vernans* iuvenis *sanguis*.

285. *Quod*) Regii nostri, *quae*.

288. *ore* accipere succos vix poterat, iugulo recluso. — *barba, comaeque* etc. *Medea*, inquit Palaephatus, herbam invenit quae canos capillos in nigros verteret: prima quoque invenit lavacrum calidum, cuius vis medica vegetiores redderet homines et sanitati restitueret: compositioni illi παρέψησις nomen, seu decocti, fabulae occasionem dedit. Diogenes, apud Stobaeum, refert Medeam invenisse rationem qua molles et inertes fortes et prudentes redderet. Lem. — *rapuere*, illico traxere. In carmine Νοστοι Medea Iasonem facit κόρον ἡβώοντα, Γῆρας ἀποξύσασα.

Pulsa fugit macies: abeunt pallorque situsque;
Adiectoque cavae supplentur sanguine venae,
Membraque luxuriant. Aeson miratur, et olim
Ante quater denos hunc se reminiscitur annos.
III. Viderat ex alto tanti miracula monstri
Liber: et admonitus iuvenes nutricibus annos
Posse suis reddi, petit hoc Aeetida munus.
IV. Neve doli cessent, odium cum coniuge falsum

290. *Pulsa fugit*, e copia poëtica, ut paulo ante *combibit acceptos*. — *situs*, turpis corporis senio confecti habitus; etiam Aen. VII, 440, ubi tamen omnino mala senectutis. — *adiectoque*. Gronovian. *advectoque*, quod non inelegans videtur Burm. — Regii nostri hunc versum ita legunt: *Adiectoque cavae supplentur corpore rugae*: vide subsequentia. Lem. — *supplentur*; ut IV, 140: sed iam ante dixerat venas repletas novo sanguine. Nescio igitur, an non praestet antiqua lectio, quae plurimorum auctoritate nititur, *cavae supplentur corpore rugae*; namque *corpus* saepe de carne et pinguedine dicitur: confer supra I, 408; Claudian. II, Eutrop. 380, *abundans corporis*. Quod autem Burmannus putat, cavitatem melius convenire venis, quam rugis, id nihili est; quis enim dubitet, etiam *rugas* dicere *cavas*? — *luxuriare* eleganter de succulentis et vegetis membris. Virgil. Georg. III, 81, *luxuriat toris pectus*. — *et olim Ante quater denos*, significat Aesonem, ex decrepito sene in virum quadraginta annos natum, fuisse conversum: vel quem vigorem ante annos quadraginta habuerat, eum nunc, beneficio Medeae, recepisse. Lem. — *hunc*. cum Planude dedit Naugerius; atque ita et primus Basileensis; caeteri, *nunc*. Regii nostri, *nunc*. — *hunc*; talem, tam robustum. Post hunc versum plures habent illum: *Dissimilemque animum subiit aetate relicta*, quem iam improbavit Constant. Fanens. Huc videtur translatus e vs. 170. — Qui versus *Dissimilemque* etc. a secunda manu in margine Codicis Regii A, in Codice autem B, a prima manu, scriptus fuit. Lem.

294-296. *Viderat ex alto* etc.) Liberi nutricibus iuventus redditur. Tractavit fabulam Aeschyl. in Bacchi nutricibus: confer Hygin. fab. 182. Eae relatae posthac inter sidera Hyades appellatae sunt. — *monstrum*, transformatio, ut II, 367. — *miraculum*, omnis res mira: III, 673, *in quae miracula verteris?* De *nutricibus* Bacchi, vid. III, 314. — *Petit hoc Aetida*; vulgo *a Colchide*; sed Heinsius dedit *Aeetida* ductu MSS. in quibus *Aethide* aut *a Thetide*. Verbis enim rogandi interdum geminus accusativus additur. Praeterea Heinsius coniicit *hos*, scilicet annos. — Nostris quoque Regiis, *a Colchide*. Lem.

297-349. *Neve doli* etc.) *Pelias*, rex Iolci, Iasonis patruus, cuius iussu Iason ad vellus aureum apportandum profectus erat. Filias eius Medea impulit, ut patrem necarent, quum promisisset, se ei iuventutem reddituram, *arieteque in agnum mu-*

Phasias adsimulat; Peliaeque ad limina supplex
Confugit: atque illam, quoniam gravis ipse senecta,
Excipiunt natae; quas tempore callida parvo
Colchis amicitiae mendacis imagine cepit:
Dumque refert, inter meritorum maxima, demtos
Aesonis esse situs, atque hac in parte moratur;
Spes est virginibus Pelia subiecta creatis,
Arte suum parili revirescere posse parentem.
Iamque petunt; pretiumque iubent sine fine pacisci.
Illa brevi spatio silet; et dubitare videtur;

tato fidem promissis fecisset. Cum varietate aliqua et haec tradita sunt. Alios enim auctores Diodorus Siculus IV, 50–52, et Hygin. 24, sequuti sunt; alios Pausanias VIII, 11, et Apollodorus I, 9, 27; exstabant olim et Euripidis Peliades. — E caeteris auctoribus apparet, simultatem intercessisse Iasoni cum Pelia, sed res varie traditur. — *cessent*, absint. — *odium – confugit*. Apollod. hoc unum habet, εἰς τὰ βασίλεια τοῦ Πελίου παρελθοῦσα. Simile tamen aliquid habet Pausanias: τῷ λόγῳ ἀπεχθανομένη τῷ Ἰάσονι. Apud Hyginum, se simulat Dianae sacerdotem. — *gravis senecta*; vs. 163, *fessus senilibus annis*. Lovaniensis habet *senectae*, quod non displicebat Heinsio. — Codex Regius B habet *senecta*; in Codice A, *senecta* alia manu fuit repositum; nam tota pagina adeo pallida est ut vix legi queat. Lem. — *natarum* nomina, quae monente Pausania non tradita erant a poëtis antiquis, varie exhibentur. Vid. Heynius ad Apollodorum. — *mendacis*. Codex Regius A, *fallacis*. — *imagine*, ut I, 754, *imago genitoris falsi*. — *cepit*. Cum Argentino Burmannus mallet *duxit*, quia *ducere* est blanditiis sensim suum facere ut VIII, 122; sed nunc additur *parvo tempore*. Et *capere* etiam decipere notat: Her. XXI, 104: *Visaque simplicitas est mea posse capi*.

302. *inter meritorum* etc.) Noster id agit, ut Medeae *calliditatem*, de qua caeteri silent, ostendat. *Merita* in Iasonem iactabat, ut doceret, quam ingratus ille esset. — *situs*; squalores et senium, ut 290. Lem. — *hac in parte*, meritorum. — *subiecta*, proposita. Lactantius Epil. XXX, 7: *omni studio subiacet finis*. Gronovianus habet *sublata*, unde Heinsius dedit *subnata*. — *revirescere*. Multi ex vetustioribus, *iuvenescere*, quod arridet Heinsio. Regii nostri, *reviviscere*. — Silius Italicus XV, 134: *Pars credunt torvos patrui revirescere vultus*. Etenim *viriditas*, χλωρὸν, de vigore iuvenili et virili.

306. *Iamque petunt* etc.) Hunc versum Heinsius sine causa spurium iudicabat: non male enim cupiditatem Peliadum exprimit. Burmannus *Idque* (quod habent Regii nostri) ex uno Heinsii mutavit in *Iamque*, ut impatientia declaretur; *iam* enim idem quod, statim. — *pretium*, mercedem. — *sine fine*, infinitam, maximam, ἀπειρέσιον. Aen. I, 279: *imperium sine fine dedi*.

Suspenditque animos ficta gravitate rogantes.
Mox ubi pollicita est, « Quo sit fiducia maior
Muneris huius, ait; qui vestras maximus aevo est
Dux gregis inter oves, agnus medicamine fiet. »
Protinus innumeris effoetus laniger annis
Attrahitur, flexo circum cava tempora cornu.
Cuius ut Haemonio marcentia guttura cultro
Fodit, et exiguo maculavit sanguine ferrum;
Membra simul pecudis, validosque venefica succos
Mergit in aere cavo: minuuntur corporis artus;
Cornuaque exuitur, nec non cum cornibus annos;
Et tener auditur medio balatus aheno.
Nec mora; balatum mirantibus, exsilit agnus;
Lascivitque fuga, lactantiaque ubera quaerit.
Obstupuere satae Pelia: promissaqua postquam
Exhibuere fidem, tum vero impensius instant.
Ter iuga Phoebus equis, in Ibero gurgite mersis,

308. *Suspendit animos*, virgines dubias inter spem et metum relinquit. — *ficta gravitate;* simulata rei difficultate. LEM. — *gravitas* opponitur vultui falleci. — *animos-rogantes;* audacior forsan locutio; et praetulerim quam dant Codices nostri *animos-rogantum*. LEM.

309. *Quo sit fiducia maior*) Apollodorus, τοῦ πιστεῦσαι χάριν. — Arietis mutationem et caeteri memorant. Brevissime Apollodorus: κριὸν μελίσασα καὶ καθεψήσασα ἐποίησεν ἄρνα; id Noster bene exornavit.

312. *effoetus*, cuius vis procreandi exhausta, nunc omnino senex. — *innumeris* hyperbolice, multis. — *Attrahitur*, quippe tardus senectute. — *cava* omnino dicuntur tempora hominum et bestiarum.

314. *marcentia* opponitur viridibus, vegetis. — *fodere guttura*, ut Amor. III, 5, 24, *fodere pectora*, ubi vid. Burmannus. — *maculare*, ut foedare, solemne de sanguine profuso. — *exiguo*, quia effoeti non abundant sanguine. — *Membra simul* etc. Pausanias: τὰ κρέα ὁμοῦ φάρμακος ἐν λέβητι ἥψησεν.

318. *annos*) Debebat dicere, et reliqua senectutis signa; sed ingeniose loqui voluit. — *tener*, qualis est et agni teneri.

320. *exsilit*) Bene. Etiam Hyginus, *unde agnus pulcherrimus prosiluisse visus est:* sed apud Pausaniam extrahitur. — *Lascivire*, laetos et petulantes motus indicat; Lactantius Opif. XIV, 6, *lasciviora animalia;* similiter *luxuriare* Aen. XI, 497. — *fuga*, cursus. Heinsius malit *fugax*. — *promissaque* etc. experimento illo promissis fides facta est.

324. *Ibero gurgite*, Oceano occi-

Demserat; et quarta radiantia nocte micabant
Sidera: quum rapido fallax Aeetias igni
Imponit purum laticem, et sine viribus herbas.
Iamque neci similis, resoluto corpore, regem,
Et cum rege suo custodes somnus habebat,
Quem dederant cantus, magicaeque potentia linguae.
Intrarant iussae cum Colchide limina natae;
Ambierantque torum. « Quid nunc dubitatis inertes?
Stringite, ait, gladios; veteremque haurite cruorem;
Vt repleam vacuas iuvenili sanguine venas.
In manibus vestris vita est, aetasque parentis.
Si pietas ulla est, nec spes agitatis inanes,
Officium praestate patri; telisque senectam
Exigite, et saniem coniecto emittite ferro. »
His, ut quaeque pia est, hortatibus impia prima est;
Et ne sit scelerata, facit scelus: haud tamen ictus
Vlla suos spectare potest: oculosque reflectunt;
Caecaque dant saevis aversae vulnera dextris.
Ille, cruore fluens, cubito tamen adlevat artus;
Semilacerque toro consurgere tentat; et inter

dentali trans Iberiam seu Hispaniam. Modo non vulgari triduum exornavit. Hic quoque omnia ex legibus magicis fiunt, *ter*, *noctu*, *micantia sidera*. — Vulgo dabatur *Ibero flumine*, quod et ipsum defendi posse e Tibullo II, 6, 2; III, 4, 18, Heinsius docet. Nostri quoque, *flumine*. — *radiantia*; vide ad II, 4.

326. *fallax Aeetias*; Medea fallendi perita. Lem. — De *rapido igne*, vide ad II, 123. — *resoluto corpore*; vide ad vs. 185. — *habebat*, oppressum tenebat. — *cantus* at *lingua* eodem redeunt, ut, vs. 203, *verba* et *carmen*.

332. *nunc*, quum manifesta et probata iam sit vis medicaminum meorum ex ariete in agnum verso. Burm. Nisi malis putare, *nunc*, conspecto patre, abhorrere coepisse a vulnere infligendo. — *haurite cruorem*. Vide ad XIII, 331.

335. *In manibus* etc.) Hic versus meo calculo inter Nasonianos cum Heinsio non admittendum puto, etiamsi in Codicibus nostris legatur. Lem.

336. *agitatis*, in animo alitis. — *exigite*, expellite. — *sanies*, omnis humor corruptus. Nunc invidiose ita vocat sanguinem senis decrepiti, quem paulo ante *veterem cruorem* appellavit.

339. *His*, *ut* etc.) Ludit duplici oxymoro. — *Caesa*, a quibus ipsae avertunt oculos. — *Tot gladios*, nem-

Tot medius gladios pallentia brachia tendens,
« Quid facitis, gnatae? quid vos in fata parentis
Armat? » ait. Cecidere illis animique manusque.
Plura loquuturo cum verbis guttura Colchis
Abstulit, et calidis laniatum mersit ahenis.
V. Quod nisi pennatis serpentibus isset in auras,
Non exemta foret poenae: fugit alta, superque
Pelion umbrosum, Philyreiaque tecta, superque
Othryn, et eventu veteris loca nota Cerambi.

pe quatuor; tot enim ei erant filiae.

348. *cum verbis guttura abstulit*; resoluto gutture abstulit verba. — *laniatum* etc. Pausanias, κατακόψασα ἑψῆσαι. Inde remansit ne tantillum quidem, quod sepulturae tradi posset. Noster abrupte finit fabulam.

350–397. *Iason* cum *Medea* Iolco exactus *Corinthum* fugit. Ibi quum decem annos vixisset, Glaucen ducit, Creontis regis filiam; quo Medea offensa veneno Glaucen interimit, suosque filios trucidat. Eam autem fabulam Noster breviter tantum attingit. Conf. Apollod. I, 9, 28, ubi illi ab Acasto et Iolcensibus expelluntur; et Hyginus fab. 25, 26, quo auctore Iason sponte Acasto patris regnum tradit. Conf. Diodorus Siculus IV, 34. Pausan. II, 3. Tractarat haec Sophocles in Colchidibus. Restat Euripidis Medea. — In itinere despicit loca multa, metamorphosibus nobilia. Sed totus hic locus valde vexavit Interpretes, quandoquidem fabulae illae satis obscurae sunt. Neque Medea recta via volat, sed milvi instar circinat auras; nisi ad excusandum poëtam malis dicere, Medeam ex alto tantum procul despexisse illa loca. — *pennatus*; Claudian. XXXVI, 139, Cibeles serpentibus tribuit *pinnas*, ubi Gesnerus monet, hoc nomen a *pennis* origine et usu antiquissimo forte non differre, sed Quintiliani aetate grammaticos discrimen facere coepisse, *pinnasque* tribuisse alis maiorum avium et piscibus: itaque se non simpliciter hoc loco, damnare *pennatos* serpentes.

351. *alta*; in aere, ut alias *sublimis*. — *Pelion – Philyreiaque*; expressit Callimachum, Hymn. Del. 118: Πήλιον ὦ φιλύρης νυμφήϊον. In *Pelio* monte Iupiter concubuerat cum *Philyra*, unde Natus Chiron. — Regii nostri habent *Philyreiaque*, quae lectio praestantior iure visa est Robert. Stephan. quam, quod Gierig dederat, *Philyreique*. Erravit certe idem Gierig, quum hoc loco dixerit ex concubitu *Iovis* cum Philyra natum fuisse Chirona; vide quae certiora in libro II, 676: et hic addemus, Saturnum, quum Rhea coniux eum Philyrae adblandientem vidisset, sub forma equi aufugisse; et Philyram per montes Pelasgorum erravisse, in quibus Chirona partu edidit: quo monstro viso abhorrens, petivit a Diis ut sua forma mutaretur, et quidem in tiliam arborem fuit mutata. Lem. — *eventus*, fortuna; hoc loco mutatio; X, 600, *eventu iuvenum deterritus*, interitu; XIII, 506, *Eventuque gravi finita est publica clades*, excidio. — *veteris Ce-*

Hic ope Nympharum sublatus in aëra pennis,
Quum gravis infuso tellus foret obruta ponto,
Deucalioneas effugit inobrutus undas.
Aeoliam Pitanen a laeva parte relinquit,
Factaque de saxo longi simulacra draconis;
Idaeumque nemus; quo, nati furta, iuvencum
Occuluit Liber falsi sub imagine cervi;
Quaque pater Corythi parva tumulatus arena;
Et quos Maera novo latratu terruit agros;
Eurypylique urbem, qua Coae cornua matres
Gesserunt, tum quum discederet Herculis agmen;
Phoebeamque Rhodon, et Ialysios Telchinas,

rambi; quia Deucalionis tempore vixerit. Auctore Nicandro apud Antoninum Lib. 22, *Terambus*, ad pedem *Othryos* montis, a *Nymphis* iratis in scarabaeum cornigerum, qui Graecis *cerambix* dicitur, mutatus est. Ibi, sine dubio, ut in hoc loco, *Cerambus* legendum est, quod docet vox *cerambix*.

354. *sublatus in aëra pennis* potest circumlocutio illius scarabaei esse. — *gravis*, ponderosa: opponitur enim ei, qui pennis tollitur in aëra, levis pendet in aëre, levitate sua effugit periculum. — *obruta* - *inobrutus*, ut VIII, 844, *Attenuarat* - *inattenuata*.

558. *longi simulacra draconis*; intelligit Micyllus Lesbium *draconem*, cuius etiam XI, 58, mentio fit. — *Liberi natum*, Thyoneum, Phrygiis pastoribus iuvencum abegisse tradit glossa Codicis Menardi.

361. *pater Corythi* fuit Paris: vid. Parrhasius ad Claudianum Rapt. I, 199. — *tumulatus*, sepultus, conditus est. — *Maera*. Regius intelligit Maeram, Icari canem, quae Icarum, a rusticis Atticis interfectum, latratu suo indicavit, et posthac cum domino suo inter sidera relata est: Hyginus fab. 130; Schol. Germanici ad Cauem, p. 128. Sed videtur haec Maera potius puella fuisse in canem versa. Sic etiam Lactantius in Argumento. Burmannus suspicatur, hic de Hecuba agi, propter XIII, 406; *Maerae* autem nomen intrusum esse pro alio, quo Hecuba significaretur; variare enim MSS. — *novo*, inusitato. — *terruit*. Vide ad XIII, 406.

363. *Eurypyli urbem*; Coon. Homer. Il. B, 677, Κῶν, Εὐρυπύλοιο πόλιν. Fuit hic Eurypylus Herculis filius, qui, capta illa urbe, ibi regnavit. *Coae* autem mulieres quum formam suam praetulissent Veneri, in vaccas mutatae sunt: Lactantius in Argumento.

365. *Phoebeam*, quia Rhodus Soli sacra, cuius radiis nunquam carere dicebatur: vid. Lambinus ad Horatium I, Od. 7, 1. — *Ialysus*, una ex tribus antiquissimis Rhodi urbibus, ab Ialyso, Solis nepote, sic dicta: Strabo XIV, p. 655. — *Telchinas* Rhodum incoluisse certum est, quamquam non satis constat, unde venerint, aut quorsum, Rhodo reli-

Quorum oculos ipso vitiantes omnia visu
Iupiter exosus, fraternis subdidit undis.
Transit et antiquae Cartheia moenia Ceae,
Qua pater Alcidamas placidam de corpore natae
Miraturus erat nasci potuisse columbam.
Inde lacus Hyries videt, et Cycneia Tempe,
Quae subitus celebravit olor; nam Phyllius illic
Imperio pueri volucresque ferumque leonem
Tradiderat domitos: taurum quoque vincere iussus
Vicerat; et, spreto toties iratus amore,
Praemia poscenti taurum suprema negarat.
Ille indignatns, Cupies dare, dixit; et alto
Desiluit saxo: cuncti cecidisse putabant:
Factus olor niveis pendebat in aëra pennis.
At genetrix Hyrie, servati nescia, flendo
Delicuit; stagnumque suo de nomine fecit.

cta, migraverint. Vide Meursii Rhod. I, 9. Erant autem et insignes praestigiatores et invidi calumniatores. Spanhem. ad Callimachum hymn. Del. 31, et Munker. ad Lactant. Argum. — *vitiare*, fascinare. Fascinatio fiebat et oculis. Virgilius Ecl. III, 103: *Nescio, quis teneros oculus mihi fascinat agnos.* Quin adeo invidi oculi solo adspectu credebantur rerum pulchritudinem corrumpere: Horatius I, Ep. 14, 37, ubi sic *limare* et *venenare.* Sed *vitiare* hoc sensu etiam apud Solin. 4: *Foeminae adspectu spicula vitiant.*

368. *Ceu*, sive *Ceos*, Graecis etiam Hydrussa: Plin. IV, 20. Ibi urbs *Carthaea.* Fabulam, quam Noster attingit, latius tractat Antoninus Liber. cap. 1. — *antiquae*, antiquis temporibus notae. — *Alcidamas* illo auctore non *Cartheae* habitabat, sed Iulide, in alia Ceae urbe. Ibidem et nata est Ctesylla, quae Athenis mutata.

371. *Tempe*) non Thessalica illa, sed Teumesia ad Teumesum, montem Boeotiae. — Fuit dicta *Cycneia*, propter Cycnum filium *Hyries*, mutatum in olorem. Lem. — In illis locis *Hyrie*, flens *puerum*, filium, in *lacum* conversa est. Confer Antonin. Liberalem cap. 12. — *volucres*, vultures mirae magnitudinis, auctore Anton. — *leonem.* Codex Regius B habet *draconem*; praestat lectio prior, propter *draconis* iam praecedens. Lem. — *iratus*; duo, *delusus*; hinc Burmannus coniecit *pacto toties delusus amore.* Regii nostri, *stricto toties iratus.*

379. *pendebat in aëra pennis*) Regii nostri, *in aëre.* Vtrum praestiterit non dixerim; vide in libro VIII, 145, *iam pendebat in auras.* Lem.

381. *Delicuit*) Deliquescere de solido corpore, quod diffluit in aquas: aliter IV, 253.

Adiacet his Pleuron; in qua trepidantibus alis
Ophias effugit natorum vulnera Combe.
Inde Calaureae Letoidos adspicit arva,
In volucrem versi cum coniuge conscia regis.
Dextera Cyllene est; in qua cum matre Menephron
Concubiturus erat, saevarum more ferarum.
Cephison procul hinc deflentem fata nepotis,
Respicit in tumidam Phocen ab Apolline versi;
Eumelique domum lugentis in aëre natam.
Tandem vipereis Ephyren Pirenida pennis
Contigit; hic aevo veteres mortalia primo
Corpora vulgarunt pluvialibus edita fungis.
Sed postquam Colchis arsit nova nupta venenis,

382. *Pleuron*) Micyllus corrigit *Brauron*. Regii nostri, *Pleuron*, vel *Pheuron*. Aetoliae pars olim a monte Curio Curetica et Pleuronia dicta; *Pleuron* enim ad montem Curium; vid. Palmer. Graecas Antiquitates, IV, 16. Sed Pleuron minime adiacet Hyries lacui. Burmannus ergo credit, poetam in errorem lapsum, quia nova Pleuron ad montem Aracynthum fuerit sita; illum vero multos in Boeotia statuisse. — *Combe* Curetum in Aetolia mater, gente *Ophiensis*.

384. *Letoidos*, pro *Latoidos*, ex graeco Λητώιδος. Apollini sacra fuit *Calauria*, postea Delphis commutata Neptuno: vide Stanlei. ad Aeschylum, Eum. 30. — *Menephron*. Arcas, cum Bliade *matre*, et cum Cyllene filia concubuit. Hyginus fabula 253.

388. *Cephisi* filia, nomine Praxithea, nupta fuit Erechtheo, ex qua ille octo liberos suscepit, e quibus unus intelligendus. — *Respicit*, quia illa loca iam post tergum habebat. Male igitur Heinsius corrigit, *despicit*. — *Eumeli domum*. Micyllus intelligit Patras, Achaiae urbem, cuius primus rex Eumelus.

391. *Ephyre* antiquum nomen Corinthi, ubi *Pirene* fons. Prisci incolae e fungis orti credebantur.

394. *Medea quum ex Iasone iam filios Mermerum et Feretum procreasset, summaque concordia viverent, obiiciebatur ei, hominem tam fortem, formosum ac nobilem, uxorem advenam atque veneficam habere. Huic Creon, Menaecei filius, rex Corinthius, filiam suam minorem Glaucen dedit uxorem. Medea quum vidit, se erga Iasonem bene merentem tanta contumelia esse affectam, coronam ex venenis fecit auream, eamque muneri iussit filios suos novercae dare. Creusa, munere accepto, cum Iasone et Creonte conflagravit. Medea ubi regiam ardere vidit, natos suos interfecit et profugit Corintho.* Hyginus fabula 25. Conf. Apollodorus d. l. Hoc fundamentum est Euripidis et Senecae fabularum, quae Medeae nomen habent. — *nova nupta* ab aliis Glauce vocatur, ab aliis Creusa, et iam olim

Flagrantemque domum regis mare vidit utrumque;
Sanguine natorum perfunditur impius ensis;
Vltaque se male mater, Iasonis effugit arma.
VI. Hinc Titaniacis ablata draconibus, intrat
Palladias arces; quae te, iustissima Phini,
Teque, senex Periphа, pariter videre volantes,

dubitabatur, utrum verius. Schol. Eurip. ad Medeam 19. Sed bene notavit Burmannus, Creusam non esse nomen proprium, sed filiam regis notare. — *venenis*, donis venenatis: Horatius Epod. III, 13, *delibutis donis*. Miserat pallum et coronam, *πέπλον καὶ στέφος χρυσήλατον*, Euripides 949; Valer. Flaccus V, 449; Seneca Med. 570. Illa dona infecerat naphtha, ex multorum quidem opinione, quae inde dicta est Μηδείας φάρμακον. Vid. Munkerus ad Hygin. d. l. Naphthae magna cognatio ignium, qui protinus in eam transiliunt: Plinius II, 105, ubi addit: *Ita ferunt a Medea pellicem crematam, postquam sacrificatura ad aras accesserat, corona igne rapta.* Vocat *Colcha* venena, quia Medea Colchis iis usa.

396. *Sanguine natorum* etc.) Interfectos filios a Corinthiis, quod dona attulissent, auctor est Pausanias Corinth. pag. 118; idemque addit, quum filii innocentes essent inventi, Corinthios in eo ipso loco, ubi interfecti essent, Pavoris imaginem dedicasse, ad eamque sacra anniversaria fecisse. Similiter Apollod. et Aelianus V. H. V, 21. In Scholiis Euripidis ad Med. Euripides traditur quinque talentis a Corinthiis corruptus esse, ut in Medeam transferret illam caedem. Rem disquirit Barnesius in Vita Euripidis, §. 17. Vide et Boettigeri prolusiones de Medea Euripidea.

397. *Vltaque se male* etc.) Hunc versum pro genuino non habet Heinsius. — Legitur tamen in Codicibus nostris Regiis.

398–492. *Hinc Titaniacis* etc.) Medea Athenas fugit, ubi ab Aegeo excipitur, cuius filium venenis interficere conatur. Excipit eam Aegeus, postquam iuraverat, se eam non eiecturum. Euripides 709 sqq. Ipsa pollicita erat, se orbitate liberaturam Aegea. Plutarchus Thes. 12: filio servato, convivium instituitur, quod resonat Thesei laudibus. Cf. Hygin. 26; Diod. Sic. IV, 54 sqq.; Pausan. II, 3; Apollod. I, 9, 28. — *Titaniacis*, quos a sole acceperat. Apollodorus. — *Periphas*, rex antiquissimus Atticae ante Cecropis tempora. Eum Iupiter in aquilam mutavit, eiusque coniugem, quum separari nollet a marito, in ὄρνιθα σύννομον, id est, in iisdem pascuis versantem, una viventem, nempe in φήνην, falconem ossifragum: Antoninus Liber. 6. Iam quoniam et nunc de duobus sermo est *pariter volantibus*, *Phineus* autem (qui in lectione vulgata occurrit) nullus apud Veteres occurrit, ad quem haec pertineant, admodum credibile est, quod Schrader. ad Antoninum coniecit, pro *iustissime Phineu* legendum esse *iustissima Phini*; nam φίνις idem quod φήνη. Potuit enim mulier nomen avis habere, in quam mutata est, ut Daphne arboris, Arachne araneae etc. Accedit et hoc, quod in Argumento Lactantii unus

Innixamque novis neptem Polypemonis alis.
Excipit hanc Aegeus, facto damnandus in uno:
Nec satis hospitium est, thalami quoque foedere iungit.
Iamque aderat Theseus, proles ignara parenti,
Qui virtute sua bimarem pacaverat isthmon.
Huius in exitium miscet Medea, quod olim
Attulerat secum Scythicis aconiton ab oris.
Illud Echidneae memorant e dentibus ortum
Esse canis: specus est tenebroso caecus hiatu;
Est via declivis, per quam Tirynthius heros

MS. *Phenen* habet. Coniecturam illam, probatam et Lenzio, recepi. — Regii nostri dant *iustissime Phineu;* quam lectionem dedit editor *variorum*, et praestare censeo. Lem. — *iustissima* illa vocatur ob pietatem in coniugem. — *neptem Polypemonis*, Halcyonem, Scironis filiam, quae, quod corpus vulgasset, a patre in mare deiecta in sui nominis avem mutata est. Probus ad Virgilium Georg. I, 399, e Theodoro. — *Inniti* aut *niti alis* proprie de avibus volantibus.

403. *thalami foedere*) Iunianus et Florentinus, *foedera*, quod non improbat Burmannus. Regii nostri, *foedere iunxit*. — Vide ad IV, 60, *taedae iure*.

404. *ignara*, ignota, passive, ut VIII, 188: vid. Gellius N. A. IX, 12. Ignotus erat Theseus patri, quia apud Pittheum avum Troezenis natus et educatus erat; nunc vero, tanquam virgo, veste talari et decenter pexis capillis veniebat: Pausanias, Attic. pag. 44. Medea igitur facile impulit Aegea, propter seditionem omnia metuentem, ut Thesea, tanquam hospitem, convivio exciperet, et veneno tolleret. Plutarchus Thes. 12.

405. *Qui virtute sua etc.*) Totam illam viam, quae Troezene Athenas ducebat, latrociniis purgaverat: Pausanias Corinth. pag. 122. — *pacare* solemne in hac re. Aeneid. VI, 805: Hercules *Erymanthi pacavit nemora;* Seneca de Benef. I, 13: *terrarum marisque pacator*; Silius II, 483: *Nemeae pacator*. — *bimarem*. Vide ad V, 407.

407. *Aconiton* omnium venenorum ocyssimum, de quo Plinius XXVII, 2 et 3; Theophrastes Hist. Plant. IX, 16. — *aconiton* dictum est ἀπὸ τῆς ἀκόνης, hoc est a caule, quia in cautibus nascitur. Lem. — *Echidneae*, quia Cerberus ex Echidna ortus: Hesiodus Theog. 308; Quintus Smyrnaeus VI, 261.

409. *specus est*, Acherusia, in Mariandynorum finibus, ad Heracleam Ponticam, per quem specum iter est ad inferos. Plinius VI, 1; Mela I, 19, 54, ibique Schott. Per eum specum Cerberum ab Hercule extractum memorat et Plinius XXVII, 2. Iam quoniam magna ibi *aconiti* copia, inde fabula de eius origine orta. — *caecus*, obscurus, caliginosus.

410. *Est via declivis*) Heinsius haec sic mutanda censebat, *In Maryandinis*, vel *In Peryandinis*, apud quos

Restantem, contraque diem radiosque micantes
Obliquantem oculos, nexis adamante catenis,
Cerberon abstraxit, rabida qui concitus ira
Implevit pariter ternis latratibus auras;
Et sparsit virides spumis albentibus agros.
Has concresse putant, nactasque alimenta feracis
Fecundique soli, vires cepisse nocendi;
Quae, quia nascuntur dura vivacia caute,
Agrestes aconita vocant: ea coniugis astu
Ipse parens Aegeus nato porrexit, ut hosti.
Sumserat ignara Theseus data pocula dextra;
Quum pater in capulo gladii cognovit eburno
Signa suí generis, facinusque excussit ab ore.
Effugit illa necem, nebulis per carmina motis.
At genitor, quamquam laetatur sospite nato,

aconiton nascebatur; Burmannus, si quid mutandum esset, praeferret prius. — Mera coniectura quae nullo Codice firmatur. Lem. — *Restantem*, resistentem, nec loco cedere volentem. Non male Cerberi reluctatio describitur. — *Obliquantem*, in obliquam partem torquentem. Vide ad XII, 486. — *nexis* etc. catena ferrea. — *abstraxit* restituit Heinsius, quia verbum solemne in hac re; vulgo, *attraxit*. — *ternis latratibus*, IV, 450. — *virides albentibus*, ut I, 112.

416. *Has concresse putant*, etc.) Conf. Plinius XXVI, 3. *Concresse*, nempe in corpus plantae solidum. Est ergo metamorphosis. — *durae cautes* Graecis dicuntur ἀκόναι. Nicander Alex. 49. Sed Theophrastes d. l. Aconis, Peryandinorum vico, ei nomen impositum putat.

421. *data pocula*) Codex Regius B habet *sacra pocula*, a prima manu. *Quum pater* etc. Gladium ut ostentaret Theseus, cultrum eduxit, carnes appositas dissecturus. Plutarchus in Thes. 12. Gladio, ξίφει, adiunctus fere erat culter, μάχαιρα: Homerus Il. Γ, 271. E signis generis sui, quae Theseus, more Veterum, in capulo gestabat, agnoscit filium. Quae fuerint illa *signa*, πατρῷα σύμβολα, ut ait Plutarchus, non constat. Nonnulli simpliciter gladium intelligunt quem Aegeus sub saxo absconderat, ut Theseus adultus eum inde tolleret, eoque instructus Athenas veniret; vid. Meursius Thes. cap. 3, et Reg. Att. III, 1. — *facinus*, poculum venenatum, quod facinorosa Medea paraverat. — Eo *excusso*, erepto ab ore, *facinus* prohibitum est.

424. *Effugit illa*) Aufugit Medea cum Medeo filio, quem ex Aegeo pepererat, in Asiam; tandemque in patriam redit, ubi patri a fratre pulso regnum reddit. Sed Ovidius fata eius iam abrumpit.

Attonitus tantum, leti discrimine parvo,
Committi potuisse nefas, fovet ignibus aras,
Muneribusque Deos implet; feriuntque secures
Colla torosa boum, vinctorum cornua vittis.
Nullus Erechthidis fertur celebratior illo
Illuxisse dies: agitant convivia patres,
Et medium vulgus; nec non et carmina, vino
Ingenium faciente, canunt: « Te, maxime Theseu,
Mirata est Marathon Cretaei sanguine tauri:
Quodque suis securus erat Cromyona colonus,
Munus opusque tuum est: tellus Epidauria per te

426. *Attonitus tantum* etc.) Hic versus ita legitur in nostro Codice Regio A: *Attonitus tamen est, geniti discrimine parvo*; at in Codice B: *Attonitus tamen est, ingens discrimine parvo. Leti* videtur emendatio, non ingrata quidem recentiorum. Lem. — Apud Virgilium tamen, Aeneid. IX, 143: *fossarumque morae, leti discrimina parva*, quo loco et ipso olim legebatur *discrimine parvo*. — *Committi*. Duo, *admitti*, aeque bene. — *Muneribus Deos implet*; plurimas victimas offert. Proprie arae implentur, poetice ipsi Dii.

431. *agitant* verbum proprium in hac re, notante Burmanno. — *medium vulgus*; ut V, 207, *media plebs*. — *vino Ingenium faciente*. Horat. I, Ep. 5, 19: *Fecundi calices quem non fecere disertum?* Confer. idem I. Ep. 19 init. Neque vinum solum, sed secundum Persium, prol. 10, venter quoque *ingenium* largitur.

434. *Mirata est Marathon* etc.) Thesei laudes commode convertit in hymni formam, ut res non narrari, sed agi videatur: confer. Virgilius Aen. VIII, 288, ubi similis in Herculem hymnus. — *taurus* ille a Neptuno Minoi, regi *Cretaeo*, datus, post alia [illegible] in terram Atticam venerat, ibique *Marathonios* agros vastabat. Eum Athenas perductum Theseus immolavit, vel Apollini Delphinio (Plutarchus Thes. 14), vel Minervae: Pausanias Att. pag. 66. At Ovidius confundit tempora; nam taurum illum cepit, postquam Athenis exceptus erat a patre. Vide Meursii Thes. cap. 10. — *Quodque suis* cum Boëssio et ex uno Gronoviano Heinsius restituit; caeteri, *suam*. Regii nostri quoque, *suam*. — *suis securus*. Notat Heinsius voci *securus* eleganter addi casum secundum. — *Cromyon* aut *Cremyon*, vicus Corinthi. Ibi *sus*, Phaea dicta, ferocia et magnitudine insignis, nec agros solum vastans, sed homines etiam occidens, quam interfecit Theseus: Plutarchus Thes. 9. Tertium hoc fuit Thesei *opus*.

436. *tellus Epidauria*) Epidaurus urbis est Peloponnesi, Aesculapii templo nobilis. Lem. — In Epidaurio agro Peripheten, *Vulcani* ex Antilia filium, interfecit, quod fuit primum eius opus. Armatus ille erat clava (κορύνη) ferrea, unde κορυνήτης et *claviger* dictus. Plutarchus Thes. 8;

Clavigeram vidit Vulcani occumbere prolem :
Vidit et immitem Cephesias ora Procrusten :
Cercyonis letum vidit Cerealis Eleusin :
Occidit ille Sinis, magnis male viribus usus,
Qui poterat curvare trabes, et agebat ab alto
Ad terram late sparsuras corpora pinus :
Tutus ad Alcathoën, Lelegeia moenia, limes
Composito Scirone patet ; sparsique latronis
Terra negat sedem, sedem negat ossibus unda,
Quae iactata diu fertur durasse vetustas
In scopulos : scopulis nomen Scironis inhaeret.

Pausan. Corinth. pag. 112; Apollodorus III, 16, 1. — *Procrustes*, Neptuni filius, mensuram hospitum ad lectum aptans. Si longiores essent lecto, amputabat prominentes corporis partes, sin breviores, incude supposita extundebat pedes : Plutarchus Thes. 11; Hyginus fab. 38. Habitabat ad *Cephissum* : Pausanias Attic. pag. 92. Eum interfecit Theseus, idque fuit sextum eius opus.

439. *Cercyonem Eleusine* degentem, quarta pugna vicit Theseus. Is autem praetereuntes lucta victos interficere solebat; Plutarchus Thes. 11; Pausanias Attic. pag. 94. — *Sinis*, Polypemonis, aut Pemonis filius, in Isthmo habitans, duabus inflexis pinubus (unde Πιτυοκάμπτης dictus) homines alligare solebat, quibus subito dimissis, illi foede lacerabantur. Eodem mortis genere affectus est a Theseo; Pausanias Corinth. pag. 111; Hyginus fab. 38 : Apollodorus d. l. Confer. Valken. ad Eurip. Hippol. vs. 977. Haec secunda eius pugna. — Idem *Sinis* habuit quoque filiam, Perigimen nomine, ex qua Theseus Menalippum genuit, patrem Toxianis. Lem.

443. *Alcathoë*, Megara, ab Alcathoo sic dicta. Is fuit Pelopis filius, qui quum ei mortis Chrysippi fratris crimen fieret, ad Megaros aufugit et leonem horum terras vastantem necavit; unde Megaris heros habitus, et monumentis festisque celebratus fuit : Pausanias I, cap. 4. Lem. — *composito*. Regius, *Deposito*, id est, depulso, deiecto, quod praefert Burmannus. Codex Regius A, *deposito*; at codex B, *composito*. — *composito*, sublato, interfecto, sive metaphora petita sit a litibus, quae quum componuntur, finiuntur; sive a mortuis, qui et ipsi dicuntur componi, id est sepeliri. Schirachius sensu exquisitiore sic dictum putabat, quia Theseus Scironem e saxo in mare deturbatum simul sepeliverit. — *Sciron*, Scironides, Megaridis rupes incoleus, vel latrociniis viam infestabat, vel praetereuntibus pedes porrigere solebat lavandos; quod quum fecissent, calcibus eos in mare deiiciebat : Plutarch. Thes. 10. Eum et ipsum deiecit Theseus, idque fuit quartum eius opus. — *sparsique latronis — ossibus*. Haec lectio nimis exquisita et torta videtur; praetulerim certe quam dant Regii nostri, *sparsisque latronis — ossibus*. Lem.

Si titulos, annosque tuos numerare velimus,
Facta premant annos: pro te, fortissime, vota
Publica suscipimus: Bacchi tibi sumimus haustus. »
Consonat adsensu populi, precibusque faventum
Regia; nec tota tristis locus ullus in urbe est.
VII. Nec tamen (usque adeo nulli sincera voluptas,
Sollicitique aliquid laetis intervenit!) Aegeus
Gaudia percepit, nato secura recepto.
Bella parat Minos; qui quanquam milite, quanquam
Classe valet, patria tamen est firmissimus ira:
Androgeique necem iustis ulciscitur armis.
Ante tamen, bello vires adquirit amicas;

448. *titulos*, gloriose facta. – *Facta premant annos*; gesta tua annos superabunt. — Regii nostri habent *prement*; sed *velimus* vult *premant*. Lem.

453–660. *Nec tamen* etc. Minos ob filium Androgeum interfectum bellum movet Atheniensibus, quibus auxilium pollicetur Aeacus, rex Aeginae, cuius cives, a peste absumti, miro quodam modo suppleti erant ex formicis. Nempe *Myrmidones* prisci Aeginae incolae, qui postea Peleum sequuti Thessaliam incoluerunt. Quoniam formicae Graecis μύρμηκες dicuntur, Hesiod. (fr. pag. 445 Lips.) auctor coepit, etymologiam perverse premens, fingere eos ex formicis factos, quod multi deinceps repetierunt. Et illo quidem auctore Iupiter id effecit, quum Aeacus in Aegina, insula deserta, ubi educatus erat et adoleverat, solus esset. Sic et Apollod. III, 12, 6, ubi vide Heynium; sed Pausanias II, 29, in eo discrepat, quod homines illos non ex formicis, sed ex terra natos mentitur. Pestem vero et formicarum mutationem, cum Nostro in hac fabula, Strabo VIII, pag. 576, et Hyginus fabula 52, commemorant. — *nulli sincera voluptas*. Burmannus mallet *nulla est sincera*, quod omnes tuentur praeter duos, unde Heinsius *nulli* recepit. — Ambo nostri Regii dant *Attamen — nulla est sincera*. — *sincerum*, cui nihil alieni, vitiosi, h. l. doloris, immixtum, incorruptum. Ab hoc nunc non differt *securum*.

457. *classe valet*) Cretenses illo tempore arte nautica excellebant omnibus gentibus: *Minos* primus imperium maris habuit; classeque instructa purgavit mare a piratis: Thucydides X, 1, 4; Herodotus III, 122; Diodorus Siculus IV, 60. De bello hoc etiam Plutarch. Thes. 15; Pausanias I, 27; Apollodorus III, 15, 8; Hyginus fabula 41. — *firmissimus*; plurimi, *fortissimus*, e solemni permutatione. *Firmissimus*, validissimus, saepissime de belli potentia. Vide Gronov. ad Liv. XXI, 25; sed nunc et *firmissimus ira*, quem ira impellit, ut omnibus viribus suis utatur. — *patria ira*, quae convenit patri, ob filii caedem. Lem.

459. *Ante tamen, bello*) id mihi magis poëticum videtur, quam quod

Quaque potens habitus, volucri freta classe pererrat.
Hinc Anaphen sibi iungit, et Astypaleia regna;
Promissis Anaphen, regna Astypaleia bello.
Hinc humilem Myconon, cretosaque rura Cimoli,
Florentemque Cythnon, Scyron, planamque Seriphon,
Marmoreamque Paron, quamque impia prodidit Arne

habet vulgata, *Ante tamen bellum;* quare *bello* (dativo), quod omnes MSS. praeter sex habent, revocandum putavi. Virgilios Aen. II, 315, *glomerare manum bello;* ibidem III, 540, *bello armantur equi.* — Regii nostri habent quoque *bello*, quod servandum censeo, dummodo post *tamen* ponatur comma, sicuti in libro I, 5, *Ante, mare et tellus* etc. Lem. — *vires* saepe de copiis militaribus. — *amicas*, auxiliares. — *Quaque potens habitus;* habebat enim imperium maris. Ita interpretatur cl. *Gierig;* sed praestantiorem duxerim lectionem nostrorum Codicum, *Quaque patent aditus;* quibus melius iunguntur *freta classe pererrat.* Lem. — Non admodum *volucris* illa classis fuisse videtur. Eam enim effugit Daedalus, eam ipsam ob causam, quod velis carebat, quae invenerat, et quibus utebatur Daedalus. Est ergo nunc nil nisi epitheton ornans, sive commune.

461. *Hinc Anaphen* etc.) Catalogus harum insularum Cretae viciniarum commode quidem nunc potuisset omitti, quandoquidem non historia Minois narratur; sed eruditionis ostentandae causa talia inserebantur a poetis. — *Astypaleia*, pro *Styphaleia*, bene dedit Regius. Illius enim nominis insula nulla in Archipelago. — *Promissis* etc. Hunc versum, quem delendum censebat Mar. Accurs. et qui deest in multis MSS. (et in Regio nostro A), non damno; solet enim et alibi Ovidius superiora repetere cum additamento aliquo.

463. *humilem* — *planam*) Quum *Myconos* a Virgilio Aeneid. III, 74, *celsa* dicatur; *Seriphos* autem inter saxosas insulas referatur, varie interpretes haec epitheta et emendarunt et explicarunt. Fatetur Burmannus manere sibi nodum non solvendum. Nempe insulae illae videntur litus acclive habuisse, et sic illa *humilis*, haec *plana* fuisse. Sic certe, *humilis Italia*, Virg. Aeneid. III, 522: vide Heyoii Excurs. IV ad illum librum. Pro *planamque* tamen cum Constant. Fanens. *parvamque* legendum arbitror, quia *parva Seriphos* etiam V, 242, et apud Iuvenalem. Fuit enim, auctore Plinio, circuitus eius nonnisi 12 millia passuum. *Plana* contra non fuit, sed aspera. — *cretosa rura Cimoli. Cimolus* cretam habebat, quae purgandis vestibus adhibebatur: vid. Plinium XXXV, 17. — *Cythnos* Cimolo vicina. — *Florentem* nude positum, tum *Scyron* sine epitheto offendebant nonnullos, ut Micyllum et Heinsium, quorum ille suadebat vel *Florentemque auro* (aut *viris*) *Syron*, vel *Florentem viro* (Achille, qui illo tempore apud Lycomedem servabatur) *Scyron.* Hic malebat, *Florentemque thymo Cythnon* vel *Syron;* laudatissimum enim fuisse omne mel Cycladium. Sine causa. *Florens civitas* omnino pollens opibus, opulenta. Cic. Rosc. 18, maiores *rempublicam*

Sithonis, accepto, quod avara poposcerat, auro:
Mutata est in avem, quae nunc quoque diligit aurum;
Nigra pedem, nigris velata monedula pennis.
At non Oliaros, Didymaeque, et Tenos, et Andros,
Et Gyaros, nitidaeque ferax Peparethos olivae,
Gnosiacas iuvere rates: latere inde sinistro
Oenopiam Minos petit, Aeacideia regna.
Oenopiam veteres adpellavere: sed ipse
Aeacus Aeginam genetricis nomine dixit.
Turba ruit, tantaeque virum cognoscere famae
Expetit: occurrunt illi, Telamonque, minorque
Quam Telamon, Peleus, et proles tertia Phocus.
Ipse quoque egreditur, tardus gravitate senili,

florentissimam nobis reliquerunt. Cornelius Nep. 21, 2, *Decessit florente regno.* — *Scyron.* Quidam cum MSS. nonnullis tuentur *Syron*; nam haec quoque una ex Cycladibus; reliquas varietates quae multae sunt non repeto.

465. *Marmoreamque Paron*) Paros etiam una e Cycladibus, primo Platea, deinde Minois appellata, quae lapidem producit, quem vocant Parium, ad marmoreas sculpturas aptissimum. Lem. — *quamque* etc. Fabula ignota, hinc lectio incerta. Revocavi equidem veterem a Burmanno motam, *quamque impia prodidit Arne.* — Ex sententia tamen Lactantii lege *Arne*, nominativo casu. Lem. Praeterea pro *Sithonis* Heinsius coniicit *Siphnon*, *et accepto*, ut allusum sit ad aurifodinas Siphnias: de quibus plura congessit. Certe, non satis apparet, cur Ovidius insulae ipsius nomen omiserit et periphrasi obscura usus sit. — *monedula*; quia saepenumero *monetas* aureas aufert, inde nomen accepisse credebatur. — *velari*, de pennis, ut XIII, 53.

472. *Oenopia*, et *Oenone* ante dicta illa insula. Euripides in Iphigen. Aul. 699, Ζεὺς Αἰακὸν δ' ἔφυσεν Οἰνώνης πρόμον. Ita et Pausanias Cor. pag. 122. Stephanus de urbe Οἰνώνη, νῆσος μία τῶν Αἰακίδων. Hinc et hunc locum quidam emendarunt *Oenonen*; sine causa. Etenim et Pindarus Isth. 8, 43, νᾶσον Οἰνοπίαν dixit, et Noster mox *Oenopia muri*. Nomina autem eiusdem loci diversa sic commemorantur et alibi a poetis, ut Aeneid. I, 108. — *Aeginam* etc. Vid. Munkerus ad Hygini fabulam 52.

474. *Aeacus*) Aeacum Iovis fuisse filium constat: cui tres fuerunt filii, Telamon, Peleus et Phocus. De his vide ad XI, 267. — *nomine*. Hinc orta Iunonis invidia, immissaque pestilentia. Lem.

476. *Expetit*) Multi (et Regii nostri), *excipit*. Heinsius varia coniecturat: *percupit*, *exigit*, *Rex cupit*, *plebs avet*. *Expetit*, cupit. — *occurrunt* et ii, qui honoris causa obviam eunt venienti. — *Phocum* ignorat Isocrates in Evagora 4. — *egreditur* in

Aeacus; et quae sit veniendi causa requirit.
Admonitus patrii luctus suspirat, et illi
Dicta refert rector populorum talia centum:
« Arma iuves oro pro gnato sumta; piaeque
Pars sis militiae: tumulo solatia posco. »
Huic Asopiades, « Petis irrita, dixit, et urbi
Haud facienda meae: neque enim coniunctior ulla
Cecropidis hac est tellus: ea foedera nobis. »
Tristis abit; « Stabuntque tibi tua foedera magno, »
Dixit: et utilius bellum putat esse minari,
Quam gerere, atque suas ibi praeconsumere vires.
  Classis ab Oenopiis etiamnum Lyctia muris
Spectari poterat; quum pleno concita velo
Attica puppis adest, in portusque intrat amicos,
Quae Cephalum, patriaeque simul mandata ferebat.
Aeacidae longo iuvenes post tempore visum
Agnovere tamen Cephalum; dextrasque dedere,

litus. — *gravitas*, debilitas corporis, quae tardat incessum.

480. *Admonitus patrii luctus*, paternae moestitiae, quam Minos de filio ab Atheniensibus interfecto conceperat. Lem. — De *admonitus*, vide ad IX, 324. — *rector*. Minos, cuius imperio paruit Creta. — *centum populorum*. Nota est Creta ἑκατόμπολις ex Homero Il. B, 649; vid. Strabo lib. X, pag. 735. — *populi* pro urbibus; incolae enim urbis *populum* faciunt. — *pro gnato*, pro ulciscenda filii morte. Lem. — *tumulo* etc. nempe occisos hostes inferias vult filio mittere XII, 2.

484. *Asopiades*, Asopi ex Aegina nepos. — *eo*, tam sancta: Cic. Or. II, 40, *quod eam legem tulisti*, tam perniciosam.

487. *magno stabunt*) Vide ad X, 547. — *praeconsumere*, ante bellum, quod moliebatur, minuere: VIII, 7. *praetentare vires*: Livius XXI, 29, *antelibare vires*.

490. *Lyctia* a Lycto, urbe Cretae. — *velo;* Burmannus e tribus MSS. malit *vento*, quod magis τῷ *concita* conveniat. Frustra: Aen. I, 400: *Aut portum tenet, aut pleno subit ostia velo;* ibidem V, 281, *velis subit ostia plenis*. Portum intraturi solent quidem vela contrahere, sed vide ad VI, 445. — *in portusque intrat amicos*. Codices nostri Regii simplicius et lenius, *et portus intrat amicos*. Lectio altera nescio quid rude et contortum habet. Lem. — *Cephalus*, Deionis, aut, ut alii tradunt, Mercurii filius, qui Procrida, Erechthei filiam, in matrimonio habebat. Fuisse Cephalum iuvenem apud Aegineuses e vs. 516 apparet. — *longo post tempore*. Ita et

Inque patris duxere domum. Spectabilis heros,
Et veteris retinens etiamnum pignora formae,
Ingreditur; ramumque tenens popularis olivae,
Et dextra laevaque duos aetate minores
Maior habet, Clyton et Buten, Pallante creatos.
Postquam congressu primo sua verba tulerunt
Cecropidae, Cephalus peragit mandata, rogatque
Auxilium; foedusque refert, et iura parentum;
Imperiumque peti totius Achaidos addit.
Sic ubi mandatam iuvit facundia causam;

Virgilius Eclog. I, 30, *Respexit tamen, et longo post tempore venit.*

496. *Spectabilis*) Forma conspicuus: sic notat Cephalum propter fabulam sequentem inde a versu 661, ubi ob formam rapitur. — *pignora* exquisitius quam signa, vestigia: VI, 603, *sacrorum pignora demit.* — *veteris formae*, pristinae pulchritudinis. L. — *popularis*. Gronovianus primus *candentis* pro quo Heinsius *canentis* malebat. — Regii nostri, *popularis*, quod praestat. *Oliva* popularis, quia nata apud Athenienses, et ideo populo grata; si ad signum pacis spectes, Virgilius Aeneid. VIII, *Paciferaeque ramum praetendit olivae.* Lem. — *Buten*. Nonnulli *Bruten*, unde Meursius, Reg. Attic. II, 6, facit *Bryten*, a quo Brytadarum familia apud Athenienses descendebat, ut a *Bute* Butadarum. — *Pallante*. Heinsius coniecit *Teleonte*. — His coniecturis non est haerendum. Lem. — *Pallas*, filius Nelei qui fuit frater Thesei. Vid. Hyginus fabula 244. Eum et filios res novas molientes postea Theseus interfecit. Pausan. Attic. pag. 51 et 70.

501. *Postquam congressu — Cecropidae.* Hos versus aliter dederat cl. *Gierig*: *Postquam congressus primi sua verba tulerunt; Cecropidum Cephalus* etc. et haec subiicit, « *Congressus* dixit pro congredientibus: « non tamen hanc nostri loci lectio« nem defenderim, quam Heinsio de« bemus. Vulgo *Congressi, primi Ce*« *cropidae*. Multi veteres, *congressu* « *primo*; nonnulli bonae notae, *con*« *gressus primi*. Hinc Heinsius etiam « *Cecropidae* in *Cecropidum* mutavit, « quum Cecropidarum esse deberet ». Obscuram iudicavimus quam dedit *Gierig*, et quamvis non una eadem in nostris sit lectio, utraque tamen recipi potest; Codex B, *Postquam congressi primum sua verba tulerunt Cecropidae*; Codicis A lectionem praetulimus; quae iam antea, ut testatur Gierig, fuerat data: et hanc ita interpretemur, ubi congressi fuerunt Cecropidae; et verba gratulantia tulerunt, Cephalus peragit mandata de auxilio petendo. Lem. — *primo congressu tulerunt verba.* Cicero Fin. III, 2: *surrexit; deinde prima illa, quae in congressu solemus.* — *De auxilio* hoc caeteri scriptores silent: Diodorus IV, 61, narrat, in hoc bello quum fames orta esset, Athenienses ab Aeaco petiisse, ut opem sibi a Diis impetraret: quod Isocrates Evag. IV, de universis Graecis tradit. — *iura*, necessitudines. Plinius VII,

Aeacus, in capulo sceptri nitente sinistra,
« Ne petite auxilium, sed sumite, dixit, Athenae.
Nec dubie vires, quas haec habet insula, vestras
Ducite; et omnis eat rerum status iste mearum.
Robora non desunt; superat mihi miles, et hosti:
Gratia Dîs; felix, et inexcusabile tempus. »
« Immo ita sit! Cephalus, crescat tua civibus opto
Res, ait: adveniens equidem modo gaudia cepi;
Quum tam pulchra mihi, tam per aetate iuventus
Obvia processit: multos tamen inde requiro,
Quos quondam vidi vestra prius urbe receptus. »
Aeacus ingemuit; tristique ita voce locutus:
« Flebile principium melior fortuna sequuta est.

Ep. 2, 4, *Sunt mihi et cum marito eius vetera iura.*

506. *capulo*, parti inferiori sceptri, quae manu tenebatur, sedentes innitebantur.

508. *Nec dubie — ducite*, non dubitate ducere. Et Burmannus emendari volebat, *Nec dubita — ducere.* Male; tres enim legatos alloquitur, et praecessit *petite*, *sumite*. — Quidam, pro *ducite*, habent *dicite*, quod defendit Zinzerling. Promuls. 21. — — Etiamsi Regii nostri quoque habeant *dicite*, attamen *ducite* verius nobis videtur. Lem. — Sequentia *omnis — mearum* molestiam creant. Heinsius coniecturat *comus*, id est, *communis rerum status*; Burmannus, *et*, *ut rerum nunc est status ille mearum.* Potest tamen vulgata lectio utcumque explicari. *Status rerum* quum omnino sit regni conditio, potest etiam de copiis militaribus intelligi, et *ire* de exercitu proficiscente recte dicitur: vid. Cornel. Nepos, Ages. III, 5. Neque hoc nos offendere debet, quod unusa suas copias ire vult; is enim sensus bene convenit antecedentibus, *Ne petite — ducite*: et poterat in tanta suorum multitudine novos facile milites conscribere.

510. *superat — hosti*) Haec verba vir doctus in Ephem. lit. Ien. anni 1793, n. 280, argute et breviter dicta putat, ut intellig. superat miles *mihi*, ad me defendendum, *et hosti*, et ad hostem impugnandum. Etiam Lenzius *hosti* explicat, adversus hostem. Alii de loco sanando cogitarunt: Heinsius, *Superat sat militis hospes*; Burmannus suadet vel *ut hosti*, vel *in hostem*. Prius minimum aberrat a vulgata scriptura; posterius melius favet sensui. — *inexcusabile tempus*, conditio regni adeo prospera, ut excusatio de auxilio negando locum non habeat.

512. *Immo ita sit* vim habet confirmandi, quod ab altero dictum est. — *requiro*, sentio abesse.

518. *sequuta est* revocavi e plurimis MSS. namque Heinsius ex uno Ciofani, Vaticano primo, Gronoviano, Excerptis Langermanni, et ex

Hanc utinam possem vobis memorare sine illo!
Ordine nunc repetam: neu longa ambage morer vos:
Ossa, cinisque iacent, memori quos mente requiris.
Et quota pars illi rerum periere mearum!
Dira lues ira populis Iunonis iniquae
Incidit, exosae dictas a pellice terras:
Dum visum mortale malum, tantaeque latebat
Causa nocens cladis; pugnatum est arte medendi.

Graeviano, pro diversa lectione *sequetur* invexerat, ut sensus esset: Gemui ego quidem, sed hoc flebile principium in narratione iam instituenda melior fortuna sequetur. Alterum melius.

519. *memorare sine illo! Ordine* etc.) Libri omnes, *memorare! sine ullo Ordine* etc. Sed ego Schepperi coniecturam recipere non dubitavi. Cur enim *sine ullo ordine* rem narrare voluisset? et cur optet, ut fortunam narrare possit, quam et poterat narrare, et revera ordine memoravit? Et vidi coniecturam eamdem tam viro docto in Biblioth. Tigur. pag. 75, quam Lenzio esse probatam. Ac hic quidem haec cum sqq. *neu longa* etc. coniungit. — Regius noster A habet *sine illo*; id est, sine prooemio. Lem. — *Ordine repetere*, *referre*; formulae sunt solemnes de iis, qui rem diligenter per partes narrant. — *longa ambage morer vos*; superflua oratione: teste Heinsio tres MSS. habent *morer vos*; at Florentinus S. Marci, primus Vaticanus, primus Mediceus et duodecim alii, *moreris*, quod habet etiam, a prima manu, noster Codex B, et quod, ut suavius, praetulerim. Lem. — *Ossa cinisque*. Vide ad VIII, 496.

522. *Et quota pars illi*) Codex Regius B, *illic*. — *illi*, quos tu quondam vidisti, fuere minima pars eorum, qui perierunt. *Quotus* adhibetur et ad augendam et ad minuendam rem. — *rerum mearum*, subditorum meorum. *Res*, ut πρᾶγμα et χρῆμα, de hominibus. Vide Gronovii Obs. IV, pag. 706. Infra vs. 583, *pars meorum*.

523. *Dira lues ira* etc.) Notabilia pestilentiae descriptio, in qua Noster aequutus est Lucretium VI, 1136; Virgil. Georg. III, 474 sqq. Confer. Seneca Oedip. 35 sqq. *Dira* dicitur a Diis iratis immissa et praeter modum magna. Sic *dira grando* Horatius I, Od. 2, 1. — *populis*. Vide ad versum 481. — *ira populis*. Codices nostri, *populis ira*, quod sensui melius convenit; sed omnes MSS. alii et editiones habent datam lectionem. Lem. — *iniquae*, iratae; vid. Heinsius ad Sil. III, 2. — *Incidere* proprie de morbo, calamitate, malo. Apud Thucydidem II, 47, aliquoties pestis dicitur ἐμπίπτειν. — *a pellice*. Aegina ex Iove Aeacum peperit: VI, 113.

525. *mortale*, usitatum inter mortales, adeoque naturale. Sic *humanum malum*, *humanae res*, *humani sensus*. Virgilius Aeneid. XII, 797, *vulnus mortale*, a mortali illatum. Ibi quoque, ut nunc, divinitus immisso opponitur; sed Schirachius hoc loco interpretatur mortiferum contra linguae usum. — *pugnatum est* felix verbum:

Exitium superabat opem, quae victa iacebat.
Principio coelum spissa caligine terras
Pressit, et ignavos inclusit nubibus aestus.
Dumque quater iunctis implevit cornibus orbem
Luna, quater plenum tenuata retexuit orbem;
Letiferis calidi spirarunt flatibus Austri.
Constat et in fontes vitium venisse, lacusque,
Milliaque incultos serpentum multa per agros
Errasse, atque suis fluvios temerasse venenis.
Strage canum prima, volucrumque, oviumque boumque,

Cicero de Sen. *pugnandum est contra senectutem, tanquam morbum.* — *Exitium — iacebat*; Lucret. 1177, *mussabat tacito medicina timore.*

527. *quae victa iacebat*) Heinsius valde metuebat, ne hoc hemistichium sit ab aliena manu, quae versum a Nasone mutilum relictum supplere voluerit: rescribendum certe esse, *spes victa iacebat. Quae victa iacebat* otiosum quidem est post antecedentia: neque tamen ab aliena manu additum cum Heinsio putem. Passim noster sic luxuriat. — Nostri codices habent *opes, victaeque iacebant*: non ingrata mihi videtur Heinsii emendatio; vulgata tamen Ovidiana dici potest. Lem.

528. *coelum spissa caligine* etc.) Aestu nimio pestem in aëre gigni putabant Veteres. *Pressit* enr convenit τῷ *spissa*. Lucret. 1117: Seneca Oed. 47, *gravis et ater incubat terris vapor.* — *ignavos*, qui reddunt ignavos et languidos: confer versum 547, et Lucretium VI, 1154. Aestus et languor saevissima huius morbi symptomata erant.

530. *iunctis — cornibus — Luna*) Codices Regii nostri, *plenis cornibus*, ut supra vers. 180, *plenissima fulsit Luna*, et apud Virgil. Aen. III, 152, *se Plena per insertas fundebat Luna fenestras.* Lem. — Luna *tenuatur* et *retexitur*, quum decrescit. *Tenuari* omnino minui. Vid. Broukhusius ad Propertium III, 1, 5. In verbo *retexere* non debebat Schirachius haerere. Saepe, etiam apud Ciceronem est dissolvere. Vide Gronovii Obs. IV, pag. 706; Claudian. 28, 133, *retexere iter*, relegere.

533. *in fontes vitium venisse, lacusque*) Lucretius VI, 1123: *Haec igitur — pestilitas Aut in aquas cadit aut fruges persidit in ipsas*; conferatur Virgilius Georg. III, 480. — *vitium*; aëris corruptionem. — *serpentum*; aqua corrumpitur partim vitio aëris, partim venenosis serpentibus. Lem. — *temerasse*; polluisse. Vide ad II, 592. Miscuit autem Ovidius diversa; nempe secundum Hyginum fab. 52, Iuno irata *serpentem in aquam misit, quae eam venenaret.* Ex qua qui biberat, moriebatur.

536. *Strage canum prima* etc.) Haec ex Iliados I, sumpta esse videntur; nam Homerus, dicto loco, vs. 50, pestem in exercitum Graecorum Apollinis ira immissam describens, ait: Οὐρῆας μὲν πρῶτον ἐπῴχετο, καὶ κύνας ἀργούς. Sic et Virgilius, dicto loco: *genus omne neci pecudum dedit*,

Inque feris subiti deprensa potentia morbi.
Concidere infelix validos miratur arator
Inter opus tauros, medioque recumbere sulco.
Lanigeris gregibus, balatus dantibus aegros,
Sponte sua lanaeque cadunt, et corpora tabent.
Acer equus quondam, magnaeque in pulvere famae,
Degenerat palmas; veterumque oblitus honorum,
Ad praesepe gemit, leto moriturus inerti.
Non aper irasci meminit; nec fidere cursu

omne ferarum. — *oviumque*; olim edebatur *aviumque*; qui error antiquus est; sic enim iam legit Planudes, in cuius versione, πετεινῶν καὶ ὀρνίθων. Regii nostri dant *ovium.* — *deprensa*, animadversa.

538. *Concidere infelix* etc.) Virgilius, dicto loco, 515: *Ecce autem duro fumans* (sudore) *sub vomere taurus Concidit; et mixtum spumis vomit ore cruorem, Extremosque ciet genitus: it tristis arator Moerentem abiungens fraterna morte iuvencum; Atque opere in medio defixa relinquit aratra.* Adde vs. 494-497. *Concidere*, ut *collabi*, de moriente. — *Inter opus*, inter arandum. Lem.

540. *balatus aegros*, ut vs. 319, *tener balatus.*

542. *Acer equus quondam* etc.) Hos versus Apolline dignos pronunciat Tanaq. Faber. — *Acer*, generosus, ferox. — *in pulvere*, in certaminibus, in quorum descriptionibus pulveris fere fit mentio. Vid. Iani ad Horat. I, Od. 1, 3. — *palmas*, victoriam; Virgilius Georg. I, 59, *Eliadum palmas equarum.* — *Degenerat palmas*, indignum se praebet victoriis, deteriorem. Sed ego cum Schirachio non dubito defendere vulgatam lectionem ab Heinsio pulsam, *degenerat*, *palmae veterumque oblitus honorum.* Quamquam enim *degenerare* active interdum dicatur, ut docet Heinsius ad Pont. III, 1, 45, tamen *palma* et *honores* melius sic iunguntur. Possis et cum nonnullis legere *degener ad palmas*, namque *ad* eleganter pro quoad. Hinc facile fieri potuit *degenerat*; quo facto alii et *palmas* mutarunt. — Codex noster A, *Degenerat palmae veterumque* etc.; Codex B, *Degener ad palmas*: lectio codicis A, quae est vulgata, et simplicior, nobis genuina videtur; nescio enim an facile recipi debeat, quam praeferret cl. *Gierig*, lectio Codicis B. Lem. — *leto moriturus*; vulgo *morbo moriturus*, pro quo Burmannus, e vetustioribus *leto moriturus* dedit, ut vitaretur κακοφωνία. Idem monet posse et *tabo* legi; Heinsius coniicit *languore obiturus.* — *leto inerti*; ignavo, sine sanguine, ut est VIII, 518, inglorius, non in certamine aut bello. Sensum Graecorum tribuit equo. *Ignava mors* sic apud Silium IX, 512: Virgilius vs. 498: *Labitur infelix, studiorum atque immemor herbae Victor equus, fontesque avertitur, et pede terram Crebra ferit: demissae aures* etc.

545. *Non aper irasci* etc.) Confer. Virgilius Georg. III, 537. *Irasci.* Seneca, de Ira I, 3, ubi hos versus laudat, addit: *Irasci dicit, incitari, im-*

Cerva; nec armentis incurrere fortibus ursi:
Omnia languor habet; silvisque agrisque viisque
Corpora foeda iacent: vitiantur odoribus aurae.
Mira loquor: non illa canes, avidaeque volucres,
Non cani tetigere lupi: dilapsa liquescunt,
Afflatuque nocent, et agunt contagia late.
Pervenit ad miseros damno graviore colonos
Pestis, et in magnae dominatur moenibus urbis.
Viscera torrentur primo; flammaeque latentis
Indicium rubor est, et ductus anhelitus aegre:
Aspera lingua tumet; tepidisque arentia ventis

pingi. Irasci quidem (ferae) *non magis sciunt, quam ignoscere.* — *fidere* aliqua re, ope eius salutem quaerere. Sed haec de apro, cerva, ursis rectius abessent. Modum servare Ovidius nescit. — Quis nostrorum probaverit Germanicam istam gravitatem, qua *Gierig* hoc loco Ovidium sui impotentem dixerit? Radenda ergo et abolenda quoque suavissima illa quae in sua libri VII fabula 1, cecinit Noster *La Fontaine*, felicissimus naturae aemulus. Lem. — *languor*: morbus. Lucretius VI, 1217, *languebant pleraque morbo.* — *foeda*, putrescentia.

549. *non illa canes* etc.) Lucret. 1213: *Multaque humi quum inhumata iacerent corpora supra, Corporibus tamen alituum genus atque ferarum Aut procul absiliebat, ut acrem exiret odorem, Aut, ubi gustarat, languebat morte propinqua.* — *cani lupi*; unus Mediceus, *avidi lupi*, unde Heinsius faciebat *rari*. Regii nostri, *cani.* — *dilapsa.* Virgilius Georg. III, 557: *turpi dilapsa cadavera tabo.* Livius XLI: «Cadavera intacta a canibus ac vulturibus tabes absumebat.» — *liquescere*, putredine dissolvi; ergo idem quod delabi.

552. *Pervenit ad miseros* etc.) Lucretius VI, 1137: *funestos reddidit agros, Vastavitque vias, exhausit civibus urbem.* Tum 1250: *Praeterea iam pastor et armentarius omnis, Et robustus item curvi moderator aratri Languebant.* — *Venire* iis aut ad eos dicuntur mala, morbi, quos invadunt: Art. Amat. II, 323. — *graviore*, nempe quam ferarum. — *magna* commune epitheton urbium capitalium.

554. *Viscera torrentur* etc.) Lucretius VI, 1166: *Intima pars homini vero flagravit ad ossa: Flagravit stomacho flamma, ut fornacibus intus;* et 1164: *omne rubere Corpus, ut est, per membra sacer quum diditur ignis.* — *flammaeque latentis*; quidam, *flammisque fatiscunt*, quod probat Ciofanus. — Et hanc lectionem quam nostri quinque Codices Regii habent, solam sinceram puto. Lem. — *aegre*; plurimi *igne* aut *igni*: Barth. ad Silium Thebaid. IV, 756, legit et *durus anhelitus*; *igni Aspera.* Regii nostri habent *igni*.

556. *Aspera*, inflammatione. Virgilius Georg. IV, 508: *obsessas fauces premit aspera lingua.* Lucretius VI, 1147: *Atque animi interpres ma-*

Ora patent; auraeque graves captantur hiatu:
Non stratum, non ulla pati velamina possunt;
Dura sed in terra ponunt praecordia: nec fit
Corpus humo gelidum, sed humus de corpore fervet.
Nec moderator adest; inque ipsos saeva medentes
Erumpit clades, obsuntque auctoribus artes.
Quo propior quisque est, servitque fidelius aegro;
In partem leti citius venit: utque salutis
Spes abiit, finemque vident in funere morbi,
Indulgent animis: et nulla, quid utile, cura est;
Utile enim nihil est: passim, positoque pudore,
Fontibus, et fluviis, puteisque capacibus haerent;
Nec prius est exstincta sitis, quam vita, bibendo:

nabat lingua cruore, Debilitata malis, motu gravis, aspera tactu. — *Trepidis venis*, quod Burmannus e priore Hamburgensi invexerat, valde displicet. Id rectius, VI, 389, de eo, cui cutis detrahitur, quam hoc loco, de sitiente. Revocavi ergo ex plurimis MSS. *tepidis ventis.* Nonnulli, vel *trepidis ventis*, vel *tepidis venis*, inde lectio illa composita. — *Ora patent:* Lucretius 1173, *ipso vententes ore patente.* — *graves*, pestilentiales. Heinsius malit *gravi-hiatu.* — *Dura* Burmannus interpretatur, tosta et arida. Sed Schepperus corrigit *nuda.* Dicitur forte *dura*, quia aestus contraxerat cutim, atque sic reddiderat duram, VIII, 803. Lucretius 1192, *frigida pellis duraque.* Melius *dura terra* hic commemorata esset.

561. *Moderator*, medicus imperator. Seneca de benefic. VI, 16. Lem. — Virgil. d. l. 59: *Quaesitaeque nocent artes: cessere magistri, Phillyrides Chiron* etc. — *auctor*, qui profitetur artem.

563. *Quo propior quisque* etc.) Lucretius 1241: *Qui fuerant autem praesto, contagibus ibant.*

566. *nulla, quid utile, cura est*) Lucretius 1168: *Nil adeo posset cuiquam leve tenueque membris Vertere in utilitatem: ad ventum et frigora semper In fluvios partem gelidos ardentia morbo Membra dabant, nudum iacientes corpus in undas.* — *passim*; sine ordine. — *haerent*; nolunt inde avelli; *haerere* etiam cum ablativo; vide Burmannum ad IV; 27. Quoniam *posito pudore* et *indulgent animis* praecessit, Burmannus mirum sane sensum deprehendit in verbo *haerent*; explicat enim de amplexibus, ipsoque enim coitu, cui miseri indulserint ad extremum. Corpora tam misera, tantis cruciatibus vexata et defatigata, fuerint proclivia in Venerem? Nempe *posito pudore* eo pertinet, quod nuda corpora proiiciebant in aquas, ut aestum sedarent; et sic indulgebant animis.

569. *Nec prius est extincta sitis* etc.) Lucretius VI, 1174: *Insedabiliter sitis arida corpora mersans Aequabat*

Inde graves multi nequeunt consurgere; et ipsis
Immoriuntur aquis: aliquis tamen haurit et illas;
Tantaque sunt miseris invisi taedia lecti,
Prosiliunt: aut, si prohibent consistere vires,
Corpora devolvunt in humum, fugiuntque penates
Quisque suos: sua cuique domus funesta videtur;
Et quia causa latet, locus est in crimine: notis
Semanimes errare viis, dum stare valebant,
Adspiceres; flentes alios, terraeque iacentes;
Lassaque versantes supremo lumina motu;
Membraque pendentis tendunt ad sidera coeli,
Hic, illic ubi mors deprenderat, exhalantes.
Quid mihi tunc animi fuit? an quod debuit esse,
Vt vitam odissem, et cuperem pars esse meorum?

multum parvis humoribus imbrem.

570. *graves multi*) multi e vetustioribus, *graves morbo.* Heinsius hunc et sequentem versum suspectos habet; immo spernebat versum 576. — Hoc indicium Heinsii nimis severum videtur. Regii nostri habent *graves multi.* Lem. — *Immoriuntur aquis*; etsi plures viderent immori noxiis aquis, tamen alii non deterriti easdem iam cadaveribus infectas bibere non reformidabant. Burm. Cf. Lucret. 1262. — Male Burmannus cum Iuniano dedit *alius*; etenim *aliquis* saepe pro alius aliquis. Vid. Ernesti ad Taciti An. I, 4.

576. *in crimine*, *in noxa*, *in infamia esse* bonae locutiones. Vide Burmannum. — *notis*, quod Heinsius de suo dedit, non male se habet. Vide ad I, 370. Forte tamen antiquior lectio praestat *in crimine solus.* Alii *notus*, *totus* etc. — *terrae*, in terra, V, 122.

579. *Lassaque versantes* etc.) Lucret. 1178: *patentia quum totas ardentia noctes Versarent oculorum expertia somno.*

580. *Membraque pendentis* etc.) Hunc versum, quem cum sequenti scutica dignum iudicabat Heinsius, defendit Burmannus, qui *pendentis coeli* explicat e versu 528, ubi *coelum spissa caligine terras* premit. Lucretius 1126: *ut etiam suspensa manet vis aëre in ipso.* Posse tamen, addit Burmannus, et *perdentis* legi. Certe Seneca Oed. 36 dixit, *coelum nocens.* Sed *pendere* eleganter, ut I, 268, *pendentia nubila*, et nunc nubibus spissis coelum obductum. — *Hic*, *illic ubi* etc. Heinsius emendabat *Hic*, *ubi mors animum deprenderat.* Porro *Hic*, *illic*, quod et ipsum Heinsium offendebat, frequenter dicitur pro ubique, passim. — *exhalare* denique non raro absolute ponitur.

582. *Quid mihi tunc animi* etc.) Lenzius hunc et sequentem versum transponi vult ante 614. — *Quid animi*, ut I, 358. — *an* adfirmat, ut V, 626. — Regii Codices habent *aut*;

Quo se cumque acies oculorum flexerat, illic
Vulgus erat stratum; veluti quum putria motis
Poma cadunt ramis; agitataque ilice glandes.
» Templa vides contra, gradibus sublimia longis;
Iuppiter illa tenet: quis non altaribus illis
Irrita tura tulit? quoties pro coniuge coniux,
Pro gnato genitor, dum verba precantia dicit,
Non exoratis animam finivit in aris;
Inque manu turis pars inconsumta reperta est!
Admoti quoties templis, dum vota sacerdos
Concipit, et fundit purum inter cornua vinum,
Haud exspectato ceciderunt vulnere tauri!
Ipse ego sacra Iovi pro me, patriaque tribusque
Quum facerem natis, mugitus victima diros

non ingrata lectio. LEM. — *pars esse*; idem passum esse.

585. *putria*) Heinsius ait, se aliquando coniecisse *mitia*, id est, matura, sed post se intellexisse, *putria* se bene habere; putrescentia enim facillime ex arbore defluere. Adde, quod cum putrescentibus pomis bene comparantur foeda illa corpora. Quamquam *putria* etiam esse possunt, quorum petiolus est putris seu resolutus.

587. *Templum* Iovi in monte Panhellenio Aeacus dedicaverat. Pausan. II, 30. De *gradibus*, ad templa, vid. ad II, 1. — *longis*, longam scalam efficientibus. Unus Moreti, *celsis*: *celsi gradus* Trist. III, 1, 59. Regii nostri, *longis*.

590. *Pro gnato genitor*) Basileensis et Moreti, *Pro gnato genetrix*, quod probat Burmannus, quia matres magis in vota precesque pro filiis ardent. — Pro *dicit*, unus Ciofani *fudit*; Cantabr. et Menardi, *fundit*, quod melius τῷ *irrita* convenire idem putat; *fundere* enim in talibus locis esse, perdere. Etiam vs. sequenti, ex altero Regio, praestare *animam profudit*, non invenusta repetitione. Regii nostri nihil mutant. — *in aris*, ad aras. — *exoratae arae*, ad quas exoratae a Diis preces. — *anima*, vita, quod unus MS. e glossa habet.

593. *Admoti quoties templis* etc.) Virgilius Georg. III, 486: *Saepe in honore Deum medio stans hostia ad aram, Lanea dum nivea circumdatur infula vitta, Inter cunctantes cecidit moribunda ministros. Aut si quam ferro mactaverat ante sacerdos, Inde neque impositis ardent altaria fibris; Nec responsa potest consultus reddere vates: Ac vix suppositi tinguntur sanguine cultri; Summaque ieiuna sanie infuscatur arena.* — *Vota concipit*, formulam precum recitat, conceptis verbis precatur: Tacitus Hist. IV, 31, *iurisiurandi verba concipere*, pronunciare formulam iurisiurandi. — *purum* commune rerum sacrarum epitheton. Sic II, 713, *pura vasa*, ubi vid. not. — *vulnus*, ictus cultri, con-

Edidit; et subito collapsa sine ictibus ullis
Exiguo tinxit subiectos sanguine cultros.
Fibra quoque aegra notas veri monitusque Deorum
Perdiderat: tristes penetrant ad viscera morbi.
Ante sacros vidi proiecta cadavera postes:
Ante ipsas, quo mors foret invidiosior, aras
Pars animam laqueo claudunt, mortisque timorem
Morte fugant; ultroque vocant venientia fata.
Corpora missa neci nullis de more feruntur
Funeribus; neque enim capiebant funera portae:

sequens pro antecedente. — Mala omnia, si victima repente *cadebat*, *mugitus* edebat, *exiguumque* fundebat *sanguinem*. Largus contra cruor faustum signum. Plinius Pan. V, 3. — *subiectos*, in sacris cultri subter iugulum adigi solebant.

600. *Fibra*) fibrae proprie extorum extremitates, deinde omnino exta, hoc est, iecur, cor, pulmones. — *aegra*, vitiata. — *notas veri*, signa quibus verum cognoscitur. Lem. — *Perdiderat*, quod ante Heinsium vulgabatur, et in plurimis MSS. (et in Regiis nostris quoque) exstat, revocavi loco *prodiderat*. Dolet Aeacus, quod ne ex ipsis quidem extis consilia Deorum in re tam tristi peti potuerint: morbida enim vis *perdiderat*, corruperat ipsa viscera, ut *verum* inde cognosci haud posset. Lenzius *prodiderat* expl. deseruerat. — *Ante ipsas* etc. Hoc iam dictum vers. 591. Regius igitur post *aras* delet punctum, ut haec cohaereant cum sequentibus. Non male: ei ergo obsequutus sum. — *invidiosa*, odiosa, abominabilis. Lucretius VI, 1270: *Omnia denique sancta Deum delubra replerat Corporibus mors exanimis*; et 1274: *Nec iam religio Divum, nec numina magni Pendebantur: enim praesens dolor exsuperabat.* — *animam claudunt*, breviter, clausis, constrictis, laqueo faucibus impediunt sive intercludunt animam. Plenius in Ibi 552, *animae laqueo sit via clausa tuae*. Et *claudere* omnino impedire, ut VI, 572. — *Mortisque* etc. Argute: ne diu timore mortis tam odiosae crucientur, repente sibi aliam consciscunt mortem. Plinius Ep. VI, 20, 14 de incendio Vesuvii: *Erant, qui metu mortis mortem precarentur.* Mirifice hoc acumen Schirachio placuit, qui summa sic efficacia morbi cruciatus pictos esse monet. — Praeter illud Plinii exemplum, quod attulit cl. *Gierig*, duo caetera petemus, prius ab Martiali II, Epigr. 80: *Hic, rogo, non furor est, ne moriare, mori?* alterum a Floro II, 12: *cuius tanta trepidatio fuit, ut pecuniam omnem in mare iusserit mergi, ne periret; classem cremari, ne incenderetur.* Lem. *Vocare* quis dicitur ea, quae accelerat. Huic bene convenit *venientia*, quod Burmannus illustrat: Persius III, 64, *Venienti occurrere morbo.*

607. *Funeribus*, exsequiis, pompis funebribus. Has non *cepissent* portae; hae non potuissent omnes per portas exire. *Ferri* et *efferri* verba pr. in hac

Aut inhumata premunt terras; aut dantur in altos
Indotata rogos: et iam reverentia nulla est;
Deque rogis pugnant; alienisque ignibus ardent.
Qui lacryment, desunt; indefletaeque vagantur
Natarum matrumque animae, iuvenumque senumque:
Nec locus in tumulos, nec sufficit arbor in ignes.
» Attonitus tanto miserarum turbine rerum,
Iupiter o, dixi, si te non falsa loquuntur
Dicta sub amplexus Aeginae Asopidos isse;
Nec te, magne pater, nostri pudet esse parentem;
Aut mihi redde meos, aut me quoque conde sepulcro.»
Ille notam fulgore dedit, tonitruque secundo.
« Accipio, sintque ista precor felicia mentis

re. Lucretius, dicto loco, 1276: *Nec mos ille sepulturae remanebat in urbe, Vt prius hic populus semper consuerat humari. Perturbatus enim totus trepidabat, et unus Quisque suam pro re consortem moestus humabat.* — *altos* ornat. — *Indotata*, sine muneribus, quae iniici in rogos ab amicis solebant, ut recte cepit Regius.

610. *Deque rogis pugnant* etc.) Lucretius ibid. 1280: *Multaque vis subita et paupertas horrida suasit. Namque suos consanguineos aliena rogorum Insuper instructa ingenti clamore locabant, Subdebantque faces, multo cum sanguine saepe Rixantes potius, quam corpora desererentur.* Vmbrae iustis defraudatae non poterant Stygia transire, sed huc illuc *vagabantur*, errabant. — *Nec locus* etc. Nimis auxit rem.

615. *si* solemne in precibus. — *sub amplexus ire*, concumbere. Valde autem hic variant lectiones MSS. et emendationes interpretum. Schirachius putat, Ovidium ipsum plures iuxta se posuisse locutiones, e quibus postea eligeret optimam. Maxime placet quod Marian. Accurs. e Codice Vaticano, profert, *isse sub amplexus Aeginae Asopides ignem*. Cf. VI, 113, ubi Iupiter *Asopida ludit igneus*, seu in ignem conversus. *In amplexus ire* est XI, 228. — *nota*, signum. — *fulgore*, fulgoris splendore. Lem. — *tonitruque secundo*, quum quidam habeant *tonitrumque secundum*, Heinsius etiam *fulgore* mutat in *fulgur*, ut sit oppositio. Duo, *tonitrusque secundos*, quos Burmannus capit vel de faustis et faventibus, vel proprie de repetitis: non enim sufficisse unum augurium, nisi confirmaretur ex simili. — Regii nostri habent *tonitruque secundo*, et nescio an quis recte receperit lectiones quas protulit cl. *Gierig* ex Heinsio et Burmanno; dicebatur quidem *tonitruum*; sed *tonitrum* et *tonitrus* in plurali numero plusquam suspecta vocabula opinor. Lem. — *secundum*; quod audiebatur e sinistra sereni coeli parte. Tali tonitru Iupiter significabat, se esse exoratum: confer. Homerus Odyss. Y, 102; Virgilius Aeneid. II, 692, ibique Servius. — *Accipio*; vox co-

Signa tuae, dixi: quod das mihi, pigneror, omen.»
» Forte fuit iuxta patulis rarissima ramis,
Sacra Iovi, quercus de semine Dodonaeo.
Hic nos frugilegas adspeximus agmine longo
Grande onus exiguo formicas ore gerentes,
Rugosoque suum servantes cortice callem.
Dum numerum miror; « Totidem, pater optime, dixi,
Tu mihi da cives, et inania moenia supple. »
Intremuit, ramisque sonum sine flamine motis
Alta dedit quercus: pavido mihi membra timore
Horruerant, stabantque comae: tamen oscula terrae,
Roboribusque dedi: nec me sperare fatebar;
Sperabam tamen, atque animo mea vota fovebam.

rum qui se indicabant bono omine oblato laetari. — *pigneror*, pro pignore benevolentiae tuae habeo. — Regius A hunc versum ita habet: *quae das mihi pignora, numen.* Codex B, *quod das mihi pignoris omen.* Vulgata lectio vera videtur; sic apud Ciceronem Philipp. XIV, 12: *Mars ipse in acie fortissimum quemque pignerari solet.* Vide Nonium in voc. *pignerari*; et Aul. Gellium Noct. Attic. XVIII, 12 LEM.

622. *rarissima – Dodonaeo*) Quercus *Dodonaeae* erant celeberrimae, sed in insula Aegina *rarissimae*. Sic Regius et Burmann. Arborem enim *patulis ramis* minime dici posse putant *raram*. Monet porro Burmannus posse et *clarissima* legi. Heinsius suaserat, *latissima*. E vs. 636, colligas, poetam quercum plurimis ramis indicare voluisse. Atque plura occurrunt loca, ubi densitatis notionem expectasses, et tamen *rarus* usurpatum est, ut Virgilio Ecl. V, 7; VII, 46; Cornelio Nep. I, 5, 3. Lenzius hoc loco *rarissimam* interpretatur, cuius rami se non premunt, inter quos magna potius intervalla, adeoque quercus altissima.

624. *Hic nos frugilegas* etc.) Locus suavis, quo res tenuis decore ornata et natura formicarum fideliter expressa. — *Grande exiguo.* Horatius I, Sat. 1, 33, *Parvula magni formica laboris.* — *Rugosus cortex*, non formicarum, ut Schirachius putabat, sed quercus; *Sectus cortex*, IX, 658. — *servant*, omnes terunt eumdem callem. Plinius Hist. Nat. XI, 36: *Silices itinere formicarum attritos videmus, et in opere semitam factam, ne quis dubitet, qualibet in re, quid possit quantulacumque assiduitas.* — *inania moenia*; hominibus vacua. LEM. — *supple* vulgatum male Heinsius auctoritate septem MSS. abrogaverat, qui *reple* habent; nam *supplen* dicuntur quae exhausta sunt. — *Intremuit*; firmando omini; exauditis precibus. LEM.

630. *pavido mihi* etc.) Sensus eorum, quibus signum praesentiae divinae datum. — *oscula* figebantur non *terrae* modo peregrinae, quam quis sospes attingebat, sed t locis, ubi

Nox subit, et curis exercita corpora somnus
Occupat: ante oculos eadem mihi quercus adesse,
Et ramos totidem; totidemque animalia ramis
Ferre suis visa est; pariterque tremiscere motu;
Graniferumque agmen subiectis spargere in arvis:
Crescere quod subito, et maius maiusque videri,
Ac se tollere humo; rectoque adsistere trunco;
Et maciem numerumque pedum, nigrumque colorem
Ponere; et humanam membris inducere formam.
Somnus abit: damno vigilans mea visa; querorque
In Superis opis esse nihil: at in aedibus ingens
Murmur erat; vocesque hominum exaudire videbar,
Iam mihi desuetas: dum suspicor has quoque somni;
Ecce venit Telamon properus; foribusque reclusis,
« Speque fideque, pater, dixit, maiora videbis:
Egredere. » Egredior; qualesque in imagine somni
Visus eram vidisse viros; ex ordine tales
Adspicio, agnoscoque: adeunt; regemque salutant.
Vota Iovi solvo, populisque recentibus urbem
Partior, et vacuos priscis cultoribus agros;

laetum signum apparuerat. — *Roboribus*, robori, quercui. — *nec me* etc. ex naturae humanae veritate.

634. *exercita*, defatigata: confer VIII, 83, ubi, *curis fessa diurnis Pectora somnus habet.* — *Graniferum agmen*; formicas: de iis Virgilius Aeneid. IV, 404, *It nigrum campis agmen, praedamque per herbas Convectant calle angusto.* Lem.

639. *Crescere quod subito*) quidam *hinc subito* aut *de subito*: Heinsius malit *dehinc subito.* — Regius A habet *de subito*; Codex B nihil mutat. — *recto trunco*, quia homini *recta*, sive, erecta forma. Secundum Servium ad Aen. II, 7, *Aeacus quum in arbore formicas vidisset, optavit, tot sibi socios evenire, et statim formicae in homines versae sunt.*

643. *damno*, contemno. — *desuetas*, nempe multorum hominum voces et fremitus audire desueverat. — *dum suspicor has quoque somni; Ecce venit* etc. Regii nostri Codices, *dum suspicor has quoque somni Esse; venit* etc. Non mala certe lectio. Lem.

649. *in imagine somni*) Burmannus mallet *in imagine noctis*, quia praecessit *somni.* Regii nostri A et B habent *somni*, id est somnium, ut VIII, 824: infra tamen IX, 423, *imago noctis*; et Amor. III, 5, *nocturna imago.*

Myrmidonasque voco; nec origine nomina fraudo.
Corpora vidisti: mores, quos ante gerebant,
Nunc quoque habent. parcum genus est patiensque labo-
Quaesitique tenax, et qui quaesita reservent. (rum,
Hi te ad bella, pares annis animisque, sequentur;
Quum primum, qui te feliciter attulit, Eurus,
Eurus enim attulerat, fuerit mutatus in Austros. »

VIII. Talibus atque aliis longum sermonibus illi
Implevere diem: lucis pars ultima mensae
Est data; nox somnis: iubar aureus extulerat Sol;
Flabat adhuc Eurus, redituraque vela tenebat.
Ad Cephalum Pallante sati, cui grandior aetas,
Ad regem Cephalus, simul et Pallante creati

654. *Myrmidonas*) Vide ad vs. 453. Strabo, notante Regio, eos inde hoc nomen accepisse vult, quod formicarum more terram in petras apportaverint, ut agri colendi materiam haberent. — *fraudatur nomen origine*, quum rei imponitur nomen, quod non declarat originem, non conveniens origini.

656. *parcum genus est* ex nostris Regiis recepi; τὸ *est* errore profecto omiserat *Gierig*: metrum laborabat; alii habent *parcumque genus*. Lem. — Cum his conferatur Horatius I, Serm. 1, 33 sqq. — *Quaesiti tenax*, et *qui quaesita reservent* eodem redeunt. — *Quaesita reservent*, scilicet Myrmidones. Codex Regius A, *quod quaesita reservet*; Codex B, *quod quaesita reservat*: intellige *genus*, quae lectio et vulgata bene se habent. Lem.

659. *Eurus* mutatur in lib. VIII, 2.

661–865. *Cephalus et Procris*. Cephalus quum ab Aurora impulsus coniugis, ipsum non agnoscentis, pudicitiam et tentasset et labefactasset, illa, pudore suffusa, fugit in silvas, inde reversa Cephalo donat canem et iaculum. Canis mutatur in saxum; iaculo Cephalus imprudens interficit Procrin. Confer. Antoninus Liberalis, cap. 21; Apollodorus II, 4, 7; III, 15, 1; Hyginus fabula 189, 241; Servius ad Aeneid. VI, 448; Pausanias Attic. p. 91; Boeot. p. 746. Narraverat et, ut e Schol. ad Od. Λ, 320, apparet, Pherecydes, quocum Ovidius fere consentit. Exstabat etiam Sophoclis Procris. Noster fabulam decore, diligentissime et suavissime narravit. — *Implevere diem*, consumpserunt: totum diem, quam longus est, in his et similibus sermonibus transegerunt. Lem. — *pars ultima*; Regii nostri et quidam alii, *pars optima*; minus bene, quamvis *optima* pars diei in regionibus meridionalibus, ubi ab ortu fere solis fervet aether, sit *ultima*, ab hora nona usque ad decimam, unde hanc partem ultimam mensae et iocis consecraverant: immo prandia vetustiori aevo omnino ignorabant. Lem. — *tenebat*, retinebat.

666. *Ad Regem*) ad Aeacum. — *sopor habebat*; habetur sopore, qui

Conveniunt: sed adhuc regem sopor altus habebat.
Excipit Aeacides illos in limine Phocus:
Nam Telamon, fraterque, viros ad bella legebant.
Phocus in interius spatium, pulchrosque recessus
Cecropidas ducit, cum quîs simul ipse resedit.
Adspicit Aeoliden ignota ex arbore factum
Ferre manu iaculum, cuius fuit aurea cuspis.
Pauca prius mediis sermonibus ille loquutus;
« Sum nemorum studiosus, ait, caedisque ferinae:
Qua tamen e silva teneas hastile recisum,
Iamdudum dubito: certe, si fraxinus esset,
Fulva colore foret: si cornus, nodus inesset:
Unde sit ignoro; sed non formosius isto
Viderunt oculi telum iaculabile nostri. »
Excipit Actaeis e fratribus alter: et, « usum
Maiorem specie mirabere, dixit, in isto.

sopitus iacet. Eodem modo vs. 800, *amor habebat.*

669. *viros ad bella legebant*) Regii nostri, *monebant*; paene insulse: *legere viros* phrasis propria in hac re; sic Virgilius Aeneid. VIII, 547, *Qui sese in bella sequantur, Praestantes virtute legit.* Lem.

670. *in interius spatium*) in aedibus erant *primae*, *interiores* et *intimae* partes. In *interiores* et *intimas secedebant*, qui aliquid arcani tractare vellent; Livius XL, 8: *Secessit in partem interiorem cum amicis.* Inde *secessus* aut *recessus*, I, 177. Erant *spatiosiores*: Vitruv. VI, 8: *Aedificia spatiosiora ad conventus excipiendos.*

672. *Aeoliden*) Vide ad VI, 681. — *ignota*; quidam, *ignara*, quod et active et passive dici docet ad hunc locum Heinsius. Nostris Regiis, *ignota.* — *iaculum*; videmus hinc iacula esse gestata etiam ab iis qui regem adirent. — *aurea*, aurata, auro ornata; nam aurea cuspis non valuisset in feras, ut etiam Burmannus monet; qui mallet hoc loco *aenea.* — *medii sermones*, a rebus in medio positis, vulgaribus petiti. — *ille loquutus.* Multi, *ante*; Heinsius putat *inde*; Codex Regius A, *ille*; Codex B, *ipse.* — *Qua tamen e silva*; e quo ligno. Lem. — *nodus.* Plinius Hist. Natur. XVI, 39, *Fulva cornus in venabulis nitet, incisuris nodata propter decorem.* — *telum iaculabile*, iaculum. Hoc quoque vocabulum originem Ovidio debere videtur, ut *dubitabile*, I, 223. Ab Apollod. ἀκόντιον ἰθυβόλον vocatur.

682. *usum in ista*, usum eius. Vid. ad X, 651. Marian. Accurs. putat, hoc iaculum fuisse ex aquifolia, de qua Plinius XXIV, 13: *Baculum* (ipse conj. *iaculum*) *ex ea factum, in quod*

Consequitur, quodcumque petit; Fortunaque missum
Non regit; et revolat, nullo referente, cruentum. »
Tum vero iuvenis Nereius omnia quaerit:
Cur sit et unde datum; quis tanti muneris auctor?
Quae petit, ille refert; sed quae narrare pudori est,
Qua tulerit mercede, silet; tactusque dolore
Coniugis amissae, lacrymis ita fatur obortis:
« Hoc me, nate Dea, quis possit credere? telum
Flere facit, facietque diu, si vivere nobis
Fata diu dederint: hoc me cum coniuge cara
Perdidit: hoc utinam caruissem munere semper!
Procris erat, si forte magis pervenit ad aures
Orithyia tuas, raptae soror Orithyiae.
Si faciem, moresque velis conferre duarum,
Dignior ipsa rapi: pater hanc mihi iunxit Erechtheus;

vis animal emissum, etiamsi citra ceciderit defectu mittentis, ipsum per sese recubitu propius adlabi; tam praecipuam naturam inesse arbori. Hoc Procridis iaculum (Πρόκριδος ἀκοντια) iu proverb. abiit, diciturque de iis, qui, quidquid sibi proponunt, assequuntur.

685. *Nereius*, Phocus, quem Aeacus ex Psammathe, Nerei filia, susceperat: Apollonius Rhod. I, 93. — *Qua mercede*, cuius mercedis loco. Haeserunt hic interpretes, quia Cephalus hoc quoque in sequentibus narrare iis videbatur. Verum ille vs. 751 sqq. refert quidem, a Procride hoc iaculum sibi datum, sed *qua mercede* silet, aut potius obscure tangit verbis *laesum prius ulta pudorem*. Sed quaeritur, quomodo reliqua profecla sint ab Ovidii manu. MSS. nonnulli, *Quae patitur pudor ille refert et caetera narrat*, vel *et caetera differt.* Florentinus S. Marci, *caeterum narrare pudori.* Inde Heinsius correxit, *sed quae narrare pudori est*, quod nos quoque, quia melius non habebamus, servavimus. Burmannus coniicit, *Qua patitur pudor, ille refert; et caetera narrans Qua tulerit* etc. — Codices nostri Regii habent *Quae petit, ille refert; et caetera nota pudori*; spectabilis leclio quae iam Micylli et Glareani mentem sollicitam fecerat: caetera nota, ut aiunt, vel *quo pretio receperit*, Cephalus ob pudorem reticet.

694. *Procris erat – raptae* etc.) Vid. et confer cum hoc loco VI, 681. *Orithyiae* rapina erat in Graecia res notissima, eademque veluti suo cognomine *rapta* dicebatur. Vide Heinsium. — *Si faciem* etc.; non commode modo eam sic laudat, sed et consilio convenienter. — *Dignior ipsa rapi*; anteponit Cephalus Procrin Orithyiae, quamvis haec ob pulchritudinem a Borea rapta fuisse videatur. Lem. — *pater* etc. vult dicere legitimum fuis-

Hanc mihi iunxit amor: felix dicebar, eramque;
Non ita Dis visum est, ac nunc quoque forsitan essem.
Alter agebatur post sacra iugalia mensis;
Quum me, cornigeris tendentem retia cervis,
Vertice de summo semper florentis Hymetti
Lutea mane videt pulsis Aurora tenebris,
Invitumque rapit: liceat mihi vera referre
Pace Deae, quod sit roseo spectabilis ore,
Quod teneat lucis, teneat confinia noctis,
Nectareis quod alatur aquis: ego Procrin amabam;
Pectore Procris erat, Procris mihi semper in ore.
Sacra tori, coitusque novos, thalamosque recentes,

se matrimonium, cui etiam Dii favere debuerint. — *Erechtheus* recte a plurimis scriptoribus nominatur; male Hyginus fabula 189, *Pandiona* memorat. — *Erechtheus* Athenarum fuit rex, unde Athenienses interdum *Erechthidae* vocabantur. Lem. — *amorem* bene hic memorat, ut in IV, 757; sine causa igitur Heinsius *Hymen* reponi voluit. — *felix* coniuge quasi formula solennis: confer infra vs. 799. — *Non ita Dis visum*, vox eorum, qui exciderunt bono aliquo.

700. *sacra iugalia*) Heinsius coniecturat *pacta iugalia*, id est, sponsalia. Immo ipsas nuptias intelligit, quae, additis *sacris*, celebrabantur. — Heinsii coniectura nullo codice confirmata, parvi momenti, ut plures aliae eiusdem critici, videtur: *sacra iugalia* verbum solemne apud scriptores de matrimonio. Lem.

702. *florens Hymettus* etiam in Art. Amat. III, 687 sqq., ubi causa huius epitheti redditur, quia innumeris arborum et herbarum generibus tectus. Ad radicem huius montis venabatur bene mane, eumque vidit Aurora, ubi partem coeli attigerat, quae erat super *verticem* montis. — *Lutea*, crocea, etiam XIII, 579; et Virgil. Aeneid. VII, 26. *Lutum* herbae genus, gallice, *Gaude*. Hyginus: *Cum matutino tempore in montem exisset, Aurora, Tithoni coniux, eum adamavit petiitque ab eo concubitum: cui Cephalus negavit, quod Procri fidem dederat;* quod postremum Cephalus mox copiose et suaviter persequitur, praefatus, ut fidem suam amplificaret, nonnulla de Aurorae pulchritudine. Apud Apollodorum III, 14, 3, alius *Cephalus*, a nostro diversus, Mercurii et Herses filius, *rapitur* ab Aurora.

704. *liceat mihi* etc.) Licet sit Dea et pulcherrima, et potentissima et suavissime vivens, quae singula alium movissent: ad multitudinem rerum lectorem advertit repetitum *quod*. — *Roseo – ore;* quoniam sequitur *in ore* Burmannus malit *auro:* quae coniectura prorsus inutilis, ne dicam plura; nam quid est *aurum roseum?* L. — *confinia lucis:* confer IV, 399. — *Nectareae aquae*, nectar, ut II, 120, *Ambrosiae succus*. — Vis est in repetito nomine *Procris*. Sic Virgilius

Primaque deserti referebam foedera lecti.
Mota Dea est; et, « siste tuas, ingrate, querelas:
Procrin habe, dixit: quod si mea provida mens est,
Non habuisse voles: » meque illi irata remisit.
Dum redeo, mecumque Deae memorata retracto,
Esse metus coepit, ne iura iugalia coniux
Non bene servasset; faciesque aetasque iubebat
Credere adulterium; prohibebant credere mores.
Sed tamen abfueram: sed et haec erat, unde redibam,
Criminis exemplum; sed cuncta timemus amantes.
Quaerere, quo doleam, studeo, donisque pudicam
Sollicitare fidem: favet huic Aurora timori;
Immutatque meam, videor sensisse, figuram.
Palladias ineo, non cognoscendus, Athenas;
Ingrediorque domum: culpa domus ipsa carebat,
Castaque signa dabat, dominoque erat anxia rapto.

Georg. IV, 465 sqq.: *Te, dulcis coniux, te solo in litore secum, Te veniente die, te decedente canebat.*

710. *Primaque etc.*) *prima foedera lecti* sunt concubitus. Art. Amat. II, 462, *foedus concubitus* petere; et III, 593, *rivalem partitaque foedera lecti*; Heroid. I, 7, *temerati foedera lecti*; Sabin. I, 131, dies, *qui renovet foedera lecti*; supra III, 292, *Veneris foedus inire.* Mox non apparet, cur *ingratum* dixerit. Heinsius, ex Bononiensi, laudat *ignare*, idque explicat, morum uxoris tuae ignare. Possis et interpretari, nesciens, quid tibi prosit, aut, tibi insiet, ut II, 100: hoc bene convenit sqq. — *Habe* vox eorum, qui indicant, se nolle rem eripere alteri. Apud Hyginum minus ambigue Aurora: *Nolo, ut fallas fidem, nisi illa prior fefellerit.* — *quod si mea* etc. Iunianus, *quae si* etc. Heinsius malebat *quam si.* Regii nostri, *quod si.* Sed si, inquit, praevideo futura, cupies nunquam habuisse Procrin. Lem.

714. *retracto*, mecum cogito, ut IV, 568. — *iura*, officia.

718. *Sed-sed*) Elegans huius vocis repetitio, et ea vox nunc est crimen inferentis. — *Crimen* in primis de *adulterio*. Aurora adulterii *exemplum*, quia nupta Tithono. — *cuncta timemus.* Confer vs. 826.

720. *quo doleam*) Heinsius e tribus MSS. recepit; neque recte *quod doleam* vulgo (et nostris Regiis) editur. — *favet*, adiuvat. Hyginus: *Mutat in hospitis figuram, atque dat munera speciosa, quae Procridi deferret.*

724. *culpa carebat*) non enim ibi, ut in Vlyssis domo, proci. — *anxia*, nempe domestici erant anxii. Quum *raptum* esse ignoraret Procris, Burmannus ex uno praefert *tardo*; quia cessabat, anxia erat: frustra; alio-

Vix aditu per mille dolos ad Erechtida facto,
Vt vidi, obstupui, meditataque paene reliqui
Tentamenta fide: male me, quin vera faterer,
Continui; male, quin, ut oportuit, oscula ferrem.
Tristis erat; sed nulla tamen formosior illa
Esse potest tristi; desiderioque calebat
Coniugis abrepti: tu collige, qualis in illa,
Phoce, decor fuerit, quam sic dolor ipse decebat.
Quid referam, quoties tentamina nostra pudici
Reppulerint mores? quoties, « Ego, dixerit, uni
Servor, ubicumque est; uni mea gaudia servo? »
Cui non ista fide satis experientia sano
Magna foret? non sum contentus, et in mea pugno
Vulnera, dum census dare me pro nocte paciscor;
Mûneraque augendo tandem dubitare coëgi.
Exclamo: « Male tectus ego en, male pactus adulter;

quin et v. 732, *abrepti* mutandum esset.

726. *Vix aditu* etc.) Secundum Antoninum Liberalem per servum ignotum pretio Procrin sollicitat. Auctore Apollodoro, Procris in adulterio cum Pteleonte deprensa fugit ad Minoa. Melius est, quod Noster apprehendit. — *Vix aditu - facto* dedit Heinsius ex tribus; bene se habet quod dat vulgata (sicut et Regius noster A) *aditus - factus*. Apud Graecos in interiore aedium parte mulieres sedebant. — *Vt vidi, obstupui*; Heinsius coniecturat *ut vidi, ut stupui*. — *fide*; Codex Regius A habet *fidei*. — *male*; vix. — *quin ut*; Cod. B, *quidquid*.

730. *nulla tamen formosior*) De *decore* in omni habitu, vide ad IV, 230. — *calebat* exquisitius, quam aliorum *dolebat*; adfectus eum revolvit ad *decorem* coniugis. — Codex Regius B habet *dolebat*, et in margine, *calebat*. — *abrepti*; Sic Regii nostri. Olim edebatur *erepti*; quidam, *arrepti*; sed videatur Heins.

736. *gaudia*, vox venerea: apud Livium I, 58, Sextus *pestiferum hinc abstulit gaudium*. — *pugno*, oppugno mulierem in meum ipsius dolorem. — *census*, pretium, munera. — *pro nocte* sic capiendum, ut apud Terentium Hec. II, 3, 125, *eius noctem orare*. — *dubitare* modeste exprimit fidem Procridis labefactatam.

741. *Male tectus ego* etc.) E magna ineptarum lectionum varietate, difficile est aliquid certi eruere. Optimum mihi videtur Burmanni coniecturam sequi, *Male tectus ego, male fictus adulter*. Heinsius: *Exclamo me fassus, Ego en male pactus* (aut *fictus*) *adulter*. — Lectio vulgata sciolum redolet. Codex Regius A, *Male, pectora detego, textus adulter*; non absurde quidem: sed Codex B, *Male, pectora detego, fictus adulter*; optime certe: et ea, ni fallor, vera

Verus eram coniux; me, perfida, teste teneris. »
Illa nihil: tacito tantummodo victa pudore
Insidiosa malo cum coniuge limina fugit;
Offensaque mei genus omne perosa virorum
Montibus errabat, studiis operata Dianae.
Tum mihi deserto violentior ignis ad ossa
Pervenit: orabam veniam, et peccasse fatebar,
Et potuisse datis simili succumbere culpae
Me quoque muneribus, si munera tanta darentur.
Hoc mihi confesso, laesum prius ulta pudorem,
Redditur, et dulces concorditer exigit annos.
Dat mihi praeterea, tanquam se parva dedisset
Dona, canem munus: quem quum sua traderet illi
Cynthia; « currendo superabit, dixerat, omnes. »
Dat simul et iaculum, manibus quod, cernis, habemus.
» Muneris alterius quae sit fortuna requiris?
Accipe: mirandi novitate movebere facti,

est lectio. LEM. — *Male*, in meum damnum. — *tectus*, sive *fictus*, *adulter*; simulatus eram adulter, sed verus coniux. LEM. — *teneris*; deprehensa convinceris. Vide Ernesti Clav. Cic. h. v.

746. *errabat* in *montibus* more earum, quae fugiebant viros et amorem. Secundum alios fugit in Cretam, ubi *Diana*, quum eam cognovisset ab Aurora deceptam, *misericordia tacta dat ei iaculum, quod nemo evitare posset, et canem Laelapem, quem nulla fera effugere possit.* Ita Hyginus; sed apud Antoninum et Apollodorum a Minoë, quod rem cum eo habuerat, iaculum et canem accipit. — *Operari*, quod proprium verbum sacrorum, omnino significat operam dare: Hor. I, Ep. 2, 29, *in cute curanda plus aequo operata iuventus.*

751. *laesum prius ulta pudorem*) Hoc est illud ipsum, quod vers. 687 *pudoris causa siluisse* dicitur, et hic verbo tantum tangit. Nempe Procris *iuvenili habitu Dianae voluntate ad Cephalum venit, eumque provocavit: quem in venatione superavit. Cephalus, ut vidit tantam potentiam canis atque iaculi esse, petit ab hospite, non aestimans coniugem suam esse, ut sibi iaculum et canem venderet. Illa negare coepit. Regni quoque partem pollicetur: illa negat. Sed si utique, ait, perstas id possidere, da mihi id, quod pueri solent dare. Ille amore iaculi et canis incensus promisit se daturum. Qui quum in thalamos venissent, Procris ostendit se foeminam esse et coniugem illius: cum qua Cephalus muneribus acceptis, rediit in gratiam.* HYGINUS. — *exigit*; plurimi, *egimus. Exigit*, agit; Virgil. Aen. I, 74: *Omnes ut tecum annos exigat.*

Carmina Laiades non intellecta priorum
Solverat ingeniis; et praecipitata iacebat,
Immemor ambagum, vates obscura, suarum.

— Venusta sententia est in *tanquam se* etc.

759. *Carmina Laiades* etc.) Hanc fabulae partem narraot etiam Pausanias Boeot. p. 746; Autoninns Liberalis cap. ult.; Palaephatus cap. 8, Suidas in Τελμίσια; Hyginus P. A. II, 35. — *Laiades*, Oedipus, Laii filius, *carmina*, aeoigma Sphingis, quae ob *ambages*, aenigma obscurum et ambiguum, *vates obscura* erat, *solverat*, explicuerat; quo facto monstrum illud de monte, quem tenebat, se praecipitaverat. *Carmen*, formula quaecumque verborum. Quamquam aenigma illud Sphinx a Musis edocta credebatur, eratque carmine conceptum, unde χρησμός vocatur. Vide Valken. ad Euripid. Phoen. 50. Similiter Aeschylus Eum. 308, μοῦσαν στυγερὰν, *triste carmen*, vocat. — *ingenio* opus erat ad aenigma intelligendum. — *priores*, homines ante Oedipodis adventum. — *ambages* de sermonibus obscuris et ambiguis. In *immemor ambagum* non est, ut Schirachius putabat, sarcasmus ineptus; sed talia solent de mortuis sine contemtu dici. Recte Sphinx *vates* dicitur, quia *carmina* canebat, eaque *obscura*, non intellecta prioribus. Monstrum illud Thebanis immiserat, secundum alios, Bacchus (Schol. Hesiodi p. 261); secundum alios, Iuno; Apollodorus III, 5; Schol. Euripidis ad Phoen. 1748. Forte alii tradiderant, a *Themide* id factum, certe aenigma suppeditatum. Sed dubitatur, an Ovidius haec scripserit, quae Heinsius nobis dedit. Nempe *Laiades* iam Iac. Taurellus legit. *Solverat*, Codex antiquior Ciofani, primus Gronovii, primus Ambrosianus, Arundel. et Erford. praeferunt: *non talia* babent meliores, et *immittitur* multi; *altera* Florentinus S. Marci et Spirenzi; *Pecorumque* (aut *pecorisque*) *suosque*, complures; *rurigenae*, castigatiores. Inde Heinsius lectionem suam composuit. Nam antea edebatur: *Carmina Naiades non intellecta priorum Solvunt ingeniis – suarum, Scilicet alma Themis: nec talia liquit inulta. Protinus Aoniis immissa est bellum Thebis, Cessit et exitio multis: pecorique sibique Ruricolae* etc. Eam lectionem defendunt Parrhasius Epist. Quaest. 38, et Schirachius. Intelligunt illi *Naiadas* nymphas Cithaeronidas, Apollinis nutrices, quae priscis temporibus vaticinatae erant. Pausan. Boeot. III, pag. 718. Hae igitur *solvunt*, explicant, *carmina*, oracula, nempe *Themidis*. Hinc illa non amplius colitur a Thebanis, et imago eius *praecipitata*, proruta, in templo iacet. Hunc suum contemtum non tulit aequo animo Themis, sed immisit Thebanis belluam etc. His attingitur fabula, quam ignoramus. In verbis nonnulla offendunt. Non enim apparet, cur poëta tam contemtim de Themide loquutus sit, nec τὸ *scilicet* ex usu Veterum adhibitum. Id melius ponitur, ubi sententiae proferuntur III, 135, aut quum quis indignatur irridetve aliquid II, 471. Aliquid tamen auctoritatis lectioni illi accedit ex Lactantii Argumento, ubi haec leguntur: *Thebani, Naiadibus, Nymphisque futura praedicentibus, Themidis Deae*

Scilicet alma Themis non talia linquit inulta:
Protinus Aoniis immittitur altera Thebis
Pestis; et exitio multi pecorumque suoque
Rurigenae pavere feram; vicina iuventus
Venimus; et latos indagine cinximus agros.
Illa levi velox superabat retia saltu;
Summaque transibat positarum lina plagarum.
Copula detrahitur canibus, quas illa sequentes
Effugit, et volucri non segnius alite ludit.

obscura dantis responsa, templum everterunt. Nisi cum Heinsio dicere velis, auctorem illum in mendosos incidisse Codices, et inveteratum esse errorem. — Regii nostri Codices antiquam habent lectionem, quam supra exposuit cl. *Gierig*, nisi quod Codex A, pro *sessit*, habeat *venit*. Saltem emendatio *Laiades*, etsi a recentiore manu data, felix est et nodum *ingeniis* nostris *solvit*. Lem. — *Aoniis*, Boeotiis; Aonia enim pars est Boeotiae. Lem.

764. *Pestis*) bellua terram vastans, ut *pestis Nemaea*, Heroid. IX, 61. Descriptio sequens lupum indicare videtur; sed ex Antonino et Apollodoro vulpem fuisse scimus. Dicta est Teumesia a Teumeso, monte Boeotiae. Ea Amphitryonis (non Oedipodis) tempore molesta erat Thebanis. Ei, ne plures raperet, Thebani unum singulis mensibus puerum devorandum apponebant. Antoninus, Apollodorus. Hinc arcessitur Cephalus cum cane suo. — *Rurigenae* novum vocabulum. — *vicina iuventus*. Vide ad VIII, 300.

767. *levis saltus*, ut Phaedrus I, fabula 12, 8, *Cursus levis*, celer, quasi corpus leve esset. Hyginus P. A. 35, *vulpes, cui datum dicebatur, ut omnes canes effugere posset.* — Versus *Summaque* etc. redundanter adiectus superiori. — In hoc versu Basileensis Codex dat *pictarum*, non improbante Burmanno, quia plagae variis plumarum coloribus distinctae fuerint.

769. *Copula detrahitur* etc.) Haec narratio exacta satis est et minutissima quaeque ante oculos ponit. Illa autem diligentia opus erat, quum Cephalus vellet et naturam monstri immissi et celeritatem canis sui in luce collocare. Et in rebus, quibus devoti sumus, enarrandis tam copiose esse solemus. — *Copula*, funiculus, quo ducuntur canes venatici, vinculum quo ligantur. — *detrahitur*; primus Palatinus, *distrahitur*, ut copulam ruptam impetu canum significet. — Regii nostri *detrahitur*, et mox, pro *quas illa*, *quos illa*. — *et volucri non segnius*; vulgo, *et caetum non segnior*. Sed *volucri* in uno Heinsii, primo Gronoviano, et in Sixii pro diversa lectione: Heinsius mallet, *caetum non secius*, quia iidem illi *segnius*. — Regii nostri habent vulgatam, scilicet *et caetum non segnior alite ludit*: lectio altera recentior, et nostro iudicio sat inutilis emendatio. Lem. — *ludit* pro *eludit*, quod VIII, 687: sic *deludere* Halieut. 25; *ludificari* Silius Italicus VII, 642.

Poscor et ipse meum consensu Laelapa magno,
Muneris hoc nomen: iamdudum vincula pugnat
Exuere ipse sibi, colloque morantia tendit.
Vix bene missus erat, nec iam poteramus, ubi esset,
Scire: pedum calidus vestigia pulvis habebat;
Ipse oculis ereptus erat: non ocior illo
Hasta, nec excussae contorto verbere glandes,
Nec Gortyniaco calamus levis exit ab arcu.
Collis apex medii subiectis imminet arvis:
Tollor eo, capioque novi spectacula cursus:
Quo modo deprendi, modo se subducere ab ipso
Vulnere visa fera est: nec limite callida recto,
In spatiumve fugit; sed decipit ora sequentis,
Et redit in gyrum, ne sit suus impetus hosti.
Imminet hic, sequiturque parem: similisque tenenti
Non tenet, et vacuos exercet in aëra morsus.
Ad iaculi vertebar opem: quod dextera librat
Dum mea, dum digitos amentis indere tento;

Laelaps Graecis proprie est turbo. — A velocitate et impetu nomen hoc inditum fuit cani. LEM.

773. *Exuere*) quidam *excutere*; — *pugnat Exuere*; conatur detrahere *vincula*, lorum quo tenebatur, vel ipsam copulam. LEM.

775. *calidus*, in quo calida adhuc, recentia, vestigia pedum. — *glandes* plumbeae. Cretenses, quorum urbs *Gortyne*, nobilissimi erant iaculatores, praestantissimosque faciebant arcus et sagittas. Confer II, 727; XIV, 825. — *verber*, lorum fundae. — *exit*, avolat.

780. *Tolluntur* aves in aëra, hinc et qui adscendunt in montem. — *capio spectacula*, specto, ut III, 246. — *novi*, inauditi. Sequitur locus non minus ingeniose scriptus, quam I, 533 sqq. quem conferas. — *decipit* exquisite, effugit. — *ne sit suus* etc., ne uti possit impetu, quo solet in praedam ferri.

785. *parem*, nempe cursu. Verba *imminet–tenet* condonabimus ingenio Ovidii, quod nimis immoratur eiusmodi rebus. Sed bene *vacuus morsus* (olim, et in Regiis nostris minus bene *vanos*), dum vulpes se subducit morsibus, ut canis nil nisi aëra mordeat. Exempla similia habet Heins. *Morsus exercere* exquisitius, quam mordere. Paulo aliter VIII, 826, *Exercet cibo delusum guttur inani.* — *amentum*, loramentum, quod addebatur iaculo emittendo; manuque retinebatur illo emisso, XII, 321, *inserere amento digitos.* — *indere* pro *addere* e pervetusto Codice primus

Lumina deflexi, revocataque rursus eodem
Rettuleram; medio, mirum! duo marmora campo
Adspice o: fugere hoc, illud latrare putares.
Scilicet invictos ambo certamine cursus
Esse Deus voluit; si quis Deus adfuit illis. »
Hactenus; et tacuit. « Iaculo quod crimen in ipso? »
Phocus ait: iaculi sic crimina reddidit ille:
« Gaudia principium nostri sunt, Phoce, doloris.
Illa prius referam: iuvat o! meminisse beati
Temporis, Aeacida, quo primos rite per annos
Coniuge eram felix! felix erat illa marito!
Mutua cura duos, et amor socialis habebat.
Nec Iovis illa meo thalamos praeferret amori:
Nec me quae caperet, non si Venus ipsa veniret,
Ylla erat: aequales urebant pectora flammae.
Sole fere radiis feriente cacumina primis
Venatum in silvas iuveniliter ire solebam;

notavit et approbavit Mariangelus Accursius. Habent et plures alii MSS. unde praetulit Burmannus, quum Heinsii alterum non sperneret. Regii nostri, *addere*.

790. *revocata rettuleram* e copia poetica, quum alterutrum satis fuisset. — Post *rettuleram*, nostris Codicibus inseritur *et*, quae particula vim addit narrationi, idem sonat atque *ecce*. Lem. — *duo marmora*, duo marmorea signa. Lem.

792. *invictos ambo*) Regii nostri, *ambos*. — Hyginus: *Iupiter nescius, quid faceret, ut Ister ait, utrosque in lapides convertit.* Nihil definit Pausanias p. 746.

794. *quod crimen*) respice ad vs. 690 sqq. — *in ipso*; Regius A, *in illo*; Regius B, *in ipso est*.

796. *Gaudia principium doloris*) Ita Diis placitum ut voluptati moeror comes consequatur. Sic Plautus in Amphytrione, et supra vs. 454: *Sollicitique aliquid laetis intervenit*. L. — Tertia inde pars fabulae, in qua nota adfectus animi. Heinsius e Cantabr. Noric. et duobus aliis, *sint* invexerat. Id probandum esset, si non *doloris*, sed *narrationis* sequeretur. Ad ordinem narrationis potius *illa prius referam* pertinent. Itaque *sunt* revocavi. — *rite*, ut decet. — *felix*. Vide ad vs. 698.

800. *cura* et de amore coniugum consanguineorumque, et de studio placendi dicitur. — *duos*, ambos. — *socialis*, coniugalis. Coniuges *socii tori*. Inde et *socius* atque *socialis amor*. — De *habebat*, vide ad 667. — *aequales*, aequae. Confer IV, 62.

804. *Sole fere* etc.) Conf. Art. Amat. III, 695-746, ubi eadem res narrata. — *feriente*. Vide ad III, 181.

Nec mecum famulos, nec equos, nec naribus acres
Ire canes, nec lina sequi nodosa sinebam:
Tutus eram iaculo: sed quum satiata ferinae
Dextera caedis erat; repetebam frigus et umbras,
Et, quae de gelidis halabat vallibus, auram.
Aura petebatur medio mihi lenis in aestu;
Auram exspectabam: requies erat illa labori.
» Aura, recordor enim, venias, cantare solebam:
Meque iuves, intresque sinus, gratissima, nostros:
Vtque facis, relevare velis, quibus urimur, aestus. »
Forsitan addiderim, sic me mea fata trahebant,
Blanditias plures: et, « Tu mihi magna voluptas,
Dicere sim solitus: tu me reficisque fovesque:
Tu facis, ut silvas, ut amem loca sola; meoque
Spiritus iste tuus semper captatur ab ore. »
Vocibus ambiguis deceptam praebuit aurem
Nescio quis; nomenque Aurae tam saepe vocatum
Esse putans Nymphae, Nympham mihi credit amari.
Criminis extemplo ficti temerarius auctor

— *iuveniliter*, studio iuvenili. — *naribus acres*, sagaces; III, 212, *naribus utilis*. — *Tutus*, omnino instructus; quo sensu alibi et *tutus*. — *satiata caedis* graeca syntaxis. — *halabat*, spirabat. Hoc est ab Heinsio datum; nam plurimi MSS. praeferunt *exhalat*. Vulgo, *exibat*; ex interpretatione. — Regii nostri, *exhalat*, sine confusione temporum: nam praesens hoc loco convenit melius. Lem.

813. *Aura*, *recordor* etc.) In hac cantilena singula fere verba sunt ambigua, possuntque et de aura et de puella capi. Doering. in Ecl. Vett. poët. ad Ovidium Art. Amat. III, putat, Αὖρα pronunciatum esse Ἄβρα, quo nomine concubina notata sit. Apud Pherecydem Cephalus non minus ambigue ὦ Νεφέλα, παραγένου clamitabat. In altero Artis Amat. loco, *Quoque meos releves aestus — Accipienda sinu, mobilis Aura, veni.* — *Intresque sinus gratissima*; qui aestuant, pectus captandae aurae aperiunt; ibi enim potissimum calores sentiuntur. Lem.

819. *sola*, deserta. — *Spiritum* aut *anhelitum* alterius captant etiam colloquentes IV, 72. — *deceptam*; Sixii Codex *incertam*, quod dedit etiam Burmannus. — *Nescio quis*. Secundum Pherecydem fuit servus, ex quo de marito Procris quaesivit. — *Esse putans*; nostri Regii, *esse putat*, aeque bene.

824. *auctor*, nuncius, ut XI, 666. Quamquam hoc nomen hoc loco non

Procrin adit, linguaque refert audita susurra.
Credula res amor est: subito collapsa dolore
Vt sibi narratur, cecidit; longoque refecta
Tempore, se miseram, se fati dixit iniqui;
Deque fide questa est: et crimine concita vano,
Quod nihil est, metuit; metuit sine corpore nomen;
Et dolet infelix veluti de pellice vera.
Saepe tamen dubitat; speratque miserrima falli;
Indicioque fidem negat; et, nisi viderit ipsa,
Damnatura sui non est delicta mariti.
» Postera depulerant Aurorae lumina noctem;
Egredior, silvasque peto: victorque per herbas,
« Aura veni, dixi, nostroque medere labori: »
Et subito gemitus inter mea verba videbar
Nescio quos audisse: « veni, tamen, optima, dixi. »
Fronde levem rursus strepitum faciente caduca,

nisi unus Gronovianus habet, unde accepit Burmannus. Caeteri (et Regii quoque Nostri), *index*, ut Art. Amat. 719: — etiam mox vs. 833, *indicium*. — *susurra* alii substantive capiunt pro *susurros*, alii cum *lingua* coniungunt.

826. *Credula res amor est*) sic Art. Amat. III, 720: *Quia amans semper, quod timet, esse putat.* — *collapsa cecidit* plenius, quam collapsa est, quod verb. de delinquentibus animo. — *Vt sibi narratur*; Codices nostri, *Vt mihi* narratur, quod potest recipi dummodo post versum praecedentem comma ponatur. Immo praesens pro praeterito, *narratur* pro *narratum est*, contorte dictum videtur. L. — *fati iniqui*, cui fatum irascitur, miser.

832. *speratque falli*) Monet Heinsius *sperare*, ut ἐλπίζειν, etiam in malam rem dici. At hoc loco bono sensu; bona enim res est, in re mala falli. — *Indicio*; Regii nostri, *indicii*. — *delicta mariti*, maritum tanquam delicti reum.

836. *victor*, idem quod vers. 808, *quum satiata* etc. — *victor*, voti compos, satiatus caede ferarum. Lem. — *labor*, aestus.

839. *veni, tamen, optima, dixi*) ita castigatiores et Regii nostri; quidam *veni, tamen, optima dicens*; sed praestat lectio recepta. Heinsius, qui id. indicavit. Scribendum censet paulo ante *Vt subito*, pro *Et subito*. L.

840. *caduca*, quae ceciderat: vide ad IX, 650. Secundum Pherecydem Procris irruit in Cephalum. qui illo impetu perterrefactus eam interficit. Apud Hyginum, ubi nihil de aura, Procris timens Auroram mane secuta maritum, ut eum observaret, inter virgulta delituit. Auctore Apollodoro, una it venatum; erat enim θηρευτική.

Sum ratus esse feram, telumque volatile misi.
Procris erat; medioque tenens in pectore vulnus,
« Hei mihi! » conclamat: vox est ubi cognita fidae
Coniugis, ad vocem praeceps amensque cucurri.
Semanimem, et sparsas foedantem sanguine vestes,
Et sua, me miserum! de vulnere dona trahentem
Invenio; corpusque meo mihi carius, ulnis
Sontibus attollo: scissaque a pectore veste
Vulnera saeva ligo; conorque inhibere cruorem:
Neu me morte sua sceleratum deserat, oro.
Viribus illa carens, et iam moribunda, coëgit
Haec se pauca loqui: « Per nostri foedera lecti,
Perque Deos supplex oro, superosque meosque;
Per si quid merui de te bene; perque manentem
Nunc quoque, quum pereo, causam mihi mortis, amorem:
Ne thalamis Auram patiare innubere nostris. »
Dixit; et errorem tum denique nominis esse
Et sensi, et docui: sed quid docuisse iuvabat?
Labitur; et parvae fugiunt cum sanguine vires:
Dumque aliquid spectare potest; me spectat; et in me
Infelicem animam, nostroque exhalat in ore:

842. *vulnus*, telum vulnificum, IX, 126. Sine causa Burmanno ex Vossiano, placet *in gutture ferrum*.

845. *foedare* de sanguine, III, 523; quem locum adi, et exemplum ibi citatum. — *vestes*; Langermannianus, *vultus*; unde Heinsius, *cultus*. Regii nostri, *vestes*. — *scindebat* suam ipsius vestem, ut ligamenta vulneris haberet. — *deserat*; tres scripti male, *desinat*. LEM.

852. *foedera lecti*, ut vs. 709. — *meos*, quos mox adibo, inferos. — — *Per si quid* exquisitius, quam per id quod. — Ita Virgil. Aeneid. IV, 317: *Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam Dulce meum.* — *innubere*; confer, *nec Coenis in ullos Denupsit thalamos*, XII, 196. — Variant Codices quidam *patiaris nubere*; alii, *enubere*; alii, *incumbere*; sed nihil mutandum. LEM.

857. *errorem nominis esse*) Art. Amat. III, 729, iam inter virgulta latenti *patuit miserae iucundus nominis error.* — *parvo*; unus Leidensis, *parvae*, scilicet *vires*. — *Labitur*, moritur. LEM. — *cum sanguine*; tres, *de corpore*. Regii nostri nihil mutant, quod rectius indico. LEM.

861. *et in me Infelicem animam etc.*) Veteres morientium animas

Sed vultu meliore mori secura videtur. »
Flentibus haec lacrymans heros memorabat; et ecce
Aeacus ingreditur duplici cum prole, novoque
Milite, quem Cephalus cum fortibus accipit armis.

osculo excipere solebant. — Hunc morem probat, apud Virgilium Aen. IV, 685, Anna soror Didonis: *Et extremus si quis super halitus errat, Ore legam.* LEM. — *vultus melior*, laetior, etiam V, 501. Iam enim ex Cephalo cognoverat Auram non esse Nympham, ut ipsa crediderat; sed lenem ventorum refrigerantium flatum. Caeterum si Apollodoro fidem habemus, Cephalus ob haec caedem ab Areopagitis aeterno exsilio damnatus est. Hinc Thebas migravit, et inde ad Teleboas, in eam insulam, quae ab ipsius nomine Cephalenia dicta est: Pausan. p. 91.

864. *duplici cum prole*; cum duobus filiis Telamone et Peleo, qui militum delectum habuerant. LEM. — *accipit*; undecim libri, *excipit*.

VOLVMINIS TERTII

INDEX SPECIALIS

FINIS TERTII VOLVMINIS.

Facultate obtenta.

